Julian Semjonov

MAJOR VIHUR

SEITSETEIST KEVADIST HETKE

Tallinn »Eesti Raamat« 1983

Originaali tiitel: K)JinaH CeMeHOB MAHOP BHXPb
BOeHHOe   K3ÄaTeJIbCTBO   MHHKCTepCTBa   OOOpOHM   CCCP
MocKBa. 1967 BHOJiHOTeKa «ÄpyacBa HapoaoB»
lOJiwaH CeiaeHOB CEMHAÄUATb MrHOBEHMU BECHM POMaH
Jl3aaTejlbCTBO «M3BeCTHS»
MocKBa. 1980

TÕLKINUD HELGI LIMBERG
ILLUSTREERINUD TARMO TALI
SARJA KUJUNDANUD ANDRES TALI

4702010200—606 „ m Tõlge eesti keelde ja illustrat«loonid.
901(15)—83 Kirjastus «Eesti Raamat», 1983

MAJOR VIHUR

Freisler, Reich'i Rahvakohtu eesistuja kippus alatasa karjuma. Ta ei suutnud enam kaebealuse tunnistusi kuulata. Ta katkestas teda, põrutas rusikaga vastu lauda ja tundis, kuidas jalad vihast külmaks tõmbuvad.
«Te ei ole isegi mitte siga,» karjus ta. «Te olete eesli ja sea ristsugutis! Vastake selgelt: mis motiividest te juhindusite, kui neile riikliku tähtsusega andmed edasi andsite?!»
«Ma juhindusin ainult ühest motiivist — kodumaa-armastusest,» vastas kaebealune, «ainult kodumaa-armastusest.»
«Närukael. Ärge rääkige kodumaa-armastusest! Teil ei ole kodumaad!»
«Ma armastan väga oma kodumaad.»
«Mismoodi te teda armastate?! Te armastate teda nagu homoseksualist! Noh?! Kellele te need andmed edasi andsite? Vastake!»
«See küsimus teile enam huvi ei paku... Nendeni, kellele ma andmed andsin, teie käed ei ulatu ...»
«Te ei ole lihtsalt eesli ja sea ristsugutis! Peale selle olete veel loll! Baieri mägedes on juba loodud ülivõimas hävitusrelv, mis purustab Saksamaa vaenlased!»
«Ärge tehke endale illusioone. Praegu ei ole enam neljakümne neljanda aasta juuni, vaid neljakümne viienda aprill, härra eesistuja.»
«Te pole lihtsalt loll! Te olete naiivne loll! Kättemaks tuleb niisama möödapääsmatult, nagu tõuseb ja loojub päike, meie võidu punane päike. Ainult teiesugused moraalselt laostunud tüübid ei näe seda! Rääkige kohtule tõtt — see on ainus, mis võib teie haiseva, argliku ja müüdava elu säilitada!»
«Rohkem ei ütle ma enam midagi.»
«Kas te annate endale aru, mis teid ähvardab?»
«Mind ei ähvarda enam miski. Mina magan rahulikult. Teie ei saa und.»
«Viige see lurjus ära! Viige ta minema! Mul on vastik seda alatut nägu vaadata!»

Kui kaebealune välja viidi, pani Freisler oma nelinurkse mütsi pähe, kohendas talaari ja ütles: «Kuulutan vaheaja kohtuotsuse tegemiseks!»
5

Ta kuulutas alati vaheaja kümme minutit enne lõunat: Reich'i Rahvakohtu eesistujal olid maohaavad ja arstide ettekirjutuse konaselt pidi ta ranget dieeti pidama ja minutilise täpsusega sööma.
Niimoodi lõppes 1945. aasta märtsis lugu, mis oli saanud alguse eelmisel suvel.

«Nõupidamine Himmleri välistaabis 12. mail 1944 katkestati seoses sellega, et SS-reichsführer kutsuti Hitleri juurde. Kuid osa nõupidamise päevakorrapunkte arutati siiski läbi. Küsimus, mis puudutas Ida-Preisimaa parteijuhtide põranda alla minekut seoses Vene vägede aktsioonidega, lükati edasi järgmise nõupidamiseni, mille Himmler määras 24. maile. Arutusel oli suurte slaavi kultuurikeskuste saatus. Alljärgnevalt selles küsimuses toimunud mõttevahetuse protokoll.
Himmler. Üks meie tõsisemaid vigu, olen selles veendunud, oli äärmiselt liberaalne suhtumine slaavlastesse. Slaavi küsimuse parim lahendus oleks olnud juudi küsimuse kopeerimine, tõsi küll, mõnevõrra parandatud kujul. Kahjuks ei võetud minu argumente arvesse, Rosenbergi seisukoht jäi peale.
Kaltenbrunner. Olen sügavalt veendunud, et head ettepanekut pole kunagi hilja ellu viia.
Himmler. Kallis Kaltenbrunner, põrgutee on sillutatud heade kavatsustega. Kuigi olen teiega muide nõus. Aga kui oleksime hakanud slaavi küsimust aktiivselt ja energiliselt lahendama kaks aastat tagasi, ei tarvitseks meil nüüd teha ettevalmistusi põranda alla minekuks. Vaadakem asjadele kainelt. Nüüd oleme kohustatud oma jõupingutusi intensiivistama, et seni lahendamata küsimused maksimaalselt kiiresti ära lahendada.
Kaltenbrunner. Arvan, et meie ettepanekud ajaloolise panslavismi kollete — Krakovi, Praha, Varssavi ja teiste taoliste keskuste — täieliku hävitamise kohta vajutavad teatud konkreetse pitseri (ma pean silmas äärmist juhtu) ka selle rahvuse taassünnile. Slaavlane pole oma loomult mitte lihtsalt nürimeelne, vaid ka sentimentaalne. Tuleasemete nägemine kujundab teatud viisil slaavlaste tulevasi põlvkondi. Ajalooliste kultuurikollete hävitamine on rahvuse vaimu hävitamine.
Himmler. See kõik on väga ilus. Kuid armee pole nõus teie projekti järgi kõiki keskusi viivitamatult hävitama. Armee ei saa sõdida kõrbes. Küsimus, kui me tahame seda kooskõlastatult lahendada, tuleb Ilmselt püstitada selliselt, et panslavismi keskused tuleb tingimata hävitada kas pärast meie lõplikku võitu või siis halvemal juhul viimastel päevadel enne seda, kui armee teie poolt loetletud linnadest taandub.
Bräutigam. Tuleks kaaluda küsimust, kuidas osa kõige väärtuslikumaid ajaloomälestisi evakueerida.
Kaltenbrunner. Bräutigam, teie jutt ajab mind naerma. Te olete
6
diplomaat, aga ajate jama. Kellele neid kõige väärtuslikumaid mälestisi vaja on?
Himmler. Bräutigami ettepanekul on teatud mõte olemas. Aga selle punkti juurde tuleme tagasi järgmisel nädalal. Kahjuks pean nüüd teie juurest lahkuma, sõbrad. Niisiis, Kaltenbrunner, võtke ühendus Keiteli või Jodliga; parem siiski Jodliga, ta on küll kindral, aga tark poliitik. Leppige temaga üksikasjus kokku. Valige välja mõned kõige suuremad keskused — olen teiega nõus: Krakov, Praha, Sofia, Bratislava...
Kaltenbrunner. Bratislava on imeilus linn, seal lähedal saab suurepäraselt kitsejahti pidada.
Himmler. Jäke see vaheleräākimine, Kaltenbrunner, mis veider komme see teil on!
Kaltenbrunner. Seni on Bratislava siiski veel meile sõbraliku Slovaki riigi pealinn.

Himmler. Ma vahel tõesti ei tea, kuidas teie mõttekäigule reageerida, kas naerda või sõimata. Ma käristan Slovakkiaga sõlmitud lepingu katki just sel momendil, kui see mulle kasulik on. Ega te ometi arva, et leping slaavlastega — olgu mis tahes slaavi rahvusliku vormiga tegemist — võib olla tõsine?
Kaltenbrunner. Niisiis tuleb mul nende keskuste hävitamise aktsiooniks saada armeelt põhimõtteline nõusolek?
Himmler. Jah, kindlasti, muidu nad hakkavad kindralstaabis vinguma. Milleks meile see liigne nägelemine! Me kõik oleme nägelemistest surmani väsinud. Nägemiseni, sõbrad ...
Bräutigam. Nägemiseni, Heinrich, te unustasite oma sulepea.
Himmler. Tänan, olen sellega väga harjunud. Šveits teeb suurepäraseid sulgi. Tublid poisid! «Mont Blanc» on igas suhtes hea firma.»
«Nagu ma teada sain, leppis Kaltenbrunner suurte slaavi kultuurikeskuste hävitamise ühisaktsiooni (gestaapo, SS, SA ja armee) suhtes Jodliga juba kokku. Kõik edaspidised otsused selles küsimuses püüan teatada Bernist. Kokkusaamise üksikasjad ja parool leppige kokku sidekanali kaudu. Maksim Issajev. Berliin, 19. mail 1944.»

See šifreering jõudis Šveitsist Punaarmee kindralstaapi 2. mail 1944 ja saadeti samal päeval virgatsitega kõigi rinnete juhatajaile.
Seitsme päeva pärast olid rinde staabi luureosakonnas järgmise sisuga dokumendid:
«Punaarmee kindralstaabi poolt eriülesande täitmisele saadetud kolmeliikmeline sõjaväeluure grupp (juht — Vihur, asetäitja luure alal — Kolja, radist-šifreerija — Anja) tegi läbi ettevalmistuse küsimustes, mis puudutavad Poola kindralkubermangu ja eraldi Krakovi passirežiimi; on täpsustatud legendid, šifrid, sideseansi aeg ja koht.
Grupi ülesanne on kindlaks teha Krakovi hävitamise moodused, aeg ja selle eest vastutavad isikud.
Ülesande täitmise meetodid on kooskõlastatud keskuse eriülesande täitmise juhi polkovnik Borodiniga.
7

Töö: pärast maandumist kogunemine. Vilgutamine taskulampidega. Kogunemise keskpunktiks on Anja. Kui keegi on saanud vigastada või haavata, tuleb taskulambiga vilgutada sagedamini, ettenähtud kolmeminutilise intervalli asemel üheminutilise intervalliga.
Valgussignaali värvid: radistil valge, juhil punane, asetäitjal roheline.
Kohe pärast maandumist kaevata langevarjud maa sisse ja liikuda põhja suunas täpselt kolm kilomeetrit. Siin on peatus; riietutakse ümber ja võetakse ühendus Borodiniga. Pärast seda kaevatakse raadiojaam maa sisse, kaks jäävad metsa raadiojaama juurde, juhi asetäitja luure alal läheb Rybny külla ja teeb kindlaks, kas seal on saksa patrulle. Kui külas vägesid ja patrulle ei ole, läheb Vihur Zlobnowi linna Gruszowa tänav 107 Zygmunt Paleki juurde ja annab talle edasi tervituse pojalt Ignacylt, Wojsko Polskie polkovnikult. Zygmunt Palek viib Vihuri oma inimeste kaudu kontakti šifreerija Kärbsega. Kärbes hakkab alluma Vihurile.
Juhul, kui grupp mingisugustel põhjustel pärast maandumist kokku ei saa või Paleki kodus on sakslased, jääb kohtumispaigaks Rybny küla kirik: kahekümnendast kuni kahekümne viiendani iga päev kella kümnest üheteistkümneni hommikul. Grupi juhi juurde tuleb Kärbes — kulunud, ilma paguniteta saksa mundris noormees. Vihuril peab olema seljas sinine ülikond, paremas käes sonimüts ja vasakus valge rätt, millega ta kiiresti pühib laupa paremalt vasakule. Parool: «Palun vabandage, kas te nägite siin vanamutti kahe kotiga?» Vastus: «Minu meelest sõitis ta natukese aja eest juhusliku autoga minema.»
Grupi «Vihur» varustus: okupatsioonimarkasid 10 000 riigimarkasid 2000 kuldkelli 8 ülikondi 4 (Lvovis eritellimusel õmmeldud kats boston- ja kaks
ševiotülikonda)

kingi 4 paari
saapaid 2 paari
särke 4
villaseid sokke 2 paari
puuvillaseid sokke 3 paari
taskurätte 4
parabellumeid 3
padrunipidemeid 6
granaate 8
automaate 3
raadiojaam 1
akusid 2
Asjad andis üle kapten Võssokovski (allkiri).
Asjad võttis vastu major Vihur (allkiri).»
Operatsiooni «Vihur» materjalidele lisati õhuke kaust järgmiste iseloomustustega:
8

«Andrei Fjodorovitš Burlakov, venelane, sündinud 1917. aastal Tambovis, vallaline, ÜK(b)P liige 1939. aastast. 1935. aastal astus pedagoogilise instituudi filoloogia- ja ajalooteaduskonda. Pärast instituudi lõpetamist suunati sm. A. F. Burlakov Šapovalovka külla kooliõpetajaks. Võttis osa sõjast valgesoomlastega. Pärast haavatasaamist ja demobiliseerumist tuli tagasi Tambovi, kus asus tööle partei oblastikomitee instruktorina. Suure Isamaasõja algul läks vabatahtlikuna rindele. Hiljem suunati Punaarmee kindralstaabi erikooli. Selle lõpetamise järel saadeti Dnepropetrovskisse, kus sai luure residendiks. Aasta elas põranda all, kolm kuud töötas legaalselt Todti organisatsiooni objektil 45/22 tõlgina. Väejuhatuse ülesannete eduka täitmise eest autasustatud Punalipu ordeniga ja Isamaasõja ordeni I järguga. Kindlameelne, moraalselt tugev. Partei üritusele piiritult ustav.»
«Aleksandr Maksimovitš Issajev, venelane, vallaline, sündinud 1923. aastal Vladivostokis, ÜK(b)P liige 1943. aastast. 1940. aastal astus Moskva Riikliku Ülikooli füüsikateaduskonda. 1941. aasta juunis läks vabatahtlikuna rindele. Gžatski all peetud lahingutes ilmutatud mehisuse eest autasustati medaliga «Vapruse eest». Suunati Punaarmee kindralstaabi erikooli. Selle lõpetamisel saadeti kolmel korral eriülesannetega sügavale tagalasse. Autasustatud Punatähe ordeniga ja Isamaasõja ordeni II järguga. Kindlameelne, moraalselt tugev, partei üritusele piiritult ustav.»
«Jevgenia Sergejevna Lebedeva, venelane, sündinud 1923. aastal Krasnojarski krais Taišeti linnas, ÜLKNÜ liige, vallaline. 1940. aastal lõpetas keskkooli. Töötas Lõuna-Siberi raudtee filiaali uurimistööde valitsuses kollektorina. 1941. aastal esitas rajooni sõjakomissariaati avalduse. Saadeti Leningradi õhutõrjeväeossa. Sealt suunati pärast hospidalis viibimist radistide kooli. Hiljem saadeti eriülesandega tagalasse. Autasustatud Punatähe ordeniga. Kohtulikule vastutusele pole võetud. Partei üritusele piiritult ustav.»
Samas olid elulood legaliseerumise, samuti sissekukkumise puhuks.
«Mina, Kirill Avksentjevitš Popko, ukrainlane, sündisin 24. oktoobril 1917 Dneprodzeržinskis õpetaja perekonnas. NKVD laskis minu ema, partei rajoonikomitee büroo liikme, kolmekümne seitsmenda aasta sügisel maha. Töötasin laadijana Krivoi Rogi raud-teejaama seitsmendas jaoskonnas. Tegin Punaarmees läbi tegevteenistuse Kiievi sõjaväeringkonna vägedes, Belaja Tserkovi rajoonis dislotseerunud üksiku ratsaväediviisi esimeses laskurpolgus. Kiievi all peetud lahingute ajal andsin end vangi. Pärast kontrolli filtreeri-mislaagris nr. 56/a mind vabastati ja ma hakkasin Dnepropetrovski jahuveskis tööle tsehhijuhataja abina. Isa oli mul koolidirektor ja peagi läksin veskist tööle kooli majandusjuhatajaks. Punaarmee väeosade pealetungi ajal sai isa õhurünnaku ajal surma.

Taganesin koos Saksa armee väeosadega Lvovi, kus töötasin raudteejaamas depoo-teenistuse dispetšerina. Nüüd lahkusin sealt seoses bolševike pealetungiga. Isikutunnistus nr. 7419, välja antud Lvovi linnavalitsusest.»
9
«Mina, Andrei Jakovlevitš Grišantšikov, venelane, sündisin 9. mail 1922 Moskvas. Õppisin pedagoogilise instituudi füüsikateaduskonnas. 1941. aasta septembris saadeti mind Moskva lähedale kaevikuid kaevama. Oktoobris andsin end vangi. Mind saadeti Minski, kus oim algul ehitustööline, hiljem juuksur Jerjominski töökojas Ugolnaja tänav 7. Taganesin koos Saksa vägedega, praegu lähen Krakovi, sest nagu mulle ešelonis öeldi, asub seal bolševistliku terrori eest põgenenud isikute abistamise punkt. Isikutunnistus nr. 12/299, välja antud Minski linnavalitsusest 22. juulil 1942.»
«Mina, Jelizaveta Rodionovna Grudinina, venelane, sündisin 16. augustil 1924 Võsselki külas Kurski oblastis. Mu vanemad tehti 1929. aastal kulakuks ja saadeti asumisele Hakassi autonoomsesse oblastisse Divnoje külla. Kuu enne sõda, pärast üheksanda klassi lõpetamist, sõitsin külla tädile, kes elab Kurskis, Vorošilovi tänav 42—17. Siis algaski sõda. Kui bolševikud linnast lahkusid, hakkasin ohvitseride klubis tööle ettekandjana. Hiljem olin linnahaiglas sekretär-masinakirjutaja. Koos tädi Praskovja Nikolajevna Lakurina perekonnaga taganesin Kiievi, kus läksin aseprokurör Strümeri juurde toatüdrukuks. Tädi perekonnast maha jäänud, sõitsin Kiievist Užgorodi, kus kohtasin oma Kurski tuttavat, vene vabastusarmee ohvitseri Grigori Sevtšovi, kes ütles, et oli Lvovist taganemisel tädi näinud. Tädi tahtis sõita Krakovi kaudu Saksamaale. Seepärast lähengi praegu Krakovi, et pöörduda võimude pole abipalvega. Tahan koos tädi perekonnaga samuti Saksamaale sõita. Isikutunnistus nr. 7779, välja antud 3. augustil 1942.»
Järgmised kolm lehte olid kirjutatud käsitsi.
«Mina, Andrei Fjodorovitš Burlakov, Punaarmee major, palun saadaolev palk saata mu vanematele aadressil: Astrahan, Abhazskaja 56, Fjodor Fjodorovitš ja Tamara Mihhailovna Burlakovile.»
«Mina, Aleksandr Maksimovitš Issajev, Punaarmee vanemleitnant, palun saadaolev palk saata mu emale Aleksandra Nikolajevna Gavrilinale minu isiklikus toimikus märgitud aadressil.»
«Mina, Jevgenia Sergejevna Lebedeva, Punaarmee nooremleitnant, palun kanda minu palk hoiuarvele, sest pärast vanemate surma mul sugulasi rohkem ei ole. Lisan hoiuraamatu.»
Ja viimane: «Täna, 8. juunil 1944 kell 23.45 lasti ruudus 57 alla kolm langevarjurit. Madala pilvituse ja tugeva tuule tõttu on võimalik ettenähtud piirkonnast väike kõrvalekaldumine. Kapten Rodionov.»
Lendur Rodionovil oli olnud õigus — pilved olid madalal ja tuul tugev. Kuid seda ta polnud osanud arvata, et kõrvalekaldumine on nii suur. Grupp maandus seitsekümmend viis kilomeetrit ettenähtud piirkonnast kaugemal. Tuul viis langevarjurid eri kanti. Anja valgetele valgussignaalidele ei vastanud keegi — ei punaste ega roheliste signaalidega. Maapind oli suvise aja kohta külm. Loigud olid täis vihmamulle. Mets lõhnas sügislehtede järele. Kusagil ulusid koerad. Anja kaevas langevarju, kombinesooni ja raadiojaama maa sisse, kammis juukseid, pesi loigus käed puhtaks ja sammus põhja suunas.
10

I. POPKO

Hommiku eel jõudis Vihur maanteele. Asfalti kattis piimjas kaste nagu esimene sügishall. Pilved olid kõrgemale tõusnud ega rippunud enam puulatvade kohal nagu öösel. Oli väga vaikne, nii nagu puhte-aegu, kui öö püüab veel hommikule vastu hakata.
Vihur kõndis maantee kõrval hõrendikus. Märjad puulehed puudutasid pehmelt nägu ja see pani ta iga kord naeratama. Isa oli istutanud nende krundile maja ümber puid. Ta oli kusagilt saanud haruldaselt ilusa laialehelise ameerika pähklipuu istikuid. Kui kaks istikut juured alla

võtsid ja hoogsalt kasvama hakkasid, peatus isa koju tulles pähklipuude juures ja teretas neid nagu inimesi, surudes ettevaatlikult nende suuri lehti. Kui keegi seda nägema juhtus, tegi isa näo, et katsub lehti lihtsalt niisama, aga kui pealtnägijaid polnud, ajas ta puudega kaua aega tasakesi juttu. Madalamat, laiema krooniga puud pidas ta naiseks, pikka ja kuidagi viltu kasvanud puud meheks. Vihur kuulis mitu korda, kuidas isa puudega rääkis, küsis, kuidas nad elavad, kurtis oma elu üle ja kuulatas kaua, mis nad talle vastuseks kohisesid.
Mälestused ei takistanud Vihuril mõtlemast. Need lihtsalt ujusid tal aeglaselt silme ees. Mõtles ta aga praegu sellest, mis oli täna öösel tema kaaslastega juhtunud. Ta arutas läbi kõik võimalikud variandid — algul kõige halvemad, jõudes järk-järgult välja kõige soodsamate variantideni.
«Tuul kandis meid nähtavasti laiali,» mõtles Vihur. «Tulistamist oleksin pidanud kuulma, sest tuul puhus mulle vastu, ja nemad hüppasid enne mind, järelikult maandusid nad sinna, kust tuul puhus. Vihur,» muigas ta, «sööstis kohale vihur... Tobe varjunimi, just Ivanhoe laadis, tõsijutt. . . Oleks pidanud võtma varjunimeks Tuul, see poleks vähemalt nii pretensioonikas.»
Äkki nõksatas Vihur seisma ja tardus paigale. Eespool oli piki maanteed tõmmatud kahes reas okastraat, mis ulatus kuni vöödilise piiritõkkepuuni. Tõkkepuu juures kõndis edasi-tagasi saksa tunnimees. Metsatukas mustendas valveputka. Korstnast tuli pahvakatena suitsu, mis vajus ligi maad: ilmselt oli ahi alles hiljuti küdema pandud.
Vihur seisis mõne minuti liikumatult paigal, tundes, kuidas kogu keha tõusvast pingest raskeks muutub. Siis kükitas ta aeglaselt maha. Vihur tundis metsa. Juba poisikesena oli ta aru saanud, et metsas pole miski nii märgatav kui järsk liigutus. Kui metsloom läbi padriku jookseb, on ta nähtav, kui seisab — kadunud. Kadunud seni, kuni liikumisega end uuesti reedab.
Vihur heitis maha ja tardus uuesti paigale. Nii lamas ta minut aega ja hakkas siis tasakesi sügavamale metsa roomama. Ta jõudis tihnikusse, heitis selili, pani suitsu ette ja vaatas kaua oma pea kohal mustade okste kummalist põimingut.
«Ilmselt jõudsin Saksamaa ja Poola kindralkubermangu piirile. Nähtavasti visati meid alla lääne pool Krakovit, nii et patrulle on kõik kohad täis. Sant lugu!»

Vihur võttis kaardi, laotas selle rohule, laskus, pabeross käes, käsipõsakile ja hakkas vedama nimetissõrmega mööda maanteid, mis Krakovist välja viisid: üks suundus itta, teine Zakopanesse, kolmas Sileesiasse, neljas Varssavi.
«Täpselt. See tee viib Sileesiasse. Siit umbes kilomeetri kaugusel on Saksamaa territoorium, kurat teda võtaks... Tuleb tagasi minna. Vähemalt seitsekümmend kilomeetrit.»
Vihur võttis taskust šokolaaditahvli ja näris seda laisalt. Rüüpas siis plaskust külma vett peale ja hakkas roomama sügavamale metsatihnikusse, aeg-ajalt paigale tardudes ja niisket ning habrast hom-mikuvaikust kuulatades.
Vihur oli õigesti arvanud, et tema ees on riigipiir. Samuti oli ta täiesti õigesti oletanud, et siin on patrullteenistus tugevam kui mis tahes muus paigas. Kuid muidugi ei võinud Vihur teada, et peilingaatorid olid nende lennuki eile kinni püüdnud. Veelgi enam, peiliti täpselt välja isegi koht, kust «Douglas» võttis tagasikursi. Seepärast andis Krakovi gestaapo šeff osakonna 3-A ülemale käsu neis ruutudes, kus punaste laadung või langevarjurid võidi alla lasta, mets läbi kammida.
Vihur sammus edasi mööda metsateed, mis tõusis kord mäkke, kord laskus alla pimedatesse ja külmadesse nõgudesse. Metsas valitses õõnes vaikus. Teel polnud ammu sõidetud, kuid ometi oli see hea kõva tee, vihmadest rikkumata. Vihur arvestas, et niisuguses tempos kõndides jõuab ta homme õhtuks Rybny ja Zlobnõwi lähedale. Küladest otsustas ta eemale hoida, kuigi rääkis poola keelt päris kenasti.

«Ei maksa endast jälgi jätta,» otsustas ta. «Siinset olukorda ma hästi ei tunne. Parem juba kümmekond kilomeetrit rohkem maha vantsida. Kompassiga ma hätta ei jää.»
Jõudnud metsalagendiku äärde, jäi Vihur nagu piirilgi seisma ja kuulatas kaua metsahääli. Alles siis läks ta üle lagendiku. Kord seisis ta kaua noores kaasikus ja kuulas mesilaste suminat. Ta isegi tundis suhu kerkivat esimese, kollase ja vedela pärnaõiemee maitset.
Õhtuks valdas teda suur väsimus. Väsinud polnud ta mitte sellest, et oli üle neljakümne kilomeetri ära käinud. Ta oli väsinud sellest, et oli kõndinud läbi kõheda ja vaikiva metsa, kus iga puutüvi oli vaenlane, iga lagendik haarang, iga jõgi okastraat.
«Küll on asjamees,» mõtles Vihur väsinult sellest vaiksest metsast, «muudkui kasvab ja ei hooli sõjast tuhkagi. Mürsud pole isegi latvasid maha niitnud. Ja põlenud sektoreid pole samuti. Põlenud metsast on kahju. Inimesed kisklevad ja tema saab asja ees, teist taga kannatada. Aga sellest endaga rahulolevast vaiksest mesilasmetsast pole mul põrmugi kahju.»
Kui pimedaks läks, lahkus Vihur metsateelt ja liikus mööda pehmet sammalt kuhugi allapoole, kus kohises jõgi. Seal otsustas ta ööbida. Mida madalamale ta laskus, seda raskem oli kõndida: algas soo. Vihur tahtis taskulambi põlema panna, aga siis mõtles, et seda ei maksa teha, valgus paistab metsas kaugele, kõike võib juhtuda.
Ta hakkas ronima tagasi üles, tee äärde, kuid kukkus, tegi põlved märjaks ja vihastas, sest homme oli ta lootnud Rybnysse jõuda, aga

poriste pükstega ei tasu külasse minna: kohe näha, et metsast tulnud. Vihur võttis seanahksest saksa portfellist taskulambi ja valgustas kiiresti kohta, kuhu oli kukkunud. Sammal lõi lambi valgel ebaloomulikult roheliseks nagu smaragd, helendades nagu fosfor öösel piloodi kabiinis. Siis jõudis Vihur teele, puhastas kaseokstega kaua oma moekaid tömbi ninaga kingi, mida oli just nii palju kantud, et nad päris uutena ei mõjuks: gestaapo vaatab kinnipidamisel esemeid väga hoolikalt, selles suhtes on nad meistrid, ja uued asjad äratavad alati kahtlust. Vihur kontrollis kaardi järgi oma asukohta ja ronis edasi teest vasakule. Talle meeldis öine mets oma sootuks teise, erilise, talle praegu vajaliku vaikusega. Võõrast, eriti öist metsa, kardavad kõik: need, kes otsivad, ja need, kes end varjavad. Aga need, kes otsivad, kardavad teda rohkem. Lõket tegemata heitis ta suure sooja kuuse alla pikali, sirutas end välja, ega märganudki, millal vajus raskesse unne täis painavaid, venivaid unenägusid.
Vihur ärkas otsekui löögist: samas lähedal oli kuulda kellegi rasket hingamist. Ta sai selgesti aru, et hingab inimene, kellel on nohu — iga sissehingamise ajal kostis ninas lirtsatus.

II. KOLJA EHK GRIŠANTŠIKOV

Kolja elas «bolševistliku terrori» eest evakueerunud isikute laagris. Ta oli teistest vist kõige kauem ümber maandumispaiga tiirutanud, algul teinud väikesi, siis ikka suuremaid ringe, kuid asjata. Seltsimeestest ei olnud mingeid jälgi.
Hommiku eel jõudis Kolja külavaheteele. Teelahkmel seisis väike valge kabel. Selle seinale oli kinnitatud suur pruun Kristuse kujutisega rist. Kristuse valgele ihule, nendesse kohtadesse, kus käed ja jalad olid naeltega risti külge löödud, oli kunstnik püüdlikult maalinud verepiisad. Kabeliukse kohal rippus neitsi Maarja ikoon: lapse-nägu, suured silmad, peened sõrmed nagu palves vastu rinda surutud.
Riiulil risti all seisis klaas ja selles põles küünal. Koidueelses hämaruses loitis leek võbisedes ja ärevalt.
«Riigipiir!» torkas Koljale pähe. «Ma olen välismaal! Kuidas me vaatasime Vaskat, kui ta vanematega välismaalt tuli! Ta sõitis Poolast tagasi kolmekümne kaheksandal aastal. Naljakas: ta luiskas meile kõiksugu asju kokku ja meie uskusime. Rääkis, et on supelnud gutapertšimeres, kus võib ujuda ka siis, kui ei oska. «Vesi,» ütles Vaska, «hoiab sind ise

pinnal. Spetsiaalne Ameerika vesi.» Me isegi ei kolkinud teda enam, sest ta oli käinud välismaal.»
Kolja kuulis selja taga köha ja võpatas. Uksel seisis eideke. Ta varjas käega suurt küünalt, mille oli põlema pannud.
«Tere hommikust, pani,» ütles Kolja.
Eideke viskas krutsifiksi all seisvast klaasist küünlajupi minema ja pani sinna uue küünla, tilgutades enne klaasipõhja steariini. Tuul

nilpsas leeki, see lõi hubisema, tõstis veel paar korda pead ja kustus. Kolja tõmbas välgumihklist tuld ja pani küünla uuesti põlema.
«Tänan, pan.»
«Pole tänu väärt.»
«Kas pan ei ole poolakas?»
«Ma olen venelane.»
«See on teie rääkimisest tunda. Kas olete Miodowe Priszlice laagrist?»
«Ei ole. Mis laager see on?»
«Seal elavad need venelased, kes sakslastega kaasa tulid. Sinna läheb iga päev palju inimesi.»
«Aga mulle öeldi, et see laager on Rybny lähedal...»
«Panile öeldi valesti.»
«Kas te ei juhataks, kuidas sinna minna?»
«Miks ma ei peaks juhatama, muidugi juhatan,» vastas eideke ja põlvitas krutsifiksi ette. Ta palvetas tasa, ainult huuled liikusid kiiresti. Vahepeal jäi ta vait, toetus kätega vastu põrandat ja tegi sügavaid kummardusi.
Kolja vaatas eidekest ja talle tuli meelde emapoolne vanaema. Vanaema oli usklik ja Kolja väga häbenes seda. Kord oli vanaemal kukkunud maha väike punane käekott, kus ta poodi minekuks raha hoidis. Kotist pudenes välja ruudukujuline vasest krutsifiks. Kolja hakkas naerma, võttis krutsifiksi põrandalt ja kukkus vanaema õrritama, pärast viskas krutsifiksi nurka kapi alla. Vanaema hakkas nutma. Parajasti astus tuppa ema tädipoeg onu Semjon, seljas ilma portupeeta sõduripluus — ta oli just vannist tulnud —, ja lõi Koljat: valus see ei olnud, aga väga solvav oli küll. Onu Semjon läks näost halliks ja ütles:
«See on sigadus. Inimest ei tohi mõnitada, on selge?»
«Ta on usklik!» oli Kolja nutma hakanud. Ta oli siis kaheteistkümneaastane ja polnud mingisugune isikupäratu Kolja või Andrei Grišantšikov. Ta oli Saša Issajev, perekonna silmatera, ja teda polnud keegi kordagi löönud — ei ema, ei onu Semjon, kui ta nende juures elas, ega ka vanaema. «Ta on usklik,» oli ta nuttes karjunud. «Usu-jupp! Mina olen pioneer. Aga tema on usklik!»
«Mina olen ka usklik,» oli onu Semjon öelnud. «Minul on oma usk, temal oma.»
Alles palju aega hiljem rääkis ta Koljale, kuidas nad revolutsiooni esimestel aastatel olid visanud lõpnud kasse läbi akna külma kirikusse, kus eided-taadid jumalalt oma punastele uskmatutele lastele võitu palusid. Ja üks vanamutt, kellele kass pihta läks, suri rabandusse. Kuid tema kasvatas nelja väikest last. Nende ema oli nälga surnud ja isa oli Blücheri juures punane komandör.

Eideke tõusis püsti ja ütles:
«Lähme, ma näitan, kuidas te Miodowe Priszlicesse jõuate.» Kolja võttis taskust paki kuivikuid ja ütles: «Võtke, emake. Lastelastele.»

«Aitüma, pan, aga meie saksa kraami ei söö.»

Nad kõndisid eidekesega mööda põldude vahel looklevat teed. Eemal, lõunas paistsid mäed. Need olid mattunud sirelikarva hom-mikuuttu. Kui Kolja ja eideke künkale jõudsid, avanes neile tohutu panoraam: ümbrus oli kaunis, künklik, põllud vaheldusid siniste metsadega, paistsid leludena tunduvate kirikute teravad tornid, mis olid näha paljude kilomeetrite taha, sest õhk oli läbipaistev nagu vesi varahommikul väikestes liivase põhjaga jõgedes: iga liivatera on näha nagu peo peal. Ainult kui tuuleiil vee sogaseks ajab, siis liivaterad kaovad, jääb ainult kollane mass. Aga kui uuesti vaikseks jääb, tuul minema lendab, on iga liivaterake jälle näha, muudkui lama ja vaata. Nii ka praegu: vahel tuli tuul, ajades taga kiireid halle pilvi, mis kirikutornid ära varjasid, aga mitte kauaks. Paistsid majade punased kivikatused. Korstnatest tõusis suitsu. Kuked kiresid. Hommik oli käes.

«Kas bolševikud on nii hirmsad, et pan nende juurest ära põgeneb?» päris eideke.

«Ma otsin oma pruuti. Ta läks koos vanematega minema. Kõik läksid, nemad ka.»

Eideke heitis Koljale pilgu ja lausus:

«Kas pan teab, et tal on pintsak selja tagant rebenenud?»

«Jah,» vastas Kolja, kuigi ta tegelikult ei teadnud, nähtavasti oli metsas katki kärisenud.

«Sakslastele meeldivad korraliku väljanägemisega panid,» teadis eideke ja silmitses Koljat tähelepanelikult.

«Mulle meeldib ka korralik välimus,» vastas Kolja. «Kui kohale jõuan, õmblen kinni.»

Teelt viis kitsas rada väikese maja poole metsaserval.

«Mina keeran siit ära,» ütles eideke. «Nägemiseni, pan.»

«Kõike nead. Aitäh, pani. Kas te selleks tulitegi, et kabelisse küünal panna?»

«Ei, ma tulin Krakovist, mu poeg on seal vangis.»

«Mille pärast siis?»

«Oli igasugu asju,» vastas eideke. «Tal olid sõbrad ... Need läksid pärast partisanideks...»

«Kui tahate, võin aidata teid majapidamistöid teha,» pakkus Kolja. «Kas siit laagrisse on palju maad?»

«Viie kilomeetri ümber. Ärge muretsege. Mul on kaks pojapoega, saame hakkama. Aga pintsak õmmelge kinni, sakslased ei armasta neid, kes korralikult riides ei käi.»

Miodowe Priszlices kuulas Koljat üle kortsunud mundris vana sakslane. Ta pinnis teda neli tundi. Siis käskis kogu loo täpselt kirja panna. Võttis ära isikutunnistuse, pani ta väikesesse akendeta tuppa kinni, sulges ukse snepperlukuga ja kustutas lambi. Kolja istus kottpimedas ja analüüsis tänast päeva.

Ta oli kuulnud neist laagritest, kus asusid sakslastega kaasa läinud isikud. Niisuguseid laagreid hakati organiseerima alles kolm-neli

15

kuud tagasi ja seepärast puudus seal veel saksa täpsus. Neis laagrites oli tohutu voolavus ja laagri personal polnud kuigi kvalifitseeritud, sest põhiliselt tulid sinna fašistidele ustavad inimesed: politseinikud, linnavalitsuse ametnikud, kaupmehed. Kontroll oli pealiskaudne: sakslased ei jõudnud avalike vaenlastegagi õieti tegelda, rääkimata siis oma käsilastest.

Kolja arvas, et oma dokumentidega peab ta kontrollist kindla peale läbi pääsema. Ta lootis, et pärast kontrolli suunatakse ta tööle — nii saab ta end legaliseerida. Ja luuraja jaoks on see kõige tähtsam. Kolja teadis kindralstaabi materjalide põhjal, et niisugustest laagritest saadetakse inimesed peaasjalikult kaitserajatisi ehitama, konvoid ei ole ja elada võib vabalt tsiviilelanike juures.

«Muidugi, selles kõiges on oma risk,» mõtles Kolja põlvi silitades, «aga see on mõistlik risk. Igatahes mõistlikum kui Rybnys kirikuesisel väljakul tolgendada või metsas ööbida. Ma mängin kogu panga peale, kuid mul on trump käes ja ma tunnen oma vastase psühholoogiat niisuguses situatsioonis. Selle laagri väravas valvet ei ole. Valvatakse ainult üht barakki, kus

hoitakse umbes viitteist uustulnukat — see on tavaline ja loomulik kontroll, ja sealgi on valvuriteks vaid kaks invaliidi.»
Pimedas on raske aega määrata. See tundub venivat nagu hobusekronu. Algul tahaks pilkases pimeduses liikuda, aga pärast haarab inimest aegamisi tardumus, suur väsimus: ja siis tuleb tahtmine magada, aga uni ei tule ja inimene hakkab painavas poolunes vähkrema. Närvid on pingul, ta kuuleb mingisugust krabinat, siis algavad kuulmishallutsinatsioonid, ja siis hakkab ta nägema heledaid triipe, ja mõtleb, et pragude vahelt paistab valgus, tegelikult aga heliseb silmades pimedus; see vaikus pilkases pimeduses on tõesti helisev.
«Aga võib-olla oleks siiski pidanud kaks päeva ootama ja siis kiriku juurde kohtumisele minema?» mõtles Kolja. «Kuid see on liiga abitu otsus. Minu poola keelega oleks rumal-siinseis paigus ilma ühendust saamata kaks päeva ringi logelda. Ja metsas istumine oleks lihtsalt aja raiskamine. Aga nüüd ma kasutasin võimalust. See peab olema minu šanss. Kõik räägib minu kasuks. Ja pole mõtet närvitseda. See tuleb pimedusest. Tarvis on mõelda sellele, kuidas edasi elada. Ja kõik. Ei maksa ennast hirmutada, see on rumal. Luurajat ei hukuta mitte risk, mitte juhus ja ka mitte reetmine. Luurajale võib saada saatuslikuks ainult üks — hirm.»

Koljale näis, et teda on hoitud pimedas toas oma kümme tundi. Ta eksis. Ta istus seal kaksteist'tundi. Seesama vana ohvitser, kes teda üle oli kuulanud, ütles:
«Nüüd minge barakki, võite magama heita. Me kontrollime teie dokumente. Pole parata: sõda on sõda.»
«Ega mul ei olegi pretensioone,» ütles Kolja, «ainult solvav on, et käitute minuga nagu vaenlasega. Mul hakkasid pimedusest silmad valutama.»

«Pole viga, pole viga... Minge barakki, homme saab kõik selgeks ... Tunnimees, viige see härra tsooni.»
Tunnimees viis Kolja okastraadini ja siis laskis tal üksi minna
Kui Kolja astus üle pimeda hoovi baraki poole, mille ukse kohal põles sinine lamp, väljus keegi teisest barakist, mis seisis Kolja barakiga otsakuti. Kolja jäi trepil sinise lambi all seisma, et suitsule tuld panna. Äkki kuulis ta kellegi vaikset, kohutavalt tuttavat häält:
«Sanka!»
Kolja tardus, pani tulemasina taskusse ja astus tagasi vaatamata ukse poole.
«Sanka,» kordas hääl pimedusest tasakesi. «Hulluks oled läinud või?»
Kolja juurde astus noor mees, kelle juustes oli juba halli. Kolja heitis mehele laisa pilgu ja neelas kramplikult alla kurku tõusnud tombu: tema ees seisis Stepan Bogdanov, Kolja tuttav Moskvast, kolmekümne seitsmendast korterist. Stepan oli neljakümne esimesest aastast peale kadunud — nii oli tema isa rääkinud.
«Te eksite,» vastas Kolja, «ajate mind kellegagi segi. Ma ei ole Sanja, minu nimi on Andrei. Head ööd ...»
«Oota,» ütles Bogdanov ja haaras Kolja pintsakukäisest kinni, «Ara rabele, said aru? Ära rabele!»

III. ANJA

Rybnysse jõudis ta kolmanda päeva õhtuks. Ta püherdas oma villase seeliku teetolmus mustaks ja määris näo poriga, tõmbus siis küüru nagu haige ja totakat teeseldes — neid sakslased ei puutunud — kõndis aegjaselt läbi suure küla: algul tegi ta ringi mööda kõrval-tänavaid ja siis läks keskusse, kõndis mööda kirikust, külavalitsuse kahekorruselisest hoonest, suurest kauplusest ja mitmest väljakule ülespandud teeviidast. Sinised nooled näitasid kaugust Krakovisse ja Zakopanesse.

Anja lahkus Rybnyst ja läks läbi metsatuka kagu suunas, Karpaa-tide siniste metsade poole. Ta otsustas ööbida Rybny lähedal metsas, et ülehomme minna kirikuesisele platsile — oodata seal Vihurit või püüda ise Kärbsega ühendust saada, sest muud väljapääsu polnud, keskus ootas teateid.
Anja keeras teelt kõrvale ja sammus üle kollakaspruuni niidetud viljapõllu tiheda metsa poole, kus kaskede keskel kõrgusid männid ja lehised. Mets oli ilus — lehed sahisesid põldudelt puhuva tuule käes, kusagil kaugemal kukkus kägu kellelegi eluaastaid, võsa varjus vulises oja oma kiiret ja arusaamatut juttu.
Anja kõndis pool kilomeetrit ja otsustas siis öömajale jääda, kuid läks siiski veel igaks juhuks pool kilomeetrit kaugemale, et lõkketuli teele ära ei paistaks; sügaval metsas võib tule üles teha, kogu öö end lõkke ääres soojendada, keeta väikeses saksa kastrulis vett, valada sinna kontsentraati ja valmistada maitsva ungari guljaši. Kord oli Anja seda guljašši juba söönud — seal sees olid kuivatatud porgan-

did, must pipar ja kuivatatud lihatükid. See oli väga maitsev. Peaaegu nagu see supp, mida isa taigas keetis, kui Anja koolivaheajal Taišetist tema juurde sõitis. Ainult et isa supis olid suuremad kuivatatud lihatükid ja paar suurt kuivatatud porgandit, mitte paarkümmend porgandiviilu nagu ungari kontsentraadis.
Kapten Võssokovski oli Anjat kahel korral ungari guljašiga kosutanud ja ka piiritust pakkunud, kuid Anjale piiritus ei meeldinud, sest taigas oli ta seda geoloogide seltsis paar korda proovinud, ja nii kui piiritusest räägiti, tuli talle alati suhu kuiv roostene maitse.
«Ma jooksin veini,» oli Anja suurte mustade silmadega ilusale kaptenile öelnud, «vein on vähemasti magus, aga see on päris jälk.»
«Tuvike,» oli kapten naernud ja oma klaasi kummutanud, «magusat viina annab teile mees pärast võitu. Piiritus on lihtsalt puhtsõbraliku intriigi algus, ei midagi muud ...»
Kasvanud taigas tugevate ja heade meeste hulgas, oli Anja õppinud mõistma inimesi kohe esimese tunni jooksul. Seal, kus ta kasvas, teisiti ei saanud. Seal oli vaja kohe kindlaks teha, kas võib selle inimesega minna läbi talvise taiga kümme kilomeetrit Artjomovski kaevandusse kinno või ei. Taigat armastab igaüks, aga mitte igaüks ei pea kümmet kilomeetrit vastu.
Anjal oli naljakas kuulda ilusa suurte silmadega kapteni ähmaseid ja keerutavaid sõnu. Ta sai väga hästi aru, mida kapten tahtis, ja Anjale tegi nalja, et ta nii kavalalt ja kaugelt piiramist alustas. Samuti tegi Anjale nalja, kui taigas otsingurühmas üks geoloog Krasnojarskist tema, seitsmeteistkümneaastase tütarlapse juurde ronis. Kui ta teda embas, siis Anja algul naeris, aga pärast muutus asi tüütuks, ta tõukas geoloogi eemale, võttis ahju juurest halu ja ütles: «Aga kui kopsan sulle praegu vastu kuplit!»
Anjale näis imelik, kui tema sõbratarid, kes olid poistesse armunud, ei lubanud endid suudelda.
«See on rumal,» mõtles Anja, «miks nad nii teevad? Kui armastad, siis ei tohi edvistada. Edvistatakse ainult nendega, keda ei armastata, või mõne asja huvides.»
Teda saadeti kord Krasnojarskisse reaktiivide järele. Reaktiive ei olnud. Anja läks juuksuri juurde, talle munserdati patsidest pähe vägev kindlus ja siis külastas ta materiaal-tehnilise varustuse osakonna juhataja asetäitjat, kes talle reaktiivid viimaks välja kirjutas. Aga pidas Anjat kaks tundi kinni, muudkui viitis aega, õhkas ja vaatas paljutähendavalt silma.
Anja teadis, et ta on ilus, aga suhtus sellesse rahulikult nagu hea sõdur oma relva. Kui on, siis on. Kuritarvitada ei maksa, aga kui vaja, tuleb kohe kasutada.
Leningradis armus Anja oma diviisi poliitjuhti. Ta ootas, et too teda oma blindaaži kutsub. Ta oleks otsekohe läinud. Kuid poliitjuht ei kutsunud, kohtudes ainult patsutas teda põsele ja kinkis leivakoorukese. Anja tahtis ise tema juurde minna ja öelda, et armastab teda ja tahab

olla temaga koos, aga ei jõudnud. Poliitjuht suri nälga — külmus ära, enne kui trammipeatusest eesliinile jõudis.

16

Lõke hakkas kohe põlema, hele leek tõusis särinal taevasse, siis võttis hoogu, pildus algul punaseid sädemeid, aga pärast rahunes, lehvitas oma kollaseid käsi ja hakkas Anjat soojendama. Anja istus lõkke ääres nii nagu seda taigas tehakse: algul pööras tule poole vasaku külje, siis selja, siis parema külje ja pärast keeras tule poole näo, ise silmi kissitades.

«Ilmselt tegid paganausulised väga õigesti, et tuld kummardasid,» mõtles Anja. «Asjata andsid kristlastele alla. Neil oli, millesse uskuda: süüta lõke ja palveta. Aga mul on igavest mõtlemist... Palvetan metsa ja taeva ja pilve poole ...»

Anja korjas kuivi oksi, kandis need lõkke juurde ja tegi endale aseme. Ta heitis pikali, sirutas end välja, nihkus siis tulele lähemale ja tundis, et uni hakkab tulema. Ta sundis end silmi avama ja lõket vaatama: kas ta ikka öö otsa põleb? Anja oli teinud Siberi lõkke: ta oli leidnud mahalangenud kuuse, laasinud kirvega oksad küljest, toonud kasetohtu ja kuuse põlema pannud. Iga kolme tunni tagant oli ainult vaja ärgata ja kuuske kohendada, et see põleks ühtlaselt ja tuli ei hakkaks kogu puutüve noolima.

Anja liigutas kuuske — ümberringi lendasid sädemed ja leek kustus hetkeks, kuid siis lahvatas uue jõuga. Anja mässis end õhukesse mantlisse, mis oli talle antud lisaks kapten Võssokovski kinnitatud komplektile, ja jäi otsekohe magama.

IV. ALLES ALGUS

«Jaburad unenäod,» mõtles Vihur enda rahustamiseks. Et end paremini maha rahustada, ei teinud ta silmigi lahti. Ta vähemalt arvas, et see aitab. Niimoodi ta seletas endale oma talitusviisi. Tegelikult aga & mõelnud ta praegu sellele nohusele ninale, mida unes oli näinud, või mis oli kusagil päris lähedal, tegelikult rääkis temas-instinkt. Öises metsas peab inimene, selleks et ellu jääda ja võita, olema nagu metsloom — see tähendab kuulama algul instinkti ja alles pärast mõistust. Tema instinkt võitis praegu aega. Instinkt otsustas tema asemel: avada silmad või üldsegi mitte uskuda nohinat, või otsekui unes ringi pöörata — aga nii, et parem käsi tunneks enda all nahkportfelli, kus on granaadid ja parabellum. Ta asetas portfelli endast alati paremale, külje alla: unes on väga raske relva taskust välja võtta — tasku on käkrus, ja enne, kui sealt relva kätte saad, kuluvad hetked, mis võivad su päästa. Ta pööras end nagu unes, ja matsutas suud. Ta ei käskinud end seda magava inimese matsutamist mängida — see sündis tema viimast kolme eluaastat arvesse võttes nagu iseenesest.

Portfelli ei olnud. Ikka veel silmi avamata sirutas ta parema käe kaugele ette, et ulatuda portfellini, mille ta võis olla räheldes eemale lükanud.

Veel selgemini kuulis ta kellegi nohisemist.

«Vist kits,» ütles Vihur endale, «seisab ja kuulatab, enne kui üle tee alla jõe äärde jooma läheb.»

Nii rääkis Vihur endale, väga hästi mõistes, et ta praegu valetab.

19

Nüüd oli juba mõistus võimust võtnud. Kuid mõistus võib valetada. Instinktis on rohkem tõde: elavat ja maist, ausat tõde.

«Sellel noormehel on kõva uni,» kuulis ta saksa keeles öeldavat.

Vihur avas silmad. Otse enda kohal nägi ta kolme gestaapolast. Teised seisid eemal tee ääres, ja ühel neist oli käes tema kollane portfell.

«Kes te olete?» küsis Vihurilt erariides mees, kui ta keskpäeval Krakovi Julgeolekuametisse toodi.

Lausa läikima hõõrutud akende ees olid väga ilusad sepistatud metallvõred. Akna taga päike ja tuulevaikus nagu eile metsas.
Vihur sai küsimusest aru, sest oskas saksa keelt, kuid ei vastanud, naeratas ainult alandlikult ja kehitas nõutult õlgu. Siis laskus aknalaualt maha teine mees, pikk ja kuivetu, seesama, kes arreteerimise ajal metsas tema portfelli oli hoidnud, ja küsis vene keeles:
«Kas vajate tõlki?»
«Ma ei oska saksa keelt,» vastas Vihur, «õigemini, oskan väga halvasti.»
«Osakonna šeff küsib teilt, kes te olete?»
«Ma olen inimene,» naeratas Vihur sama alandlikult. «Popko, Kirill Avksentjevitš.»
Pikk tõlkis. Siis ütles 3-A osakonna šeff: «Rääkige endast.»
«Mis siis ikka... Ma olen valmis. Minu nimi on Kirill Popko, ukrainlane. .. Kas tohib suitsu paluda, mul võeti läbiotsimise ajal ära...»
«Olge lahked.»
«Tänan. Väga hea tubakas. Kust te türgi sigarette saate?»
«Varastame,» muigas pikk. «Edasi.»
«Olen pärit Dneprodzeržinskist. Isa õpetas lastele kirjatarkust, ema oli rajoonikomitee büroo liige. Ta lasti kolmekümne seitsmendal aastal maha.»
«Üks hetk,» katkestas pikk ja tõlkis Vihuri öeldu oma šefile. Vihur märkis endamisi, et sakslane tõlkis täpselt — sõna-sõnalt, soravalt, pausideta. «Jätkake.»
«Töötasin laadijana, sest instituuti mind ei võetud, saate isegi aru. Siis teenisin armees. Kiievi all andsin end vangi. Istusin teie filtreerimislaagris 56/a. Pärast töötasin jahuveskis. Taandusin koos Saksa armee väeosadega Lvovi. Nüüd lähen Krakovi, tahan siin raudteel tööd leida.»
«Üks hetk,» palus pikk aega tõlkimiseks.
Šeff kuulas ja muigas pisut. Tal oli hästi vormitud, kapriisne, ilus suu.
«Väga hea,» sõnas ta. «Rääkigu oma lugu veel kord, ainult üksikasjalikumalt.»
«Sündisin Dneprodzeržinskis seitsmeteistkümnendal aastal. Vanemad olid haritlased, ema lasksid tšekistid maha, isa oli õpetaja, sai
20
neljakümne kolmandal pommitamise ajal surma. Töötasin laadijana, teenisin armees, Kiievi sõjaväeringkonnas. Andsin end Belaja Tserkovi all vangi. Töötasin Dnepropetrovski jahuveski jahvatustsehhi juhataja abina. Taganesin vägedega koos Lvovi.»
Šeff kuulas Vihuri ära, andis oma pika käega märku, et tõlkida pole vaja ja ütles:
«Noh, rääkige oma kurba lugu veel kord. Olete esialgu ahistatud ja kordate päheõpitud teksti liiga püüdlikult.»
Pikk tõlkis šefi sõnu, millest Vihur niigi oli aru saanud, ja nende sekundite jooksul püüdis ta kõigest väest otsida vastust kahele kõige tähtsamale küsimusele, mida talle polnud veel esitatud, aga kindlasti esitatakse: miks on tema portfellis püstol ja granaadid.
«Te ei usu mind?» küsis Vihur, kui pikk oli tõlkimise lõpetanud.
«Aga teie ise? Kas te ise ennast usute?»
«Ma ei mõista.. .» naeratas Vihur. «Jääb mulje, nagu oleks ma millegi laiduväärsega hakkama saanud. Minu isikutunnistus on täiesti korras, portfellis peaksid olema iseloomustused töölt, millele teie inimesed on alla kirjutanud ...»
Ta märkis portfelli, oodates otsekohe küsimust selle sisu kohta, kuid seda ei järgnenud.
«Hästi, hästi,» ütles šeff, «me ootame. Korrake oma lugu, see on huvitav.»
«Võin seda teha kas või sada korda, sellest ei lähe minu lugu teistsuguseks, kuidas ma seda ka tahaksin. Kas arvate, et mul on väga kerge korrata teile, kuidas mu ema hukkus, ja rääkida filtreerimislaagrist, kus elu pole ausalt öelda kuigi magus? Kas mul on kerge rääkida isa surmast, taandumisest koos teie vägedega Lvovi, kohutavast taandumisest pommirahe all ja nälga kannatades?»

«Mul on tõelisest Popkost siiralt kahju,» sõnas šeff. «Isikutunnistus on õige, me kontrollisime. Popko lugu vastab samuti tõele. Aga meid huvitab, mis tegemist on teil härra Popkoga? Tõeline Popko elab praegu Breslaus Mozartstraβe 24, klaverivabriku tööliste ühiselamus.»
«Rohmakalt töötab,» mõtles Vihur. «Popko istub meie juures.» «See on kas ühenimeline isik,» vastas Vihur, «või viiakse teid eksiteele. Olen valmis vastastamiseks.»
«Ohoo!»
«Muidugi.. . Mul pole midagi karta, olen teie ees puhas. Olen uue võimu suhtes alati lojaalne olnud.»
«Kuulge,» ütles šeff, «ma näen, kuidas te pingsalt ootate seda hetke, millal ma esitan küsimuse parabellumi ja granaatide kohta. Küllap olete juba täiesti tõenäolise versiooni välja mõelnud: püstoli leidsin taandumise ajal ja granaadid samuti. Ilmselt hakkate rääkima, et teile oli seda relva vaja isiklikuks julgeolekuks — see kõik on mulle arusaadav. Ma ei hakka teile kärbseid pähe ajama. Näitan teile kohe langevarju ja teie sõrmejälgi siidil ning troppidel.»
«Siin on tegemist mingi kahetsusväärse veaga, härra ülem.»
«Jätke järele. Teid visati öösel alla, te kaevasite oma langevarju maa sisse kahe kilomeetri kaugusel meie kasarmutest: sõdurid võtavad

selles metsas puid maha. Juhuslikkus — ei vaidle vastu, kuid teie jaoks osutus see saatuslikuks juhuslikkuseks.»
«Läki,» ütles pikk, «näitame teile langevarju, et te üles tunnistaksite.»
«Mul pole midagi üles tunnistada ...»
«Jätke see jutt... Te kaevasite selle maa sisse kahe männi vahel, kas pole nii? Ja lohkusite veel ära sipelgapesa — suure sipelgapesa. Nähtavasti kukkusite pimedas sipelgapessa.»
Vihur tundis, kuidas käed kangestusid: ta oli tõepoolest sipelgapessa kukkunud.
«Lähme, lähme...»
Ja nad astusid läbi paljude tubade suurde saali. Siin lebas vahatatud parketil tema langevari. Vihur kehitas õlgu ja sundis end naeratama.
«See pole teie oma?» küsis pikk. «Muidugi mitte, eks ole?»
«Muidugi ei ole minu oma.»
«Selge.»
Nad läksid tagasi šefi kabinetti. Too kõndis ümber laua ja rääkis telefoniga, surudes toru õlaga vastu kõrva. Pikk juhe lohises talle mööda põrandat järele. Seff andis Vihurile peaga märku, et ta vaataks sõrmejälgedega paberilehte. Nähtavasti rääkis šeff naisega, sest aeg-ajalt ta naeratas ja kergitas kulme. Vihur vaatas sõrmejälgedega lehti ja ütles pikale:
«Nendest viguritest ei taipa ma tuhkagi.»
«Seda teilt ei nõutagi. Lihtsalt vaadake: siin on meie ekspertide otsused. Neist piisab, et teid kohe täna maha lasta.» «Niisugune nali võtab kananaha ihule ...» «Me oleme naljast kaugel.» Šeff asetas toru hargile, pani sigareti ette, istus tugitooli Vihuri vastas ja hakkas rääkima:
«Kuulake mind tähelepanelikult. Praegu ei ole esimene, vaid neljas sõja-aasta. Aeg on kiireks läinud, meil ei ole võimalik teid kongis pidada ja hoolega läbi töötada. Meil ei ole kahtlusi, et teid siia saadeti. Teie lugu Popkost oleks võinud meie jutu teemaks kujuneda, kui me poleks leidnud — täiesti juhuslikult — langevarju. Kuulake mind hoolega: tõendeid teie süü kohta pole mulle üldse vaja, teile kuuli pähekihutamiseks piisab kas või sellest, et olete slaavlane. Praegu on kõik relvad minu käes: te pole ainult slaavlane, te olete vene langevarjur. Me proovime teid töödelda: paar päeva teid piinatakse, sest rohkemaks pole mul lihtsalt aega, ja siis emb-kumb — kas annate järele või me kõrvaldame teid. Rääkisin teile praegu täielikku tõtt. Meil on raske, meil on vähe aega ja palju tööd. Otsustage ise, mis te teete. Surmal on üks alternatiiv: meiega koos töötamine. Tõde, mida te meile avaldate, võib olla teie ellujäämise

piisav tagatis. Üldiselt öeldes on teil rumal vastu punnida: mäng on läbi, elus juhtub nii mõndagi, olgu see kui kurb tahes.»
Vihur rudistas sõrmi:
«Lubage üks sigaret.»
«Võtke, võtke,» ütles pikk, «sigaretid on tõesti head.»
22
«Tänan.»
Pikk ulatas Vihurile välgumihklist tuld, istus siis aknalauale ja tegi akna lahti. Kabinetti puhus värske tuul, kergitas laual pabereid ja laskis need tagasi oma kohale. Valged kardinad lõid lehvima ja kaart seinal krabises.
Pikk ütles:
«See on tõepoolest harukordne juhus: kõik algusest peale selge, tõestada pole midagi.»
«Hea küll,» sõnas Vihur, «olgu peale, kui kaotasin, siis kaotasin. Ma ei ole tõesti mingisugune Popko. Ma olen Punaarmee major, sõjaväeluurest...»

V. ADVOKAAT TRABCZYNSKI JA POEG

Nagu alati kogunesid kolmapäeviti väikesesse maamõisa Rybny lähedal «Życie Krakowskiego» endine kirjastaja pan Rogalski, saksa kirjanik, Waweli lossis paikneva armeegrupi «A» staabi juures asuv sõjaväekorrespondent härra Traub, Keiteli ammune tuttav juba sellest ajast, kui Traubile kuulus veel propagandaministri Goebbelsi soosing, ja pan Feoktistov-Nimoure, segavereline — ema sakslanna, isa venelane —, tuntud näitleja, meeleolulaulude esitaja, kes oli väeosadesse tulnud kontserte andma.
Advokaat Trabczynski võttis neid inimesi vastu oma mõisas, söödi, mida parasjagu juhtus olema, joodi puskarit, mida Trabczynski oli paberi ja sulgede vastu vahetanud, ja pärast õhtusööki mängiti preferanssi.
Trabczynski poeg Jozef keetis kohvi, ja kui isa läks kööki suupisteid valgustama, istus ta isa asemele kaardilauda.
Advokaadil oli kolmkümmend kana. Seda peeti rikkuseks. Ta valmistas külalistele oivalist omletti — tema retsept oli kuulus mitte ainult Krakovis. Advokaat Trabczynski omletti teati enne sõda ka Varssavis ja Pariisis, kuhu ta sageli sõitis äriasju ajama, esindades firmade huve igasugustel konverentsidel ja kaubandus-läbirääkimistel.
«Härrased,» ütles Trabczynski kaarte segades, «eile nautisin Cicerot. Ma luban endale väikese lõigu ette lugeda.» Ta heitis pilgu oma kaartidele, kehitas õlgu ja heitis lühidalt: «Pass.» «Niisiis, palun...» Poolsuletud silmi hakkas ta mälu järgi tsiteerima: «Kui kuningate ja üldse valitsejate vaimne vaprus oleks rahuajal samasugune kui sõjas, siis oleksid inimsuhted ühtlased ja püsivad, ja ei esineks ei ühtede valitsuste asendamist teistega ega tormilisi revolutsioonipuhanguid, mis kõik teiseks teevad ja kummutavad. Sest võimu on kerge hoida, kui peetakse kinni põhimõtetest, millest lähtudes ta alguses kehtestati. Aga niipea kui ühiskonnas võtab töökuse asemel võimust logelemine, enesevalitsuse ja õigluse asemel omavoli ja ülbus, muutuvad koos meelelaadiga otsekohe põhjalikult ka välised elutingimused ...»
Jozef kortsutas kulmu: talle ei meeldinud, kui isa oma professionaalse advokaadimäluga eputas.
23

Kirjanik Traub pomises:
«Jama. Cicero ei ole ajalugu, see on kõige ehtsam kaasaeg. Mina suhtun tema tiraadi nagu juhtkirja «Das Schwarze Koris». Julius-Streicher armastab teha niisuguseid ekskursse

antiikaega, enne kui tuleb välja järjekordse üleskutsega kärnaste ameeriklaste ja veriste bolševike vastu.»
Trabczynski muigas kergelt: ta jumaldas vaidlusi, tunnetades endas küllalt jõudu, et oma argumentatsiooni elegantsiga vastast lüüa.
«Kulla sõber,» ütles ta näpitsprille kohendades. «Cicero väitis: «Õnnestumised mõjuvad laostavalt isegi tarkadele.»»
«Mis kuradi õnnestumised?» imestas Traub. «Igal pool annavad peksa, aga teie räägite õnnestumistest.»
Korraga jäid kõik vait. Sakslaste ebaõnnest võis rääkida ainult sakslane. Ülejäänute kohus oli seda mitte kuulda.
«Mul on kašimäng,» ütles Rogalski ja hõõrus oma väikesi tedretähnilisi käsi, «härrased, jätke see üksteise põrnitsemine.»
«Üheksa pada,» hõikas Feoktistov-Nimoure.
«Sel juhul mängin suurt kašši.»
Traub mühatas:
«Slaavlased alustasid kaklust, aarialane lõikab kasu. Mis te arvate, Jozef?»
«Arvan, et aarialane jääb pika ninaga,» vastas Jõzef.
«Ikka muudkui vihastate,» ohkas Traub. «Ja õigesti teete. Rumal saksa kirjanik sai alles vanuigi aru, et ainus kunstile hukutavalt mõjuv droog on natsionalism.»
«Härrased,» sekkus Rogalski, «mul hakkab teie poliitikast pea huugama. Ma ei taha praegu poliitikat, sest ma kardan neid vahendeid, millega seda ellu viiakse.»
«Gestaapol on magnetofonilintidega täbarad lood,» ütles Traub, «ja pealegi ei ole siin elektrit. Aga kui keegi.teist hakkabki ette kandma, usutakse nagunii mind, mitte teid. On ju nii, Jözef?»
«Te tunnete gestaapot paremini, härra kirjanik.»
«Kas teil hambad sügelevad?» küsis Traub. «On tahtmine hammustada? Ah?» ja viskas kaardid lauale. «Kas pan kirjastajat hakkab nüüd püüdma härra-seltsimees näitleja?» küsis ta.
«Mulle meeldib väga, kui haritlased kaklevad. Kaklus on alati ajaloo algus. Kui sot-siaaldemokraadid tagumikku keerutasid ja kommunistidega kaklesid, sündis fašism. Kui kaklevad haritlased, tugevneb salapolitsei aparaat. »
«Jözef,» ütles Trabczynski, «ole kena, mängi minu eest, ma pean vaatama, kuidas munade ja piimaga lood on. Härrased, poole tunni pärast on omlett valmis.»
Feoktistov-Nimoure tõmbas Rogalski õnge. Traub oli punasest puust kõrgele toolikorjule toetunud ja vaatas mõtlikult seina Jozefi selja taga, kus rippusid kaks vanaaegset Trabczynski esivanemaid kujutavat maali.
«Mis te arvate, Jõzef, kellele kuulub tulevik?» küsis ta.
«Tõele.»
24
«Mis te jamate. Ma küsin tõsiselt.» «Härra kirjanik, ma vastangi teile tõsiselt.»
«Jätke see kirjanik, ma olen teid juba sada korda palunud. Mina ju ei tituleeri teid pianistiks ilma konservatooriumita või näiteks ohvitseriks...»
«Miks mitte? Võite tituleerida küll.»
«Liiga suur au: ohvitser ilma armeeta. Selles mõttes on kõik poolakad vabatahtlike meeletute rahvus.»
«Me ei olegi nii meeletud, nagu paistab,» sekkus Rogalski.
«Meeletud, meeletud,» kordas Traub, «ja mitte ainult meeletud, vaid vabatahtlikud meeletud. See on kompliment. Meie näiteks oleme viimistletud kretiinid. Ma räägin sakslastest. Endast ja poolest Feoktistovist. Suur rahvus, suur rahvus! Rahvus ei saa olla suur, kui ta kõiki sunnib seda uskuma koonduslaagrite abil. Suuruse tunnustamine peab olema vabatahtlik akt. Nagu

valimised. Nagu maailma kõige vabamad valimised maailma kõige paremate inimeste ja kõige suurema füüreri kõige õnnelikumas riigis.»
«Härra Traub, see ei ole võidetute suhtes aus,» sõnas Rogalski. «Tõsijutt, see ei ole aus. Teie saate selle eest ainult noomida, aga meid puuakse üles.»
«Mida ma siis ütlesin?» imestas Traub. «Ma ütlesin, et meie oleme kõige suurem rahvus ja kõige suurem riik, kellel on kõige parem ja targem füürer.»
«Tähtis on intonatsioon,» ütles Rogalski.
«Eh, jätke see... Intonatsiooni eest esialgu veel kinni ei panda. Kui ma oleksin öelnud, et me oleme kretiinide rahvus, idioodi käppade vahele langenud õnnetu riik, siis oleksin esimesena hääletanud oma arreteerimise poolt! Aga ma ju rääkisin otse vastupidist.»
«Teiega läheb iga päevaga järjest raskemaks,» ütles Jozef, «mis on juhtunud, kallis kirjanik?»
«Ma ei ole kirjanik! Ma olen vana loll ja pugeja hingega vabatahtlik palgasulane!»
Traub tõusis ja astus laua juurde, kus seisid puskaripudelid. Jõzef järgnes talle. Ta peatus Traubi kõrval ja ütles:
«Härra sõjakorrespondent, mul on vaja ühe sõbra jaoks puhast isikutunnistust.»
«Lollpea,» vastas Traub pärast klaasi tühjendamist, «kui ma oma riiki ja selle juhte kirun, siis ei tähenda see, et olen valmis maha müüma oma rahva, kes nende käppade vahele on sattunud.»
«Iga rahvas väärib oma valitsust.»
«Rumalus. Tähendab, niisugusel juhul väärite teie seda, mis teil praegu on. Ma suhtun teisse hästi, kuid võllast päästa ei suuda: Goeb-bels mind enam ei armasta. Ärge segage end selle supi sisse. Hoidke endal elu sees, see on teie kohus oma kodumaa ees. Kodumaa teenimiseks on vaja osata ellu jääda. Võidab see, kes ellu jääb. Surnud kangelast ootab unustus, ellujäänud argpüksist võib saada elav kangelane, kui üksteise mahanottimine kord lõpeb.»
«Te räägite ilusti, Traub,» vastas Jözef mõtlikult, «ainult et meie
25
võitleme teie valitsuse vastu, teie rahvas aga toetab seda neetud valitsust.»
«Olen oma kirjatükkides alati hoidunud epiteetidest. «Neetud» — see on epiteet. Kahekümnes sajand on inimese ära muserdanud. Meie asemel otsustab nüüd kõik suur tundmatu, mille nimi on aeg. Olen selles kindel, ärge ilmaasjata vaielge.»
«Jözef,» hõikas köögist pan Trabczynski, «Jözef, puud on otsas.»
«Vabandage, tulen kohe tagasi,» ütles Jözef ja väljus võõraste-toast.
Köögis seisis ukse juures Zajocki. Pan Trabczynski-vanemale oli ta lihtsalt Zajocki — kellassepp ja puskariajaja. Trabczynski-nooremale aga oli ta seltsimees Hall. Tegelikult oli ta Zbigniew Seczkowski — Poola Töölispartei Krakovi põrandaaluse komitee luurerühma ülem.
Jözef ja Hall läksid õue. Öö oli külm. Puhus jäine tuul, mis tuletas meelde pigem novembrit kui juunikuud. Ka tähed olid sügiseselt
eredad ja madalal.
«Jözef,» küsis Hall, «millal sa viimati Andreid nägid?»
«Andreid? Üleeile. Milles asi?»
«Oota. Kus sa teda nägid?»
«Linnas.»
«Linnas muidugi, aga kus täpselt?»
«Pan Aloizi äri juures.»
«Mis kell?»
«Kell kolm.»
«Oli ta purjus?»
«Mis sa nüüd . .. Ei...»
«Kui palju raha sa talle andsid?»
«Tuhat zlotti, nii nagu lubasin.»

«Kuhu ta siis läks?»

«Ma ei tea. Vaatasin, kas mind ei jälitata. Teda ma silmas ei pidanud. Aga milles on asi?»

«Oota. Mis tal seljas oli? Kas ilma paguniteta saksa munder?»

«Ei. Tal oli seljas hall ülikond.»

«Hall särk ja punane lips?»

«Minu meelest.. . Jah, oli küll.»

«No nüüd on pauk...»

«Aga mis juhtus?»

«Kell viis nähti, kuidas ta Abwehri uksest sisse astus ja lahkus sealt kell üheksa.»

«Ei või olla... Punased ju saatsid ta. Ta on vene luuraja.»

«Kella üheni öösel jõi ta saksa ohvritseride kasiinos koos Abwehr'i obersti Bergiga.»

«Kas mul on aeg metsa minna?»

«Kas sa andsid talle raha kahel korral?»

«Jah.»

«Ega ta sulle ei öelnud, kes ta on?»

«Ei. Ütles ainult, et sina saatsid.»

26

«Aga mina ei ole teie perekonna jaoks mitte niivõrd kellassepp kuivõrd puskariajaja. Kas sa pole temaga millestki rääkinud?»

«Mitte kunagi.»

«Võib-olla tuleb mul korterit vahetada.. . Sina oled mängust väljas, ta ei tea, kes sa oled ja kust sa tuled. Lihtsalt andsid puskari eest minu tuttavale raha üle — see on usutav. Ai-ai-ai, missugune jama...»

«Kas sa punaste käest küsisid?»

«Metsas sai raadiojaama aku tühjaks. Hea küll, mine nüüd, mängi oma raha sakslasele maha. Homme hommikul tulen sinu poolt läbi, võib-olla selgub midagi. Igatahes andsid sa minu tuttavale raha puskari eest, mille sa meie käest said. Alibi jaoks saadan sulle täna kirja, milles palun anda ülejäänud võlasumma pan Andrei kätte, selge?»

«Hästi.»

Hall surus Józefi kätt ja lahkus. Ta surus tulles ja lahkudes alati väga tugevasti kätt, seda pisut enda poole tõmmates — otsekui maadleja enne matsi algust.

Józef seisis seni trepil, kuni mootorratas teel mürisema hakkas. See tähendas, et Hall sõitis ära. Józef läitis sigareti. Ta tundis, et käed värisevad.

Kuid ei teadnud ei Józef ega Hall, et kolm kuud tagasi siia saadetud punase luuraja hüüdnimi on Kärbes ja et just tema pidi Vihuri grupi vastu võtma.

VI. NELJAKÜMNE NELJANDA AASTA ODÜSSEIA

«Ma olen põgenenud juba sada korda,» rääkis Stepan Bogdanov aegamisi. Kolja kuulas teda kinnisilmi. «Olen jooksnud vagonettide poole, roomanud rööpmeteni, oodanud, kuni sähvatab selle neetud prožektori hele valgus, roninud vagonetti ja hakanud endale sütt peale kühveldama.

Olen mõttes põgenenud sada korda. Nüüd tuleb seda teha tegelikult. Põues on mul vineeritükk, millega hakkan endale sütt peale kraapima.»

«Rivistuda!» karjuvad valvurid. «Kiiresti!»

Pärast kümmet tundi tööd kaevanduses on kaunis raske kiiresti rivistuda. Seepärast röögivad valvurid tigedalt ja monotoonselt. Sakslased üldse röögivad monotoonselt — nad teevad isegi seda oma erilises saksa laadis.

«Edasi! Joostes! Kiiremini!»

Kolisevad puukotad. Inimesed hingeldavad. Valvurid räägivad midagi omavahel ja naeravad. Ma jooksen ja vaatan nende poole. Neid on kaks. Kolonn jookseb ja nemad kõnnivad kiirustamata meist paremal mööda asfaltteed, mis on tehtud spetsiaalselt nende jaoks Valvuritel pole vaja joosta, kolonn on pikk, nad näevad meid pare

malt küljelt. Vasakul on okastraat, kuhu on juhitud vool, ja torn kuulipildujaga. Nii et nad vastutavad ainult parema külje eest — söe ja vagonettide eest. Veel rohkem paremal, kolme suure söe-hunniku taga on samuti okastraat elektrivooluga ja vahitornid kuulipildujatega. Minu jaoks on praegu ainus väljapääs söevagonett, pärast seda saja meetri pikkune tee rööbastel läbi okastraadi ja valvetõkke söepunkrisse, kuhu mind vagonetist kolme meetri kõrguselt kallatakse.

Aga praegu ei mõtle ma nendest kolmest meetrist, mis mul koos söekamakatega lennata tuleb. Praegu ma jooksen ja vaatan sakslaste poole. Tavaliselt nad peatuvad ja kummardavad teineteise poole, et sigaretti süüdata. Mulle on vaja just niisugust silmapilku. Nad tõmbavad tikku või plõksutavad tulemasinat — ja teatud sekundite vältel läheb neil silme ees mustaks. Nii juhtub, kui algul vaadata põlevat lampi ja seejärel õhtust metsa. Proovisin selle ise järele, tõmbasin tikku, vaatasin siis ringi ja ei näinud midagi. Ainult kumisevat mustjasrohelist pimedust. Ma arvutasin välja, kaua see mustjasrohe-line vaikus kestab; sellest peaaegu piisab, et jõuda lähema söehunnikuni, heita selle kõrvale maha, tarduda paigale ja oodata, kuni kolonn koos valvuritega mööda läheb, siis oodata prožektorit, mis saksa täpsusega hakkab pärast kolonni möödumist seda laagri osa eriti hoolega kompima.

Peatusid! Näen, kuidas nad pead ligistikku panevad. Tikusähvatus. Leek hubiseb tuules. Kargan kiiresti vasakule, teen kümme hüpet. Neljanda hüppe ajal kukub kott jalast ära.

«Kiiremini! Kiiremini!» röögivad sakslased.

Tähendab, nad ei näe veel midagi, sellepärast karjuvadki. Kohe kaovad neil silme eest rohekaspunased ringid ja nad näevad kõike enda ümber, tähendab, võivad näha ka mind. Aga mul on veel kaheksa sammu astuda. Ma olen ju siin sada korda jooksnud, ma tean. Olen selle välja rehkendanud. Ma astun kaheksa sammu ja näen, et sama palju tuleb veel astuda.

Kõik. See on lõpp. Ma eksisin vahemaaga, kuid tikutulega ma eksida ei saanud. Nüüd on neil mustad sõõrid silmade eest kadunud ja nad vaatavad kindlasti ringi. Ja siis näevad mind.

«Hei!» hüüab keegi kolonnis. «Hei, kott tuli jalast ära! Pidage!»

«Kiiremini!» röögivad sakslased. «Sead! Kiiremini!»

Need sõnad on nad vene keeles ära õppinud spetsiaalselt meie, Nõukogude sõjavangide pärast.

«Kott on kadunud!» hüüab keegi.

Kuulen, kuidas mu selja, taga algab sagin. Poisid aitavad mind. Kui valvurid neid äkki tulistama ei hakka! Ei. Ainult röögivad. Sest pole lugu, nad röögivad alati.

Heidan kõhuli ja surun end vastu maad. Hüüded lakkavad otsekohe, ka valvurid on rahunenud. Ainult kotad kolisevad. Ja siis saabub vaikus, nagu metsas.

Viie minuti pärast roomab prožektor minu lõigust üle. Ma näen, kuidas ta kobab teed, siis liigub aeglaselt peaaegu minuni välja, libiseb kiiresti üle söehunnikute, kombib iga meetrit nagu pime.

Prožektori valgel on selgesti nagu kinolinal näha minu puukott Ma tõmbun külmaks. «Kõik. Ära nägid, koerad. Kohe algab haarang. »

Prožektori valgusvihk peatub mu kotal tavalisest kauem. Ma kis-sitan silmi — kott näib mulle söetükina.

«Võib-olla neile samuti? Nad on ju kaugemal.» Prožektor eemaldub, kuid pöördub siis järsu nõksuga tagasi. Ja uuesti on valgusvihus minu puukott. Valge prožektorikiir muutub

talumatult heledaks, koguni siniseks, ja siis kustub aeglaselt. Saabub täielik pimedus. Tõusen püsti, torman sinna, kus äsja oli lebanud sinine valgussõõr, haaran oma puukota ja jooksen vagonettide poole. Ronin ühte vagonetti ja hakkan vineeritükiga kraapima. Minuti pärast olen söega kaetud. Kõik. Nüüd tuleb oodata, kui teine vahetus hakkab sütt andma ja vagonetid punkrite juurde lükatakse.

Inimesed ütlevad: «Uhh, missugune neetud kuumus!» Kas tõesti ka mina olen nii öelnud? Ei või olla! Mina pole iialgi nii öelnud. Ja kui olengi, siis kunagi enam ei ütle. Ma hakkan alati ütlema: «Missugune õnnis kuumus!»

Ma mõtlen nii sellepärast, et tibab vihma, õieti polegi see vihm, vaid pigem märg lumi. November. Nüüd võiks juba lundki tulla. Aga mina olen paljajalu. Riided on vaevahigist kõvaks tõmbunud nagu plekk.

Ei maksa mõelda külmast. Ka kuumast pole vaja mõelda. Meil oli keelatud rääkida ja mõelda söögist. Ka mina pean keelama endal kuumast mõtlemise. Ja külmast tuleb samuti katsuda mitte mõelda. «Katsuda mitte mõelda» — sellest on vähe. «Tuleb mitte mõelda» — nii on kindlam.

Meil töötas elektrimontöör — tšehh. Ta sai seitse aastat tütre pärast. Tütar oli seitsmeaastane. Tütre vanuse ja määratud karistusaja huvitav kokkulangevus. Liitlased pommitasid nende linna. Õhurünnaku ajal sai palju inimesi surma, sest pommivarjendid olid rajatud ainult saksa koloonias. Sakslastest ei saanud keegi kannatada. Ja meie tšehhi tütar tegi ettepaneku: «Sakslaste käest tuleb pommivarjendid ära võtta ja mulda täis ajada, siis sõlmitakse kohe rahu, sest ilma varjenditeta hakkab ka sakslastel hirm...»

Tšehh rääkis tütre ettepanekust peedisabas. Tema peale kaevati. Hiljem sai ta teada, et kaebaja oli väike mehike naabermajast, kes alati kandis halli kuube ja baretti ning käis külg ees. Selgus, et raha ta gestaapost ei võtnud. Kaebas hirmu pärast.

Tšehh teadis, et ma põgenen. Ta andis mulle oma kindad. Seepärast on kätel päris soe. Käed on põgenemisel väga tähtsad. Kui sõrmed kohmetuvad, on halvasti. Nende soojendamine võtab aega. Sõrmi võib iga hetk vaja minna ja nad on mul iga hetk valmis. Hoian käsi soojas. Aitäh tšehhile!

Kui oled pingul, siis näed ja kuuled seda, mida ootad, hetk varem kui muidu oleks näinud või kuulnud. Ma ei tundnud veel midagi — ei tõuget, ei trossi tõmbamist; ma ei kuulnud midagi — ei mootori tugevamat mürinat ega reguleerija vilet, aga ma tundsin juba kindlasti,

et sekundi, kõige rohkem kahe pärast hakkavad vagonetid punkrite poole liikuma.

Ja nad hakkasidki veerema. Aeglaselt, vaevaliselt kägisedes ja krigisedes. Motorist, belglane, kellega ma sõbrustasin, ütles, et vago-netil kulub punkrini jõudmiseks umbes kümme minutit. Ma hakkan lugema, kindlalt meeles pidades, et igas minutis on kuuskümmend sekundit. Ma püüan rahulikult lugeda kuuekümneni, et teada saada, millal jõuab kümnes minut. Seesama minut, millal kolme meetri kõrguselt punkrisse lennata. Peab end võimalikult kössi tõmbama ja kukkuma külili, katsudes käe- ja jalalihastega lööki vastu võtta, igal juhul tuleb kaitsta ribisid, õlgu ja puusi. Muidugi ka pead. Mul on lapsest peale kohutav hirm meelekohtade pärast. Ma mäletan, kuidas meie hoovis suri tüdruk, sest ema oli teda vallatuse tegemise pärast koputanud lusikaga vastu meelekohta. Üldse mitte kõvasti, vaid rohkem moe pärast, aga tüdruk suri ikkagi ära — heitis magama
ja enam ei ärganud.

Kuulen mürinat järjest lähenevat. Vagonette keeratakse kummuli ja puistatakse süsi punkrisse. Ma kuulen, kuidas vedur tagavarateel manööverdades vilistab. Kuulen, kuidas teine vedur kusagil päris lähedal puhib, kindlasti seisab pumbamaja juures. Vahel kuulen sakslaste hääli. Ma olen vabaduses, sest sakslased ei röögi ja ei sõima. Vabaduses on nad sootuks teistsugused, metsloomadeks muutuvad nad niipea, kui traataia taha, meie juurde laagrisse tulevad.

Ma kuulen, kuidas vagunipuhvrid kokku põrkavad ja kusagil kolm meetrit minu all kaigub kogu jaamas pikk, rõõmus login. Laagris ma niisuguseid hääli ei kuulnud. Ei vedurivilet, ei inimeste hääli, kes ei röögi ega sõima, vaid lihtsalt räägivad, ei puhvrite loginat — kõik need hääled tähendavad minu jaoks praegu vabaduse kehastust.
Lendan punkrisse. Ma ei valmistanud end selleks lennuks üldse ette. Jäin vahtima ja unustasin, et kolm meetrit on pikk maa, pealegi koos söekamakatega. Ma püüan end kägarasse kiskuda, külge ette keerata, muutuda vetruvaks ja väikeseks, kuid ei jõua seda teha. Kõige viimasel hetkel näen tähtede valgel helendavaid rööpaid, siis tunnen lööki kuklasse ja pärast seda ei näe ega kuule enam midagi.
Avan silmad, püüan end liigutada — ja mul hakkab õudne: ma ei saa tõsta ei kätt ega jalga. Olen söekamakate vahele litsutud. Olen elusalt maetud. Pingutan end, tunnen, et kamakad mu seljal liiguvad, vähkren, karjun, unustades kõik maailmas, silmad tungivad koobastest välja. Raske on end niisuguses olukorras sundida vagusi olema ja mõtlema. See võtab mul aega. Ja kui ma lõpuks rabelemise lõpetan, et end koguda ja juhtunu üle järele mõelda, hakkan aru saama: see pole ju ema, kes mind kiigutas ja minuga rääkis, see on lihtsalt punker, mis veereb mööda rööpaid, ja mina olen söevirna all, ja selles pole midagi hirmsat, peaasi, mitte aru kaotada, ja mis eriti tähtis, mitte raisata jõudu tarbetutele liigutustele. Tuleb püüda end selili keerata ja süsi pealt ära lükata. Pole midagi hirmsat, ma ei ole ju maa all, ma olen punkris, mis viib mind vabadusse.
30
Kui ma söe alt välja ronisin, olin üleni higine. Nägin pea kohal tähistaevast. Istusin kaua sütel. Kui olin hinge tõmmanud, hakkasin laulma.
Koitis juba, kui rong peatus. Kraapisin endale söe uuesti peale ja uinusin endalegi märkamatult. Ma ei tea, kaua ma magasin. Ärkasin mingist tõukest. Värisesin üleni. Katsusin laupa. Sõrmed olid külmad ja seepärast tundus otsaesine tuline nagu söepann. Siis nägin, et süsi on ümberringi valge.
«See on palavikust,» mõtlesin. «Sant lugu!» Pärast sain aru, et sütele oli sadanud lund. Suured kohevad räitsakad. Muide, lumehelbed sarnanevad Taaveti märkidega, mis fašistid juutide kuubedele kinnitavad. Need on samasugused kuusnurgad. Aga võib-olla see lihtsalt näib mulle. Tekib assotsiatsioon — mustal söel valged tähekesed. Juudid on ka mustad ja Taaveti tähed kollased. Nii ongi juudi seltsimehed mulle meelde jäänud — mustjas-kollased inimesed tohutu suurte silmadega, kuhu on tardunud vihkamine ja headus.
Ühes pooljaamas ronisin öösel oma punkrist välja ja läksin metsa. Mulle näis, et lähen otse ida poole. Isegi ei tea, miks ma selles nii kindel olin. Astusin küll kiiresti, aga tundsin, et külmavärinad lähevad tugevamaks. Ühes jalas oli kott, aga teine jalg valutas tuimalt, sest ma komistasin kividele ja astusin okstele, aga kotta polnud ja jalg hakkas veritsema. Kuid ma mõistsin, et ühelgi juhul ei tohi peatuda või aeglustada tempot, millest ma metsa jõudes olin kogu aeg kinni pidanud.
«Öösel teen kuuseokstest suure lõkke,» mõtlesin ma, «ja soojendan end korralikult. Algul selga, siis rinda ja külgi. Külmavärinad lähevad ülwja kõik saab korda.»
Algul ma ei mõelnud sellele, et mul pole tikku ja mingit tuld ma teha ei saa. Aga mida kaugemale ma läksin, seda selgemini mõistsin, et lõke jääb ära. Siis hakkasin ennast veenma, et ma saan tule üles hõõrumisega.
«Otsin kuiva kasetohtu ja hakkan seda tugevasti hõõruma. Tekib suits. Algul sinine, pärast läheb see tasapisi halliks, helesiniseks, valgeks, ja siis kaob hoopis ning süttib tuli,» nii mõtlesin ma kiiresti ida suunas astudes. «Tähtis on see, et tuleb kogu aeg liikuda, mitte minutikski peatuda.»
Õhtuks jõudsin maantee äärde. Laial betoonteel kihutasid autod ja ma kuulsin, kuidas kummid kurvis vastikult kiunusid. Heitsin võssa pikali, et oodata, kuni pimedaks läheb. Ja kaotasin kohe teadvuse.

Küllap lamasin võsas paar tundi. Sest kui silmad avasin, oli pime. Värisesin kogu kehast. Ainult hambad olid nii kõvasti kokku pigistatud, et ei saanud suud kuidagi lahti. Tundus, et kui ma otsekohe ei tõuse, siis ei tõuse ma üldse.
Hakkasin end mööda maad veeretama, et vastik nõrk värin lakkaks ja pisutki sooja saaks. Ma tõusin püsti, kuid värisesin endiselt, Ja suud ei saanud lahti, hambad olid nagu kokku kasvanud.
31
Ma ei saanud enam kuigi hästi aru, kuhu lähen. Alles siis, kui nägin enda ümber nägusaid ühekorruselisi maju, mõistsin, et olen külla jõudnud. Ma ei tundnud hirmu. Hirm lihtsalt ei jõudnud minuni külma pärast ja sellepärast, et ma üleni värisesin, ja veel sellepärast, et kõht hakkas selja külge kinni kasvama. Ja äkki tõukas mind miski rindu. Kahe meetri kaugusel nägin meest, kellel oli soe kuub seljas, kingad jalas ja sulega jäägrimüts peas. Tema jalge ees lebasid püramiididena konservitoosid ja pea kohal rippusid nööri otsas singid, vorstid ja viinerivanikud.
«Pood,» mõtlesin rahulikult ja kainelt. Ma sain aru, et klaasi lõhkumine tähendab enda hukatusse saatmist. Kuid ma tahtsin nii väga klaasi sisse lüüa ja riisuda paljaks see portselantohman, kes ei tea, mis tähendab külm. Katsusin ust. Otsisin lukku. Ma mäletasin, et poeustel peavad kindlasti olema suured tabalukud. Aga seal seda ei olnud. Selge — sakslased. Leiutajate rahvus — olgu nad kolm korda neetud! Lukud olid seespool. Nähtavasti oli neid kaks. Mind oli õpetatud analüüsima näitekirjanike loomingut, mulle oli õpetatud lavalist ümberkehastumist ja muinasteadust, kuid lukkude lahtimuukimist polnud mulle kahjuks õpetatud. Tuli iseendal õppida.
Jändasin uksega tükk aega ja sain aru, et midagi ei tule välja. Siis kõndisin ümber maja. Poodi viis veel üks uks, aken selle kõrval oli suletud lainelisest tsinkplekist luukidega, mis meenutasid lennukikeret. Ja neil luukidel — alles pärast tuli mulle meelde, et neid kutsutakse žalusiideks — olid ees väikesed lukud nagu postkastidel. Ma ei seisnud enam jalul ja laskusin maha. Istusin asfaldil ja vaatasin väikest lukku.
Minust kihutasid üle pilved, mis selges tähistaevas näisid mustad. Tundus, et tähed pilgutasid üksteisele ja ka mulle silma. Kuu kallas alla neetult heledat ja külma valgust.
Lukk tuli kiiresti eest. Ma tõstsin žalusii üles, lõin õhuakna sisse, siis avasin akna ja ronisin poodi. Ammu unustatud lõhnad panid hinge kinni. Rõnga magusat suitsuvorsti sõin silmapilkselt ära. Kõhtu lõi terav valu. Mulle tundus, et vorst kriibib mind seestpoolt, olgu ta neetud!
Võtsin end alasti. Kõigepealt leidsin kastidest villase pesu. Otsida tuli kaua, sest kuuvalgus langes vastasseinale, kus seisid toiduained. Seepärast tirisin välja ühe kasti teise järel, enne kui paksu villase pesu lõpuks kätte sain. Siis leidsin sokid — samuti paksud ja villased. Ajasin kõik need muinasjutulised asjad endale selga ja otsekohe hakkas soe. Siis panin selga ülikonna ja mantli ning pähe mütsi, valisin endale ka suured kingad, toppisin taskud vorsti, juustu ja suhkrut täis, võtsin oma vanad räbalad kaasa ja ronisin aknast välja.
Räbalad kaevasin metsa jõudes kohe liiva sisse. Kõndisin veel veidike maad, kuni jõudsin võserikku, heitsin siis pikali ja jäin otsekohe magama.
... Isa ütles mulle: «Kui teatrisse tööle lähed, sõidad välismaale külalisetendustele ja tood mulle sealt jahimehepesu. Saksamaal tehakse seda oivaliselt. Paned selle selga ja haigus on nagu käega pühitud. Teisest püksisäärest teen endale kindad ...»
32
Ärgates meenusid hiulle kohe isa sõnad. Lamasin ja püüdsin selgusele jõuda, miks mulle just need sõnad meelde tulid? Teda ennast, ühe jalaga ja hallipäist meest ja tema kähedavõitu muhedat häält mulle ei meenunud, ainult need sõnad. Mispärast küll? Siis kuulsin lapse häält. Poiss laulis saksa keeles. Pöörasin end ringi, lükkasin oksad eemale ja nägin, et mööda metsarada sõidab põlvpükstes poisipõnn ja laulab.

Mul oleks väga jalgratast vaja läinud. Olin normaalselt riides, nagu sakslane, ja jalgrattaga oleksin võinud siitmailt kiiremini kaduda, kuid mul hakkas sellest mõttest piinlik: võtta ära jalgratas väikeselt poisilt? Poisikesed meie «mängu» ei mängi, põlvpükstes poisid ei puutu asjasse — las sõidavad jalgratastega ja laulavad, ma võin ka jalgsi minna.
Tee tundus olevat kautšukist. Langenud lehed muutsid selle vetruvaks nagu pehme kummi. Mööda niisugust teed on lausa lust kõndida. Jalad ei väsi, hingamine on ühtlane ja rahulik. Mul hakkas soe, isegi palav.
«Tont võtku, nüüd ma taipasin, miks mulle hommikul meenusid isa sõnad jäägripesu kohta. See on väga soe ja kerge, ega mul muidu nii palav oleks . ..»
Vaikus. Uskumatult heledas taevas paistis sügispäike. Oli kuulda, kuidas lehed langevad. See on alati väga kurb. Vist sellepärast, et lapsepõlves tähendas meil lehesadu kooli algust. Niisugustest mõtetest hakkasin isegi naerma. Ja tardusin selle peale ehmunult paigale. Astusin teerajalt kõrvale ja seisin kümmekond minutit tihnikus.
Siis läksin jõe äärde ja tegin seal peatuse, et puhata. Võtsin taskust vorsti ja hakkasin sööma. Mind piinas janu, laskusin tihti põlvili ja jotn jõest vett. Vesi oli puhas, selge ja väga külm. Inimene, kelle kõht täis, muutub sageli muretuks. Sõin vorstist isu tasa, jõin külma vett peale, pugesin võssa ja jäin magama.
.. . Ümberringi valitses külm hämarus ja vaikus. Lehed ei langenud enam, sest tuult üldse polnud.
Tõusin püsti, sirutasin end ja asusin uuesti vorsti kallale. Siis tundsin külmavärinaid ja hakkasin võimlema. Tegin paar kükki, kui kõhtu lõi äkki terav valu. Tõmbusin kägarasse ja heitsin külili maha.
Kolm päeva lamasin jõe ääres põõsastes, sest ei suutnud edasi minna. Tundsin, kuidas nahk põsenukkidel üha pingumale tõmbub. Tundsin seda otse füüsiliselt. Düsenteeria on jõle haigus. Mind raputas lakkamatult vastik värin ja kõhus oli kogu aeg terav valu. Peale selle ajas iiveldama. Sain aru, et ma ei tohi süüa. Ja jõest vett ka ei tohi juua. Kuid kogu aeg käisid mul neelud selle neetud rasvase vorsti järele. Pigistasin silmad kinni ja viskasin vorsti jõkke. Siis kirusin tükk aega. Kirusin ennast, neetud vorsti, taevast ja langevaid lehti. Ja vajusin millessegi raskesse ja kleepuvasse nagu pori.
Kolmanda päeva õhtul suutsin kõndida. Mul oli kerge, isegi väga kerge astuda, sest ma üldse ei tundnud ennast. Pea käis kõvasti ringi ja sageli ajas iiveldama, kuid kõht enam ei valutanud, ja seepärast

kõndisin ilma puhkamata. Ma pidin kusagil maanteele välja jõudma, et teeviidalt vaadata, kus ma olen ja kuhu edasi minna.

Öösel nägin kuuvalgel betoontee ristmikul teeviita: «Berliin — 197 km, Dresden — 219 km.» Istusin teepervele ja joonistasin sõrmega Saksamaa kaardi. Sain aru, et olen päris Saksamaa tsentrumis.

Mul hakkas õudne. Esimest korda mõtlesin: «Ma ei jõua kohale ...» Kuid siis võtsin end kätte. Ma ei tohtinud nii mõelda. Meeleheide on arguse õde.»

Bogdanov jäi vait. Kolja kuulis, kuidas ta hakkas suitsu otsima Kirikukell lõi kaugel kolm pauku.
«Hommik on käes,» ütles Kolja. «Varsti tõuseb päike.»
«Tahad magada?»
«Ei.»
«Anna tikku, minu omad on niiskeks läinud. Võib-olla heidame siiski natukeseks magama? Ah? Need lurjused hakkavad juba kella kuuest ülekuulamisele tirima. Neetud pedandid ...»

VII. WAWELI LOSS KRAKOVIS

«Rangelt salajane! 27. augustil 1944 Wawel
tel. A. 7. flora 0607.
Väga kiire!

SS-reichsführer Himmlerile Riikliku tähtsusega dokument! Trükitud 4 eksemplaris.
Eksemplar nr. 2.
Reichsführer!
Saadan teile stenogrammi kindraloberst Neubutti juures toimunud nõupidamisest, mis on pühendatud Euroopas slavismi kollete probleemi lahendamisega seotud küsimustele.
Neubutt. Härrased, kõigile siinviibijaile on küsimuse sisu ilmselt selge. Seepärast vabastan end raskest kohustusest planeeritud aktsioonide vajalikkust põhjendada ja teoreetiliselt kinnitada, nagu meie ametlik propaganda seda teha armastab. Palun esitage oma kaalutlused.
Müller. Andsin praktilised ülesanded oberst Dornfeldile ja oberst. Krauchile.
Neubutt. Kardan, et mulle ei jää nende nimed meelde.
Müller. Ma kutsusin Dornfeldi ja Krauchi välja. Nad on valmis ettekannet esitama.
Neubutt. Pole mõtet. Teie kui inseneriteenistuse juht võite nähtavasti ise selgitada meile kõiki üksikasju. Küsimused, mis tõenäoliselt tekivad, lahendame hiljem.
Müller. Ma olen valmis.
Neubutt. Palun, mu sõber, olen tähelepanu ise. Müller. Pasternaki kindluse üheksa kilomeetrit, linnast väljas, kaardil on ta siin, muutsime aktsioonide elluviimise staabiks. Siia

veetakse elektrikaablid. Vanalinn, kindlus, kirik, turuplats, ülikool ja muud vähegi väärtuslikumad hooned mineeritakse.
Neubutt. Ei, ei, Müller. Selline formuleering lükatakse reichs-führeri peakorteris kindlasti tagasi. Jutt on kõigist hoonetest, ma rõhutan, kõigist. Me oleme sõdurid, mitte uurijad, ja meie asi pole ajaloomälestiste väärtust kindlaks teha. Aktsioon on ainult siis tõhus, kui hävitatakse ilma valikuta kõik objektid. Pealegi, kui me hävitame kõige väärtuslikumad mälestised valikuliselt, hakkavad järeltulijad meid vandalismis süüdistama. Täielikku hävitamist õigustatakse sõja loogikaga.
SS-brigadeführer Bierhoff. Härra kindral, arvan, et küsimus, mis puudutab meie tegevuse õigustamist tulevikus, peab huvitama kõige rohkem doktor Goebbelsi ametkonda.
Neubutt. Bierhoff, palju teil pärast Esimest maailmasõda aastaid oli, kümme või rohkem?
Bierhoff. Olin seitsmeaastane, härra kindral, kuid mind huvitab tulevik, mitte minevik.
Neubutt. Te oleksite pidanud olema pagan Lihavõttesaarel, aga mitte parteitegelane meie armees. Pean edasisi diskussioone ülearusteks.
Bierhoff. Ma avaldasin oma siirast arvamust.
Neubutt. On teil neid kaks? Või rohkem?... Müller, jätkake.
Müller. Me teeme korrektiivid. Kõik hooned mineeritakse. Pasternakis asuv keskus, mida peavad kaitsma SS-väed, võib iga hetk Krakovi õhku lasta. Maskeerimise eesmärgil kaevame

mitu kraavi — näiliselt veejuhtme ja kaabli parandamiseks. See lubab meil võimalikke punaseid agente ja ka kohalikke natsionalistlikke põrandaaluseid eksiteele viia.
Neubutt. Muide, Bierhoff, ma nutsin Louvre'is vaimustuspisaraid. Ma oleksin selle aktsiooni vastu, kui ma ei annaks endale aru, et see on sõjalise üritusena hädavajalik.
Bierhoff. Missuguseid miine te mõtlete kasutada? Kas äkki ei juhtu nii, et Krakov lendab õhku sel ajal, kui meie sõdurid oma voodites magavad?
Müller. Poolakad ei lähe enesehävitamise peale välja.
Neubutt. Te tunnete poolakaid halvasti.
Bierhoff. Minu arvates me unustame, et meie riigis on olemas niisugune organisatsioon nagu gestaapo. Müller. Ja armee vastuluure.
Bierhoff. Sõjaväeluure on võrdlemisi ebakindel institutsioon, ma ei ole kunagi varjanud oma skeptilist suhtumist sellesse organisatsiooni.
Neubutt. Te unustate ennast, Bierhoff.
Bierhoff. Vabandage, kindral, kuid partei õpetab mind tõtt rääkima. Ja ma ei kavatse valetada isegi teile, suurele väejuhile.
Müller. Kas olete selle vastu, et operatsiooni juhiks on armee vastuluure?
Bierhoff. Jah. Ma olen kindel, et seda aktsiooni peavad juhtima gestaapo ja SS.
36
Neubutt. Hästi, ma loodan, et gestaapo töötab inseneriteenistusega kontaktis.
Müller. Jah, meie sõpru salapolitseist informeeritakse iga päev ja nad annavad meile olulist abi.
Neubutt. Mülleri kaalutlused tunduvad mulle äärmiselt tõsised. Seepärast tuleb gestaapoga maksimaalselt kontaktis olla, maksimaalselt.
Müller. Jah, härra kindral, kindlasti.
Neubutt. Kuidas kaitstakse neid üheksat kilomeetrit linnast kindlusse? Kui te sinna sõdurid saadate, on see pehmelt öeldes koomiline.
Müller. Linnast läheb kindlusse seitse kaablit koos juhtmetega: viis on maskeerimiseks, üks on sidekanal ja üks on soomuskestas õhkamiskanal.
Neubutt. Arukas, kuigi pisut solvav: kindlustada end nii hoolikalt, justkui polekski tegemist meie enda, vaid vaenlase tagalaga. Mida veel?
Müller. Siin on küsimuse graafiline lahendus — skeemid, kaardid, kalkulatsioonid — ja üks üsnagi huvitav arvestus: Krakovi taastamiseks kulub üle saja miljoni dollari.
Bierhoff. Imelik, miks arvutused on tehtud dollarites. Jääb mulje, et riigimark ei olegi valuuta.
Neubutt. Bierhoff, te püüate näidata end kohalolijaist Saksamaa kõige ustavama pojana. See on tõesti naljakas. Ja mitte kuigi tark. Inimest kaunistavad tagasihoidlikkus, huumor ja enesevalitsus. Võtke kuulda vana sõduri nõu. Kutsuge oberst Dornfeld ja oberst Krauch siia, tahan neile edu soovida.
Müller. Härra kindral, te ei lubanud nende nimesid meelde jätta. (Elevus, naer.)
Neubutt. Staabitöötaja nuhtlus on tema mälu.
Ärakiri õige: SS-brigadeführer Bierhoff.»
See šifreering jõudis Himmleri kätte sel päeval, kui üks SS-ohvitsere, Punaarmee kindralstaabis tuntud polkovnik Vladimirovina ehk Maksim Maksimovitš Issajevina, sõitis Kaltenbrunneri eriülesandega Šveitsi, et aidata Riigi Peajulgeolekuameti kuuenda osakonna meestel kompida kontakte Läänega, tuginedes jesuiitide ordu esindaja vahendusele. Seepärast läksid Neubutti juures toimunud nõupidamise stenogramm, samuti Krakovi mineerimise plaanid ja skeemid temast mööda ning need pandi otsekohe Himmleri isikliku arhiivi teraskappi.

VIII. VAAT SULLE KÄRBEST!

«Kus on teie kaaslased?»
«Mind visati alla eriülesande täitmiseks.»
«Palun rääkige meile üksikasjalikult neist ülesannetest, mis te väejuhatuselt saite.»
«Mind paneb teie ülekuulamise maneer imestama,» ütles Vihur ja sirutas käe võtma lapikust metallkarbist sigaretti, «te kas ei usu ühtki
37
mu sõna, või siis ei taha mind tähelepanelikult kuulata. Ma juba rääkisin teile, et alates viieteistkümnendast juunist pean ma minema igal neljapäeval ja laupäeval linna turule tuvitoidumüüjate juurde. Ma pean kõndima purskkaevust kirikuriistade kaupluseni turu nurga-hoones. Ja pühapäeval olema ühest kolmeni jaamahoone kassa kõrval ...»
«Tooge mulle turu fotod,» palus šeff pikakasvulist abi.
Pikk vaatas šeffi tähelepanelikult. Too ütles:
«Ja-jaa, jumal hoidku, kas olete unustanud, kus nad on?»
Pikk väljus kabinetist. Šeff viivitas pisut ja läks talle järele. Hetke pärast oli ta tagasi.
«Vabandage,» sõnas ta, «asi on meie seifide numeratsioonis.»
Kui pikk tagasi tuli, viskas ta nagu hea kaardimängija Vihuri ette mõned suured fotod. Kõrge kirik, avar plats, tuvitoidumüüjad, purskkaev.
«Noh, palun,» lausus šeff, «siin on turuplats, näidake oma marsruuti.»
Vihur pani fotod korralikult enda ette ritta, vaatas neid kaua ja ütles siis imestunult kulme kortsutades:
«Teil on kas viletsad fotod, või tahate mind ninapidi vedada. See pole ju Krakov.»
«Kas te olete siis siin enne käinud?»
«Ei ole.»
«Kust te teate, et see ei ole Krakov?»
«Sellepärast, et valmistusin selleks operatsiooniks küllalt põhjalikult. Te andsite mulle valed fotod, see on pigem naiivne kui tark.»
«Günther,» küsis šeff, «kas te tõesti ajasite kõik segi?»
Pikk hakkas fotosid ümber pöörama. Ta silmitses teraselt numbreid iga foto tagaküljel.
«Missugune jama...» ütles ta siis. «See on nähtavasti Püha Pauluse väljak Bratislavas. Kohe toon Krakovi.»'
«Pole vaja,» ütles Vihur. «Ma võin teile lõpuks ise joonistada graafilise kaardi ja te kontrollige seda originaaliga.»
«Hästi, hästi,» sõnas šeff ja võttis väikese hambaorgi. «Lähme edasi. Ainult palun teid, rääkige aeglaselt, muidu on mu kolleegil raske tõlkida, ma ei saa teid jälgida.»
«Ma pean viieteistkümnendast juunist alates kõndima neljapäeva ja laupäeva hommikul tuvitoidumüüjate hulgas ja küsima igalt mehelt, kellel on seljas must velvetpintsak ja jalas hallid püksid: «Kas teil on head toitu kalkunitele?» Meie mees peab vastama: «Nüüd on kalkunitoit väga kallis, te vist peate silmas kalkunipoegi...» Kui kohtumine toimub jaamahoone kassa juures, küsitakse minult: «Kas te pole näinud siin üht invaliidi koeraga?» Mina ütlen: «Siin oli üks pime ilma koerata.» Vastus: «Ei, see ei ole pime, see on jalutu noormees pambuga.» Ja siis see inimene teatab mulle konspiratiivkorteri, sidepidajad ja radistid.»
«Mis on sidepidaja hüüdnimi?»
«Sidepidajal hüüdnime ei ole, tema kindlakstegemiseks on parool.»
«Pidage, kas te siis ei tea, et tema hüüdnimi on Kärbes?»
38
«Mis, mis?!»
«Oleksite võinud näost ka kaameks minna,» lausus pikk. «Kuigi mõned punastavad. Tähtis pole värv, tähtis on reageering.»

«Paraku ei tunne ma mingisugust Kärbest.»
«Kas tõesti?»
«Jah.»
«Mis siis ikka... Seda pole raske kontrollida. Kärbes on poole tunni pärast siin.»
«Ma tegin õigesti,» arutas Vihur, kui ta oli viidud keldrisse, väikesesse akendeta külma kongi. «Teist väljapääsu mul ei olnud. Vasja päästis end Kiievis sellega, et läks kaitsepolitseinike seltsis Kiievi turule «kokkusaamisele». Kord nädalas ja vahel ka sagedamini korraldavad nad seal haarangu. Raudteejaamades samuti. See on mu ainus võimalus. Tookord Vaska sel moel pääseski. Nad peavad vana-kraamiturgudel kindlasti haaranguid korraldama, neile on antud niisugune eeskiri ja sakslane peab eeskirjast kinni, see on talle nagu lihane ema. Ilmselt ei hakka gestaapo politseiga sehkendama, et see turgudel ja jaamahoonetes haarangud ära jätaks. Erinevad ametkonnad, mõlemal omad seadused ja eeskirjad — ka see on minu võimalus. Aga Kärbes.. . Kui ta sisse kukkus, siis algab üldine sissekukkumine. Kahe päeva eest oli mul temaga raadioühendus, ta andis keskusele, Borodinile informatsiooni edasi. Kui Kärbes kohe pärast sideseanssi kinni võeti, kas ta siis tõesti kolme päevaga murdus? Tema hüüdnimi oli teada ainult Borodinil ja minul. Koodi võti? Vaevalt gestaapo meie koodi kätte sai, see on välistatud. Peaaegu kindlasti välistatud, nii on täpsem. Kärbes mind nägupidi ei tunne. Stopp! Ta teab ainult seda, et teda peab kõnetama sinises ülikonnas mees, kellel on ühes käes sonimüts ja teises valge taskurätt. Minul on sinine ülikond. Räti leidsid nad kindlasti portfellist. Sonimüts... Kus on sonimüts? Nad tõid mu siia ilma mütsita. Portfellis seda ka ei olnud. Nii. Kas ma panin magama heites soni pea alla? Ei. Ei, pea all oli mul mantel. Noh, tuleta meelde,» andis Vihur endale käsu, «tuleta minuti haaval meelde, mis öösel juhtus! Ma keerasin teest allamäge, et seal nõos ööbida. Kukkusin mingisugusesse auku, algas soo. Ma tõusin üles, läksin tagasi, otsustasin minna uuesti teele välja ja sealt teisele poole, ülesmäge, ma arvasin, et seal on kuiv ja saab hästi öö mööda saata. Minu meelest tulin sinna kohta, kus mind kinni võeti, ilma sonita. Nähtavasti kaotasin selle ära, kui auku kukkusin ja sealt välja ronisin. Soni oli mulle natuke suur, ma ei märganudki, kui ta peast ära tuli. Kas nii? Ilmselt nii. Ma olen harjunud sõjaväe vormimütsiga, mis pigistab laupa ja seda on peas alati tunda. Dnepropetrovskis elasin enamasti talvel ja kandsin mütsi. Kevadel loobusin mütsist ja kandsin saksa pilotkat. Nähtavasti ma ei märganud, kui soni peast maha kukkus. See on õnn. . . Kuidas käituda Kärbsega, kui mees, kelle nad mulle ette torkavad, on tõepoolest Kärbes? Kuigi nad tõelist Kärbest tundmata ei saa sarnast tüüpi valida. Ma ju mäletan fotot. Pikk nägus noormees, tõmmu, sarnakas, nina kohal kokkukasvanud puhmaskulmud...»
39

Vihur ei jõudnud kõike läbi mõelda, sest ta kutsuti ülekuulamisele mitte poole tunni möödudes, nagu oli lubatud, vaid viieteistkümne minuti pärast.
«Kas tunnete seda meest?» küsis šeff silmadega Kärbsele osutades.
Vihur sai kohe aru, et tema ees tugitoolis istub Kärbes. Sarnakas, pikk, puhmaskulmudega noormees, seljas kalasabamustriga moodne ülikond, suured patšokid, põõn, rinnataskust paistmas rätinurk.
«Ei, seda meest ma ei tunne.»
«Aga teie?» pöördus šeff Kärbse poole.
«Ei ole kohtunud,» vastas too aegamisi. «Minu meelest ma teda seal ei näinud.»
«Kes pidi teiega kokkusaamisele tulema ja kuhu?» päris šeff Kärbselt.
«Rybny külla, kiriku juurde.»
«Kõik,» mõtles Vihur rahulikult. «Ta on lurjus, ta on end ära müünud ...»
«Mis tal seljas pidi olema?»
«Kellel?»
«Borodini mehel.»

«Lõpp,» mõtles Vihur jällegi. «Ta on moraalselt täiesti laostunud, kui ta neile Borodinist rääkis. Ta on lurjus, vaenlane, müüdav hing ... Aga kui ta juba varem nendega koos töötas?»
«Seljas pidi olema sinine ülikond, peas soni ja vasakus käes valge taskurätt.»
Šeff pilgutas Vihurile silma ja sõnas:
«Kõik klapib, ah? Sinine ülikond, portfellis on puhas rätt...» Vihur muigas:
«Mul oli soni ka, kui alla hüppasin. Pruun, punaste triipudega. Muide, mis värvi kingad sellel pidid olema, kes teiega kokkusaamisele tuleb?» küsis Vihur Kärbselt.
«Kingade värvi kohta ei öeldud mulle midagi.»
«Kas tõesti?»
«Ei öeldud.»
«Mis auaste teil on?» küsis Vihur.
Ta esitas küsimusi väga kiiresti ja Kärbes vastas sama kiiresti. Pikk gestaapolane jõudis oma šefile küsimusi ja vastuseid vaevu tõlkida.
«Mul ei ole auastet.»
«Kuidas nii?»
«Mind saadeti siia sellepärast, et ma olin seotud Lvovi põranda-alustega, täitsin nende ülesandeid.»
«Te keerutate, kulla mees,» ütles Vihur. «Ma ei tööta luures esimest päeva, aga nii palju nagu ma tean, väejuhatus eraisikuid tagalasse ei saada. Seda esiteks. Teiseks, ma ei saa uskuda, et teile antud andmed piirdusid ainult sinise ülikonnaga. Me oleme agendi või residendi välimuse kirjeldamisel alati väga täpsed. Mina näiteks tean, et mees, kes tuleb minuga kokku saama, peab kandma musta velvet-kuube ja halle pükse, mis on topitud saksa sõdurisäärikutesse . ..»
40
Šeff ütles vahele:
«Eelmine kord te ei täpsustanud seda detaili säärikutega.»
«Arvan, et mul pole vastuluures tegemist algajate meestega...»
Pikk ja šeff vahetasid pilke.
«Ja siiski...» ütles šeff. «Kas teie sidepidaja teid nägupidi tunneb?»
«Nähtavasti.»
«Miks te nii arvate? Kui Kärbes oma juhti nägupidi ei tunne, siis miks on «velvetkuub» kohustatud teid tundma?»
«Sellepärast, et «velvetkuub» on Punaarmee ohvitser ja juhtkond usaldas teda täielikult.»
Vihur läks selle peale välja, et gestaapolastes Kärbse vastu umbusku äratada. Ta mängis oma osa täpselt, kuigi ei teadnud kõiki salavedrusid, mis talle selles praegu ainuvõimalikus mängus abiks olid. Asi seisis selles, et andis tunda ammune vaen Canarise sõjaväeluure ja Kaltenbrunneri ametkonna vahel. Ja Kärbes oligi jäänud nende veskikivide vahele: Kärbse peale sattus oma kanalite kaudu Abwehr'i sõjaväeluure oberst Berg, kes muide kunagi ei kandnud mundrit ja rääkis vene keelt nagu venelane, sest oli kolmekümne teisel aastal lõpetanud Lomonossovi-nimelise Moskva Riikliku Ülikooli keemiateaduskonna. Kärbes aga Abwehr'i luure ja gestaapo vahelise ammuse vaenu kõiki peensusi ei teadnud ja pidades sakslasi ühtseks ning kooskõlastatult töötavaks riiklikuks organismiks, tuli ta Bergiga kokkusaamise vaheajal ka gestaaposse. Gestaapo mõistagi teadis Bergi kohtumistest Kärbsega ja seepärast kuulus selle agendi igasugune kompromiteerimine gestaapo perspektiivplaanidesse: panna hiljem parajal juhul Bergile jalg taha, et too töötab kas teadliku desinformaatoriga või tahtmatu desinformaatoriga või siis operatiivsest seisukohast perspektiivitu inimesega, kes ei paku mingit huvi.
«Juhtkond usaldas mind samuti,» lausus Kärbes solvunult. «Borodin ise saatis mu siia.»
«Kuidas on Borodini perekonnanimi?» küsis Vihur rahulikult ja naeratas.
«Kuidas perekonnanimi? Borodin.»

Šeff ja pikk vahetasid uuesti pilke. Vihur hakkas naerma.
«Kulla mees,» ütles ta, «luurajal ei saa olla üht perekonnanime.»
«Mis siis on polkovnik Borodini perekonnanimi?» küsis šeff Vihurilt.
Kuus päeva tagasi sai juhusliku õhurünnaku ajal surma polkovnik Valejev, Borodini asetäitja. Surmaga olid katkenud kõik niidid, mis võisid tema juurde viia, seda enam, et ta ei juhtinud ühtki residenti, tegeles ainult inimeste ettevalmistamise, väljaõpetamise ja tagalasse saatmisega. Nime laest võtta ei tohtinud: kus on tagatis, et gestaapol ei ole meie staabi luurajatest teada kas või mõni täpne nimi? Vaenlast rumalaks pidada tähendab juba ette kaotust.
«Borodini perekonnanimi on Valejev, Aleksei Petrovitš. Polkovnik, lõpetanud Kindralstaabi Akadeemia.»
«Oodake eestoas,» ütles šeff Kärbsele.

Kärbes väljus. Šeff nihutas sigaretid ja tulemasina Vihurile lähemale.
«On vaja, et Kärbes oleks nende päevade jooksul minu kõrval,» mõtles Vihur, «hoidku jumal, kui ta hakkab kiriku juures jõlkuma. Kolja ja Anja võivad temaga kontakti astuda...»
«Oleks hea, kui teie Kärbes tuleks minuga koos turule ja raudteejaama.»
«Aga kes ütles, et teie sinna lähete?» küsis šeff. «Teid huvitab velvetkuues sidepidaja . ..»
«Arukas. Ainult miks te arvate, et me teie abita teda kätte ei saa?»
«Kas käisite raudteejaamas või turuplatsil?» küsis Vihur.
«Käisin.»
«Minge veel kord ja lugege kokku, kui palju te seal musta velvet-kuuega, hallide pükste ja saksa sõdurisäärikutega mehi kohtate. Loodan, et te meie juurde oma inimesi saates ei pane neid riidesse nagu papagoisid, vaid nii, et nad tuhandete teistega sarnaneksid. Kas pole?»
«Miks te meiega nii avameelne olete?»
«Sellepärast, et olen kaotanud.»
«Kui teie inimesed kaotavad, siis nad kisendavad, sõimavad ja püüavad näkku sülitada.»
«Kas tahate selle küsimusega mind alandada? Või lihtsalt eemale tõugata?»
«Ei saanud aru,» ütles šeff ja palus pikka: «Mida ta silmas peab, seletagu täpsemalt.»
«Kõik on võrdlemisi lihtne,» jätkas Vihur. «Kui ma vaikin, tehakse mind pärast piinamisi vagaseks. Kui ma räägin, on mul šanss surra ilma piinamiseta. Aga kui ma kinnitan oma tunnistusi sellega, et viin teid kokku inimesega, kellel on teada sidepidajad ja konspira-tiivkorterid, siis olen teile vastumängus kasulik. See ongi kõik. Kärbest on mul vaja ainult selleks, et ta mind kindlustaks: mine tea, äkki on ta selle velvetkuues mehega juba kohtunud-»
«Kärbsel on oma ülesanded,» ütles šeff, «ta ootab oma külalisi.»
«Tähendab, ta passib meie omasid kiriku juures,» taipas Vihur. «Kõik lahendab juhus, ainult juhus. Missugune rumalus: öeldakse, et juhuseid ei ole. Aga mina loodan praegu ainult juhusele. Tõsi küll, selle minu juhusele lootmise aluseks on nende psühholoogia tundmine, kuid seda psühholoogia tundmist aitab kasutada ainult juhus. Muidugi lasevad nad mind turule — seda juhtub väga harva, kui neil õnnestub meie inimesi värvata, see on nende jaoks erakordne ja rõõmustav sündmus. Ja et ta mulle mõtlikult rääkis Kärbse ülesannetest, kõneleb ilmselt sellest, et ta sisemuses on minu ettepanekuga nõus. Kohe alustab ta minuga mängu. Aga ma olen juba võitnud, nüüd on vaja ainult arukalt käituda.»
«Jätame selle teema,» sõnas šeff, «räägime teie eluteest. Mind huvitab kõik teisse puutuv alates neljakümne esimesest aastast.»
Vihur oli matnud paljusid inimesi, oma võitlüskaaslasi. Ta tundis Dnepropetrovski ja Krivoi Rogi põrandaaluseid ja mäletas gestaapos hukkunute nimesid. Tähendab, šeff võis neid nimesid kontrollida, arhiividest järele pärida. Paljud Vihuri seltsimehed rindeluurest olid

hukkunud, kuid nende hüüdnimed ja legendid olid jäänud. Vihur otsustas pöörduda surnud sõprade poole. Sõbrad, isegi kui nad on surnud, on kohustatud päästma elava.
«Kuidas soovite,» oli Vihur nõus. «Ma võin rääkida või on parem kirjutada?»
«Kirjutage,» ütles šeff. «See on raadiomaterjal vastupropagandaks punastele vägedele.»
«Esiteks, sellega te hukutate minu kui teie võimaliku agendi. Teiseks, te hukutate mu omaksed.»
«Teie omastest, nende aadressidest, ees- ja isanimedest ja sünniaastatest räägime hiljem. Siin on teile paber ja sulepea. Minu kolleeg juhatab teid vaiksesse tuppa, kus teid keegi ei sega. Meie stenografistid ei oska kahjuks vene keelt ja mul pole võimalik teie tööd kergendada. Õhtul näeme.»

IX. ODÜSSEIA JÄRG

«Umbes kümne päeva pärast olin kolmekümne kilomeetri kaugusel Berliinist. Nüüd kõndisin ainult õhtust koidikuni, ülejäänud aja magasin järvede ääres võsas, et vajaduse korral koerte käest pääseda. Tõsi küll, laagrikaaslased rääkisid, et vesi koerte vastu ei aita: fašistid lasevad koerad lahti mõlemal pool kallast ja teevad kiiresti kindlaks koha, kus sa veest välja tuled. Aga ikkagi heitsin magama järveäärsesse võssa, nii tundsin end kindlamalt.
Kõndisin kümne päevaga maha sada kuuskümmend kilomeetrit. See on minu kohta hea saavutus. Kui arvesse võtta, et šokolaadi mulle kui sportlasele ei antud ja tuli üles kraapida kartuleid või kaalikaid, mille üle olin väga rõõmus. Ma mõistsin, et Poolani pole jäänud enam kuigi palju maad. Seal on partisanid, seal olen omade juures.
Tollel pilvisel hommikuhakul läksin ööseks üksikusse kuuri. Sadas lörtsi ja ma otsustasin lakas heinte sisse pugeda, et õhtul rahulikult edasi liikuda.
Hein oli soe, lõhnas päikese ja suve järele. Uinusin ja magasin nii, nagu polnud juba palju kuid maganud. Paar korda ärkasin üles, kuulsin, kuidas vihm monotoonselt ja rahulikult sabistab, ja uinusin uuesti.
Kodus pani mind imestama, kuidas isa saab trollis või trammis magada. Kui me temaga põllumajandusnäitusele sõitsime, istus ta vaguni nurka, tõstis mantlikrae üles, asetas kargu enda kõrvale, toetus sellele käega ja jäi otsekohe magama. Algul see vihastas mind. Aga siis hakkas nalja tegema. Vihastas siis, kui olin veel poisike. Mulle paistis, et isa üle naerdakse, kui ta trollis magab. Küllap solvasin isa oma üleoleva tohedusega. Sain sellest aru armees olles. Õieti öelda, siis ma alles aimasin seda, aru sain palju hiljem. Koonduslaagris mõistsin seda tõeliselt. Ja seal sain tõeliselt aru, miks isa magas trollis isegi pühapäeviti. Inimesed, kes paljude aastate jooksul on ära

väsinud, tahavad kas kogu aeg magada või kannatavad ränka unepuudust.
«Teatraalne vihm,» mõtlesin musta katust vaadates, «kostab tõepärasemalt kui see tõeline vihm.» Peen sügisvihm oli kuidagi liiga mõnus. Ja tuul oli liiga rahulik ja lahke. Nii võib kõik maailmas unustada. Pealegi kui kõht ei valuta ja taskus on veel paar kartulit.
Toores kartul tundub ainult esialgu vastik. Kui ära harjub, on tal päris meeldiv maitse.
Võtan kartuli, nühin mantlikäisega pori maha ja hakkan närima, proovides pingsalt meelde tuletada, missugune teadlane väitis, et kartulikoor sisaldab palju kaloreid. Ja see on õige, kuigi kõlab esialgu naeruväärselt.
Ma olen pannud tähele, et kui sööd kooritud kartulit, jääb kõht tühjaks, aga niipea, kui sunnid end sööma koorimata kartulit, siis asendab isegi üks kartul koduse hommikueine. Muidugi kalorsuse mõttes. Seega siis närin koorega kartulit.

Üldse on nii, et kui mõtted millegi ümber keerlema hakkavad, olgu see või kõige tühisem asi, läheb uni ära. Siunan ennast, et kartulist ja kartulikoore kalorsusest mõtlema hakkasin. Oleksin pidanud ühe mugula ära sööma ja katsuma uuesti magama jääda. Ma ei mäleta, kes ütles, see oli vist Pavlov, et iga unetund enne kella kahtteistkümmend öösel võrdub kahe unetunniga pärast kella kahtteistküm-mend. Suvorov heitis magama kell kaheksa, tõusis kell kolm hommikul ja asus kohe tööle. Oleks mul niisugune teekaaslane nagu Aleksandr Vassiljevitš!

Kuulen naise häält. Algul kuulen just naisehäält. Ja alles pärast lehma rasket astumist, ämbri kolksatust, naise kiireid samme, tema vaikseid hellitavaid sõnu. Ma kuulen, kuidas naine lehma patsutab. Siis kuulen, kuidas ta tasa ja hellitavalt rääkides lehma lüpsma hakkab. Ma kuulen, kuidas soe piim ämbrisse soriseb.

Ilmselt petan end selle kartulikoore kalorsusega ja lobaga päevase, hommikuse ja õhtuse une kasulikkusest. See kõik on jama, kui räägitakse ja mõeldakse kasulikkusest. Kuuldes, kuidas soe piim ämbrisse soriseb, tõmbusin üleni krampi — näljast, valust kõhus ja kurnatud inimese lämmatavast vihast. Ma vist oigasin, sest piima sorin lakkas ja naine küsis ehmunult:

«Fritzi, bist du hier?»

«Kohe ilmub siia boldogi näoga Fritzi,» mõtlen ma, «ja hüvasti Poola!»

Hoidsin hinge kinni. Kui palju kordi olin põgenemise ajal niiviisi paigale tardunud! Kui palju kordi olin tahtnud hajuda, muutuda väikeseks või veel parem täiesti nähtamatuks! Kuidas see inimest alandab!

«Ae, mammi!» kuulen lapse häält kusagilt kaugemalt, ilmselt umbes viiekümne meetri kauguselt.

Kui see on Fritzi, siis pole asi esialgu veel nii hull, nagu mulle hetk tagasi tundus. Ma kuulen, kuidas keegi kuuri juurde jookseb, kuulen lapse hingamist, naeru ja küsimust, millest ma aru ei saa. Naine vastab kiiresti ja poiss jookseb minema. Uuesti kuulen piima

sorinat. Ja hellitavat sosistamist. Laagris töötas minu kõrval üks loomaarst. Tema rääkis, et Saksamaal on leiutatud üks niisugune seade, et elektriaparaadiga lüpsmisel lülitub automaatselt sisse grammofon ja hakkab mängima vaikne muusika või sosistab naise hääl midagi hellitavat. Siis lehmad on rahulikud ja lasevad end elektri-lüpsimasinaga lüpsta. Sakslased on tark rahvas. Võtavad arvesse isegi oma lehmade sentimentaalsust.

Naine lahkub. Lehm nosib all heina ja ohkab raskelt nagu inimene. Mulle kipub uuesti uni peale — ja elagu Pavlov! Suvorov muidugi ka. ..

Avan silmad ja näen enda kohal naise nägu. See on ilus, kuigi mitte enam noor. Laagris nägin naisi unes harva. Teised vangid samuti: näljased näevad harva unes naisi. Kõige sagedamini nähakse toitu, kuid me võitlesime ka niisuguste unenägude vastu. Leppisime kokku, et näeme ainult patriootlikke unenägusid. Muidu muutud nõrgaks ja abituks — ja siis on lõpp.

Keeran teist külge, sulen silmad ja peletan käega nägemust eemale. Mu käsi puudutab õlga: minu ees põlvitab naine — see pole unenägu. See on ilmsi.

«Mis on?!» küsin.

Naine hakkab nutma.

«Kullake, kas oled tõesti meie oma?» sosistab ta.

Ma polnud ammu kuulnud naise häält. Vene naise häält. Mehed laagris räägivad teisiti. Seal polnud üheski meie sõnas niisugust headust, ehmatust ja rõõmu, mida nüüd kuulsin.

«Tasem!» palun mina.

«Nad magavad.»

«Kes?»

«Perenaine ja lapsed.»

«Aga miks sina siin oled?»

«Perenaine käskis.»

«Mida ta käskis?»
«Lakast kuiva heina tuua.»
«Ega sa ei valeta?»
Ta ei vasta. Heidab mu kõrvale, suleb silmad ja nihkub lähemale. Naisel on õlgadele visatud frentš, see vajub lahti ja ma näen ta keha. Ma hakkan üleni värisema nagu oleks mul väga külm. Ta räägib midagi kiiresti, kallistab mind ja tõmbab mind ikka tugevamini enda vastu. Ma ei näe ta silmi — need on kõvasti kinni pigistatud, ma ainult tunnen teda üleni enda kõrval — naist, keda ma iialgi varem polnud tundnud.
Armsad naised! Nende järele tuntakse laagrites nähtavasti niisama suurt igatsust kui vabaduse järele. Ainult need, kellel on väikesed lapsed, igatsevad rohkem lapsi taga. Meil üks kapten nuttis öösiti suure häälega ja ägas:
«Sašenka, pojuke ... Kuidas sa küll elad ilma minuta? Sašenka, pojuke...» Me kõik olime ärkvel ja vaikisime. Keegi ei lausunud sõnagi, mõistes, et praegu ei tohi midagi öelda.
45
Tema nimi on Nadja. Aasta tagasi küüditati ta Brjanskist Saksamaale. Venemaale jäid maha ema, kaks väikest venda ja mees Kolja, kes on armees.
Ta lebab mu kõrval ja jutustab mulle kõigest sellest. Tema hingamine kõditab kõrva ja ma kuulan teda naeratades. Siis mõtlen, et ta võib solvuda ja tõstan oma pea pisut eemale. Kuid ta nihkub mulle veel lähemale ja uuesti kõditab ta hingeõhk mu kõrva ja ma pean jällegi naeratama.
«Meil oli puhas ja kena suur maja,» räägib Nadja. «Akna juures kasvasid pelargoon ja kaks viigipuud. Sidrunipuu oli ka, aga väikevend lõhkus selle ära. Läks öösel vett jooma ja ajas ümber. Tegime uue püti, aga ikkagi kuivas ära.»
«Ju siis juured said viga,» arvan mina.
«No muidugi juured,» on Nadja nõus, «mis seal muud sai olla, Tahtsime uue osta, aga algas sõda.»
«Kui sõda lõpeb, küll siis ostate.»
Nadja puhkeb nutma.
«Ära nuta,» palun mina, «ära nuta. Kas sulle tehakse siin liiga?» Naine raputab pead.
«Ei,» ütleb ta, «perenaine on hea. Ei riidle. Poisipõnn vahel pillub kividega, aga üldiselt pole viga. Teistel on halvem.»
Nadja jätab nutmise. «Sa ära nendest räägi,» palub ta, «räägi meist.»
«Hea küll.»
«Kodust.»
«Hea küll.»
«Kas sul on ka lilli?»
«On. Aaloe.»
Nadja naeratab:
«Missugune aaloe?»
«Okastega. Aitab kõigi haiguste vastu.»
«Jah?»
«Ausõna.»
«Ma usun sind. Oled sa naisemees?»
«Ei ole.»
«Kas pruut jäi maha?»
«Ei.»
«Aga minu Kolja on ilus. Ruuged lokkis juuksed. Ja väga pehme loomuga. Ta on hea — sellepärast ongi pehme loomuga.»

Vastu hommikut läksin edasi. Ta juhatas mulle kõige lähema tee ristmikuni, et saaksin seal orienteeruda. Naine suudles mind ja naeratas läbi pisarate.
«Tead, mis su nimi on?» küsin.
«Kuidas ma siis ei tea! Ma ju ütlesin — Nadja.»
«Ei.» Ma silitan ta pead, õlgu ja karedaid tööst kurnatud käsi. «Ei, su nimi ei ole Nadja. Su nimi on Nadežda. Mõistad — Nadežda?»*
* Nadežda — lootus (vene k.). Tõlk,
46
Poola piirini on nüüd kõige järgi otsustades viiskümmend kilomeetrit, igatahes mitte üle saja. Astun piki jõekallast. See on väga iai jõgi. Kõnnin juba terve päeva ja otsin ülepääsukohta. Muidugi ei kõnni ma päeval, vaid öösel, jõgedest lähen üle alati öösiti, ainult et imelik on öelda: kõnnin juba öö otsa.
Pedantsed sakslased ei jäta paate kaldale, nii nagu meil Venemaal, et võtad paadi, lükkad latiga kaldast lahti ja muudkui sõidad. Ja ei kao see paat kuhugi, järgmisel päeval tuuakse tagasi. Omanik toriseb ja imestab, aga pärast isegi rõõmustab: kena väike seiklus. Meil armastatakse seiklusi, ainult need peavad hästi lõppema.
Vastu hommikut silman uduvines enda ees silda. Teisel pool jõge on väike linn. Arvan seda selle järgi, et näen katuste ähmaseid piirjooni ja paari tuules kõikuvat sinist laternat.
«Veedan selle päeva metsas, magan. Ja öösel lähen üle jõe,» mõtlen, ning pistan käe masinlikult tasku kartuli järele. Taskud on tühjad. Mu toiduvaru on otsas. Nadja oli andnud mulle leiba, väikese tüki kõva juustu ja kaks vorstinahka. Kaks päeva oli mul õnnis tunne ja ma ei tardunud hirmust paigale nagu varemalt, kui kõht näljast nii kõvasti korises ja tundus, et see korin kostab viie kilomeetri kaugusele.
«Või minna kohe üle silla,» mõtlen edasi. «Võib-olla nad magavad just vastu hommikut kõige kõvemini.»
Astun sillale lähemale ja näen väikest maja. See on valveputka. Rooman päris putka juurde, sest põõsad ulatuvad seinani välja. Laman siin tund või paar, seni, kuni saan kõik teada.
Ma ei lamanud põõsastes asjata. Kuulen ukse avamist. Siis samme. Need on vanainimese sammud. Näen tema siluetti — vanamehel on kaasas karabiin. Ta kõnnib aeglaselt silla poole ja kaob halli uttu, mis laskub üha tihedamalt maapinnale. Viieteistkümne minuti pärast tulen ta tagasi ja astub majja, ma kuulen, kuidas lukk klõpsatab.
Rooman natuke eemale. Siis tõusen püsti ja sammun küüru tõmbudes silla poole. Nüüd istun kivile ja ootan. Oodata tuleb vähemalt pool tundi. Valvur nähtavasti mõtleb, et varsti koidab ja ta sillale enam ei lähe, vaid heidab puhkama.
«Vist on õige aeg,» ütlen endale ja tõusen püsti, «tuleb minna.»
Kõnnin mööda silda. Astun väga kiiresti, peaaegu jooksen. Ette on näha umbes viisteist meetrit. Väga hea, et on nii paks udu. Paremat ei oska lihtsalt välja mõeldagi. Kohe peaks paistma teine kallas. Siis olen võitnud. Noh, magage, sakslased! Magage kõvemini! Mis see teile maksab, ah?
Nüüd ma enam ei jookse, vaid hiilin. Kui ka teispool silda on samasugune vana valvur, siis on kõik korras. Astun hinge kinni pidades edasi.
Stopp! Minu ees umbes kaks meetrit enne silla lõppu seisab rinnatise ääres sakslane ja vaatab vette. Tema kõrval on rinnatise najale toetatud vintpüss. Hakkan hinge pidades taganema.
«Ahoi!» hüüab valvur mind tasa.
Ma taganen vaikides ja arvestan: kas poleks aeg ümber pöörata
47
ja jooksu pista. Aga vist ei maksa, ta muutub kohe valvsaks ja tõstab kisa. Aga niimoodi valvuri silma all selg ees taganeda ei ole ka ilmselt kõige parem lahendus. Ma märkan, et ta sirutab käe püssi järele. Pööran ümber ja pistan jooksu.
«Halt!»

Jooksen nagu jalad võtavad. Selja taga lajatab lask. Teine ... Kui kaua ma olin tulnud ja kui äkki sattunud sellele neetud kaldale, mis on kaugel Poolast, partisanidest, kodumaast!
Ma lidun putka poole. Mulle jookseb vastu vanamees ja vehib karabiiniga. Ta on päris lähedal, minust sammu kaugusel. Löön teda kõigest jõust vastu nina, vanamees kukub ja karabiin langeb valju kolksatusega asfaldile.
Selja taga kostavad lasud. Mõtlen hetke vältel, kuhu joosta: kas sinna, kust enne tulin, või teisele poole. Otsustan minna teisele poole: seal on tõenäoliselt soo, seal ei pruugi koeri karta, seal võin seni kükitada, kuni häire möödas.
Mõne minuti pärast taipan, et olen teinud rumalasti: ees on majad. Näen, kuidas tuled süttivad ja kuulen uste paukumist. Sakslased on ärganud ja korraldavad nüüd haarangu.
Pööran ringi. Peatun. Minu ees seisab poiss, kuub aluspükste peale tõmmatud, ja kõigutab käes püstolit. Ta pomiseb midagi ja sihib mulle näkku.
«Lase mul minna, tõbras!» karjun meeleheites. «Lase mul minna!»
«Hände hoch!» ütleb ta lõpuks.
Juba on selgeks õppinud. Selle õpivad nad kiiresti ära. Ma hüppan kõrvale ja poiss tulistab kaks korda järjest. Mööda. Kahelt poolt jooksevad minu poole veel mitu inimest. Nad piiravad mu ümber. Poiss naerab hüsteeriliselt ja ütleb rõõmsalt midagi mind ümbritsevatele inimestele, tõstab siis oma püstoli, lööb päraga mind näkku ja tulistab uuesti kaks korda järjest mulle otse silma.
... Istun toas. Siin on palju rahvast. Kõik naeravad minu üle, sest poisil oli olnud käes mängupüstol ja kui ta mind näkku tulistas, kaotasin teadvuse. Ainult üks hallipäine aukuvajunud silmade ja suure kõrisõlmega vanamees ei naera. Ta ulatab mulle kaks sigaretti ja tulemasina.
«Kohe mõtleb ka see lojus midagi välja. Mõnitada nad oskavad,» mõtlen ja raputan eituse märgiks pead.
Vastu hommikut astus tuppa kõhn vana sõdur, tõukas mulle püssipäraga vastu õlga ja ütles: «He, komm ...»
Ta viis mu suurde majja ja pani akendeta tuppa luku taha. Kümne tunni pärast tuli ta tagasi, käes suur pitseriga paber.
«Fahren,» ütles ta ja püüdes olla arusaadav, imiteeris vedurit: «Uu-uu-uu.»

Valvur kõnnib mu taga ja ohkab. Kuulen ta kähisevat hingamist Kui valvur väsib, puudutab ta mu kätt ja ütleb:
«Stopp!»
48
Peatun. Tema samuti. Seisame õhtusel tühjal tänaval, hingeldame ja vaatame teineteist. Hämardub kiiresti. Tänav muutub hallikassiniseks. Kusagil lähedal hoovis laulavad lapsed ja jooksevad võidu — kuulen seda nende kilkamisest. Aga võib-olla mängivad peitust ja kisavad ainult siis valjusti, kui otsija peidukoha üles leiab. Peitus on tore mäng. Mõistsin seda esimese põgenemise ajal. See õpetab harjuma ootamatustega, see on vajalik laste mäng.
Sakslane vaatab mind ehmunult. Kuigi tal on vintpüss käes ja ümberringi majades elavad samasugused sakslased nagu ta ise, vaatab valvur mind ikkagi hirmunult. Seisame temaga kaua aega hallikassiniseks muutuval tänaval. Ja silmitseme teineteist. Tema vaatab mind hirmuga. Mina vaatan teda ükskõikselt, sest ei mõtle praegu põgenemisele — linnas põgenemisele mõelda ei maksa. Valvurit vaadatakse vihaga siis, kui tahetakse põgeneda. Muul ajal, eriti kui valvur ei räägi ja mahajääjate pihta ei tulista, ei vaata tema peale keegi vihaga.
Mida pimedamaks läheb, seda ehmunumalt ta mind silmitseb. Ja siis ütleb:
«Ich bin Sozialdemokrat.»

Ja puudutab mind täägiga ettevaatlikult õlast. Ma mõistan teda ja me astume edasi. Kuulen, kuidas sakslane sätib end minuga ühte jalga astuma. Ta hüpleb ega taba õiget rütmi, sest ta liipab vasakut jalga. Ma sammun kiiresti, ja tema kargleb mu selja .taga ega suuda õiget rütmi leida. Uuesti kuulen ta hingeldamist ja raiuvat, kuiva köha. See muutub üha rängemaks.
Peatun. Ka tema jääb seisma, haarab kõhust kinni, silmad on tal punased ja märjad. Ta köhib kaua ja ütleb siis hingeldades:
«Danke schön ...»
Ja tonksab mind uuesti täägiga, andes märku edasiastumiseks.

Jaamas viib ta mu välisandarmeeriasse ja ise läheb vormistama sõiduluba Berliini. Poole tunni pärast tagasi tulles, kaasas kruus õlut ja kaks võileiba, istub ta mu kõrvale ja hakkab sööma. Ta mälub iga suutäit väga kaua, ja kui lonksu õlut peale rüüpab, langeb see nagu tühjusse. Pööran pea kõrvale, et mitte näha, kuidas ta sööb, sest kaks päeva pole ma näinud isegi supilörri, rääkimata leivast. Aga kuulen ometi ta mälumist ja sellest hakkab mul pea ringi käima.
Istun kaua, pea kõrvale keeratud, kuni ei pea enam vastu. Pöördun tema poole ja ütlen:
«Sotsiaaldemokraat! Nätsuta vaiksemalt!»
Sakslane läkastab ja vaatab kiiresti ringi. Vana sandarm istub laua taga ja räägib valjusti telefoniga. Saan aru, et mu valvur kohkus sõnast «sotsiaaldemokraat». Mulle meenub, et minuga koos laagris istusid mitu meest, kes ütlesid, et nad on sotsiaaldemokraadid.
«Noh!» ütlen valjusti. «Du bist Sozial...»
Valvur hüppab püsti ja hakkab köhima. Verivorstiga võileib

kukub põrandale. Tõstan selle üles ja hakkan aeglaselt sööma. Sakslane ootab, kuni olen lõpetanud ja viib mu siis rongile.
Meile antakse väike kupee. Sakslane sulgeb ukse, käsib mul akna alla istuda ja ise võtab istet ukse juures. Vintpüssi asetab põlvedele. Rong jõnksatab paigast ja ma näen, kuidas sakslane kuke vinna tõmbab.
Saan aru, et ainus pääsemine on põgenemises. Ma tean, kuidas see kõik välja näeb. Kui päris pimedaks läheb, kägistan ta ära, panen ta mundri endale selga ja enne järgmist jaama hüppan rongilt maha.
Otsustan, et niipea, kui tähed süttivad, on paras aeg.
Mulle meenub Arhipo-Ossinovka. See oli staniitsa Musta mere ääres. Puhkajaid seal peaaegu ei olnud, ainult kolhoosnikud ja kalurid. Käisime seal isaga. Terve staniitsa peale kõigest kaks sissesõitnud suvitajat. Arhipo-Ossinovkat meenutades kuulsin kohe tsikaa-dide ärevat ja rõõmsat sirinat. Taevas hoia, kui palju neid seal oli! Siiani ei suuda ma endale ette kujutada, kuidas need tsikaadid välja näevad, või näiteks kilgid. Ma olen alati tahtnud mängida Dickensi «Kilki koldel». Aga siiamaani ei kujuta ette, missugused need kilgid on. Väga ebameeldiv oleks teada saada, et nad sarnanevad keldri-kakanditega või tarakanidega. Kuigi niisugusel juhul võib seda mitte uskuda. Sest üldsegi ei pruugi uskuda seda, mis on sulle võõras.
Siis näen tähti. Ja samal hetkel süttib kupees sinine lamp. Tuhm ja nõrk.
Valvur ulatab mulle ülesvõtte: «Meine Kinder.»
«Lapsed,» mõtlen, «Kinder — selge see.»
Võtan foto ja vaatan. Seal on viis tüdrukut ja poiss. Vanem võib olla kõige rohkem kuueteistkümnene ja poiss vaevalt aastane.
Siis ulatab valvur mulle teise ülesvõtte ja ütleb: «Meine Frau.»
Näen naist puusärgis. Kõrval seisavad lapsed ja minu valvur kulunud ülikonnas.
Annan talle pildid tagasi, ta paneb need rahatasku vahele, ohkab ja kohmab:

«Und ich habe Tuberkulose ...»
Nüüd ei vaata ta mind enam hirmunult, vaid kurvalt ja rahulikult. Ju arvab, et ma ei saa talle midagi teha, sest sõidame suure kiirusega, kupeeuks on kinni ja püss vinnastatud.
Sa, sakslane, oled loll. Sest pole lugu, et rong kihutab. Iga ukse saab lahti teha, karata su püssi kallale ja kogu jõust sulle peaga näkku lüüa. Ja ongi kogu tarkus.
«Vanem tütar on kangesti tema moodi,» mõtlen, «ja samasugune kõhn. Aga poiss on priske. Kõik väikesed lapsed on prisked. Kõhnaks lähevad nad siis, kui enam ema rinda ei saa.»
Sakslane pakub mulle sigaretti ja paneb endale näpu suule: «Sozialdemokrat — tss!»
«Mis sotsiaaldemokraat sa oled,» mõtlen ma rahulikult. «Pask oled, mitte sotsiaaldemokraat. Oled vilets argpüks, ainult et sul on kuus last ja kõige väiksem alles aastane. Ja ema neil ei ole.»
Pean ta tapma, kui tahan põgeneda. Lihtsalt niisama uimaseks lüüa ei saa, siis nabitakse mind kiiresti kinni. Kui tahan, et põgenemine

õnnestuks, pean ta tapma. Aga ma tahan teda ainult uimaseks lüüa, et viis tüdrukut ja üks poisipõnn orvuks ei jääks. Ma tean, mis ilma emata kasvamine tähendab. Aga ma ei suuda isegi ette kujutada, kuidas nad ka ilma isata jäävad. Ilma selle tuberkuloosihaige isata, kellel on suured kõhnad käed ja kes ütleb mulle, et ta on sotsiaaldemokraat.
«Noh, nüüd,» ütlen endale, «nüüd kohe tuleb alustada...» Ma julgustan end, sean jalad hüppeks, ma olen juba peaaegu valmis ...
Väikeste priskete laste kohta öeldakse, et nad on nagu niitidega kinni seotud, tuleb mulle meelde, neil on jalgadel ja kätel niisugused voldid. Kõhnadel lastel kaovad voldid väga kiiresti ja siis hakkavad väikesed lapsed sarnanema vanainimestega. Kuid väikesed lapsed keelt ei oska. Isegi kui nad on sündinud sakslastena, võib neid õpetada vene keelt rääkima. Või prantsuse keelt, mis vahet seal lõppude lõpuks on? Ainult mitte saksa keelt. See on väga halb, kui inimesed räägivad saksa keelt, hullemat asja ei saa ollagi.
Tunnen, et ma ei saa seda tuberkuloosihaiget sakslast nii vihata, et teda tappa, sest olin näinud ta kuut last. Ma ei saa midagi parata. Mul lihtsalt ei ole jõudu talle lõppu teha — ma ju tean.
«Ich will schlafen,» ütlen ja sulen silmad.
«Bitte,» vastab sakslane.
Rong kihutab. Mina sõidan vastu hukule. Tema hukust kaugemale.
«Sakslased...» mõtlen, «olge te neetud, fašistid. Vihkan. Vihkan teid kõiki...»

«Noh? Ja edasi...» küsis Kolja, «mis edasi sai?»
«Edasi läks veel hullemaks. Gestaapos hoiti mind kolm kuud. Minu uurija oli Schultz. Laia ja punase näoga mees... Neile tundus mu varastatud ülikond kahtlane. See oli saksa vabrikus õmmeldud, aga riie oli meie oma, «Bolševitškas» tehtud. Noh ja hakkasidki mind raputama, muudkui et oled siia sidepidamiseks saadetud tšekist. Schultz aga käis peale, et ma mingisugusel protsessil esineksin Nõukogude ohvitserina, luurajana... Pärast lamasin hospidalis ja siis kupatasid mu Ida-Preisimaale vlassovlaste juurde... Ei uskunud miskit moodi, et olen lihtsalt laagrist põgenenud sõjavang. Aga oma perekonnanime ka ei tohi neile öelda — käisin «Maria» kaevanduses, märklaud seljas, nagu trahvialune. Noh ja siis viidigi mind Vlassovi juurde vastuluuresse ...»
«Aga kuidas sa siia sattusid?» küsis Kolja pärast pikka vaikimist.
«Küll ma räägin . .. Oota ... Aga miks sina siin oled? Sul ju dokument olemas . .. Miks sa siia tulid?»
«Kui inimesed nii valetavad, siis tee või ots peale,» mõtles Kolja, «ei või olla, et inimene niisuguseks lurjuseks võib muutuda. Ma ju Moskvas tundsin teda. Tundsin teda vähemalt kümme aastat...»
«Mina sattusin siia lollusest,» valetas Kolja.

Ta ei saanud sundida end Stepanile tõtt rääkima. Kohusetunne oli
51
tähtsam kui kõik muu. Aga võib-olla pole see kohusetunne ega «midagi, mõtles Kolja, võib-olla saan ma praegu lihtsalt sigadusega hakkama, reedan iseennast, sest milleks üldse meie mängu mängida, -kui kedagi ei usu, eriti veel sõpra.
«Kardan, et nad tõmbavad mu liistule, kui sa ei ütle, et...»
«Mida?»
«Kui sa ütled neile, et tundsid Rodion Matvejevitš Toropovit...»
«Kas sul on dokument Toropovi nimele?»
«Jah.»
«Aga kui see on võltsitud?»
«Seda ma kardangi, et vean sind sisse. Ma ei pane sulle pahaks,» naeratas Stepan, «ma saan aru, kust sa tuled. Kui sa ennist tagasi ei vaadanud, sain kohe aru.»
«Said õigesti aru,» ütles Kolja ja hingas kurgus kogu aeg pakitsenud õhu pahinal välja.
«Said kõigest õigesti aru, kulla sõber Rodka... Mis tal dokumentides veel seisis?»
«Muud mitte midagi. Kiievis välja antud isikutunnistus ja kõik.»
«Kuule... Sa ütle neile, et sõitsid Kiievist Minski... Kas sind pole veel kordagi üle kuulatud?»
«Ei ole... Kui ta sind kinni pidas, olin mina sauna eesruumis. Pärast läks ta magama, sinu saatis barakki ja mind ka.»
«Olgu. Proovime.»
Kolja mõistis, et nüüd läheb ta välja kuriteole. Kuid teisiti toimida ta ei saanud. Ta oli kohustatud toimima ainult nii ja mitte kuidagi teisiti, sest tal polnud õigust oma käega alla kirjutada sõbra surmaotsusele, kellega oli ühes hoovis üles kasvanud, ühes trepikojas elanud ja ühes klassis õppinud.
«Sa elasid Minskis Adolf-Hitler-Straβe neli, pärast kolisid Ugolnaja tänava majja number seitse. Selles majas oli Jerjominski juuk-suritöökoda, aga sellest sa ära kohe räägi. Nad hakkavad ise pärima, sest neil on toimikus minu aadress, mõistad? Nad teevad meile kindlasti vastastamise. Mina sind ära ei tunne, kas mul vähe kundesid oli! Sina ütled, et see on juuksur, kes töötas suure akna alla, kus rippus silt «Jerjominski töökoda» — mees, piip suus ja naine, juuksed krussis nagu lambal. Mina kinnitan sinu sõnu. Selge?»
«Olen vist närukael,» sõnas Stepan. «Ma poleks tohtinud seda paluda.»
«Minul ilmselt polnud õigust sind abistada,» vastas Kolja. «Ütle, mis su nimi nüüd on?»
«See pole tähtis. .. Nende teada sa ju mind ei tunne. Ülearune täpsus teeb sama valvsaks kui pimedas ringihulkumine.»
«Aga kui ma ei mängi välja,» kahtles Stepan. «Äkki jään vahele?»
52

X. KOHTUSID

Ilm oli päikesepaisteline. Taeva põhjatut sina rõhutasid valged pilveribad. Neist nõelusid läbi mustad pääsukesed. Kirikukellade helin tõusis aeglaselt ääretusse kõrgusse.
«Hoopis teine küla,» mõtles Anja kelli kuulates, «see pole nagu päris, nagu meil, see on nagu mõni mängutoos. Inimesed on samasugused, ainult et mehed kannavad kaabusid ja naistel on jalas kootud sukad. Kellad aga on hoopis teistsugused.»
Kui paotusid suured roostes metallnaastudega uksed, et inimesi välja lasta, kandusid Anjani tugevad ja ülevad orelihelid.
«Kui ilus muusika,» mõtles Anja. «Pärast sõja lõppu lähen kindlasti konservatooriumi orelit kuulama. Räägitakse, et Moskvas on kõige suurem orel. Aga mina varem naersin, et mis seda jorinat ikka kuulata! Tobu! Üldse saab muusikat mõista alles siis, kui midagi tõsist üle elad. Just tõsist muusikat, mitte «Väsinud päike jättis merega hüvasti...». Aga võib-olla tuleb see sellest, et hing on haige. Kui on rõõmus tuju, siis tahaks kuulata näiteks Utjossovi

džässorkestrit, aga kui on õudne ja jõud on otsas — siis olgu orel. Muutud pisitillukeseks ja hirm läheb ka pisikeseks nagu sa ise.»
Anja seisis väikese poe varikatte all. Mütsinoka kujuline pikk sirm varjas päikese eest ja sealt sai väljakut nii silmas pidada, et ennast polnud peaaegu nähagi.
Ta tuli siia kella üheksaks, tund enne kokkulepitud aega. Anja teadis, et kohtumispaika tuleb tulla aegsasti: tund annab võimaluse olukorraga harjuda; tund-aitab märgata kahtlast; tund aitab rahulikult valmistuda selleks minutiks, mil ta läheb kulunud, ilma paguniteta saksa sõjaväevormis noormehe juurde ja küsib temalt: «Palun vabandage aga te ei näinud siin vanamutti kahe kotiga?»
Anja otsustas, et kui ta näeb väljakul veel kahte või kolme inimest kas jalutamas või kiriku ees vankritel istumas või lihtsalt niisama edasi-tagasi kõndimas, siis ta sõjaväevormis mehe juurde ei lähe. Anja mõistis, et ta oli valinud endale kolm täiesti pealiskaudset julgestusvariahti. Ta teadis väga hästi, et gestaapolased võivad nii kirikus kui ka platsiäärsetes majades peidus olla, ja lõpuks võivad nad istuda kusagil läheduses autodes ja oodata ainult kokkulepitud signaali, et teda ja Kärbest kokkusaamise ajal kohe kinni võtta. Kõike seda Anja teadis, kuid talle näis, et tuleb end kindlustada kas või olemasolevate võimaluste ja seniste kogemuste piires. Ta ei võinud oletadagi, et Kärbes on gestaapo agendiks värvatud, et ta tuleb kohtumisele üksinda, viib Anja heasse korterisse, aitab tal raadiojaama välja kaevata ja ära tuua — ja seda kõike mitte omal äranägemisel, vaid oberst Bergi koostatud plaani järgi.
Kolmveerand kümme nägi Anja noormeest, kellel oli seljas nahk-kuub, hõlmad lahti. Ta kõndis mööda turuplatsi nagu mõni keigar, soni kuklas, käes kimp põllulilli, jalas moodsad kedrid. Niisugustega oli Krasnojarskis eputanud Ljonka Dubinin, Osoaviahimi autoklubi instruktor: ta oli need juhuslikult ostnud komisjonlkauplusest, kui Leningradis osoaviahimlaste kokkutulekul käis.

Noorsand astus aeglasel sammul, vahetevahel kahele poole kõrvale vaadates. Platsi keskele jõudmata keeras ta kiiresti väikesesse kõrvaltänavasse — sinnasamasse, kust Anja oli Rybnysse tulnud.
«Seal on juuksuritöökoda, kohvik ja kaks väikest poodi,» meenutas Anja, «autol pole seal kohta seista, sest keset teed on suur lomp., ilmselt sitket pori täis, ja väljasõit maanteele viivale teele on liiga järsk. Ja üldse, mis ma pabistan? Ma ootan kaks-kolm patseerijat ära — eks siis näe...» Nahkkuuega noormees kord lahkus platsilt, kord ilmus uuesti tagasi, pööras kirikuukse juures ringi ja kadus jälle kiiresti põiktänavasse. Anja ootas kella kümneni, siis tuli akna varikatte alt välja ja sammus kiirustamata noormehele põiktänavasse järele. Too kõndis mööda laudadest kõnniteed ja nuusutas lilli. Jäi juuksuritöökoja ette minutiks seisma, pööras siis ringi ja hakkas tulema tagasi turuplatsi poole — Anjale vastu. Siis avanes juuksuri uks ja sealt väljus kulunud, ilma paguniteta saksa mundris mees, noorsand tundis seda otsekui kuklaga, peatus ja hakkas kedrisid kõvemini kinni sikutama. Ta sikutas neid seni, kuni saksa mundris mees temast mööda oli läinud.
«Teda jälgitakse,» otsustas Anja, «see on tema, see on Kärbes, tal on saba järel. Mida teha? Kui ma tema juurde lähen, võetakse meid mõlemaid kinni.»
Viie minuti pärast sõitis jalgrattal kedridega noorsandi juurde põlvpükstes ja käisteta spordisärki kandev poiss. Nad tervitasid, noorsand pani ta pakiraamile istuma («Meil istutakse ees raami peal,» vilksatas Anjal peast läbi.) ja nad sõitsid platsilt minema.
«Aga mina kaotasin pea,» ütles Anja endale, «täitsa napakas!» Ta ei pööranud tähelepanu tütarlapsele, kes tuli platsile samalt tänavalt; kuhu kedridega noorsand ja poiss olid äsja jalgrattaga sõitnud.
«Vabandage,» ütles Anja ja köhatas, sest tal hakkas kurgus midagi kipitama, «ega te ei näinud siin vanamutti kahe kotiga?»

«Mis?» imestas mees. «Ma pole siin mingit vanamutti näinud ...»

Anja vaatas talle mõni hetk silma, pööras siis ringi ja astus üle platsi kiriku poole.

«Ta ei söandanud minuga kontakti võtta. Miks ta peakski seda tegema, kui ootab sinises ülikonnas residenti? Mida teha? Selgitada talle? Aga äkki pole see tema? On küll. Kindlasti on. Ta vastas mulle vene keeles. Lollpea! Miks ta vastas vene keeles, kui ei taha end reeta? Masinlikult? Kuidas nii võib?!»

«Pani,» hõikas mees tema seljataga. «Pidage kinni!»

Mees jooksis hingeldades Anja juurde. Ta nägu oli kahvatu, huuled — Anja nägi seda väga selgelt — kuivanud jä lõhenenud ning kestendasid nagu poistel pärast esimesi öökülmi, kui nad jääpurikaid lutsutavad ja lund peale söövad.

«Minu meelest sõitis ta natuke aega tagasi juhusliku autoga minema,» ütles mees. «See vanamutt sõitis ära, mõistate? Juhusliku autoga sõitis minema...»

Nad sammusid kiiresti edasi — mees pisut eespool, et Anja nägu näha; ta otse puuris pilgu tema näkku ja Anja

astus kiirustades mehele järele. Ta arvas meest sellepärast nii ahnelt vaatavat, et Anja oli tulnud suurelt maalt, ja seepärast naeratas talle. Kuid mees vaatas teda nii ahnelt sellepärast, et Anja oli ilus, väga ilus, ja mees püüdis ette kujutada, mis saab sellest näost, kui tüdruk satub sinna, kuhu ta varsti peab sattuma.

Põletikuliselt punetavatest silmadest pilgu suuri vaevu lahti kiskunud, vaatas Anja selja taha. Tänav oli tühi. õieti öelda kõndis mööda tänavat küll üks inimene, aga see oli alles üsna nooruke tütarlaps. Temale Anja tähelepanu ei pööranud. Ta ei võinud teada, et sellest noorukesest tütarlapsest sõltub lähematel tundidel ja päevadel tema elu.

Kärbes viis Anja väikesesse majja külaserval. Majas oli kaks tuba. Ühes väikese tänavapoolse aknaga toas elas kurt vanaeit, kuid luuderohtu ja metsviinapuuväätidesse kasvanud kolme aknaga suur tuba oli korda tehtud ja tühi nagu pärast surnu väljaviimist.

«Siin hakkad elama,» ütles Kärbes. «Näed, missugune voodi? Vedrumadratsiga — maga nagu kodus. Kas enne puhkad või ajame kohe juttu? Kus teised on?»

Anja istus voodiservale ja ütles:

«Tead, ma laman pool tundi, väsisin sind oodates päris ära.»

Anja võttis kingad jalast ja tõmbas padja pea alla. Keha muutus raskeks ja otsekui võõraks. Anja nägi oma keha kõrvalt ja tal hakkas endast miskipärast äkki kohutavalt hale.

«Pole midagi,» mõtles ta, «see on lihtsalt naiselik nõrkus, sellest saab jagu. Kõige tähtsam, et ma teda kohtasin. Nüüd pole ma enam üksi, nüüd on kõik korras.»

Selle mõttega ta uinuski. Kärbes istus akna all ja vaatas magavat tütarlast, tema tugevaid sääri, ilusat, unerahulikku nägu, pluusikaelusest paistvat rinda; ta vaatas inimest, kelle ta oli surmale määranud, ja hakkas tasa sõrmi naksutama: iga sõrme eraldi — algul esimest, siis teist lüli, ja lõpuks kaht lüli korraga. Oli niisugune ragin, nagu oleks keegi pähkleid katki hammustanud.

Kärbes istus liikumatult nagu sammas. Ta pidi siin olema seni, kuni see tüdruk ärkab ja talle ütleb, kus on raadiojaam ja siirid. Siis toovad nad selle kõik siia ja ta hakkab andma tüdrukule valeinformatsiooni ja tema hakkab seda edasi andma keskusele, Borodinile, pärast tuleb üles otsida grupi juht, kes koos tüdrukuga alla visati, ja teha nii, et ta kohtuks Bergiga just sel hetkel, kui ta «asitõenditega» võib kinni võtta. Mis edasi saab, see Kärbest enam ei huvitanud. Tema sõidab siis tagalasse, Saksamaale, kaugele sõjast, õudusest ja verest Temale aitab. Temale aitab sellest, mis ta on näinud. Temale aitab unepuudusest, hirmust ja lootustest, millel pole määratud täide minna. Seal ei saaks ta midagi — mitte midagi peale selle, mis tal kommunaalkorteris oli olnud. Siin aga saab ta väikese autotöökoja, väikese maja, kus ei haise petrooleumi-lambi ja kapsasupi järele, ja väikese DKW auto. Rohkem pole talle midagi vaja. Mitte kui midagi. Kogu aeg, sellest tunnist peale, kui ta siia saabus, oli ta tundnud oma

kuklal võõrast pilku. Enam ta nii ei suutnud, närvid ei pidanud vastu. Talle pakuti kõike seda — vähe küll, see-eest päris enda oma. Ja ta nõustus. Nõustus sellepärast, et teisiti ei suutnud: närvid ütlesid üles. Temale aitab, temale täiesti aitab!

ESIMENE LAUPÄEV

Krakovi südalinnas on vana turuplats, mis lausa hämmastab oma muinasjutuliku keskaegse iluga. Kiviplaatidega sillutatud väljakul on kaks kirikut ja Sukiennice1, väljaku ääres kahe- ja kolmekorruseli-sed teravaviiluliste kivikatustega majad. Enne sõda olid need kõik eri värvi — kollased, punased, hallid, nüüd on värv luitunud ja kohati maha koorunud, mistõttu väljak ei tekita enam keskaegse muinasjutu tunnet, vaid näib, et on ammumöödunud aegadest tõeliselt kuidagiviisi siia üle toodud.

Hommikul vara algas turuplatsil kära ja sagimine — mida siin kõike sel aastaajal ei vahetatud! Ülikondi peki vastu, Matejko maale kanamunade, briljante puskari, okupatsioonimarkasid sõjaeelsete zlottide, saapaid tubaka vastu.

Keset kogu seda lärmi, kaupmeeste hõikeid, spekulantide kiiret sosinat, kadumaläinud laste nuttu, hüsteeriat, kui taskust toidukaart ära varastati, keset seda monotoonset melu, mis, kui silmad sulgeda ja kaua kuulata, sarnanes karnevaliga linnaaias, seisid vaikides ainult ikoonide ja tuvitoidu müüjad. Nad ei sõelunud edasi-tagasi, ei pakkunud kellelegi oma kaupa. Nad seisid sõnatult hommikust õhtuni, kuni kauplemine lõppes, või selle hetkeni, kui kostsid politseinike lühikesed viled ja turg nagu oma teel kõike kaasa viiv tohutu merelaine pühkis väljaku inimestest puhtaks; jättes hallidele plaatidele ajalehe-tükke, viimase lõpuni tõmmatud konisid, munakoori ja õunasüdameid (kohe näha, et siin on kaubelnud ka maainimesed), ja vahel haarangu eest põgenemisel jalast tulnud kalossi või kinga.

See laupäev ei erinenud millegagi ülejäänud päevadest. Oli niisama rahvarohke, ärev ja lämmatav. Samamoodi ilmus iga poole tunni tagant viiekümne meetri kõrgusse kiriku aknale sarvepuhuja ja mängis oma keskaegse pika hõbedast metsasarvega häiresignaali. Järsku katkestas ta poole pealt puhta läbitungiva heli. Nii oli see olnud palju aastasadu. Legend räägib, et sarvepuhuja nägi oma aknast tatarlasi, kes suure tolmulaviinina linna poole liikusid. Ta puhus häiresignaali, aga ei jõudnud seda lõpetada — nool tungis temast läbi. Sellest peale mängib sarvepuhuja päeval ja öösel iga poole tunni tagant, katkestades järsult oma häiresignaali. Oli samasugune läpatis nagu teistelgi päevadel, taevas oli hõõguvhele, ilma ühegi pilveta.

Oli nii palav, et Vihur märkas rahvasummast läbi trügides, kuidas paljaste jalgadega noormees, kes naistekingi leiva vastu tahtis vahetada, ei saanud tulistel plaatidel seista — astus kogu aeg ühelt

jalalt teisele, surudes varbad konti, et kiviplaadid ei hakkaks nii kiiresti taldu kõrvetama.

Vihur astus aeglaselt, silmitsedes siia kogunenud inimesi. Tema kõrval käis gestaapolane, kes oli end maskeerinud pimedaks — üleni mustas ja tedretähnilisel nöbininal sinised prillid. Tema nägemine gestaapos oli Vihurile nalja teinud. «Puupead,» mõtles ta, «pimedal ei saa kunagi olla niisugust korralikku tedretähnilist nöbinina. Pimedus vajutab inimese näole alati tragismi ja headuse pitseri. See siin aga oli punapõseline ja täissöönud. Puupead!»

Teine, talupojariides gestaapolane, kõndis paremal, pisut tagapool. Kolmas läks ees ja vaatas ühtelugu selja taha, otsekui rahvasummast kedagi otsides. Viis ülejäänud gestaapo töötajat olid kohad sisse võtnud turuplatsi ääres ristmikel, et üksteist näha ja jälitamist alustada, kui

---

1Sukiennice — kalevikaupmeeste maja, praegu Poola Rahvamuuseum. ***Tõlk.***

venelane peaks katsuma oma otseste saatjate käest põgeneda. Vihur oli oletanud, et turg on ümber piiratud, kuigi neist viiest polnud gestaapos talle loomulikult midagi räägitud.
Tuvitoidumüüjad olid enamasti vanamutid. Nad hoidsid köntis kuivetanud sõrmede vahel vanadest koltunud ajalehtedest tehtud kotikesi.
Turumelu kohal lendasid tuvid. Varem, enne sõda, ei seisnud platsil keegi peale nende vanamuttide. Inimesed ostsid neilt tuvitoitu ja söötsid linde peopesalt. Tuvid olid inimestega harjunud, nad istusid õlale, käele ja pähe ning omavahel saladuslikult kudrutades nokkisid pehmeks aurutatud teri. Nüüd polnud tuvidel kuhugi istuda — väljak oli täis turulisi — näljaseid, õnnetuid ja usu kaotanud inimesi. Tuvid istusid väljakule ainult õhtuni, nii et väljak otse sinetas, ja maiustasid hobusepabulate ja õunasüdamete kallal.
Tuvitoitu ei ostnud peaaegu keegi, samuti nagu ikoonegi. Eided ja taadid seisid turuplatsil ikoonide ja tuvitoiduga sellepärast, et nad olid siin kaubelnud kogu elu. Ilma selle tegevuseta pole neil maailmas enam midagi peale hakata. Vahel harva ostsid neilt toitu saksa ohvitserid ja läksid siis kiriku juurde pildistama — naeratasid objektiividesse, ümbritsetuna näljasest ahnusest värisevate tuvide parvest.
Veel harvemini ostsid tuvitoitu preestrid. Nad jagasid seda näpu-täishaaval lastele, kes jumalateenistuse ajal laulsid.
Ikoone ei ostnud keegi: igas kodus olid omad olemas. Juhtus vahel, et mõni lesk peatus leinava jumalaema või Kristuse leebe palge ees, pühkis pisara, tegi kiiresti ristimärgi, laskus korraks põlvili ja astus siis kiiresti edasi, pakkudes vahetada rätikut kohupiima vastu, mida haige laps kodus vajas.
Vihur imas endasse inimeste jutuvada. Ta tundis inimeste hääli kuulates suurt õnnetunnet. Ta ei pidanud kellelegi midagi vastama. Gestaapos läks iga vastus talle kalliks maksma. See pidi olema kiire, sundimatu ja niivõrd õige, et võimaliku kontrollimise korral jääks kaksipidi tõlgendamise võimalus. Pärast ülekuulamisi ei saanud ta öösel magada, sest keris mälus uuesti oma filmilinti, tuletas meelde šefi iga intonatsiooni, tuletas meelde, missuguses 'järjekorras nad talle küsimusi olid esitanud, mida ta oli vastanud, kus olid pausid,
57
missugused vastused võisid pärast järelemõtlemist põhjustada uusi küsimusi. Ta ei valmistanud end homseks ette. Vihur mõistis, et kui ta varem oma positsiooni ette valmistab ja nemad toimetavad ülekuulamist hoopis teises plaanis, siis on tal käigu pealt raske pma kontseptsiooni muuta. Ta valmistus järgmiseks ülekuulamiseks teisiti. Kõigepealt taastas ta mälus täpselt kõik eelmised ülekuulamised, märkis enda jaoks ära, missugust küsimuste ringi nad pole veel puudutanud, kaalus, mis neid esijoones peaks huvitama ja kavandas sel viisil umbkaudsed vastused igale võimalikule teemaderingile, mille vastu gestaapo võis huvi tunda.
Kord ülekuulamisel oli üks vanamehelurjus Orjolist, kes gestaapo agendina haritlaste hulgas sakslaste heaks töötas, Vihurile öelnud: «Oh neid näljaseid, hüsteerilisi, kuuldustest ja lootustest tulvil sõjaaja turge! Kui kiiresti inimesed rahupäevil nende traagiliste turgude näo unustavad! Ainus tagatis sõja vastu on inimmälu. Kuid inimmälu pole olemas. On olemas inimese mälu — igal oma, ja seejuures harilikult halb. Kui asendada mälu mõne muu tundega, näiteks kadedusega, siis sõdasid üldse poleks. Mälu on nagu ilm, see muutub olenevalt inimese meeleolust. Kui inimesel on hea olla, mäletab ta head või räägib halvast naeratades: see halb on juba möödas ja inimest praegu ei ähvarda. Aga kui inimesel on halb, siis oleneb kõik iseloomust: ta kas ajab süü selle halva eest teiste kaela, või võitleb viimse veretilgani, et halb hea vastu ümber vahetada, või hakkab jooma, või sülitab kõige peale ja vaatab vikatimehele näkku — kui muud väljapääsu pole. Mäletatakse üldse harva. Sagedamini mõeldakse tulevikust. Seepärast sõditaksegi...»
«Vaata vanameest!» oli Vihur teda meenutades kunagi imestunult mõelnud. «Turgude tragismist rääkis ta õigesti. Mul pole peaaegu kunagi meelde tulnud kahekümne üheksanda

aasta nälg, ometi mäletan seda täpselt... Kadeduse ja muu koha pealt tuleks vaielda. Vaidlus on tõe otsingul nagu kõvasi.»
«Pime» müksas Vihurit.
Vihur pööras aeglaselt ringi. Pime osutas peaga noormehele, kellel oli seljas must velvetkuub ja jalas säärikutesse topitud hallid püksid. Käes hoidis ta tuvitoidukotti.

XI. VASTASTAMINE

Seekord polnud sõjaväevormis vanamees üksi. Tema kõrval istus halli ülikonnaga mees. Kolja mõtles, et see on vist gestaapost. Ta ei eksinud. Vana ohvitser ütles:
«Teiega hakkab juttu ajama härra välistööjõu paigutamise osakonnast. »
«Tean seda tööjõudu,» muigas Kolja endamisi. «On alles lõust.» «Väga meeldiv,» ütles ta, «muidu istun ja istun, hakkasin juba närveerima.»
«Närveerimine on kahjulik,» sõnas erariides mees, «eriti nii tervele noorele mehele nagu teie.»

«Ma ei närveeri enda tahtel,» naeratas Kolja.
«Kas siis meie tahtel?» küsis erariides mees samuti naeratades.
«Igatahes mitte oma tahtel.»
«No hästi... Jätame selle. Kus te tahaksite töötada? Missuguses meie rahvariigi majandusharus?»
«Teate, olen viimase kolme aastaga palju elukutseid omandanud. Ma juba nimetasin neid.»
«Jah, ma tean. Kas jätsite füüsikateaduskonna pooleli enne lõppu või keskpaigas?»
«Keskpaigas. Jah, päris keskel.»
«Kuidas teil keelega on?»
«Pigem halvasti kui hästi. Koolis sain saksa keeles keskmisi hindeid.»
«Kas tõesti?»
«Nüüd kahetsen. Aga meil õpetati saksa keelt halvasti.»
«Täiesti õige. Mulle räägiti, et teie koolides murrakuid üldse ei õpetata. Meil on ju Berliini, Baieri, põhja, Šveitsi ja Austria murrak.»
«Selles ongi asi. Aga omal käel õppida oli raske: aega ei jätkunud, süüa oli vaja, aga kui haltuurat ei tee — süüa ei saa.»
«Te olete lõbus noormees. Teie nimi oli...»
«Andrei... Jakovlevitš ...»
«Jakovlevitš... Üsna juudi nime moodi. Kas pole?»
«Jakov? Mis te nüüd... Teil on väga palju Jakobeid. Mul oli üks tuttav sakslane Jakob Reun, veltveebel.»
«Kust see Reun pärit on?»
«Minu meelest Berliinist. Täpselt ei mäleta.»
«Mis oli teie isa isanimi?»
«Ivan. Jakov Ivanovitš.»
«Kust tema pärit on?»
«Põline moskvalane.»
«Kus ta elas?»
«Meiega koos.»
«Seda te juba kirjutasite. Mind huvitab, kus ta enne seda elas, kui te oma viimasesse korterisse kolisite?»
«Ma ei mäleta... Kusagil Palehha kandis, täpselt ei tea, pole huvi tundnud.»
«Öelge mulle, teate mida,» küsis gestaapolane vokaale venitades, «kus te Minskis töötasite?»

«Jerjominski juuksuritöökojas.»
«Kirjeldage mulle üksikasjalikult selle töökoja sisemust.»
«Noh . .. Pikk tuba, siis toolid — ja oligi kõik ...»
«Kui palju toole teil oli?»
«Nad pinnisid Stjopkat, nüüd kontrollivad mind. Aga Stjopka ütles, et teda pinnis vanamees üksi, miks nüüd see erariides mees siia tuli? Stjopka istub kindlasti pimedas toas, nad hoiavad teda seal kinni — neetud psühholoogid. Aga miks tuli gestaapolane? Kas tõesti Stjopka kõrbes põhja? Või kõrbesin mina põhja? E,i või olla! Ta ei võinud mind reeta, ei võinud!» mõtles Kolja kiiresti, vastates masinlikult:
59
«Meil oli kolm tooli.»
«Kolm tooli,» kordas gestaapolane mõtlikult, «see on hästi, et kolm tooli... Suurepärane, et teil oli just kolm tooli...»
Ta avas paksu kausta, mille seljale oli ladina tähtedega kirjutatud «MINSK», ja hakkas hajameelselt paberites tuhnima.
«Niisugused numbrid ei lähe neil läbi,» mõtles Kolja, «nii hirmutatakse ainult titasid.»
«See on lihtsalt suurepärane, et teil oli kolm tooli,» kordas gestaapolane uuesti, «millises toolis teie töötasite?»
«Kuidas juhtus...»
«Oma kindlat tooli teil ei olnud?»
«Kõige sagedamini töötasin suure akna juures: sealt nägi tänavale ... Huvitav, teate ...»
«Tütarlapsed, jalakesed, seelikud ...»
«Just nimelt.»
«Kui palju teile kuus maksti?»
«Meil oli nädalapalk. Peremees maksis meile igal laupäeval. See oli linnavalitsuse käsk — maksta nädalapalka, kas te pole kuulnud?»
Gestaapolane naeratas suunurgaga ja Kolja mõistis, et ta on käitunud õigesti: teda püüti igast kandist, mitte otse, vaid kaudselt, üksikasjade kaudu.
«Palun öelge,» küsis gestaapolane endiselt vokaale venitades, «kas teil oli akendel mingi pilt?»
«Kaks pilti oli,» vastas Kolja kuivalt. «Kas te siis ei usu mu dokumente?»
«Mis pildid need olid?»
«Nagu juuksuritel ikka. Mees ja naine. Moodsate soengutega.»
«Hästi... Millise masinaga te töötasite? Vene või saksa omaga?»
«Algul oli vene masin, pärast muretsesin saksa masina, Solingeni terasest.»
«Missugune on parem?»
«Muidugi saksa.»
«Miks muidugi?»
«See on ju kuulus firma.»
Gestaapolane avas musta portfelli ja võttis sealt käärid, kammi ja juukselõikusmasina.
«Kohe näitate meile oma kunsti,» ütles gestaapolane. «Olete nõus?»
Ja vastust ootamata ütles ohvitserile:
«Kutsuge härra Toropov.»
«Kohe kutsun, härra Schultz,» vastas vana ohvitser ja väljus kabinetist.
Kolja oleks nagu puuga pähe saanud. Schultz. Algul ta ei taibanud, millest selline tunne. Aga siis meenus talle selgesti, kuidas Stjopa oli rääkinud gestaapo uurijast Schultzist, punetava näoga turskest mehest, kes oli keelitanud teda esinema protsessil tšekistina-sidepidajana.

XII. KUS ON RAADIOJAAM?

Anja ärkas tunni aja pärast. Talle tundus, et oli ainult minutiks silmad sulgenud. Pea kohal võõrast lage nähes (talle jäid alati täpselt meelde lagede karniisid ja ta võis nende järgi eksimatult toa kõrguse kindlaks määrata) hakkas kõik temas keerlema, läks segi, tõmbus pingule. Kuid see kestis ainult hetke, kuni ta nägi akna juures Kärbest. Too istus samas poosis, mis tund aega tagasi — küünarnukk paksu valge värviga võõbatud aknalaual.
Ta istus, jalg üle põlve, mugavalt, kuidagi ennesõjaaegselt, täiesti pingevabalt, nagu polekski ta sakslaste tagalas, vaid puhkaks pärast ülesande täitmist muretult staabimajas.
«Noh,» küsis ta, «kas puhkasid välja?»
«Jah, puhkasin küll.»
«Vaatasin sind: ilus tüdruk oled. Milleks sinusuguseid siia saata? Võiks saata näotumaid...»
«Mispärast?»
«Niisama... Kui mõni näotum sisse kukub, pole nii kahju.»
«Inimene on inimene ... Ja ega näos ole asi.»
«Ära sa mulle hingest loengut pidama hakka, pole vaja,» tõrjus Kärbes, «selle võtsime koolis läbi. Kus raadiojaam on? Tuleb minna meie omade juurde, kohalikel partisanidel said metsas raadiojaamade akud tühjaks, need on nüüd tummad.»
«Tuleb jaamale järele minna.»
«Kas jätsid ta ikka õigete inimeste juurde?»
«Kaevasin maa sisse.»
Kärbes vilistas.
«Sa ei le^ja seda enam üles.»
Anja naeratas.
«Leian küll,» vastas ta rahulikult, «juba homme. Kas läheme kahekesi?»
«Ei, kolmekesi. Võtan ühe kohaliku ka kaasa.»
«Kes see on?»
«Üks ... noormees. Minu grupist.»
«Kas ta meie oma ei ole?»
«Kui ta mind abistab, siis tähendab, et on meie oma.»
«Saan aru. Ma ainult küsisin, et kas tema ka siia saadeti või on kohalik?»
«Kohalik. Ma värbasin ta siin.»
«Kuidas ma pean sind kutsuma? Ma tean, et Kärbes ja kõik.»
«Kutsu mind Andreiks. Kuidas sinu nimi on?»
«Anja.»
«Aga tõeline nimi?»
«Mina ju sinu tõelist nime ei küsi...»
«Minu tõeline nimi on Andri, see ongi kogu vahe.»
Anja heitis Kärbsele kiire pilgu ja mõtles: «On ta aru kaotanud või, et oma tõelise nime ütleb?» Ta ei öelnud Kärbsele midagi, võttis peegli ja hakkas juukseid kammima.

«Miks sul lokke ei ole?» küsis Kärbes. «Praegu on püsilokid moes.»
«Proovisin, aga mulle ei sobi.»
«Riidesse on sind päris korralikult pandud,» jätkas Kärbes. «Aga mis teistel seljas on? Kas kannavad trofeesid või lasid õmmelda?»
«Kuidas keegi...»
«Kas grupi juht hüppas alla sinises ülikonnas?»
«Tal oli kombinesoon seljas.»
«Ega sa ei mäleta, mis värvi saapad tal olid?»
«Ei mäleta.»

«Kas sa märkisid kaardil selle koha ära, kuhu raadiojaama peitsid?»

«Kaardi matsin maa sisse.»

«Kuhu?»

«Siia lähedale.»

«Lähme toome ära.»

«Õhtul on parem minna. Rahulikum. Ma jätsin metsa märgid, nii et leian selle ka öösel üles.»

«Missugused märgid?»

«Noh, jäljed... tegin puukooresse täkked, tähistasin ära joone teerajani, viskasin rägu peale... See on siberlaste komme, seda ma oskan.»

«Oled siberlane?»

«Peaaegu.»

«Ena kui ettevaatlik,» naeratas Kärbes, «muudkui vihjed ja vihjed. Kuule, Anja, aga mis teisel seljas on? Küsin igaks juhuks, et teada, kui juht kaduma läheb...»

«Samuti kombinesoon,» vastas Anja. «Parooli järgi tunned ära.»

«Kas sa ei usalda mind või?»

«Mispärast ei usalda?» imestas Anja. «Kuidas ma saan sind mitte usaldada?»

«Ma olen siin kolm kuud üksi olnud. Moodustasin grupi. Annan teateid edasi, valmistasin teile baasi ette. Ei maga, ei söö. Ah, mis sest rääkidagi!»

«Ära pahanda, Andrjuša, ole nüüd ikka... Kui sa närveerid, ära kohtumisele mine. Nüüd võin mina minna. Ma ju tunnen neid nägupidi.»

«Olgu, pärast vaatame... Vabanda, et endast välja läksin. Närvid on pingul. Aga kaardi toome kohe praegu ära.»

«Miks praegu? Õhtul on julgem. Lähme õhtul, ah?»

Õhtuks oli Kärbsel Bergiga kohtumine määratud. Seepärast ta ütles:

«Ei, Anjake, õhtul me minna ei saa: patrulle on kõik kohad täis, võime vahele jääda.»

Kuid oberst Berg oli soovinud kaarti näha. Ja veel tahtis Kärbes näidata seda gestaapolastele: pärast vastastamist luurajaga oli tal tunne, et on täis tehtud — teda ilmselt ei usutud. Kui kaarti näitab, siis usuvad.

62

«Noh, hea küll,» nõustus Anja, «kui arvad, et tuleb kohe minna, siis lähme, ma olen valmis.»

«Oota,» tuli Kärbsele meelde, «ma tõin sulle natuke süüa.»

«Tänan,» naeratas Anja, «olen näljane nagu hunt.»

Kärbes läks esikusse ja tuli tagasi taldrikuga, kus olid keedetud kartulid, kollane jäme sool ja roheline, nähtavasti otse peenralt võetud sibul.

«Oh mis ilus, aitäh!» tänas Anja.

«Oota,» ütles Kärbes, «mul on sinu jaoks veel pott hapupiima.»

«Aitäh, Andrjuša, aga hapupiima ma ei söö.»

«Mispärast? Hapupiim on kõige maitsvam asi maailmas.»

«Aga mina seda süüa ei saa... Kui laps olin, ehmatas ema mu ära. Ütles, et piimasse pannakse konni, selleks et piim külm seisaks. Sellest peale ei saa ma hapupiima suhu võtta, parem olen näljas.»

«Oh teid naisi!» ütles Kärbes. «Ise tulevad veel siia sõdima... Noh, vitsuta kõht täis. Homme muretsen sulle piima. Neil on siin hea rammus piim.»

Kümne minuti pärast lahkusid nad majast.

«Kuule, Anja,» küsis Kärbes, «ega sa ei tea, mis ülesanne meile nüüd antakse?»

«Tean,» vastas Anja, «see on eriti tähtis ülesanne, üksikasjadest räägib sulle Vihur. Ära ole pahane, eks? Mina ju ei küsi sinu sidemete ja kokkusaamiste kohta. Kui Vihur tuleb, siis temaga arutate.»

«Mis sa nüüd, ma ei ole pahane. Kas Vihur on pikk mees? Hästi siniste silmadega?»

Anja vaatas selja taha. Mööda teed sõitis üks tüdruk neile jalgrattaga järele. Rohkem polnud kedagj. Anja vaatas veel kord tagasi: jalgratas tundus talle tuttav — täpselt samasugune kui poisil, kes kedridega noormehele oli järele sõitnud.
«Kas siin on palju jalgrattaid?» küsis Anja.
«Igas majas. Mis siis?»
«Ei midagi. Ma niisama küsisin.»
Ja nad keerasid metsa.

XIII. TURUPLATS

«See asi ei ole korras,» mõtles Vihur, «siin on midagi viltu, nad tahavad mind haneks tõmmata. See on nende mees. Nad tahavad mind veel kord proovile panna, et kas karjun «Põgene!» või lähen tema juurde. Täpselt. Tainapead! Sellega nad ju aitavad mind. Veenavad endid ise minu ustavuses. Stopp! Aga kui see on juhuslik kokkulangevus? Poiss saab ilmaasjata hukka. Aga vaevalt küll. .. See ei ole juhus. See ei saa olla juhus — kõik on liiga täpselt lavastatud.»
Aeglaselt astus ta järele noormehele, kes kõndis kaubitsejate ees viis sammu edasi ja viis tagasi.
«Kas teil on head kalkunitoitu?» pöördus Vihur velvetkuuega mehe poole.
Too pööras kiiresti ümber, vaatas hetkeks Vihurit ja tema selja

taga seisvat pimedat, ning vastas siis otsekui sõnu endast välja pressides:
«Kalkunitoit on praegu väga kallis... Nähtavasti mõtlete kal-
kunipoegi...»
Ja ulatas esimesena Vihurile käe. Vihur surus talle ulatatud katt.
«Asi läheb juba tobedaks. Nähtavasti viib ta mu konspiratiivkorterisse,» mõtles Vihur. «Kas põgeneda? Ei tohi. Kui turul haarang tehakse, on mul üheksakümmend võimalust sajast. Kuid teel põgenedes — üks sajast. Aga kui teisi võimalusi ei tulegi? Kui haarangut ei tehta? Kui... Tuhat kuid ... Tuhat neetud kuid...»
Kõik see kihutas Vihuril peast läbi, kui ta ümber pöörates pimedale ütles:
«Saa tuttavaks, see on meie sõber.»
Ja siis sammusid nad mööda Püha Andrzej tänavat, keerasid ülikooli poole, jõudsid Suurele skväärile — ammust aega vanalinna ümbritsevale paplialleele — ja kõndisid piki trammiliini edasi jõe
Rahvast oli vähe. Pinkidel istusid naised lastega. Laste näod olid mullakarva, nahk meelekohtadel vanainimeselikult krimpsus. Sõja lapsed. Nad ei ajanud üksteist taga, ei käratsenud, ei kaevanud labidatega muruplatsidel. Nad istusid vaikselt naiste kõrval — käed põlvedel, põlved suured ja paistes, sääred peenikesed nagu pilpad.
«Koht on selline, et igast kandist võetakse tule alla. Siin saavad nad mu kätte,» mõtles Vihur, «pole mõtet põgeneda. Ilmaasjata hukkuda on kergemast kergem.»
«Komista natuke,» sosistas ta pimedale, kui velvetkuuega noormees end kõrvale pööras.
Pime noogutas, aga kõndis endist viisi nagu nägija — tõstis jalgu hoogsalt ja kindlalt nagu sõdur paraadil.
«Warszawski» hotelli kõrval asuva kõrge maja ees velvetkuuega noormees peatus, vaatas valget tahvlit, kus olid kirjas korterinumbrid, noogutas märkuandvalt ja avas ukse. Vihur ja pime astusid tema järel trepikotta.
«Kui tormata tagasi,» mõtles Vihur. «Ei. Seal on nende mehed. Kindlasti on seal saba. Kõik on kadunud. Ei saa.»

Kolmandal korrusel viienda korteri ukse taga nad peatusid. Noormees surus kõrva vastu lukuauku ja kuulatas tükk aega, siis keeras ühe pöördega luku osavalt lahti.
Suures toas, mis näis tühjana — väike laud, kaks tugitooli ja nurgas vaibaga kaetud lohkus diivan — seisis peaaegu kogu seina enda alla võtva tohutu itaalia akna juures 3-A osakonna šeff. Ta naeratas.
«Vabandage mind, kuid meie töös tuleb vahel komejanti mängida.»
Vihur oli selleks valmis; ta teeskles nii siirast imestust, et ges-taapolased — algul šeff, seejärel prillid topsi pistnud pime ja lõpuks ka velvetkuuega noormees — valjusti naerma pahvatasid.

XIV. NAPSI MAITSE

Schultz osutus lihtsalt nimekaimuks. Seda mõistis Kolja niipea, kui Bogdanov sisse toodi. Stepan mängis oma osa täpselt, nii nagu nad barakis olid harjutanud. Kolja töötas artistlikult. Tema pea ümber energiliselt kääre loksutades kordas ta tobedalt:
«Ega ei kisu? Valus ei ole? Ega ei kisu?»
Õhtul anti neile kummalegi viissada marka: igaühele, kes punastest vägedest Saksa vägedega kaasa oli tulnud, anti enne lõplikku tööle suunamist niisugune kompensatsioon.
Kolja saadeti tööle ohvitseride juuksuritöökotta ja Stepan Kra-kovist seitsme kilomeetri kaugusel dislotseeruva tankiväeosa auto-töökotta.
Raha kätte saanud, läksid Kolja ja Bogdanov sõdurite jaotuspunkti. Vana ohvitseri käest saadud sedeli põhjal müüdi neile karp sealihakonserve, saiapäts, sada grammi margariini ja pudel napsi. Nad keerasid selle kõik ajalehe sisse ja läksid metsatukka. Süütasid seal lõkke ja hakkasid pidu pidama. Stepan jäi juba pärast esimest klaasi vinti ja hakkas nuuksuma. Pisarad voolasid mööda kollaseid põski alla, ta ei pühkinud neid. Alles siis, kui pisarad suhu valgusid, tõmbas ta käeseljaga üle huulte, naeratas süüdlaslikult ja raputas pead.
«Tead, mis on kõige hirmsam?» küsis ta. «Kõige hirmsam on
mõelda, missugusteks me pärast jääme. Kas me suudame endas jagu saada sellest vihkamisest, mis meis on tekkinud? Kas me suudame endas maha suruda selle hirmu, mis praegu elab meis koos meeleheite ja vaprusega? Kas me suudame murda endas viha saksa keelt kõnelevate inimeste vastu?»
Ta jõi ahnelt klaasi põhjani, nuusutas leivakoorukest, nihutas end lõkkele lähemale ja hakkas rääkima:
«Pai Palõtš oli minu uurija. Ta oli kiilakas, vana ja haige. Ma näen, et ta on haige, sest kogu aeg on tal vaht suunurkades, nägu kollane ja võimatult kõhn.»
«Noh, tee mulk lahti,» ütleb Pai Palõtš.
«Mis?»
Ta vannub ropult ja kordab:
«Aja molu pärani! Suu! Said aru?!»
Avan suu. Ta vaatab, nagu arstid ütlevad, suuõõnt, ja vihastab: «Kollase kraami on hansud juba ära virutanud?» Ma ei saa midagi aru.
«Ma räägin tellingutest, kas hansud koristasid tellingud juba ära või? Kulla. Ikka ei jaga?!»
«Nüüd sain aru. Mul kollast kraami ei olnudki.»
«Elasid kokkuhoidlikult?»
«Polnud millegi pealt kokku hoida.»
«Ah et bolševikud ei andnud ülearu? Hoidsid pasa peal?» «Kuskohas?»
«Pasa peal,» röögib Pal Palõtš, «ohmu oled või?!»
«Enda arust olen normaalne...»

Pal Palõtš jookseb ümber laua minu juurde ja annab mulle laksu vastu põske.
«Sul nupp lõikab,» muigab ta, «armastad naljatada. Kas punnid vastu või hakkad kuulekalt tagumikku vänderdama?»
«Pole midagi vänderdada, paljas luu ja nahk.»
«Tahad, et mul hale hakkaks või?»
«Hundil hakkas ka märast hale ...»
«Mis mära sa oled? Märast hakkaks mul kahju. Hobusel on suur süda ja hea silm. Aga sina oled inimene. Kõige hirmsam metsloom maamunal. Kas mina sind või sina mind. Nii on lugu, mära... Mis su kinga number on, juurdlusalune?»
«Nelikümmend kaks.»
«Ja mis number ülikond sul oli?»
«Kas see, mille ma varastasin?»
«Ära keeruta! Varastasin ... Mis number ülikonda sa kodus kandsid?»
«Ma ei tea.»
«Kuidas ei tea?»
«Üksainus ülikond mul oligi, isa sünnipäevaks kinkis.»
«Räägi aga räägi, tšekistilõust! Isa kinkis! Ära aja udu! Teame küll, palju teile plekki visati, imesite rahvast viimase vere välja... Seisa seina äärde!»
«Tahad maha lasta?»
«Ei hakka käsi määrima! Selle töö jaoks on meil teised mehed. Kõik nii, nagu suurtel sakstel kombeks.»
Astun seina äärde. Ta mõõdab joonlauaga mu pikkust, töötab sellega osavalt nagu kaupmees.
«Nii ma arvasingi,» ütleb ta, «viiskümmend, kolmas kasv.»
«Olid varem kaupmees või?»
«Täpselt,» vastab ta vaikselt, «sul on terane silm.»
«Millega sa siis kauplesid?»
«Müüsin pudelis pisaraid. Venelane armastab pisaraid ja patukahetsust. Kui ei ole paha teinud, pole ka midagi kahetseda — sellepärast patustamegi, et pärast oleks mida andeks paluda.»
Ta võtab telefonitoru, valib numbri ja ütleb:
«Hallo, Vassili Ivanõtš, tervitus! Viiskümmend, kolmas kasv. Nelikümmend kaks. Ahah! Kuidas sinul on? Kuulen, kuulen... Kõva kõri.» Pal Palõtš annab mulle märku. Lähen tema juurde. Ta ulatab toru ja sosistab: «Kuula, su sõbrad annavad kontserti.»
Kuulen telefonis meeleheitlikku, ebainimlikku ulgumist, kellegi joobnud naeru ja karjeid. Pai Palõtš vaatab mind ainiti.
«Kas on kole, juurdlusalune?»
«On küll.»
«Mul ka.»
«See on selge, miks sinul kole on. Sul on hirm naha vahel.»
«Mis sa nüüd!» imestab Pal Palõtš. «Mina olen julge, ma ootan kättemaksu, aga ikka teen pattu edasi. Kas arvad, et mul öösiti kassid hinge kallal ei kriibi? Valan konjakit sisse, aga purju ei jää, ei saa magada, hirm lämmatab hinge. Aga kus ma hommikul olen?
66
Hommikul olen siin, oma võitluspostil, hommikul olen võitleja.» «Mis võitleja! Sa oled timukas.»
«Mina? Mine ikka, juurdlusalune. Mis timukas ma olen? Kas ma olen su sõrmi murdnud või mune lõiganud? Mina ajan sinuga asju nagu mees mehega — ausalt ja otse. Piinanud ma sind ei ole, ära ilmaasjata lõksuta.»
«Küll jõuad veel lõigata ja murda...»
«Kardad? Ah? Mina seda ei tee. Aga teiste eest pead ei anna, me ei ela karjas, igal oma voli.»

Kabinetti tuuakse vlassovlase munder. Pai Palõtš võtab frentši, mõõdab seda vilunud kaupmehe silmaga ja ulatab mulle:
«Viiskümmend, kolmas kasv. Kanna terviseks.»
«Aitäh, aga ega sest midagi ikka välja ei tule.»
«Siis on pahasti. Hakkad valu kannatama, juurdlusalune. Karjud kõri paigast ära ja siis jääd nõusse. .. Gestaapos sind ainult kolgiti. See pole midagi, hansud on akuraatsed. Akuraatsed tõprad. Annavad peksa ja õige mul asi. Meie oleme hansudest rohkem kannatusi läbi elanud, meil on igaühel oma tusk. Kui hansud löövad, siis täidavad lihtsalt käsku, aga kui meie teiesugust venda läbi töötame, siis on meil selle taga vene kurbus, me otsime tõde. See on hoopis teine tubakas, nii et vaata ette!»
«Hea küll, vaatan.»
Pai Palõtš ütleb:
«Vaata aknast välja. Ära karda, ära karda, vaata, seal on trellid, seal ei tee sa midagi. Näed ühekordset maja? See on turm, aga selle aia taga on meie erilaager nende jaoks, kes sinu moodi vastu punnivad ja takka üles löövad. Tead, mis see erilaager on? Ma räägin sulle: sakslased on keemikud, kui nad midagi leiutavad, siis proovivad itskete peal järele, aga itske on üleni üks suur krutski, pole teada, kuidas saksa rohud harilikele inimestele mõjuvad. Meie võtame erilaagrimehi nagu juute, ja kui hansudel vaja läheb, toome paar meest töölt ära ja saadame labolatooriumi.»
«Laboratooriumi, mitte labolatooriumi...»
«Vänge vend. Surud hirmu jõhkrusega maha? Vänge vend, pole midagi öelda. Kuidas siis on, kas kannatad valu või jääd nõusse?» «Ma ei jää nõusse.»
«Loll oled. Võta mu nõu kuulda: pane vorm selga, saapad jalga — ja rindele, sealt lähed nagu naksti omade juurde. Ja räägid, et nii ja naa, Pal Palõtš sundis.»
«Mis Pal Palõtši perekonnanimi on?»
«Tema nimi on Abramson! Abramson, Jevrei Ivanõtš! Tõmba nüüd vorm selga, raisk!»
«Me ei jõua kokkuleppele, Pal Palõtš. Ei tule midagi välja.»
Pal Palõtš valib numbri ja räägib naerdes telefonitorusse:
«Vasja, tere, kulla mees! Bakanov tülitab uuesti. Mul istub siin üks lõbus sell, täitsa naljavend. Astu läbi, ajame väheke juttu. Ehk paned sina talle aru pähe, siis vaatame, kuidas asjad ühele poole saab. Olgu. Ootan. Kuidas sinu omaga on? Selge. Noh, pole viga, jumal annab andeks...»
67
Vassili Ivanovitš imeb lakkamatult mentoolikompvekke, seepärast haiseb ta suu kogu aeg apteegi järele. Käed on tal sügavale taskutesse surutud nagu tänavapoisil. Puhmaskulmud on ninajuurel kokku kasvanud. Laup kõrge ja sile, ilma ühegi kortsuta.
«See või?» küsib ta Pal Palõtšilt. ,
«Just nii,» vastab Pai Palõtš valveseisangut võttes.
«Pildil näed ilusam välja,» ütleb Vassili Ivanovitš ja heidab lühi-
dalt: «Võite istuda.»
Pal Palõtš toetub tooliservale ja vaatab jumaldaval pilgul Vassili Ivanovitši.
Vassili Ivanovitš puhastab tikuga kaua ja põhjalikult küünealuseid ja hakkab siis aegamisi õpetama:
«Naljatilk, sa pea meeles, et võidab ainult see, kes ellu jääb, kes vanana sureb. Vanadele antakse andeks, ja aeg on parim tohter. Pea mu sõnu meeles. Kes on kümne aasta pärast sakslase parim sõber? Venelane on ta parim sõber. Füürer märatseb oma märatsemised ära ja saab aru, et ilma meieta on ta ümmargune null, täpselt. Dialektika, selle vastu ei saa. Nii on lood ja laulud, vennas ... Pal Palõtšile jätame intelligendid, ta oskab peast Dostojevskit vuristada, Averbachi juures laagris õppis, Kolõmas. Sa oled tasase olemisega ja viisaka

larhviga, sellepärast andsimegi su tema kätte. Eksisime, muud midagi. Aga mina isiklikult arvan, et intelligentsus on vanuse kategooria, vere või haridusega pole siin mingit pistmist. Ausalt öeldes, mis kuradi pärast meie peame sinuga jantima? Meil sind vaja ei ole. Aga gestaapo pani sulle käpa peale, ma arvan, et neil on kavas korraldada huvitav protsess oma kommunistide vastu, tahavad neile spionaaži kaela määrida, ja sina kulud gestaapole marjaks ära. Haridus hukutas su, oled täpse jutuga, see on protsessil nagu rusikas silmaauku. Said aru? Selles ongi kogu lugu! Aga meil tuleb seda suppi lörpida, gestaapo nalja ei mõista... keeruta kuidas tahes, aga meile anti käsk sind lõplikult liistule tõmmata, muidu peame pärast ise mulda nuusutama. Nii et mõtle korralikult järele. Siis me ei hakka sind vasktorudest läbi laskma. Ajud nikastad paigast, kõik tunnistad üles, kõik võtad omaks — ainult et tervis on siis lõplikult mokas. Mõtle.»

Ma raputan pead.

Vassili Ivanovitš lõpetab küünealuste puhastamise, pistab käed uuesti sügavale taskusse ja ütleb:

«Näita õige oma peopesi, ma oskan ennustada. Ära karda, ära karda, ega ma sind ära ei söö, naljatilk.»

Ta vaatab eemalt mu peopesasid, kortsutab kulmu ja ütleb: «Pane käed lauale, sul on huvitavad jooned, pikad, surmaks pole sa määratud.»

Panen käed lauale, peopesad ülespoole. Vassili Ivanovitš kummardub mu käte kohale ja teeb kiire liigutuse. Ma jään hetkeks pimedaks ja siis näen oma valgeid sõrmeluid ja lauale valguvat verd. Ta lõi mind kasteediga.

«Pane kappi kinni,» käsib ta Pai Palõtšit kasteeti käest ära võttes.

Pal Palõtš avab väikese kapi, nad tõukavad mu sinna sisse ja

lukustavad ukse. Lömastatud sõrmedest voolab veri. Püüan kätt suu juurde tõsta, et veri seisma jääks, aga käsi tõsta ei saa — need on vastu keha surutud.

«Juurdlusalune,» kuulen Pai Palõtši häält, «ära sa minu peale pahanda... Ta läks ära, aga ma ju hoiatasin sind heaga. Kui otsustad meiega kokku leppida, siis anna kisaga märku. Valvur kuuleb, teeb ukse lahti ja viib arsti juurde. Muidu ära häält tõsta, läheb veel räbalamini...»

Elus pole midagi vaja karta. Mitte midagi peale fašismi. Selle on inimesed kohustatud eos hävitama, kus ta ka pead ei tõstaks.

Vanameest kutsutakse Sergei Dmitrijevitšiks. Räägitakse, et tal on tuberkuloos. Üks noor vene meremees, kes Belgias kinni võeti, ütles, et suurivaevu õnnestunud vanamees sokutada kõige õndsama töö peale — sibiks.

«Dotsent,» tutvustas end Sergei Dmitrijevitš järgmisel päeval, kui meid barakkidesse aeti. «Vean sitta.»

Meid kõiki sunnitakse ohvitseride saapaid sisse kandma. Seepärast on barakis kõigil jalad verel, sinised ja paistes. Kuid hommikul pekstakse nii, et pead saapad jalga panema, muidu piitsutavad nuudiga surnuks. Üht paari tuleb kanda tund aega. Norm on viisteist paari päevas. Viisteist tundi tuleb joosta, varvastel käia, hüpata. Siis on saapad sisse kantud, need saadetakse rindele. Mõni sai sellega hakkama, et kui saapad olid sisse kantud ja kõrvale pandud, raputas salaja pinsoli alla liiva. Kui seda märgatakse, puuakse üles. Võllas ripub nurgas, see ei torkagi eriti silma. Üle kahe inimese päevas ei pooda. Ja veel kaovad paar-kolm inimest jäljetult laboratooriumides. Kaks-kolm ti pea vastu ja lähevad hulluks. Need viiakse minema. Minu siinoleku aja jooksul murdus ainult üks inimene, läks vlassov-lastelt armu paluma.

Õhtuti, kui me väsinult naridele langeme, hakkab haige meremees sonima Belgiast: ta käis seal partisanidega, elas Ardennides, ta räägib mulle palju vanast küreest, kes põgenikke aitab, räägib, kuidas paljud Prantsusmaale lähevad; seal on venelasi, grusiinlasi, armeenlasi —

terved partisanide armeed nõukogude inimestest. Meremees räägib väga kiiresti, otsekui oleks ta kõrges palavikus, suremas. Ta kukkus rumalalt sisse, läks küree juurde toidumoona järele ja võeti tee peal kinni. Nüüd vintsutavad, nõuavad, et ta teataks konspiratiiv-' korterid, eriti huvitab neid, kus asuvad vene partisanide üksused. Meremees on vaikinud, sellepärast on nüüd üleni hall, kuigi on minuvanune, kahekümneaastane.
Sergei Dmitrijevitš, kes päeval sitta veab ja peldikuid puhastab, räägib õhtuti sosinal viiele-kuuele mehele nõukogude kirjandusest. Ta peab oma «loenguid» pooleldi kinnisilmi ja ei tea, kas ta meid, kes me teda ahnelt kuulame, näeb või ei. Hääl on tal madal, natuke kähisev, väga pehme, mis kuidagi ei sobi kokku tema kandilise näo ja lottis põskedega, silmad on helesinised ja nisukarva kulmud sõjakalt turris.

«Mitte keegi teine ei tahtnud ümbritsevat maailma nii mõista ja ümber korraldada kui Mandelštam,» kuulutab dotsent. «Tema luules toimivad tsentripedaaljõud. Vaikust võrdles ta vokiga. Seega harutas ta lahti irratsionaalse mõiste: pärast seda võis vaikust käega puudutada, see muutus kõigile lapsepõlvest tuttavaks esemeks — vokiks. Et Mandelštammi tõeliselt mõista, tuleb armastada Homerost. Kes teist mäletab Homerost?»
Me vaikime. Meremees hingab raskelt ja kraabib peente sõrmedega kaela.
«Meil koolis alles hakati antiikkirjandust läbi võtma,» sosistan mina, «aga siis tuli sõda. Ei jõudnud.»
«Kus sa õppisid?»
«Teatriinstituudis, režissuuriosakonnas.»
«Kus see asub?» Ütlen aadressi.
«Issand jumal, ma ju elasin sealsamas kõrval. Ai-ai-ai, kui kaugel ja kättesaamatu see kõik on. Kes teile seal kirjandust andis? Kas mitte Babenõšev?»
«Ei. Vassiltšakov, Mihhail Nikiforovitš.»
«Pea, pea, kas ta töötas ka keelteinstituudis?»
«Ei. Ta õpetas paralleelselt MHAT-i stuudios.»
Keegi ütleb vahele:
«Sa räägi edasi, dotsent, küll pärast teete aadressid kindlaks...»
«Ja-jaa ... Palun vabandage ... Niisiis, Mandelštam ja tema avastatud filosoofiline termin «vaikus». Lubage ma loen teile tema luuletuse. Kohe. Üks hetk... Tuletan meelde ...»
Vaikus vokina kõhnalt
käib sumedas valgusejoas.
Värvi-, äädikalõhnad
on ennast nüüd ajanud kikki.
Veingi uimastab hapult.
Kas mäletad, armsam siin toas —
mitte Leena, see teine —
nii kaua ja tõsiselt tikkis? ...
«Näete, siin on kõik väga harilikud asjad: äädikas, värv, isegi hapu vein. Kuid mõtiskledes selliste hiiglaslike mõistete üle nagu Venemaa, oskas ta samuti leida konkreetsed kujundid.
Nüüd otsekui soomuslaev dokis on raskelt hingeldamas Venemaa.
Ja teie silme ette kerkib otsemaid Venemaa, täis haavu, kõrgete vaikivate dokkide haardes...
Või siis, kui lubate, tõsi küll, mõndagi olen juba unustanud:
Hundikoerana kõrisse kargab mull' aeg,
kuigi pole mus huntide verd.
Saatus, kaitse mind, minugi järele kae
keset Siberi lumede merd,

Jenissei kus kiiskab kui hõbedast kard, taevas tähine valgustab maad. Olen inimsoost, pole mus huntide verd, võrdne ainult mind surmata saab!
Ta vassib pisut Mandelštami — mu isal oli Mandelštami luuleraamat.
Keegi sosistab valuliselt:
«Jaa... Aga kes meid siin tapavad? Võrdsed? Inimesed?»
«Ma luban endale,» vastab dotsent, «pöörduda jällegi Mandelštami poole. Kuulake:
Mina pole liblik õrn ja valge,
mustaks mullaks vaguralt kes saaks.
Tahan, et mu keha, ajualged
muudaks ennast tänavaks või maaks,
et mu kõrbend selgki maisel palgel
lõpuks sirgu ajada end saaks!
Noormees sosistab:
«Puua ja põletada ei tähenda veel tappa. Tahaks väga elada selle tunnini, kui maakeral on minunimeline tänav.» «Vaiksemalt! Jutud jätta!» röögib kapo.
Sugeneb vaikus. Nagu vokk. See on hämmastav. Vaikus ei saa olla ilma helita, mis teda ei rõhutaks. Aga seal, valges toas, oli vokk.
«Mis su nimi on?» küsib dotsent sosinal.
«Stepan.»
«Mina olen Sergei Dmitrijevitš. Aga perekonnanimi?» «Bogdanov.»
«Ega sa selle muusikakriitiku Vassili Bogdanovi sugulane ei ole?»
«Ei, minu isa on Kodusõja invaliid. Tema nimi on ka Stepan. Isa on ühe jalaga...»
«Paistab, et seal on kergemaks läinud. Minu pere on ka seal. Kaks tütart ja naine. Kus sa elasid?»
«Ussatševka 7.»
«Aga mina elasin Moltšanovkal. Kõnnid õhtul, saapad krudisevad lumel, taevas hunnitu kuu, akendes kodusoojus, trepikodades armunute sosin. Ei osanud rahu hinnata, muudkui rähklesime, vaidlesime, põgenesime iseenda eest... Mäletan, kuidas ma vahel imestasin — hakkasin aega tunnetama, see on minu ümber nagu vesi mägijõekeses, tõttab ja tõttab. Ma töötasin kahel kohal: hommikul ülikool, õhtul lugesin oma kursust julgeolekukoolis ...»
«Teie?»
«Jah, aga mis siis?»
«Ei midagi. Nad süüdistavad, et mind lennukilt luurajana nende juurde visati, et ma olen julgeolekukooli lõpetanud ...»
«Aga tegelikult?»
«Selles asi ongi, et ei ole. Ma põgenesin «Maria» kaevandast, seal oli trahvialuste sunnitöölaager. Põgenesin kolm korda — kahel korrai

võeti kinni, kolmas kord õnnestus, aga jäin rumalusest vahele. Kui ma «Mariast» peaksin kõssama, saadetakse mind sinna tagasi. Seal aga ootab võllas, mul on märklaud seljal, mind ellu ei jäeta.»
«Vaene mees... Suvel sõitsime vahel Kljazma äärde suvilasse. Tuled õhtul pärast vihma rongilt, kruntidel mängivad grammofonid, lapsed naeravad muretult, ja kõiges on niisugune rahu ja ülim otstarve — mu jumal! Ostsin suvila kolmekümne seitsmendal. Hommikul ärkad — päike paistab akendest sisse, pruunikad meekarva männid, linnud laulavad üksteise võidu; lähed terrassile, seal on öisest vihmast tekkinud loigud, ja lõikudes sillerdab päike, nii et silmadel hakkab valus...»
Teda on piinavalt magus kuulata, sest dotsent räägib nii, nagu vaataks seda kõike, nagu oleks ise kõige selle keskel; ja veel on teda väga piinav kuulata sellepärast, et see muudab nõrgaks,

teeb pehmeks, härdameelseks, hakkad mõtlema, et kannatad kõiki neid piinu ilmaasjata, nagunii ei näe sa kunagi enam sinist varahommikut, meekarva mände ja öisest vihmast terrassile jäänud loike.

Dotsent jääb vait ja pöörab näo seina poole. Meremees sosistab mulle kõrva:

«Kuule, põgeneda on vaja, siin saame hukka, ilmaasjata saame hukka. Siit jõuab Belgiasse ühe ööga, ma tean, sest nad ajasid mu siia mööda teed jalgsi. Lääne poole läheme tähtede järgi. Ja seal, Begniet’s on küree, ta peidab meid ära.»

«Kuidas?»

«Misasja?»

«Kuidas põgeneda? Siin on valvurid ümberringi — pimedus, plank on barakkidest kõrgem, ära aja lora. Siit ei põgene. Tuleb mõelda, kuidas siin elada.»

«Ära räägi rumalusi. Ainult dotsent peab siin kaua vastu, need aga, kes ränka tööd teevad, elavad kuu aega ja siis aidaa, jalad ees krematooriumi. Tunned vänget haisu? Nad kütavad öösel ahju, põletavad laipu. Tuleb teibaga üle aia hüpata ja siis liduma panna. Mind toodi päeval, ma jätsin kõik meelde, kuuled?»

Dotsendil hakkas selg äkki tõmblema, otsekui oleks ta kiiresti luksuma hakanud.

«Mis teil on, Sergei Dmitrijevitš?»

«Ah, jäta mind jumala pärast rahule!» vastab ta läbi pisarate. «Jäta rahule!»

«Ei maksa niiviisi... Varsti tulevad meie omad,» rahustan teda, «mulle vanglas öeldi, et Hitler sai Stalingradi all koosa, põgenevad nii et päkad välguvad ...»

«Jäta järele! Vastik kuulata! Kes sulle seda kõike rääkis?»

«Kambrikaaslane...»

«Kambrikaaslane, kambrikaaslane! Saa ometi aru, et kõik on läbi, meie kodumaa on teotatud, perekonnad ikke all, kultuur täis sülitatud! Aga meie, venelased, kisume siin üksteisega, ei suuda ühist keelt leida, ei saa meie elu mõtte nimel, kodumaa nimel, mis meil kõigil on ühine, andestada üksteisele välist vormi.»

72

Meil on Pal Palõtšiga erinevad kodumaad.»

«Missuguse Pal Palõtšiga?»

«Minu uurijaga.»

«Usuhulle on igal pool.»

«Kah õige.»

«Ah, Stepan, Stepan, kuidas tahaksin kas või minutiks kodus olla, kõndida oma kabinetis, puudutada raamatuselgasid, silitada koduste palgeid — ja siis võib ka tagasi tulla, kas või lõplikult...»

Öösel aeti barakk häire peale jalule. Meid ei lastud isegi riideid selga panna, vaid kihutati kohe Appellplatz'ile, kuigi vlassovlastel hoovi Appellplatz'iks ei nimetatud ja ka väraval puudus neetud silt «Töö teeb vabaks», nagu oli «Maria» kaevanduses. Hoovis rivistati meid kolonni, neli meest reas, ja kästi värava poole joosta. Värava juures seisid kahes reas vlassovlased, kaikad ja piitsad peos.

«Kiiremini, kiiremini!» karjuti meile.

Esimesed read, kes lõkerdavate ja piitsadega vehkivate vlassov-lasteni jõuavad, aeglustavad sammu, kuid sel ajal hakatakse peksma tagumisi ridu ja need suruvad esimestele peale. Nagu elus organism lükkab meie kolonn ise end värava poole, kus kõiki ootab peks. On kuulda rasket hingamist ja sadade jalgade müdinat. Tagumisi ridu edasi kihutavate vlassovlaste hääled tunduvad selles pingelises vaikuses nii õudsed, et üks meist ei pea vastu ja hakkab hüsteeriliselt ulguma. Ja siis läheb lahti. Avatud väraval seisvad vlassovlased sööstavad esimestele ridadele kallale ja hakkavad inimesi läbi kadalipu laskma. Värava taga on väike krematooriumi maa-ala. Vlassovlased seisavad mõlemal pool ja peksavad tinatraatidega,

piitsadega, keppidega, kaigastega. Kõige tähtsam on hoida pead. Inimesed katavad oma päid, purjus vlassovlased röögivad, naeravad, peksavad, kuhu juhtub. Minu ees jookseb Sergei Dmitrijevitš, küünarnukid vastu roideid surutud, pea püsti, ja karjub kogu aeg: «Härrased, härrased, pidage ometi, härrased! Härrased, pidage ometi, räägime rahulikult!»
Prožektorid on sisse lülitatud. Nende kooljalikus valguses näeme kõik välja nagu mingid kurjad tegelased naiivsetest lastemuinas-juttudest — seljas triibulised sunnitööliseriided, juuksed maha aetud, paljajalu sulavas lumes. Ja veri meie nägudel ei paista punane nagu tavaliselt. Nüüd on see must nagu lakk, millega puud kaetakse.
Hommikul istun Pal Palõtši kabinetis. Teda ei ole. Tema kohal istub Vassili Ivanovitš ja puhastab keskendunult küünealuseid. Vahetevahel esitab ta mulle laisalt küsimusi, nagu «Kas sul tarkusehammas ka kunagi on valutanud?» või «Kas sa kõrvetiste vastu seene- ja soodavett oled proovinud?» Vastan pärast pikki pause, mõeldes, kas ta ei taha mind kuidagi sisse vedada. Vahel Vassili Ivanovitš õhkab sügavalt ja katkendlikult, katsub pulssi, pigistab huuled kokku ja vangutab pahaselt pead, hinges varjul hirm.
«Eile sai palju joodud,» ütleb ta, «aga rõhk on kõrge. Eriti alumine.

Hüppab, raisk, kord üles, kord alla. Aga meie tõpratohtrid ei oska peale tripperi midagi ravida.»
Nagu möödunud kordki viskab ta tiku aeglaselt minema, silmitseb puhastatud küüsi, nühib neid oma tsiviilpintsaku revääri vastu ja ütleb:
«Niisugused on lood ja laulud, seltsimees Stepan Bogdanov.»
Mu nägu muutub ilmselt nii silmanähtavalt, et Vassili Ivanovitš puhkeb valjusti ja lõbusalt naerma, ta naerab nii nakatavalt ja muretult, nagu poleks ta midagi naljakamat ja huvitavamat oma elus näinud.
«Mis on? Kas «Maria» kaevandus tuli meelde, Stjopuška?» hõikab mulle lävelt lõbus ja naerusuine Pal Palõtš.
«Lõpp,» mõtlen väga rahulikult. «Nüüd on lõpp. Nad said minu kohta andmed kaevandusest. Tähendab, paari päeva pärast tõmbavad võlla. Aga võib-olla mitte kahe, vaid kolme päeva pärast — me asume Belgia piiril ja «Maria» kaevandus on Baieri piirkonnas. Enne kui mind sinna saadetakse ...»
«Ja kui palju sa ilmaasjata vatti said, tobu,» jätkab tuppa astunud Pai Palõtš minu asemel. «Oli sel mõtet?»
«Ikka oli,» vastab minu eest Vassili Ivanovitš, «moraalselt oli tal nii kergem, ta paistis endale ilusam, nagu tsirkuseartist kupli all. No kuidas on, kas mängid peitust edasi? Või hakkad rääkima? Transpordikuludeks meil raha on, toimetame su elusalt sinna. Vaikid või ei, elusast peast tuntakse seal sind vennikest ära, kulla näitleja.»
Ma oleks nagu puuga pähe saanud — kõik hakkas kohisema ja kumisema... Kust nad said teada, et ma näitleja olen? Isegi laagris, «Maria» kaevanduses polnud see üheski toimikus kirjas.
«Ära jõllita midagi,» naeratab Pal Palõtš, «nüüd on meil sinu kohta kõik teada, juurdlusalune.»
«Hea küll, aitab kuraasitamisest,» iõpetab Vassili Ivanovitš, «nüüd on su enda teha: tahad elada — ela, kui eluisu otsas —- vaiki. Meid sa rohkem ei huvita, meil on sinust selge pilt. Kui elada tahad, tuleb esineda mikrofoni ees selle nime all, mille gestaapo, su kunagine uurija, sulle annab; räägid tšekistide elust-olust ja' selgitad vapratele punastele sõjameestele, et sa otsustasid tšekisti sinelisoolika vahetada kindralleitnant Vlassovi vene vabastusarmee vormi vastu. Said mu mõttest aru?»
«Mitte päris.»

«Ma selgitan. Sa pead mängima tšekisti, kes on meie poole üle tulnud — sulle antakse ilus legend nagu ponks. No ja protsessil annad tunnistusi, räägid seda, mida nad nõuavad. Nii on lugu.»
«Ikkagi ei lähe läbi.»
«Loll. Nüüd läheb küll. Muidu valame su isa solgiga üle, et poeg on reetur. Ussatševka 7, Bogdanov, Stepan, ühe jalaga Kodusõja invaliid ja punane kangelane.»
Mulle sähvas pähe — dotsent! Sergei Dmitrijevitš! Tema! Keegi teine ei saa see olla! Sinised silmad, nisukarva turris kulmud, suursugune rüht, murelik nägu — tema, kes see muu saab olla?!
74
Keegi teine seda ei tea! Loll! Sulasin üles, kuulsin vene keelt! Sergei Dmitrijevitš ei ole germaanlane, ta on meie oma! Meie!»
«Sa hinga vahepeal, hinga läbi nina,» soovitab Vassili Ivanovitš, «ära vihasta. Viha on kaotusseisus kõige halvem nõuandja. Säh, lehitse Vene NFSV kriminaalkoodeksit, viiekümne kaheksas paragrahv ütleb selgesti ära, kuidas tuleb kodumaa reeturi, ülejooksiku perekonnaliikmetega toimida. Sinu fotod on meil olemas, vormimütsi joonistame juurde, armid retušeerime ära ja tekst on umbes järgmine: «Kallis isa! Näen sind oma vaimusilmas praegu selgesti Moskvas meie kodus Ussatševka 7, ühe jalaga Kodusõja invaliidi, kelle punased on saatuse hooleks jätnud. Mina võitlen vene vabastusarmees kommunistide ja juutide vastu, kes meie kodumaa orjastasid! Sõbrad sõdurid! Tulge üle meie ridadesse» — ja nii edasi umbes samas vaimus, mina ju teksti ei koosta, meil on selle jaoks eriosakond. Kuidas siis muidu! Kirjutavad nagu Ehrenburgi olukirjelduses: ei usu, aga ikka poetad pisara.»
«Ma pean mõtlema,» ütlen pärast pikka vaikimist. Ma tean, mida teha. Minna barakki ja dotsent ära kägistada. Ta on provokaator. Ta ei tohi elada.
«Sa mõtle siinsamas, juurdlusalune,» teeb Pal Palõtš ettepaneku. «Ei, küsimus on liiga tõsine, nii ma ei saa.» Vassili Ivanovitš hakkab omaette tasa naerma. «Ei, Stjopa, see number ei lähe sul läbi, ei lähe ... Meie oma sõpru hätta ei jäta, pea seda meeles.» «Kas ta on teil ammu?»
«Sergei Dmitrijevitš või? Ammu. Aasta otsa.»
«Teie omad peksid teda eile mehe moodi...»
«Pole midagi, see-eest saab täna korralikult süüa.»
«Aga miks te teda lahti ei lase? Küllap lubasite samuti lahti lasta nagu mindki?»
«Sul on temaga võrreldes üks eelis, juurdlusalune,» ütleb Pal Palõtš, «sa oled noor, tema aga vana, temasugusel ei ole praegusel ajal minekut. Praegu on hinnas sõdur, kes võib joosta ja suurtüki porist välja vedada.»
«Ei, laske mind tsooni. Andke päev aega, kuhu ma teie käest pääsen?»
Vassili Ivanovitš keerab kalendrilehte ja kirjutab sinna punase pliiatsiga: «Stjopa Bogdanov, näitleja.»
«Olgu,» jääb ta nõusse, «ainult ära tembuta, paneme su üheks päevaks üksikkambrisse, seal mõtled järele.»
«See üksikkamber on tsoonis,» naeratab Pal Palõtš, «tsoonis.»
«Nii et vaata ette,» lõpetab Vassili Ivanovitš, «meil pole sind vaja. Gestaapo on sulle käpa peale pannud. Meie ei saa ka millestki aru, jumala eest. Nemad aga ajavad täpsust taga, eurooplased, neil ei lähe korralagedus läbi, kui nad midagi on pähe võtnud, siis kas või sure, aga täida. Võib-olla on nad su juba unustanud, kas teiesuguseid vähe on, kuid käsk on käsk, katsu täitmata jätta. Aga Serjoga töötab hästi, eks ole? Ta on meil küllalt mehi haneks võtnud. Juurdlusalused hakkavad kergesti intelligendi õnge: ta raputab värssidega teie hinge
75
pahupidi, riimid ajavad teil nagu metsistel pea segi ja te unustate end ära.»
«Anna, ma vaatan kriminaalkoodeksit,» palun teda.

«Säh. Viis aastat koos väljasaatmisega ja õiguste äravõtmisega. Ja toidukaardist jätavad ka ilma. Su papakesele tehakse uut ja vana. See on üks mis selge.»
Mind pandi üksikkambrisse. Siin on vaikne, siia ei kosta ühtki häält. Kõrgel lae all on väike võretatud aken. Näen läbi selle tillukest lappi taevast. See on mustjashall. Pärast läheb ta lihtsalt mustaks, ja hiljem, kui saabub öö ja tõuseb kuu, muutub taevas heledaks, otsekui jupiteride valguses.
Ma ei suutnud enam millestki mõelda. Kõik minus muutus tuimaks, kuidagi raskeks ja võõraks. Hakkasin tundma oma sõrmede kaalu, jalg tundus mulle saja kilogrammi raskune ja väga külm. Hakkasin vihkama oma laupa — nii õhuke, kumer, ja nahk sellel liigub tobedalt, ja selle lõdva naha ja õhukese oimuluu taga (arstiteaduskonna üliõpilased teevad kolpadest suurepäraseid tuhatoose) seisab rahulikult aju punakashall mass. See tunneb ja mõistab kõik, ta on mu keha kõikvõimas peremees, aga ei saa mind millegagi aidata, ta ainult suurendab kogu aeg, iga sekundiga seda õudu, mis minus pärast dotsendi reetmist kasvama hakkab.
Aeg peatub. Taeva värvi muutumine on mõttetu ja rumalus. Aega enam ei ole. Varsti on hommik. Siis võtavad nad mu jälle käsile ja hakkavad uuesti vaikselt rääkima ja naerma ja oma küüsi puhastama ja oma kohtusid katsuma, mina aga pean reetma isa, tegema temast kodumaa reeturi perekonnaliikme, ja et nad minuga nii talitavad, selles ma ei kahtle; nad on metsloomad. Haiged, raskelt ja ravimatult haiged metsloomad, neid võib aidata ainult kuul või nöör.
Aeg jõuab minu juurde tagasi, kui kuulen kambris kõrvalist heli. See on peenike, suvine heli otsekui sääskede pinin. Heli muutub visa-maks ja valjemaks. Ja need ei olegi sääsed, vaid lennukid. Neid on väga palju, nagu mulle monotoonse, üha kasvava möirgamise järgi tundub. Lapsena meeldis mul värvilisest plastiliinist lennukeid voolida. Ma panin neile külge pikad värvilised plastiliinpommid ja pärast tulistasin lennukid ümmarguste plastikaatmürskudega alla, et nad ei saaks pommitada puruks mu linnu, mis Saška Karabankin oli tikutoosidest ja värvitud papist teinud.
Ja siis näen väikeses aknaavas valge kuupaistese taeva taustal selgesti kõrgel-kõrgel kümmet väikest lennukit. Need paistavad minu plastiliinlennukitest palju väiksemad. Nad on nagu punktid aabitsas. Aga siis hakkavad punktid muutuma plekkideks, plekid põrnikateks, põrnikad laskuvateks lindudeks, ja linnud muutuvad juba möirgavateks pikeerijateks, ja siis kaovad nad mu silmist. Seal aga, kus nad äsja olid olnud, tekivad plahvatuste valged kobarad. Kus on siis lennukid? Nad võib-olla ei jõua pikeest välja, tungivad oma valgete klaasninadega maasse.
Hetke pärast jään kurdiks ja pimedaks värvitust, kollasest, punasest, mustast tolmusest plahvatusest — sellisena on see mulle alatiseks meelde jäänud. See kõik sündis sekundi murdosa vältel, aga lõikus mällu selgesti — siin ei olnud eksitust. Algul oli värvitu plahvatus, siis muutus plahvatus kollaseks, punaseks, mustaks, tolmuseks. Ja kui tolm hajus, nägin kaugel ees sinist metsariba ja põlde, ja mitte midagi rohkem. Aga minu kohal hakkasid lennukid uuesti pikeerima ja kui nad olid juba väga madalal, nägin, kuidas neil tiiva alt kukuvad alla mustad punktid. Kuid punktid muutusid pliiatsiteks, mis kukkusid lapiti alla ja kadusid siis, seejärel tõsteti mind üles, paisati õhku, ma lõin end vastu seina ja tundsin teravat kärsahaisu. Siis jäin kohutavast mürinast kurdiks ja pimedaks.
«Tuleb ära minna,» mõtlesin äkki täiesti selgelt ja rahulikult. «Praegu ei saa nad minuga midagi teha, nad sitsivad varjendites.»
Hüppan üle purustatud tuliste telliste hunnikutest, näen läheduses põlemas kasarmuid ja lõõmamas autosid, musta karjuvat laagrit, mis asub kahekümne sammu kaugusel purustatud vanglast, öös selgesti nähtavates valvetornides pole kedagi. Ma tirin seljast triibulised vangiriided ja jooksen kummargil metsa poole. Nad on teinud meist metsloomad: kohe jooksed metsa, instinktiivselt nagu hunt.

Komistan laibale teeserval. Laskun põlvili, võtan plahvatuse mürinas, hammaste plagisedes ja õnnest nuttes surnul riided seljast ja tõmban endale selga — saapad on väikesed, müts ka ei mahu pähe — ja lidun poolkükakil metsa poole. Selja taga on tulekahju, mürin, ja plahvatuste vaheajal kostavad laagrist rõõmuhõisked, otsekui peetaks naaberkorteris pulmi.

Nad jõudsid laagrisse tagasi hilja õhtul. Kolja kandis magavat Stepani seljas. Et mitte tähelepanu äratada, laulis ta bandeeralaste hümni — mitte kõvasti, vaid nii, et vlassovlastest ja ukrainlastest valve kuuleks. Üks valvureist pööras ümber ja küsis:
«Küps? Nina täis?»
«Sutsuke jah.»
«Ärge barakis kära tehke, muidu sakslased näitavad teile.» «Me teeme vaikselt, vennad,» lubas Kolja, «homseks magame välja, ja siis — aidaa...»

XV. MIDA KUJUTAB ENDAST POOLAKAS?

Traub astus Trabczynski poole sisse õhtul, kui taevas kumas haruldaselt ilus loojangupuna. Vanameest polnud kodus, Jözef istus pimedas toas ja mängis küünlavalgel Chopini. Tema nägu, mille värelev küünlaleek pimedusest välja lõikas, meenutas linogravüüri.
«Kas armastate ainult Chopini? Te nagu muud ei mängigi?»
«Chopini armastan teistest rohkem.»
«Kas väljendate sellega poola patriotismi?»
«No sellega küll patriotismi ei väljenda ...»

«Kunst on patriotismi kõrgeim avaldus või selle kõige õelam vaenlane.»
«Kuidas seda mõista?»
«Kunstnik kas ülistab seda riiki, mida teenib, või on temaga opositsioonis: vaikimisega, temaatikaga, emigratsiooniga.»
«Kas arvate, et see teist liiki kunstnik ei ole patrioot? Minu meelest on ta suurem patrioot kui see, kes oma riiki ülistab. Ma pean muidugi silmas teie riiki...»
«Kuidas te riskite sakslasega niiviisi rääkida?»
«Sellepärast, et olete intelligentne inimene.»
«Aga ma olen sakslane.»
«Nimelt. Intelligentne sakslane.»
«Kas intelligentsete sakslaste hulgas neid vähe on, kes gestaapos kaebamas käivad?»
«Intelligentsi hulgas? Ei ühtki. Intelligent pole suuteline pealekaebajaks hakkama.»
«Teil on intelligentsist vananenud ettekujutused.»
«Vananenud ettekujutusi pole olemas.»
«Te olete huvitav eksemplar. Olen teist üht-teist kirjutanud. Te ei saa kunagi loovisiksuseks, sest teid rõhub loogika. Loomingu kõige õelam vaenlane on loogika ja riiklik türannia. Kuigi see on üldiselt üks ja seesama.»
«Mitte ühelgi juhul. Loogikale on türannia vastuvõtmatu.»
«Stopp! Stopp!... Loogika on ise türanlik, sest millegi ühe juurde kindlaks jäädes eitab ta kõike ülejäänut.»
«Kuid ei hävita. Siin on väga suur vahe.»
«Kui lähtuda loogikast, siis eitamine tähendab hävitamisele määramist.»
«See pole loogika, see on sofistika. Aga miks te nii ähmis olete, mu kallis vaenlasest ajakirjanik?»
«Kas paistab välja?»

«Vägagi.»
«Vahel hakkan vihast ümberringi toimuva vastu lausa kurdiks jääma, ja pärast muutun oma arguse pärast otse nürimeelseks. Nad on meid kõiki argpüksideks teinud, põlastusväärseteks argpüksideks, mõistate?»
«Noh, aitab, Traub. Kui inimene argpüks pole, siis ei saa teda selleks ka teha.»
«Ah, jätke järele. Ärge ainult prohvetiks hakake. Neid on meil ilma teietagi. Saab, kõike saab. Inimene laseb endaga teha mida tahes. Ta on paremini dresseeritav kui ahv.»
«Mis on juhtunud, Traub? Näen, et olete tujust ära.»
«Te kunagi palusite, et muretseksin teile paberid ...»
«Noh?»
«Ei... Ma ei luba midagi, ma vihkan lubamist. Lubaduses avaldub orjus. Ühesõnaga, kui mul midagi välja peaks tulema, püüan teid aidata. Vaadake seda,» ütles ta ja asetas Józefi ette Berliinis trükitud teksti.
78
«SS-reichsführer .ja Saksamaa politseiülem andis riigimarssal Göringi ülesandel korralduse, et kõik poola rahvusest mees- ja nais-töölised kannaksid rõivastel paremal pool rinnal nähtaval kohal siin loomulikus suuruses kujutatud riidest märki. Märk tuleb kõvasti rõivaste külge õmmelda.
Me elame praegu oma rahvariigi tekkimise ajal ja teame, et tulevikus hakkab meie eluruumis elama palju võõrrahvusest elemente. Peale selle, kogu riigi territooriumile poola põllu- ja vabrikutöölistele sissepääsuõiguse andmise tagajärjel on muutunud aktuaalseks ka rahvusküsimus. Rahvariik saab igavesti eksisteerida ainult sel juhul, kui iga sakslane hakkab oma käitumises rahvuslikke huve silmas pidama ja iseseisvalt kõiki neid küsimusi lahendama. Seadused võivad kooseksisteerimise reguleerimist ainult toetada. Kõige tähtsamaks jääb igaühe enesevalitsemine ja kindel käitumine. Kogu rahvas peab endale põhjalikult selgeks tegema ohud, mida ühine elu teisest rahvusest inimestega kaasa toob.
Seepärast on vaja igal sobival juhul selgitustööd teha, s. t. pidevalt juhtida tähelepanu poolakate pahatahtlikkusele Poolas elanud sakslaste vastu ja kutsuda ettevaatlikkusele poola tööliste suhtes.
Saksa rahvas! Ära unusta kunagi, et poolakate kuriteod sundisid füürerit relvajõul meie kaasmaalasi Poolas kaitsma! 1939. aasta septembris hukkus Poolas 58 000 sakslast. Mehed, naised ja lapsed, kaitsetud vanurid ja haiged piinati surnuks vangitappidel. Poola vanglates pidid sakslased taluma selliseid piinu, mida julmuse poolest võisid välja mõelda ainult loomalike kalduvustega inimvärdjad. Paljude päevade jooksul täiesti ilma toiduta jätmine, keppidega peksmine, hoobid püssipäradega, põhjuseta mahalaskmised, silmade väljatorkamine, vägistamine — ei ole sellist vägivalla liiki, mida nende suhtes poleks rakendatud. Üks noormees valati bensiiniga üle ja põletati leivaahjus ära; kaubarongile, kus olid ümberasustatud, lasti vedur täiskäigul otsa sõita. Hiljuti leidsid suplevad lapsed ühest tiigist 17 laipa. Niisuguseid näiteid võiks tuua tuhandeid.
Selle rahva esindajad on tulnud nüüd meile põllu- ja vabriku-töölistena ja sõjavangidena. See, kellel on nendega teenistusalal kokkupuutumist, peab mõistma, et poolaka viha on praegu suurem kui kunagi varem, et poolakal on rahvuslikus võitluses palju suuremad kogemused kui meil, ja et ta loodab ikka veel meile vaenulike suurriikide abiga luua uue, veel suurema Poola. Orjalikkus, mida poolakas saksa talupoja vastu üles näitab, on salakavalus. See heasüdamlik nägu on võlts. Kõikjal on vaja ettevaatlikkust, et mitte lasta poolakail ühineda ja spionaažiga tegelda.
Kõigepealt pole sakslase ja poolaka vahel midagi ühist. Sakslane, ole uhke ja ära unusta, mida poola rahvas on teinud! Kui keegi tuleb su juurde ja ütleb, et tema poolakas on korralik, vasta talle: «Nüüd on igaühel oma korralik poolakas, nii nagu varem oli igaühel oma korralik juut!»

Jutt on meie "rahva ühtsusest! Kõigepealt jälgige, et ei tekiks suhteid ühise usutunnistuse alusel. Meie talupojad pole rahvusliku võitlusega tuttavad ja peavad poolakat, kes neid pidevalt tervitab sõna-
79
dega «Kiidetud olgu Jeesus Kristus!» korralikuks inimeseks ning vastavad talle «Nüüd ja igavesti, aamen!» Poolakad, kes tulid siia ainult nende riietega, mis neil seljas olid, said oma taluperemeestelt pesu ja rõivad. Nad müüsid need hiljem teistele poolakatele maha ja ostsid saadud raha eest tubakat. Poolakate rühmad, keda politsei maanteel laiali ajas, kogunesid uuesti lähemale teeristile. Jälgige, kas poolakad mitte ei kirjuta koju pikki kirju. Vastuseks neile kirjadele saadetakse neile Poolast toiduaineid, nii et võib ette kujutada, mida poolakas koju kirjutas. Ärge andke ta kätte raha! Ühes taluperes, kus perenaine on sünnitamas kolmandat last, ei ole kodus ühtki muud abilist peale poola tüdruku. Organiseerige niisugustel puhkudel oma naabrile abi!
Sakslane! Poolakas ei tohi kunagi olla su sõber! Ta on madalamal igast sakslasest sinu õuel või sinu vabrikus. Ole sakslasena õiglane nagu alati, aga ära kunagi unusta, et oled härrasrahva esindaja!
Saksa relvajõud võidavad meile Euroopas rahu. Me vastutame rahu eest ka uuel, Suur-Saksamaal. Ühine elu võõrast rahvusest inimestega paneb rahva jõud veel korduvalt proovile, millest sina kui sakslane pead auga välja tulema.
Välismaal Elavate Sakslaste Rahvaliit Berliin, Moosstraβe 46.»
Trqbczynski andis lehe Traubile tagasi. «Hirmus, mis?» Jözef vastas:
«Ei, mitte hirmus, lihtsalt väga ...»
«Vastik?»
«Ka seda mitte... Väga piinlik on sakslaste pärast. Kohutavalt piinlik. Aga et te lubasite võimaluse korral aidata, siis nii see pidigi olema. Ma kuidagi usun seda. Tänan, Traub. Tahate, ma mängin teile?»
«Väga.»
Jözef istus klaveri taha ja hakkas mängima Bachi.

XVI. KARIKAKRAKIMP

Anja ja Kärbes läksid läbi metsa. Nad sammusid aeglaselt, sest Anja silmitses tähelepanelikult puutüvesid, mingeid ainult temale teadaolevaid märke; vahel tardus Palgale, kuulatas kaua metsa, silmad kinni, ja naeratas miskipärast.
Kärbes vangutas algul teda vaadates umbusklikult pead. Siis tüdines ootamast, kui Anja ühe koha peal tiirutas ja aru pidas, kuhupoole edasi minna, ning hakkas lilli korjama. Ta noppis suure kimbu ja kui Anja kummardus teerada uurima, vaatas Kärbes lillekimpu hindavalt nagu perenaine pidulauda.
«Tema peaks ka lilli korjama,»"mõtles Kärbes neiu keha vaadates, «aga ta läheb hoopis sinna.,. Tapamajja. Keha on tal ilus. Mehkeldaksin
80

temaga: kena tots. Sõjas tiiba ei ripsutata. Ohtlik värk. Ehmatad teise ära ja siis on muret nii et hoia ja keela. Naised on lollid.»
«Siin,» ütles Anja, «lepa all.»
«Ah, jäta...»
«Oled ikka veidrik,» ütles Anja, «ma ju ütlesin, et siin.»
Ta laskus põlvili ja võttis rohututist kinni nagu kassipojal turjast. Kerkis kinžalliga väljalõigatud korrapärane rohukamara nelinurk ja Kärbes nägi midagi valget. Anja tõstis selle valge üles, mis osutus käterätikuks, harutas sealt seest välja kaardi, püstoli ning granaadi.

«Mis sa tulid minu juurde ilma relvata või?»
«Oled sina ikka,» vastas Anja ja patsutas vastu taskut, «mul on siin väike sidrun. Neli teeb parajasti tükkideks.»
«Relv anna minu kätte,» käskis Kärbes. «Sa oled ilus, nad võivad sulle külge lööma hakata ja siis oled heast paremast omadega vahel.»
Anja ulatas relva Kärbsele.
«Granaat anna ka siia.»
«See on ju väike...»
«Mis sul arus on? Anna siia, Anja, ära tee lollusi.»
Kärbes pani granaadi tasku, keeras siis kaardi lahti ja küsis:
«Noh, näita, kus ta on?»
«Näed, Wysznice lähedal.»
Kärbes vilistas:
«Oled sa arust ära või? See on ju sada kümme kilomeetrit!»
«Mis siis sellest?»
«Sa tulid üle piiri?»
«Mis piiri?»
«Reichi ja kindralkubermangu piiri?»
«Ma rdnisin okastraadi alt läbi, aga ma ei teadnud, et see oligi piir.»
«Kahe päevaga käisid sada versta maha?»
«Mis siis?»
«Ära aja jama!»
«Sa ei uskunud seda ka, et ma kaardi üles leian.»
«Tubli oled,» kiitis Kärbes, «kui nii, siis oled küll tubli, seal on ju patrull patrullis kinni, kuidas sa läbi lipsasid? ... Kas šifrid on sul ka seal?»
«Muidugi.»
«Kirjelda mulle, kuskohas.»
«Üksi sa ei leia.»
«Küll leian.»
«Ei leia, Andrjuša. Seal on kuivad kõrkjad, ainult mina leian üles.»
«Hea küll, läki. Ma hakkan mõtlema, kust hobust saada. Autoga läheks muidugi kiiremini; kolme tunniga oleksime piiril... Aga kuidas ta sealt ära tassida?»
«Minu jälgi mööda. Ma näitan, Andrjuša, ma juhin hästi. Siberi moodi.»
81
Tagasi hakkasid nad tulema otse päikese järgi. Tunni aja pärast pimestas neid äkki hele sillerdus. Anja naeratas, Kärbes jäi seisma ja vaatas küsivalt neiule otsa.
«See on vesi. Vist järv, valgus seisab paigal, näed ...»
Viie minuti pärast jõudsid nad väikese järve äärde põõsaste ja madalate mändide vahel. Veepind oli sile ja lähedalt vaadates must, mitte enam säravvalge, nagu eemalt oli paistnud.
«Andrjuša, mine sina vasakule, ma käin vees ära, eks?»
«Ehk kütame kodus sauna,» tegi Kärbes ettepaneku ja langetas pilgu.
«Ei, ma tahan ujuda,» vastas Anja, «ma teen kähku, sa mine oota mind.»

Kärbes istus maha ja hakkas uuesti lillekimpu silmitsema. Siis nägi ta Anjat keset järve: Anja ujus kiiresti, mehelike tõmmetega. Heitis käed kaugele ette ja Kärbes nägi, et ta on alasti.
«Kurat võtku,» mõtles Kärbes, tundes, kuidas veri näkku valgub, «proovida võib ikka.»
Kärbes tõusis ja läks tagasi kohta, kuhu ta Anja oli jätnud, pigistades peos lillekimpu. Ta jõudis sinna just sel hetkel, kui neiu veest välja tuli. Anja astus oma kleidi juurde peenel kollasel liival, ja siis ilmus põõsastest välja Kärbes. Ta läks neiu juurde, viskas lillekimbu

maha ja haaras Anja embusse. Ta pigistas Anjat tugevasti ja jõhkralt — ühe käega surus enda vastu ja teisega mudis neiu rinda.
«Ma olen üksi, üksi, üksi,» sosistas ta Anjat maha lükates, «ma olen kogu aeg üksi... Ära piina mind, luba ma. .. Lase, ära piina.»
«Ära tee, Andrjušenka,» vastas Anja tasa ja täiesti rahulikult, «ma saan aru, ainult et elust ei saa mustandit teha.»
Kui Anja oleks karjunud või hakanud rabelema või tema nägu kriipima, oleks tal silme ees mustaks läinud ja.ta poleks suutnud end talitseda. Aga see tasane, rahulik hääl jõudis temani mingi rõhuva, meeleheitliku, ununenud valuna. Ta hingas raskelt ja keeras end selili.
«Pane end riidesse,» ütles ta kähinal.
Kui Anja riidesse sai ja tema kõrvale istus, avas Kärbes silmad, korjas lilled maast uuesti kokku, raputas kimpu ja ulatas neiule:, «Võta. Kingitus.»
Ja ahmis õhku, otsekui oleks veepinnale tõusnud.

Hilja õhtul, kui oli juba pime, ütles ta Anjale, et sõidab Krakovi oma inimeste käest hobust tooma, aga veel parem, kui saab auto. Tagasi lubas olla homme hommikul. Üldiselt oli ta kindel, et Berg sunnib teda otsekohe tagasi tulema ja sõidutab ta nagu eelmine kordki oma «Horchiga» Rybnysse, aga Kärbes tahtis otsida endale ööseks mõne prostituudi, lämmatada selle võõra kättesaadava naisega nägemus, mis kogu aeg silme ette kerkis: must järv, päike, liivale laiali pudenenud lilled ja neiu, kellest kaunimat ta oma elus polnud näinud.

«Ma panen su luku taha,» ütles Kärbes hüvasti jättes, «nii on rahulikum. Ja luugid panen ka kinni: tühjadesse majadesse nad oma nina ei pista, nad tükivad sinna, kus ahju köetakse.»

Kell üks öösel koputas keegi arglikult aknaluugile. Anja hoidis hinge kinni ja mõtles õudusega, et Kärbes on kõik relvad ära peitnud. Luuk avanes kääksudes. Anja nägi läbi klaasi hallipäist meest, kes viipas Anjat. Mees nägi teda, sest voodile langes kalbe hõbedane kuu-valgus.
Anja tõusis, heitis jaki õlgadele ja astus akna juurde. «Tütarlaps,» ütles Hall, «mind saatis Andrei.» Mees rääkis tugeva poola aktsendiga. «Missugune Andrei?»
«Tehke aken lahti, ärge kartke, kui ma sakslane oleksin, tuleksin-uksest.»
Anja avas akna.
«Tütreke,» ütles mees, «Andrei andis käsu, et viiksin su varu-korterisse. Siin on ohtlikuks läinud, läki.»
Anja pani kiiresti riidesse ja ronis aknast välja.

XVII. KÕIKE HEAD!

Nüüd, pärast lõputuid ülekuulamisi, tajus Vihur vaksaliesisel platsil läbi rahvasumma trügides selja, kõrvade ja kuklaga, et pime ei ole enam nii pingul ja ei pigista enam nii kõvasti taskus oma parabellumit. Vihur tajus nii ülekuulamise tempo kui ka küsimuste põhjal, mis polllud enam nii tulistavad ja kiiresti vahelduvad, et pärast eksamit velvetkuuega kalduvad gestaapolased teda uskuma.
Sellepärast tundis Vihur nüüd läbi inimsumma rüsides, et kui haarang korraldatakse ja ta põgeneb, on tal esialgu kergem kui üleeile, sest valvur oli möödunud päeva jooksul julgust juurde saanud,, usaldavamaks muutunud.
Vihur ootas haarangut. Ta mõistis, et kui täna ka haarangut ei tehta ja tal põgeneda ei õnnestu, siis võib ta ülekuulamistel räägitud pooltõega vahele jääda. Seni oli ta libisenud mööda küsimusi, jättes endast slalomisti mulje, libisenud kiiresti, bravuurselt, nii et lume-tolm tuiskab. Aga see lumetolm langeb varsti maha, gestaapolased uurivad, pliiats peos, eelmisi

ülekuulamisi ja hakkavad üksikasju taga ajama. Neid hakkab huvitama kõik, mis meie armeed puudutab. Vihuri arvates oli rumal ja võhiklik pidada oma vastaseid kretiinideks, nagu neid Alma-Ata filmivabrikus tehtud rindeteemalistes lühifilmides näidati. Vihur pidas gestaapot väga. tõsiseks luure- ja eriti vastuluureorganisatsiooniks. Naiivne olnuks arvata, et gestaapo meie luurest midagi ei tea. Küsimus seisis selles, mida nad teadsid, mida nad võisid teada ja milliste faktidega — andmete, nimede ja arvudega — võisid nad Vihurile märkamatult temalvale paljastada. Seni oli Vihur välja käinud hukkunud seltsimeeste nimed, oma
83
Dnepropetrovski-aegse põrandaaluse töö ajaloo, oma luuresaladused Krivoi Rogis Todti organisatsioonis tegutsemise aegu, mis nüüd olid juba vananenud.
Vihur astus ümbritsevaid inimesi silmitsedes edasi ja mõtles, et nüüd on viivitamine sama hea kui surm. Seepärast uuris ta ehti teraselt inimeste nägusid, ja mõtles, kuidas nad käituvad, kui ta riskib ja haarangut ootamata rahvasummast läbi sööstab.
«Kui tulistamine algab, nad kas langevad kõik kõhuli või tormavad kahele poole laiali ja mina jään tulistatavasse koridori, või siis hakkab pime mulle umbropsu järele tulistama, ja pikk, kes eespool on, samuti. Kuigi pikaga on kergem: kuni ta ümber pöörab, võin ma juba kaugel olla, aga kui küürutada, siis nad mind rahvasaginas ei näe,» mõtles Vihur, «kuid tulistama hakkavad nagunii, inimesed saavad hukka — sellest on kahju ...»
Kõrgel taevas kostis mürinat. Vihur tõmbus pingule ja sammus edasi. Nüüd kõndis ta varvastel nagu metsas jahil lindu passides: esialgu midagi näha ei ole, aga kohe varsti pahvatab siitsamast jalge eest lendu teder, kaks, kolm tetre, terve pesakond, kärgatab kahe-raudne, maha prantsatab musta-valget-ruuget värvi tomp, koer kiunatab, on tunda püssirohulõhna, süda jääb õnnest seisma.
«Olge ometi tasem!» pidi Vihur peaaegu karjuma näljaste inimeste peale, kes kõhnu väsinud jalgu vaksaliesise platsi hallidel kividel taga vedasid. «Olge tasem! Kuulete, lennukid!»
Siis nägi ta taevas musti täppe: lennukite armaada läks läänest itta — meie omasid pommitama. Vihur ohkas, langetas pilgu ja nägi, kuidas ees sammuv gestaapolane varvastele tõusis ja üle ikoonimüüjate peade vaatas. Vihur keeras pisut pead, et näha, kuhu pikk vaatab. Ja nägi, et pinkide juures, kus istusid rongi ootavad inimesed, roomas keegi poiss, korjas maas vedelevaid õunasüdameid ja konisid. Poiss oli tõmmu, pikkade traatsirgete juustega.
«Mustlane,» mõistis Vihur, «see on gestaapolase silmis sama mis juut. Nagu jahti pidama õpetatud koer ei saa ta mustlasest mööda minna. Mis temas, selles pikas, praegu toimub? Täpselt nagu jahikoer. On ikka lojus.»
Pikk keeras kõrvale, läks mööda kassa juures ootavate inimeste reast, tõukas üht laiaäärelise musta kaabuga vanameest, lükkas küünarnukiga kõrvale saksa sõduri ja andis saapaninaga mustlaspoisile nagu kogemata valusa hoobi. Poiss tõstis oma suured silmad, nägi pikka, ja sisemuses ohtu haistes hakkas eemale ronima. Siis tõusis püsti ja lipsas pileti järjekorras seisvasse inimmurdu, ainult peade-meri lõi selles kohas korraks lainetama, kust ta läbi jooksis.
«Nüüd,» otsustas Vihur välkkiirelt. «Nüüd kohe!»
«Aaa-a-a!» röökis ta, lõi kõigest jõust pimedale vastu prille ja jooksis mustlaspoisist vastassuunas, rüselemise tekitamiseks kompsude ja kohvritega inimesi käte ning jalgadega tõugates. Vaksal lõi sumisema ja hakkas lainetama, kõlasid politseiviled; keegi kisendas ta selja taga läbilõikavalt; kostis pikk ahastav karje — algas paanika. Kusagil hirnus ehmunud täkk. Kostis lask, teine ...
Vihur jooksis kummargil, pea ees, tirides endal käigu pealt seljast
64
sinist kuube — esimest tundemärki. Ta viskas kuue jalge alla, keegi tormas sellele järele, ta nägi kiire filmikaadrina, kuidas kuue poole sirutusid käed, kuidas sõrmedele astus kellegi suur jalg, aga valukarjatust polnud enam kuulda, sest ümberringi oli kisa ja lärm.

Vihur tõstis hetkeks pea; tal oli vaja kindlaks teha, kuhu rahvasumm ta viinud oli. Inimesed võib-olla tahavad midagi muud, igaüks omaette, aga mass on mass — temal on omad tunnetamatud seadused. Rahvas vaksaliesisel platsil liikus pudelikaelana kitsa, kolmekorruseliste majade vahele pressitud Hitleri tänava poole. Vihur trügis küü-narnukkidega, et jõuda sinna esimesena, joosta skväärini, hüpata mingile vankrile ja linnast välja sõita. Vihur tõmbas kõrval jooksva . vanamehe peast kaabu, muljus seda jooksu pealt ja surus endale pähe. Ta jõudis skväärini, jooksis üle trammitee ja nägi, kuidas vaksalisse viival tänaval põrisesid politsei mootorrattad. Politsei sulges tee ka sellel tänaval, kus seisid hobuveokid.
«Ära jagasid, kuradid!» vilksatas peas. «Ei pääse läbi! Nad piiravad kõik ümber!»
Ta vaatas paremale — seal pööras ringi rohelise kastiga veoauto, kust mustade tompudena pudenesid välja politseinikud.
Kaleidoskoopiliselt kiire vilkumine silme ees asendus äkki aegluubis nägemisega nagu viimasel, surmaeelsel tunnil. «Juuksur» — ujusid aegamisi silme eest mööda tähed uksesildilt «Warszawski» hotelli sissekäigu lähedal.
Mingi lõpliku, külmaverelise otsusekindlusega lükkas Vihur ust; kiledalt helises kell. Näost kahvatu juuksur astus tema poole.
Hetke seisis Vihur lävel ja ütles siis aegamisi:
«Põgenesin gestaapost. Mind seal praegu taga aetaksegi.»

XVIII. PALEKI JUURES

Hall tõi Anja Paleki juurde ja viis ta vanasse sauna. Siin oli tunda tammevaatide, kanepi ja veel mingit erilist, kauget, kuid Anjale tuttavat kalapüügiga seotud lõhna: oli see siis tõrv või mullune kuivatatud kala. Äkki see taigast tuttav lõhn rahustas teda: nii oli lõhnanud isa talveonnides, kus ta oravajahihooajal peatus.
«Istu, tüdruk,» ütles Hall ja pühkis suure ruudulise rätiga nägu. «Istu,» kordas ta peenikest kirikuküünlajuppi põlema pannes.
Anja vaatas ringi ja võpatas: seinte ääres istusid keegi naine, kedridega noormees ja tüdruk, kes oli neile Kärbsega jalgrattal järele sõitnud, kui nad metsa läksid.
«Istu,» ütles Hall veel kord, «istu ja puhka. Siin on su sõbrad. Kui sa oled see tüdruk, kes raadiojaamaga siia pidi tulema.»
«Millest te räägite?» kehitas Anja õlgu. «Te ajate mind kellegagi segi.»
«Hea küll,» sõnas Hall, «jäta see jutt. Sina neid inimesi ei tunne,
nemad tunnevad sind.»
«Kus on Andri?»
«Sinu Andri on gestaapos.»

Anja tõusis ja surus käed vastu rinda.
«Mis?!»
«Jajah, gestaapos,» kordas Hall.
«Kas ta arreteeriti?»
«Ei. Temast on saanud nende sõber.» Anja muigas.
«Ma ei saa hästi aru, millest te räägite? Missugune Andri? Missugune gestaapo? Te peate mind kellekski teiseks, ausõna. Mina otsin tädi. Oma tädi Kurskist, mõistate?»
«Jäta vigurdamine. Me ei tee nalja,» ütles Hall, «me oleme su sõbrad. Me ootasime teid, meile rääkis teist Andri, kui ta siia saabus. See on Paleki maja, see on teie konspiratiivkorter. Me oleme su sõbrad, saa aru, sõbrad.»

«Te ajate mind tõesti kellegagi segi, ausõna,» hakkas Anja naerma, «mul pole kusagil elada, ma otsin tädi, Andri võttiski mind enda juurde.»
«Jäta nüüd järele. Sina ja ülejäänud teie grupi liikmed pidid tulema Stanislaw Paleki majja Gruszowa tänavas ja andma talle edasi tervituse tema pojalt Ignacylt, Wojsko Polskie polkovnikult.»
«Mina olen tema poeg,» lausus kedridega noormees. «Ignacy poeg, Stanislawi pojapoeg. Sa oled meie kodus.»
Anja silmitses kõiki sellesse väikesse sauna kogunenud inimesi. –
«Jätke see füsiognoomika,» meenusid talle kapten Võssokovski sõnad. «Mõnikord vaatad, et nägu nagu inglil, ometi tead, et su ees on vaenlane, süda ütleb...» Anja oli siis naerma hakanud ja ilusalt kaptenilt küsinud: «Aga teie süda ütleb seda pärast, kui silmad on silma vaadanud, kas pole nii?» «Ei,» oli vastanud Võssokovski naeratades, «ettekannetesse. Need on silmadest ja südamest täpsemad. Tõelist ühiskonna ajalugu kirjutatakse paljude aastate möödudes, ja sellest tuleb kõige täpsem ajalugu, sest meie arhiivid, ettekanded inglite ja kuradite kohta, arved nende kuradite ja inglite autode, eramute ja ravimite kohta saavad avalikuks. Ja inimesed ei hakka joonistatud näopilte ja fotosid vaadates mõistatama, kas too oli hea või halb. Nad saavad teada kogu tõe: nii selgete pühakusilmadega lurjuste kui ka kaabakanäoga ja kidakeelsete kangelaste kohta.»
«Ma ei usu teid,» ütles Anja, «te teate kõik, aga ma ei usu teid. Ta ei võinud olla reetur!»
«Ta ei pruukinud seda olla,» vastas Hall, «ta sai selleks.»
«Ta ei võinud selleks saada!»
«Mispärast?»
«Sest ta on meie oma!»
«Ja kelle omad meie oleme?» küsis kedridega noormees. «Kelle omaks sa meid pead?» Hall lausus:
«Kiiresti on vaja teie keskusega ühendus saada: mida teha And-riga? Kas võtta kinni elusalt või siin ära koristada, enne kui ta suuri pahandusi jõuab teha.»
«Kas ma tõesti ei usu neid inimesi ainult sellepärast, et nad halvasti vene keelt räägivad ja et Kärbes on meie oma?» mõtles Anja,
86
kuulates samal ajal, mida rääkis talle kord Hall, kord polkovnik Ignacy poeg, Paleki pojapoeg, «kui nii, siis on see hirmus. Siis tuleb «Peaingel Miikaeli Liitu» astuda. Kärbes pidas kogu aeg Borodiniga sidet. Keskuses teda usuti. Meid saadeti tema juurde. Kuid meid saadeti tema juurde sellepärast, et ta oli teatanud oma sidemetest kohalike põrandaaluste esindajatega. Palekit ma tunnen, selles osas räägivad nad õigust. Teda tundsid Kärbes, Vihur, Kolja ja mina. Aga kui on tegemist raadiopüüdega? Kui minuga mängivad siin praegu gestaapo statistid?»
«Pea meeles: viivitamine on sama hea kui surm,» lõpetas Hall, «eriti praegu.»
«Ma olen teie juures,» vastas Anja, «ma olen teil käes. Võite teha minuga mida tahes. Ma ei usu teid! Kas saate aru?! Ei usu!»

XIX. ÕHTU JA ÖÖ

Kui Berg poleks Kärbest hoiatanud, oleks too kindlasti läinud gestaaposse teatama radistist, kes tema juures elab. Kuid oberst palus, et Kärbes ajaks kõiki asju ainult temaga, öeldes, et juhtkonna korraldusel hakkab nüüd tema üksi juhtima gruppi, kes Kärbsega kontakti astub.
«Minu sõbrad gestaapos,» ütles Berg, «tegelevad praegu teiste küsimustega, nii et keelan teil nende tülitamise. Selge?»
«Selge,» vastas Kärbes, «ainult et nad võivad solvuda...»

«Me ei ole lapsed ega armukadedad naised,» vastas Berg, «meie ei solvu; me kas koristame ära need, kes meid segavad, või toetame neid, kes meid sõbralikult ja arukalt abistavad. Aga solvumine... Ei, see ei ole luurajate jaoks.»
«Kas teie mehed hakkavad mu konspiratiivkorterit silmas pidama?» küsis Kärbes.
«Milleks?» imestas Berg. «Olete peast põrunud, kulla sõber. Ma loodan, et teie juurde ei saadeta mitte algajaid, vaid vilunud inimesi. Saba märkavad vilunud inimesed alati, kui hästi me ka jälitamist ei korraldaks. Või olete midagi juba vussi ajanud? Ega te tüdrukule midagi ettevaatamatult ei lobisenud?»
«Mis te nüüd ... Me saime sõpradeks.»
«Ega tal kahtlusi ei tekkinud?»
«Millest?»
«Noh, jumal tänatud. Aga kui teised kohale jõuavad, siis kohtume teiega üldse ainult kord kuus — kusagil restoranis, inimeste hulgas, et poleks mingeid kahtlusi.»
Berg rääkis Kärbsele homse päeva plaanist. Kell üheksa hommikul sõidab üle Rybny keskväljaku kirikust mööda vana veoauto, mille kastis istub paar inimest. Kärbes peab tõstma käe. Autojuht pidurdab ja küsib kahe peale kümme okupatsioonimarka. Päralt tingimist maksab Kärbes kaheksa marka. Autoga sõidavad nad maanteel selle kohani, kus Anja maandus. Siis lähevad metsa ja kaevavad raadiojaama
87
välja. Õhtul sõidab sealt mööda samuti auto ja see viib nad Rybnysse tagasi.
Berg andis Kärbsele raha ja helistas kasiinosse, et teda sisse lastaks. Kärbes jõi palju, aga purju ei jäänud. Ta vaatas prostituute ja naeratas ujedalt, kui ettekandjad teda saksa keeles kõnetasid.
«Kuradile,» keerles tal kogu aeg peas, «käigu kõik kuradile, põrgusse, vanakuradi vanaema juurde. Kuradile, kuradile kõik!»
Ta poleks suutnud endale selgeks teha, keda ta kuradile saatis. Selle lõputu vindise kordamisega «kuradile, kuradile» peletas ta eemale seda seletamatut ja rasket, mis temas pöörles — eriti hommikuti, pärast pohmelust, või siis, kui Hall pekki tõi, et teda kosutada, või kui Anja talle vaikselt ütles, et elust ei saa mustandit teha.
Kaheteistkümne paiku leppis ta kokku võõbatud näoga elatanud naisega, kes laudadelt õllekanne kokku korjas. Ta andis naisele avanssi ja ütles, et ootab teda tänavanurgal kella all. Kui naine talle lähemale tuli, haaras Kärbes tal valusalt käest kinni ja tõmbas enda poole, et naine oleks päris lähedal, kõrval.
«Pan on nii noor,» ütles naine, «mul on hirm paniga minna.»
«Ole vait,» käratas Kärbes vene keeles. «Kui oled tulnud, siis tule. Ainult ole vait.»

XX. SS-REICHSFÜHRER HIMMLERILE

Rangelt salajane
Riikliku tähtsusega dokument
Heil Hitler! .
Reichsführer!
Täna hommikul oli minu juures obersturmführer Schweitzer. Teie korralduse kohaselt tegin talle teatavaks umbkaudsed plaanid Kra-kovi aktsiooni asjus. Kuivõrd ta on saadetud Prahasse ja Bratislavasse, tundub mulle otstarbekas soovitada talle, et ta ei kopeeriks kõike seda, mida meie insenerid on teinud, sest asjaolud ja tingimused Bratislavas kui Saksamaale sõbraliku Slovaki riigi keskuses on praegu Krakovis valitsevast olukorrast kardinaalselt erinevad.
Ilmselt oleks mõistlik komandeerida Prahasse oberst Krauch — kas või kuuks ajaks —, et ta Schweitzerile praktilist abi annaks. Arvan, et suudan armeed sellise sammu vajaduses veenda,

ehkki Schweitzer, nagu mulle tundus, ei ole minu ettepanekust kuigi heas arvamuses, kuid Krauchi kogemusi on vaja üle võtta ja uurida, sest need pakuvad suurt huvi meile kõigile. Asja tuum seisneb järgmises. Krauchi ja Dornfeldi plaan on selline, et strateegilise edu korral — on see siis tingitud meie sõjalisest võimsusest, diplomaatilistest manöövritest või uue surmatoova relva kasutuselevõtmisest — teostavad sapöörid SS-i toetusel Krakovi hävitamise aktsiooni kui meie võidu ja slavismi lüüasaamise apoteoosi tavalise rindeoperatsioonina. Asjaolude ebasoovitava ja väheusutava pöörde korral on Krakov lähemate kuude jooksul hävitamiseks valmis.

Igasugune juhuslikkus, mõne arulageda inimese enneaegne käsk või sündmuste paaniline forsseerimine on välistatud, sest Pasternakis asuvad spetsiaalselt sisustatud punkris kaks SS-ohvitseri. See võimaldab meil vaenlase väed linna lasta ja siis Krakov kõigi seal asuvate vägedega hävitada. Loomulikult pöördume kandidaatide valimisel kohaliku parteiaparaadi poole, kes meie valitud inimesed kinnitab.
Lisan võimalike kandidaatide nimekirja: kõigest kakskümmend inimest, see tähendab, kummagi koha peale kümme varianti. Samuti lisan skeemid ja joonised, mis meie poolt on lõplikeks tunnistatud.
Teie Bierhoff.

Varahommikul jõudis Kärbes tagasi oma konspiratiivkorterisse. Ta avas ukse ja nägi Halli; Anjat ei olnud.
«Kus radist on?» päris Kärbes.
«Lähme, ta on minu juures,» ütles Hall, «öösel oli haarang, viisime ta enda poole, see on siinsamas lähedal. Läki.»
Kui Hall Kärbse sauna viis, oli sees hämar. Kärbes ütles: «Võta tuli üles, päevavalguse käest tulles pole midagi näha.»
«Kohe.»
Hall tõmbas tikku ja lähendas selle lambitahile. Taht visises ja pahvatas siis mustjaskollase leegiga põlema. Hall keeras tahi parajaks. Kärbes vaatas ringi ja tundis äkki suurt kergust nagu öösel, pärast esimesi minuteid selle naise juures. Ja veel nägi ta kollast liiva, musta järvepeeglit ja laiali pudenenud karikakraid.
Tema ees istus Anja, ja Anja kõrval, ristatud käed põlvede vahel, sama noormees, kellega teda gestaapos oli vastastatud.
«Minge kõik välja,» käskis Vihur.
Kõik lahkusid. Kärbes ja Vihur jäid kahekesi.
Anja ja Hall seisid sauna taga aias, päris külaserval. Nad ootasid üle tunni. Siis kostis saunas lask. Vihur astus lävele ja ütles Hallile:
«Matame ta maha, ja siis tuleb kõigil kohe lahkuda. Ta reetis sinu konspiratiivkorteri ja selle koha metsas, mis sa talle näitasid.»
«Missuguse?» küsis Anja.
«Sellesama, kus raadiojaam on.»
«Mis nüüd teha?»
«Autot on vaja. Hall,» ütles Vihur, «aita välja, sõber.» «Trabczynskil on auto. Selle saab. Kas ta Trabczynskit üles ei annud?»
«Ta ei teadnud teda nimepidi. Ta reetis sinu ja Anja. Noh, lähme auku kaevama.»
Kui nad Kärbse maha olid matnud, küsis Anja:
«Kus sa olid kõik selle aja? Ma olin hirmsasti mures ...»
Vihur vastas:
«Olin teises konspiratiivkorteris.»

«Kelle juures?»
«Meie sõprade juures.»

XXI. . VESTLEVAD

Hitleri peakorteris tolmunud nõupidamise stenogramm. Kohal olid Hitler, Himmler, Kaltenbrunner, Jodl.
Hitler. «Põhimõtteliselt on idee kahtlemata hea. Sõjas võidetud rahvus peab välja surema või assimileeruma, muidugi sel määral ja sellistes rangelt doseeritavates proportsioonides, et see võitjate verd ei rikuks. Kui lobisetakse segavereliste teatud erilisest üleolekust puhtaverelistega võrreldes, ei lakka ma imestamast nende lobamokkade lühinägelikkuse üle. Üleolek milles? Oskuses kohaneda? Oskuses väljapääsuteid leida? Oskuses otsida endale need tegevusalad, mis suuremat kasu toovad? Selles suhtes on segaverelised puhtaverelistest kahtlemata ees, nende kohanemisvõime läheneb mõnel määral juutide omale. Aga kas kohanemisoskus või heroilisusest kantud elus kergete teede otsimise kihk on aarialaste tulevase põlvkonna ideaal? Knihvid ja kavalused on mulle alati vastumeelsed olnud. Mina tulin rahvuse juurde avameelselt. Mina tulin sakslaste juurde tõega. Alistatute assimileerimise probleem on eri uurimisteema. Panslavismi hävitamise idee kui tagatis selle võimaliku taassünni vastu on allutatud meie doktriinile. Kuid, Himmler, ma kutsun sind üles mitte deklaratsioonidele, ma kutsun sind küsimuse majandusliku tagapõhja arukale uurimisele. Sa esitasid mulle suurepäraselt läbimõeldud plaanid ja tehnilised lahendused, ma aplodeerin sinu hoolikale ja innukale tööle. Aga luba mul huvi tunda, kui mitu miljonit marka see rahvale maksma läheb? Kui palju vajate selleks fugasspomme? Tooli? Soomus juhtmeid? Kas oled seda küsimust uurinud?»
Himmler. «Tahtsin kõigepealt saada põhimõttelise heakskiidu meie ideede mõistlikkuse kohta...»
Hitler. «Kas sa oletasid, et ma hakkan Krakovi või Praha paganlike kirikute pärast soiguma? Kas sa arvasid, et ma hakkan peavarjuta jäänud õnnetuid slaavlasi taga nutma? Juht on kohustatud jäägitult andma oma südame sellele rahvusele, kes on teda sünnitanud, temasse uskunud ning riigijuhtimise tüüri juurde toonud. Meie tulevase võidu pant seisab selles, et meie vaenlased kujutavad endast erikeelsete riikide konglomeraati, mille aluseks on väljasurnud demokratismi ühtviisi rumalad ja ühtlasi vastukäivad ideed. Nüüd aga näen ma meie võitu: meie vastas seisab Noa laev. Mul pole vaja midagi muud peale aja, mis paratamatult töötab minu kasuks!»
Himmler. «See on vaieldamatu, minu füürer.»
Kaltenbrunner. «Sondeerimine lääneriikide suhtes, ma pean silmas lõhestamise poliitikat, jätkub.»
Hitler. «Ah, jätke, Kaltenbrunner. Ma olen juba tüdinenud seda kuulamast. Te ei oska Läänega rääkida. Te kohutate neid oma sirgjoonelisusega. Lääne jaoks on vaja erilist keelt: teile pole seda oskust antud, te ei ole poliitik, te olete hea politseinik.»
Himmler. «Poliitika, kui seda ei toeta hea politseiteenistus, on müüt.»
Hitler. «Kaltenbrunner ei vaja sinu kaitset. Ta teab küllalt hästi, kuidas ma temasse suhtun. Kas ma tõesti ka sõpradega rääkides pean

kasutama romantilisi epiteete? Sõbrad peavad üksteisega rääkima sellest, millest neil puudu on, aga mitte sellest, mis neile au ja kuulsust on toonud. Niisiis palun vastata mu küsimusele: kui palju teie plaan mulle maksma läheb?»
Kaltenbrunner. «Füürer, ma ei ole vastuseks valmis.»
Hitler. «Aga sina, Heinrich?»
Himmler. «Mul on juhtivate spetsialistidega kalkulatsioonide tegemiseks ja konsultatsioonideks ilmselt vaja paar päeva aega.»

Jodl. «Füürer, meil on Krakovi, Praha ja Bratislava aktsioonideks vaja nii palju tooli, kui palju toodab kogu Reich’i keemiatööstus ühe aasta jooksul.»
Hitler. «Braavo! See on vaimustav. Himmler, kas sa ei leia?» Jodl. «Kuid tingimusel, et meie vaenlaste kaela ei lange ükski mürsk.»
Hitler. «Ma aplodeerin, Himmler! Ma olen vaimustuses sinu programmist. See on hiilgav ja naiivne nagu laste mängud! Poliitikas tähendab see peaaegu rahvuslike huvide reetmist! Miks pean mina teie asemel üksikasjad läbi mõtlema?! Miks pean mina teie jampslike plaanide kallal pead murdma?! Käige kuradile! Käige kõik kuradile! Kõigel on piir! Teatan praegu täie vastutustundega, et ma lasen Reich'i järgmisse kriminaalkoodeksisse sisse võtta paragrahvi, mis karistab rumalust preventiivse kinnipidamisega koonduslaagris!»
Füürer lahkub kabinetist.
Kaltenbrunner. «Jodl, mis kuradi pärast te pidite oma kalkulatsioonidega välja tulema?»
Himmler. «Jätke järele. Jodl teeb õigesti, aga teie panete mind tobedasse olukorda. Enesearmastus on nagu aluspesu: see peab olema, aga seda ei pea ilmtingimata näitama.»
Himmler järgneb Hitlerile.
Kaltenbrunner. «Vabandage mind, Jodl. Kuid kõigil on närvid viimseni pingul.»
Jodl. «Ah, tühi asi...»
Kaltenbrunner. «Kuulge, aga kui ma muretsen tooli.»
Jodl. «Kas te usute imedesse?»
Kaltenbrunner. «Nüüd usuvad meil kõik imedesse.»
Jodl. «Mind jätke siiski nimekirjast välja.»
Kaltenbrunner. «Asjata. Mul on meeles, kuidas me kolmekümne neljandal aastal Viini vanglas näljastreigi välja kuulutasime, ja seitsmendal päeval nägin selgesti imet: minu koiku servale istus koer. Tal oli suus tükk leiba. Ta andis leiva mulle ja ma sõin selle ära. Järgmise päeval aga oli kõigel lõpp, mind viidi kanderaamiga kongist välja ja inimesed viskasid mulle roose.»
Jodl. «Kui sõdurid imedesse uskuma hakkavad, siis tuleb kampaania kaotatuks lugeda.»
Sisenevad Hitler ja Himmler.
Hitler. «Jodl, jätke see päev endale meelde! Jodl, ma olen Himm-lerit alati pidanud kõige ratsionaalsema ja täpsema mõistusega meheks nende hulgast, kellega saatus mind on ümbritsenud.»
Himmler. «Kaltenbrunner, kui suured on meie dollarivarud?».
92
Kaltenbrunner. «K'as mõtlete reaalset fondi või neid pabereid, mida me ise trükime?»
Hitler. «Mind huvitavad need dollarid, mida te ise trükite.»
Kaltenbrunner. «Dollarivarud on väga väikesed. Mul on palju naelsterlingeid. Ja Londoni pank peab neid õigeks rahaks, nagu meie inimesed on kontrollinud.»
Hitler. «Kas saate nende naelsterlingite eest mulle tooli osta?»
Kaltenbrunner. «Argentiinast või Brasiiliast?»
Hitler. «See mind ei huvita! Kas või juutidelt Ameerikas!»
Kaltenbrunner. «Kardan, et Ameerika juutidega on üsna raske kokkuleppele jõuda.»
Hitler. «Ma usun alati inimesi, kellel huumorimeel täiesti puudub.»
Kaltenbrunner. «Ilmselt on ainult üks võimalus: kompida Hispaania või Portugali kaudu Lõuna-Ameerika vabariike.»
Himmler. «Nende lipu all võime tooli Bulgaariasse toimetada.»
Kaltenbrunner. «Reichsführer, te naeruvääristasite mind, kui rääkisite Slovakkiast ja meievahelisest lepingust. Ma luban endale avaldada tõsisemat kahtlust: Lõuna-Ameerika ei ole Slovakkia. Võimalikud on tõsised ebameeldivused.»
Hitler. «Meil on Goebbels. Tema tõestab nii nagu kaks korda kaks on neli, et kõik need on ekspansionistliku Ameerika ja Inglismaa trikid, mis meid kauplemast takistavad. Tehku see

teile kõige vähem muret. Leppigu teie inimesed kokku Argentiina või Tšiili kaupmeestega . .. Ma ei tea, kellel neist on praegu kõige rohkem tooli. Hästi,, need on minu arust juba üksikasjad, ma andsin teile oivalise idee, uurige seda... Järgmine küsimus: kuidas on meie duce'ga lood? Kas Ribbentrop pole veel kohale jõudnud? Ma kutsusin ta kella kolmeteist neljakümneks, tal on veel pool tundi aega. Ma arvan, et jõuame juua tassi kohvi. Palun kõiki minu juurde ...»

XXII. AHELA LÜLI

Kindral Neubutt oli eraelus askeetlik inimene. Ja see polnud füüreri demonstratiivne, hüsteeriline asketism. Kaadrisõjaväelane, sügaval sisimas tõsiselt usklik inimene, tahtis ta jagada oma sõduritega kas või osaliseltki neid raskusi, mis sõda kaasa tõi. Seepärast ei peatunud ta Krakovi saabudes spetsiaalses valitsuse käsutuses olevas eramus, vaid ohvitseride hotellis jõe ääres, peaaegu otse Poola kuningate ja piiskoppide vana lossi sissekäigu vastas. Neubutt võttis kolmandal korrusel väikese kahetoalise numbri. Enne Neubutti saabumist käskis kindrali valveadjutant major von Stromberg tubadest ära viia mustast puust mööbli, mis pugejad tagalateenistusest olid siia vedanud.

«Kindral ei hakka elama selles luksuses,» ütles major, «see stiil vastab rohkem vananenud varieteetähele kui sõdurile. Võõrastetuppa jätke kirjutuslaud. Tugitoolid viige ära, kindralile ei meeldi pehme mööbel. Ainult see kõrge tool las jääb. Kõik. Telefonilaud pange akna

juurde. Kindral räägib telefoniga püsti seistes. Paberikorv laua alla. Magamistoast kõik välja! Kas seinakapid on küllalt sügavad? Hästi. Siia niši pange vedrumadratsiga metallvoodi. Sulgkotid viige minema. Kindral magab kaleviteki all.»

Von Stromberg istus aknalauale ja hakkas jälgima, kuidas ŠS-i valveohvitser, korruse korrapidajaks olev invaliidist veltveebel ja poolatarist toatüdruk pani Zosia — ees valge krudisev põll ja valgetel, pisut sinakatel hallidel juustel valge tanu — mööblit uuesti ringi tõstsid.

«Vanamutt on kena plika olnud,» mõtles von Stromberg pani Zosiat vaadates, «tal on veel praegugi graatsiat.»

«Härra kindralil on ebamugav magada,» ütles pani Zosia, «kui me voodi niši asetame, siin langeb valgus silma.»

«Kas tõesti?»

«Jah, härra ohvitser.»

«Te räägite huvitavalt saksa keelt. Tänan nõuande eest. Naine jääb naiseks. Voodi pange vastu seina. Ei, ei, siia, kapist natuke eemale. Ja palun ärge ühelgi juhul valage karahvini keedetud vett. Ainult keetmata vett.»

Neubutt saabus õhtul, kui hakkas hämarduma. Ta läks numbrituppa, seisis kaua suure akna all, imetledes hiiglaslikku Wawelit, mis selgelt joonistus öise taeva hallis tühjuses, laskis siis pimenduskat-ted alla, pani põlema suure särava lühtri ja istus laua taha. Heitnud põgusa pilgu toa sisustusele, noogutas ta tänulikult von Stromber-gile. Seda momenti otsekui oodanud, asetas too lauale paksust seanahast kaantega kausta. Selle vahel oli viimane post ja dokumendid allakirjutamiseks.

«Tänan,» lausus Neubutt, «ma ei pea teid kauem kinni. Võite puhata.»

«Head ööd, härra kindral.»

«Tänan. Igaks juhuks: kes täna valves on?»

«Obersturmbannführer Wolff.»

«Hästi. Ühendagu mind ainult peakorteriga, teiste jaoks ma magan. Kuratlikult raputas lennukis. Ilmaga on midagi imelikku lahti: küll äike, küll troopiline kuumus.»

«Ilm peab ka nähtavasti sõda.»
«Kellega?» naeratas Neubutt. «Temal pole kellegagi sõdida, ta on ühtne ja võitmatu.»
Ta avas kausta ja von Stromberg väljus. Neubutt vaatas staabi korrapidaja valmistatud dokumendi kiiresti üle. Paberid, mis Kuvi ei pakkunud, asetas ta kausta vahele tagasi, huvipakkuvad dokumendid tõstis kõrvale ja pani neile peale suure karneooli, mille oli kinkinud kindral Preide, kui ta Krimmist nädalaks tagasi tuli; kõige tähtsamad dokumendid torkas suure paberihoidja vahele, mis kujutas endast kuradi kätt pikkade kõverate sõrmede ja teravate küüntega.
Kindral töötas kella üheni öösel. Kõigepealt kirjutas ta alla käskkirjale, mis tema korraldusel oli üleeile sekretariaadis koos vastuluure töötajatega koostatud.
94
«Füüreri ammune soov on, et väljaastumiste korral Reich'i vastu või okupeeritud aladel okupatsioonivõimude vastu rakendatakse kurjategijate suhtes teistsuguseid abinõusid kui seni. Füürer on seisukohal, et selliste kuritegude puhul on karistus vabadusekaotuse näol, samuti eluaegne sunnitöö nõrkuse avaldus. Efektiivne ja pikaajaline hirmutamine saavutatakse ainult surmanuhtlusega või abinõudega, mis jätavad omaksed või elanikkonna kurjategija saatuse suhtes teadmatusse. Seda eesmärki teenib Saksamaale saatmine. Juurdelisatud direktiivid kurjategijate jälitamise kohta vastavad füüreri seisukohale. Ta on need kõlblikuks tunnistanud ja heaks kiitnud.
Neubutt.»
See dokument oli koostatud võrdlemisi selgelt, ilma Neubutti ärritava pateetilise sõnakõlksutamiseta, seepärast kirjutas ta sellele pärast teistkordset läbilugemist alla, tõstes vaid kaks koma ümber — ja ainult. Neubuttile ei meeldinud, kui dokumentides oli palju kirja-vahemärke.
«Käskkiri ei ole ilukirjandus,» ütles ta, «komad segavad asja sisu mõistmist. Sõduri silm jääb nende taha kinni.»
Teiste dokumentide kallal istus Neubutt palju kauem, tegi parandusi, kirjutas terveid lõike ümber. Ja mida kauem ta töötas, seda aeglasemalt asi edenes — kord andis tunda päevane väsimus, kord ärritas kantseleiametniku halb ettevalmistustöö. Seepärast ei hakanud ta kõiki pabereid lõpuni läbi vaatama. Ta läks duši alla, hõõrus end kuiva soojendatud käterätiga, heitis voodisse ja sulges silmad. Ta uinus harilikult otsekohe, nii kui teki peale võttis. Aga täna märkas ta kümne-viieteistkümne minuti möödudes mõningase imestusega esmakordselt, et uni ei tule. Neubutt keeras end paremale küljele ja kohe meenus talle ema, kes sundis teda magama paremal küljel, kaks kätt põse all. Neubutt naeratas ja ohkas. Ta tundis õunapiruka maitset: pühapäeviti küpsetas ema suure õunapiruka — vanilje ja mandariinidega. Ema kutsus mandariine greipfruutideks, kuigi need olid ehtsad mandariinid.
«Kas tõesti unepuudus?» mõtles Neubutt. «Räägitakse, et see on väga kurnav. Millest see tuleb? Mingisugune absurdsus.»
Ta lamas, silmad kõvasti kinni pigistatud. Algul nägi ta rohelises tühjuses koonduslaagri barakkide ridu. Täna oli ta sõjavangide koonduslaagrist üle lennanud. Himmleri ohvitser SS-ist oli Neubuttile kõrva karjunud:
«See on gaasilaager. Ahjude jõudlus on üle tuhande inimese päevas.»
«Missugused ahjud?» küsis Neubutt.
«Gaasiahjud, härra kindral, gaasiahi,» selgitas too, «on hügieeniline ja kuulujuttude levimise seisukohalt ratsionaalne.»
«Nähtavasti see,» mõtles Neubutt. «Viimasel ajal nad ühtelugu torgivad meid, sõdureid, selle oma jälkusega. Mispärast? Vastutagu ise oma südametunnistuse ees nende gaasiahjude pärast, kui need nii
95
vajalikud on. Mina olen sõdur. Rahvus kutsus mind võitlema ja mina tulin.»

Neubutt tõusis voodist, astus akna juurde ja vaatas kaua linna, mis varsti hävitatakse.
«Nad stenografeerisid, kui ma slaavi kultuurikollete hävitamise plaani täpsustasin,» meenus talle. «Oo, arhiivide pehastunud õudus! Seal säilitatakse seda, mille me ise oleme ammu unustanud. Vaiksed ametnikuhiired hoiavad meie häbi ja meie enesesüüdistust. Kuidas küll paljud unistavad arhiivide ja salaseifide kallale pääsemisest, et hävitada kõik, mis puudutab nende saatust, sõnu, üleskutseid ja lubadusi!»
Neubutt läks laua juurde ja hakkas uuesti lehitsema pabereid, millele oli täna alla kirjutanud. Esimese dokumendi juures, kus oli juttu hukkamisest ja Saksamaale saatmisest, peatus ta eriti kaua.
«Ma olen vana mees,» mõtles ta haleda kibedusega. «Nad peavad aru saama, et ma olen vana mees ja sõdur. Kellelgi pole õigust sõduri üle kohut mõista peale kodumaa. Kellelgi pole õigust mõista hukka kohusetäitmist rahva ees.»
Neubutt tegi sellele käskkirjale juurdekirjutuse: «Seda käskkirja, mis on karm nagu kõik sõja sünnitatu, tuleb täita ainult neil juhtudel, kui kuriteotõendid on olemas.»
Ta kõndis mööda tuba, tuli tagasi laua juurde ja kriipsutas juurdekirjutuse hoolega maha.
«Korrigeerida füürerit?» mõtles ta. «Vaevalt see märkamatuks jääb ... Halderil ja Brauchitschil on kerge: nemad läksid juba ammu opositsiooni; neile antakse kõik varasem andeks. Minul on hilja opositsiooni minna — seal ei saavuta ma midagi, kuid siin kaotan. Kunagi ma unustasin täiesti ära sõjastrateegia põhiprintsiibi: «Tagane õigel ajal.» Ma jäin uskuma füüreri fraasi mürisevat loogikat ja unustasin, et kõigepealt olen kohustatud hindama omaenda mõtte vaikset loogikat. Üldrahvalik hüsteeria muserdas ka minu. See on selge.»
Neubutt kutsus valves oleva obersturmbannführer Wolffi ja ütles:
«Tooge mulle üleeilse nõupidamise stenogramm.»
Poole tunni pärast asetas Wolff lauale stenogrammi nõupidamise kohta, mille kindral oli slavismi kollete hävitamise aktsiooniga seoses kokku kutsunud. Neubutt istus laua taga — range, mundris, lai must rihm vööl, säärikukannad koos nagu paraadil.
Ta luges stenogrammi tähelepanelikult läbi ja tegi oma sõnade kohta servale linnukese: «Muide, Bierhoff, mul tulid Louvre'is vai-mustuspisarad silma. Ma oleksin selle aktsiooni vastu, kui ei annaks endale aru, et see on sõjalise üritusena vajalik.»
Ta nõjatus vastu kõrget seljatuge ja mõtles: «Noh, mis siis ikka. Minu meelest on see väärikas. Ma rääkisin nagu sõdur.»
Ta pani stenogrammi kõrvale, ristas käed, sirutas end ja tardus Palgale. Siis muigas — tema sõrmede kõrval seisid saatana sõrmed, mis hoidsid haardes tänase posti pabereid.
«Siin see on,» mõtles Neubutt. «Minu kõige tähtsam ja hirmsam on nende käppade vahel. Ma olin Himmleri juures, kui ta rääkis slavismi ja selle kollete hävitamise eesmärkidest. Need eesmärgid tulenevad

nende poliitilistest ja rassilistest püüdlustest, mitte sõjaolukorra nõuetest. Aga ma jäin nendega nõusse. Ja kõik kuulsid seda. Kes teab, mis on hirmsam, kas minu laused selles stenogrammis või see, kui ma Himmleri kabinetis hävitamise vajadust põhjendasin. Kõige kohutavam on, kui ma seisan järglaste kohtu ees kahepalgelise odava palaganinäitlejana ja mitte sõdurina.»
Neubutt haakis külmaks tõmbunud sõrmed lahti, tõusis, põrutas rusikaga vastu lauda, kustutas tule, avas akna ja ütles:
«Ainult sõdida... Lõpuni...»
Siis heitis ta voodisse ja jäi kohe magama.
Tuulepuhang näpsas laualt mõned lehed. Need lendasid üle toa ja libisesid siis pehmelt voodi alla — kõigest kaks masinakirjatekstiga lehte kümnest.
Neubutt tõusis nagu harilikult kell kuus hommikul. Võimelnud ja külma duši all käinud, ajas ta habet ja kutsus siis Wolffi.

«Toodagu mulle selle paberihoidja asemele mõni teine,» palus ta sumadega kuradi sõrmedele osutades. «Mingisugune abrakadabra. Kupeldamisega rikastunud argliku väikekodanlase maitse.»
Wolff läks kohe vastavat korraldust andma. Mõni minut hiljem väljus kindral valveadjutantide saatel toast. Möödunud valveseisangus SS-i korrusekorrapidajast, peatus ta toatüdruku juures ja ütles:
«Jätsin särgi tumba peale. Palun peske see puhtaks. Aga ärge mingil juhul tärgeldage. Krae peab olema pehme.»
Ta ulatas Zosiale klaaskompveki.
«See on teie pojapoegadele,» ütles kindral.
Zosia tegi sügava kniksu, võttis kingituse vastu ja vastas tasa: «Tänan teid, mul ei olegi pojapoegi.»
«Siis andke pojale,» naeratas Neubutt, «las teritab hambaid.»
Pani Zos* tegi veel kord kniksu:
«Ma olen üksik, härra kindral. Söön selle ise ära.»
Tema poeg istus vanglas, oodates mahalaskmist. Reich'i kohus Breslaus mõistis ta mahalaskmisele. Ta oli Halli sidepidaja. Oma nime ta ei öelnud, sest siis poleks pani Zosia saanud siin töötada. Pani Zosia ei hakanud kindralilt abi paluma — võib-olla oleks kindral poja elu päästnud. Pani Zosia oli ohvitseride hotellis põrandaalustele vajalik.

Pani Zosia läks kindrali tuppa, pani särgi kotti ja hakkas koristama. Kõigepealt tegi ta voodi uuesti üles, sest talle tundus, et Neubutt pole patja päris ilusti kohevaks soputanud, siis pühkis tolmu ja hakkas vahatatud vilditükiga parketti nühkima. Voodi all nägi ta kaht paberilehte, võttis need üles ja peitis kiiresti kotti. Kahe tunni pärast tema vahetus lõppes ja pani Zosia väljus hotellist, hoides käevangus valves olnud invaliidist veltveeblit, kes oli tema juures kostil.

XXIII. VISKIKLAASI TAGA

Pärast seda, kui Neubutt oli ta vabaks lasknud, kutsus von Stromberg välja valveauto, istus juhi kõrvale punasele nahkistmele ja küsis:
«Mis sa arvad, kuhu ma tahan sõita?»
«Natuke tuulutama, härra major.»
«Kallis Hans, sa oled läbinägelik ja tark. See, et sa sohver oled, räägib veel kord meie kui organisatsiooni kahjuks. Sinu koht on Berliinis.»
Autojuht hakkas naerma ja vastas: «Ma ei taha.»
«Miks siis?»
«Naised armastavad autojuhte, ja pole vaja tuba üürida: istmed saab alla lasta.»
«Mis sa räägid?!»
«Ainult et nahk on külm. Mõned kurdavad. Üks Lodzis ütles mulle teistkordsel kohtumisel, et tal on avastatud ägedaloomuline ishias.»
Von Stromberg naeris pisarateni. Veel autost väljudeski oli ta naerust kõver ja andis juhile käega märku, et see võib ära sõita.
«Millal ma järele tulen?» küsis Hans.
«Pole vaja... Ma jään kuhugi siia.»

Von Strombergi oodates lesis Traub diivanil, jalas roosad pid-žaamapüksid ja seljas põlvini ulatuv villane särk.
«Saluut sõjamehele!» tervitas ta sisseastuvat majorit.
«Saluut kirjanikule!» vastas von Stromberg. «Tõuske üles, krahv, teid ootavad suured teod!»

«Suured teod on ammu möödas.»

«Kaine peaga ei saa ma sinuga vaielda.»

«Viski on laual.»

«Kust sa viskit saad?»

«Üks noormees «Gazette de Lausanne'ist» jättis mulle ühe kasti.»

Von Stromberg võttis laualt šoti viski pudeli, valas endale, jõi klaasi tühjaks ja vidutas õndsalt silmi:

«Kirjanik, kas sa tunned, kuidas see lake lõhnab ehtsa vilja järele, ah? Napsi ma juua ei saa: minu meelest ei tehta seda viljast, vaid kusiainest. Varem või hiljem tapab keemia gurmaanluse institutsiooni. Inimesed hakkavad kaloreid täis topitud kuulikesi neelama.»

«Mis uut?»

«Ei midagi.»

«Kas varsti liigume edasi?»

«Mis sa selle edasi all silmas pead?»

«Ma pean silmas seda, millal me jalga hakkame laskma?» «See ei olene ainult meist, vaid teatud määral ka punastest.» Traub muigas:

«See on veider,» ütles ta. «Kuhu me siis täna läheme?»

«Kuhugi, kus on palju inimesi ja muusika.»

98

«See on krematoorium.»

«Kirjanik, sa oled kohutav, tige ja vastik inimene.»

«Sõidame kasiinosse — mujale pole kuhugi minna.»

«Kas sul ei ole midagi uut?»

«Sa mõtled naisi?»

«Seni pole mul veel olnud võimalust sind homoseksualismis kahtlustada. »

«Ei, midagi huvitavat ei ole.»

«Sa oled kõigi vastu hea. Aga oma naisi peidad nagu rumal ihnuskoi.»

Traub lõpetas riietumise, keeras raadio pisut valjemaks ja jäi suure pruuni aparaadi ette seisma.

«Hugo, kas sul ei ole kohutav tunne, kui seda kasti kuulad?»

«Mispärast? Mind paneb see imeriist hämmastama — muud ei midagi.»

«See hämmastab sind kui metslast: väikesesse kasti on kuue tillukese lambi abil maailm kokku pressitud? Nähtavasti nii, jah?» «Üldjoontes on sul õigus.»

«See tuleb su metsikusest. Sa oled metslane! Mind kohutab miski muu, kuula.» Traub keeras nuppu, punane nool ronis mööda skaalat üle linnanimede: London, Madriid, Moskva, New York, Kairo. «Kuuled? Maailm on loodud kahest miljardist arvamusest. Nii palju, kui inimesi, on arvamusi, saatusi, tõdesid. Meil sunnib üks, kümme, sada inimest saksa natsionaalsotsialismi peale miljonitele kaasmaalastele. Aga kes saab fikseerida seda, mida räägivad meie miljonid voodis enne uinumist, olles kindlad, et gestaapo magnetofonid nende juttu üles ei kirjuta? Selles on meie katastroofi põhjus. Meie tõde ei lähe miljonitelt üksikuteni, vaid üksikutelt miljoniteni. Tead, maailm on hukkumiselt määratud. Ilmselt on see mõne aastakümne küsimus. Erinevad tõed, mida feodalismi ajal oleks võinud üheks tõeks muuta, hävitavad vastastikku üksteist, sest nad toetuvad nüüd teadlaste mõistusele ja tööstuse võimsusele.»

«Sellega seoses tasuks ehk siiski mõelda, kelle juurde me magama läheme.»

«Me oleme pisikesed hiired, meil ei tule tulistada sinna, kuhu sõdurid rindel tulistavad.»

«Seda ma pole kuulnud, ma olin vannitoas,» ütles major.

«Me kõik oleme iseendid reetnud: me näeme lähenevat krahhi, kuid me vaikime ja ei võta midagi ette, peidame pea tiiva alla. Kardame, et gestaapo paneb meie omaksed koonduslaagrisse. Teisel juhul lasevad purjus kasakad nad maha, aga meie ikkagi ei võta

midagi ette. Meid on võõrutatud mõtlemisest, meilt on ära võetud fantaasia, seepärast kardame lähedast gestaapot, unustades ära kauge tšekaa.»
«Aga kus on see blondiin Hamburgist?»
«Keri põrgu!»
«Mis sinuga lahti on, kulla kirjanik? Kust nii palju sappi ja ahastust?»
«Miks sa need kaks mõistet segi ajad? Üks asi on sapp, ahastus on
99
sellele otse vastupidine. Sapistele on ahastus võõras ja ahastavad inimesed ei mõista, mis on sapisus. Sa oled tark mees, aga kordad meie Goebbelsit — isegi tema fraase. «Sapised skeptikud» — nii ta minu arvates ütles. Kui praegusest situatsioonist kainet arusaamist nimetatakse sapiseks skeptitsismiks, tähendab see, et üleval pool on toimuva olemust, katastroofi möödapääsmatust mõistetud. Kõik need, kes seda aga allpool mõista on julgenud, kuuluvad sapisuse ravile koonduslaagris. Teist korda müüsin enda maha kolmekümne üheksandal: aastal, kui ma asja olemust selgelt mõistsin. Tookord sain aru, et kõik, mis meil toimub, on määratud hukkumisele. Tuhandeaastast riiki oleks saanud luua, kui oleks kõigepealt tuginetud igale üksikule kodanikule ja alles pärast kogu rahvale. Alustama oleks pidanud iga sakslase individuaalsest vabastamisest, aga nemad alustasid massilise orjastamisega. Ma tundsin põrandaaluseid, nii neid, kes orienteerusid Kominternile, kui ka neid, kes olid ühenduses Londoniga. Ma oleksin pidanud, ma oleksin olnud kohustatud nende platvormi kas või ära-kuulama. Aga ma kihutasin nad majast välja. Ajasin nad minema, mõistes, et oma sisemuses olen nendega. Oo, kasvatamine hirmuga, kui kiiresti see end tunda annab ja kui kaua me selle läbi kannatame. Meie — saksa rahvus.»
«Kuule, kirjanik, sa ei toimi ausalt.»
«Kuidas seda mõista?»
«Väga lihtsalt. Me oleme sinuga sõbrad, aga miks seada mind idiootlikku olukorda. Mina olen sõdur. Sina oled kirjanik, sina võid lubada endale luksust režiimiga opositsioonis olla, sind pannakse lihtsalt istuma; aga mind giljotineeritakse. See on ju valus. Ja veel: me' kõik põeme tuberkuloosi. Kuid tuberkuloosihaiged, kui nad on leidnud mehisust enda kohta kõike mõista, ei kurda ja ei halise, vaid elavad. Lihtsalt elavad. Elavad tormiliselt seda aega, mis neil elada on jäänud. Kõik. Olen oma arvamuse öelnud, sõidame naiste juurde.»
«Lähme jala. Siin on jumalikud ööd.»
«Bandiidid lasevad maha.»
«Sest pole midagi. See on isegi hea, kui praegu maha lasevad: maetakse auavaldustega ja kodused teavad, kus haud on. Tead, ma kardan' koledasti otsa saada kaoses, kättemaksu ajal, kui hakkab voolama tuhandete, süüdlaste ja süütute veri. Ma väga kardan surra nimetuna,, purjus vene kasaka piigi otsas, sest sel kasakal on ükskõik, kes sa oled, kas intellektuaal, kes on kannatanud, või bürokraat NSDAP parteiaparaadist.»
Kui nad vaiksele öisele tänavale jõudsid, ütles von Stromberg mõtlikult:
«Kirjanik, annan sulle nõu. Sa peida end oma frentši ja pagunite alla. Pagunid — see on kohus rahva ees. Siis ei tunne sa nii suurt hirmu — kõigepealt iseenda ees. No ja seda enam võitjate ees. Sa oled täitnud oma kohust. Mõistad? Korda endale seda igal hommikul nagu palvet: «Ma täitsin rahva ees oma kohust. Kui ma ei täida oma kohust rahva ees, tulevad siia, minu kodumaale, kärnased ameeriklased ja punased bolševikud.» Proovi — see on enesepäästmine.»
Nad jõudsid turuplatsile. Kuuvalgus muutis teravatipulise kiriku,
100
Sukiennice ja väljaku graniitplaate kokku litsuvad majad meisterlikuks keskaegseks gravüüriks.
«Jumalik,» ütles von Stromberg, «ja õudne.»

«Mispärast, mind see just rahustab, tunnen, et olen arvatud igavikku.»
«õudne sellepärast, et kõik see on määratud hävitamisele.» _ «Ei. See on loomuvastane. Niisugune ilu ei saa hävida. Pommitamine ei hävita seda kunagi.»
«Sa ei ole asjaga kursis. Tuli Himmleri käsk valmistuda Krakovi kui slavismi keskuse täielikuks hävitamiseks. Ja on isegi elav inimene, kes selle ette valmistab. Ainult ma ei tea, kes just, see on täiesti salastatud...»

Traub jõudis koju varahommikul: nad olid kõigepealt kasiinos joonud, siis oli oberst Krein SS-tankidiviisist viinud nad enda poole, linnaserva, Visla äärde, kus nad olid edasi joonud ja pärast prostituutide juurde sõitnud. Noored tüdrukud — kaks paksukest õhutõrjest ja üks pikk mustajuukseline šifreerija. Traub magas temaga. Algul oli tüdruk lõbus, jõi palju ja rääkis meeste kohta rõvedaid anekdoote, aga kui nad voodisse heitsid, hakkas ta värisema ja tunnistas sosinal, et Traub on tal esimene. Traub muigas pimedas: mispärast ometi kõik naised rääkisid, et tema on neil kas esimene või teine. Ainult üks noor naine Sudeedimaal ütles, et Traub on tal kolmeteistkümnes Hiljem hakkas Traub teda armastama ja tahtis abielluda. Naine pidi sõitma tema juurde Lvovi, kus ta tookord armeega viibis. Aga tema ešelon pommitati sodiks. Algul suhtus,Traub sellesse ükskõikselt, mis teda ennastki ehmatas, alles hiljem, ajapikku hakkas ta teda meenutades järjest sagedamini tundma piinavat troostitut igatsust.
Koju jõudis Traub väsinuna ja tigedana. Und ei olnud. Ta keetis kohvi ja musta vedelikku tassi valades meenutas von Strombergi sõnu: «Krakov kui slavismi keskus hävitatakse.»
Traub vajus kössi ja nägi end kõrvalt: hallipäine pikk mees rohelises mundris. Ta kujutas endale äkki selgesti ette tohutut kohtuhoonet ja iseennast kohtunike punase laua ees, seljas erariided, kuid ilma lipsuta. Ta kuulis, kuidas inimesed pressiloožis vestlesid.
Traub võttis telefonitoru ja valis numbri.
«Pan Trabczynski?» küsis ta. «Kus teie poeg on? Kuidas? Hästi. Astugu minu poolt läbi — aga ilmtingimata.»
Õhtul rääkis Trabczynski Traubiga toimunud kõnelusest Hallile. Hall käis öösel Vihuri konspiratiivkorteris ja teatas talle jutuajamisest Traubiga ning andis üle Neubutti paberid, mis pani Zosia oli toonud.
«Kõik klapib,» ütles Vihur. «Tähendab, kõik on tõsi. Järelikult tulime õigel ajal.»
Nad istusid Halliga koos oma kolm tundi, kavandades tegevusplaani: võimalike piirkondade täpsustamine, kõigi sejle operatsiooni eest vastutavate inimeste, ladude ja sapööriväeosade asupaiga väljaselgitamine.
Päeval läks Vihur Paleki juurde, kus elas Anja. Kell kolm nelikümmend võttis Anja ühenduse keskusega ja teatas Borodinile esimesed täpsed andmed.

XXIV. KRYSIA

Stepan Bogdanov mõistis, et sakslasele, autobaasi mehaanikule Lenzile on kõige tähtsam väljanägemine, peaasi, et väliselt oleks kõik tipp-topp, see on tal psüühikas — kui välimus on šikk, siis endastmõistetavalt on ka seestpoolt kõik laitmatult korras. Lenz ei suutnud ette kujutada, et autol, kui see on korralikult pestud ja läikima hõõrutud, võib sildadel või mootoris mingi viga olla.
Juba «Maria» kaevanduses oli Stepan aru saanud, et kui tööriist on puhtaks pühitud, õlitatud ja näeb ilus välja, siis saksa meistrid sabotaaži ei märka. Nähtavasti olid tööstusliku arengu paljud aastakümned kogu rahvusele oma pitseri vajutanud. See oli mingi pime usk tööriistade ja masinate välimusse, täpse töö lapsik fetišism.
Stepan kasutas seda: kaevanduses nühkis ta saksa meistrite silma all hoolega oma piikvasarat, aga niipea, kui nad selja pöörasid, keeras ta kruvid lõdvemaks ja seega kulus vasar kümme või rohkem kordi kiiremini.

Sakslased ei suutnud aru saada, et nende pühalikku suhtumist tööriistadesse ei saa üle võtta need miljonid inimesed, keda Sauckel töörinde süsteemis aukude kinnitoppimiseks Saksamaale kokku ajas. Kogu Saksamaal kasvas ja laienes inimkonna ajaloos seninägematult massiline, stiihiline protest, mis väljendus algul passiivses töössesuhtumises, hiljem aga kujunes teadlikuks sabotaažiks. Andmed, mis töörinde juht Sauckel Martin Bormannile esitas, kujutasid aukartust äratavat pilti edusammudest: igast Euroopa otsast olid veetud Reich'i miljonid inimesed. Aga kui võtta ühe sakslase tööviljakus, siis võrdus see saja või poolesaja välistöölise tööviljakusega. Sakslane töötas enda heaks, ta teadis, mille nimel töötab: mitte ainult rindel võidu saavutamise nimel, vaid ka nende markade nimel, mis annavad talle võimaluse osta uue kapi, mootorratta või auto. Välistööline töötas esiteks vaenlase heaks ja teiseks, isegi need, kes olid materiaalsete hüvede saamiseks valmis kompromissile minema, ei saanud muud kui supilörri ja puukingi.
Kord ütles mehaanik Lenz Bogdanovile:
«Kui minu teha oleks, ma maksaksin neile nagu sakslastelegi: siis me kindla peale võidaksime. Isegi makaak teeb loomaaias oma trikke kompveki eest. Mispärast arvatakse, et välismaalased hakkavad tööle palja leeme eest? Sina oled nagu valge vares, et kõike niimoodi hoolega vuntsid.»
Bogdanov vaikis, jätkates «Opel-Kapitäni» nühkimist. Sõjavangis oleku aastatel oli ta harjutanud end kuldse reegliga: vaiki, kuula, naerata. Ja kõik.
«Pea kinni,» ütles mehaanik, «las ma näitan. Sa ei nühi päris õigesti.»

Ta võttis Bogdanovilt lapi, kastis selle poleerimisvedelikku ja hakkas autot hõõruma. Ta ei teinud seda kiirete liigutustega nagu Stepan, vaid aeglaselt, ringidena, otsekui oleks oma lapse selga pesnud.
Sageli töötas Stepan garaažis üksi. Ta oleks võinud mootorite polte järele anda, mootorisse liiva puistata ja niplit pisut lahti keerata, aga Kolja, kui nad viimane kord kohtusid, keelas selle kategooriliselt ära.
«Ma saan aru,» ütles Kolja, «ma saan kõigest aru, Rodja, kas või nui neljaks, aga pea vastu. Sa rikud mul niiviisi kogu mängu ära. Rumaluste pärast otsa saada pole mõtet.»
«Ütle, mida ma pean tegema? Nii ma ei suuda.»
«Ma rääkisin sulle: mind huvitab, kes nende autodega sõidavad, kuhu sõidavad, autojuhtide ja nende peremeeste nimed. Ja sapöörid, veel kord sapöörid, Rodja. Mind huvitavad sapöörid ja SS.»
Nad kohtusid õhtuti Krysia juures, kus Bogdanov elas. Krysia, kõhn, valgepäine ja siniste silmadega kahekümneaastane tüdruk oli vaikne nagu hiir. Kodunt ta peaaegu ei lahkunud, liikus tubades kuidagi vargsi, kuulmatult, ja ta liigutused olid pehmed, tasased ja ette-vaatlikud.
Niisuguseks muutus ta sellest peale, kui hakkas käima sakslasega, Kurt Appeliga, kes oli samuti siniste silmadega, kõhn ja valgete juustega — päris poisike.
«Ma saan kõigest aru,» ütles Kurt, «ma hakkan sinu juures käima ainult öösel, kui keegi meid ei näe. Ma ei hakka sind endaga häbistama, hiireke.»
Ta kutsus Krysiat hiirekeseks, ja ta nägu muutus õndsaks ja lahkeks nagu pühakul.
Enne nende kohtumist oli Krysia olnud seotud Halli inimestega. Siis oli ta lõbus, rääkis valjusti, käis nagu kõik inimesed, mitte nagu nüüd — hirmunult ja krampis. Kurtiga tutvudes tõmbus ta tagasi, ei käinud enam põrandaaluste seltsimeestega kokku saamas — eriti pärast seda päeva, kui Hall oli sidepidajate kaudu paiunud, et ta sakslase käest informatsiooni hangiks.
«Ma ju armastan teda,» oli ta öelnud, «ma ei saa niiviisi. Ma ei ole ju mingi müüdav naine ...»
«Kas sa ka aru saad, mida sa räägid?» oli sidepidaja küsinud.

«Kui ma ei saaks, siis ...»

«Nii et müüd selle isase pärast kodumaa maha?»

«Ta ei ole isane, ta on poiss ...»

Sidepidaja oli seitsmeteistaastane. Ta tõusis toolilt ja lõi Krysiat vastu põske, siis sülitas jalge ette ja ütles:

«Eh, vastik sakslase küljealune ...»

Kui Hall sellest teada sai, läks ta väga vihaseks, kuid Krysia poole sisse ei astunud, sest ei teadnud, kuidas Krysia teda pärast seda vastu võtab. Kuid Krysia ootas. Hiljem lakkas ootamast. Ta hakkas vihkama päeva: talle tundus, et päeval võidakse ta reetmise eest tappa. Päeval ootas ta ööd. Tema juurde tuli Kurt, ja Bogdanov kuulis, kuidas nad öösiti vaikselt rääkisid, või rääkis ainult sakslane nutvat Krysiat rahustades, või kuidas Krysia hommiku eel kuidagi

kummalise, vibreeriva häälega vaikselt naeris, nii et ei saanudki aru, on see naer või nutt või mingi isemoodi hüsteerika.

Stepan kuulas kaua nende sosistamist ja ikka enam jäi talle mulje, et nad räägivad nagu lapsed ja armastavad teineteist sõja-aastail kadunud puhta lapseliku armastusega, millele on võõras soov end unustada, magades kellega tahes ja kus tahes, vaid mis on pärit otsekui sellest olematusse vajunud maailmast, kui inimesed ei suhtunud armastusse nagu viina või morfiumi taolisse abinõusse, kui armastus oli ülev hingepiin.

Kord jõi Bogdanov Koljaga teed. Polnud veel väga hilja, komandanditunnini oli jäänud nelikümmend minutit. Kuigi Koljal oli isikutunnistus ja ööluba, läks ta ikkagi Bogdanovi juurest ja teistest konspiratiivkortereist koju valges, et mitte ülearuseid kahtlusi äratada.

Krysia oli köögis ja pesi nõusid. Kui uks lahti läks, pööras Stepan ümber nagu liigenditel, Kolja aga istus edasi endises poosis, pisut tassi kohal kummargil.

«Peab talle ütlema,» mõtles Kolja, «et nii ei tohi rabeleda. Järsud liigutused on luurajale hauakaevajaks: kõiges — ka mõttetegevuses.»

Lävel seisis sakslane. See oli Kurt.

«Tervist, panid,» ütles ta vigases poola keeles ja läks kööki. Kurt ja Krysia hakkasid kiiresti millestki rääkima. Rääkis õieti Kurt, Krysia ainult küsis midagi vahele. Siis vaikisid nad kaua. Bogdanov osutas peaga ukse poole ja sosistas: «Montecchi ja Capuletti.»

«Tsss,» tõstis Kolja sõrme suule.

Kolja kogu aeg kuulatas, mis köögis räägiti: sakslane oli otsustatud Saksamaale tagasi saata, aga ta ei tahtnud sõita.

«Sakslane kuluks meile marjaks ära,» mõtles Kolja, «ainult et see on kuidagi tossike. Temast saad niisama paiju kasu kui kitselt piima.»

Siis hakkas sakslane nutma. Oli kuulda, kui haledalt ta nutab, lapse moodi nuuksudes. Krysia lohutas teda, sosistas talle kiiresti midagi, kuid sakslane nuuksus edasi, rääkides' segamini saksa- ja poolakeelseid sõnu.

«Mida siis teha,» sosistas Krysia, «mida teha, tähendab, saatus pole meile õnne määranud.»

«Ma ei sõida siit kuhugi,» ohkas Kurt, «mitte kuhugi.»

On inimesi, kes kiiresti otsuseid langetavad, ja hiljem, juba pärast seda, kui nad on andnud nõusoleku või vastupidi, sama kiiresti ära öelnud, hakkab nende südames tundide, päevade, aga võib-olla kuude möödudes piinav võitlus: kas ma tegin õigesti või valesti. Tavaliselt on niisugused inimesed emotsionaalselt tasakaalu-tud, ja nende näiline siirus, mõistus ja ettenägelikkus osutuvad tegelikult ande-kuse-kompleksi väliseks avalduseks, mis hiljem segab neil alustatut jätkata.

On inimesi, kes pealtnäha paistavad aeglased ja kohmakad ja nende tee otsuse langetamiseni on raske ning aeganõudev. See raske ja aeganõudev tee tundub esimesel pilgul olevat kindel tagatis, et inimene on kõiki poolt- ja vastuvõimalusi hoolega kaalunud ning valinud ainsa,

talle õigena tunduva lahenduse. Tegelikult aga satuvad sellised aeglaselt otsuseid langetavad inimesed hiljem ühtelugu traagilise dilemma ette: kas antud sõna murda või sellest kinni pidada, iseendale kõri peale astudes. Kusjuures need inimesed jõuavad selle dilemmani mitte emotsionaalse pöörde, vaid loogilise mõtlemise tagajärjel.
Esimest liiki inimestest tulevad enesetapjad — muidugi sel juhul, kui jutt on ebatavalisest inimesest, ning tema antud sõnal või kord tehtud otsusel on tema saatuses pöördeline tähtsus.
Teist liiki inimestest, kui vaadelda neid luure seisukohast, tulevad enamasti topeltagendid.
Ja ainult emotsionaalse vahendituse ning aeglase, analüütilise mõtlemise harva esinev ühendus annab selle sulami, mis teeb inimesest luuraja, kes mitte ainult oskab näha, kuulata ja vaikida, vaid mis peamine, kiiresti ja täpselt mõelda, fakti mitte ainult hinnata, vaid seda kauge perspektiivi seisukohast ka analüüsida.
Koljal oli see anne olemas.
Raske on täiesti kindlasti öelda, kust see pärit oli. Kui aga pärilikkusteooriasse tõsiselt suhtuda, siis võib oletada, et selle hämmastava omaduse — vastandlike joonte sulami, kusjuures kumbagi joont võib ühtaegu pidada nii väärtuseks kui ka puuduseks, ühendatult aga suureks andeks — sai ta oma isalt Vsevolod Vladimirovitš Vladimirovilt, keda Kolja ema Aleksandra Nikolajevna Gavrilina tundis Maksim Maksimovitš Issajevina ja Himmler von Stirlitzina.
Kolja tõusis lauast ja läks kööki sakslase ja Krysia juurde.

XXV. KESKUSES

Alles ühe Paiku lõpetasid dešifreerijad töö ja andsid Vihuriga peetud kolmanda sideseansi teksti polkovnik Borodinile.
«Ega teil teed järele ei jäänud?» küsis polkovnik kapten Võssokovskilt. «Mul hakkas kuidagi külm, tahaks sooja saada.»
«Kohe panen pliidi sisse,» vastas kapten. «Mul on vist veel natuke vaarikaid järel. Tahate, teen vaarikateed?»
«See oleks jumalik,» ütles Borodin ja sirutas käe tubaka järele. Mitu aastat oli ta töötanud koos Budjonnõiga ja võtnud temalt üle harjumuse tubakast vilkasid keerata.
Võssokovski läks kööki: luureosakond asus väikeses eramus Lvovi lähedal. Maja oli mugav, suure hulga soppide ja paniPaikadega, ning lõhnas kuidagi eriti sõjaeelselt — suhkrustunud moosi, kuivatatud seente ja apelsinikoorte järele: eramus oli elanud koloniaalpoe omanik.
Borodin kuulas, kuidas kapten köögis pottidega kolistas.
«See on meeldiv, kui kodus on paiju potte,» mõtles Borodin muiates. «Tähendab, on suur pere ja küllus majas. Mõnele tundub see sõna kodanlik, bolšeyikule ebasünnis. Aga küllus tähendab ju kõigepealt kasvatust. Millise õrnusega meenutab inimene oma kodu ja pärnasid akna all, ja lampi käeulatuses, ja raamaturiiuleid pea kohal... Patriotismi, mis on kord võitluses sündinud, tuleb kinnitada küllusega.

Patrioot on inimene, kes teadlikult kaitseb tervet mõistete kompleksi: jõge, teatrit, linna, sõbra kodu, võõrast last, oma kööki. Kindlasti ka oma kööki, kus on suur hulk potte.»
Borodin kustutas oma sigarikujulise pläru ja avas Vihuri raadio-informatsiooni esimese lehekülje.

«Töö jätkub kõiki kontakte kasutades. Selge on vaid see, et Pasternaki fordi piirkond on platsdarm, kus baseeruvad aktsiooni ette valmistavad Saksa väed.
Laagrist põgenenud Nõukogude sõjavangi Stepani kaudu sattus Kolja saksa sõjaväelase, armee staabis töötava autojuhi Kurt Appeli peale ja värbas ta meie heaks tööle. Appel paiub,

et tal aidataks jääda koos oma naise Krysia Živulskiga Poolasse. Kolja lubas aidata, jättes oma teada, kes ta tegelikult on, kuid paius välja selgitada kõik, mis puudutab sapööriteenistust. Kolja motiveeris oma paivet sellega, et tal on vaja muretseda partii labidaid ja kirkasid mõisnikele müümiseks.
Appel ütles, et ta töötab juhusliku autojuhina, kindlat peremeest tal ei ole. Teistest sagedamini sõidab ta linnast välja, kus asuvad sapööriallüksused: 12. üksik sapööripolk, SS-i 17. tankiarmee, 4. diviisiga liidetud 5. sapööripataljon ja 5. üksik sapööripataljon, mis dislotseeruvad ümber Krakovi viiekümne kilomeetrise raadiusega.
Palume teatada andmed saksa sõjaajakirjaniku Traube kohta.
Kolja moodustas laagritest põgenenud sõjavangidest võitlusrühma, kes asub praegu metsades Zakopane piirkonnas. Nende inimeste nimed ja andmed nende kohta teatan järgmise seansi ajal.
Kolja töötab intendandiga, kellele ta allub. Intendandi nimi on Johann Kozicki, auastmelt oberleutnant, nelikümmend kolm aastat vana, pärit Kölnist, naise nimi on Mathilde, sündinud von Sassel. Tema aitab muretseda dokumente, mis on seotud tooli ja fugasside veoga. 14. 7. 44 kell 22.46. Vihur.»

Borodin parandas laupa kortsutades punase pliiatsiga grammatilisi vigu ja kirjutas servale: «õppige ometi lõpuks dešifreerima ilma vigadeta — häbi hakkab.» Ta ei talunud kirjaoskamatust. Siis tõmbas Borodin sinise pliiatsiga kriipsu alla nimedele, mis Vihur oli teatanud, kirjutas need eraldi pappkaartidele ja pani kõrvale.
Võssokovski tuli tagasi ja asetas polkovniku ette suure tassi lõhnava vaarikateega.
«Tänan,» vastas Borodin hajameelselt, jätkates väljakirjutuste tegemist.
«Jahtub ära.»
«Mis?» küsis Borodin.
«Tee jahtub ära, seltsimees polkovnik.»
«Ahsoo .. . Pole viga, pole viga.»
Borodin võttis raudkapist äsja Moskvast saadud radiogrammi, tegi sellest väljakirjutuse, pani šifreeringu tagasi kappi ja hakkas Vihurile vastust kirjutama.
106
«Alates kahekümne kuuendast kuupäevast tuleb teil või Koljal olla kolm päeva järjest turuplatsi äärses kirikus kõigil õhtustel jumalateenistustel, viies rida, esimene koht vasakul, «Francuski» hotelli restoranis. Teil või teie asendajal peab olema seljas sinine kaherealine ülikond, ees must lips ja pintsaku revääril natsionaalsotsialistliku partei märk. Vasaku käe keskmises ja nimetissõrmes peate kandma sõrmuseid: laulatussõrmust ja kiviga sõrmust. Võrdsete ajavahemike järel sulgege peopesaga vasak silm — põrutuse tundemärk. Teie juurde tuleb mees ja küsib: «Andke andeks, et teid tülitan. Kas ma tohin siia istuda?» Te vastate: «Kahetsen väga, kahjuks ootan daami.» Jääte selle inimese käsutusse seniks, kuni see talle vajalik on. Tervitus. Kõik. Borodin.»

Juhtus nii, et Anja jõudis Borodini šifreeringust ainult osa vasttä võtta. Nad istusid Vihuriga metsas mahajäetud küünis, ümberringi ei ühtki hingelist. Küünis lõhnas heina ja kuivanud lillede järele: kogu küün oli täis värskelt niidetud heina. Kui Anja võttis vastu lauset «alates kahekümne kuuendast kuupäevast tuleb teil kolm päeva järjest...», taoti vastu ust.
Vihur haaras lehe saate tekstiga, tormas mööda redelit pööningule ja peitis end heinte sisse ...
Anja lõi kirvega raadiojaama puruks ja hakkas kiiresti allesjäänud pabereid närima. Ta jõudis veel lakka viiva redeli heinte alla matta. Siis tungisid sõdurid sisse.

XXVI. VAJALIK EKSKURSS

Von Stirlitz kinnitas end suure kummirihmaga istme seljatoe külge.
«Vaadake,» pöördus tema poole teekaaslane Otto zu Ucher, «kas panite tähele, et ma istun kolmeteistkümnendal kohal?»
«Mulle jälle tähendavad kolmteist, esmaspäev ja reede, samuti lisapäeva-aasta õnne. Tahate vahetada?»
«Tahan küll.»
«Kas olete hullumeelne?»
«Tõenäoliselt.»
«Vahetame siis.»
«Kas tõsiselt või teete nalja?»
«Teen nalja,» torises Stirlitz, «mulle meeldib kangesti nalja teha.»
Otto zu Ucher istus SS-i ohvitseri kohale, naeratas omaette ja hakkas klaaskompvekki imema.
«Mulle ei meeldi lennata,» tunnistas ta, «ma lihtsalt ei talu seda. Saan kõigest aru, et maanteel sureb rohkem inimesi kui taevas, aga mulle ei meeldi ja muud midagi.»
«Te olete rikas,» märkis Stirlitz, «teil on, mida kaotada, sellepärast kardategi.»
Otto zu Ucher oli kunstide doktor. Ta lendas üle vaatama kõige väärtuslikumaid kunstimälestisi, mida võinuks valuutaks teha.

Himmler võttis kuulda Breugami arvamust — diplomaat vaatas Kaltenbrunnerist kaugemale. Stirlitzile tehti ülesandeks valida koos kunstide doktoriga välja kõige huvitavamad keskaja meistrite lõuendid ja vaadata läbi ülikooli raamatukogu.
Lennuk tõmbus pingule nagu sprinter ja alustas kihutamist Tempelhofi betoonist stardirajal. Alumiiniumkere värises vastikult. Lennuk rappus paar korda, mootorid undasid ja lennuk tõusis õhku. Tundus, et ta seisab paigal, siis tõstis J-52 nina püsti ja hakkas kiiresti kõrgust võtma.
Otto zu Ucher litsus end vastu akent. Stirlitz märkas, kuidas ta istme käetugede külge klammerdunud peeneid sõrmi liigutas.
«Ta tõesti kardab,» mõtles Stirlitz. «Nii tark ja nii arg. Aga mis sa kunstiinimesest ikka tahad, närvid ülitundlikud ja fantaasia perutab. Neid kadestatakse — eramud, raha, kuulsus. Vaesed, õnnetud, piinatud inimesed. Kunstis ei ole fanaatikuid nagu poliitikas. Kunstis näevad inimesed laiemalt ja kaugemale, neil ei ole silmaklappe, nad võivad lubada endale nähtuste olemuseni jõuda. Isegi lurjusel on kusagil sügaval sisimas soov kirjutada puhtast armastusest või sellest, mis teda seesmiselt sööb nagu rooste. Kuid targal ja ausal kunstnikul on asi veelgi keerulisem. Feuchtwanger emigreeris, aga sajad ja sajad inimesed jäid ju Reich’i? Kuid nad on sunnitud tegema kas otse vastupidist sellele, mida tahavad, või reedavad end, ja selles reetmises küpseb nende viha kõige vastu ümberringi — ka enda vastu.»
Pärast seda, kui Stirlitz Vladivostokist valgekaardi riismetega koos kodumaalt laevaga lahkus, oli tema mõte välismaal elatud kahekümne aasta jooksul muutunud nõelteravaks: ta prepareeris sündmusi, oskas neis näha perspektiivi, vaevamata end põrmugi unetute ööde mõtisklustega. Stirlitzil oli kodus rooma ja kreeka klassikat, raamatuid inkvisitsiooni kohta. Mõnikord rabas teda, et Reich'is korduvad täpselt needsamad käigud ja pöörded, mida tegid Rooma türannid võitluses auahnete rahvuslike püüdluste nimel. Kui laialdase demokraatia asemele tuli isikuvõim ja kui Senati tribüünile astunud inimene pöördus saadikute poole rahvuse nimel, olles kindel, et tema üksi rahvuse püüdlusi ning lootusi teab ja tunneb, siis tõmbas Stirlitz täiesti rahulikult enda jaoks paralleele kaasajaga ega eksinud ühes või teises küsimuses kunagi perspektiivsetes lahendustes.
Pärast kaht emigratsiooniaastat Hiinas — Šanghais ja pärast Harbiinis, Nõukogude-vastase opositsiooni keskuses — sõitis Stirlitz, tookord veel Issajev, Euroopasse. Esialgu töötas ta

Pariisis, siis aga sai Berzinilt Moskvas korralduse sokutada end Saksamaal taasloodud armee ridadesse.
Operatsioon kestis kolm aastat: ta sõitis endisse Saksa kolooniasse Aafrikas, seal muretses saksa dokumendid ja astus natsionaalsotsialistlikku parteisse, tundes õigesti, et nendele löömameestele praegusel Saksamaal kuulub paraku tulevik. Sissisõda pahempoolsete jõudude vahel, tööstusladviku oligarhiline rikastumine — kõik see moodustas nagu mingi tunneli, mida mööda tuli minna: vastupanu poleks nagunii olnud.
Ta määras täpselt kindlaks oma käitumisjoone: türann kardab

sõpru, ja kuigi ta ei lase eriti esile kerkida nendel, kes talle tõredalt tõtt räägivad, usub ta ometi rohkem just seda viimast inimkategooriat. Seepärast lubas ta endale oma parteistaaži kasutades avaldada arvamusi, mis ametlikega lausa risti vastu ei käinud, kuid olid mõnel määral siiski opositsioonilised. See ei lasknud tal karjääriredelil tõusta, kuid seevastu uskusid teda kõik: Kaltenbrunnerist ja Schel-lenbergist kuni parteijuhini gestaapo osakonnas, kus ta töötas. Niisugune täpselt valitud käitumisjoon lubas tal olla siiras sel määral, et tahtmatu ja võimalik suhete katkestamine olnuks kogu tema eelmise positsiooni seisukohast õigustatud ja arusaadav.
Neljakümne esimesel aastal komandeeriti ta Tokiosse. Kohtunud siin Rootsi saatkonnas korraldatud vastuvõtul Richard Sorgega — nad «olid tuttavad kahekümne kuuendast aastast — informeeris ta teda NSV Liidule kallaletungi plaanidest. Sorge korraldas talle kohtumise Nõukogude saatkonna nõunikuga, kes Stirlitzi saabumisest teadlik oli. Too andis Stirlitzile foto: Issajevile vaatas otsa noormees — tema ise, ainult et kahekümne kolmandal aastal. See oli Aleksandr Issajev, tema poeg. Issajev tundis, kuidas kuum laine valgus üle kogu keha. .Ja siis ilmus kõike varjutades ta silme ette Sašenka Gavrilina nägu. See oli nii käegakatsutav, nähtav ja lähedal, et Issajev ahmis õhku, «tõusis ja seisis mõni hetk püsti, laup kipras. Siis küsis vaikselt:
«Kas poiss teab, kelle poeg ta on?»
«Ei.»
«Aga kas Sašenka teab, kes ja kus ma olen? On talle öeldud?»
«Ei.»
«Millal te nad üles leidsite?»
«Kolmekümne üheksandal, kui noormees tuli passi järele.»
«Mis Sašenka teeb?»
«Siin on nende kahe kohta kõik kirjas.»
Ja ta uiatas Issajevile paar tihedalt täis trükitud masinakirjalehe-fcülge.
«Kas ta oli kogu aeg üksi?»
«Jah.»
«Kus on tema foto?»
«Mulle saadeti ainult teie poja foto.»
Nägemused ründasid teda — selged, detailsed, nagu oleks see kahekümne teisel aastas Vladivostokis, mitte neljakümne esimesel Tokios...
Tookord, kahekümne teisel, viis valgete vastuluure ülem Giatsintov ta Sašenka ja Timohha juurde; see oli tema Vladivostoki-draama viimane vaatus, kui sidepidaja, tšekist Mareikis, hüüdnimega Tšen, sisse kukkus ja tema, Issajev, ametliku versiooni järgi ajakirjanik, jäi vaenlaste rõngasse üksi, täiesti üksi...

... Sašenka ja Maksim Maksimõtš istusid väikese akna all. Aken oli jäätunud, saihetine, valge. Jää tundus pehme ja karvane. Sašenka surus põse vastu akent ja sosistas:
«Algul on nagu kuum, aga pärast väga külm.»

«Ma lähen teie juuresolekul natuke rumalaks, Sašenka. Tahaksin rääkida ainult kõige targemaid asju ja kindlasti aforismidega.»
«Nähtavasti kandub minu seisund teile üle. Ka mina tahaksin olla kohutavalt originaalne ja tark, et te kohe aru ei saaks, kui rumal ma olen.»
«Vaadake, noor kuu — vasakul.» «Soovige midagi.»
«Soovisin.»
«Teil on jaapanlikud silmad.»
«Tõesti?»
«Muidugi. Kas te ise ei tea?»
«Tean. Aga küsin ikkagi.»
«Miks?»
«Et te minusse armuksite.»
Issajev surus samuti põse vastu aknaklaasi ja ütles: «Algul oli külm, aga pärast uskumatult kuum.» «Teil on põsed roosad ja sinised korraga.» «Ei maksa sõrmi vastu jääd hoida, jäävad kangeks.»
«Maksab küll.»
Issajev võttis tütarlapse käe oma ahtasse, tugevasse pihku ja ütles: «Mängime laksumängu.»
«Ma ei oska.»
«Te olete lihtsalt unustanud. Ma hakkan kohe laulma ja teie käsi pillutama, teie aga ei tohi lasta oma käele laksu lüüa.» «Ega te kõvasti ei löö?»
«Ei, löön õige õrnalt.»
«Olgu,» ütles Sašenka veel vaiksemalt, võtmata kätt Issajevi külmast pihust.
Maksim Maksimovitš hakkas tasa laulma: «Kus sa käisid? Vanaema juures! Mis sa sõid? Putru sõin! Mis sa jõid?»
«Piiritust,» vastas Sašenka naeratades ja laksas Issajevit vastu kätt. «Te ei mängi ausalt, tahate meelega kaotada, ise ei julge silma vaadata.»
«Sašenka, kui inimesed olid kaua, terve igaviku koos ja siis äkki üks neist võttis kätte ja sõitis ära, aga selleks, et kindlasti ja varsti tagasi tulla — mis siis oleks?»
«Millest te räägite, Maksim Maksimõtš? Ma ju ei sõitnud Ameerikasse Gavrilini juurde, kui te ei taha, siis ...»
«Kui te ainult näeksite, kui vastik ma olen, kui teie silmis mu peegeldust pildistada: ma paistan väike ja lömmi litsutud, otsekui oleks hauaplaat mulle peale pandud.»
«Miks te nii räägite? Ma ei ole vürstitar Mary, ma olen üle elanud revolutsiooni ja viis sõja-aastat. Mind ei maksa ebamäärase jutuga eemale tõugata, parem rääkige kõik otse ära, muidu mõtlen jumal teab mida.»
Issajev võttis riiulilt Timohha valmistatud vilepilli, mis kujutas kitsetalle, ja hakkas vaikselt puhuma. Sašenka vaatas teda, pea rusikatele nõjatunud, ja näris huult. Kuu — tohutu suur ja kollane — valgustas jääd aknal, mis moodustas nüüd kummalise mustri.

«Teate,» ütles Sašenka, «kunagi te kahetsete väga, et ei lubanud mind enda kõrval olla.» «Ma tean...»
Ja Issajev hakkas uuesti puhuma vilepillil nukrat ja selget viisi, mida harilikult laulavad karjused — kõige armunumad inimesed maailmas.
Sašenka tõusis, võttis õlgadele valge nahkäärisega kasuka ja astus üle unes vähkrevate politseinuhkide välja trepile.
«Kes see on?» küsis üks nuhkidest, pistes käe padja alla. «Ah preili, vabandage, nägin totrat und ...»
Issajev läks Sašenkale järele.

«Vaadake, missugune on taiga kuuvalgel. Nagu dekoratsioon. See on nii ilus, et see on lausa inetu.»
«Kui mängida Kuindži maalide juures Beethoveni muusikat, siis näed kõike teisiti.»
«Kas mõtlesite laubast sellepärast, et rääkisin teile muusikast ja maalikunstist? Kas te tõesti arvate, et ma olen tark?»
«Jah.»
«Naine peab olema rumal, siis on ta õnnega koos.»
«Kas teile on seda keegi öelnud?»
«Ei ole.»
«Pole tõsi. See on mehe ütlemine. Võtke vilepill.»
Sašenka hakkas mängima laulukest, mida õpivad väikesed lapsed, keda vanemad on esimest korda klaveri taha istuma pannud. Ja taiga muutus tõepoolest teistsuguseks: varjud hapral naftaliiniga sarnaneval lumel hakkasid elama» muutusid reaalseteks ja liikuvateks, tohutute seedrite ladvad tuletasid meelde muinasjutuhiiglasi ja kauged kuuhelgid jäätunud soolakutel, mil varem tundusid tardunuina, hakkasid veiklwna.
«Sašenka,» ütles Issajev, «minu elukutsele, žurnalistikale, on naise armastamine vastunäidustatud, sest see teeb õrnaks ja liiga pehmeks. Aga seda ei tohi. Kuid ma pole kunagi varem kedagi armastanud, isegi eemalt mitte, sest mulle on alati olnud kõige tähtsamad mu ... lugejad. Nemad nõuavad endale kogu mu armastuse, kogu südame, kogu aju, muidu teen oma tööd poole jõuga, ja milleks niisama tühja loba ajada. Nii olen ma arvanud.»
«Kas arvate seda ka praegu?»
«Jah.»
«Kas tohib, ma suudlen teid, Maksim Maksimovitš?» Tütarlaps võttis Issajevi pea oma käte vahele ja suudles teda huultele.
«Maksim Maksimõtš,» ütles Sašenka sosinal, «aga teie lugejad ju kleebivad talveks ajalehtedega aknaid ja lõikavad teie nime pooleks — ma olen ise näinud.»
Issajev silitas Sašenka nägu. Silitas pimesi ta laupa, põski, huuli. Ja ta nägu oli kurb ning rahulik nagu ikoonipühakul.
«Ma tulen teiega kaasa, ükskõik kuhu te mind kutsute,» ütles Sašenka, «olen valmis kandma seljas koormat, käe. otsas aerusid ja hambus kotti, kus on meie leib. Olen valmis olema teie kõrval kõik-
111
jal — näljas, hirmus ja valus. Kui te siia jääte, jään teie kõrvale, ähvardagu meid mis tahes.»
Sašenka rääkis ja rääkis, ja Issajev hõõrus oma õnnelikku nägu tema põse vastu nagu väike kutsikas.

Nelja tunni pärast tuli Timohha taigast tagasi ja viipas Issajevile, kes istus kerra tõmbunud Sašenka kõrval diivanil.
«Mis sa arvad, kas saame looma kätte?» küsis Issajev.
«Peame saama.»
«On ta siit kaugel?»
«Oma kümme versta, sopkal.»
«Seegi hästi,» ütles Issajev, ohkas, sulges silmad ja hakkas uuesti magava Sašenka nägu silitama.
«Võiksite natuke magada, härra Issajev,» andis Timohha nõu, «homme on tükk tegemist.»
«Pole viga,» vastas Issajev tasa, «see on kõik tühine asi, täiesti tühine, Timohha...»

Juba vastu hommikut, kui halli nukra ookeani poolt kerkivad pilved kuu varjasid, lõid onni aknad autolaternate hüplevast valgusest helendama — saabus Giatsintov.

Issajev, kes kogu öö oli Sašenka kõrval istunud, suudles teda laubale, kattis soojemalt kinni ja läks siis Timohha kõrvale voodisse. Timohha nihkus seina poole. Põdranahksed saapad jalast võtnud, viskas Issajev end jäägri kõrvale pikali, heitis käed üle pea ja sulges silmad.
Valgete vastuluure ülem polkovnik Giatsintov sisenes onni, astus ettevaatlikult üle nuhkide, kes unes otsekohe sirutasid käe püstolite järele pea all.
«Puhake, puhake,» sosistas Giatsintov.
Tema järel tulid onni veel kaks nuhki. Nad istusid laua äärde ja asusid kohe järelejäänud õhtusöögi kallale. Giatsintov astus Timohha kõrval lamava Issajevi juurde, kummardus tema kohale ja vaatas kaua Maksim Maksimovitši. Too nohises magusalt, ükski näolihas ei liikunud, isegi ripsmed ei värahtanud: Issajev magas rahulikult nagu laps.
Giatsintov ohkas närviliselt, astus siis tagasi ja istus pingile, hakates laual mõtlikult trummeldama operetiviisi.
«Sööge vaiksemalt,» palus ta nätsutavaid nuhke, «inimesed magavad ...»
Timohha matsutas uniselt suud, hakkas vähkrema ja kargas siis istuli, ise kiiresti korrates:
«Tõuske üles, härra Issajev, tõuske üles ...»
Issajev mängis väga usutavalt magajat, lükkas Timohha käe paar korda eemale, kargas siis püsti, nägi' otse enda ees Giatsintovit, naeratas kohmetult, hõõrus silmi ja hakkas Vanjušinit äratama.
112
«Kas olete juba ammu siin?» küsis Issajev polkovnikult. «Mitte just väga ammu.»
«Rutemini, härrased,» kiirustas Timohha, «me peame jõudma enne päikese tõusu, muidu on kõik lörris! Hirve peab pimedas ümber piirama, ta kuuleb viie versta taha.»
Timohha närvitses märgatavalt, vaadates Giatsintoviga kaasa tulnud nuhke, ta liigutused olid kiired, liiga kärsitud.
Suutmata vastu pidada, küsis ta Giatsintovilt:
«Kas need härrased tulevad ka kaasa, Kirill Nikolajevitš?»
«Jah.»
«Neil ei ole ju püsse.»
«Neil on mausrid.»
«Mis?»
«Ameerika püstolid. Kaks tükki näo peale. Noh, sõbrad, näidake Timohhale, mis riistad teil on.»
Nuhid kergitasid frentšihõlmu, näidates Timohhale granaate ja vöö vahele pistetud mausreid.
«Kas ikka saame hirve kätte?» küsis Giatsintov.
«Kui nad pihta saavad ...»
«Pole viga. Neil on kindel käsi.» .
Vanjušin jõi unesegaselt ära klaasi viina ja ütles:
«Olemine on räbal, mina kaasa ei tule.»
«Kütte on vähe, Nikolai Ivanõtš.»
«Ära muretse, Timohha. Minu mehed on suurepärased kütid. Tabavad igasugusest kaugusest. Meil on autos karabiinid ja kuulipildujad,» naeratas Giatsintov ja pani käe usaldavalt Issajevi põlvele. «Noh, kuidas on, mu vapper jahimees? Kas saame hirve kätte?»
«Püüame,» vastas Issajev ja koputas sõrmenukkidega vastu lauda, «kardan ette ennustada.»
«Kas võtame Sašenka ka kaasa?» küsis Giatsintov.
«Jätke tütarlaps rahule,» pomises Vanjušin kasuka alt. «Las magab, pärast küpsetab teile maksa.»
«Prometheuse süžee,» tähendas Issajev naljakalt nina kirtsutades, «ainult et kellele küpsetab ja kelle maksa?»
«Noh, jumal kaasa,» ütles Timohha. «Läki!»

«Minge tema järel,» andis Giatsintov nuhkidele käsu, «meie Maksim Maksimõtšiga oleme viimased.»
«Kas tahate täna ise tulistada?» küsis Timohha polkovnikult. «Kui ei, siis ma lähen üksi. Aga kui tahate, siis ärge viimaseks jääge, hoidke mulle lähemale — viin teid teispoole koske, kus ma hirve olen söötmas käinud.»
«Hästi. Tuleme sulle järele, meil on Maksim Maksimõtšiga vaja viis minutit juttu ajada.»
Giatsintov heitis karabiini õlale, mässis paksu salli ümber kaela ja ütles:
«Hakkame siistasapisi astuma.»
Timohha ja neli nuhki läksid ees. Veidi tagapool astusid teineteisel käe alt kinni hoides Giatsintov ja Issajev.
113

«Maks, tahaksin teiega väga rääkida lahtise taeva all,» alustas Giatsintov tasa, «linnas ei leia kuidagi võimalust nelja silma all olla. Kui enda poole kutsun, hakkab intelligents teist kui võimalikust kaitsepolitsei agendist otsekohe eemale hoidma Teie pool kokku saada? Aga seal on alati palju rahvast. Kuid «Banzai» kohvikus olete Tšeniga nii tihti käinud, et olete seal liiga tuntud ...»
«Seal pakuti oivalist kala.»
«Kloostri moodi?»
«Ei, see on harilik. Mulle maitsesid seal tuura rasvas praetud krevetid.»
«Jajaa, ma kunagi proovisin, see on väga hõrgutav. Aga me kaldume teemast kõrvale. Jutt tuleb lühike. Ma ei taha midagi teada teie minevikust, kuigi see on äärmiselt huvitav ja täis paljusid valgeid laike nagu Austraalia kaart. Mulle on pakkunud huvi teie olevik, see on elegantne, teie vääriline. Te olete võrgutaja ja see ei ole mitte mingi eriline väärtus, vaid elukutse. Kuid mind huvitab teie tulevik. Täna, pärast hirve mahalaskmist, ütlete mulle «jah». Mõistate?»
«Olen valmis ütlema seda kohe praegu. Ainult ma ei saa päris aru, missugusest «jahhist» jutt on.»
«Kas olete viieaastane või? Ehk te ei oska isegi r-tähte öelda! Kas teete veel öösel voodisse? Jätke nüüd, kulla mees, me oleme teiega ju täiesti täiskasvanud inimesed.»
«Aga kui ütlen ei?»
«Olete nutikas. Hea, et te sellest rääkima hakkasite. Unustasin öelda, et kui ma kuulen «ei», siis homme matame teid maha, nagu oleksite kogemata surma saanud.»
«Missugune julmus, Kirill Nikolajevitš,» naeratas Issajev.
«Teie elukutse ja sidemetega inimeste puhul teisiti ei saa.»
«Vannun jumala nimel, et vaikin nagu kala.»
«Teie sõber Tšen juba rääkis mulle seda,» lausus polkovnik Issajevile silma vaadates.
«Kes?»
«Tšen. Kas te tõesti ei teadnud, et Tšen on tšekist Mareikis?»
«Kohe hakkan naerma ja hirmutan hirve ära, polkovnik.»
«Jätke. Partii on lõppenud, tuleb valida vääriline väljapääs.»
«Kas teate, et kahtlustamise maania on paljude vastuluuretöötajate kutsehaigus, polkovnik?»
«Olen kuulnud.»
«Huvitav, kas teie korteris on olemas ametiühing, kes võitluspos-til haigestunute õigusi kaitseb?»
«Aitab,» kortsutas Giatsintov kulmu ja kiirendas samma, hoides Issajevil käe alt kinni.
«Ainult ärge hakake nalja tegema. Hirve sihin mina üksi.»
«Teate, Kirill Nikolajevitš, mul nagu ei ole tahtmist jahile minna. Lähen koju.»
«Tähendab jah?»
«Ei.»

«See on esialgu ei. Aga koju ma teid ei lase. Õigemini, teel koju juhtubki teiega õnnetus. Tõsijutt, ma ei naljata. Meie töös on üks oht:
114
liiga pikalt mängima jääda. Mina olengi seda teiega teinud. Ja käike tagasi võtta ma enam ei saa.»
Issajev vaatas selja taha: nende järel tuli veel üks nuhk.
«Nii et, Maksim Maksimõtš, te olete ju inimene, kes tunneb sõna tähendust, saage minust aru: olen liiga kaua mänginud. Ja mul on teid vaja. Milleks — seda ütlen siis, kui kuulen jah-sõna. Kui ütlete ei, pidage end surnuks.»
Luuraja on kohustatud olema mitte ainult näitleja. Veel suuremal määral peab ta oskama olla lavastaja, kes võib fantaseerida, hiljem selle fantaasia jälle lõhkuda, mõelda välja uue ja lõpuks jääda kõige andekama variandi juurde.
Issajev mõistis algusest peale, et jahile, mille ta ise oli välja mõelnud, ei tulnud Giatsintov mitte niisama. Juba ammu oli Issajev hakanud jahiks ettevalmistusi tegema. Oma kujutlustes oli ta seda analüüsinud esimesest kuni viimase sekundini.
Millele ta lootis, kui palus Timohhat Giatsintovi jaoks jaht korraldada? Ta mõistis täielikult, et Giatsintov püüab just siin, jahil, taigas, kaugel kõigist, kes võiksid Issajevit mõjukalt aidata, kõik asjad paika panna, seada ta dilemma ette: jah või ei. Koostöö kaitsepolitseiga või keeldumine koostööst? Järelikult, arvas Issajev, just siin on vaja tema ja Giatsintovi vahekordade Gordioni sõlm katki raiuda. Nimelt sellepärast püüdis ta — muidugi ridade vahelt — Sašenkale seletada, et ajutine eemalolek ei tähenda lõplikku lahkumist; ootamine on armastuse ja ustavuse parim tagatis. Issajevile tundus, et Sašenka milleski mõistab teda, kõike ei saanud ta temale muidugi rääkida. Kuid Issajev armastas Sašenkat ja talle näis, et selle, mida tal polnud õigust rääkida, on Sašenka kohustatud ise lõpuni mõtlema.
Kuidas ta eelseisvat operatsiooni ette kujutas? See rajanes tõelise küti psühholoogia täpsel tundmisel; tõeline kütt peab endale alandavaks anda viimase ja otsustava lasu õigus kellelegi teisele. See soov pole teadlik, on kaasasündinud, igavene. Ja nagu Timohha juba möödunud suvel rääkis, oli Giatsintov kirglik, hasartne kütt. Järelikult, arvas Issajev, ei luba Giatsintov ühelgi nuhil enda kõrval seista, sest ta on endas liiga kindel. Järelikult, Timohha viib nuhid ajusse, et nad ajaksid hirve otse polkovniku ette, ja polkovnik käsib Timohhal täpselt nii teha, kui jääger seda temalt peaks küsima. Timohha muidugi küsib ja Giatsintov käsib nuhkidel minna ajusse. Seega jääb tema üksi, Timohha paneb ta seisma kõrge männi juurde, lumega kaetud tohutu heinasao lähedale, öösel peidavad end sinna saadu Kulikovi ja Suržikovi partisanisalga võitlejad. Nemad peavadki ründama Giatsintovit selja tagant, kui Timohha nuhkide abiga aju alustab. Ta hakkab karjuma, ohhootama, lärmi tegema, et hirv otse Kirill Nikolajevitši peale tormaks, polkovnik on neil hetkedel üks suur tähelepanu, kuid sel tähelepanul on ainult üks suund — mets enda ees, kust iga minut peab nähtavale ilmuma suur hirv. Nende sekundite jooksul peavadki partisanid tormama Giatsintovi kallale, käed kinni siduma, suu kinni toppima, jäljed segi ajama, viskama polkovniku karabiini ja talvemütsi lahvanduse lähedale, imiteerides sel
115
moel traagilist ja absurdset surma. Polkovniku enda aga viivad kõrvalist rada mööda taigasse, kus kõik jäljed on kadunud. Kogu viimase nädala jooksul olid Timohha ja tema sõbrad seda plaani ette valmistanud. Ja edasi... kaugesse partisanionni, sealt peavad partisanid toimetama Giatsintovi koos Issajeviga üle rindejoone punaste juurde. Nii oli Issajevil kogu operatsioon mõeldud. Sekundid otsustasid nüüd kõik: kui täpne oli tema plaan, kui õigesti ta Giatsintovi jahimeheiseloomu oli hinnanud, kuidas Timohha partisanidega oli kokku leppinud ja mismoodi nemad oma operatsiooniga toime tulevad. Ühesõnaga, nüüd otsustasid hetked, ja Maksim Maksimovitš, kes seisis polkovnikust saja meetri kaugusel, tardus, tõmbus pingule: sekundid tagusid kõrvus — kähisevad ja aeglased.

Timohha alustas aju. Issajev neelas alla kurku kerkinud klombi. Ta muidugi mõistis, et äärmisel juhul tuleb polkovnik ja selle mehed lahinguga kinni võtta, kuid see operatsioon oleks paijastanud parti-sanisalga, kes end esialgu varjas, oodates valgete pealinna läheduses korraldusi keskusest. Kui tema olemasolust oleks teada saadud, siis oleks salgal tulnud taanduda, ja mine tea, kas oleks saanud seda ilusti teha, sest taganemisteel oli iga kilomeeter täis jaapanlaste vägesid, kes toetasid valgete tagalat oma relvadega.

Kõik läks nii, nagu Issajev oli arvestanud. Timohha tulistas paar korda. Põõsaste vahel jooksis vana hirv, kes siin alati oli joomas käinud. Timohha karjus täiest kõrist:
«Minu juurde, ajage polkovnikule ette! Ai, läks, läks, läks! Ai, lase käia!»
Giatsintov nõksatas ja tõmbus hasardist kaameks, seadis püssi laskevalmis ja astus ettepoole. Nuhid jooksid läbi võsa, et jäägri ehmatatud hirve polkovnikule ette ajada. Giatsintov oli üksi. ... Hoogu sattunud ja hingeldavad nuhid kuulsid Giatsintovi meeleheitlikku karjatust alles siis, kui olid juba kaugel tihnikus. Nad sattusid segadusse ja panid otse läbi metsa jooksu sinna, kuhu Timohha oli Giatsintovi valvama pannud. Võõras metsas kiirustamine on riskantne asi, võib ära eksida, mida Issajev oli samuti arvestanud. Ta oli veendunud, et kui nuhid Giatsintovi karjatust kuulevad ja tema juurde hakkavad jooksma, eksivad nad tihnikusse kindlasti ära. Timohha peab teelt eksinud nuhid üles leidma, kokku koguma ja oma täieliku alibi tõestamiseks nad Giatsintovi asupaika tooma. Nii ka juhtus. Ja kui nuhid lõpuks põõsastest välja ilmusid, siis Giatsintovit enam polnud. Nad jooksid jõe äärde, kus nägid lahvanduse juures polkovniku karabiini, kinnast ja talvemütsi — ja ei midagi rohkem.

Issajev istus Suržikovi ja Kulikovi kõrval. Ta näol peegeldus nõutus ja abitus, kulmud olid kortsu tõmbunud.
Issajev luges šifreeringut, mille Postõševi juurest tulnud sidepidaja oli talle toonud. Issajev nägi numbreid. Neid oli terve tulp,
116
need tantsisid tal sihne ees. Ja need numbrid rääkisid Dzeržinski häälega:
«Teil tuleb leida võimalus koos valgekaartlaste kõige reaktsioonilisema osaga emigreerimiseks, et saaksime teie kaudu teada uutest vandenõudest vabariigi vastu, mida kahtlemata ette võetakse.» Ja Dzeržinski allkiri.
Issajev luges šifreeringut veel kord, põletas selle siis küünlaleegis ära, hõõrus tuha saapaga laiali ja ütles vaikselt: «Selge. Tooge Giatsintov siia.»
Polkovnik toodi muldonni. Nüüd oli ta punastes silmades pilk nagu kodujänesel.
«Noh?» küsis Issajev. «Kuidas on, Kirill Nikolajevitš?»
«Halvasti, Maksim Maksimovitš.»
«Selge, et halvasti. Nii et siis «jah»?»
«Te mõtlete minu tööd teie heaks?»
«Just.» «Olen nõus.»
«Kohe nii kähku?»
«Ma olen ju teie juures, mis mul üle jääb?»
«Väärikalt surra.»
«Ei taha.»
«Ja õigesti teete.»
«Aga tagatised?»
«Teie abi.»
«Palun.»
«Mul on vaja kõik grupid, keda te meie tagalasse saatsite.»
«Tagatised?» kordas polkovnik.
«Ausõna.»

«Te olete ju luuraja.»
«Nimelt.»
«Sellest on vähe.»
«Olgu. Lepime nii kokku: te olete meile vajalik lähema kahe-kolme aasta jooksul. Kas teil on inimesi Pariisi emigrantlikes ringkondades?»
«Jah on.»
«Aga Berliinis?»
«Samuti.»
«See on teie elu tagatis. Praegu ma teilt nendele soovituskirju ei paiu. Kuid varsti läheb mul neid vaja. Saatekas on see märgitud.»
«Mis saatekas?»
«See on meie ütlemine, teil tuleks seda teada. Paberil, mis minu inimesed koos teiega annavad edasi staabile Tšitaas, ja seejärel Moskvas.»
«Kas mind saadetakse sinna?»
«Muidugi. Ja kui mõtlete teel nalja tegema hakata, lastakse teid maha. Annan teile sõna. Aga mis parata? Meie elukutses on teie ütlemist mööda kõige ohtlikum liiga pikalt mängima jääda...»
«Ma ei lähe sinna.»
«Jätke, Kirill Nikolajevitš, aitab.»
117
Kui Giatsintov ära viidi, küsis Issajev:
«Aga kuidas ma tühjade kätega tagasi lähen? Legendi järgi käisin ju jahil.»
«Mille järgi?» küsis Suržikov lugupidavalt:
«Legendi järgi,» naeratas Issajev ja ohkas, «see on ka üks meie-ütlemine.»
«Alguses tahtsime hoopis teid kinni siduda,» ütles Suržikov, «teil on kuidagi kahtlaselt korralik larhv, nii et lõime kahtlema. Aga mis hirvesse puutub, siis kõmmutatakse ta maha, võime kaasa anda ...»

Timohha onni uks avanes. Issajev astus tuppa, mis oli täis salapolitseinikke ja uurijaid, ja langes põrandale. Tal oli seljas hirvevasikas — oma viiskümmend kilogrammi.
«Kakskümmend kilomeetrit vantsisin maha,» kähises ta, «keegi ei võinud ka vastu tulla... Tahan magada. Suur lamab seal.»
Võtnud märjast peast mütsi, limpsis ta kuiva kareda keelega lund, mida üks politseinik oli onni toonud.

Kolm päeva hiljem kutsus polkovnik Suhhodolski, kes oli vastuluure ülema kohusetäitjaks määratud, Issajevi variisikute kaudu kohtumisele. Ta astus Issajevile vastu, käed embuseks ette sirutatud. Pisut kokutades — see juhtus temaga siis, kui ta oli väga erutatud — küsis Suhhodolski:
«Kuidas siis on, mu sõber, kas «jah»?»
Issajev naeratas ja vastas:
«Polkovnik oli võrukael ja lobamokk. Teiega on hirm asju ajada — teie kiindumused on väga ebapüsivad ja vesteldes boheemlastest sõpradega lobisete liiga palju. Sellele vaatamata ütlesin polkovnikule juba jahil jah-sõna. Ma kordan teile, Suhhodolski, jah! Kuulete?! Jah? Aga üks tingimus — ei mingeid varjunimesid, numbreid ja šifreid. Ma olen ideeline võitleja, ma olen kaebamise ja poliitilise nurjatuse vastu. Noh, jääge terveks, loodan, et te ei hakka mind armastuse avaldamiseks kinni pidama. Muide — teie raha ma ei vaja, see lehkab roiskumise ja arguse järele. Ärge kohkuge, häbematus on minu maneer, see on sümpaatne nendele, kelle elukutse on enesevalitsemine .ja sündsustunne.»

Külm sügispäike. Tuul. Ookean. Kümnete tuhandete .inimeste hüüded. Hullunud rahvahulgast vastu metallrinnatist surutud Sašenka vaatab järele kaist eemalduvale viimasele põgenike laevale. Ta silmad on pisarais, ta ei näe midagi enda ümber, ta püüab järele astuda aeglaselt eemalduvale laevale, mille ahtris seisab Issajev, jääkülmad sõrmed haakunud reelingu külge. Tuul rebib Issajevi juukseid, ta vaatab üksisilmi Sašenkat, kes iga minutiga väiksemaks ja väiksemaks muutub. Issajevi kõrval seisavad Kolja Pimenov vastuluurest, kindral Moltšanov, kindral Glebov, Suhhodolski... Sašenka
118
aga läheb järjest pisemaks, kuni muutub kail tillukeseks täpiks, tuul aga rebib Issajevi juukseid, Paiskab näkku ookeani mõrkjat ja uhket hingust.

Issajev kirjutas Sašenkale kirja.
«Mu arm! Tänan sind selle eest, et sa olid ja oled. Tänan sind selle eest, et olen mina — Moskva variandis. Tänan sind selle eest, et ma kõik need aastad olen sind tundnud — ühes õhus, ühes maailmas, ühes päevas ja ühes öös, mis me koos olime. Ma ei saa sulle midagi lubada peale ühe — minu armastuse. Olen ka tulevikus sinuga, nii nagu olin. Maailm lõpeb, kui sind minu kõrval ei ole. Maksim.»

Lennukirattad puudutasid Krakovi lennuvälja.
«Ma ei vahetanud asjata teiega istekohta,» ohkas Otto zu Ucher. «Minu kolmeteistkümnes tõi teile õnne. Jõudsime kohale ilma seiklusteta.»
«Õhus seiklusi ei esine,» vastas Stirlitz. «Seiklus nõuab aega, lennuk aga kukub täpselt ühe minuti, ja juba teisel sekundil olete surnud: südamerabandus on tagatis õhuseikluste vastu.»

Õhtul tuli juuksuritöökotta Kolja juurde lendur, kes oli Stirlitzi kohale toonud. Ta andis Koljale käega märku, et tahab habet ajada: Kolja pintsaku käisel oli väike märk «Ost». Lendur arvas, et juuksur saksa keelt ei oska — kust peaks ta seda oskama! — ja patsutas naeratades endale vastu põski. Kolja naeratas vastu ja noogutas.
«Massaaz?» küsis ta vene keeles.
«Oo jaa, massaaž,» noogutas lendur ja sulges silmad. Tema järel astus sisse pardamehaanik ja küsis:
«Tulid sa siia magama või habet ajama?»
«Tulin nii magama kui ka habet ajama,» vastas lendur. «Pärast reisi selle Himmleri lemmikuga on närvid täiesti läbi. Jumal hoidku, kui lennukiga oleks midagi juhtunud ...»
«Miks sa arvad, et von Stirlitz on reichsführeri lemmik?»
«Sellepärast, et teda oli saatmas poliitilise luure ülem Schellenberg. Ja siis nägin ükskord, kuidas ta reichsführeriga rääkis nagu võrdsega.»
Piloot oli noor mees ja talle meeldis olla informeeritud kõigest, eriti sellest, mis ülevalpool sünnib. Kogenumad inimesed varjavad oma informeeritust, kas vajalikku või juhuslikku, nooremad, kes on alles äsja «suurte inimeste» eluga kokku puutunud, vastupidi, ei saa oma informeeritusega eputamata jätta, tehes seda pisut väsinult ja resigneerunult.
«Mis aukraad tal on?»
Seda lendur täpselt ei teadnud ja vastas jällegi oma nooruslikul
moel: »
«Ta on sõjaeelse staažiga SS-kindral.»
119
«Kas sõitis Franki juurde? Kindlusse?»
«Ei, ta peatus «Francuski» hotellis. Von Stirlitz on suur Bachi austaja — hotelli vastas kirikus on suurepärane orel.»
«Millal ta tagasi sõidab?»

«Päeva paari pärast. Meile anti käsk teda siin oodata.»
Kolja raseeris pardamehaanikut ja nägi, et töökotta on kogunenud üsna palju inimesi; ta lõikas endale märkamatult sõrme ja jooksis arstipunkti. Sealt tõttas ta Vihurile teatama, et Himmleri ametkonnast on saabunud tähtis isik.

Vihur võttis otsekohe ühenduse Halliga ja palus, et too oma inimeste kaudu «Francuski» hotellis teeks kellegi von Stirlitzi kohta kindlaks kõik mis võimalik, eriti sõitude marsruudid, kes teda saadab, millega ta sõidab, millal ärkab ja kus lõunatab.

XXVII. TÖÖSTIIL

Armee vastuluure oberst Berg tõmbus pärast Kärbse kadumist seesmiselt pingule: nüüd, kus füürer oli saatnud erru Canarise — Abwehr'i šefi, looja ja täpsemini öeldes aju ning südame — pidas gestaapo Abwehri töötajate iga viperust veelkordseks kinnituseks, et gestaapo ja armee vahelises ammuses sõjas on õigus gestaapol. Oberst Berg valmistus kõige halvemaks, kuigi mis võis tema jaoks õieti veel halvem olla kui sattuda armee vastuluure šefiks pärast seda, kui ta oli kümme aastat töötanud Berliinis Tirpitzufer 74, luurekeskuses, kus koostati toimikuid maailma kõigi poliitikategelaste, majandusteadlaste, kirjanike, prostituutide, peaministrite, tantsi j ataride, kindralite, psühhiaatrite, režissööride, filosoofide, ühesõnaga kõigi nende inimeste kohta, kes olid Reichi'ile teeneid osutanud või osutavad praegu või võivad seda ühes või teises situatsioonis teha, tahtlikult või tahtmatult, hüvituse eest või ilma.
Canarise juures töötades oli Berg pühendatud paljusse, kuid kaugeltki mitte kõigesse, sest admiral pidas teda hiilgavaks ametnikuks — mitte rohkem. Eriti tegi Canarise valvsaks Bergi hämmastav mälu: temal polnud vaja lahti võtta toimikuid, mida ta kümme aastat tagasi eli lugenud, ta mäletas neid peaaegu peast.
«Hea mälu on omane väheandekatele,» ütles Canaris, «kui jutt on inimesest, kes on pühendanud end humanitaaralale, mitte tehnikale. Luure kui poliitika esimene koostisosa on humanitaarala. Nende jaoks, kes tunnevad küsimuse olemust, on see absoluutselt väljaspool kahtlust. Kui mulle öeldakse, et luures sõltub aktsioonide edu arvestuse matemaatilisest täpsusest, paneb see mind muigama. Matemaatika teeb meile kahju, sest ta kehastab mõistuse Pokrustese sängi. Luure apelleerib kõige madalamatele kirgedele ja püüdlustele.»
Admiralile meeldis kasutada aforisme. Ta tabas end sellelt, et isegi oma armastatud taksikoera Seppeliga rääkides viimistles ta oma väljendeid ja jälgis tahtmatult, et tema jutt oleks elegantne ja mõjus.
120

Berg nagu õigupoolest enamik Abwehri kaastöötajaid, kes polnud admiralile nii lähedal, et oma individuaalsust säilitada — sest sõpruse tagatiseks on individuaalsuste erinevus —, jäljendas Canarist kõiges, püüdis rääkida naljatades, heasoovlikult, vestluskaaslases poolehoidu äratades, kõige tähtsamast naljatoonil üle libisedes, riietuda nagu prantslased ütlevad non chalant — pisut lohakalt, kuid ainult sel määral, et see lohakus oleks elegantne; suhelda kaastöötajatega leebelt, kuid pisut üleolevalt, ja jällegi sellisel määral, et neid mitte solvata, vaid anda ainult mõista erinevust ametiredelil.
Kui Berg Moskvas elas ja ülikooli keemiateaduskonnas õppis, hämmastasid teda Venemaal pärast revolutsiooni kujunenud suhted: rahvakomissar ja tööline käisid ühtemoodi riides ja rääkisid ka omavahel nagu seltsimehed. Abwehr'is tööle asunud, püüdis Berg seda vene maneeri kopeerida, kuid Canaris ütles talle kunagi, ilmselt aru saades, kust see Bergil pärit on: «Mu sõber, järgimine on hea, järeleahvimine on armetu.»

Berg punastas — see juhtus temaga kergesti — ja sellest peale kopeeris ta kõiges admirali, isegi liigutustes: kolleegidega rääkides pani ta neile käe sõbralikult ja usaldavalt õlale, kuid see žest tähendas heatahtlikkust, mitte siirast poolehoidu.

Mida halvem Bergi olukord oli, seda leebemalt ta oma inimestega rääkis, seda sagedamini naljatas ja naeris ning istus kaua vastuluure töötajate seltsis, rääkides neile kentsakaid lugusid ja juudi anekdoote.

Berg ootas, millal tema pea kohal Kärbse kadumisega seoses torm puhkeb. Uurimine näitas, et Kärbes oli kadunud pärast seda, kui ta naisradisti oma konspiratiivkorterisse oli viinud. Poola elanike hulgas Bergil agente polnud, ja kui olekski olnud, poleks Berg pidanud võimalikuks neid täielikult usaldada: iga poolaka näol võis olla tegemist topeltagend» või desinformaatoriga.

Alles siis, kui Berg oma kavalaid teid kasutades oli kuulnud gestaapo sissekukkumisest vene majorist luurajaga, rahunes ta maha: nüüd ei hakka gestaapo temaga arveid õiendama, sest nad ise lasksid peost palju tähtsama mehe. Berg oletas, et vene majori põgenemisel vaksalist ja Kärbse kadumisel võib olla täiesti loogiline seos: Kärbes — radist — vene major. Seda võimalust Berg igatahes kõrvale ei jätnud ja hakkas sellest lähtudes tegutsema. Gestaapo läks oma tavalist rada: massilised haarangud, arreteerimised, telefonikõnede pealt-kuulamised, kahtlaste poolakate kohta intensiivne andmete kogumine. Berg valis teise tee: kesklinna jättis ta mängust välja ja alustas otsinguid Krakovi äärelinnas. Viis raadiopeilingaatoritega autot kurseerisid ööd ja päevad maanteel ning kõrvalteedel viiekümnekilo-meetrise raadiusega ümber linna. Kümme gruppi kaasaskantavate peilingaatoritega hakkasid metoodiliselt ja pikkamisi kammima ümbruskonna metsi ja mägesid. Berg ei kiirustanud: ta oletas, et radist võtab oma keskusega kindlasti ühenduse. Samuti teadis ta, et vene radistid on alati eetris kaua — nende tabamiseks aega jätkub.

Suurte kogemustega mehena kasutas Berg enda kindlustamiseks variagenti, rahvuselt slovakki, serveeris talle materjali, millest järeldus, et Rybny piirkonnas on mitu inimest näinud Kärbest koos

121

mehega, kes välimuselt sarnaneb põgenenud vene luurajaga. Pärast seda pole Kärbest keegi näinud, kuid meest, kelle tundemärgid sarnanevad gestaapost põgenenuga, nähti öösel väljuvat metsast, pintsak seljas märg ja näol sinised laigud. Leiti võimalus need Bergi fabritseeritud andmed agendile nii kätte sokutada, et tema raport tundus olevat täiesti veenev. Gestaaposse Berg helistama ei hakanud, kuid raporti lisas Kärbse kadumise kausta vahele — igaks juhuks, kui Kra-kovi julgeolekuameti juhtidega peaksid lahkhelid tekkima. .

Berg ei eksinud: päev pärast Kärbse kadumist peiliti välja uus punkt umbes kolmkümmend kilomeetrit Krakovist edela pool, Zakopane suunas. Järgmisel päeval saatis Berg kümnest grupist seitse ja kolm autot sinna kanti. Päev hiljem määrati kindlaks raadiojaama täpne piirkond. Ja nädala möödudes sõjaväe vastuluure arreteeris Anja. Vihur pääses tänu juhusele: sõdur torkis täägiga küll väga vihaselt heina läbi, aga mitte nii hoolikalt, kui oleks pidanud. Tääk torkas kahel korral läbi Vihuri püksisäärest ja üks kord kriimustas pead. Vihur ootas, et pärast läbiotsimist panevad nad mesiniku maja ja kuuri põlema. Seepärast lamas ta, granaat käes. Niisama lihtsalt poleks ta alistunud. Ta oleks nende ette ilmunud ja viis fašisti endaga koos õhku lasknud.

Vihur kuulis, kuidas Anjat peksti ja kuidas ohvitser karjus: «Kus teised on, punane libu?! Vasta, kus teised on?!»

«Ma olen üksi,» ütles Anja. «Teil ei pruugi nii lõuata, mul on hea kuulmine.»

Vihur tõmbus kägarasse ja ta õlad tõmblesid iga kõrvakiilu puhul, mida ta selgesti kuulis.

«Eh sind, eurooplast,» lausus Anja. «Kas teil on tõesti kombeks naisi peksta?»

«Sa oled räpane lits, aga mitte naine!» käratas ohvitser. «Heida kõhuli, nägu vastu maad!»

«Ma ei heida kõhuli, nägu vastu maad,» vastas Anja. «Võite näkku tulistada.»

«Enne kui ma näkku tulistan, sa veel tantsid mu käes, lita!» ütles ohvitser. «Sa veel tantsid nii et hoia alt! Ja kallis kodumaa ja kallis seltsimees Stalin sind ei aita!»
«Kodumaa aitab mind,» vastas Anja, «seltsimees Stalin aitab mind, aga teid ei aita enam miski.»
Vihur pigistas uuesti silmad kinni, sest ta kuulis, kuidas ohvitser Anjat lõi. Vihur kujutas teda endale praegu ette: nii ilus ja naiselik, kuid samal ajal veel laps — nöbininaga, suurte viltuste silmadega.
«Noh?» mõtles ta. «Nüüd on vist aeg välja ilmuda?»

Luuraja saatus ... Casablanca, öökõrtsid, tantsijatarid, kes armastuse vaheajal higise ministri kõrval lamades suitsetavad ja temalt hajameelselt kindralstaabi saladusi pärivad; alumiiniumist lennukid ja lennud üle Atlandi ookeani finantsmagnaatidega kokteiliklaasi ääres läbirääkimiste pidamiseks; konspiratiivkorterid topeltseintega salapärastes eramutes; võõraste ohvitseride hulljulged röövimised,
122
uute pangatähtede paksud pakid pehmest nahast portmoneedes; kaunite rindadega flegmaatiliste blondiinide armastus; tärgeldatud maniskite krabin rautidel ja diplomaatilistel vastuvõttudel; suursaadikute ja ministrite kerge värbamine tassi kohvi taga... Jumal küll, mis naljakas see kõik oleks, kui see poleks nii ogar ja seetõttu niisuguse elukutsega inimeste suhtes halastamatu.
Aga kui niiviisi heintes lamada ja kuulata, kuidas pekstakse tütarlast ja sunnitakse teda kõhuli heitma, sina aga oled end heintesse peitnud ning süda ja mõistus lausa rebenevad, sest üks on see, mida tahaks, ja teine see, mida tohib. Kuidas siis? Aga kui tuleb inimesega naljatada, talle silma vaadata, teda kostitada, teades, et pärast seda lõunasööki, kui te koos mööda öist tänavat kõnnite, pead sa selle oma hea tuttava kui vaenlase tapma? Aga sa oled tema kodus käinud ja tunned ta lapsi, ja oled näinud, kuidas ta aastase tütrega mängis — kuidas siis? Aga kui sa pead naisega magama ja armastust teesklema, südames on sul aga teine, see ainus? Kuidas siis? Aga kui ülekuulamisel saab öelda ainult «jah», aga vastata tuleb «ei», ja selle «ei» taga on piinakamber, meeleheide, õud ja väljapääsmatus, ja pärast pikk koridor, külm, plaadid, viimast korda taevas, viimast korda lumi, viimast korda pilk, viimast korda inimesed — olgugi need, kes sulle kuklasse tulistavad, aga ikkagi inimesed, kes kõige viimasel hetkel saavad äkki väga kalliteks, sest nad on viimased inimesed, keda sa maailmas võid näha? Kuidas siis?!

Kusagil päris lähedal mürises automootor. Krigisesid pidurid, paukus uks, ja Vihur kuulis saksakeelset kõnet:
«Jätke järele, igavene tolvan! Mis sigadus see on — peksta naist!» Seejärel ütles sama mees leebelt:
«Ma vabandan teie ees selle sigaduse pärast, neiu. Palun istuge autosse.»
Sakslane ootas, kuni Anjale olid ta sõnad tõlgitud ja ütles siis: «Mul on häbi teie pärast, härra oberleutnant. See on lihunike, aga mitte Saksa armee ohvitseride stiil.»
«Vene rindel sai mu vend surma,» vastas oberleutnant. «Sõda ei ole keeglimäng. Tulge minuga kaasa.»

Pärast esimest ülekuulamispäeva mõistis Berg, et küsimuste-vastuste tavaliste kaanonitega pole selle näitsikuga milleski võimalik kokkuleppele jõuda. Ta hakkab valetama, ja kui ta süü paljastada, siis vaikib. Berg otsustas valida teise tee — proovisammu oli ta astunud juba arreteerimisel. Kui arreteeritu juuresolekul noomitakse seda, kes teda kinni on võtnud ja peksnud, on see edasiseks tööks hea avanss. Berg otsustas venelannaga mängida: ta otsustas end värvata lasta ja siis pärast jõuda tema kaudu välja tagalasse visatud grupi teiste liikmeteni.

Partiid nii mängida otsustanud, kutsus ta Anja ülekuulamisele öösel, kui teised sõjaväeluure kaastöötajad olid koju läinud ja majja oli jäänud vaid viis inimest: neli valvurit ja üks oberst.
124
Berg palus Anjal tugitooli istuda, lülitas pliidi sisse ja pani tee keema. Siis istus tema vastu — nii lähedale, et nende põlved kokku puutusid, ja hakkas kurvalt naeratades neiut silmitsema.
Kogu päeva oli Berg ülekuulamisel tõlki kasutanud, andmata märku, et ta vene keelt oskab. Ka see oli ettekavatsetud käik. Berg lootis sellele käigule. Ta ütles vaikselt:
«Nii on lood, kullake...»
'Ta ütles seda nii armsa Volga-murdelise hääldamisega, et Anja nõksatas vastu tooli seljatuge.
«Bolševike kirglikule veendumusele on rumal gestaapo fanatismi vastu seada. Terav vikat leiab kivi,» mõtles Berg pärast esimest kaheksat ülekuulamistundi tulevase operatsiooni kõiki käike kaaludes. «Tarvis on otsida teisi teid. Vikatile tuleb rohtu ette panna. Kuid rohi peab olema nii tihe, et vikat algul nüriks läheb ja siis takerdub.. Ja teritada vikatit ei saa — luisku läheduses ei ole.»
«Ainult räägi tasa,» läks Berg üle sosinale, «siin on ka seintel kõrvad.»
Ta astus kapi juurde, võttis sealt suure ameerika automaatplaadi-mängija «Columbia», asetas sellesse mitu plaati ja pani muusika mängima.
Silmad suletud, kuulas ta mõne hetke tangot, kõigutades muusika taktis pead.
«Kuula,» ütles ta pikkamisi raskeid lauge kergitades, «kuula mind tähelepanelikult. Ma ei taha teada sinu tõelist nime ega seda, kes sa oled ja kellega sul sidemed on. Ma püüan sind aidata, aga mitte reetmise hinnaga, vaid teise hinnaga. Saad sa minust aru?»
See kõik oli nii ootamatu, et Anja raputas pead ja vastas samuti sosinal:
«Ei saa.»
«Ma tahan, et vastaksid ainult ühele küsimusele,» ütles Berg väga aeglaselt, «kuidas sa arvad, kas kõik sakslased pooldavad Hitlerit või ei?»
«Ei,» vastas Anja, «mitte kõik.»
«Mis sa arvad, kas obersti pagunite all võib peituda sakslane, kellele fašism ei sümpatiseeri?»
«Niisugused inimesed annavad end vangi.»
«Õige. Vangi võivad end anda need inimesed, kes on eesliinil. Aga mida peab tegema inimene, ära arva, ma ei räägi endast, me sinuga räägime ju abstraktselt, kas pole? Niisiis, mida peab tegema inimene, kellel pole võimalust end vangi anda?»
«Hitler maha lasta — just nimelt.»
«Noh, hästi... Seda sinu vastust ma üldse ei kuulnud. Ma kordan oma küsimust: kuidas peab see inimene tõestama oma antipaatiat faSismi vastu?»
«Mida te minult tahate?» küsis Anjä.
«Mitte midagi,» vastas Berg. «Kohe hakkame teed jooma — muud midagi. Kuidas sulle meeldib, kas kange või lahja?»
«Kange.»
«Ilmaaegu. Kange tee rikub jumet.»
125
«Mul on jume nagunii rikutud,» ütles Anja ja kompas muhku silma all.
«Saa sellest õigesti aru. Sellel ohvitseril hukkus rindel vend, noor poiss.»
«Et ta noor oli, sellest ei rääkinud ta midagi. Ta ütles lihtsalt vend.»
«Preili oskab saksa keelt?» taipas Berg, kuid ei näidanud seda
välja. «Aga ikkagi vend. Lähedane inimene.» «Seda kõike ei alustanud meie.»
«Kah õige. Ma ei õigusta teda, ma lihtsalt püüan sulle seletada, miks ta nii pidurdamatu oli.»
«Võib-olla ütlete, et teil ei piinata?»
«Meil mitte. Meil lastakse lihtsalt maha. Piinatakse gestaapos, aga mina ei ole gestaapo, ma olen armeeluure. Abwehr. Õieti öelda endine Abwehr. Oled kuulnud?»
«Ei. Ei ole kuulnud.»

«Noh, see pole tähtis,» naeratas Berg ja vaatas neiule silma, «ära arva, et ma sind armastan.»
Ka Anja naeratas ja vastas:
«Seda ma ei arvagi.»
«Palju sulle suhkrut panna?»
«Mida rohkem, seda parem.»
«Kas neljast aitab?»
«Võib ka viis.»
«Noh, palun. Paneme viis. Ma ise hammustan kõrvale.»
«Kuidas te nii hästi vene keelt oskate?»
«Ma ei saa sulle vastata.»
«Mispärast?»
«Sellepärast, et see on minu saladus, ja kui sa seda teada saad, siis lakkab see olemast saladus. Was wisseri zwei, kennt das Schwein.»
Anja vaikis.
«Said aru?» küsis Berg.
«Ei saanud.»
«Miks sa siis ei küsi?»
«Kui vaja, ütlete ise.»
«Õige. See tähendab: mida teavad kaks, seda teab ka siga.»
«Tee on nii tuline... Ei saa juua.»
«Sa ära kiirusta. Meil aega on.»
«Mis kell on?»
«Kaksteist.»
«Kas peate mind kaua kinni?»
«Kui kaua tahad. Ma käskisin anda sulle kongi teki.»
«Mulle anti. Tänan.»
«Taevas hoidku, pole tänu väärt.»
«Ma ei taipa, mida te minult tahate?»
«Absoluutselt mitte midagi,» naeratas Berg leebelt. «Ma tahan fantaseerida. Kujuta endale ette: vene luurajale — mitte sinule, mitte sinule, vaid kellelegi teisele, keda sa ei tunne — antakse võimalus põgeneda. Nii? Ja isegi aidatakse tal üle rindejoone minna. Või siit

raadioühendus võtta. Ainult ühel tingimusel: ta peab luureosakonda või veel parem kindralstaapi teatama, et ühes Saksa armee grupeeringus, ütleme, ühes kõige tugevamas grupeeringus on inimene, kes tahaks Vene luurega ühendusse astuda. Mis sa arvad, kas bolševikud lähevad selle peale välja?»
«Kust mina tean...»
«Sina muidugi ei tea... Ma ju ei räägi sinust, ma lihtsalt fantaseerin. Luba ka endal fantaseerida. Kuidas sa arvad, kas astutakse niisuguse inimesega kontakti või ei?»
«Saksa vanglatest on võimatu põgeneda.»
«Põhimõtteliselt muidugi võimatu, kui oled gestaaposse sattunud. Jutt on sellest, kui sa oled sattunud armee salateenistuse kätte. Gestaapost ei põgene keegi. Sealt korraldatakse põgenemisi ainult ümber-värvatud agentidele — ja ainult. Hiljuti korraldas gestaapo ühele sellisele agendile põgenemise otse Krakovi vaksalist.»
Berg vaatas vilksamisi neiule otsa: ta tahtis näha tema reageeringut. Kui neiu oleks selle gestaapost põgenenud venelasega seotud olnud, poleks ta suutnud jätta reageerimata. Kuid tema nägu jäi rahulikuks, ei tõmbunud pingule, ja käed lebasid ka rahulikult süles.

«Tähendab, selle mehega ta seotud ei ole,» tegi Berg järelduse, «nähtavasti on see teine grupp. Tema kaudu uurin kõik välja Kärbse kohta. Kärbse kirjelduse kohaselt on see kindlasti sama neiu.»
Muidugi, kui Vihur oleks oma arreteerimisest rääkinud, oleks Anja võpatanud. Arreteeritu lakkab kartmast enda pärast: ta kardab sõprade pärast. Kuid Vihur kellelegi midagi ei rääkinud, andes endale aru, et vastasel korral tõmbuvad kõik alluvad temast kui gestaapo võimalikust agendist eemale — niisama lihtsalt gestaapo käest er pääse. Ta otsustas rääkida sellest pärast ülesande täitmist. Nii pääses Anja juhuste keerukas põimumine, kuid neid põimumisi ja juhuseid esineb lähematel päevadel nii suurel hulgal, ja nende tähendus on nii suur, et see muudab oluliselt paljude inimeste saatust, kes on ühel või teisel määral seotud operatsiooniga «Vihur».
«Aga kus on garantii, et sellele vene luurajale kuuli selga ei lasta?» küsis Anja.
«No see on juba naljakas,» vastas Berg teed rüübates. «Esimene garantii on võimalus talle kuul näkku, mitte selga tulistada. Kui vene spioonile — siinsamas vanglas, ilma kohtuta.»
«Kas siis teil juba paljud on aru saanud, et lips on läbi? Jah?»
«Ma ju ei esita sulle otseseid küsimusi, kullake. Ma ju fantaseerin sinuga, aga sina nõuad vastuseid, mis võivad mulle pea maksta.»
«Olgu peale,» ütles Anja, kui oli tassi tühjaks joonud. «Ma olen nõus proovima.»
Berg jõi samuti tee lõpuni, asetas tassi ettevaatlikult õhukesele saksi portselanist alusele ja ütles:
«Aga kus on garantii, et sa mind maha ei müü, kui põgenemist mingil põhjusel ei .toimu?»
«Kas te siin, enne seda, ei nõua minult midagi?» ,
«Nõuan.» i
«Mida nimelt?»
127
«Et sa nõustuksid sõitma meie raadiokeskusse ja andma staapi omadele edasi mõned desinformatsioonid.»
«Ei lähe läbi.»
«Oota. Ära ägestu. Sa annad edasi kaks-kolm desinformatsiooni, siis korraldatakse sulle põgenemine ja sa võid oma inimestega ühendusse astuda ning Moskvasse teatada, et need ja need andmed polnud midagi muud kui desinformatsioon. Teiseks, pärast, kui oled seda omadele teatanud, võivad nad alustada mängu meie vastu, «uskudes» meid, tegelikult aga teavad kogu tõde. See on Moskvale kasulikum kui Berliinile, võid mind uskuda, kullake, ma ei tööta luures esimest aastat.»
«Milleks on põgenemiseks vaja nii rasket teed?»
«Selleks, et sealt saab põgeneda. Raadiokeskus pole vangla.»
«Ma pean mõtlema.»
«Mõtle.»
«Ei, mitte siin.»
«Tahad kongi tagasi minna?»
«Jah.»
«Hüva. Võta, söö,» ütles Berg konserve lauale pannes, «määri leiva peale, see on sealiha.»
«Tänan.»
«Ja veel üks asi: võimalik, et ma hakkan ülekuulamistel sinu peale karjuma ja jalgu trampima. See on vajalik, mõistad? Nii et ära solvu.»
«Aga miks te ei võiks koos minuga põgeneda?»
«Et mind maha lastaks? Ma ei taha, et mind maha lastakse.»
«Ma annan teile garantii.»

«Kallike,» naeratas Berg, «garantii võin ma endale anda ainult ise. Selleks tuleb mul teie inimestele teatada niisugused andmed, mis teie juhtkonnale näitavad, mida ma endast kujutan. Mulle on vaja teie sidepidajat, kes kohe teie keskusega ühenduse võtab.»
«Aga miks te otsustasite rääkida kõigest sellest just minuga?»
«Sa arvad, et me iga päev vene luuraja kinni püüame? Ja pealegi oled sa ideaalne juhus, sa oled radist, ma võin su raadiokeskusse kaasa võtta, mõistad? Siit ma sulle mingil juhul põgenemist korraldada ei saa.»
«Ma tahan mõelda,» kordas Anja.

Kongis langes ta näoli narile ja hakkas ulguma, nagu hirmsa valu käes
«Loll, loll, olen puruloll!» mõtles ta. «Mitte midagi ei tea, mitte millestki ei saa aru! Loll! Ema, mis ma pean tegema, ema?!» Ja hakkas nutma, nagu suurest solvumisest lapsepõlves.
128

XXVIII. KÕIK ON HALVASTI

Karl sõitis ohvitseridega kuhugi Zakopane suunas. Seepärast otsustasid Vihur ja Kolja Stepani juurde ööbima jääda: Krysia maja oli kindel paik — siinses garnisonis teadsid kõik, et perenaist armastab Wehrmachfi sõdur.
Krysia pani lauale suure teekannu ja tassid kohupiimaga, ise aga läks magama.
«Nii on lood,» ütles Vihur sõrmi rudistades. «Nii on lood, sõbrad »
«Tapavad tüdruku ära,» ütles Kolja. «Ta on hea inimene.»
«Ega ta rääkima ei hakka?» küsis Stepan.
«Ei hakka,» vastas Vihur.
«Ei hakka,» kordas Kolja.
«Nüüd oleme ilma ühenduseta,» ütles Vihur, «asi on räbal. Mõtlen, et kas mitte ei peaks minema omade juurde uut raadiojaama tooma. Tõsi küll, Hall lubas mõelda, võib-olla hakkame partisanide juurest teateid andma.»
«Sa mõtled Armia Ludowat?»
«Jah. Talumeeste pataljone. Minu arvates on neil ühendus olemas. Kuid seda veel mõtleme. Kõigepealt aga... Borodini viimane lause oli: «Alates kahekümne kuuendast kolm päeva järjest...» Sel päeval saabus von Stirlitz.»
«Nb ja siis?» küsis Kolja.
Vihur vaikis kaua ja ütles siis Bogdanovile otsa vaatamata: «Stepan, kui läheksid õige eeskotta, võib-olla keegi kuulab meid pealt.»
Bogdanov muigas, kehitas õlgu ja lahkus. «Mis sa ei usalda teda või?» küsis-Kolja.
«Kuidas ei usalda ... Usaldan küll... Kui ei usaldaks, poleks ma siia tulnud. Praegu on vaja lihtsalt kahekesi mõelda — mida see tähendab.»
«Mis sina arvad?»
«Nii kui sellest mõtlema hakkan, tuleb kohe meelde Anjuta. Viimase nädala elasin tema juures, mesinik Wojciechi pool. Tead, ta on nagu laul — niisugune habras, rõõmus, õrn. Hommikul tõuseb — silmad suured, unised, põsel lohukesed nagu väikesel lapsel. Tead, ma tunnen lihtsalt füüsilist valu. Meest võib piinata valuga, see pole hirmus. Tütarlast võidakse piinata häbiga. Mul hakkab vahel õudne: elavad maailmas inimesed — kõik ühtemoodi loodud, ja ei ela üldiselt kaua, aga ole lahke, nad on vanglad ehitanud, üksteist piinama õppinud, tulistavad teineteist, teevad lapsed õnnetuks... Mis tõde tuleb siis neile kõigile veel rääkida, et selle taeva all vendlus võidule pääseks?»
«Kõigepealt tuleb Hitler üles puua.»
«Tead, iga uus ohver määrab veel suurema hulga inimesi hukkumisele.»
«Mis sa nüüd, kulla mees? Oled Hitleri ülespoomise vastu või?»

«Ära aja segast. Ma ei räägi sellest. Ja pealegi ei saa Hitlerit minu arvates üldse inimeseks pidada. Inimene võib eksida, rumalusi teha,

olla õnnetuste tahtmatu süüdlane, aga inimesel, normaalsel kahe jalaga selgroolisel, kellele on kingitud võimalus teadlikult arutleda ja kavatsetu oma käega ellu viia, niisugusel bioloogilisel liigil ei ole õigust endasuguste füüsilist hävitamist põhjendada ainult sellega, et teistel temasugustel on kräsus juuksed ja kongus nina või kirg elada laagrielu. Hitler on patoloogia. Sõja oleme juba võitnud. Ma räägin sellest, kuidas maailm edasi elama hakkab. Tead, ma kuulun nende inimeste kategooriasse, kellele ohver ei ole põhjus nutuselt minevikku meenutada, vaid šokk, mis sunnib mõtlema — mis saab edasi, missuguseks kujuneb see maailm, mille nimel meie Anjuta praegu piinu peab taluma.»
«Mis sind nii minoori kisub, Vihur?»
«Öeldakse, et kannatused teevad inimese tuimaks... Ma ei tea. Ilmselt pole see päris nii. Kõigepealt kannatus sandistab inimese psüühikat. Kannatanud inimene muutub teistsuguseks, ta erineb nendest, kellele on langenud osaks õnn lihtsalt külvata, ehitada või arvutada. Neljakümne teisel aastal lasksin Krivoi Rogis maha ühe reeturi. . . Ta oli gestaapo agent. Ajalehes kirjutas. Vaba Ukraina, neetud moskoviidid, itskete kommuun.. . Ühesõnaga, kõik nagu ette nähtud .. . Suur džentelmenlik sõnamulin. Oleks ta ainult kirjutanud, aga ta mängis sealjuures Hitleri-vastast natsionalisti. Mitu meie inimest hakkasid õnge ja hukkusid vanglas. Läksin tema juurde. Ta oli ilus noor mees, kudrutas oma naise ümber, et õrn ja hea naisuke. .. Aga ta oli määranud kohtumise kolmele üliõpilasele patriootide grupist: need tegelesid meil Nõukogude Informbüroo teadetega. Tähendab, kui ma teda kohe poleks tapnud, oleksid kolm meie noormeest istunud homme piinakambris. Ja tead, mis on hirmus: siis ma ei mõelnud nendele, keda ta oli ära müünud. Ma mõtlesin nendele, keda ta müüb, ja nägin ta naist... Kui me temaga väljusime, langes ta põlvili, halises vahetpidamata: «Mul on Leletška, Leletška jääb uksi, halastage Leletška pärast, ma teen kõik heaks... Leletška ei ole süüdi, et ta mees nõrk oli...» Pärast ei saanud ma kolm ööd magada, tema nägu seisis kogu aeg silme ees.»
«Sa armastad teda,» ütles Kolja vaikselt, «ma mõistan sind, Vihur.»
«See kõik ei ole nii. Ta on naine ja ühtlasi laps ... Sul ei ole lapsi, sa ei saa sellest aru. Hea küll. Hakkame mõtlema esseslasest. Halli mehed kinnitasid, et ta on väga tähtis isik.»
«Esseslane tuleb nähtavasti teise ilma saata või ära varastada. Niisuguseid ei saa minema lasta ...»
«Ilmselt küll. Kuid siin on suur vahe: kas varastada või hävitada. Tunned sa «Francuski» hotelli hästi?»
«Jah.»
«Kas eraisikutel on sissepääsuõigust?»
«Ma saan sisse.»
«Ära hõiska enne õhtut...»
«Ma saan sisse.»
«Jälgi teda üks päev... Nüüd edasi. Hall püüab vanglaga sidet luua.»

«Kas on vaja raha.?»
«Jah, võimalik küll.»
«Muretseme.»
«Stopp. Sellepärast tahtsingi rääkida nelja silma all. Sul on sidemed intendant Kurtiga ja võitlusgrupiga, peale selle on sul teada osa Halli sidemetest. Kui sina sisse kukud, ajame kogu operatsiooni nurja. Eksproprieerimise, kui see üldse vajalik on, peab enda peale võtma Bogdanov.»

«Üksi?»
«Mispärast üksi... Sa annad talle võitlusgrupist kolm meest abiks. Ette tuleb võtta pank või kauplus. Kui läheme mingi lao või apteegi kallale, võime asjade realiseerimisega vahele jääda. Mis uut intendandilt kuulda on?»
«Sain temalt andmed ladude kohta ... Ta viiakse Prahasse üle...»
«Kahju. Millal?»
«Täpselt ei tea.»
«Pole viga. Meil läheb teda veel siin vaja.»
«Kas kutsun Stepani?»
«Kutsu.»
Kolja läks eeskotta. Stepan istus ukselävel, kuulatades pingsalt ärevat öövaikust. Vahetevahel ulub koer, mis tekitab õudse ja nukra tunde, siis on jälle vaikus, eriline okupatsioonivaikus, kus igas minutis on peidus lask, hädakisa, surm.

XXIX. JUHUSTE SEADUSPÄRASUS

Enne sõda elas Hallil Varssavis vend — linnas tuntud psühhiaater. Vennal oli tütar nimega Maria. Kui isa kolmekümne üheksandal aastal hukkus, kolis Maria Krakovi. Algul elas Halli juures, aga kui see põranda alla läks, üüris Maria endale toa — kadunud isast oli jäänud talle kuldmüntide kollektsioon ja mõned keskaegsete gravüüride originaalid, sellest sai ära elada. Üksvahe töötas Maria ülikoolis, aga kui hitlerlased ülikooli sulgesid — nende plaanide kohaselt pidid Poolas olema ainult algkoolid —, läks ta raudteesõlme tõlgiks. Siin tutvus ta insener Ignacy Dobrowskiga. Ignacy Dabrowski õde Irena oli uskumatult ilus naine, nii et tänaval oli tal raske käia — kõik vaatasid tagasi, eriti sakslased. Ja tänaval, töölt koju tulles — ta oli õppinud meditsiiniõeks — tutvuski temaga Waclaw Schmidt, ema poolt slovakk, isa poolt sakslane. Ta töötas vanglaülema abina.
Irena kannul oli ta käinud kaks aastat — punastanud, õhanud ja otsa lõppenud. Waclaw armastas teda. Schmidti tädi elas Lausanne'is, kus tal oli jalatsikauplus. Et koos tädi juurde sõita, oli Irenale vaja muretseda dokumendid — teie, sakslased, käige tükkis oma vanglaga kus kurat —, ja selleks läks tarvis kolmkümmend tuhat marka.
«Siin mitte,» ütles talle Irena, «selle teie elajalikkuse keskel võib olla kõike, ainult: mitte armastust. Siin ei jää me kunagi ühte. Vii mind Šveitsi, kus ei tulistata ja kus mägedes on järved, siis saan su naiseks.»

«Viin su sinna ja siis jätad mu maha.»
«Poolakad võivad teha mida tahes,» vastas Irena, «ainult nad ei oska oma sõna murda.»
«Aga raha? Kust ma võtan nii palju raha?»
Kui Anja arreteeriti, proovis Hall läbi kõik oma sidemed: tal oli iga hinna eest vaja jõuda vanglani. Kaks päeva jooksid tühja. Hommikul, kui Hall vennatütart kohtas, ütles too:
«Tead, midagi kindlat lubada ei saa, aga ma korraldan sulle kohtumise. Minu teada tahab üks Schmidti-nimeline mees vanglast Irenaga õnnelikuks saada ja vajab selleks raha. Ehk räägiksid temaga?»
Hall tõttas oma sidepidajate juurde, kes vangla teenindavat personali tundsid, ööpäeva jooksul tegid Halli mehed kindlaks kõik, mida Waclaw Schmidti kohta oli võimalik kindlaks teha. Kuuest neli ütlesid Hallile:
«Gestaapoga tal sidemeid ei ole. Temaga võib proovida rääkida.»
Kaks ütlesid teisiti:
«Ta on liiga omaette. Ei see ega teine. Kinnine ja endasse tõmbunud. Niisugune võibki gestaapo õngekonks olla. Gestaapo võib kasutada teda peibutisena.»

«Noh?» küsis Vihur.

«Mis sina arvad?» vastas Hall.

«Rääkima temaga pead ju sina.»

«Ma saan aru...»

«Noh?»

«Riskin. Tüdruk tuleb välja aidata.»

Kui Schmidt ja Hall kahekesi tuppa jäid, ütles Hall: «Kuulge, Waclaw, ma tean teie lugu. Aidake teie mind, mina aitan teid.»

«Kes te olete?»

«See ei ole meie kõneluse teema. Ma olen inimene, mul on oma lugu, mis mõnel määral sarnaneb teie omaga. Ma armastan naist, see naine istub teie vanglas. Mul on vaja, et see naine oleks minuga, me sõidame mägedesse — seal on mu vanemad, teie sõidate Šveitsi — seal on teie tädi.»

«Mis on selle naise nimi, keda te armastate?» .

Hall pani sigareti ette, puhus suitsu üles lae alla, kissitas silmi ja ütles:

«Tema nimi on vene radist.»

«Olete hulluks läinud...»

«Ma ei ole hulluks läinud.»

«See on võimatu.»

«Mispärast?»

«Sellepärast, et mulle on elu üldiselt kallis.»

«Te pääsete puhtalt.»

132

«Kuidas?»

«Kõigepealt vajan teie põhimõttelist nõusolekut.»

«See on naeruväärt...»

«Hästi. Oletame, et saate käsu viia minu naine ülekuulamisele öösel, kui te valves olete. Paber jääb teie kätte, ja teil jääb üle ainult käsk täita.»

«See on võimatu...»

«Te ei saanud minust õigesti aru. Ma tean, et te vajate Irenaga Šveitsi sõitmiseks raha. Kas pole?»

«Oletame...»

«Ma annan teile selle raha. Ma annan teile kolmkümmend tuhat. Teie annate mulle mu naise.»

«Ei... See on võimatu ...»

Tuppa astus Irena — silmad rohelised, pikad juuksed õlgadel, piht nagu herilasel.

Ta peatus ukse juures ja ütles: «Jah, Waclaw. Mitte ei, vaid jah.»

Schmidt surus end vastu tooli, tema nägu selgines ja ta hakkas sõrmi rudistama.

«Õnnetu noormees,» mõtles Hall, «mitte tuhkagi ei jaga, täiesti naise mõju all.»

«Jah,» kordas Schmidt. «Aga mulle ei ole teie plaan päris lõpuni selge...»

«See on juba teine jutt,» vastas Hall. «Joonistage mulle vangla plaan ja kirjeldage kõiki poolakaid, kes vangla teenindavas personalis töötavad. Ja andke oma valvekordade graafik. Ma kavandan teile täpse tee.»

«Hästi,» vastas Schmidt. «Teie võitlete oma armastuse eest. Mina hakkan võitlema oma eest. Viisteist tuhat peate mulle andma siis, kui koostan selle graafiku, nagu te palute. Ja viisteist tuhat siis, kui venelanna teile üle annan. Tema number on 622.»

«Nöbininaga, lohud põskedes, jah?»

«Jah. Lohud põskedes. Radist.»

«Keegi ei kavatse teid petta, Schmidt.»

«Ka mina ei kavatse kedagi petta.»

Irena, kes uksel seisis, ütles:

«Ta räägib õigust, pan, ta räägib õigust. Teie võitlete oma saatuse eest, tema oma eest. Mina pean siin vaikima, muidu ta ei ole mees.»

Kogu järgmise päeva veetis Vihur Halli ja Trabczynski seltsis. Nad sõitsid noorema Trabczynski vana «Wandereriga» aeglaselt mööda Krakovi tänavaid.

«Näete,» ütles Trabczynski, «selle maja omanik on Ignacy Jerichowski. Lurjus, lakub fašistide tagumikku. Kanäe, Hitleri pildi on välja pannud!»

«Minu uue konspiratiivkorteri peremehel on ka toas Hitleri pilt,» sõnas Hall, «karjuda igal tänavanurgal, et «ma vihkan Hitlerit» on ebanormaalsuse ilming.. Parem karju, et sa teda juraaldad, ja torka fašistide autos paar gaasiballooni katki — sellestki on rohkem kasu.

133

«Kas sinu konspiratiivkorterisse raadiojaama saab üles seada?» küsis Vihur.

«Saab. Aga ei ole mõtet.»

«Miks?»

«Peilivad välja. Maantee on lähedal.»

«Rumalus. Meie Anjaga istusime metsas ja seal oli meid isegi väga lihtne välja peilida. Aga kui oleks olnud kümmekond maja — kas või kümmekond — siis ei tea, millega see oleks lõppenud.»

«Oleks lõppenud sellega, et kõik kümme maja oleksid õhku lastud ja elanikud maha kõmmutatud, ja sina oleksid istunud koos Anjaga gestaapos,» ütles Trabczynski. «Vaadake, Vihur, seda ust seal, näete?»

«Jah.»

«See viib keldrisse. Seal on kabaree ja prostituudid. Käisin öösel seal: toob tohutult raha sisse. Peremees on koos oma rahakapiga leti taga. Kõigele lisaks spekuleerib ta minu meelest medikamentidega. Gestaapoga on seotud juba kaks aastat... Ta kannab gestaapolastele kõik ette, terve linn vihkab seda hitlerlaste tallalakkujat. Fašist ja spekulant.»

«Keskus tegi ülesandeks ta ära koristada,» ütles Hall.

«Öösel on ohtlik,» ütles Vihur. «Patrullid peavad kinni.»

«Jah,» nõustus Hall, «öösel oleme nagu alasti.»

«Stopp,» ütles Vihur, «aga kui sõidaks saksa autoga? Jözef, kas sa saaksid sellest osa võtta?»

«Mind peremees tunneb ... Linnas mind üldse paljud tunnevad.»

«Ei saa,» ütles Hall, «kui väga vaja, siis tulen mina.»

«Saad aru, kui Stepan läheb meie poistega üksi, siis torkavad nad silma. Me paneme nad muidugi riidesse ja Kolja muretses neile kõigile oma intendandi kaudu dokumendid, ainult et meie oma märkad ju versta kauguselt, olgu tal või smoking seljas.»

«Jah,» nõustus Hall, «teie inimesed hakkavad väga silma. Nad ei oska üldse riides käia. Ja kui midagi paremat selga panevad, siis on kohe nagu kanad takus — tunnen nad juba eemalt kaugelt ära.»

«Kas see on pank?» päris Vihur.

«Jah.»

«Midagi ideaalsemat ei anna välja mõeldagi.»

«Nad lasevad kõik ametnikud maha,» sõnas Hall. «Bandiitidele kaasaaitamise pärast.»

«Noh, mis me siis teeme?» küsis Vihur. «Kas jääme kabaree juurde?»

«Mina olen poolt,» teatas Trabczynski.

«Poolt,» ütles Hall.

«Jözef,» küsis Vihur Trabczynskilt, «kas sul on paar head ülikonda laenuks anda?»

«Muidugi.»

«Ma kaks juba ostsin. Poisid on vaja riidesse panna. Kui ma luures töötama hakkasin, meenutasin alati tigedusega meie sõjaeelseid filme põrandaaluste kohta: kui juba põrandaalune, siis kindlasti vatikuub seljas ja katkised saapad jalas. Ja vene särk ka veel. Totter. Põrandaalune peab riietuma korralikult, mitte keigarlikult ja mitte liiga räpakalt,

kaltsaka võib politsei kinni pidada, hästi riides meest nad aga ei tülita.»
Kolm sõjavangide laagri põgenikku, kes nüüd võitlusgruppi olid lülitatud, tulid järgmisel päeval vastu õhtut koos Koljaga Stepani juurde konspiratiivkorterisse. Kella kaheteistkümne Paiku kostis leppekoputus aknale. Need olid Vihur ja Hall.
«Igor Novikov,» tutvustas end esimene grupi liige.
«Vladislav Muravjov,» ütles teine.
«Jevgeni Nikolajev,» lausus kolmas.
«Istuge, seltsimehed,» tegi Vihur ettepaneku. «Ajame juttu.»
Keskööl võttis Kolja ülikonnad välja: poisid riietusid ümber. Hall vangutas skeptiliselt pead.
«Novikov võib-olla veel kuidagi läheb,» ütles ta Vihurile, kui nad kõrvaltuppa olid läinud, «aga teised ei kõlba. Neil silmad põlevad vihast, nad jäävad vahele. Seal tuleb mängida, seal on vaja tundide kaupa õiget minutit oodata. Nad reedavad endid. Poisse tuleb hoida diversioonide jaoks, aga see eksproprieerimine ei ole nende ampluaa, nad ei vea välja.»
«Mis siis ikka,» ütles Vihur mõtlikult, «nähtavasti on sul õigus. Lähme kolmekesi. Sina, Stepan ja mina. Põgeneme Appeli autoga. Tal on ööluba.»
«Need poisid viin täna metsa tagasi, sealt saadame nad meie partisanide juurde: nii on mõistlik. «Pistrik» on suur salk, mul on nendega ühendus...»
«Hästi. Eksproprieerimise lükkame homseks.»

XXX. IGAKS JUHUKS

Berg kirjutas kalligraafiliselt. Talle ei meeldinud oma käekiri. Ta mõistis, et see ülikorralik käekiri täpsete paisutustega ja uskumatult ilusate täheühendustega andis tunnistust kirjutaja vankumatust kantseleilikkusest. Ta ei tulnud selle peale mitte kohe. Algul oli Berg oma fenomenaalsele mälule ja kalligraafilisele käekirjale uhke olnud. Vihkama hakkas ta oma käekirja siis, kui Canarise arvamus Bergi mälu kohta temani jõudis. Ta püüdis käekirja muuta, kuid sellest kavatsusest ei tulnud mitte kui midagi välja: käekiri on nagu kõnedefekt — kui oled kokutajana sündinud, siis kokutajana ka sured. Sellest aru saades hakkas Berg seda koguni meelega demonstreerima, võttis nõuks nii fenomenaalset mälu kui ka kalligraafilist käekirja üldse mitte varjata. Kuid ta tegi tasa muuga: Berg lahutas naisest ja hakkas laia elu elama. Nii imelik, kui see ka pole, kuid tema arvestus osutus õigeks, ja aasta pärast ei räägitud temast enam kui kantseleirotist, vaid kui menukast Don Juanist, oma poisist ja meeste seltskonnas asendamatust kamraadist; kui tekkis tahtmine pärast ühist joomingut kusagil lõbusalt aega veeta, olid Bergil alati käepärast ustavate sõbrataride telefonid.
Kuid maailm koosneb juhuste seaduspärastest lülidest: füürer saatis Canarise austusavaldustega erru — admiralile tehti ülesandeks

majandussõja juhtimine, Abwehr ühendati Kaltenbrunneri ametkonnaga ja kaadrivalitsus Kaltenbrunneri ametkonnas hakkas moraalselt ebakindlaid inimesi umbusaldama. Kui Berg oleks jäänud selleks hea mäluga kalligraafiks, kes ta oli olnud, oleks saatus ta Kaltenbrunneri juures kindlasti ametiredelil ülespoole viinud. Berg tegi panuse Canarise maitsele, kuid tuli Kaltenbrunner, ja Bergist sai Krakovi armeegrupi «A» 1-C ohvitser, see tähendab sõjaväeluure šeff.

Seepärast kindlustas ta nüüd iga oma sammu sellise hoolikusega, mis uute ettenägematute juhuste korral hoiaksid kindla peale ära ta lõpliku degradeerumise.

Vene radistiga töötas ta ettevaatlikult ja kiirustamata, pärast viit vestlust Anjaga tundis Berg, et tüdruku ahistus on möödas, ta nägi selgesti, et varsti on käes see päev, mil tüdruk võtab ta ettepaneku vastu ja siis saab ta ühendusniidi enda kätte, seda mööda aga on palju kergem põrandaaluste hulka imbuda. Rääkimata juba sellest, et tüdruku kaudu saadab ta raadiokeskusest punastele suurel hulgal desinformatsiooni. Praegu venelasega eeltööd tehes vajas ta inspiratsiooni — see on kõige raskem osa tööst, pärast seda tulevad juba hoolikus, häbematus, ettevaatlikkus, millest Bergil puudust ei olnud.

Iga vestluse järel kirjutas Berg täis hulga paberit, taastades piinliku täpsusega vene radisti iga sõna, see oli teda õigustav dokument. Vähe sellest, kui Berg tundis, et tüdruk on varsti «küps», võttis ta üheduse Krakovi gestaapo šefiga, sõitis hilja õhtul tema juurde ja nad istusid kahekesi materjalide kallal, mis Berg oli kogunud toimikusse tingnimetusega «Kuuseke». Gestaapo šeff kiitis tehtud töö heaks ja sedamaid palus Berg šeffi helistada A-2 osakonna ülemustele, et edasiste kontaktide käigus, kui need peaksid tekkima, annaks A-2 osakonna juhtkond selle perspektiivse operatsiooni läbitöötamisel talle abi.

Gestaapo šeff küsis Bergilt:

«Kuulge, kas oberst Berg ei ole mitte liiga tähtis figuur selleks, et punastel end värvata lasta?»

«Meeldiv kuulda,» naeratas Berg, «et mind peetakse tähtsaks figuuriks.»

Šeff vastas:

«Noh, saage must õigesti aru. See on termin, mitte mõiste.»

«Saan teist õigesti aru,» vastas Berg, «ma lihtsalt kasutan võimalust naljatada inimesega, kes huumorit mõistab. Paraku on see harva esinev omadus ... Mulle tundub, et kui neile pakun oma teeneid mina ja kui nad meie ettepaneku vastu võtavad, siis loome kontakti punaste kõrgemate huvide tasemel, võrreldes sellega, kui oma teeneid pakuks allohvitser. Selle huvideringi ja nende küsimuste põhjal, mis nad mulle esitada võivad, saame teada, millised on punaste kaugemad plaanid, mitte aga kohalikud, ühes või teises rindelõigus meie kaitse vastas seisva polgu või paremal juhul diviisi huvid.»

Šeff istus liikumatult, mängis pliiatsitega, hammustas ülahuulf ja kissitas vasakut silma.

Berg käis peale:

136

«Arvan, et kui meie operatsioon kulgeb edukalt, jääb Kaltenbrunner meiega ülimalt rahule.»

See oli kutse tantsule: Berg lubas kuulsust mõlemale.

Gestaapo šeff asetas pliiatsi paksule lauaklaasile, kissitas mõlemat silma ja võttis telefonitoru.

«Otto,» ütles ta A-2 osakonna ülemale, «me mõtlesime Bergiga huvitava töö välja. Palun tulge üles meie juurde, arutame üksikasjad läbi.»

«Umbes kell kümme,» kirjutas Berg, «hakkasime õhtust sööma. Radist õpetas mind, kuidas tuleb teed teha. Ta kinnitas, et seda ei tohi keeta pliidil, vaid tuleb hoida riide all soojas.»

Küsimus. «Mispärast?»

Vastus. «Mu ema tegi nii. Meil Siberis osati teed keeta, kusagil ei osata nii teed juua kui meil.»

Küsimus. «Kas te kohvi armastate?»

Vastus. «Mitte eriti. See on mõru.»

Tema. «Ma olen meie jutuajamiste üle palju mõelnud.»

Mina. «Ja siis?»

Tema. «Saage minust aru: ma ei saa teie ausõna uskuda. Ükskord me uskusime teie ausõna.»

Mina. «Kes meie?»

Tema. «Meie — NSV Liit.»

Mina. «Kelle sõna te uskusite?»

Tema. «Me uskusime sakslaste sõna kolmekümne üheksandal aastal.»
Vahepealsed read jättis Berg kirja panemata, sest need olid järgmised:
Berg. «Sakslaste sõna?»
Anja. «Kelle siis veel...»
Berg. «Kui mälu mind ei peta, siis ühes teie parteidokumendis, konkreetselt Stalini ettekandes öeldi: Hitlerid tulevad ja lähevad, aga saksa rahvas jääb... Ei maksa üht inimest ja kogu rahvast segi ajada.»
Edasise vestluse pani Berg täpselt kirja:
Tema. «Kas te võite meie väejuhatusele minuga kirja saata?»
Mina. «Mis on selle mõte?»
Tema. «See on minu nõusolekuks piisav garantii.»
Mina. «Vastupidi. Teid ei usuta.»
Tema. «Miks?»
Mina. «Sest see on mõeldamatu, et Saksa luure oberst saadaks Vene luurajaga kirja üle rindejoone.»
Tema. «On võimalik väejuhatusega ühendus võtta ilma rindejoont ületamata. Milleks see võimalus kõrvale jätta?»
Mina. «Mis siis ikka ... See on huvitav... Kuigi väga ohtlik. Kui te siin sisse kukute — teie või teie siinsed juhid —, siis satute tõenäoliselt gestaapo kätte. Aga seal tehakse teid pehmeks: gestaapo on hoopis midagi muud kui armeeluure.»

Tema. «Te eksite. Siin võin ma teile anda mis tahes garantii.»
Mina. «Võtke tuleviku jaoks teadmiseks: katsuge mõelda analüütilisemalt. Allutage emotsioonid mõistusele. Kõik pole nii lihtne, nagu te praegu ette kujutate. Kõik on tunduvalt keerulisem.»
Tema. «Teil on õigus. Ainult et asjade liigne komplitseerimine on samuti ohtlik nagu lihtsustaminegi. Ja mitte niivõrd ohtlik, kuivõrd naeruväärt.»
Mina. «Olen valmis teie inimesega kohtuma ja teie kirja edasi andma. Võin talle üle anda — avansi korras — teatud dokumendid sellest valdkonnast, mis teid huvitab, ja tooma selle inimese käest teate, kas ma need dokumendid talle üle andsin või mitte.»
Tema. «Missugused dokumendid te saate üle anda?»
Mina. «Palun valige ise: siin on garnisoni väeosade asetus, nende ümberpaigutamise plaanid...»
Tema. «See võib olla teie poolt desinformatsioon.»
Mina. «Muidugi, kõik võib olla. Kõik võib olla, kui kedagi ei usuta. Üldiselt tuleb meie jutuajamine ilmselt olematuks lugeda. Ma päästan teie elu ja saadan teid laagrisse. Ja ärgem minu ettepaneku juurde enam tagasi tulgem.»
Tema. «Miks siis ... Muide, ma võin teie ülemustele teie ettepanekutest teatada.»
Mina. «See on rumal kolmel põhjusel: esiteks, teid ei usuta, teiseks, see maksab teile elu, ja kolmandaks, ma ei saa enam kunagi proovida teid teie võitluses aidata.»
Tema. «Meie inimestega siin kokkusaamine ei tule kõne alla: nad on oma konspiratiivkorteritest lahkunud ja ma ei tea, kus nad võivad olla.»
Mina. «Kas tahate, et ma teid üle rindejoone saadaks?»
Tema. «Kõigepealt tahan vaadata, missugust desinformatsiooni ma omadele pean andma.»
Mina. «Hästi. Homme näete neid materjale. Kas võin oma juhtkonnale teatada, et andsite meie abistamiseks põhimõttelise nõusoleku?»
Tema. «Kõigepealt laske ma vaatan materjale ja selgitage mulle, mis eesmärk neil on.»
Mina. «Hästi. Homme hommikul kutsun teid jälle ülekuulamisele.»
Tema. «Nägemiseni.»
Mina. «Head ööd.»

Järgmisel päeval teatas Berg gestaapo šefile, et vene radist nõustus ta ettepanekuga. Berg palus luba enda värvata laskmiseks, võttis kohe ühenduse armeegrupi «Weichsel» staabi operatiivosakonnaga ja palus ette valmistada seeria tõsiseid strateegilise tähtsusega desinformatsioone.
138

XXXI. TÕELINE PÕHJUS

17. oktoobril 1939. aastal tühjendas Inglismaa Oslo saatkonna töötaja värava juures seinale kinnitatud suure sinise postkasti. Kirju sorteerides asetas ta kõrvale omatehtud ümbriku. Aadress oli trükitud saksa keeles. Saatja-aadressi, postitemplit, marki või lakkpitserit polnud. Saatkonna töötaja võttis ümbriku lahti. Et ta saksa keelt ei osanud, siis lõi ta pilgu paarile leheküljele, mis kirendasid numbritest, joonistest ja lühikestest annotatsioonidest. Võtnud igaks juhuks valvemeeskonnast kaasa kaks vastuluure töötajat, läks ta Suurbritannia mereväeatašee Hector Boyse'i juurde. Too kutsus välja oma tõlgi. Ja kui dokument oli tõlgitud, kihutas saatkonna lippu kandev «Rolls-Royce» nagu hiigelloom lennuväljale. Seal seisis juba stardivalmis erilennuk. Sama päeva õhtul jõudis dokument Inglise luure šefi kätte.
Järgmisel päeval anti Oslost saabunud dokument uurida Churchilli nõunikule sõjatehnika alal, Aberdeeni ülikooli ballistika ja astronoomia professorile sir Reginald Victor Jonesile. Hiljem võttis dokumendi uurimisest osa ka professor sir Arthur W. M. Ellis.
Suurbritannia tehnilised eksperdid, sõjaväeluurajad ja suured väejuhid tunnistasid dokumendi tohutuks panuseks fašismivastasesse võitlusse. Dokument rääkis sellest, et Peenemündes, Balti mere rannikul, on asutatud Reich'i keskus «erilise kättemaksurelva» loomiseks. Oslo dokumendist ilmnes, et kahekümne seitsme aastase teadlase Werner von Brauni juhtimisel tehakse Peenemündes ülisalajasi töid rakettmürskude ja ballistiliste rakettide loomiseks.
Oslo dokument oli Reich'i kõige pühamasse paika tungimist silmas pidades niivõrd rabav, et Inglise luures läksid arvamused lahku: ühed olid seisukohal, et tegemist on osava desinformatsiooniga, teised nõudsid viivitamatult sammude astumist. Ühest allikast saadud andmeid ei saa lugeda andmeteks, see võib olla laim, geniaalse hullumeelsuse ilming, desinformatsioon, väljamõeldis. Kohene tegutsemine on hea armastuses ja kunstis. Poliitikas ja luures võib see ainult kahju teha. Luurajal nagu poliitikulgi on ainult üks kindel liitlane — aeg.
Aasta pärast Oslo dokumendi saamist saatis Londonisse teate Poola vastupanuliikumise grupp eesotsas insener Antony Kacianiga: Usedomi saarel Peenemünde piirkonnas asub Werner von Brauni salajane baas, mis tegeleb «erilise tähtsusega» raketitehnika probleemiga.
1943. aastal kinnitasid ja täpsustasid Poola patriootidelt saadud järjest täpsemaid andmeid Prantsuse põrandaalused grupid.
Inglise luure sai teada, et fašistid hakkavad Suurbritanniat tulistama 1943. aasta detsembrist alates. Veelgi enam, Prantsuse ja Poola allikate kaudu sai teatavaks, et 1944. aastal kavatsevad hitlerlased lasta Inglismaa pihta üle viie tuhande surmatoova laadungiga raketi.
Aerofotod ning Prantsuse, Belgia ja Hollandi patriootide maapealne luure, samuti Inglise vastuluuregrupid tegid kindlaks, et Prantsusmaa ja Hollandi põhjarannikul asub sada kolmkümmend seitse stardiplatsi.
Need inimesed Suurbritannia sõjaväeluurest, kes suhtusid Oslo dokumenti pisut skeptiliselt, said samuti Peenemünde piirkonnast
139
aerofotod: betoonist stardiradadel seisid hämmastavalt lühikeste tiibadega lennukid, mis ülevalt vaadates sarnanesid mesilastega; mõnes kohas olid näha tohutute vertikaalselt seisvate rakettide varjud.

Kaht arvamust olla ei saanud: Peenemünde oli gestaapo või Canarise kaval käik. See oli ülisalajane sõjaline keskus.
18. augustil 1943 sooritati Peenemündele ootamatu rünnak. Saart pommitasid kuussada «lendavat kindlust». Werner von Brauni objektile heideti poolteist miljonit kilogrammi pomme. Hävitati pool kõigist laboratooriumidest, purustati hapnikutehas ja elektrijaam, inseneride linnak muudeti tuhaks.
19. augustil saabus Peenemündesse Ernst Kaltenbrunner koos SS-valvemeeskonna uue koosseisuga. Himmler andis 1943. aasta sügisel Werner von Braunile ülivõimsate rakettide V-2 katsetamiseks uue, Haidlageri polügooni. Haidlager asus Poola kindralkubermangu territooriumil, Varssavist lõuna pool. Visla, Wisloka ja Wisloki jõe vahelisel alal.
Nimelt see oligi tõeline põhjus, miks SS-standartenführer von Stirlitz Krakovi sõitis. Muinasmälestiste ülevaatus oli Maksim Maksimovitš Issajevile ainult ajendiks. Tõsi küll, selle komandeeringu saamiseks kulus tal üheksa kuud. Ta oli ka varem tuntud kaunite kunstide austajana, aga selle ülesande saamiseks tuli tal prantsuse renessansist kaks korda rääkida SD luure šefi Walter Schellenbergi juuresolekul ja kaks korda Kaltenbrunneri vastuvõturuumis tema abi ja ammuaegse sõbraga. Luure — see on mälu kontsentraat. Ja meenusidki Stirlitzi vestlused nendele, kellele Himmler oli teinud ülesandeks järele vaadata, mida kõige väärtuslikumat Krakovist, Prahast ja Bratislavast võiks välja vedada. Ja kandidaadis polnud kahtlust: von Stirlitz.

XXXII. KURB TANGO

Oo, öiste restoranide suur tühjus! Oo, üksiku kurbuse suur õrnus, kui väsimusest vaevatud ettekandjad lampe kustutavad ja džässbänd mängib tasa sinu lemmiklaule ja naine kõrvallauas näib sulle kõige ilusam ja ainus, kes sind mõistab! Oo, see koidu ootus, mil avatud akendesse hiilib vaikselt nagu paigamõrtsukas hall, habras, ürgne ja jääv hommikuvalguB. Kus on sinu õnnetused, kus on sõjad, kaevikud ja lehkavad laibad, kui sa jood sinistest klaasidest «Smirnoffi» viina ja põlvedel krudiseb valge salvrätt?! Ja see kiire, meeletu sõprus, mis siin sugeneb, ja need laulud, mida sa koos kõigiga laulda röögid, ja sulle tundub, et mitte kunagi ja mitte kusagil pole paremini lauldud kui praegu ... Ja see kerge õnnetunne, kui jõuad koju ja vaatad valkjassinist hommikupäikest ja kollast koiduviirgu!
Kuid see kõik tuleb hiljem, nüüd aga on vaja vaikselt istuda ja olla tähelepanelik, tunda kõhedust ja rõõmustada ja nutta, kuulates, kuidas pani Anna seisab kahe prožektori valgel laval ja laulab Varssavi vanalinnast, kus on vaiksed tänavad ja sinised koidikud, kus

armunud sarnanevad plastiliinist kujudega keskaegse lossi maketis ja kus ainult karje — meeleheitlik, üksik karje toob teid tänasesse öhe. Aga kes see siis karjub, keda siis kutsutakse, kelle peale loodavad need, kes öösel karjuvad? Neil pole millelegi loota, neil pole üldse millelegi loota, võib-olla ainult Visla unisele pominale ja sellele, et su ümber on öö, mis on alati armunute päralt.
Kabarees oli kolmekümne inimese ümber: spekulandid, bandiidid, mõned Luftwaffe ohvitserid noorte purjus prostituutidega, kes kandsid koolivormi, mis oli rõhutatult vulgaarne: seelikud ülevalpool põlvi, sügavad dekolteed, laiad vööd, et rõhutada alles väljakujunemata rindasid.
Kõigepealt sisenesid kabareesse Hall ja Stepan. Nad istusid ukse juurde esimese vaba laua taha: siin oli peaaegu päris pime, kuid Stepan närveeris, tema nägu oli mullakarva, silmad läikisid paiavikuliselt ja pupillid olid tohutu suured. Hall lasi naeratades pilgu üle saali käia, tõstis lohakalt jala põlvele nagu alaline külaline kunagi, nipsutas sõrmi, võttis ettekandjalt talle otsa vaatamata menüü ja tõmbas hajameelselt suitsule tuld, nii et ükski närv ei liikunud.

Nende järel astus sisse Vihur, Krysia käevangus. Ta oli õigesti otsustanud, et sellele operatsioonile tuleb naine kaasa võtta — ainult siis on võimalik istuda lõpuni, kuni kabareest peaaegu kõik lahkuvad. Kui kabaree on külastajaid täis, on rumal eksproprieerimist ette võtta, see oleks ette läbikukkumisele määratud. Üksi istuda pole ka kuigi tark, ja kui kõvasti jommis inimest mängida, võivad välja visata: poolakas ei ole fašist, see, mis on lubatud fašistile, pole praegu poolakale kuidagi lubatud.

Appel, näost sirelililla, suudles autos kaua Krysiat, enne kui nad Vihuriga kabareesse astusid.

«Mootor lülitage välja,» ütles Vihur, «meil läheb seal kaua.»

«Võib-olla sõidan seniks ära?»

«Ärge sõitke. Kõike võib juhtuda, öösel, niipea, kui Krysia väljub, pange mootor käima: paari minuti pärast ilmume meie.»

Krysia äratas tähelepanu. Ta oli ilus ja rikkumata, erinedes niimoodi teistest siia kogunenud naistest. Vihur astus temaga üle saali leti juurde, mille taga istus peremees. Vihur kandis tagasihoidlikku ülikonda, vahest isegi liiga tagasihoidlikku, kui mitte vasakul revääril poleks olnud Saksa Natsionaalsotsialistliku Töölispartei märki. Juuksed olid tal võitud brioliiniga. Prillid tegid ta vanemaks — neil olid paksud pruunid sarvraamid, mis varjasid peaaegu veerandi näost.

Peremees, kellel oli rinnas füüreri näopildiga märk, juhatas ta väikese laua juurde lava kõrval.

«Siin on liiga kärarikas,» ütles Vihur poola keeles. «Mul lõhkevad trumminahad.»

«Võib-olla prouale meeldib vali džäss?» naeratas peremees.

«Ta ei ole proua,» vastas Vihur jäigalt, «see on pani.»

Ta märkas, kuidas peremehe kõrval seisev ettekandja mõne hetke vältel tõmbas silmad vidukile nagu kass enne hüget. Kuid see oli ainult hetk — kiire hetk.

141

«Palun, me istuks sinna,» ütles Vihur, osutades silmadega lauale seina ääres, kust oli hea ülevaade kogu saalile ja peremehe letile. «Seal aknast puhub.»

«Ei tee viga, ma olen karastatud inimene.»

Vihur tellis valget veini ja juustu. Neile toodi pudel mooselit ja mõned lõigud värsket talujuustu. Vihur valas pokaalidesse, pani käe Krysia jääkülmadele sõrmedele ja ütles:

«Kas pani närveerib?»

«Jah,» vastas Krysia sosinal.

«Ei maksa närveerida,» ütles Vihur samuti vaikselt. «Joome nende terviseks, kes meid ootavad.» Nad rüüpasid ja Vihur lausus:

«Ja nüüd, mu väike poola talleke, rääkige kõik ära, mida te mulle rääkida tahate.»

«Tahaksin teile rääkida sellest,» hakkas Krysia kordama varem päheõpitud teksti, «kui rumal on eksida esimest korda ja kui andestamatu on eksida teist korda. Ma kogu aeg kardan teist korda eksida.»

«Lähme tantsima,» kutsus Vihur, «ma pole paniga veel kordagi tantsinud.»

Hall ja Bogdanõv jõid vaikides ja vestlesid tühjast-tähjast. Vahel Hall ütles talle midagi, mille peale Stepan valjusti naeris — see oli Vihuriga varem kokku lepitud. Purjus inimene peab kabarees tegema kõike valjusti: kaklema, naerma, armastama — see käib asja juurde. Kui inimene on vaikne, võidakse tema kallal norima hakata: kõrtsides niisuguseid vaikseid inimesi hästi ei sallita. Purjus inimesele ei meeldi, kui tema ümber on vaiksed inimesed, ta tahab, et ümberringi oleks kõik sama õnnelikud nagu temagi.

Vihuri laua juurde astus Luftwaffe oberleutnant, tegi Krysiale kummarduse ja ütles:

«Kas sõdur võib paluda preilit tantsima?»

«Pani tantsib sõduriga, mu sõber,» vastas Vihur.

Oberleutnant seisis hetke nende kõrval, kõigutades end varvastelt kandadele, tegi siis liiga eksalteeritud kummarduse ja pöördus oma seltskonda tagasi.
Vihur läks uuesti Krysiaga tantsima.
«Mulle meeldib väga tantsida,» tunnistas Krysia, «ja Kurtile samuti. Tantsime kahekesi nõrkemiseni. Ainult et temale meeldivad üle kõige valsid, mina jälle armastan kurba tangot.»
«Missugune see kurb tango on?»
«Feoktistov-Nimoure laulis seda tihti raadios.»
«Tõesti?»
«Jah.»
«Millest see räägib?»
«Sellest, et tants on alati mälestus minevikust. Kui tantsid, meenutad kindlasti möödunud aegu ja inimesi ja siis hakkab nii ütlemata kurb, nagu oleks vanadus juba käes ja pole enam jäänud midagi peale mälestuste...»
142
Siis sundisid ohvitserid oma prostituute laval tantsima, ja hingeldades pildusid tüdrukud saamatult jalgu ning karjusid midagi oma heliseva lapsehäälega.
«Vaesekesed,» ütles Krysia, «mille eest jumal neid nii karistab?»
«Jumal siia ei puutu,» vastas Vihur.
«Võib-olla on neil emad ja vennad kodus näljas.»
«Kõik emad kannatavad praegu tühja kõhtu, Krysia,» ütles Vihur tasa, «see pole õigustus. Tüdrukud on iseendast joovastuses. Näljased emad on ainult vabandus, mille taha himu ennast peidab.»
«Mehed on naiste vigade suhtes alati liiga ranged.»
«Esiteks on nad tüdrukud, mitte naised. Ja teiseks, see polegi viga. See on reetmine.»
Krysiale tõusis äkki puna näkku. Vihur pani uuesti käe tema jääkülmadele sõrmedele ja ütles: «Väga rumal on võõraid patte enda peale võtta.»

Kell neli hommikul oli kabaree tühi. Jäänud olid vaid kaks purjus inimest. Nad ei suutnud kuidagi lauast tõusta ja peremees püüdis turske koka abiga neid poolkeldrikorrusel asuvast väikesest saalist välja lükata.
«Mine,» sosistas Vihur, «mine, Krysia.»
Krysia ohkas sügavalt, kibrutas kulmu ja hakkas üle saali ukse poole astuma. Vihur saatis teda pilguga, tõusis siis ja võttis taskust püstoli.
«Kõik jäägu vaikselt .istuma!» käsutas ta.
Peremees ja kokk pöörasid ümber. Mees, keda nad püüdsid välja vedada, prantsatas otsaesisega vastu lauda. Ukse juures oli Bogdanov granaatidega. Tema kõrval seisis Hall. Peremehel läksid jalad nõrgaks ja ta vajus põrandale.
... Kui nad kabareest välja hüppasid, seisid Appeli auto juures kaks esseslasest patrulli ja vaatasid vaikides autojuhi dokumente. Krysia surus end vastu seina, käed laiali nagu ristilöödul.
Oli juba valge. Taevas oli helesinine, kuigi päike polnud veel tõusnud.

XXXIII. PÄHKLI TUUM

Isikuvõimu režiimi tragöödia seisis selles, et ainus aparaat, mis fikseeris sõjast, pommitamistest ja näljast kurnatud rahva rahulolematust, oli Himmleri organisatsioon ja mõnel määral Canarise vastuluure. Hitler ei soovinud näha objektiivset tõde, ta nõudis oma lähikonnalt, eriti Himmlerilt, ainult neid andmeid, mis tema, füüreri ajaloolist õigsust kinnitaksid. Tundes Hitleri iseloomu — õiendas ta ju arved oma lähima sõbra Röhmiga —, ei riskinud Himmler Hitlerile rahva meeleoludest objektiivset informatsiooni anda, ta sobitas

end tema järgi ja andis talle sellist informatsiooni, nuda too tahtis saada Kui Canaris ükskord Hitlerile ettekande tegemise ajal julges mingil
143

määral objektiivselt hinnata olukorda idarindel, läks füürer näost kaameks, tormas admirali juurde, haaras tal halli frentši revääridest kinni, tõmbas teda ootamatu jõuga enda poole ja karjus:
«Ah te tahate öelda, et olen sõja kaotanud, lurjus niisugune!»
Varsti pärast seda Canaris kõrvaldati. Nüüd tundis riigis valitsevat tõelist olukorda — üldist tumma rahulolematust, väsimust, pessimismi, pettumust natsionaal-sotsialismi ideaalides, mis alles kolm aastat tagasi olid olnud kõikumatud — ainult üks inimene: väike kirjandusõpetaja, kes kandis näpitsprille ja kellel olid väikesed käed, mida ta ühtelugu hõõrus, otsekui oleks need külmetanud. Selleks inimeseks oli Heinrich Himmler, partei üks veterane, füüreri lähim usaldusalune. Ta mõistis selgemini kui keegi teine, et Reich veereb kuristikku. Seepärast Himmler mitte ainult ootas, jälgides tähelepanelikult kindralite Hitleri-vastase vandenõu kõiki keerdkäike, vaid püüdis Riigi Julgeoleku Peaameti kuuenda osakonna kaudu Lääne teatud ringkondades sidemete loomiseks ka ise samme astuda. See SD osakond tegeles luureküsimustega. Himmler oli küllalt hästi kursis kauplemisega, mis käis Bernis Herdleri grupi esindajate ja Dullese vahel. Seni, kuni vandenõulaste hulka ei kuulunud Aafrika lahingu ühe käega kangelane oberst Stauffenberg, kes oli seadnud tingimuseks kontakti põrandaaluste kommunistidega, ootas Himmler rahulikult. Ja mitte ainult ootas, vaid astus ka omapoolseid samme, mis ühelgi juhul kindralite samme ei korranud. Himmler kinnitas — kaudselt muidugi — nende tegevust kontaktide sõlmimisel Dullesega, sest ta teadis, et Dullesega kõneldes rääkisid kindralid Himmlerist kui ainsast figuurist, kes võib olla riigipöörde reaalne abiline ja soosija. Nii igatahes infor-meeris Himmlerit tema agent doktor Langben, kes oli seotud kindralite opositsiooniga. Kuid Langbeni oli Himmleril täielik äius usaldada — agent oli paljude aastate kontrolli läbi teinud, ta oli ustav inimene. Kaudse kinnituse, avansi kindralite opositsiooni jõule (loomulikult pärast seda, kui Himmler oli endale täpselt selgeks saanud, et kindralid tõstavad esile mitte kellegi teise, vaid just tema kui figuuri, kes on võimeline Saksamaad pärast riigipööret sõnakuulmises hoidma ja bolševismile vastupanu osutama) andis Stockholmis Himmleri esindaja doktor Kersten. Sõitnud neljakümne kolmanda aasta sügisel Stockholmi, astus doktor Kersten ühendusse Ameerika diplomaadiga, kes esitles end Abraham Hewittina. Pärast vastastikust sondeerimist ütles Hewitt Kerstenile, et ta on nõus aitama Himmleril luua Ühendriikides teatud isikutega kontakte järgmistel tingimustel: natsliku partei ja SS-i laialisaatmine, Saksamaal vabade valimiste läbiviimine, kõigi okupeeritud alade vabastamine, sõjaroimarite karistamine, kontroll Saksamaa sõjatööstuse üle.
Kersten andis selle kõik SS-reichsführerile edasi. Too küsis: millised on garantiid tema, Himmleri suhtes? Kas säilitatakse tema õigused — mitte SS-reichsführerina ja parteiveteranina, vaid lihtsalt inimesena, kelle nimi on Himmler?
Hewitt ootas, Himmler kiirustas. Stockholmi sõitis SS-i poliitilise luure ülem Schellenberg. Ta võttis- Hewittiga läbirääkimiste pidamise enda peale. Himmler, saades iga päev Schellenbergilt šifreeringuid,
144
sõitis rinnetel ringi, öösiti jõi, et magama jääda, kõndis palju jala — teda oli alati häirinud Canarise aristokraatlik maneer igal hommikul ratsutamas käia —, luges Goethet, siis äkki lülitas end välja ja istus ühte punkti vaadates, peas valitsemas täielik tühjus, kus sähvisid ainult mingisugused venivad sõnakatked — enamasti sufiksid või verbide lõpud.
Lõpuks võttis ta vastu kõik ameeriklaste ettepanekud peale ühe: ta ei nõustunud punktiga, mis nägi ette sõjakurjategijate kohtu alla andmise.

«On olemas ainult üks kuritegevuse vorm,» ütles ta, «see on kriminaalkuritegu. Sõda aga, nagu minu ideoloogilised vastased väidavad, on poliitika jätkamine teiste vahenditega. Poliitiku üle ei saa kohut mõista, niisamuti nagu ei saa kaotanud maletajat karistada vabaduse-kaotusega.»
Himmleri nõusolek kõigi nende tingimustega kinnitas Ameerika luurajaile esiteks krahhi ja lahkhelisid hitlerlikus parteijuhtkonnas, teiseks kindralite opositsiooni tõsidust, ja kolmandaks Himmleri kui figuuri olemasolu, kes aitab riigipööret teostada, sest ta võtab vastu niisugused tingimused, mida isegi konservatiivne revolutsionäär Canaris Istanbulis Ameerika luurajatega toimunud vestluse ajal ei söandanud vastu võtta.
Loomulikult pidas Himmler kõiki neid läbirääkimisi Läänega vaenlase «kompimiseks»; saanuks füürer sellest teada, oleks Himmler osanud teda veenda, et see kõik pole muud kui poliitilises luures tavaline mäng verivaenlasega.
Kuid sealjuures vaatas Himmler Hitleri pool korraldatud kohtumistel mitu korda väga tähelepanelikult silma nendele kindralitele, kelle Hitleri-vastaseid jutuajamisi ta oma kabinetis magnetofonilin-dilt oli kuulanud. Kord hakkas üks siniste, pisut pungis silmadega kindral, keda ta vaatas, kogelema, punastas, kahvatas ja naeratas piinatult. Himmler sulges silmad, noogutas pisut ja naeratas vastu. Pärast seda sai Himmler teada, et Lääne vahendaja, pankur Wallen-berg oli putši ideoloogile Herdlerile öelnud:
«Himmlerit ärge puudutage! Ta ei sega teid, kui kogu asi on suunatud Hitleri vastu.»
Kõik läks oma rada seni, kuni kommunistidega tegelev gestaapo osakond sai teada, et opositsiooni radikaalne lüli on sõlminud sidemed Saksamaa Kommunistliku Partei esindajatega. Arreteerimised toimusid Himmlerist mööda minnes — kommunistid võeti kinni ilma kõrgema juhtkonna sanktsioonita. Kuid häda seisis selles, et gestaapo reatöötajad said ootamatult jälile kommunistide sidemetele, mis viisid välja kindralite opositsiooni kuuluvate pahempoolsete elementideni. Saladus, millest gestaapos olid teadlikud Himmler, Schellenberg ja Kersten, sai teatavaks gestaapo aparaadile. Juhuse tõttu ähvardas aparaadi kohutav jõud puruks litsuda selle aparaadi asutaja, inimese, kes seisis parteikongresside tribüünidel füüreri kõrval, plaksutas tema kõnedele, ülistas teda oma esinemistes ja samal ajal tegeles kauplemisega, kus füüreri elu oleks tema, Himmleri heaolu tagatiseks.
145
Isikuvõirnu tragöödia seisab selles, et isikuvõim eitab arengu loogikat, ei soovi revideerida dogmasid, tunnistada lüüasaamist, otsida uutes ajaloolistes tingimustes uute vahendite ja vormidega teed võidule. Ja sellel on ainult üks alternatiiv — putš. Himmler uskus, et putš suudab säilitada talle ja ta perekonnale elu, heaolu, vabaduse. Sellepärast ta ootas. Kuid ainult seni, kuni aparaat polnud pühendatud vandenõulaste noore tiiva sidemetesse kommunistidega. Himmler oli jõudnud ristteele. Himmler kaotas pea. Nõrk inimene, isegi kui ta on kinoekraanidel ja fotodel võimsuse kehastus, võib õige otsuse langetada vaid sel juhul, kui ta saab nendelt, keda ta usaldab, avameelselt nõu küsida. Hitlerlikus masinas oli kõik olemas: partei-, sõjaväe- ja riigiaparaadi lülide ladus töö, suurepäraselt korraldatud rafineeritud demagoogiline propaganda, noorte- ja naistekoondised, spordiseltsid ja buionaadi meenutavad spordipidustused, ilusad paraadid ja rahva väljatreenitud tahteavaldused — see kõik oli olemas. Polnud ainult üht: ei olnud vastastikust usaldust — isa kartis poega, mees naist, ema tütart.
Himmler oli oma kahtlustes ja kõhklustes üksi. Seepärast näis ta väliselt rahulikum kui kunagi varem, ainult silmad näpitsprillide taga olid pisut tuhmunud ja käsi hõõrus ta sagedamini kui tavaliselt.
Lahendus saabus kahekümnendal juulil.
Himmler teadis palju. Üht ta aga ei teadnud: oberst Stauffenberg oli Hitleri tapmiskatse kahel korral edasi lükanud ainult sellepärast, et peakorteris polnud ei Göringit ega Himmlerit.

Stauffenberg kuulus opositsiooni pahemasse tiiba. Ta ei pidanud võimalikuks hitlerismi säilitamist üksnes Hitleri kõrvaldamise teel. Ta nõudis hitlerismi kui niisuguse hävitamist.

20. juulil 1944 asus ta Berliini-lähedaselt lennuväljalt teele, et võtta Hitleri residentsis osa reservi uute diviiside formeerimise üle korraldatavast nõupida-misest. Nõupidamine algas kell 12.30. Pikale lauale laotatud suurel kaardil näitas kindral Heusinger idarindel käimasolevate lahingute skeemi, analüüsides täpselt ja kuivalt olukorda tohutu lahingu üksikutes kõige keerukamates lõikudes.

Stauffenberg, kes Aafrika sõjaretke ajal oli kaotanud käe ja silma ning seepärast füürerile väga imponeeris (eriti hindas Hitler kangelaslikkuse füüsilisi ilminguid), tõmbas laua all välja inglise viitsütiku kaitsesplindi, asetas tumepruunist nahast portfelli plahvatusvalmis miiniga füürerile lähemale, tõusis siis, kummardus Keiteli poole ja ütles:

«Palun vabandage, ma pean Berliiniga ühenduse võtma.»

Hitler vaatas vilksamisi obersti poole ja midagi naeratuse taolist libises üle ta näo. Keitel krimpsutas rahulolematult nägu: talle ei meeldinud, kui staabi operatiivtöötajate ettekannete ajal korda rikuti.

«Venelased,» rääkis Heusinger, «jätkavad suurte jõududega Dvinaast lääne pool liikumist põhja suunas. Nende eesmised väeosad asuvad Dünaburgist edela pool. Kui me armeegruppi Peipsi järve äärest ära ei vii, tabab meid katastroof.»

146

Elunähtuste loogikas põimuvad suursugune ja naeruväärne, traagiline ja klounilik. Heusinger ei öelnud enam ühtki sõna: sähvatas helepunane leek, lagi varises sisse, klirinal kukkusid eest suvemaja lahtilükatud akende paksud klaasid — oberst Stauffenbergi pommis toimus lihtne ja seaduspärane keemiline reaktsioon.

Sinises suitsus ja soolakaskibedas tahmas kargas Hitler põrandalt püsti.

«Mu uued püksid!» hüüdis ta pisut kähiseval häälel solvunult «Alles eile panin esimest korda jalga!»

Kõik edasine sarnanes tragikomöödiaga, kõige vulgaarsemat sorti ulmekirjaniku väljamõeldisega: viis tundi pärast atentaati oleks Hitler võinud langeda. Ta ei langenud. Kui katsuda vandenõulaste võimuhaaramiskatse läbikukkumist loogika seisukohalt analüüsida, siis tuleb siin ilmselt viidata neljale asjaolule: esiteks sakslaste rahvuslikule iseloomule, sakslastele on käsk sama mis usklikule usk Ettevalmistatud käsku «Walküren», mis lubas armeel võimu enda kätte võtta, ei antud. Teiseks, vandenõu diktaatori vastu võib teoks saada ainult sel juhul, kui kõik selle osalised on valmis oma idee nimel elu andma. Kaugeltki mitte kõik kindralite vandenõust osavõtjad polnud nii fanaatilised kui see, kelle vastu nad üles tõusid. Kolmandaks, kutselised poliitikud on sageli seesmiselt sarnased draamanäitlejaga, neil on samasugune nägemislaad ja tundmisviis. Näitleja mängib laval võõrast elu, nutab võõraid pisaraid, räägib võõraid sõnu. Poliitik on kohustatud mängima oma elu, kuid ta on kohustatud mängima seda täpselt, et võita. Ja lõpuks neljandaks, riigis, kus valitseb partei- ja riigiaparaat, võisid vandenõu edukalt läbi viia vaid inimesed, kes teadsid nende aparaatide kõiki salavedrusid. Neile inimestele aga polnud füürerivastane vandenõu vajalik, nad tunnistasid fanaatilist, pimedat kuulekust.

Samal päeval, kahekümnendal juulil, lasti vandenõu peamised juhid Bendlerstraβe hoovil maha. Beckile ja Stauffenbergile tehti ettepanek end ise maha lasta. Beck tegigi seda, Stauffenberg keeldus.

«Enesetapuga lõpetavad inimesed, kes on milleski süüdi. Mina ei ole rahva ees milleski süüdi.»

Ta lasti maha automootorite mürina saatel.

Putš oli lõppenud.

Himmler mõistis, et nüüd, kuni Hitler ja Göring veel Rastenburgis väejuhataja peakorteris viibivad, jäävad talle loetud tunnid, et hävitada kõige mõjukamad vandenõulased, kes pidid teadlikud olema, et tema, reichsführer, oli putšistide plaanidega kursis. Need, kes võisid sellest rääkida, pidi ta hävitama veel enne seda, kui SS-i uurijad vandenõulaste tuumiku arreteerivad. Seepärast oli Becki, Stauffenbergi ja teiste mahalaskmine alles esimene aktsioon, mis muide polnud mitte niivõrd tema organiseeritud, kuivõrd kaitsepataljoni «Großdeutschland» komandörile Röhmerile lähedaste inimeste poolt

talle hästi kätte mängitud. Seevastu mõned väliselt mitte millegagi silmapaistvad sõjaväelased, kes teadsid Berni ja Stockholmiga peetavate läbirääkimiste salavedrusid, lasti maha või sunniti endale lõppu tegema juba otseselt Himmleri korraldusel.
Pole kohutavamat timukat kui see, kes tahab oma kuritegude jälgi kaotada.
Pärast mõnede esimesel pilgul silmapaistmatute, kuid laialdaselt informeeritud inimeste ärakoristamist alustas Himmler ulatuslikku terrorilainet. Nii kindlustas ta endale füüreri indulgentsi selleks puhuks, kui mingisugusedki õige informatsiooni kübemed peaksid Hitlerini jõudma.
Canarist reichsführer kartis ja ühtaegu üldsegi ei kartnud. Ta arvas, et see tark kavalpea saab aru: vaikimine on tema pääsemise pant. Just sellepärast mõtles ta piinavalt kaua, kuidas seletada admirali arreteerimise põhjusi ja kas üldse maksab teda arreteerida, võibolla on mõistlikum jätta ta kodusesse aresti. Mängus vastasega oli Canaris kasulik vahetusraha. Kuid oma õnneks ei jõudnud Himmler füüreriga ettevaatlikku kõnelust alustada. Hitler lihtsalt küsis tema käest ise:
«Kuidas see lurjus kambris käitub?»
«Kes nimelt?» ei saanud Himmler aru. «Neid lurjuseid oli rohkesti ja kõik käituvad erinevalt.»
«Ma pean silmas Canarist.»
«Teda ei ole veel jõutud vanglasse tuua,» kostis Himmler, «homme kannan teile üksikasjalikult ette. See on muidugi huvitav, kuidas just see lurjus käitub.»
Ja sel tunnil, kui Goebbels avalikku kõnet pidades naeris: «See on mäss telefoni teel!», arreteeris SS-i poliitilise luure ülem Walter Schellenberg Abwehr'i endise ülema admiral Canarise. Admiral jättis hüvasti oma armastatud taksikoeraga, pühkis silmast pisara ja ütles: «Schellenberg, armastage koeri, nemad ei reeda kunagi.»

Üht-teist kogu sellest kaleidoskoobist sai oberst Berg teada öösel, kui Krakovi gestaapo šeff ta välja kutsus. Oberstile otsa vaatamata ulatas ta temale sule ja paberipaki.
«Pange kirja kõik oma ühise töö kohta Canarise ja rahvuse põlastusväärse vaenlase Stauffenbergiga.»
Berg mõistis, et on juhtunud kohutav lugu. Nüüd peab ta oma tundi ootama. Varem oli Canaris ebasoosingus, nüüd on ta Moabitis. Stauffenberg, kellega ta Berliinis oli paar korda kohtunud, oli varem rahvuskangelane, nüüd aga on saanud selle vaenlaseks.
Berg kirjutas automaatselt, paberile ilmuvad read olid ühtlased ja kalligraafilised nagu alati. Ta luges üles kohtumised Canarise ja Stauffenbergiga, aga ise mõtles kaasasündinud harjumuse kohaselt rahulikult ja matemaatilise täpsusega.
«Nähtavasti see mäng, mis ma selle tüdrukuga alustasin, võib Jumala tahtel saada minu päästepartiiks. Nende inimestega on mul

nüüd vaja mängida, kuid tüdruku heaks tuleb töötada tõsiselt. Nähtavasti on see ainus reaalne võimalus välja pääseda sellest segadusest, kuhu olen sattunud. Kui nad ainult mind luurest ei kõrvaldaks. Nad võivad nüüd 1-C ohvitserid kaotada. Nad võivad igaühes meist näha Canarise potentsiaalset järglast. Nad ei taha näha Canarises patriooti, kes unistas sellest, et

füüreri elu hinnaga päästa miljonite sakslaste elu. Sisemise tsensori pealekäratus ei luba neil sellest isegi mõelda. Selles on ühtaegu nende jõud ja tragöödia. Kui ma punastega tõsiselt tööle hakkan, saan endale hiljem alibi. Vaba Saksamaa Rahvuslik Komitee eesotsas Paulusega pole muidugi Hitleri alternatiiv, aga ikkagi on see juba midagi. Kõige rumalam on muidugi, kui nad mu nüüd kinni panevad. Ka seda võivad nad teha. Tüdrukule tuleb põgenemine korraldada. Las läheb minema. Kõik tuleb nii läbi mõelda, et ta põgeneks SD käest. Ma palun SD kaastöötaja endale abiks. Ütlen talle, et neil rahvusele rasketel päevadel tuleb armeed tugevdada kontrollitud parteikaadriga. Ma viin tüdruku raadiojaama ja annan ta esseslasele üle. Sellele mehele aga, kui ta tüdrukuga juba harjub, topin ette mingisuguse prostituudi ja viina. Parteifunktsionäärid on nii piinatud Hitleri puritaanlikust moraalist, mis keelab partei liikmel isegi suitsetamise, joomisest rääkimata — see on patt, ja naistel huulte värvimise, mis on kodumaa huvide reetmine Ameerika pluto-kraatiale, nii et olen veendunud: see mees läheb naise ja viina õnge Muide, mida on nendes Hitleri keeldudes rohkem, kas fanatismi, kadedust normaalsete elunormide suhtes või lihtsalt nürimeelsust? Kas ta tõesti ei saa aru, et keelatud vili on magus? Mida vähem on riigi siseelus keelde, seda raskem on sisse imbuda vaenulikul ideoloogial, majandusel, poliitikal: pole millegagi inimesi püüda. Kui inimestele on kõik lubatud, muidugi mõistlikes piirides — ühelgi juhul ei tohi heaks kiitalfelajalikkust —, siis minul kui luurajal pole niisuguses riigis midagi peale hakata. Ainult rumalad poliitikud hakkavad raskuste ajal diktaatorlike meetoditega teisitimõtlemist alla suruma või siis valivad lihtsalt sisemise liberalismi, mis käib vastu igasugusele utili-taarsusele. Targad poliitikud lasevad auru välja — ja siis pole minul kui luurajal jälle midagi teha. Meie idioodid, kes on sõja kaotanud, võtavad nüüd, pärast seda, kui füürer ellu jäi, kui issand ise teda hoidis, kasutusele terrori ja korraldavad Hitleri ülistamiseks ja vandenõulaste hirmutamiseks meeleavaldusi. Need arreteerimised ja meeleavaldused tekitavad rahvas veel suuremat hirmu. Kuid rahvas, kes on ära hirmutatud ega mõtle, niisugune rahvas kunagi kedagi ei võida.»

«Siin on kõik kirjas,» ütles Berg. «Millised lurjused, kes oleks võinud arvata, et see merekulinaar kandis oma mustas südames nagu kivi tänamatust füüreri vastu.»

Gestaapo šeff vaatas Bergile teraselt otsa ja küsis: «Mida Canaris süüa pakkus, kui ta teid külla kutsus?»

«Mina olen sõjaväeluurajate ahelas liiga märkamatu lüli,» vastas Berg, «personaalselt pole ta mind kunagi kutsunud. Personaalselt kutsus ta juhtivaid tegelasi: Osterit, Bammlerit, Pickenhrooki. Mind kutsus ta ainult kahel korral: üks kord siis, kui ta pühitses viiekümnendat sünnipäeva. Seal oli oivaline laud — india riis kalaga.»

«See oli Zellendorfis?»

«Jah. Ilmselt on see teada meie sõpradele gestaapo keskaparaadist: seal oli alati Heydrich.»

«Ega te ei mäleta, kuidas oli Canarise metsavahi perekonnanimi?»

«Millist te mõtlete?»

«Seda, kes korraldas talle rebasejahi lippudega. See tõbras pidas isegi jahti inglise moodi — lippudega. Ja see metsavahist pugeja tõi talle ühe rebase alati lippudega piiratud alale, nii et see teie meremehest täikrae pidas jahti õnnetule, ehmunud loomale. Milline metsikus ja silmakirjalikkus... Kuid need on juba emotsioonid. Hästi, olete vaba, oberst. Palun ärge oma kabinetist lahkuge — mul võib teid iga minut vaja minna.»

«Olen teie teenistuses. Viimane paive.»

«Jah.»

«Meie ühine operatsioon teiega vene luuraja asjas on üsna kaugele jõudnud. Tahaksin paluda, et lülitaksite sellesse ka gestaapo töötaja. Praegu on niisugune aeg, mil ma gestaapo otsese abita ei suuda midagi ära teha.»

Gestaapo šeff pani Bergi täiskirjutatud lehed raudkappi, tuli tagasi laua äärde ja ütles:

«Mõtlen hoolega teie sõnade üle järele.»

Ent sel ajal, kui üle Saksamaa veeres patriootlike meeleavalduste laine, kui gauleiteritest ja parteibossidest marssisid mööda automaatidega relvastatud vanamehed ja noorukid, ning töörinde kolonnid — labidad ja kirved õlal —, kui pealtvaatajad karjusid «Heil Hitler!», just sel ajal toimus Euroopa Konsultatiivkomisjoni järjekordne istung ja Nõukogude delegaat Gussev luges ette kooskõlastatud kommünikee Saksamaa okupatsioonitsoonide, tingimusteta kapituleerumise ja selle kohta, et Saksamaad hakkab juhtima okupatsiooniarmeede juhatajaist koosnev kontrollriõukogu.

XXXIV. KOHTUMINE

Enne kabareesse minekut veetis Vihur pool tundi koos Koljaga: too kandis ette SS-ohvitseri von Stirlitzi jälgimise käigust.

«Peame teda silmas, kus iganes võimalik. Kui ta autoga sõidab, on asi muidugi keerulisem. Tõsi, number on mul teada: poisid Poola põrandaaluste luuregrupist nägid teda kaks korda Waweli juures ja üks kord Maria kiriku juures. Keegi tüüp oli tal kaasas. Ta vaatas ikoone, freskosid ja orelit.

«On seal hea orel?»

«Minu arvates tohutu suur. Kui nad missa ajal Bachi mängivad, jooksevad judinad mööda selga alla, nagu oleks kuratlikult külm.»

«Räägid jumalast, aga meenutad kuradit.»

«Ma olen ju marksist,» naeratas Kolja, «nähtustes valitseb vastandite ühtsus. Üldse me teeme ühe vea.»

«Kes need meie on ja missuguse vea?» küsis Vihur. Talle meeldi; praegu Koljaga niiviisi kiirustamata juttu ajada. Enne operatsiooni on vaja end kas või kümme minutit lõdvestada. See on nagu poksijal massaaž.

«Meie oleme meie ja viga on meie suhtumises ristiusku.»

«Noo?» muigas Vihur. «Vaata ette, degradeerin sind jumalaotsimise pärast.»

«Ma räägin tõsiselt. Omal ajal valgustas ema mind selles asjas tublisti. Jumala käskudes on palju niisugust, mida me oleme üle võtnud. Ausõna. Armasta oma ligimest, ära varasta, armasta isa ja ema, ära tapa...»

«Ja edasi? Jäid toppama?»

«Jäin.»

«Kuidas põse ettekeeramisega asi on?»

«Kõike ei saa üle võtta. Hegelilt või Feuerbachilt me ju kõike üle ei võta.»

«Kolja, on aeg. Mis see jätis siis teeb?»

«Eile öösel jalutas üksi skvääril. Siis istus «Francuski» hotelli restoranis.»

«Ja sina?»

«Lipsasin sisse.»

«Ja siis?»

«Ta õgis seda oma saksa Eisbein'i — kaapis pekki taldrikusse. Sea-
jalg on priske kõhutäis... Ja jõi palju.»

«Kes tema juurde tuli?»

«Paar prostituuti Luftwaffe'st.»

«Ja tema?»

«Mis tema?»

«Noh, kftdas ta reageeris?»

«Ei kuidagi. Üht patsutas põsele. Tal on muide ilusad silmad, nagu koeral.»
«Miks sa arvad, et koertel on ilusad silmad?»
«Nii ütleb mu ema. Talle meeldivad väga, kui inimestel on silmad nagu koeral.»
«Kuule, mul on ikkagi kuidagi piinlik olnud küsida: kas sul isa pole üldse olnudki?»
Kolja naeratas pisut:
«Nii nagu olla ei saa. Kui väike olin, küsisin emalt. Ta vastas: «Sinu isa on kõige kaunim kõigist inimestest maailmas. Revolutsioonis kaotasime teineteise. Meie teed läksid lahku. Armasta teda nagu mind, ja katsu nii, et sa minult tema kohta kunagi rohkem ei küsi. Sest mul on väga valus.» See ongi kõik.»
«Kas ema jäigi üksi?»
«Jah. Ta on kõigest nelikümmend. Poisid ülikoolis ütlesid mulle: «Sul on päris kena sõbratar.» Nii kui pühapäev tuli, läksime tenniseväljakule. Mängisime seni, kuni võhm väljas. Tead, mis ta mind tegema pani: ise istus jalgrattale ja mina jooksin järele. Ema on mul kullatükk.»
151
Vihur vaatas uuesti kella, hõõrus otsaesist ja ütles närvilist, tüütut haigutust maha surudes:
«Arvan, et see esseslane tuleb siiski ära koristada.»
«Sa ju ütlesid, et varastada.»
«Jääme temaga siin kimpu. Mõtle ise: kuhu ta viia? Partisanide juurde? Inimesi on niigi vähe, hakka veel seda tüüpi valvama. Väga tülikas. Ja veel — vaata et ajame selle hanega veel oma põhioperatsiooni nurja. Kui ta kinni võtta, tead, missugust kära nad siis tõstavad? Aga sa ise ju rääkisid, et ta kolab öösiti üksi ringi. Tuleb ainult imiteerida röövimist, siis läheb kõik rahulikult.»
«Selge.»
«Noh, nägemseni,» ütles Vihur, «me hakkame minema. Meie autojuhile oleks vaja paiderjani sisse sööta — tal käed värisevad nagu sklerootikul.»
«Õnn kaasa,» ütles Kolja ja koputas sõrmenukkidega vastu lauda.
«Kas aitab?»
«Peab uskuma — siis aitab. See on nagu homöopaatia. Õnn kaasa, Vihur.»
Kui Vihur oma kaaslastega minema sõitis ja automootori mürin tänava kõmisevasse vaikusse kadus, sirutas Kolja end, nii et kondid rägisesid, ja hakkas mööda tuba kõndides riietuma. Ta tegi seda nii, nagu oli Moskvas alati teinud: kõndis oma väikeses toas edasi-tagasi, asetas toolide seljatugedele, lauale ja voodile särgi, maika, sokid, püksid. Kord oli ta oma koolivennal külas — see oli vist kuuendas klassis, jah, just kuuendas. Koolivend oli kaadriohvitseri poeg ja perekonnas oli sõjaväeline kasvatus: ise tee voodi ära, ise nõelu sokid, ise triigi püksid, ise keeda süüa. Kui Kolja sellest emale rääkis, ei vastanud Sašenka esialgu midagi. Ainult küsis:
«Kas see meeldib sulle?»
«Väga.»
Sellest peale, kui poeg hakkas käima ja rääkima, ei käitunud Sašenka temaga kui arutu tobukesega (kasvad suuremaks — saad teada), vaid kui võrdsega, elava, mõtleva olendiga, õhtul ta ütles:
«Tead, Sanetška... Sa rääkisid mulle sellest poisist... Küllap on see väga hea ja õige, ja kui sulle näib, et tuleb kasvada nimelt nii, spartalase moodi, komandöri moodi, siis teegi seda. Asi on selles, et ma ei saanud kunagi hoolitseda sinu isa eest. Meesterahva eest oma kodus. Väga meeldiv on hoolitseda kodus meesterahva eest, kes mööda tuba kõndides end riidesse paneb ja kes ei oska nii särki pesta nagu mina kui naine seda teha oskan... Küllap on see väga hea, kui mees oskab ilusti pükse pressida. Aga minul on seda isa või sinu jaoks veel meeldivam teha, mõistad?»
«Kas must niiviisi üks pupujuku ei kasva?»

«No tead,» vastas Sašenka, «võib oma sokke pesta ja ikka pupujuku olla. Pupujukuks ei saa laiskuse pärast, see asi oleneb sellest, kas pea lõikab või ei.»
«Aga mida ma siis kodus teha saan?»
«See on juba teine küsimus. Tead, on väga meeldiv, kui kodus lõhnab toore puu järele. Oleks tore, kui muretseksime sulle höövelpingi...

Meisterdaksid meile seina äärde võimlemisredelid. Raadio järgi võimlemine on hea asi, kuid redelil teeksime sinuga seitse imet.»
«Aga veel mida?»
«Võiksid Puškini pähe õppida.»
«Kogu Puškini?»
«Kõik järjest. Sinu isal oli kogu Puškin peas.»
«Aga kes mu isa oli?» küsis poiss tasa.
«Ta oli kõige parem inimene maailmas,» kordas Sašenka lauset, mida ta kunagi oli öelnud. «Kõige parem. Usu mind.»
«Koolis minu käest küsiti, kas isa on teid maha jätnud? Ega ta ei jätnud meid maha?»
«See on vastik ütlemine «jättis maha» ... Mis tähendab, jättis maha? Ta võis lakata armastamast. Armastus pole õhk. See ei ole jääv suurus nagu koorem seljas. Kui armastus on koorem, siis ei ole see üldse armastus. Ja mitte keegi mitte kedagi kunagi maha ei jäta: inimene lihtsalt lakkab teist inimest armastamast ja nad ei ela koos. Seda rääkisin ma sulle üldises mõttes, saad aru? Aga isa ei lakanud mind armastamast. Ta ei tee seda kunagi.»
Neljakümne esimese aasta kevadel nägi ta esimest korda ema nutmas. Nad sõitsid pühapäeval tagasi linnu j ähilt — Sašenka käis pojaga jahil, õpetas teda jahti armastama, õppis ise tulistama; ise valis marsruudid — ja heitsid vara magama. Hommikul, veel enne, kui ema lõpetas prantsuse kirjanduse loengu ettevalmistamise (ta õpetas võõrkeelte instituudis prantsuse keelt), helistati talle Kaitse Rahvakomissariaadist ja paiuti sinna sõita — auto juba ootas ukse ees.
Kahe tunni pärast tuli ema tagasi nutusena, heitis diivanile ja keeras näo seina poole. Kolja istus ema kõrvale ja hakkas ta pead silitama.
«Sanka,» ütles ta, nuuksudes nagu laps. «Sanka, see on mure ja rõõm ja valu ühtekokku. Sinu isa on elus.»
«Kus? ... Kus ta on?»
«Kaugel. Võta mu käekott.»
Kolja tõi emale käekoti. Sašenka klõpsutas lukku.
«Võta,» ütles ta, «need on tema omad.»
Diivanil seisis kolm punast karpi. Neis oli punasel safianil kaks Lenini ordenit ja Punalipu orden, valgel emailil vapi all seisis number 974.

Seepärast oli Kolja hetkeks vakatanud, kui Vihur isa kohta küsis. Koljaga polnud isast keegi kunagi juttu teinud — ei kaadriosakond, ei väejuhatus. Nähtavasti teadis tema isast meie maal ainult paar inimest. Ja kui nüüd Vihur temalt küsis, tõmbus Kolja sisemuses midagi krampi — kõige raskem maailmas on oma kõige kallimat sõprade ees varjata. Kõik, kes tema perekonda tundsid, ei suutnud sellest küsimusest hoiduda, ja kõigile, ka kõige lähematele sõpradele, oli ta vastanud täpselt nn nagu Vihurilegi.

«Ema siin ei ole,» mõtles Kolja oma laialipillatud pesu vaadates. «Siin tuleb ise hakkama saada. Mis emale rõõm, see teistele tüütu. Emale teeb oma lapse juures kõik rõõmu. Milline üllus peitub siiski naistes! Milline harmooniline ja imeväärne võime ühitada armastust mehe ja lapse vastu.»

Koljale meenus vestlus ühe noore kunstnikuga. Ta maalis ema portreed ja nad ajasid Koljaga pisut juttu. Kord see kunstnik ütles:
«Ma jumaldan lapsi. Aeg on naine võtta, olgu ta missugune tahes, peaasi, et lapse sünnitaks.»
Koljal ei olnud ema ees saladusi. Ta rääkis temale sellest. Sašenka krimpsutas põlastavalt nägu:
«Jumal küll, missugune kretiin. Võib magada öö naisega, keda sa ei armasta, aga abielluda ainult selleks, et ta sünnitaks — selles on midagi närust. Tead, mulle ei meeldi teda enam näha. Ma ütlen talle kodu üles.»
«Aga ta on andekas kunstnik.»
Sašenka vastas:
«Sa oled nutikas. Talendile võib andestada kõik peale närususe. Aga kui ta tundub sulle huvitav, siis muidugi suhtle temaga. Ma olen valmis teda siin välja kannatama.»
«On sul teda väga raske taluda?»
«Ma ei tea, mis asi on «raske taluda». See kõik käib ühe mõiste alla — olla kasvatatud inimene.»
«Nii et kasvatatud inimene võib alatuse naeratades andeks anda?»
«Mitte mingil juhul. Ta lihtsalt võib ilma naeratuseta vastata tervitusele ja vaadata mööda. Väga tähtis on osata inimesest mööda vaadata. Silmad on revolvrist kohutavam relv. Muidugi, kui pidada silmi hinge peegliks.»
«Tead, ma rääkisin sulle meie jutuajamisest. Mul on tema ees piinlik enda pärast. Kui ta seda sinule oleks öelnud, siis on iseasi, aga ta ütles seda mulle. Mõistad?»
«Mõistan. Sul on õigus, Sanka. Ja minul ei ole õigus. Nii otsusta-
megi. Eks?»
«Jah. Sa ütlesid väga naljakalt — ütlen talle kodu üles.» «Miks naljakalt?»
«Vanamoodsalt,» naeratas Kolja. «Aga vahvalt...»

Kolja oli pannud selga uue ülikonna ja seisis kaua peegli ees, sidudes lipsu viimase moe järgi, nii et sõlm oleks suur nagu rusikas, valas siis kätele pisut kuiva, meeste kölni vett, silmitses end veel kord, pistis «Walteri» taskusse ja lahkus kodunt. Ta läks tapma SS-standartenführer von Stirlitzit.
154

XXXV. NELIKÜMMEND KAKS SEKUNDIT

«Dokumendid,» ütles esseslasest patrull Krysiale, ja Vihuri poole vaadates tõstis käe mütsisirmi juurde.
«Miks ta ei tõstnud kätt parteiliseks tervituseks nagu esseslasel ette nähtud?» mõtles Vihur ja hakkas taskust sigarette võtma. «Miks ta sõjaväelase kombel tervitas? Nähtavasti on need kaadriesseslased. Krysia ajab praegu kõik nurja — ta on minestuse äärel. Hall ja Bogdanov käituvad hästi. Appel on tubli. Ainult käed värisevad. Kui nüüd kabarees toibutakse, läheb tulistamiseks. Aga püstol on mul tagataskus. Kui palju kordi olen endale öelnud: ainult pintsaku põuetaskus. Kes võis teada, et nad just sel minutil siia juhtuvad? Elus otsustavad kõik minutid. Aastaid võib mõnda asja ette valmistada, aga jõuab kätte see minut ja kõik lendab kuradile. Mis see on — suur seaduspärasus, mida me iialgi ei tunneta, või selge rumalus? Aga kui see on rumal juhus, siis mis õigus on tal olemas olla, kui me teeme õiget tööd — inimeste heaks, värdjate vastu?»
Esseslased vaatasid Bogdanovi dokumente, tõstsid käe mütsi juurde ja andsid isikutunnistuse tagasi.
«Palun teie dokumendid,» küsisid nad Hallilt.
Teenistusvalmid, naeratades ulatas ta neile võltsitud ööloa. Tõsi küll, selle olid heas trükikojas valmistanud tõelised meistrid, kes enne sõda olid töötanud rahvusvaheliste salakaubavedajate

heaks; kuid mitu korda olid SS-i patrullid viinud niisugused ehtsa võltsingu omanikud vahtkonda ja sealt olid nad saadetud gestaaposse ülekuulamisele.
«Lähema staabini on tükk maad,» mõtles Vihur padrunist valmistatud välgumihklit tasku pannes. «Nii et tulistamine sinna ei kosta. See ei tähenda muidugi midagi, väljakul on nende parteihoone. Seal on tugev esseslastest valve. Neil on mootorrattad ja autod. Kogu linna kammivad läbi, nagu tookord, kui ma nende käest põgenesin. Kui nad praegu ära koristada, siis vaikselt: lüüa pähe ja — autosse. Krysial ei ole dokumente. Nad ei julge temalt dokumente nõuda, ma ütlen, et ta on minuga kaasas. Kui nad kabareesse nina pistavad, läheb laskmiseks. Vaikselt me neid minema viia ei saa. Kanäe, kuidas ma olen veel suuteline mõtlema! Kui proovida kirja panna, mida inimene kolmekümne sekundi jooksul näeb ja kuuleb — millised mitmeköitelised romaanid sellest saaksid. Tarvitseb vaid üles kirjutada, mida Krysia, Appel, Bogdanov ja mina praegu kuuleme'ja näeme. Seda ei pane mitte keegi kunagi kirja enne, kui teadlased teevad kindlaks, et seda võib fikseerida nagu keemilise katse kulgu. Niisugustel sekunditel mõtlevad kõigist rahvustest inimesed ühesugusest asjast ühtemoodi. Mälestused on hätta sattunud inimese viimane varjupaik. Kui mälestused ja assotsiatsioonid asenduvad meeleheitega, siis on inimene omadega läbi. Luuraja igal juhul.»
«Palun,» ütles esseslane Hallile ööluba tagasi andes, «te olete vaba. Võite minna.»
Vahepeal astus teine esseslane Krysia juurde ja ülües:
«Pani, teie dokument.»
155
«Mul ei ole dokumenti kaasas.»
«Kuidas nii?» imestas esseslane. «Mispärast?»
«See naine on koos minuga,» sekkus Vihur.
«On veel mingeid küsimusi?»
Esimene esseslane ütles Hallile ja Bogdanovile:
«Ma ju ütlesin teile, et olete vabad ja võite minna.»
«Nad tuleb kohe ära koristada. Kui Hall ja Stjopka lahkuvad, siis oleme kadunud. Patrull astub kabareesse, et vastu hommikut pisut rüübata. Mõne hetke möödudes tormavad nad sealt välja. Isegi kui meie omad autosse saavad, lasevad nad ikkagi valangu autokummidesse, me lohiseme veel meetrit kolmkümmend edasi ja jääme seisma. Kurat võtaks, kui tobe lugu.»
Hall ütles:
«Tänan. Panen suitsu ette ja kohe läheme. Kui oled kõvasti trimbanud ja lutti ka suus pole, siis ei jõua kuhugi.»
Ta hakkas taskust võtma kuiva, peene tubakaga täidetud kummist tubakakotti.
«Kas teie kutsusite selle naise kabareesse?» küsis esseslane Vihurilt.
«Jah.»
«Te tunnete teda?»
«Muidugi.»
«Vabandage, ma kahjuks ei tea, kellele ma küsimusi esitan.» «Sellisel juhul paiuge, et näitaksin teile oma dokumente,» vastas Vihur karmilt.
«Jah, palun.»
Vihur võttis taskust SS-ohvitseri tunnistuse kaaned, parteipileti kaaned ja kaks ordeniraamatut. Kaaned oli ta saanud Kolja kaudu, kes muretses need oma intendandilt. Ordeniraamatud oli toonud Hall — need võeti ohvitseridelt Cheszowi lähedal kasarmute ründamise ajal; see oli Krakovi partisanide suur operatsioon, kus purustati terve garnison ja siis lahkuti täiesti kaotusteta Tatrate kaudu Slovakkiasse.
«Nüüd tuleb väga täpselt teha,» mõtles Vihur esseslasele oma võltsdokumentide virna ulatades. Isikutunnistus oli tal teises taskus. Kuid seda ei tohtinud praegu näidata, sest pintsaku revääril oli par-teifunktsionääri märk. Venelane ja parteifunktsionäär on ilmne absurdsus. Need minu võltspaberid tuleb nii maha pillata, et ta kummarduks neid otsekohe

üles võtma. Siin tuleb väga täpne olla kõiges: kuidas ma neid dokumente esitan, kuidas ma talle otse silma vaatan, kuidas ma sõrmed laiali ajan, nii et ta end süüdlasena tunneks ja otsekohe taipaks, et SS-ohvitseri dokumendid kukkusid kõnniteele tema süü tõttu. Hall mõistis mind. Olime kokku leppinud, et tubaka-kott ja minu valedokumendid on hädasignaal. Pagan võtaks, kas Bogdanovil on see meeles? Hull lugu, kui meie sakslane äkki gaasipedaalile vajutab ja ajama paneb. Näen, kuidas ta on rooli külge klammerdunud. Aga auto on ta meie äraolekul läikima hõõrunud. On alles iseloom! Teine oleks seanahka vedanud, või lugenud, või sundinud end koju kirja kirjutama, too aga nühkis autot. Siia sõites oli see ju

156

võimatult porine. Aga kus ta käed jõudis ära pesta? Küüned on puhtad nagu arstil. Ahah, siin on kindad. Glasseenahast. Noormees töötas kinnastega. Tubli poiss. Ära ainult mõtle praegu ära sõita, Appel. Kohe pillan oma dokumendid maha ja mõne sekundi pärast sõidame koos minema. Kõik läheb hästi, Appel, usu mind.»

Esseslane kummardus nagu niidetult SS-ohvitseri tunnistust, parteipiletit ja ordeniraamatuid üles võtma. Kükitades ta nägi, et ohvitseritunnistusel olid ainult paijad kaaned, sees polnud midagi. Esseslane jõudis vaid tõsta pea ja kuidagi haledalt ja küsivalt vaadata otsa sellele kõhnale prillidega mehele, kes välimuselt sarnanes parteibossiga. Ta ei jõudnud midagi rohkem, kui sellele prillidega mehele alt üles vaadata. Vihur kargas tema ees kükitavale esseslasele kallale ja litsus ta vastu maad.

Teine esseslane mõmises midagi. Stepan pani talle käed suu ette; Hall haaras tal keskelt kinni ning tiris lahtisest autouksest sisse. Kõnniteel aga veeres esseslase kiiver, tehes läbilõikavat häält nagu häirekell, nagu sada häirekella, nagu õhusireen, kõlises, kõlises, kõlises, kuni põrkas vastu trotuaari äärt, tinises veel paar korda ja jäi vait.

Hall hüppas selle esseslase juurde, kelle Vihur oli uimaseks löönud, nad tõstsid ta kahekesi autosse teise esseslase otsa, kes näost kaamena tagaistmel vintskles ja jalgadega vehkis.

Vihur jooksis kiivrile järele, tõstis selle üles ja viskas autosse, siis vaatas tähelepanelikult ringi: mida nad endast maha olid jätnud?

«Nüüd ei tohi midagi teha ülepeakaela,» ütles ta endale. «Ei tohi. Kuidas võib praegu kiirustada, kui kõnniteel lebavad alles minu võltsdokumendid koos sõrmejälgedega? Mu sõrmed olid sel hetkel erutusest ja hirmust niisked, jäljed on väga selged, nii nagu vanglas selle pika gestaapolase juures. Hästi. Need võtame kiiresti kaasa. Sellega on korras. Mis veel? Vaata, Vihur, vaata hoolega. Kas ikka on kõik korras, ah? Veri. Selle sülitas esseslane, kui ma talle ülevalt peale kargasin. Halvasti. Ja tubakas. Kurat. Halvasti. Naljakas, kui võtaksin praegu Appelilt kindad ja hakkaksin sõiduteed nühkima. Kus see oli — mees nühkis paljaste kätega sõiduteed ja tema ümber lõkerdasid fašistide rasvased molud? Kus see oli? Ahjaa. Kinos. See oli hea film doktor Mamlockist. Nii. Peab jalga laskma. Siin pole enam midagi teha. Huvitav, kui palju aega me raiskasime? Õige: nii ma arvasingi — oma viiskümmend sekundit. Kaheksa sekundiga eksisin. Nelikümmend kaks sekundit.»

Vihur hüppas autosse Appeli kõrvale ja ütles:

«Lase käia.»

Appel võttis auto Paigast, mootor mürises, kuid ta polnud jõudnud käsipidurit pealt ära võtta ja paar korda turtsudes ning võppudes suri mootor välja.

Appel kõmpis uuesti vasaku jalaga kaua aega starteri pedaali ja vajutas siis tugevasti, mootor hakkas undama, kuid ei käivitunud. Paistis, et sädet ei ole.

«Ava õhuklapp,» ütles Vihur peenikese võõra häälega. «Ma avasin.»

157

«Sa unustasid.»

Vihur vajutas armatuurlaual sisse valge nupu.

«Nii tuleb teha, naljamees,» ütles ta. «Oota nüüd üks sekund. Veel. Vara. Ära kiirusta. Oota.»

Vihur pööras ümber ja vaatas oma inimesi: Krysia nõjatus vastu istme seljatuge. Bogdanov, lõug ette surutud, oli kummargil esseslase kohal, et see häält ei teeks, Hall aga keeras endale rahulikult pläru.
«Kas oma tubakas?» küsis Vihur.
«Jah.»
«Värske?»
«Mullune.»
«Annad proovida?»
«Kohe.»
«Noh, sõbrake,» ütles Vihur Appelile, «läki!»
Uuesti pani Appel ettevaatlikult nagu balletisammu tehes jala starteripedaalile, kuid vajutada ei julgenud.
«Kardan,» ütles ta sosinal.
«Oh, ära pane tähele,» ütles Vihur, «lase käia. Nüüd ei ole enam toorest täis.»
Vihur naeratas talle ja kordas: «Vajuta, sõbrake. Julgelt.»
Appel vajutas starterile, mootor turtsatas paar korda ja hakkas mürisema. Vihur kujutas endale kinematograafilise täpsusega ette, kuidas väljalasketorust tuleb praegu tumesinist suitsu, ja kohe varsti pole see enam tumesinine, vaid violetne, ja nüüd, kui auto paigast võtab, on suits täiesti värvitu.
«Jumal on siiski olemas,» ütles Vihur Hallile ja naeris puiselt, tundes, kuidas tal kogu vasak käsi, õlast kuni sõrmeotsteni külmaks tõmbus.
«Mis?» imestas Hall.
«Ei midagi,» vastas Vihur. «Teen niisama nalja.» Kui nad Plantyle jõudsid, sulges Vihur akna — tuul hakkas tõusma. Väikesel põiktänaval, sellest järgmisel, kus asus juuksuritöö-koda, kuhu ta pärast turult põgenemist sisse oli hüpanud, umbes üheksasada meetrit raudteejaamast vilksatasid kaks mehe kuju. Mehed seisid väga lähestikku, pead peaaegu vastamisi nagu kaklevad poisikesed või purjus sõbrad. Vihurile näis, et seljaga tema poole seisev mees oli Kolja.

XXXVI. VERESUGULUS

Issajev oli juba kaks korda käinud nii kirikus kui ka «Francuski» hotelli restoranis, kuid sidemeest polnud kohanud. Ta muidugi ei teadnud ega võinudki teada, et teda viiakse ühendusse mitte tema kaliibriga luurajatega, vaid rindeluure töötajatega. Kuid teada ja oletada — need kaks omadust on luurajale vajalikud, ilma nendeta ootab vältimatu sissekukkumine. Luuraja nii nagu mis tahes teine inimene ei saa teada kõike, kuid kõigist teistest inimestest erinevalt peab ta

pidama võimalikuks asju, mis on lähedal Jules Verne'i fantaasiale.
Seepärast siis, nähes ülemöödunud ööl enda järel kummalist saba — kõigest üks inimene —, veendus Issajev, et teda jälgis üks inimene, mitte grupp, ja ta pidas võimalikuks kaht versiooni. Esimene versioon: tainapea Schwerer gestaapo neljandast osakonnast otsustas agarust üles näidata ja pani talle kui keskuse ühele juhtivale töötajale, kes kuulus Riigi Julgeoleku Peaameti poliitilise luure ülema Schellenbergi orbiiti, sappa midagi ihukaitse-taolist. See on muidugi rumal, kuid nii tobedalt vastuluurajalt, kelleks Issajev Schwererit põhjendatult pidas, võis niisugust sammu täiesti oodata. Teine versioon: sidepidajaks pandi väheste kogemustega luuraja (sest lõpuks pole ju asi nii keeruline). Kogemused on muidugi omandatavad, kuid ausalt öelda niisuguses situatsioonis ja niisugusel vastutaval silmapilgul oleks tulnud kasutada vilunud inimest; kuigi, rääkis Issajev endale vastu, on täiesti usutav, et

keskuses otsustati just nii toimida, pidades Krakovit teatud määral rindeäärseks ja seetõttu «tsirkuleerivaks» linnaks — põgenikud, armeeüksuste ümberPaigutamine, kohalikest tingimustest tulenevad raskused —, aga kui on «tsirkulatsioon», siis on rohkem korralagedust, aga kus on rohkem korralagedust, seal on läbikukkumise võimalused suured, kuid sama hästi võivad läbikukkumise võimalustega kaasneda ka väga reaalsed õnnestumise võimalused, kui ainult kandidatuur on õigesti valitud; siin peab olema keegi Oleko Dundic, kes kohalikke olusid tunneb. Issajev oletas võimalust, et šidepidajana tuleb tema juurde noor väheste kogemustega mees lähedasest, nii-öelda taktikalisest luurest, sest ülesanne, mis Moskva inimesed talle Bernis andsid, oli väga tõsine, seotud katsetega, mida tegi Werner von Braun, kes viimasel ajal sõna otseses mõttes puistas Londoni üle oma «faustidega». Seda ülesannet ei saanud lahendada kontaktis rindeluurega, sest kavandatud operatsiooni teine faas eeldas abi kohalikelt põrandaalustelt ja dessantlastelt rindejoone lähedal asuvatest diviisidest.
Esimesel päeval ei märganud Issajev restoranis kedagi, kes oleks talle tundunud huvitavana ja võimaliku kontakti seisukohast kas või mingilgi määral perspektiivsena. Inimest, keda ta kokkulepitud kirjelduse põhjal ootas, ei olnud. Saba, mida ta läbi kogu Krakovi enda järel oli vedanud, märkas ta kirikust möödudes.
Öösel, õieti varahommikul hotelli tagasi jõudnud, heitis Issajev voodisse ja hakkas sulgteki all lamades talle endalegi ootamatu uudishimuga esimest korda mõtlema mitte oma tegude üle, vaid nende analüüsimise üle. Ja ta mõistis täie selgusega, et tema tegevus ja eriti selle analüüs on oma arengus tohutu muutuse läbi teinud. .Kui ta alles hakkas end Himmleri julgeolekuaparaati sisse töötama, nõudis temalt ränka vaeva, et jätta endast hajameelse ja rahuliku inimese muljet. Ta oli alati nagu pinguletõmmatud tross — ainult puuduta terava noaga ja laguneb ise tükkideks, mingeid jõupingutusi pole vaja teha. Nüüd, peaaegu kahekümne aasta möödudes, oli Issajev oma näitlejaeduga ära harjunud. Vahel hakkas tal hirm: pooletunnise tutvuse põhjal teadis ta inimesest kõik.. Kord läks Issajev kuulsa ennustaja juurde. See oli Berliinis ühel ilusal sügisõhtul, kui päike kallas kurjakuulutavat

punast valgust Brandenburgi väravale ja pärnad Unter den Lindenil muutusid sinikuldseteks ja ümberringi oli vaikus ja ilu. Spree kohal lendasid pardid ja Friedrichstraβe peatuse juures söötsid vanamutid vaikides leivakoorukestega ilusaid luiki.
Enne seda astus Issajev sisse väikesesse trahterisse «Zum Letzten Instanz» kohtumaja taga, juudipoe lähedal, kus kunagi elas Horst Wessel. Seal jõi Issajev palju õlut. Aga et ta varem oli Poola saatkonnas vastuvõtul viibides viina joonud, väljus ta trahterist õhetavana jä lõtvununa.
««Zum Letzten Instanz» tähendab «viimast instantsi»,» mõtles ta, «see on naljakas. Kohtu vastas on «viimane instants». Siin võib juua kas kurvastusest või rõõmust — kas mõistsid õigeks või panid vangi. «Viimasest instantsist» polnud kuhugi edasi minna. Mina jõin praegu rõõmust. Huvitav, kas ma enam oskaksin puhtalt vene keelt rääkida? Või räägin nagu emigrant — aktsendiga ja sõnu otsides. Vaesed emigrandid — tigedad, õnnetud inimesed, kes arvavad, et ainult nemad kodumaad tõeliselt armastavad. Neid ei saa isegi vihata. Jõuetud, õnnetud inimesed, kes midagi ei suuda peale selle, et karjuvad meie vastu päeval, kardavad kõike õhtul ja nutavad öösel.»
Ennustaja küsis, kuidas härra SS-standartenführer tahab, et talle ennustataks: kas tähtede järgi, kaartidega või ainult käe vaatamisega.
«Alustame käest,» ütles Issajev, «kas soovite vasakut kätt?»
«Muidugi,» vastati, «kindlasti vasakut.»
Ta silitas kaua Issajevi kätt, puudutades tema mõhnasid ja jooni peopesal, vaatas kätt lähedalt, tardus paigale, siis sulges silmad, silitas oma külmade, ümarate sõrmeotstega uuesti peopesa ja hakkas rääkima:
«Teil on seljataga ideede eest võitleva sõduri keerukas ja õilis elu. Teil oli raske lapsepõlv — te tundsite rohkesti muret, mida te tol ajal võib-olla ei mõistnud ja mille salavedrusid te

nüüdki veel ei mõista. Te olete näinud palju õnnetusi, te ise olete õnnetusi üle elanud. Teid päästis teie tahe. Te olete väga tahtejõuline inimene, kuid teie sihikindluse aluseks on pehme süda. Te olete hea. See on teie varjatud valu, see on küsimus, millele meil tuleb veel vastata. Teie mõistusejoon, mis enamikul inimestel eraldi seisvana elujoont saadab, on teil pärast mingit šokki elujoonega ühte sulanud. Tõenäoliselt oli see šokk seotud võitlusega, teie sisemise võitlusega üldise kurjuse vastu.»

«Taevas hoidku, kui osavalt ja igaühe jaoks sobivalt ta valetab, ja kuidas see peab meie tegelastele meeldima. Ta jälgib mustades mundrites inimeste üldparteiliste elulugude mustrit. Vaeseke, mida ta oleks rääkinud siis, kui oleksin tulnud erariides,» mõtles Issajev aegamisi tuba silmitsedes. «Vaja seda ettenägijat hirmutada, saaks nalja.»

«Tänan,» ütles Issajev. «Tuleviku kohta pole vaja. Tahate, ma ennustan nüüd teile.»

«Oo, see on huvitav.»

«Ulatage oma vasak käsi.»

161

Issajev laskis silmadel kiiresti üle peopesa käia, siis vaatas ennustajale kaua aega silma ja hakkas pikkamisi rääkima:

«Lapsena olite palju haige. Kord seisite surma piiril. Teid päästis isa. Ta ravis teid terveks. Minu arvates oli see difteeria.»

Ennustaja nõksatas pisut tahapoole. Issajev ei teinud seda märkamakski ja jätkas:

«Koolis õppisite väga halvasti, teil jäi kool lõpetamata, tegite palju kehalist tööd. Naine, keda armastasite, lahkus teie juurest hiljuti ja kogu oma allesjäänud armastuse kandsite üle loomadele. Ligi aasta õppisite ülikoolis. Sel ajal te nälgisite, pärast aga, kui olite rikkaks saanud, jäite raskesti haigeks. Kõige rohkem tunnete muret oma kilpnäärme pärast. Ma ei soovita teha seda operatsiooni, mida teile on juba soovitatud või soovitatakse. Ja ärge laske ennast formaalsest loogikast ja matemaatilisest psühholoogiast eksiteele viia. Te ei ole oma sisemuses — väga sügaval sisemuses — mitte täiesti puhas meie riigi ideede ees. Kas te ei ole puhtavereline ja varjate seda, või viibib üks teie rohkearvulistest sugulastest preventiivselt koonduslaagris, või oli teie naine juut.»

Ennustaja võttis ettevaatlikult käe laualt ja ütles haledalt naeratades:

«See ei ole ennustamine. Teile on lihtsalt teada minu ankeet, mille ma politseipresiidiumis möödunud nädalal täitsin.»

Siis hakkas Issajevil esimest korda tõeliselt hirm, sest muidugi polnud ta selle inimese ankeeti lugenud, ta lihtsalt luges tema silmi, nägu, käsi, kiilaspead, pisut pungis silmade läiget, tolmu puhvetil ja raamaturiiulitel, naise fotot seinal, reageeringut esimestele sõnadele — ühesõnaga, pani tähele suurt hulka igas inimeses olemasolevaid jooni, joonekesi, jälgi, kriimustusi, maneere, kõike seda, mis vajaliku julguseannuse korral lubab saada prohvetiks, halvemal juhul astroloogiks — seda juba päris kindlasti.

Kord päris alguses Pariisis üht kutepovlaste vastu töötavat illegaalset tšekisti päästa püüdes kuulas Issajev ära valge luuraja, noore keevalise krahvi Grajevski, kes jooksis vaimustatult talle teatama, et punase kohta on kompromiteerivaid materjale ja et tema värbamine on ühe päeva küsimus, täiesti tühiasi, mille peale Issajev krahvile ütles:

«Kullapai krahv, mitte teie ei varba teda, tema värbab teid. Kompromiteerivate materjalidega nagu rahagagi ei värvata, ja kui värvataksegi, siis kretiine, keda endast vähegi lugupidaval luurel absoluutselt vaja ei ole.»

«Kuidas siis teie arvates tuleb värvata? Kuidas ja millega?» imestas krahv.

«Mõistusega,» vastas Issajev. «Mõistusega, ideega ja tahtega. Inimene on suur nähtus ja teda tuleb vaadata tervikuna: vana — noor, ilus — värdjalik, andekas — visa nokitseja, särav — tagasihoidlik . .. Raha, naised, kompromiteerivad materjalid — see kõik ei loe midagi. Mõni seelikukütt on nagu räni, ja võtit tema jaoks on võimatu leida, kuid teine õigeusklik kuivik

põeb haigust, mida ta häbeneb — ja siis võite kindel olla, et ta on teil peos. Lähtuda tuleb heast ja kurjast,
162
globaalsetest kategooriatest, armas inimene, mitte põlatud metallist. Kusjuures ideed, head ja kurja mõistab erinev eluiga omamoodi, mitmesuguste varjunditega — siia on koer maetud. Nii et sülitage sellele punasele paavianile. Kui ta teile nii ligi tikub, hoidke eemale. Siin teie tööd ei ole, siin võib näha tema ülipeent tööd, uskuge mind ... Süvenege asja olemusse, krahv, olemusse ...»
«Homme pean tähelepanelikult oma saba uurima,» ütles Issajev endale, «pean talle näkku vaatama, siis näeb, mis edasi saab. See kõik ei meeldi mulle. Nagu halvas detektiivromaanis. Oh hoidku küll, kallid kirjanikud, mis jama te kõik kokku ajate — panete pada, nagu ütles valge Venemaa viimane peaminister Spiridon Dionisjevitš Merkulov.

Kolja kõndis teisel pool teed, püüdes ees astuvale esseslasele nähtamatuks jääda. Too läks kesklinnast ikka kaugemale ja kaugemale ning keerutas mööda väikesi tänavaid. Kolja ärevus kasvas iga tunniga.
«Kus teda siis tulistada?» mõtles ta. «See lurjus kõnnib seal, kus on garnisonid ja pole läbikäidavaid hoove. Kas tõesti sai haisu ninna? Ei või olla. Ta pole kordagi tagasi vaadanud, ja restoranis istusin teises saalis, et teda mitte käest lasta.»
Kalla kahe paiku öösel, kui kuu muutus heledaks ja rippus väga madalal vaikseks jäänud valvsa maa kohal, keeras gestaapo kõrge ohvitser von Stirlitz nurga taha ja surus end vastu majaseina. Ta kuulis, kuidas tema jälgija; püüdes astuda kikivarvul, kiirustas talle järele ja jooksis vahemaa vähendamiseks üle tänava.
«Täpselt. Ta jälgib mind,» mõistis Issajev. «Tuleb endale kõik selgeks teha: minu meelest ei ole see Schwereri tüüp. Vaatame näkku. Alati tuleb jõuda näkku vaadata sellele, kes vaikses linnas sulle öösel järele kõnnib.»

Jooksu peal pani Kolja «Walteri» pintsaku põuetaskust küljetaskusse. Ta püüdis mitte hingata ja astus kikivarvul: «Kui ta tõbras nüüd ei kuulnud!» Kolja keeras nurga taha ja põrkas näost näkku kokku SS-standartenführeriga. Kuuvalgus muutis fašisti näo täiesti mustaks ja Kolja näkku, vastupidi, heitis heledat külma valgust. Kolja tardus ootamatusest — isegi ei sirutanud kätt taskusse püstoli järele. Teatud hetk seisid nad liikumatult: üks hingeldades, teine rahulik, musta näoga, käed selja taga. Ja äkki jäi Kolja kurdiks, siis hakkas uuesti kuulma kõike ümberringi, sest mööda tänavaid kaikus, tõusis kuu poole sõna, mis esseslane oli öelnud. Ta ütles ainult vaikse ja otsatult õrna sõna:
«Poeg.»
163

XXXVII. KUS ON ANJA?

Viimased päevad Berg kabinetist üldse ei lahkunud. Ta tõi siia pehme diivani, sulgteki ja kaks suurt patja, palus autojuhil muretseda makarone, kaerahelbeid ja konservpiima, pani selle kõik kappi ja elas oma võretatud akendega kabinetis.
Ta sai hästi aru, et nüüd on kogu tema tegevus, kõik telefonikõned, kontaktid ja jalutuskäigud (kui ta neid oleks ette võtnud) gestaapo pideva kontrolli all. Ainult üks kord helistas Berg linna saabunud kindral Neubuttile ja palus audientsi.
«Tulge kohe,» kutsus kindral, «tahan just praegu ratsutama minna, olen koledasti väsinud, vaja natuke puhata. Mul on teie jaoks oivaline hobune. Adjutant on poisike, mul on temaga igav, teiega ajaksime mõnusalt juttu ja räägiksime ühtlasi kõigist teid huvitavatest küsimustest...»

Berg taipas kohe, kui ohtlik on kindraliga ratsutama minna, vaatamata sellele, et Neubutt oli naise kaudu Riigi Julgeoleku Peaameti ülema Kaltenbrunneri perekonnaga kauges suguluses. Gestaapo on niisugune organisatsioon, mis seisab isiklikest sidemeist kõrgemal. Ja kui Neubutt võis apelleerida oma võimsale sugulasele, siis Bergil polnud kellelegi apelleerida: ta räägib kindraliga nelja silma all ja gestaapo ei saa neid pealt kuulata, järelikult võib gestaapo Neubutti ja esijoones muidugi Bergi kohta igasugu oletusi teha.
«Tänan teid, minu kindral,» vastas Berg ja köhatas, «mul oleks väga hea meel teiega koos tunnike puhata, ma kujutan ette, kui toredad hobused teil on, aga paraku olen pisut külmetunud. Vahest määraksite mulle kohtumise mõneks muuks kellaajaks, küsimus on väga tähtis.»
«Hästi. Homme kell kolm, mul on rõõm teid näha. Ärge kodus lõunatage, kostitan teid ukraina borsiga.»
Berg pani rahuldatult toru ära: tähendab, .homme kella kolmeks paneb gestaapo kindrali kabinetti pealtkuulamisaparaadid ja see jutuajamine lisatakse tema toimikule. Järelikult tuleb püüda vestlust nii juhtida, et see ühest küljest tuleks temale, Bergile, kasuks, mitte kahjuks, ja teisest küljest murraks gestaapo šefi valvsa vaikimise seoses vene luurajaga, kes võiks Bergi punastega kontakti viia.
Ta mõtles täiesti õigesti: gestaapol ei ole praegu tema kohta mingeid andmeid — ei välise jälgimise põhjal, ei nendelt, kes ta telefonikõnesid pealt kuulavad, ega ka nendelt, kes ta isiklikku toimikut on tuhninud. Mis viimasesse puutub, siis oli Berg rahulik: .ta polnud kunagi intriigidesse sekkunud; vahest kompromiteerivad teda mõnevõrra laialdased sidemed naistega, pärast oma naisest lahutamist. Kuid kõik naised, kellega ta läbi käis, olid laitmatu minevikuga, headest perekondadest pärit puhtaverelised aarialannad. Pärast seda, kui feldmarssal Blomberg kõrvaldati ametist ainuüksi sellepärast, et ta abiellus prostituudiga, oli Berg oma vahekordadega väga hoolas. Veelgi enam, ta mõistis, et kõige ustavamad sõbratarid võivad olla parteisse kuuluvad naised: nemad ei tohi lobiseda, sest siis oleks jõussa astunud natside puritaanlikud seadused. Esimene seelikukütt

hitlerlikus juhtkonnas oli Göringi ja Goebbelsi järel Kaltenbrunner.
See, mis on lubatud Jupiterile, pole lubatud härjale. Göring lubas endale peaaegu avalikke sidemeid Viini ooperi näitlejatega, ja Goebbels elas täiesti varjamatult tšehhi filminäitlejaga, kes polnud aarialanna. Kuid Kaltenbrunner endale niisugust julgust lubada ei võinud, sest ta ei allunud Hitlerile, kes pimedalt usaldas või siis niisama pimedalt ei usaldanud, vaid Himmlerile, kes usaldust kui niisugust mõistet üldse ei tunnistanud — ta lihtsalt jälgis. Seepärast võttis Kaltenbrunner oma agentuuri tööle naisi, parteiliikmeid, ja lahutas nendega meelt nagu tahtis. Luures on kaunis raske saladusi üksteise eest varjata: Kaltenbrunneri naistest olid kõik teadlikud. Mingi ime läbi pääses ta alati ebameeldivustest ja kõik algas otsast peale. Berg kopeeris gestaapo šefi kogemusi — tema parteisõbratarid ei reetnud teda, seda teadis Berg täpselt, ega reedagi, sest nüüd, pärast atentaati, on pandud kaardile mitte niivõrd nende au, kuivõrd nende füüsiline olemasolu. Aga mine tea, võib juhtuda, et nüüd hakatakse niisugust survet avaldama ja kaastöötajaid nii kõvasti uurima, et naised võivad suure ähmiga uurijaile kõik ära rääkida: kui inimesega tegeleb gestaapo, ei saa kellegi peale kindel olla.
Kuid sellest hoolimata Berg oma sidemeid naistega eriti ei kartnud: need olid režiimile fanaatiliselt ustavad inimesed, aga pole ju fanaatikudki kivist tehtud, ka nemad tahavad kõike seda, mida tavalised haised ja mehed.
Kõige tähtsam on rahustada gestaapot ja panna uskuma, et ta on usaldusväärne luuraja. Seda võib kas või mõningal määral saavutada Neubuttiga vesteldes. Seda vestlust, mille ta aegsasti

läbi mõtleb ja mida ta nii püüab juhtida, et Neubutt-» talle tahtmatult akomponeerib, kuulab gestaapo kindlasti pealt.

Berg saabus kindrali juurde kolm minutit enne kolme: nii nõuab etikett. Adjutant juhatas ta väikesesse võõrastetuppa. Laud oli juba kaetud. Adjutandi sebimise ja silmipimestavate naeratuste põhjal mõistis Berg, et poiss on gestaapo teenistuses. Ta küsis usaldavalt ning leebelt:
«Kas me jääme kindraliga kahekesi?»
«Oo jaa,» vastas adjutant, «te olete kindraliga kahekesi, oberst.»
Siis ta lahkus. Berg kõndis mööda tuba. Väikesel kapil seisis telefon. Berg naeratas: «Ei tohi ometi olla nii naiivne. Kümneid kordi oten ise pannud aparaadi just niisugustesse telefonidesse, neil oleks pidanud tõepoolest häbi olema pidada ainult iseendid targaks ja või-malikke vastaseid pimedateks kassipoegadeks.»
Neubutt astus tuppa mõningase hilinemisega.
«Vabandage, mul oli otseühendus Rastenburgiga.»
«Härra kindral, ma just alles tulin.»
«Täna lõunatame oivaliselt. Meil on tund aega, terve tund. Istuge siia, siin ei Paista päike nii silma. Milline kuumus, kuidas see teile meeldib, ah? Borš on suurepärane, kas pole? Soovite pisut viina?»
«Ei. Tänan teid.»
165
«Olete karsklaseks hakanud?»
«Üldiselt pole ma kunagi joodik olnud.»
«Mina võtan küll. Kusagil saadi venelastelt kätte suur ladu, mulle toodi kingiks kast viina. Miks te nii halb välja näete? Proosit!»
«Tänan teid.»
«Sööge ilmtingimata küüslauku.»
«Tänan. Aga mul on nüüd kuidagi ebameeldiv küüslauku süüa.»
«Miks nii?»
«See siga Canaris jumaldas küüslauku. Ja nüüd on küüslauk mulle puhtmoraalsest jälkustundest vastikuks läinud.»
«Jah, see on koletu lugu.»
«Ma ei suuda siiamaani toibuda.»
«Nüüd on kõik korras, kurjategijad on kinni võetud ja nad ei pääse karistusest.»
«See on selge. Mulle ei ole arusaadav teine asi: kuidas nad julgesid?»
«Juurdlust toimetab Kaltenbrunner.»
«See on suurepärane.»
«Noh, mis teid siis minu juurde tõi? Laduge välja. Te olete ju kohutav kavalpea. Hoiate ülemustest alati eemale. Kui te kord minu juurde tulite, peab elema midagi huvitavat juhtunud. Millise kala te kinni püüdsite, mida te plaanitsete, mis ettepanek teil on?»
«Härra kindral, ma ei tulnud sellepärast, kuigi mul üht-teist perspektiivis on.»
«Nonoh, palun, olen üleni üks suur tähelepanu.»
«Härra kindral, palun taotlege väejuhatuselt, et mind viidaks eesliinile, ükskõik, kellena.»
«Mis?!»
«Kas lubate suitsu teha?»
«Jah palun... Noh, ja edasi?»
«Pärast kõike seda, mis füüreri peakorteris juhtus, pärast Canarise salakavalust tunnen end moraalselt vastutavana selle eest, et ma sõjaväeluures töötades vaenlast ei märganud.»
«Hulluks olete läinud! Mina töötasin kolm aastat Witzlebeniga ja ühe aasta Paulusega. Kas peaksin ennast tõesti sellepärast süüdistama hakkama!»

Berg oli arvestanud õigesti, just sellist reageeringut ta oligi oodanud.

Kindral jätkas:

«Ei tohi eite mängida. Mind ajab samuti nende inimeste reeturlikkus marru. Aga kas siis reeturite pärast tuleb iseendale kriips peale tõmmata? Alles nüüd mõistsin ma, miks meid viimasel ajal rindel ebaedu saadab: see on nende reetmise tagajärg! Nüüd, kui me sellest sisemisest tõvest lahti oleme saanud, muutub kõik paremaks! Vaadake — kogu tagala on liikvele läinud, toimuvad rahvameeleavaldused, võidufondi tehakse tohutuid annetusi, ja kui palju noori poisse, tõelisi sõdureid, otse kipub armeesse! Berg, te olete tõesti eidestunud! Seda ma teist ei arvanud. Andekas sõjaväeluuraja ja äkki säherdune intelligentlik tahtejõuetus!»

166

«Härra kindral, see kriis tabas mind viis päeva tagasi.»

«Mispärast just viis päeva tagasi?»

«Sellepärast, et minu suhtes ilmutati umbusaldust.»

«Ärge rääkige rumalusi! Kes võis seda teha?! Ma tean väga hästi, kuidas armeegrupi väejuhatuses teisse suhtutakse!»

«Mulle avaldati umbusaldust selles organisatsioonis, keda ma pean meie riigi südametunnistuseks. Ma mõtlen gestaapot.»

«Öelge palun,» küsis Neubutt pärast mõningat pausi, «kes nimelt gestaapo töötajaist teie suhtes umbusaldust üles näitas?»

«Krakovi Julgeolekuameti šeff.»

«See ei ole ju keskaparaat.»

«Minu jaoks ei ole siin mingit vahet — perifeeria või keskus.»

«Öelge puhtast südamest: kas te ei tunne endal mingit süüd, kas või kõige väiksemat? Tahtmatut süüd?»

«Olen valmis kas või hommepäev kohtu ette astuma. Olen kodumaa ja füüreri ees puhas. Sellepärast palungi mind eesliinile saata. Tahan oma verega kas või mingilgi määral lunastada oma peamist süüd — töötasin nii palju aastaid selle lurjuse aparaadis ja ei suutnud teda läbi näha.»

«Teate mis... Ma räägin sellest ametlikus liinis armeegrupi väejuhatusega ja mitteametlikult Kaltenbrunneriga. Töötajana hindan teid kõrgelt, Berg. Olen valmis teie pärast otsustavalt võitlema. Ja niisama otsustavalt käsin teid maha lasta, kui mulle teatatakse kas või kõige tühisemad andmed, mis milgi määral paijastavad teie kontakte vandenõulastega.»

«Härra kindral, te ei oska ette kujutada, kui piiritult tänulik ma olen. Ja sellele vaatamata lubage mul siiski jätta teile oma kirjalik raport. See on motiveeritud. See on dokument. Ja uskuge, kuigi see on kirjutatud keemilise tindiga, siis dikteerinud on selle veri.»

«Hästi, hästi. Tähtsad asjad tuleb toiduga kinni tampida. Te ei ole veel minu kokakunstile hinnangut andnud.»

«Borš on imeväärne. Mulle üldse meeldib slaavi köök.»

«Kas pisut viina?»

«Nüüd küll. Olen pärast pihtimist nagu tagasi lapsepõlves.»

«Proosit!»

«Proosit!»

«Ja kohe täna asuge aega viitmata tööle. See ei ole soov, see on käsk.»

«Just nii, härra kindral. Kuigi see on seotud mõningate raskustega: uskuge mind, operatsioon on äärmiselt perspektiivne. Jutt on vene luuraja värbamisest ja minu desinformeerivast kontaktist Punaarmee esindajatega. Seda operatsiooni ei saa edukalt arendada seni, kuni Krakovi gestaapo — olgu öeldud, et see on meie ühine operatsioon ja ma ei saa võtta kõiki loorbereid armeeluurele —, seni kui Krakovi gestaapo mulle selles otsustavas faasis inimesi abiks ei anna.»

«Asuge viivitamatult tööle! Ajage end sirgu! Noh! Vaat nii!»

«Härra kindral, olen teile väga, väga tänulik.»
«Ah jätke,» kortsutas Neubutt kulmu. «Mulle ei meeldi heategevus, aga pean enda jaoks kirjutamata seaduseks täita oma sõjamehe
167
kohust. Ma olen selle täitnud. Ja arvan, et teil on meeles: ma võitlen teie pärast seni, kuni olen veendunud teie ustavuses kodumaale, Kui ma oma usus kahtlema hakkan, annan teid niisama veendunult õigusemõistmise kätte.»

Järgmise päeva õhtul tuli Bergi kabinetti Hugo Schwalb Krakovi gestaapost. Umbes pool tundi pühast tema lahkumist helises telefon. Berg võttis toru.
«Heil Hitler!» kuulis ta gestaapo šefi häält.
«HeilHitler!» vaistas Berg.
«Kas mu noormees on juba teie juures?» küsis sett.
«Jah.»
«Noh, siis on hästi. Kuidas tuju on? Kas võtame venelase käsile?»
«Nüüd on meie jõupingutused kahekordistunud.»
«Ärge olge nii tagasihoidlik, härra oberst! Küll te olete kaval]a ettevaatlik mees, Berg! Soovin teile edu!»
«Tänan.»
«Hoidke mind kursis.»
«Kindlasti.»
«Schwalb on arukas poiss.»
«Jah tundub küll.»
«Kui ta ülbeks hakkab minema, tuletage talle meelde, et ta allub
teile, mitte teie temale.»
«Tänan usalduse eest.» . . . .
«Jätke need formaalsused. Mis ajast me ametmkeks oleme muutunud, Berg. Surun kätt!»
«Mille puhul?» .
«Lihtsalt niisama Tänan ja kõik. Noh, nägemiseni. Helistage raadiokeskusest. Kui mind siin ei ole, otsige öösel hotellist üles.»
Samal päeval viidi Anja Bergi ja Schwalbi saatel aedadesse uppunud Szkotöwi linnakesse Karpaatide eelmägedes.

XXXVIII. TOHUTU NÄHTAMATU

Nii nagu igasugune natsionalistlik türannia, kui see on pimestatud maailmavalitsemise ihast, mille aluseks on rassilise üleoleku kurikuulsad põhimõtted — naha värvus, kolju kuju, silmade lõige või veel mingi jamps, varjundid pole antud juhul tähtsad —, nii sünnitas ka hitlerlik türannia iga päev, iga tund, iga minut algul stiihilist, pärast organiseeritud ja teadlikku vastupanu nii selle tohutu aparaadi ideedele, kui ka kõigi maailma rahvaste allasurumise praktikale.
Hitlerlik sõjaväe-, partei- ja riigimasin oma nürimeelse kuritegelikkusega ja naiivse kavalusega sünnitas vastupanuliikumise kangelasi, kes ei tahtnud, õieti öelda ei suutnud omavoli, riikliku kretinismi ja inimväärikuse täieliku ignoreerimise tingimustes elada.
168

Hitlerlikes koonduslaagrites istusid koos vene kommunistidega katoliku vaimulikud; sotsiaaldemokraadid vaevlesid ühes barakis koos monarhistidega; Nobeli preemia laureaadid

magasid ühel naril kirjaoskamatute talupoegadega; viieaastaseid juudi lapsi põletati ühes ahjus koos vene professoritega; Prantsuse ministreid piinati ühes kambris Norra kaluritega. Hitlerlased arvasid, et pisutki teisiti mõtlevate inimeste hävitamisega tugevdavad nad aarialaste usku. See massilise allasurumise ja hävitamise praktika hõlmas samal määral ka neid sakslasi, kes teist jumalat kummardasid. Mida aeg edasi, seda tugevamaks muutus massiline vastupanu hitlerismile nii Saksamaal kui ka kõigil teistel fašistide okupeeritud aladel. Hitlerlased ignoreerisid arenguseadusi, nad arvasid, et kui füürer on midagi öelnud, siis nii ka tuleb. Kuid nad unustasid, et igasugune tegevus sünnitab paratamatult vastutegevuse.

Partisanisalga «Pistrik» komandör Janusz Przymanski oli Poola Sotsialistliku Partei liige. Enne sõda oli ta kommunistidega sageli vastuolus olnud. Pärast põgenemist koonduslaagrist neljakümne esimese aasta augustis leidis ta endiselt, et pole kommunistidega kõiges nõus. Neljakümne esimese aasta sügispäevadel läks Przymanski kolme kaaslasega metsa. Neljakümne teise, aasta talvel kuulus tema salka sada inimest. Neist nelikümmend olid kommunistid. Neljakümne neljandal aastal oli salgas juba seitsesada võitlejat. Staabiülemaks sai kommunist.

«Kõigepealt tuleb natsid puruks lüüa,» ütles Przymanski, «pärast vaatame koduseid asju. Poisid kommunistlikust parteist võitlevad kogu hingest Poola eest — seda peab tunnistama.»

Kui salka tuli talupoeg Jabluniwcest, kohtas ta esimesena staabiülemat ja rääkis talle, et tema maja lähedal prantsatas alla mingisugune imelik värgindus, muidu lennuki moodi, aga väikeste tiibadega, pika terava ninaga ja ilma piloodita.

Staabiülem viis talupoja Przymanski juurde ja teatas:

«Taadil on huvitav uudis. Kuula ära ja anna käsk, mida teha.»

Tunni aja pärast kihutas luuregrupp hobustega, kolm vankrit ja taat kaasas, sinna kohta, kuhu see lühikeste tiibadega kummaline lennuk oli kukkunud. Et Przymanski kuulas Londoni Raadiot, oli ta mürsklennukeid «V»[2] puudutavate asjadega kursis.

Öösel toodi see kalakujuline kaadervärk, partisanilaagrisse. Przymanski kutsus oma staabiülema ja ütles:

«Kuule, Janek, teeme nii: võtame ühenduse nii Londoniga kui ka punastega. Kui me hakkame ühtedele teiste huvides puru silma ajama, siis saavad sellest kasu ainult pruunid. Kes esimesena sellele värgile järele tuleb, sellele ta ka anname. Ega sa mind natsionalismis süüdistama ei hakka?» naeratas Przymanski. «Enda arvates teen õigesti.»

«Minu arvates ka,» vastas staabiülem.

Przymanski võttis ühenduse Londoniga ja Punaarmee rindestaa-

biga, andis oma koordinaadid ja teatas, et järgmist sideseanssi, mil saab lätlastelt kooskõlastatud vastuse, tuleb oodata homme samal ajal.

Ent kui Przymanski šifreeringut edasi andis, olid esseslased Werner von Brauni tehaste valvemeeskonnast raketi oletatava asupaiga juba sisse piiranud ja hakkasid seda hoolikalt otsima. Kui nad aga leidsid liival raketijäljed ja nägid samas ka hobuseraua- ning saapajälgi, anti SS-is lahinguhäire.

Przymanski partisanide valvemeeskond avastas fašistide kolonnid. Przymanski ajas oma laagri jalule, mõistes, et siin püütakse ta nagu hiir lõksu, ja andis käsu mägedesse varjule minna.

Issajev sai Moskvast ülesande uurida Krakovis välja kõik, mis röövitud «V»-sse puutub. Punaarmee väejuhatus oli seisukohal, et kui Issajevil õnnestub gestaapo andmetel Przymanski salga eeldatav asupaik kindlaks teha, tuleb edaspidisesse praktilisse töösse lülitada Vihuriga seotud Poola põrandaaluste grupp. See oli risk, kuid vajalik risk. Ja läbimõeldud, vajalikku

---

2*Vergeltungswaffe* — **kättemaksurelv (reaktiivmootoriga mürsklennuk). Tõlfc.**

riski kroonib tavaliselt edu. Ent Issajevil see asi ei õnnestunud — gestaapo kaotas Przymanski salga silmist, «Pistrik» jättis üle poole võitlejaid taganemist katma, kuid salga põhituumik pääses jälitamisest ja jõudis Karpaatidesse.
Przymanski poolt Krakovi põrandaalustega kontakti looma saadetud staabiülem tuli Halli juurde hommikul, pärast eksproprieerimist. Kolmekümne kolmandal aastal, Pilsudski ajal, istusid nad koos vangis ja olid sellest peale head sõbrad. Hallilt jõudis uudis Vihurini. Too pühendas asjasse Kolja, oma asetäitja luure alal...

DESINFORMATSIOON
Anja pandi elama poolkeldrikorrusele väikesesse akendeta tuppa. Kui teda sõidutati autos mööda päikesest üleujutatud linna, pärast mööda maanteed ja siis läbi rohelise-sinise-pruuni-valge metsa, vaatas ta ahnelt autoaknast välja ja mõtles, et kohe praegu, ei, mitte praegu, aga seal selle käänaku taga, mitte selle, aga järgmise taga, ei, seal sellel madalikul, hüppavad teele Vihur, Hall ja Kolja, automaadid ning granaadid käes, kuid Bergil automaati ei ole ja sellel teisel ka midagi ei ole; meie omad annavad valangu autokummidesse, auto .põrkab ninaga vastu asfalti, ja ta jookseb Vihuri juurde, kõigepealt Vihuri juurde, siis läheb Halli ja Kolja juurde, aga algul seisab ta tükk aega Vihuri kõrval, ja Vihur kindlasti suudleb teda, ja tema võib siis ka Vihurit suudelda, ja selles ei ole midagi halba, ja siis võib ta Vihurile käed ümber kaela panna ja hõõruda nägu tema torkiva põse vastu.
Kuid keegi laskevalmis automaatidega metsast välja ei tulnud ja keegi teda ei vabastanud. Auto sõitis sisse lahtisest rohelisest väravast ja värav sulgus. Anja viidi läbi vaikse roose täisistutatud õue väikese maja juurde ja pandi poolkeldrikorrusel asuvasse toapugerikku luku taha.
Anja võttis jaki seljast, asetas selle korralikult lauale, käis paar
170
korda toas edasi-tagasi, mõõtes selle suurust — ta tegi seda alateadlikult, midagi sisimas ütles talle, et vanglas niimoodi tehakse, heitis siis voodisse ja ootas, et kohe karjub koridorist keegi nähtamatu:
«Püsti!»
Kuid keegi ei karjunud. Ta lamas rahulikult ja mõtles: «Noh, kaalume sinuga veel kord kõik läbi. Ütle nüüd endale päris ausalt: usud sa seda sakslast kas või tuhandiku protsendi ulatuses? Kas selles sinu vaikivas nõusolekus algul nende heaks töötada ja pärast põgeneda, ei ole peidus soov oma elu päästa, haarata kinni sellest õlekõrrest, mis sakslane ulatas sulle oma nõusolekuga meie heaks tööle hakata? Mis? Sa ei saa korrapealt vastata? Olgu, ma ootan. Ma võin oodata. Ainult vasta ausalt, et sinna, sügavale südamesse, mingit kahtlust ei jääks.»
Ta tõusis voodilt ja hakkas, käed seljal, toas aeglaselt edasi-tagasi kõndima, keerates end seinani jõudes järsult kannal ringi nagu käskluse peale: «Ümberr-pöörd!»

Berg istus Schwalbiga kaua aega esimese desinformatsiooni šifreeringu täpsustamise ja kontrollimise kallal. Ta mõtles iga fakti uuesti läbi, kontrollis suurel operatiivkaardil iga väeosa paigutust, kontrollis veel kord perekonnanimesid, jättes sisse vajalikud moonutused, mis saksa ees- ja perekonnanimede kirjutamisel vene keeles esinevad. Kõige selle juures püüdis ta meeles pidada ümberlükkamatuid tõendeid, mis hiljem' aitaksid tal bolševike esindajaile selgitada, mil viisil see desinformatsioon koostati ja milline on rindel tegelik olukord.
«Muide» kas ta koostöö tegemise nõusolekule allkirja andis?» küsis Schwalb.
«Milleks teda kohe allkirjaga alandada? Las annab ühe radiogrammide tsükli edasi ja siis paiume tal kohustusele alla kirjutada. Antud juhul võib kiirustamine ta eemale tõugata. Ja ärge unustage — ma olen tema liitlane, ma kavatsen kodumaad reeta.»
Schwalb puhkes naerma.

«Mina nii ei saaks,» ütles ta, «silmad reedaksid mu.»
«Seda ärge kellelegi rääkige,» andis Berg nõu, «see kõlab nii, nagu poleks te luures töötamiseks kõlbulik.»
Enne siia raadiokeskusse sõitmist oli Berg astunud sisse gestaapo šefi poole ja öelnud:
«Ma ei tahaks rääkida täiesti isiklikust asjast teie töötaja juuresolekul. Lubage, ma rebin teilt mõne minuti, ah?»
«Palun. Rebige. Huvitav pilt: oberst Berg rebib aega — nagu jooksja finišilinti.»
«Mul on ettepanek.»
«Ja nimelt?».
«Mis oleks, kui ma lahkun mängust meie vene piigaga?»
«Ei saanud aru...»
«Oletame, et näiteks keegi Schwalb kutsub venelase minu kabi-

netti ja ütleb talle, et mina olen arreteeritud ja et nüüd peab tema, Schwalb, venelase abiga kiiresti raadiokeskuses paar päeva töötama. Võib-olla isegi kuidagi talle vihjama hiljutistest traagilistest sündmustest, andma talle ajalehti lugeda... Kuidas teile tundub?»
«Mulle juba tundus see rumalusena. Venelasele kas jääb mulje, et meie armee koosneb tervenisti äraandjatest, kes muud ei ootagi, kui saaks isamaa reeta, või ta näeb mängu kohe läbi. Kuidas nii võib?! Mis te nüüd, oberst?!»
«Ma pean teile ütlema,» lausus Berg tuhmil häälel, milles oli kuulda murelikke noote, «et käisin eile ühe oma väejuhi juures ja palusin saata end tegevarmeesse, bolševikega võitlemise eesliinile. Ma pole oma juhtidelt veel vastust saanud.»
Gestaapo šeff muigas pisut: kaks korda oli ta eile kuulanud obersti vestlust Neubuttiga, tehes endale väljakirjutusi, mis ta kohe samas toimikusse oli lisanud.
«Noh, mis siis ikka...» vastas ta. «See on tõsine asi, väga tõsine asi. Ma mõistan teie soovi. See on tõelise sakslase soov. Ainult... vabandage otsekohest küsimust: mis ajendas teid oma ülemusele niisugust raportit esitama?»
«Tainapea,» märkis Berg endamisi, «ma ei kasutanud temaga kõneldes sõna «raport». Raportist rääkisin ainult Neubuttile. Mu jumal, kuidas nad end sisse räägivad ...»
«Teate...» vastas Berg aegamisi ikka sellesama tuhmi mureliku häälega, «mulle näis, et pärast seda, kui need lurjused said hakkama sigadusliku reetmisega ja tõstsid käe füüreri vastu, avaldasite te minu suhtes teatud mõttes umbusaldust. Ma saan teist aru, ärge arvake, et ma teie peale vähimalgi määral solvunud olen. Ma ise oleksin toiminud samuti... Kui mitte veel järsumalt.»
«Mul pn väga meeldiv, et te kõigest õigesti aru saite. Kuigi uskuge, neil vajalikel sammudel, mis ma astusin, ei olnud teie kui suure armee ohvitseri väärikust solvavat iseloomu.»
«Kui see nii oleks, ei istuks ma praegu selles kabinetis.»
«Tähendab, ainult see meievaheline vestlus siis viiski teid rivist välja?»
«Kui lõpuni avameelne olla, siis jah.»
«Unustage see.»
«On see teie isiklik poolehoid minu vastu või keskuse direktiiv?»
«Mis teile tähtsam tundub?»
«Võrdsel määral nii üks kui teine.»
«Noh, sel juhul võite arvata, et teile on avaldatud kahekordset usaldust: keskuse ja minu poolt.»
«Tähendab, te lükkate mu ettepaneku tagasi?»
«Missuguse?»
«Et ma loobun tööst vene luurajaga?»
Gestaapo šeff tõusis püsti ja ütles:
«Oberst, ma lihtsalt ei ole seda ettepanekut kuulnud.»

172

Pärast seda, kui Berg oli desinformatsiooni gestaapo šefi ning kindral Neubuttiga kooskõlastatult täpsustanud ja kinnitanud, läksid oberst ja Schwalb hoovi jalutama. Nad kõndisid liivatatud teedel rooside ja glütsiiniate keskel, vahetades katkendlikke ja mittemidagiütlevaid lauseid.

«Kuidas teda siit välja saada?» mõtles Berg. «Värava juures seisab sõdur. Metsa viiva jalgvärava kõrval on automaatur. Üle aia naine muidugi ei roni, pealegi lastaks ta siis kohe maha.»

«Vist tuleb äikest,» ütles Schwalb. «Küll hautab!»

«Taevas on selge,» vastas Berg. «Võib-olla läheb mööda.»

«Mulle meeldib äike. See nagu puhastaks hinge,» ütles Schwalb.

«Ta on ka veel lüürik,» mõtles Berg endamisi. «Aga mis roheline putka see on? Pesuruum?»

«Mäed on ikka väga ilusad,» sõnas Schwalb, «kunagi ei väsi ma neid imetlemast.»

«Majas on ainult üks pesuruum, kuidas ma selle unustasin? Kõik geniaalne on lihtne ja selge. Ta lahkub pesuruumi kaudu. See on ehitatud otse vastu planku. Sealt tuleb tangidega paar naela välja tõmmata. Aga kuidas ta sinna pesuruumi saata? See on ju valvemeeskonnale mõeldud ... Nii. Mina seda käsku anda ei saa.»

«Vist ikkagi on nii,» vastas Anja endale ja tundis, kuidas varbad jääkülmaks muutusid, «vist ikkagi oli minu nõusolekus enda päästmise soovi. Ma ei usu Bergi isegi mitte tuhandiku protsendi võrra. Ja siis? Mis saab edasi? Ma keeldun — lasku maha. Aga kui ta tõesti tahab meiega ühendusse astuda? Siis meie omad seda mulle ei andesta. Aga ma ei anna endale andeks, kui eksin ja kui ta osutub tavaliseks sakslaseks nagu kõik; mina hakkan tema heaks tööle, ja pärast nacftiaeravad mu üle ja viskavad välja nagu koeranässi, keda pole enam rohkem vaja. Ei. Ei. Lasku maha. Ja kõik. Ma ei hakka nende heaks midagi tegema.»

Berg küsis:

«Kuulge, Schwalb, kus toas siin pealtkuulamisaparatuur on?»

«Selle võib panna ükskõik millisesse tuppa.»

«Ei, ma küsin, kas see on juba olemas. Ma räägiksin venelasega ja teie kuulaksite pealt. See ei tähenda, et ma endast nii heas arvamuses olen, uskuge mind, teil on lihtsalt vaja kuulata meie jutuajamise maneeri, et saaksite olla minu kontrastiks, kui ma ära sõidan ja teie temaga tööle hakkate.»

«Helistan kohe Krakovi, nad saadavad gestaapost siia meie meistri.»

«Hästi.»

«Õhtuks on kõik valmis.»

«Kõige otstarbekam on seda vist teha tema toas.»

«Minu arvates seal ei saa: paijad ja võrdlemisi paksud seinad, see on ju keldrikorrus. Voodi alla ka ei torka, ta lurjus võib märgata. Võib-olla kusagil ülemises toas, ah?»

173

«Noh, leppisime kokku. Otsige ise tuba — loodan teie peale.»

Schwalb läks Krakovisse helistama W Berg laskus trepist alla Anja juurde. Hoolega sulges ta enda järel ukse, istus tooliservale, vaatas lage ja seinu, kas kusagil pole õhuauku — sinna saab alati pealtkuulamisaparaadi paigutada —, ja ütles:

«Kuulake mind hoolega, kullake.»

«Ma ei taha teid kuulata.»

«Kuidas sellest aru saada?»

«Mõtlesin ümber.»

«Mida te ümber mõtlesite?»

«Ma ei hakka meie omadele midagi edasi andma.»

Berg ohkas väsinult, nimelt seda oli ta kõige rohkem kartnud.
«Võib-olla lüüa kõigele käega? Tulgu, mis tuleb! Ei tohi. Mulle on selge, mis tuleb. Lõpp on möödapääsmatu. Milleks mädaneda vene laagris, kui võib kogu sellest absurdsest segapudrust pääseda? Milleks lasta end voolul kanda, kui võib kaldale ronida?» mõtles ta. «Ja olgugi see kallas mulle ebameeldiv, on ta siiski kallas ja mitte mudane põhi.»
Berg võttis taskust neljaks murtud vlassovlaste ajalehe, kus oli teade Hitlerile sooritatud atentaadist.
«Vaadake seda siin tähelepanelikult,» osutas ta väikese sõrmega fotole, millel oli näha Rastenburgis purustatud punker: väljakukkunud aknad, sisselangenud lagi, kummuli lauad ja katkiste akende taga õrn noor kasesalu.
Anja oli valmis võitluseks, ta oli enda kohta kõik jõudnud läbi mõelda: kuidas ta keeldub, kuidas ta kannatab välja valu ja piinamise, kuidas ta võtab vastu surma. Ainult et nooruse ja väheste luure-kogemuste tõttu ei mõelnud ta üldse sellele, kuidas käitub Berg. Ta ootas kärkimist, sõimu, peksmist. Kõike, ainult mitte seda lühikest teadaannet Hitlerile sooritatud atentaadist, mille panid toime Wehr-machfi kindralid, kodumaa reetjad.
«Millal ta pakkus end meie heaks tööle,» meenutas Anja. «Kas enne atentaati? Enne kahekümnendat? Kas ta tõesti tahab mind aidata? Aga võib-olla trükkisid nad selle spetsiaalselt minu jaoks? Ei. Seda ei saa olla. Mina olen neile väike ettur. Ja pealegi ei julgeks nad isegi Vihuri jaoks, kui ta nende kätte oleks langenud, trükkida Hitleri kohta niisugust võltsingut. Nad oleksid võinud trükkida mida tahes, ainult mitte seda. Tähendab, kõik pole hoopiski nii lihtne, nagu mulle Paistis. Tähendab, ma pean uuesti otsuse vastu võtma.»
Ja nii nagu pärast 'esimest vestlust Bergiga näis Anja endale jälle väikesena, haletsusväärsena ja rumalana, kes mitte millestki aru ei saa.
Berg võttis temalt ajalehe, keeras selle kokku ja pistis tasku, hiilis siis kikivarvul ukse juurde, keeras kuulmatult võtit, lükkas ukse järsku lahti ja väljus.
174
Õhtul ütles Schwalb Bergile:
«Härra oberst, ma näitan teile nüüd seda tuba. Minu arvates peaks sobima.»
«Tänan. Mõtlen, et temaga tuleks seal vestelda juba pärast esimest raadiosideseanssi. Tänane õhtu otsustab kõik. Teate, ma kardan väga naisi. Üldse kõiki, kuid eriti naisluurajaid, iseäranis venelasi.»
«Kas arvate, et ta võib märatsema hakata?»
Berg muigas ja küsis:
«Kas te ise olete naisemees?»
«Ei. Ma olen vaba.»
«Siis andestan teile selle küsimuse, olete süütu oma naiivsuses.»
«Mis kell on?»
«Aega veel on. Oodake, teda lastakse praegu jalutama. Lähme ära. Ja palun ärge pange tema juuresolekul selga musta mundrit — ta kardab väga gestaapot.»
«See rõõmustab mind.»
«Jajah. Muidugi, on meeldiv, kui vaenlased sind kardavad, kuid operatiivne vajadus dikteerib meile teised seadused.»
Schwalb vaatas aknast välja: Anja kõndis ümber lillepeenra ja kummardus aeg-ajalt, et lilli vaadata.
«Tal on ilus keha,» tähendas Schwalb, «ja võluv nägu.»
«Noh,» ütles Berg kella vaadates, «on aeg. Lähen talle järele. Poole tunni pärast alustab tema keskus sideseanssi. Vaadake, et radistidel'kõik korras oleks. Õnnistage mind.»
«Ma olen ateist, oberst, ja olen selle üle uhke. Las sutaanides homoseksualistid lollitavad slaavlasi ja karvaseid itaallasi.»
«Missuguseid?» puhkes Berg naerma. «Huvitav võrdlus liitlaste kohta! Nad solvuksid...»

Berg astus Anja tuppa ja sosistas talle kõrva:
«Täna öösel viib sõdur teid hoovile rohelisse pesuruumi, seal on seinast kaks naela välja kistud: nihutage lauad eemale ja põgenege. Minge mägedesse. Siin on kompass. Rybnyni on kolmkümmend kilomeetrit. Ma ootan teie inimest igal laupäeval ja pühapäeval vanalinna värava juures pingil kella üheksast kümneni. Teie inimene öelgu: «Teie tüdruk saadab tervisi.» Kas jäi meelde?»
«Jah.»
«Läki.»

XXXIX. VON STIRLITZI KINGITUS

«SS-reichsführer Heinrich Himmlerile
Rangelt salajane
Trükitud neljas eksemplaris
Krakovi Julgeolekuamet eks. nr. 2
Reichsführer! Heil Hitler!
Kannan aupaklikult ette, et Pasternaki fordi jaoks on Krakovi hävitamise eest vastutavate SS-valveohvitseride kandidaadid välja valitud ja kinnitatud. ».
175

Vaatasime läbi kahekümne ohvitseri toimikud. Saatsime järelepärimise kaadriosakonda Berliinis; kohapeal viisime läbi mitmed operatiivsed üritused, mis lubavad meil täie vastutustundega soovitada selle austava ja vastutusrikka ülesande täitmiseks kaht SS-ohvitseri.
Hans Liebenstein, sündinud 1918. aastal, parteitegelase Liebensteini poeg. Tema isa on tuntud 1923. aasta Baieri revolutsiooni ajast, kui ta koos füüreriga teatas esmakordselt maailmale, et saksa rahvus püüab vankumatult ellu viia natsionaalsotsialismi suuri ideid.
Hans Liebenstein on teinud läbi kõik arenemisastmed, mis võimaldab öelda, et ta on sügavalt põhimõttekindel ohvitser. Ta pole kunagi ja mitte mingitel asjaoludel püüdnud end isa selja taha peita, vaid kippunud alati võitlejate eesliinile, suure lahingu kõige ohtlikumatesse lõikudesse. Ta on kolm korda haavata saanud, on juhtinud hävitusaktsioone Kiievis ja Lvovis. Autasustatud kahe rüütliristiga ja raudristiga.
Igapäevases elus jätab endast mulje kui inimesest, keda vaieldamatult on kasvatatud natsionaalsotsialismi parimate traditsioonide varal; ta on tagasihoidlik, aus, sõpradega seltsiv, ei hoia seltskonnast kõrvale, kuid ei joo ega suitseta, füüsiliselt täiesti ettevalmistatud, suhetes naistega tagasihoidlik.
Gustav Libow, sündinud 1922. aastal, SS-ohvitser, sündis Hamburgis kommunistide perekonnas. Isa hukkus Hamburgi mässu ajal, ema saadeti koonduslaagrisse ja 1934. aastal lasti seal põgenemiskatsel maha.
Noormeest kasvatati orbude varjupaigas, seejärel Hitlerjugendi organisatsioonides, ta sai hiilgava iseloomustuse noorsoo-organisatsioonilt «Töö kuulub rahvale», hiljem lõpetas SS-ohvitseride kooli ja võitles kaks aastat rindel bolševike vastu. Autasustatud kolme rüütli-ristiga, kahe raudristiga, medaliga Kaukaasia sõjakäigu eest ja võidu eest Krimmis.
Libow oma õiget elukäiku ei tea. Ta on ustav suure füüreri ideedele, arvates õigesti, et mis tahes muus riigis, kus valitseb juudi plutokraatia, bolševism või imperialism, on orb määratud hävitamisele, ja et ainult meie riigis võis temast saada SS-ohvitser, rahvuse kaitsja, rahva hulgas tuntud kangelane.
Veendunumat võitlejat natsionaalsotsialismi ideaalide eest kui Gustav Libow poleks mitte ainult meie, Krakovi Julgeolekuameti töötajad, vaid ka kolleegid Berliini kaadriosakonnast

osanud nimetada selle noorte inimeste plejaadi hulgast, keda armeeinstantsid esitasid kandidaatidena täitmaks Teie eriülesannet panslavistliku kultuuri kollete hävitamisel.
Lisan Liebensteini ja Libow'-fotod ning aadressid:
1. Liebenstein — Krakov, Püha Jani tänav 26, Hugo Grassi era-
korter.
2. Libow — Krakov, Alfred Rosenbergi tänav 42—4.
Krakovi Julgeolekuameti ülem SS-obergruppenführer I. Krüger 29. 07'. 1944.»
176
See dokument taskus, kõndis von Stirlitz mööda õhtust linna pojaga kohtuma. Ta oli üleni kaetud kleepuva higiga. Sellest peale, kui ta valgetega koos Vladivostokist laevaga lahkus, polnud ta iialgi nii närveerinud.
Õhtutaevas oli purpurpunane, ümberringi valitses vaikus ja rahu. õhtused patrullid — ta kandis vormi — võtsid teda nähes valveseisangu ja aetusid siis pikal hanesammul edasi. Koljat nähes tõmbus Stirlitz üleni kokku ja oleks talle peaaegu vastu jooksnud. Kuid ta hoidis end tagasi, asetas käed seljale, pööras ümber ja astus aeglaselt suure «Maibachi» poole, mille oli võtnud Krakovi gestaapo šefilt, et ilma autojuhita, täiesti üksi äärelinnaga tutvuda...

XL. SIDESEANSS

Kui Anja radisti kõrvale istus, väljus Berg toast, andes silmadega ka Schwalbile märku lahkumiseks.
«Teate,» ütles ta, «ma närveerin, jumala eest. Kas teil viina on?»
«Saadan kohe järele.»
«Jajah, saatke,» palus Berg, «juua tuleb mõlemal juhul: siis, kui ta teeb seda, mida me tema jaoks šifreerisime, ja ka sel juhul, kui ta hüsteerikasse satub. Tehke kiiresti, eks?»
Schwalb läks trepist alla valveruumi ja ütles telefoni juures istuvale allohvitserile:
«Saatke keegi ohvitseride klubisse, las toob viina ja midagi maitsvamat õhtueineks.»
«Just nii!»
«Ja kindlasti midagi soolast.»
«Hästi.»
«Ja toogu õlut ka.»
«Püüan.»
«Kui venelane tualetti tahab minna, viige ta ise hoovi peale rohelisse pesuruumi.»
«Selge.»
«Olge tema vastu viisakas.»
«Muidugi.»
«Mis te talle süüa andsite?»
«Sõduri õhtusöögi.»
«Hästi.»
Berg üleval korrusel juubeldas vaikselt: Schwalb hävitas enda. Kui venelase põgenemine õnnestub, siis kõigi siin asuvate radistide, allohvitseride ja ohvitseride ülekuulamisel tunnistab see valveallohvitser, et Schwalb, just Schwalb ja mitte keegi teine, andis korralduse tuua viina, õlut ja midagi soolast. Ja et just Schwalb käskis viia venelase hoovi sõdurite pesuruumi.
«Naelad kisun laudadest välja siis, kui ta sideseanssi lõpetama hakkab. Aga ei, mitte siis. Vara veel. Kuid võib-olla on just õige aeg? Sest kui ta kohe palub duši alla ja seal on kõik kinni löödud, võib ta
177

arvama hakata, et ma petsin teda ning läheb hüsteerikasse. Pean seda tegema just praegu. Hämardub juba, keegi ei märka, et naelad on välja tõmmatud, öösel on roostetanud naelapeast

jäänud musta auku puu sees üldse raske näha. Tangid mul on. Jah, ilmselt kohe praegu. Kui ma ta pärast seanssi tema tuppa juhatan, ütlen talle, et ta lahkuks öösel, juba pärast õhtusööki, ja mis peamine — pärast seda, kui ma olen ära sõitnud. Aga vahest on täna üldse vara? Võib-olla kolme päeva pärast? Ohtlik. Nad võivad ju pärast esimest seanssi jultunuks minna. Arvavad, et venelane on neil juba täiesti pihus. Jah. Praegu. Praegu kohe,» otsustas Berg ja ütles:

«Viie minuti pärast algab. Minge talle järele.»

Berg ootas, kuni Schwalb oli toast lahkunud ja väljus siis eesuksest. Oli pime. Tangid taskus, läks ta kiiresti väikesesse rohelisse pesuruumi.

... Anja kangestus üleni, kuuldes Borodini kaugeid kutsungeid. Tema ees laual oli radiogramm, mille ta praegu kolme sakslase silma all peab Borodinile edasi andma. Ta peab koputama eetrisse pikad tulbad valet: olematute diviiside liikumisest, müütiliste lennuväljade ehitamisest, rindeäärses tsoonis asuvate tankipolkude ümbervahetamisest, sellest, et siia saadetakse SS-tankidiviis, et nad ootavad keskusest töö laiendamiseks veel inimesi.

Ei tarvitse olla suur väejuht, piisab sellest, kui oled lihtne luuraja, et hinnata nende teadete tähtsust. Kindlasti juba täna öösel läheb see fašistide koostatud desinformatsioon kõrgema ülemjuhataja peakorterisse: kui Nõukogude luurajad on rindeäärses tsoonis kogunud nii tähtsaid andmeid, siis nähtavasti siin, just siin, nimelt sellel rindel plaanitseb Hitler midagi tähtsat. Kui metsades ehitatakse öösiti suure kiiruga lennuvälju, kui siia koondatakse SS-tankidiviiside uued väeosad, kui eesliinile liiguvad värsked jõud Hitleri peakorteri reservist, siis kindlasti tuleb tuhande kilomeetrite pikkuse rinde selles lõigus oodata võimalikke vastupealetunge. Tähendab, kui seda šifreeringut kinnitatakse — tont neid sakslasi teab, mis kavalusi nad oma desinformatsiooni kinnituseks veel võivad välja mõelda —, siis on võimalik, et meie väeosad tuuakse teisest rindelõigust siia, fašistid aga koondavad oma löögi just sinna, nõrgendatud lõiku.

Anja arvas siiralt, et kohe pärast šifreeringu saamist kannab Borodin sellest rinde staabiülemale ette, too ajab üles suurekasvulise, paijaksaetud peaga väejuhataja, marssal omakorda helistab otsekohe Stalinile ja juba järgmisel päeval Paisatakse siia, olematute SS-tankidiviiside ja uute lennuväljade vastu meie abiväed, ja seega jääb tühjaks tohutu rindelõik, kus fašistid kavatsevad löögi anda.

Kui meie inimesel poleks olnud seda siirast veendumust, et tema ja ainult tema tegevus, kavatsus või isegi sisemine soov toob rindele ja kogu Nõukogudemaale loendamatuid õnnetusi, siis nähtavasti oleks meie võit nõudnud palju rohkem ohvreid.

Tuppa astus Berg ja silmitses Anjat teraselt; imelik lugu, Anja oleks tahtnud, et ta ei vaataks teda nii külmalt ja põlglikult, vaid jul-

178

gustavalt, et pole viga, küll saab korda. Sa lähed omade juurde ja ütled, et see kõik on võltsing, siis kohtun mina sinu sõpradega ja hakkan neid abistama, ja ära karda, ühe-kahe ööga ei juhtu midagi. «Noh, alustage,» ütles Berg. «Nad ootavad.»

Otsekohe nägi Anja Borodini, kes kindlasti on tulnud radistide juurde, sest ta närveerib: kui palju päevi juba Vihur vaikib, mis on juhtunud? Anja kujutas endale ette, kuidas Borodin eetris teda kuuldes rõõmustab, kuidas ta vaatab kapten Võssokovskit, kui too keelt naksutab — kui kapten millestki vaimustusse sattus, naksutas ta alati keelt ja laskis suunurgad alla nagu solvunud laps. Anja kujutas ette, kuidas Borodin, jalg taburetil, toetab küünarnuki vastu põlve, suitsetab ja kuulab teraselt, mida radistid talle dešifreerivad. «Noh,» andis Berg märku, «aeg jookseb.»

Ta tahtis Anjale veel öelda, et on kuulanud tema keskust iga päev ja et iga päev on nad seal rindejoone taga lisanud oma eetriajale kas pool minutit või terve minuti — nii väga ootasid nad teda.

«See teeb ta sentimentaalseks,» mõtles Berg. «Hea, et sain sõnasabast kinni. Ei ole sentimentaalsemaid inimesi kui vaenlase tagalasse saadetud luurajad, eriti pärast sissekukkumist.»
Valinud silmapilgu, mil Schwalb läks tuhatoosi tooma, andis Berg Anjale peaga pisut märku ja sulges hetkeks silmad.
Anja hakkas numbreid koputama: «12, 67, 42, 79, 11, 55.»
Ja mida edasi, seda meeleheitlikuma ägedusega ta neid reetmise-numbreid toksis, seda lämmatavam tülgastus tal enda vastu tekkis.

... Väikeses kaminatoas oli laud kaetud kahele. Berg istus seljaga vastu põlevat kaminat — kuumade päevadega kaasnesid külmad ööd, nagu mägedes augustikuus tavaline. Schwalbi näol veiklesid tulehelgid — kord heledamad, kord ähmasemad. Nad olid juba kõvasti joonud. Bergi nägu oli viinast kahvatuks tõmbunud, silmade all olid lillad laigud, kuid Schwalb, vastupidi, läks punaseks, tema liigutused: muutusid ülearu kiireks ja Berliini dialekt (ta ei öelnud mitte «gut», vaid «jut», mitte «gehen», vaid «jeen») vaheldus venekeelsete lausetega.
«Usun meie võidusse rohkem kui kunagi varem,» teatas ta, «rohkem kui kunagi varem! Jaapan, Lõuna-Ameerika — Peron on kõva poiss, ta tõmbab endaga kaasa kogu Lõuna-Ameerika, pidage mu sõnu, meeles —, Hispaania, Portugal, kogu Euroopa on meie liitlaste haardes, nad pole veel võitlusse astunud, aga kohe varsti teevad seda. Te mõtlete, et miks Iirimaa pole seni üles tõusnud? Mitte sellepärast, et seal poleks kõik valmis! Ei! Vara! Veel on vara! Ma mõistan füürerit: las nad kõik lähevad ennast täis, las nad nuusutavad oma edu. Nad ei oska ette kujutada, mis neil tagalas sünnib. See ei ole monoliitne nagu meil, see on kevadine jää, mille vesi on pudedaks uuristanud. Füürer annab kontsentreeritud löögi siis, kui meil maa all on uue ülisalajase relva kallal töö lõpetatud. See löök Paiskab Lääne kummuli, surub ta põlvili, ja siis on meil selge, mida edasi teha. Meile* on selge, mida. edasi teha.»
179

«Ma tunnen rõõmu teid vaadates,» sõnas Berg, «mind vaimustab teie tore optimism. Kui ma praegu šefi juurde ei peaks minema, siis jooksin veel pisut viina.»
«Sõitke homme. Nagunii tulete tagasi kilbiga.»
«Esiteks, meie tuleme tagasi kilbiga. Ma ei eralda end kunagi nendest kolleegidest, kellega koos ma operatsiooni läbi viin, teiseks ...»
Schwalb puhkes laginal naerma:
«Tähendab, te ei eralda end ka oma sõbrast Canarisest?!»
«Te olete nähtavasti ülearu joonud,» ütles Berg ja tõusis lauast, tundes, et saatus ise aitab tal viivitamatult lahkuda. «On parem, kui te end välja magate, Schwalb.»
«Ma tegin nalja, härra oberst...»
«Nii naljatavad tolvanid.»
«Mis? Mis?!»
Berg nähvas:
«Mul on au.»
Schwalb hüüdis talle midagi järele, kuid Berg ei vaadanud tagasi: ta läks radistide juurde, võttis kausta šifreeritud radiogrammiga, väljus majast, istus autosse ja sõitis minema.
Kõik edasine kinnitas tema erakordset tarkust ja tõelist luuraja talenti: kui pudel tühjaks sai, kutsus Schwalb tõepoolest valveallohvitseri ja ütles:
«Tulen paari tunni pärast tagasi.»
Ja läks linna. Tal tuli himu naiste järele.

Anja koputas uksele. Kui allohvitser selle avas, ütles Anja: «Ma pean rääkima oberst Bergiga.»

«Tuut-tuut,» tegi ohvitser autopasuna häält. «Ei ole. Ära sõitis.»
Anja kõndis oma toas edasi-tagasi, koputas siis uuesti ja ütles:
«Tualetti. Tahan tualetti minna, verstehst? Pesema ...»
Allohvitser noogutas, saatis Anja rohelisse laudputkasse ja jäi teda valvama, nagu Schwalb oli käskinud.
«Mispärast naised teevad seda kõike palju kauem kui meie?» mõtles ta liivatatud teel kõndides. «Minu Lotta lukustab end vannituppa alati pooleks tunniks. Nad käskisid mul selle piigaga hästi käituda. Ma ei saa ju ometi talle hüüda, et tehku kiiremini. Huvitav, missuguse paki ma siit Lottale saadan? Siin on head, paksud kootud sukad. Mägilased oskavad üldse teha sooje asju, ilma nendeta ei saa mägedes elada. Kõigil meestel on siin jalad peenikesed nagu kepid. Naistel jällegi on paksud jalad. Pagana tähtis on, et naistel oleksid paksud, tugevad ja sirged jalad. Naises peab kindlasti olema midagi tugevat'ja kombatavat. Prantslastele meeldivad kõhnad, õnnetu, väljasurev rahvus. Miks on siin nii külmad ööd? Kaste langeb maha nagu hilissügisel. Kuigi Weimaris on augustis öösiti samuti külm... Huvitav, mida ma mõtlen siis, kui ma midagi ei mõtle? Näiteks praegu ma mõtlesin, aga nüüd? Ei, nüüd mõtlen ma sellest, mis siis on, kui ma millestki ei mõtle. Ammu pole ma seenel käinud. Geschke korjas

möödunud nädalal kaks ämbritäit oivalisi seeni. Need võib ära kuivatada ja koju saata. Seenesupp talvel — mis võib veel parem olla! Tont võtaks, mul on kõht tühi. Tuleb vaadata, mis kaminatuppa alles jäi. Seal olid neil kindlasti isuäratavad palad. Neile toodi praetud lambaliha, verivorsti küüslauguga ja juustu. Miks need mägilased vorsti sisse nii palju küüslauku panevad? Nad haisevad nii hullusti, et nendega on võimatu ühes toas olla. Proovi lasta neil meiega ühes vagunis sõita, mis siis välja tuleb?»
«Pani!» hüüdis allohvitser. «Kiiremini, pani.» Ja hakkas tagasi maja poole astuma.

Gestaapo šeff ütles:
«Kulla Berg, ärge pöörake sellele tähelepanu. See on tühine asi. Mina omalt poolt sunnin teda teie ees avalikult vabandama. See kõik on jama võrreldes selle võiduga, mis me kahevõitluses vene radistiga teiega koos saavutasime. Ma saadan otsekohe ettekande Berliini.»
«Loodetavasti saate aru, mispärast see purjus inimese nali mind nii puudutas,» ütles Berg.
«Kuidas purjus?» «Ta oli purjus.»
«Pidage, pidage, kas ta oli purjus?»
«Jah. Me õhtustasime koos ja ta jõi nii palju, et pole midagi imestada, kui ta oleks rääkinud veel jumal teab mida.»
«Hästi. Ta saab karistada, ärge tumestage meie ühist rõõmu ühe purjus inimese rumalusega, kes ei oska käituda. Mis parata, kui mõni minu töötaja unustab oma parteilise kohuse ja hakkab jooma nagu nurjatu juudi plutokraat?!»
Helises telefon. Gestaapo šeff ütles: «Vabandage, härra oberst.»
Ta võttis toru. Selle järgi, kuidas ta kuulas, sai Berg aru, et venelane on kadunud. Ta ei eksinud. Gestaapo šeff küsis:
«Kus on Schwalb?! Mis?! Viivitamatult üles otsida! Andke häire! Ajage sõjavägi jalule! Kammige ümbruskond läbi! Jõid ennast täis, neetud tolvanid! Juhmardid!»
Seni, kuni gestaapo šeff telefoni röökis, mõtles Berg: «Kõige hirmsam on muidugi see, kui ta saadakse kätte täna või homme, enne kui ta omad üles leiab. Kahtlemata satub ta siis gestaaposse ja nad raputavad tast kõik välja. Ja mis siis? Ei midagi. Nad ise sanktsioneerisid mu värbamise. Ainult üks asi on halvasti — kui ta üles tunnistab, et naelad olid välja tõmmatud. Aga mispärast pidin seda tegema just mina? Kellel võiks niisugune mõte pähe tulla? Venelane näitab? Ei saa asja üldse alustada, kui mõtled, et see läbi kukub. Rohkem huu-

morit. Nii- ja naapidi — ikka on kõik halvasti. Esialgu aga on kõik jhästi. Sõidan praegu tagasi koju, joon pea täis, heidan voodisse ja magan kella üheksani.»
Gestaapo šeff pani toru ära ja ütles:
«Saite kõigest aru?» ».
«Kas Schwalb on kadunud?»
181
«Sülitan selle Schwalbi peale. Teie plika on kadunud!»
Berg kargas püsti.
«Ei või olla,» ütles ta, «siin on mingi arusaamatusega tegemist.»
«Ah ärge lobisege arusaamatusest! Ta on läinud! Pesuruumist! On selge?!»
«Ei,» vastas Berg kindlalt. «Seda ma ei usu. Schwalb ise kontrollis pesuruumi, enne kui käskis ta viia sinna ja mitte ohvitseride WC-sse. Vaadaku kiiresti järele: plika võis metsiku enesetapuga hakkama saada.»
«Mis?»
«Jajah. Las vaatavad järele!»
«Härra oberst! Nalja teete või?! Tuleb välja, et seal olid lauad kinni löömata. Ta läks mägedesse.»
Šeff lülitas sisse selektori ja andis korralduse:
«Saatke kiiresti raadiokeskusse mehed koertega. Heade koertega. Plika tooge pärast otsekohe minu juurde. Kogu see lugu läheb huvitavaks, mis?»
«Rohkem kui huvitavaks,» nõustus Berg. «Mõtlesin puhkama minna, aga nüüd on selge, et ma jään otsingute lõpuni kohale.»
«Tänan,» vastas gestaapo šeff, «see on teist väga armastusväärne.»

Läbi võsa tungides mõtles Anja: «Mägedesse ma ei lähe. Siin ma kedagi ei tunne. Võtavad koertega kinni, ojad on ära kuivanud. Tuleb minna mööda teed. Peab riskima! Eks siis näeb, mis saab.»
Ta oli kiire jooksja, nii et veel enne, kui valvurid raadiokeskuses prožektorid põlema süütasid ja tulistama hakkasid — sakslased padruneist ei hooli ja armastavad efekte —, oli Anja juba maantee ääres. Ta otsustas joosta piki maanteed Rybnyni ja kui õnnestub, siis peatada auto, parem oleks sõjaväeauto; need sõidavad patrullidest peatumata mööda.
Juba esimene mürinal lähenev siniste pooltüledega saksa veoauto pidurdas, kui Anja käe tõstis. Uks lükati lahti ja tütarlaps ronis sooja kabiini, kus lõhnas tubaka ja kopitanud leiva järele.
«Noh, pani,» küsis sohver, «wo gehst du hin?»
«Dort,» vastas Anja näidates käega ettepoole, «nach Kräkau.»
Autojuht rõõmustas, nähes, et Anja oskab saksa keelt ning hakkas Anja poole kõõritades kiiresti rääkima:
«Ich ne verstehe,» ütles Anja, «nur wenig.»
Autojuht puhkes naerma, võttis päikesekaitse tagant sigareti, viskas selle osavalt suhu, sama osavalt pani selle ühe käega põlema, viskas tiku aknast välja, siis haaras vasaku käega roolist ja asetas parema käe Anja põlvele.
«Soo,» mõtles Anja. «Hakkab pihta. Kohe tikub ligi. Kui palju me ära sõitsime? Umbes viis kilomeetrit? Koerad mind enam kätte ei saa. Kui hakkab kallale kippuma, tuleb põgeneda.»
Anja silmitses autojuhti.
«Aastates mees,» mõtles ta, «aga ikkagi täkk. Temaga tulen toime.»
Sakslane kukkus .jälle midagi kiiresti vatrama, tõmbas Anja endale lähemale ja hakkas pidurdama. Neile kihutasid vastu kaks autot. Silma lõikus terav sinine valgus — neil autodel olid katmata sinised lambid, mitte pilud nagu sõjaväe veoautodel, kes kartsid pommitamist.

«Vist minu järele,» mõtles Anja. «Kuigi on veel vara. Aga võib-olla on neil siin lähedal garnison, nad ajavad seal valvemeeskonna jalule, et mets läbi kammida.»
Autojuht kustutas tuled, pööras end Anja poole ja hakkas külmade sõrmedega kiiresti tema pluusinööpe lahti võtma. Anja surus end sakslase vastu, võttis ta pea käte vahele ja sosistas:
«Ein Moment, bitte.»
«Gut,» vastas sakslane, «aber schneller.» Ja hakkas püksirihma lahti võtma: kabiin oli võrdlemisi suur ja ta tahtis Anjaga otse siinsamas soojas kabiinis asja ära õiendada.
«Jaki pean siia jätma,» otsustas Anja kiiresti, «muidu hakkab kohe kahtlustama. Tühja sest jakist.»
Ta ulatas jaki sakslasele ja andis silmadega märku, et too riputaks selle oma kitli kõrvale konksu otsa. Sakslane jättis püksirihma rahule, noogutas ja keeras selja, et jakki üles riputada. Sel ajal avas Anja ukse ja kargas kabiinist välja. Hüpanud üle kraavi, oli ta metsas. Sakslane hõikas talle midagi järele. Mida kaugemale ta jooksis, seda vaiksemaks jäi sakslase hääl. Siis kadus hoopis.
Vastu hommikut kanti gestaapo šefile ette, et mets ja mäed on ümberkaudu hoolega läbi kammitud, koerad võtsid vene luuraja jälje üles, aga maantee ääres jäljed kadusid, ja edasised otsingud ei andnud tulemusi.
Maanteepatrullid, keda gestaapo oli juba öösel hoiatanud, kontrollisid iga masinat, sõjaväeautod kaasa arvatud. Kuid üheski autos venelast ei olnud.

Järgmise päeva õhtul jõudis Anja Paleki juurde. Tund hiljem tuli Hall talle järele. Samal päeval viidi ta Vihuri poole. Anja viskus talle vastu ja haaras kaela ümbert kinni; Vihur silitas ta pead ja suudles nägu. Anja ei suutnud end kuidagi pidada ja puhkes valjusti nutma, nii et abaluud vappusid, ja need väikesed abaluud nagu tiivad tekitasid Vihuris piinavat kaastunnet.
«SS-reichsführer, Armee komandopunkt
nr. 56/37/63 7. augustil 1944
eks. nr. 9 Täiesti salajane
Krakovi Julgeolekuameti ülemale
SS-obergruppenführer Krügerile Krakov
Olukord on selline, et üksnes kainelt ja tõsiselt hinnates kõiki komponente, mis määravad riigi poolt üleelatava silmapilgu eripära, võib aidata välja töötada õiget kurssi tulevikuks.
183
Taassünd tuhast on kõrgeim taassünni vorm. Ma kirjutan seda Teile mitte niivõrd selleks, et teid selle sissejuhatusega rahustada, kuivõrd selleks, et veel kord rõhutada praeguse olukorra kogu tõsidust.
Kuigi sündmused arenevad üldiselt meie kasuks — see on täiesti ilmne igale inimesele, kellel on annet näha —, kuigi ma pole veel kunagi varem olnud nii sügavalt veendunud meie suure ürituse lõplikus võidus, tuleb meil siiski bolševike ja Lääne ühiseid aktsioone arvesse võttes läbi mõelda kõikvõimalikud tagajärjed, kui kibedad nad esimesel pilgul ka tunduksid.
Seepärast tuleb Teil juurdelisatud plaani kohaselt teha oma tööd selliselt, et see mingilgi määral ei avaldaks mõju SS-ohvitseride ja -sõdurite vaimukindlusele ning patriootilisele sihitaotlusele.
Kõiki üksikasjalikke soovitusi ja ettekirjutusi võite kommenteerida lähtudes konkreetsest olukorrast, kus Teil tuleb oma kohust täita.
Ettevalmistava ürituse sisu aga on järgmine: kogu SS-kaader tuleb ümber kujundada selliselt, et lüüasaamise korral jääks SS elujõuliseks karistavaks organisatsiooniks, kes tagab natsionaalsotsialismi võitmatute ideede tulevase taassünni tuhast. Kavandatud ürituse esimene staadium seisab selles, et juba praegu tuleb jagada kogu Relchi territoorium sõjalise tähtsusega ringkondadeks ja piirkondadeks. SS-ohvitserid peavad kohe pärast minu välistaabist saadetud direktiivi saama Teilt korralduse, millisesse ringkonda või piirkonda neil

tuleb minna. Seal on SS-ohvitser kohustatud juurduma, elama legaalselt ja paistma silma lojaalsusega uue režiimi suhtes, kusjuures on soovitav, et see juurdumine toimuks tööstuskeskustes — see tähendab seal, kus on eriti tugev natsionaalsotsia-lismi ideaalidele ustav organiseeritud tööliste tuumik. SS-ohvitserid on seejärel kohustatud vabatahtliku ja juhusliku agentuuri kaudu seisma hea selle eest, et järk-järgult võetaks arvele kõik SS-komandörid, ja pärast ettevalmistustööd ühineb antud ringkonna või piirkonna kogu ohvitserkond neutraalseks koondiseks või ühenduseks.
Teine tööstaadium, mis kestab neli-viis aastat, seisab selles, et SS-ohvitserid võtaksid arvele kõik SS-allohvitserid ja SS-sõdurid. Pärast seda algab kolmas staadium, mil tuleb hakata otsima kontakte polütiliste organisatsioonidega, ja seejärel tuleb seda laadi kontaktide .vahendusel asuda otseselt lahendama kõige tähtsamat probleemi — moodustama uusi sõjaväeformeeringuid.
Kui arvestada, et SS-vägedes on üle kolme neljandiku kaadrivõit-lejatest kaheksateistkümne- kuni kolmekümne viie aastased, siis kümne aasta pärast on meil SS-formeeringud, mis on saavutanud loomingulise, parteilise ja organisatsioonilise küpsuse.
Arusaadavatel kaalutlustel on see riikliku tähtsusega dokument ja kuulub viivita-matult hävitamisele pärast seda, kui Te olete esimese, organisatsioonilise töäfaa-siga lõpule jõudnud.
Heil Hitler!
SS-reichsführer
Heinrich Himmler.»
184
Kui von Stirlitz poleks olnud Krakovis, kui ta poleks SS-i poliitilise luure šefi Schellenbergi volinikuna olnud kontaktis Krakovi Julgeolekuameti ülemaga, siis poleks tal muidugi õnnestunud nimetatud dokumendiga tutvuda, sest selle plaani koostas Himmler isiklikult ning SD ja gestaapo aparaat polnud sellest teadlikud.

XLI. ISA JA POEG

Et kauem pojaga koos olla, teeskles Issajev südameatakki. Ta jäi Krakovi veel kolmeks päevaks ja kutsus igal hommikul ja õhtul oma hotellituppa juuksur Andrjuša Grišantšikovi, kes teenindas ohvitserikorpust. Sellele eelnes teatud kombinatsioon: Issajev astus ohvitseride juuksuritöökotta, kus Kolja töötas; ohvitserid tõusid püsti, kuid Issajev andis neile märku istumiseks, laskus tugitooli akna juures ja süvenes ajalehe lugemisse.
«Palun,» ütles Kolja, «palun teid, härra standartenführer.»
Issajev istus juuksuritooli ja sulges silmad. Ta tundis oma näol poja käsi ja see tekitas südames ärevust, õndsust ja valu.
«Kus te olete õppinud nii hästi oma tööd tegema?»
«Minskis, härra standartenführer.»
«Häälduse järgi otsustades olete berliinlane?»
Kolja vaikis kaua, mõistes, et esseslasele oma järjekorra loovutanud ohvitserid kuulavad nende juttu.
«Ma olen venelane.»
Issajev avas silmad, vaatas poega ^eraselt ja ütles: «Hm. Huvitav. Venelasi olen ma üle kuulanud, aga habet pole nende juures kunagi ajanud.»
«Ma olen lojaalne venelane.»
«Kiiduväärt.»
«Mul on hea meel, et te mulle usaldust avaldate.»
«Massaaž, palun.»

Issajev sulges uuesti silmad, sest poja käed paitasid ta põski, silitasid lauge, puudutasid ettevaatlikult nina, silusid kortsulisi meelekohti, libisesid üle sileda ja kumera tugeva lauba.
«Kas soovite pisut kölni vett?»
«Ei. Tänan,» vastas Issajev silmi avamata. «Kui siin poleks minu kolleege, kes niisuguse suurepärase meistri' juurde oma järjekorda ootavad, paiuksin teha veel kord ühe massaaži.»
«Oo, palun,» ütles tankistist ohvitser.
«Härra standartenführer, palun,» sõnas Luftwaffe ohvitser.
«Tänan, sõbrad,» vastas Issajev, «ma ei söanda teie headust kuritarvitada. Aga teie ... Kuidas teie nimi on?»
«Grišantšikov. Andrei Grišantšikov...»
«Teate, Andre,, palun tulge iga päev kell seitse hommikul ja kell üheksa õhtul mulle näomassaaži tegema «Francuski» hotelli tuba kakskümmend seitse.»
Ja pöördus uuesti ohvitseride poole:
185

«Tüütu ametikomandeeringu ajal tuleb meeldiv kindlasti ühendada kasulikuga.»
Ohvitserid naersid teenistusvalmilt, aga võib-olla näis see neile tõesti naljakas: meeleheitlik aukraadiaustus saab vahel teiseks minaks ja siis kõik see, mis kõrgem SS-ülemus naeratades ütleb, tundub rabavalt naljakas.

Kui Kolja järgmisel päeval isa juurde tuli, lukustas too ukse ja pani kohe raadio mängima, kust hakkas tulema mürtsuv dšäss. Siis keeras äratuskella üles — kümne minuti pärast pidi massaaž lõppema. Algul rääkisid nad tasa, väga kiiresti, üksteise võidu; nad õieti ei vastanudki teineteise küsimustele; siis jäi Issajev vait, võttis poja käed enda omadesse ja hakkas neid silitama, tõstis oma näo juurde ja hõõrus siis nende vastu oma nägu, nagu tookord, kahekümne teisel aastal oli hõõrunud oma nägu vastu Sašenka armsaid käsi.

Berg tuli kohtumisele üksi: selle tegid Kolja, Stepan, Halli rühm ja Vihur täpselt kindlaks. Anja, kes oli tundmatuseni grimeeritud, andis Bergile ülesande, paludes tuua vastuse järgmisel päeval. Seda palus ta sellepärast, et Issajev kiirustas Berliini, kuid obersti toodud andmeid kontrollimata oleks nende edasine kasutamine olnud võimatu ja liiga riskantne.

Berg tõi Anja palutud andmed, õhtuse massaaži ajal andis Kolja need von Stirlitzile üle. Andmed olid absoluutselt õiged. See oli oberst Bergi ametialane kuritegu. Oleks gestaapo sellest teada saanud, oodanuks Bergi otsekohe mahalaskmine.

Von Stirlitz arutles, et kui Berg mängiks topeltmängu, püüdes end Poola põrandaalustega seotud Vene luurajate hulka sokutada, siis poleks ta saanud neile isegi mitte «sissemaksu» korras anda armeegrupi «A» kohta nii ammendavaid, õigeid andmeid.
Vestluses gestaapo šefiga küsis ta nagu muuseas, millised on kontaktid armeegrupi «A» sõjaväeluurega.
«Eh,» lõi gestaapo šeff käega, «nad püsivad ainult tänu vanadele sidemetele peakorteriga. Selles bürokraatlike rühmituste võitluses olen jõuetu. Poleks Keitel partei auliige, oleks mul kergem. Aga nüüd hoitakse mul hõlmast kinni. Kuidas küll need isiklikud sidemed meie üritust kahjustavad...»
«Kas ma ei saaks teile konkreetselt kuidagi kasulik olla?» küsis von Stirlitz.
«Tänan teid, ei. Meid hukutab liberalism. Füürer on liiga pehme nendega, kes julgesid tema elu kallale kippuda.»
«Aga mis teha? Armee on armee. Saja lurjuse pärast ei saa kaotada usku kõigisse ohvitseridesse ja kindralitesse, kes on füüreri

ideaalidele ustavad. Kahtlustamine ongi lõppkokkuvõttes see rooste, mis riiki seestpoolt kahjustab. Me ju ilmutasime kõige suuremat usaldust vene Vlassovi vastu ja ta õigustab seda.»

Šeff ei nimetanud nimesid, von Stirlitzil polnud õigust peale käia. Ta pidi endale iga minut ja iga sekund aru andma, et kui tema sisse kukub, järgneb sellele pikk ahel: luubi alla võetakse kõik need, kelle nimesid ta oma jutuajamistes, telefoni-kõnedes, isiklikes kirjades või ametipaberites on nimetanud.

Kuid otsustades selle järgi, kui skeptiliselt gestaapolane kõigist sõjaväeluure esindajatest rääkis, tegi Issajev enda jaoks siiski konkreetsed järeldused. Need järeldused kõnelesid sellest, et Berg tõenäoliselt siiski otsib meiega kontakti, olles aru saanud krahhi vältimatusest, või siis — äärmisel juhul — plaanitseb oma riisikol mingisugust operatsiooni. Issajev mõtles, et kui viimane oletus õige on, siis võib oberstit pinnima hakata, et ta meie heaks tõeliselt tööle asuks Issajev teadis suurepäraselt, kuidas seda teha ja ta rääkis pojale niisuguse pinnimise meetoditest.

Ent pärast seda, kui Berg oli teatanud kõik andmed armeegrupi staabi kohta, otsustas Issajev, et oberst mängib kogu panga peale. Ja ta ütles pojale:

«Sanja, hoidke seda agenti, see on teil tõeline aare.» Issajev teatas pojale, et Krakovi äärelinnas asub peaaegu ilma valveta tankidiviisi raadiokeskus.

«Võtke kaks aparaati,» ütles ta, «üks viige partisanide juurde ja astuge keskusega ühendusse minu šifriga, jäi meelde? Sealt saadetakse lennuk, et lõhkemata jäänud mänguasi ära viia. Teine aparaat jätke endale ja ärge tolgendage tund aega järjest eetris — peilivad välja.»

Ta sõitis Berliini varahommikul. Kolja tuli isa juurde viimast massaaži tegema. Kuid numbritoas istus gestaapo šeff: ta oli Berliinist saabunud meest saatma tulnud.

Šeff jälgis tükk aega, kuidas venelane von Stirlitzi nägu masseeris ja ütles siis:

«Tont võtaks, tunnen praegu, et see võib tõepoolest meeldiv olla. Kust te selle tüübi leidsite?»

«Ta oskab saksa keelt,» vastas von Stirlitz.

«Noormees,» pöördus gestaapo šeff Kolja poole, «poleks paha, kui te mind ka mudiksite.»

«Suure rõõmuga, härra kindral.»

«Suhtuge temasse hästi,» ütles von Stirlitz, «võib-olla võtan ta Berliini kaasa: niisugust masseerijat kohtan esmakordselt. Ta on lausa ime.»

Von Stirlitz viskas raha lauale, Kolja pani selle teenistusvalmilt tasku, kummardus ja lahkus toast.

Autosse istudes nägi von Stirlitz poega viimast korda: ta seisis kiriku juures vanameeste hulgas ja vaatas teda üksisilmi, erutusest kaame.

Järgmisel päeval ründas võitlusgrupp Stepan Bogdanovi juhtimisel tankidiviisi raadiokeskust. Tulevahetuses said surma kolm venelast ja kaks sakslast valvemeeskonnast. Üks raadiojaam viidi Halli juurde konspiratiivkorterisse. Siit läks Stepan ja veel kolm meest koos partisanide staabiülemaga Tatra mägedesse, kuhu «Pistrik» oli Werner von Brauni «V» ära peitnud.

Teine raadiojaam seati üles Appeli autos. Õhtu eel sõitis Appel, kellel oli ööluba, oma autoga mööda Zakopanesse viivat teed. Anja teatas Borodinile arreteerimisest, Bergist, desinformeerivast radiogrammist, linna hävitamiseks eraldatud gestaapolastest, Himmleri plaanidest. Kiirustades ja erutusest huuli närides andis ta kõik selle edasi varušifriga. Seejärel andis ta edasi Koljalt saadud kolmekohalised, talle arusaamatud arvud: see oli von Stirlitzi teade «V» kohta. Anja nõjatus autoistmele ja jäi vastust ootama. Kuid Borodin kohe vastama ei hakanud, ta lükkas vastusseansi järgmisele päevale.

XLII. USALDUSE GRADIENT

Anja teated jahmatasid Borodini. Mitu korda luges ta šifreeringu läbi, võttis siis puhta paberilehe ja kirjutas sinna saadud andmed tähtsuse järjekorras:

1. Anja oli arreteeritud.
2. Teda arreteerinud oberst Berg pakkus hitlerlaste vastu töötamiseks oma teeneid.
3. Anja andis edasi desinformatsiooni (see läks keskusse kui eriti tähtis).
4. Vihuri grupp astus ühendusse Bergiga.
5. Berg andis andmed armeegrupi «A» staabi isikkoosseisu kohta (kui tegemist pole desinformatsiooniga, siis on need väga tähtsad andmed).
6. Vihur andis edasi ülisalajased andmed Himmleri plaani kohta viia SS-väeosad — ohvitserikorpus ja sõdurid — põranda alla. (Stiililise tõenäosuse tõttu sarnaneb see ülipeene desinformatsiooniga. Ma ei usu. Kuid teisest küljest võttes, keda nad sellega desinformeerivad? Või on kavas mõni muu põranda alla mineku plaan? Võimalik.)
7. Vihur teatas Krakovi hävitamise eest vastutavate SS-ohvitseride nimed. (Kuidas on. võimalik niisuguseid materjale saada?)
8. Vihur teatas andmed SS-insenerivägede standartenführeri Krauchi, Krakovi hävitamise plaani autori kohta, tema sõitude marsruudid.
9. Vihur teatas andmed piki Oderit kulgeva kaitsevalli kohta, mis on samuti täiesti salajased.
10. Vihur teatas andmed partisaniüksuste liikumise kohta.
11. Vihur teatas Stepan Bogdanovi võitlusgrupi sooritatud seitsmest diversioonist kaitsevalli teenindaval raudteeharul.
12. Vihur andis keskusele üle teate šifriga, mida rinde staap ei tunne. Kindralstaap võttis šifreeringu vastu, sealt pole teateid tulnud.

Borodin andis endale täiesti selgesti aru, et kohe pärast seda, kui ta kannab ette Anja arreteerimisest ja sellest, et ta sõlmis kontakti fašistliku vastuluuraja Bergiga, pealegi sellise kaliibriga vastuluurajaga nagu oberst, seatakse kogu Vihuri grupi tegevus täiesti õigustatult väga tõsise kahtluse alla.

«Muidugi, just seda ei andestata. Sellest ei saada aru. Kobtsov mõtleb sirgjooneliselt: istus kinni fašistide juures? Istus. Teised patrioodid lähevad auga surma, aga sina sõlmisid fašistidega tehingu? Sõlmisid. Andsid keskusele desinformatsiooni? Andsid. Reetmine? Reetmine. Kutsuda siia ja käigu kuradile — filtreerimislaagrisse. Sõda käib, pole aega kõhelda ja nüansse analüüsida. Pärast võitu arutame. Aga kui ta tegi seda kõike meie heaks? Noh, seda on vaja veel tõestada...»

Borodin kriipsutas kõik ülejäänud punktid punase pliiatsiga alla. Viimasele punktile — kindralstaabile tundmatu kolmekohalise šifriga antud teatele, tõmbas ta alla ka veel sinise kriipsu.

«Ilmselt võib tüdruku päästa vastus Moskvast,» mõtles Borodin. «Kui nad helistavad sealt otseliini pidi ja ütlevad, et Vihuri grupp aitas läbi viia operatsiooni, mis Moskva võttis ette Berliinist Krakovi saabunud sakslasega seoses, siis pilt muutub. Kui kohe praegu Kobtsovile rääkida, sean mitte ainult Anja, vaid nad kõik löögi alla ...»

Kabinetti tuli kapten Võssokovski. Ta istus toolile ja hakkas hoolega pead kammima, siludes käega oma läikivaid, pisut lokkis juukseid.

«See pole sünnis, Ljonja,» ütles Borodin, «mees peab end kammima tualetis. Te kenitate nagu mõni preili teatrifuajees.»

«Ma pole sellele kunagi mõelnud.»

«Ilmaasjata. Poleks paha vahel harva ka mõelda.»

«Kas vihastasite minu peale selle šifreeringuga seoses?» naeratas Võssokovski. «Jumala eest, ma pole milleski süüdi. Ta on kõva tüdruk, ma ei mõista, milles on asi. . »
«Aga võib-olla üldse polegi mingit asja? Silmanähtavate asjade puhul oleme üpris terased. Teate, ma ei usu igasuguseid silmanähtavaid asju.»
«Kas andsite juba Anja ettekande kaadriosakonda?»
«Kohutavalt tahaks magada. Vist tuleb ilmamuutus.»
«Sügis ... tont teda võtaks!»
«Teile ei meeldi sügis?»
«Vihkan seda.»
«Miks nii?»
«Ei saa supelda.»
«Mina jumaldan sügist. Teate, minu jaoks algab hilissügisel kevad. Just hilissügi sel. Ja vastupidi, sügis, talv, uus aasta oma nukrusega algavad minu jaoks märtsis, varakevadel, kui metsas öösiti ojad vulisevad ja lumi sulab.»
«Ma ei saa teist nagu aru.»
«Küllap see on vanadus. Vanaduses on juba kõik teada, eelaimused piinavad, tead kõik ette ära, mis, kus ja kes.»
«Kas Moskva pole veel midagi teatanud?»
189
«Olukord on eriti kole sellepärast, et ta pole kohustatud meile teatama. Ja kardan, et järelepärimisele ei vastata. Kui käratavad, et ärge toppige oma nina sinna, kuhu pole vaja.»
«Kas Kobtsoviga juba pidasite nõu?»
«Kõige hullem on oma nina toppimine võõrastesse asjadesse,» jätkas Borodin mõtlikult, otsekui poleks kapteni küsimust kuulnudki. «Mis teie arvate? Ega teil püramidooni ei ole?»
«Aspiriini on.»
Borodin katsus laupa.
«Ei, aspiriiniga pole mul midagi peale hakata.»
«Võib-olla on gripp?»
«Jumal seda teab. Muide, grippi kutsuti varem influentsaks. Palju ilusam nimi. Ikka püüame lihtsuse poole. Gripp. Mispärast gripp? Miks mitte maasikas? Või jõhvikas? «Kas olete haige?» «Jah, teate, mul on jõhvikas.»»
Võssokovski mõistis, et vanamees on maruvihane. Seepärast naeris ta delikaatselt ja hakkas mõtlema, kuidas oleks viisakam lahkuda.
«Kas te teatasite Kobtsovile vangide, Stepan Bogdanovi, Nikolajevi ja Novikovi kohta?»
«Teatasin.»
«Mis ta vastas? On tal nende kohta andmeid?»
«Kompromiteerivaid andmeid ei ole. Kobtsov ütles, et kontrollime ja siis vaatame, mis nendega teha.»
«Ah ütles, et kontrollime?»
«Ütles jah, kontrollime, seltsimees polkovnik...»
«Kuulge,» küsis Borodin, «kas te ei sooviks nende juurde lennata? Raadio teel ei saa tuhkagi aru ... Kui nad seal tõesti niisuguseid asju korda saadavad — see pole ju nali... Ma võtsin ühenduse poolakategs ja partisaniliikumise staabiga: tuleb nendesamade Bogdanovi diversioonide kohta kinnitus saada. Äkki kirjutavad võõrad asjad enda arvele. Kas teatasite Moskvasse armeegrupi «A» staabi juhtide nimed?»
«Muidugi.»
«Mis te arvate, kas nad homme vastavad?»
«Raske öelda.»
«Sellepärast küsingi, et raske öelda,» ümahtas Borodin, «muidu oleksin vaikinud. Kuidas teie ebameeldivuste korral toimite, kas armastate südant puistata või hoiate endale?»

«Mina endale hoida ei saa.»
«Mina ka mitte.»
Võssokovski ütles:
«Mulle meeldib omaette filosofeerida. Kui rääkima hakkan, kaob kohe niit käest.»
«Ettevaatlik poiss,» mõtles Borodin, «sa vaata, kuidas vingerdab. Aga kõigest saab aru, silm on tal terane.»
«Noh, seda tuleb muidugi ette,» ütles Borodin.
«Seltsimees polkovnik, millal tuleks lennata?»
«Ma küsisin, kas teil on selleks soovi? Mis lendamisse puutub, siis seda näitab aeg. Ootame veel, peame plaani. Eks ole? Mis te arvate?»
190
«Nähtavasti tuleb lennata,» vastas Võssokovski. «Muidu paneme kogu operatsiooni nahka. Sellest oleks kahju. Ja pärast võetakse pea maha.»
«See on teil küll täpne formuleering,» lausus Borodin. «Sellest oleks tõesti kahju. Ja pea võidakse maha võtta. Täpselt ja selgelt formuleeritud, pole midagi lisada...»
«Ei, Kobtsovi juurde ta jooksma ei hakka,» otsustas Borodin, «ta on tark poiss ja pole argpüks. Väiklaselt kindlustavad oma seljatagust ainult argpüksid. Aga tema ütles kõigepealt, et «on kahju», alles pärast rääkis peast.»
«Aga kas te teatasite, et see šifreering, mis Moskvasse läks, oli vale?»
«Mitte nii teravalt. Ma teatasin, et uute andmete põhjal, mis saime samuti Vihurilt ja Anjalt, osutus see materjal läbinisti valeks, mille vaenlane koostas desinformatsiooni eesmärgil. Nüüd küsite minu käest kolmandat korda Kobtsovi kohta ...»
«Enam ei küsi.»
«Asjata. Mul polnud siis veel täpselt selge, mida tuleb teha.»
«Aga nüüd?»
«Nüüd otsustasin mõelda, kuidas teid Vihuri juurde saata.»
Võssokovski naeratas mõistvalt ja küsis:
«Asja huvid nõuavad, et siia staapi ei jääks teie kõrvale tunnistajat? Radiogrammist teame ju ainult meie kahekesi...» Borodin liigutas kulme ja vastas:
«Ära taipasite. Lausa naelapea pihta. Teate, enne sõda häiris mind kõige rohkem see, kui head asja tuli varjata valega. Nähtavasti hakkab bürokratism kõigepealt nendele külge, kes tema vastu võitlevad. Kahjuks ei võta Kobtsov peaaegu üldse arvesse usalduse gradienti. Mina jälle usun sellesse.»
«Olen valmis kas või homme Vihuri juurde lendama,» ütles Võssokovski. «Arvan, et kohapeal saab kõik selgeks.»
«Aja suhtes räägime veel. Kiirustada ei maksa. Luuraja peab kiirustama ainult üks kord...»
«Millal nimelt?»
«Kui sinna lähete, siis lennuväljal ütlen,» lubas Borodin. «Hea küll, hakkame neile radiogrammi koostama.»
Võssokovski võttis sulepea ja jäi Borodinile otsa vaatama. Too näris vanainimeselikult lillasid huuli, hingas katkendlikult, kehitas nõutult õlgu ja hakkas dikteerima:
«Selgitage välja kõik andmed obersti kohta: sünniaasta ja -koht; sugulased, kas on NSV Liidus olnud, amet, töökohad. Teatage viivitamatult. Kohe pärast seda kannan väejuhatusele ette. Borodin.»
Võssokovski mõtles endamisi, kui kavalalt vanamees radiogrammi formuleeris — ei andnud mingit avanssi ja samal ajal andis nõusoleku töö jätkamiseks grupis, kus radist-šifreerija oli ametlike arusaamade kohaselt kompromiteeritud.
«Küsiks õige,» mõtles Võssokovski, «kas ta mõistab, mis temaga tehakse, kui Krakovis peaks midagi kohutavat juhtuma? Muidugi mõistab. Sellepärast nii dikteeribki. Aga kas ta mõistab, et minuga

191
juhtub sama mis temagagi? Nähtavasti mõistab. Sellepärast rääkiski usalduse gradiendist. Oleksin viimane krants, kui ma hetkekski mõtleksin, et Anja tõepoolest fašistide lipakaks hakkas. Jah, ei saa ehitada inimese usaldamisel põhinevat ühiskonda, kui inimest samal ajal üldsegi ei usaldata.»
«Millal polkovnik Melnikov siia sõidab?» küsis Borodin mõtlikult.
Melnikov oli rinde sõjaväelise vastuluure, smerši ülem. Viis aastat oli ta elanud illegaalselt Saksamaal, kaks aastat sõdinud Hispaanias ja pärast laagrit Kolõmas oli esimestel sõjapäevadel uuesti tšekistina rindele tulnud.
Borodin oli kaks aastat olnud Madriidis ja Barcelonas sõjaväeluure alal Melnikovi abi. Melnikov lamas hospidalis — põdes tuberkuloosi. Ometi oli keegi öelnud, et ta tuleb järgmisel nädalal staapi tagasi. Temaga võis Borodin rääkida nagu iseendaga.
«Ma kuulsin, et tal on halvemaks läinud,» vastas Võssokovski. «Üleeile käisid tšekistid teda vaatamas, ta sülitab verd.»
«Teate, mis.. . Kutsuge auto välja. Sõidame õige tema juurde. Minu arvates on see lahendus.»

ÖINE LEND
Stirlitzi šifreeringust «V» kohta, mille Anja Moskvasse saatis, teatati otsekohe Punaarmee kindralstaabi ülema asetäitjale kindral Antonovile. Too omakoida kandis teate erakordset tähtsust arvestades sellest ette Stalini sekretärile Poskrebõševile.
Nähtavasti oli Poskrebõšev Stalinile midagi rääkinud, sest hommikul, kui Antonov peakorterisse saabus, ütles kõrgem ülemjuhataja, rõhutades lauseid talle tavakohaselt vasaku käe liigutusega:
«Kui see ei ole bluff, siis on see tõsine asi kahel põhjusel: esiteks nii sõjalise kui ka poliitilise perspektiivi seisukohast, ja mitte ainult praegu, vaid peaasjalikult just tulevikus. Ja teiseks on see kahtlemata Churchilliga jutuajamise teema.»
Stalin silmitses raskete, pisut tursunud laugude alt Antonovit — talle meeldisid suurekasvulised väejuhid —, naeratas oma kummalist, tagasihoitud naeratust ja lisas:
«Kui suurtükivägi on sõjajumal, siis raketiehitus on rahu Kristus. Kuid meie agitatsiooni- ja propagandaosakond ei lase seda formuleeringut ilmselt läbi: sellel on jumalakartlikkuse varjund. Seda ei anna ateistid mulle andeks.»

Samal päeval võttis kindralstaabi luure ühenduse lennuväega — tarvis oli lähemate päevade jooksul astuda kontakti Poola partisanidega «Pistriku» salgast ja luurajatega, keda oli saatnud sinna Krakovi grupp «Vihur». Pärast seda pidid neli kindralstaabi luurajat sõitma «Douglasega» Lvovi lennuväljalt sakslaste tagalasse partisanide poolt ettevalmistatud platsile, võtma Werner von Brauni raketi pardale ja otsekohe Moskvasse lendama.
192
Przymanskilt ja Bogdanovilt: «Ruudus 44 on poolsõõrina süüdatud kaheksa lõket, nende keskele jääb kolmnurk. Ootame teie saabumist igal ööl alates reedest.»

Lvovist, Punaarmee kindralstaabi erigrupilt Przymanskile ja Bogdanovile: «Lennuk saabub reedel kella 23-st kuni 23.30-ni.»

Przymanskilt ja Bogdanovilt: «Palume lend edasi lükata. Sügis-vihmad on maandumisplatsi kõlbmatuks muutnud. Sõitke pärast pühapäeva. Teeme liivakattega varuplatsi.»

Lvovist Moskvasse: «Przymanski ja Bogdanov teatavad, et vihm on maandumisplatsi kõlbmatuks muutnud. Tehakse liivakattega varuplatsi. Paluvad lükata lend järgmisele nädalale. Ootame juhtnööre.»

Kuna kindralstaabi korrapidaja teadis, et saksa raketist kanti Kremlis juhtkonnale ette ja kindral Antonov oli Stalini juures, helistas ta kindralstaabist kõrgema ülemjuhataja peakorterisse.
Korrapidaja. «Seltsimees Gorbatšov, kannab ette alampolkovnik Savin kindralstaabist. Saime Lvovist kiireloomulise radiogrammi.»
Gorbatšov. «Milles asi?»
Korrapidaja. «Grupp «Rakett» paiub juhtnööre: partisanide juures on vihm maandumisplatsi kõlbmatuks muutnud. Nad leiavad, et maandumine on riskantne. Paluvad lennu järgmise nädala peale lükata.»
Gorbatšov. «Kannan kohe ette seltsimees Poskrebõševile.»
Kümne mmuti pärast helistas Stalini vastuvõturuumi korrapidaja polkovnik Gorbatšov kindralstaapi ja ütles:
«On arvamus, et lennu edasilükkamine pole otstarbekas.»
«Nii et tuleb lennata?»
«Ma kordan teile: on arvamus, et lennu edasilükkamine pole otstarbekas ...»
«Selge, seltsimees Gorbatšov. Nägemiseni.»
«Nägemiseni.»
Sifreering Moskvast Lvovi: «Operatsiooni «Rakett» edasi lükata ei saa.»
Lvovist Przymanskile ja Bogdanovile: «Palume teatada, kas on " mingisugunegi võimalus maandumiseks.»
Przymanskilt ja Bogdanovilt: «Plats on olemas, aga mingit garantiid anda ei saa.»
Lvovist: «Lendame välja kokkulepitud ajal.»

Przymanski ja Bogdanov lamasid haohunnikul. Maast õhkus külma — kõik märgid näitasid, et varsti on pakane platsis, öö kohta oli taevas hele, kuid tähed olid väga eredad — isegi mitle helesinised, vaid päris rohelised, nähtavasti hallatisest.
193

«See on lollisti,» ütles Przymanski, «need paar päeva võivad kõik ära rikkuda.»
«Eks nemad seal tea paremini.» «Kuidas nii? Meie ju teame paremini.»
«Meie näeme asja oma kellatornist,» vastas Bogdanov, «nemad omast.»
«Ikkagi on see lollisti.»
«Kas teil tikke on?»
«Palun.»
«Sakslastel on head tikud.»
«Neil on viletsad tikud. Paberist. Kõrvetavad näpud ära. Millal nad ometi kohale jõuavad?»
«Peaks iga minut jõudma.»
«Kolme tunni pärast olete omade keskel,» naeratas Przymanski ja pimedas ta ei näinud, kuid tundis selgesti, et venelane naeratab.
«Ei suuda kohe uskudagi,» lausus Bogdanov.
«Koputage vastu puud, sellest on kindla peale abi.»
«Siin pole puud,» vastas Bogdanov.
«Te ju lamate puudel.»
«Koputasin. Kas läheb täide?»
«Muidugi.»
«Tasa...»
«Nemad?»
«Vist küll. Noh, näidake kella.» «Kohe.»
«Nemad. Täpipealt. Need on nemad.»

Przymanski tõusis haohunnikult, lõi endale oksaga vastu saapasääri; ja andis käsu: «Pane põlema!»
Heledad tulekeeled tõusid taevasse. Stepan Bogdanov tundis, kuidas tal sisemuses kõik värisema hakkas. Kohe tõstab ta selle väikeste tiibadega hai lennukisse ja sõidab oma poistega koju, siis läheb isa juurde — kas või päevakski, ja pärast tuleb tagasi rindele ja hakkab rääkima vene keeles ja ei sosista enam omaette «Kodumaa eest!», vaid karjub seda täiest jõust, ja ei hiili öistel tänavatel nagu varas, ei vaata poistega rääkides kogu aeg ringi, õpib uuesti naerma ja võib uuesti unistada sellest, mis tuleb, ega piina end sellega, mis oli.
Kätega naljakalt vehkides kihutas vahtu aetud ruuna seljas Przymanski poole Jurek luurest. Ta nägu tõmbles. Algul Bogdanov mõtles, et see on tulehelkidest. Aga pärast nägi vastu ratsu ribfsid surutud teravate põlvede vappumist ja mõistis, et midagi on juhtunud.
«Kuulete?!» ütles Jurek kähinal. «Maanteel sõidab tankikolonn. Kaks tanki peatusid.»
Bogdanov kuulis kumedat urinat: maanteeni oli kolm kilomeetrit, sissesõidetud metsavaheteed jalgsi minnes kulub siia jõudmiseks pool tundi, tankidel kõige rohkem kümme minutit.
Przymanski vehkis kätega:
«Kustuta lõkked ära!»
Kuid sel hetkel kihutas möirates üle pea lennuk ja alustas maandumist.
«Ei tohi! Ei tohi!» hüüdis Bogdanov. «Nad kukuvad puruks.»
«Kustuta lõkked!» hüüdis Przymanski uuesti, kuid juba vaiksemalt. «Kustuta ära!»
Kuid lõkkeid nad kustutada ei jõudnud: kusagilt pimedusest veeres rohelise ninaga ööpimedust lõhestades lõkete poole «Douglas». Luuk avanes ja maha hüppas pikka kasvu tunkedes noormees.
«Tervist, vennad,» ütles ta pimedusse, «suurivaevu saime maha.»
«Tasem...» hoiatas Przymanski, kuigi lendur rääkis täiesti vaikselt ja töötavate mootorite mürinas oli teda vaevalt kuulda. «Tasem. Sakslased.»
Mingis kummalises kangestuses hakati lahtimonteeritud raketti lennukisse kandma; kõik kartsid kuulatama jääda, sest kõige hirmsam oleks nüüd olnud kuulda tankide mürinat ja näha neid siin, sellel kitsal, vihmast uhutud maandumisplatsil.
«Kui kaugel siit?» küsis lendur Bogdanovilt.
«Kolm kilomeetrit.»
«Haarang või?»
«Me ise ka ei tea.»
«Kandke ettevaatlikult, vennad, luuk läheb katki,» hoiatas lendur ja selgitas midagi žestidega nendele pilootidele, kes näod vastu kabiiniklaasi olid surunud.
«Palju teid on?» küsis Stepan.
«Kuuekesi. Kas sa oled Bogdanov?»
«Jah.»
«Mitu Krakovi grupi inimest sinuga kaasas on?»
«Neli.»
«Siis pole viga. Arvasin, et rohkem — siis poleks ära mahtunud.»
«V» lükati lennukikeresse ja kinnitati traadiga. Lendur ütles:
«Noh, kiiremini, poisid. Jätke hüvasti ja hakkame minema.»
Kuid keegi ei jõudnud kellegagi hüvasti jätta. Väikesest nõost hakkasid paistma tuled: lähenesid tankid ja nende kannul sõdurid. Bogdanov vaatas Przymanski poole. Too ütles:
«Pea meeles: Marszalkowska üheksa, korter kaheksa. Ema nimi on pani Maria.»
Ja nihutanud rinnal automaati, lisas:
«Hakka minema!»
Ise aga jooksis kummargil koos teiste partisanidega vastu järjest lähenevatele tuledele ja järjest tugevnevale tankimootorite mürinale.

Lennuk tegi pöörde ja hakkas mootorite möirates hoogu võtma, pildudes üles märgi porikamakaid. Mootor töötas pingsalt, lennuk veeres edasi, aga kere tegi niisugust kolinat ja plärinat, et kabiinis hinge kinni pidades istuvatele pilootidele, traadi külge klammerdunud Bogdanovile Jja mööda põrandat veerevatele poistele sai järjest selgemaks: lennuk ei saa end maast lahti rebida — ta «liikus ülesmäge, rattad vajusid porri, jõudu stardiks polnud. Jäi üle vaid tuurid maha
195
võtta, lennuk ümber pöörata ja püüda startida vastassuunas — allamäge.
Kuid sealt tulid tankid ja sõdurid taskulampidega. Lendurid püüdsid lennukit ümber pöörata, kuid see ei liikunud paigast, vasak ratas oli poris kinni, mootorid aga möirgasid haavunult a tigedalt, kõik ümberringi kumises meeleheitest, lennukist jooksis äbi too lendur, kes esimesena maha oli hüpanud, lükkas luugi lahti, vaatas rattaid, vandus vihaselt ja jooksis saabaste kolinal kabiini tagasi.
Stepan järgnes talle, tõmbas kabiiniukse lahti ja küsis:
«Kas tankitõrjegranaate on?»
Üks pilootidest pööras ümber, vaatas teda teraselt ja vastas: «Kolm tükki. Siin kastis.»
Stepan võttis pikad granaadid, läks oma meeste juurde tagasi ja ütles:
«Kaevake rattad lahti... Ma katsun neid kinni pidada.»
Ta hüppas märjale külmale maale ja jooksis vasakule ja paremale põigates mürina poole. Ta jooksis ja karjus pimedusse, kust kostsid lasud:
«Tulge tagasi, seltsimehed! Lennuki juurde! Lükata on vaja! Rattad tuleb lahti kaevata! Rattad!»
Ta nagu loitsis, karjudes kogu aeg seda ühte ja sama sõna, ta karjus seda neile, kes lamasid rohus kuulipildujate taga, neile, kes jooksid ühe puu juurest teise juurde, ja inimesed tulid tagasi lennuki juurde, tema aga jooksis vastu üha lähenevale mootorimürinale, ta nägi musti siluette, kes aukudes ukerdades visalt maandumisplatsi poole ronisid. Bogdanov laskus põlvili ja roomas tankidele vastu. Ta kartis väga, et nüüd, kus tal on granaadid, tabab teda äkki mõni juhuslik kuul, siis ronivad tankid maandumisplatsile ja kõik on läbi. Seepärast roomas ta end hästi ligi maad surudes, siis tõusis ja viskas tanki alla granaadi. Käis plahvatus, sähvatas mustjaspunane leek. Lambituled hakkasid hüplema, automaatide ragin muutus teravaks ja tihedaks. Teine tank jätkas edasiliikumist. Stepan vaatas tagasi, kuid pimedas polnud lennukit näha, ja ta ei teadnud, et lennuk oli hakanud uuesti ruleerima, ja ta ei kuulnud selle mootorite pingutatud möirgamist, sest otse tema ees oli teine tank, veel minut ja see jõuab platsile. Stepan viskas teise granaadi, kuid tank ronis edasi. Siis hüüdis Bogdanov midagi kaeblikku ja meeleheitlikku, surus pika granaadi enda vastu ja tormas tanki poole. Kõige viimasel silmapilgul kuulis ta selja taga mootorite vilinat ning sai aru, et lennuk on õhku tõusnud. Ta tahtis granaadi endast eemale visata, kuid libises, kukkus maha, tõmbus kokku, haistis teravat petroolilõhna, tundis samas lähedal, enda kõrval, meetri kaugusel metalli kuumust, ja pärast seda tajus ta midagi tohutut, mis oli korraga valge, kerge, ääretu, väike, punane, tulekarva. Ja oligi kõik.
196
Lendur läks kabiini oma kaaslaste juurde, võttis mütsi peast ja ütles:
«Meil läks telik katki. Teata Lvovi, et maandume kõhule. Kui see kaadervärk ainult ei plahvataks. Kodus on kahju otsa saada...»

XLIII. MEELEHEITE NAIIVSUS

Diktaator peab end tavaliselt ainsaks ettenägijaks, samal ajal aga on ta küllap kõige pimedam inimene, eriti oma võimurežiimi nõrgenemise momendil. Demokraatia eeldab olukorra

hindamisel ausust, isikudiktatuuri režiim ei eelda midagi peale diktaatori ettenägelikkuse ja allutab toimuva objektiivse iseloomu tema subjektiivsetele tõekspidamistele.
1944. aasta sügisel, kui hitlerlikku diktatuuri pressisid kahest küljest liitlaste raudsed pihid, näis Reich'i katastroof kõigile objektiivsetele vaatajaile möödapääsmatu. Kuid Hitler, vastupidi, pidas neljakümne neljanda aasta sügist selleks momendiks, mis paneb aluse uuele ajastule — Stalini bolševike ja Ameerika plutokraatia üle vältimatu võidu saavutamise ajastule.
12. oktoobril kogunesid Hitleri peakorterisse Guderian, Keitel, Jodl, von Runstedt, Model ja Himmler. Valves olnud sideohvitser andis'üle teate läänerindelt: liitlasväed kindral Hodgesi juhtimisel murdsid Saksa kaitsest läbi ja jõudsid Aacheni äärelinna.
Hitler kõndis külmakartlikult käsi hõõrudes kiiresti mööda oma tohutut kabinetti, kummardus siis kauaks operatiivkaardi kohale ja hakkas kõigile ootamatult naerma. ,
Hitler. «Mis siis ikka, härrased. Nähtavasti osutub paradoksaalsus ainult siis pehkinud intelligenditsemiseks, kui selle taga ei ole aegsasti kindlaks määratud selgesti nähtavat ja täiesti vaieldamatut eesmärki. Järelikult paradoks, mida te praegu kuulete, kannab minu arvates endas seda optimismilaengut, mis eelseisvate võidukate lahingute perioodil hakkab meid paratamatult saatma. Sel tunnil, kui ameeriklased ja inglased tungisid saksa Aachenisse, määrasid nad end ise lõplikule lüüasaamisele. Nimelt sel päeval — ma palun kõigil kaheteistkümnes oktoober meelde jätta — tahan tutvustada teid võiduplaaniga. Ma ootasin seda päeva, ma ootasin, millal viimane Saksa sõdur vaenlase territooriumilt lahkub, ma ootasin, millal rinne ja tagala ühinevad. See päev on kätte jõudnud. Alles nüüd, kartmata informatsiooni läbiimbumist prantslaste, belglaste, hollandlaste ja muu rassiliselt alaväärtusliku rämpsu kaudu, alles nüüd, kui iga puu on meie liitlane ja iga maja on kindlus, võime lüüa Lääne mandunud demokraatiaid kogu võimsusega, milleks Saksamaa võimeline on.
Ma palun teid meelde tuletada, kus ja millal langes Prantsusmaa neljakümnendal aastal? Ärge nimetage mulle Pariisi langemist — see on naiivne. Ma kinnitan, et Prantsusmaa langes sel päeval ja tunnil, kui me läksime üle Ardennide, kui me jätsime Prantsuse kaitsekind-lused mõlemal pool meie võimsat läbimurret abituteks keskaegseteks kollideks, kes on ohtlikud ainult elava kujutlusvõimega lastele.
197
Ja nüüd, kus meid lahutab sellest võidust neli aastat, kordame Ardennide varianti. Siin, Ardenni metsades, me lõikame Inglise ja Ameerika üksused pooleks, me rebime nad tükkideks ja hävitame ükshaaval.»
Von Runstedt. «Minu füürer, kas peate silmas pealetungi Äachenile selleks, et taastada Siegfriedi liin ja seega ka läänevall?»
Hitler. «Runstedt, teil puudub täielikult probleemi strateegiline nägemine. See, mida teie pakute, kannatab lühinägelikkuse all. Ma kutsun teid vaatama edasi, ma kutsun teid nägema võitu! Mul on piinlik teid kuulata. Antverpen! Jah, jah! Antverpen. Ameeriklaste ja inglaste kõige tähtsam baas ja sadam. Kui me selle kätte saame, lõikame nende kommunikatsioonid läbi. Me lõikame ära neli armeed Ardennidest põhja pool ja hävitame nad katlas! Minu möödunudaastane üleskutse muuta idas iga linn, iga küla ja iga maja kindluseks, kuigi see tekitas mõnedes sõjaväelastes vaikivat passiivsust, siiski õigustas ennast, ja õigustas hiilgavalt! Idarinne on praegu stabiilne. Meil on paus: seni, kuni bolševikud oma talvist pealetungi ette valmistavad, lööme sügisel puruks lääneliitlased. Ja nad põgenevad! Ja siis esitan mina neile rahutingimused, mitte nemad mulle, nagu nende arulagedad, pimedusega löödud propagandistid kisavad! Purukslöödud armee vajab toibumiseks vähemalt kolm-neli kuud. Korrutage see aeg talvega. Ja pange siia juurde läänearmeede elukombed: seal ei hakka sõdur enne sõdima, kui ta elu on kümne tuhande dollari peale kindlustatud, kui ta ei ehita endale sooja peldikut, kui talle ei tooda Brasiiliast kohvi ja Washingtonist kuivikleiba. Nende

kangelaslikkus on kinni makstud kangelaslikkus! Saksa sõduri kangelaslikkus on ideede, usu ja sihikindluse kangelaslikkus. Niisiis, Model, teie olete määratud Ardennide vastupealetungi juhiks armeegrupi «A» juhatajana. Ja teie, Runstedt, kui minu vastane selles küsimuses, olete vastutav pealetungi edukuse eest ja võtate enda peale üldise operatiivjuhtimise. Ma annan teile kolmkümmend kuus valikdiviisi, nendega toote rahvusele võidu. Kõik ettevalmistused tuleb teha ajal, mil pole lennuilma, mil vaenlase lennuvägi on paralüseeritud. Kõik komandörid, kes oma ameti tõttu pealetungiplaanist teada saavad, on kohustatud andma riikliku saladuse hoidmise kohta spetsiaalse allkirja — neid küsimusi selgitab teile SS-reichsführer. Kirjalikku ühendust komandöridega pidada ainult käskjalgade kaudu. Sõjaväed tuleb viia lähtepositsioonidele alles ööl vastu rünnakut. Kõik, härrased. Juba lähemal ajal palun esitada mulle üksikasjalik plaan.»

Ja kellegi poole vaatamata väljus Hitler kabinetist. Von Runstedt vaatas Himmleri poole. Too oli kummargil kaardi kohal, köhis ja hõõrus oma ilusaid väikesi käsi, otsekui oleks tal külm olnud.

Himmler. «Kui oleme Lääne purustanud, tekib meil paus, mis on vajalik selleks, et anda purustav löök idas. Kui Ida purustamine tähendab bolševike Paiskamist nende piiridesse, siis Lääne purustamine tähendab nende põlvili surumist.»

Runstedt. «Inglastel on selle kohta hümnis fikseeritud teistsugune seisukoht: «Ei, ei, inglane ei saa kunagi orjaks ...»»

Himmler. «Hümne kirjutatakse laulmiseks. Lahingutel on teised eesmärgid, ühena neist võin nimetada kas või hümnisõnade muutmist. Nägemiseni, härrased. Heil Hitler!»

XLIV. JÄNESEJAHT

Vihur ja Kolja istusid metsatukas. Taevas hakkas ahetama; mustad raagus haavaoksad lõikusid metsa kohale kerkinud punakasse koiduviirgu. Taevakuppel oli alles öiselt hall. Metsas oli vaikne nagu ikka sügisel pärast esimesi öökülmasid, kui maa on juba öise halla võimuses.

Vihur puudutas kohmas sõrmedega hõbedast inkrustatsiooni oma relval ja ütles:

«Sinu oma on küll ilma hõbedata, aga ikkagi etem.»

«Mispärast?»

«Kaliiber 12. Kuusteist mulle ei meeldi. Daami relv. Pole soliidne.» «Ema kinkis mulle kuueteistkümnendaks sünnipäevaks just kuueteistkümnese. Olen sellega harjunud.»

«On ta sul mugav?»

«Pole viga.»

«Las ma proovin.»

Vihur võttis Kolja relva, pani selle paar korda palgesse ja ütles:

«Kaba on mulle lühikesevõitu.»

«Kuidas Anja end tunneb?»

«Pahasti.»

«Ei mingit muutust?»

«Esialgu ei.»

«Borodi» vaikib?»

«Kuidas vaikib? Ootab.»

«Mul on Krauchi jaoks kõik valmis.»

«Sa rääkisid jah.»

«Ka korteri valmistasin tema jaoks ette.»

«Tead, ta on ju SS-ohvitser,» ütles Vihur mõtlikult. «Kardan esseslasi, tõsijutt.»

«Mulle selgitas... Stirlitz,» ütles Kolja kogeldes, «et kui on tegemist kaadriesseslasega või sõjaväelasega, siis tuleb karta. Aga kui tal on hea tsiviileriala, siis on šanss olemas. Mõistad, lihtsalt SS on parteiline valve, nad ei tee muud kui valvavad, tulistavad ja süütavad. Sinna võeti purufanaatikuid. Himmleril oli neid kahekümne üheksandal aastal kõigest kahesaja viiekümne ringis. Aga sõja ajal hakkasid nad SS-i kutsuma insenere, õpetajaid, töölisi. Need oskavad töötada, mitte ainult tappa. Neid võib veel pinnida. Need oskavad veel kuidagimoodi mõelda.»

«Kas mitte tema?» küsis Vihur, osutades peaga mehele, kes kandis sulega kübarat. Ta lähenes mööda jalgrada, käigult relva laadides.

«Tema jah,» vastas Kolja. «Kas sa ei tundnud ära?»

«Tundsin küll.»

Berg jõudis nendeni ja ütles:

199

«Te palusite, et ma tuleksin siia teie juurde metsa üksi. Ma tulin. Tervist.»

«Tervist.»

Vihur tõusis püsti ja ulatas Bergile käe. Siis teretas Berg Koljat. Nad vaatasid mõni hetk üksteist ja Berg küsis: «Kas pean relva ära andma?»

«Aega on,» vastas Vihur, «lähme kõigepealt metsa jänesejahile.»

«Maa pole veel must,» vastas Berg, «jaht jääb ära. Koera ka ei ole. Aga ma olen siiski nõus. Lähme.»

Nad läksid metsa: Vihur ja Berg ees, Kolja jäi viimaseks. Ta peitis end metsatukas minutiks viieks puu varju, et kontrollida, kas neid ei jälitata. Õhukese lumepihuga kaetud orasepõllud paistsid sinised. Taevas oli muutunud läbipaistvaks, ööst jäänud halli vina taga aimus õrna sügisest sinetust.

«Kui ta oma mehed kaasa võttis, oleksid need nüüd välja ilmunud,» mõtles Kolja kella vaadates. «Nad peaksid mõistma, et kaotavad meid metsas silmist. Kui nad just koerte peale ei looda. Aga koertega pole siin midagi teha. Sellepärast valisimegi selle koha, et siin on ojad ja edasi tulevad sadade kilomeetrite ulatuses metsad, ümber piirata nad meid ei saa. Nähtavasti tuli ta üksi.»

Kolja kiirustas Vihurile järele. Nad olid kokku leppinud, et Vihur läheb mööda nõgu, läbi kasesalu ja seal algavad künkad, kaetud pika kollase rohuga, mis öökülm on maad ligi vajutanud.

Berg ütles:

«Venemaal käisin mitu korda jänesejahil. Meil on saak rikkalikum.»

«Te räägite väga hästi vene keelt.»

«Lõpetasin Moskva ülikooli, nii et pole imeks panna. Võite keskusele teatada, et, töötasin kolmekümne kolmandast kolmekümne viienda aastani Moskvas sõjaväeatašeena Schmalschlegeri nime all. Kirjutage üles, see on raskesti meeldejääv nimi.»

«Pole viga. Pean meeles. Kui kuulen nii pikki nimesid, meenub mulle Mark Twain.»

«Mispärast?»

«Ta kirjutas, et mõned saksakeelsed sõnad, kui neid silmi vidutades vaadata, hakkavad sarnanema pikaks venitatud raudteerööpaga.»

«Naljakas küll.»

Nad peatusid ja kuulsid selja taga okste raginat: tihnikust astus välja Kolja. Berg küsis: «Vaatasite, kas ma saba kaasa ei võtnud?»

«Ei,» vastas Kolja, «ma lihtsalt jäin vett viskama.»

«Ei maksa agenti petta,» tähendas Berg ohates. «Võite talle oma mängus mis tahes osa anda, ainult ärge teda kunagi petke. Ma loodan, et rumalaid agente te endale ei värba, aga tark

taipab kohe ja hakkab teid kahtlustama. Luure on niisugune mäng, kus endine vaenlane võib saada esimeseks sõbraks.»
200
«Kas teile on alibiks vaja jänest?» küsis Vihur.
«See pole oluline. Jänes on üsna suhteline alibi, sest ta on surnud, ja kui olekski elus, ikkagi vaikib.»
«Selge,» ütles Vihur ja hakkas sigarette otsima, «me võime võtta nii-öelda härjal sarvist.»
«Aga kõigepealt lepime kokku härja tingimuste suhtes,» lausus Berg, ja Kolja märkas, kuidas ta kaameks muutus ja laup kattus kortsudega.
«Esitage oma tingimused,» pakkus Vihur, «oleme valmis teid kuulama.»
«Nagu te isegi mõistate, pole mulle raha vaja. Mul on vaja ainult üht: mul on vaja kaalukat garantiid, et ma pärast sõja lõppu jään oma majja elama. Rohkem pole mulle midagi tarvis.»
«Tähendab, teid huvitab ainult üks — oma elu päästmine?»
«Võiks arvata, et teie elu teid ei huvita.»
«See on keeruline küsimus,» vastas Vihur.
«Kui keeruline see ka poleks, ikkagi ei tasu end petta.»
Kolja ütles vahele:
«Üldiselt pole see muidugi teema, mille üle vaielda.»
«Me garanteerime teile elu ja vabaduse,» lubas Vihur.
«Stopp. See ei ole jutt. Ma ei tea, kes te olete; mulle pole teada teie volitused, ma ei tea, kellele pean apelleerima sel tunnil, kui bolševikud meie kapitulatsiooni vastu võtavad.»
«Goebbels lubab meid juba sel aastal puruks lüüa.»
«Katsume rääkida tõsisemalt. Ideoloogial ei ole mingit pistmist luurega.»
«See on, kuidas võtta,» sõnas Kolja.
«Hea küll,» ütles Vihur ja astus läbi vaikse, piduliku must-valge kasesalu aegamisi edasi.
«Hea küll. Küllap on teil omamoodi õigus. Me tahame, et annaksite meile Oderi-Visla platsdarmi kaitserajatiste plaani. Kui te seda muretseda ei saa, siis aidake meil kätte saada keegi tähtsatest SS-ohvitseridest, kes tegelevad inseneriasjandusega.»
«Näiteks Krauch,» ütles Kolja vahele, kitkudes maast pika kollase rohukõrre. «Räägitakse, et ta sõidab palju mööda kaitseliini.»
«Krauch tegeleb teiste küsimustega.»
Vihur ja Kolja mängisid oma osa hästi. Nad ootasid Bergi reageeringut. Nad mõistsid, et Berg ilmselt ei eelda, et täiesti salajased riikliku tähtsusega küsimused võivad neile teada olla. Kui nii, siis pidi Berg ilmselt eeldama informatsiooni läbiimbumist füüreri peakorterist, kuid nagu Vihur ja Kolja üldiselt täpselt oletasid, ei mahtunud niisugune asi Bergile pähe. Selles küsimuses oli Koljat abistanud isa. Ta selgitas pojale Saksa sõjaväelase eripära: imeväärne fantasöör kõige selle suhtes, mis seisab temast allpool, suurepärane alluvate organiseerija, ja täiesti fantaasiavaene selles osas, mis puudutab kõrgema ülemuse käske tingivaid põhjusi. Sellepärast ei mahu neile pähe isegi mõte, et peakorteris või selle lähikondlaste hulgas leidub inimesi, kes on võimelised gestaapo (mitte armee!) liinis kulgevat täiesti salajast informatsiooni bolševike luurele edasi andma.
Berg mõistis, et atentaati Hitlerile ei valmistanud ette sugugi mitte
201
bolševike või Ameerika luure, vaid need, kes püüdsid riiki bolševike invasioonist päästa. Järelikult, arvas ta, kindralite kaudu see Moskvasse jõuda ei saanud. Aga rohkem pole ju kedagi. Gestaapo ja SS on Himmleri poolt tuhat korda kontrollitud, seal juhuslikke inimesi ei ole. Järelikult, Krauchi ülesannetest need Vene luurajad ei tea ega saagi kunagi teada.
Kuid teiselt poolt, kuulnud Krauchi nime, meenus Bergile kohe, et see SS-standartenführer täidab peakorteri ülesandeid, mis kaitsevalli rajamist ei puuduta. Milles Krauchi ülesanded

täpselt seisid, seda Berg ei teadnud. Ta teadis ainult üht: insenerist SS-standartenführeril on peakorterist saadud erivolitused.
Järelikult, jätkas Berg venelaste sõnade analüüsimist, nad kas nimetasid ainsa neile juhuslikult teadaoleva nime, või siis on nad jõudnud jälile millelegi, mida nad veel päris ei tea, aga mis on neile väga tähtis.
«Korraku seda nime veel kord,» otsustas Berg, «esialgu ma vaikin, kuigi see oli ilmselt sondeeriv küsimus.»
«Noh, jumal temaga, selle Krauchiga. Meid huvitab kaitsevall.»
«Kaitsevalli vastu tunneb tavaliselt huvi taktikaline luure, kas pole nii?»
«Kuidas teile seda nüüd öeldagi...»
«Selge. Te ei ole elukutseline luuraja, õigemini, te saite luurajaks alles sõjas. Varem pole teil välismaiste luurajatega tegemist olnud. Teate, see on sama, nagu lihtsurelik on sattunud filmimaailma: talle tundub, et moodne filmitäht pole üldse inimene ja et ta elab mingis muus maailmas. Selles on peamine eksitus. Moodne filmitäht nutab öösiti sellepärast, et armastatud mees on teda petnud, või sellepärast, et ta ei saa rasedaks jääda, või sellepärast, et võtete ajal produtsent karjus ta peale ja ajas minema nagu pahandust teinud kassi, — ka nii juhtub. Mul on tulnud töötada näitlejatega, keda ma kolmekümne kaheksandal aastal prantslastele ette lükkasin. Ühesõnaga, teile on minu ustavuse kohta veel üht tõendit tarvis. Selleks tõendiks võib olla kaitsevalli plaan. Ja siis, pärast vastavat kontrolli, viite mind keskusega ühendusse. Esialgu teid nähtavasti ei usuta.»
Kolja märkas, kuidas Vihur pisut muigas.

XLV. PROOVIDA VÕIB IKKA

Hall ja Trabczynski ootasid Vihurit autoga linnaserval. Vihur hilines; Hall närveeris ja vaatas ühtelugu kella. Trabczynski tõmbas kiirustamata sigaretti — see mees oli huumori ja rahu sulam.
«Me kõik käime juhuste ämblikuvõrgu all,» rääkis ta. «Ja pealegi oleme väljaspool loogikat, nagu õieti öelda kogu see päikesesüs-teemgi. Kus on loogika? Loodus kingib meile elu, laseb meid siia maailma lahti, aga mis kuradi pärast võtab ta iga sekundiga inimeselt ära seda, mis elu talle on kinkinud? Vastsündinu esimene kisa on tulevase surma karje. Surma karta on naiivne, sest surma ei ole. Me elame iseenda väljamõeldud maailmas. Lapsepõlves hirmutati meid hauataguse eluga, kuid hirmutada tuleb ainult hauaeelse eluga.»
Põiktänavast ilmus nähtavale Vihur. Ta kandis prille ja moodsat raglaanmantlit, võta või jäta — linnavalitsuse ametnik: paksus portfellis dokumentide all kaks granaati ja parabellum, mantlireväänil parteiliikme märk, suunurgad alla tõmmatud, vasak kulm pisut kergitatud.
«Palun vabandage,» ütles ta autosse ronides, «kesklinnas oli haarang, istusin pööningul. Sõidame, mul on üks jutt.»
Trabczynski vajutas gaasipedaali ja auto võttis järsku paigalt «Lugu on niisugune,» alustas Vihur, «et meil on kaks aadressi. Nendel aadressidel elavad fritsud, kes otseselt hakkavad Krakovit õhku laskma.»
«Prelüüd on võrdlemisi huvitav,» tähendas Trabczynski. «Millal neil tuleb kolbad sisse lüüa, kas täna õhtul või homme?»
«See on liiga primitiivne,» vastas Vihur. «Siin tekib üsna huvitav kombinatsioon. See on muidugi paralleelne kombinatsioon, sellele

panust teha ei tohi, kuid linna päästmiseks peame kasutama kõiki teid. Asi seisab selles, et ühel neist esseslastest oli isa kommunist, kes Hamburgis tapeti, ja ema, samuti kommunist, lasti maha laagris. Kuid ise ta seda ei tea. Seda võib talle öelda ainult üks inimene — Traub.»

Kirjanik küsis Trabczynskilt:

«Kuulge, Jözef, kas te mõistate, mis asjus te minu juurde tulite?» «Mõistan.»

«Pange raadio käima, ma kardan mikrofone, kuigi tean täpselt, et neid siin ei ole — telefon on välja lülitatud ja kõik õhuaugud katsusin hommikul kepiga läbi.»

Raadiost tuli operetimeloodiaid. Nähtavasti oli salvestus tehtud Viinis — hääled olid imelised, orkester kõlas nagu üks tervik ja koor otsekui lükkas endast välja soliste ning neelas nad pärast jälle sujuvalt endasse.

«Kust te need andmed saite?»

«Mis küsimus see ometi on, pan Traub. Parem kutsuge siis juba kohe gestaapo välja.»

«Lubasin, et aitan teid mulle ohututes piirides... Seletage mulle, mille kuradiga ma olen selle täieliku ja mulle tarbetu usalduse ära teeninud?»

«Ainult ühega — te olete kirjanik.»

«Kas Saksamaal vähe kirjanikke on!? Mis pagana pärast te ennast minule külge olete kleepinud?!»

«Saksamaal on vähe kirjanikke. Üks neist olete teie. Need ülejäänud pole kirjanikud. Nad on lihtsalt natsid, fašistid, ketikoerad.»

«Kulla Trabczynski,» naeratas Traub, «ma ei saa sinu palvet täita. Olin teile kasulik sel määral, nagu seda võimalikuks pidasin. Edasi algab politseiromaan, aga mina olen kirjutanud seksuaalprobleemidega vürtsitatud psühholoogilisi draamasid. Sellest peale aga, kui füürer otsustas, et seksuaalprobleemid laostavad rahvuse tulevikku — noorsugu, hakkasin kirjutama tüütuid ajaleheartikleid.»

«Kallis Traub, ma ei hakka teie keeldumise alternatiivi maalima. See on väga hirmus, kui te keeldute. Lihtsalt Krakov muutub tuhaks. Ja kõik. Ükskord te aitasite meid, kõvasti aitasite, kas teist korda ütlete tõesti ära?»

«Loodetavasti ei hakka te mind sellega hirmutama, et olen teid kord juba aidanud?»

«Kui oleksin kindel, et see aitab, siis hirmutaksin. Sest vastasel korral nad hävitavad mu linna.»

«Jumal tänatud, et te ei valeta. Hirmutada võib keda tahes, aga kunstnikku hirmutada ei saa, sest ta ise on end oma kujutlusvõimega nii palju kordi hirmutanud, et rohkem pole tal õigust öelda enam midagi karta. Kirjanik on nagu naine, kui tahab teile anduda, saate ta kätte, kui ei taha, ei tule midagi välja.»

«Kirjanik, teate, ma ei usu, et te meile ära ütlete.»

«Trabczynski, kulla mees, arutame asja loogiliselt: noh, heakene küll, lähen selle poisi juurde. Mis ma talle ütlen? Siin tunneb mind

iga koer. Poiss helistab gestaaposse ja järgmisel päeval hakkab mul nende juures kambris väga valus.»

«Miks nii pessimistlikult? Nii pole vaja. Me pakume teile teistsuguse plaani...»

«Kes need «meie» on?»

«Meie — see on antifašistid.»

«Noh, laske tulla, antifašistid. Kuulame teie plaani ära. Märkmike jaoks.»

«Plaan on lihtne. Ma mäletan, te rääkisite isale, et istusite kahekümne teise aasta ülestõusu ajal Hamburgis vangis.»

«Jah. Ainult et ma olin sellesamuse esseslase papi vastu. Ma pooldasin Weimari vabariiki. Ma vihkasin kommuniste.»

«Ärgem laskugem vaidlusse. Te lähete selle noormehe juurde, õigemini, kohtate teda juhuslikult maja ukse ees — siin me abistame teid —, peatate ta ja esitate ainult ühe küsimuse: kas te olete Libow. Muidugi kannate mundrit. Tema vastusest oleneb kõik edaspidine.»

«Ta saadab mu kuradile.»

«Teie olete major, aga tema on leitnant. Seda ta ei tee.»

«Noh, oletame ... See on mõistlik oletus. Edasi? Ma kuulan edasi, et teile motiveeritumalt ära öelda.»
«Järelikult ta ei saada teid kuradile. Ta küsib, kes te olete. Te esitlete end. Teid kui rindekirjasaatjat, Hispaania, Abessiinia ja Egiptuse kangelast armees tuntakse. Ta hakkab teiega rääkima. Päris kindlasti hakkab teiega rääkima. Ja te küsite ainult üht: kas ta mäletab talle väga sarnast isa, üht Hamburgi ülestõusu juhti, Saksamaa Kommunistliku Partei Keskkomitee liikmekandidaati. Te ise näete tema reageeringut. Edasise võtame enda peale. Mõistate? Teid õigustab see, et te tahtsite anda ajalehele materjali selle kohta, kuidas vaenlase pojast on saanud sõjakangelane — poiss kannab ordeneid, see imponeerib talle. Te pole kohustatud nende saladusi teadma, te olete kirjutaja inimene, te ei ärata mingeid kahtlusi. Keelaku' sõjaväe tsensuur selle loo avaldamine — teisse see ei puutu.»

Kõik edaspidise oli Vihur absoluutselt täpselt läbi mõelnud. Libow’ maja juurde seatakse valve. Telefoni tal korteris ei ole — ta elab kasarmust viie minuti tee kaugusel. Kuhu ta pärast Traubiga kõnelemist läheb ja kas üldse läheb — see on esimene asi, mis tema maja valvamisest selgub. Kui ta terve päev majast ei välju, järgneb operatsiooni teine staadium, mille Vihur võtab enda peale. Kui' ta läheb gestaaposse, siis Trabczynski hoiatab Traubi. Ise aga vahetab korterit. Kui ta aga läheb staapi, jääb küsimus lahtiseks. Sel juhul on vaja, et Traub veel kord Libow'ga kohtuks, kirjutaks temast ülistava materjali ja püüaks seda oma lehes avaldada.
«Minu arvates ei tule sellest kavatsusest midagi välja,» ütles Traub. «Kuigi lugu on iseenesest huvitav. Tulevikus võib seda vaja minna. Noh, võtke pliiats ja pange oma plaan veel kord paberile. Ja peatuge täpsemalt sellel, mis mind võib ähvardada. Seda ei räägi ma
206
hirmu pärast, vaid uudishimust ja arukast ettevaatlikkusest — päevikud tuleb ju kuhugi ära peita.» «Noh, see on veel liiga vara...»
«Ma ei tea, mis on vara. Ma tean ainult, mis on hilja. Ja teie programmis on üks nõrk punkt: mul puudub selle Libow' papa suhtes alibi. Kuidas ta välja näeb? Kas teil tema foto on? Ma pole teda ju oma ihusilmaga näinud.»
«Foto meil on.»
«Äkki näitavad nad mulle kümmekonda fotot ja küsivad: missugune neist on Libow' papa? Mis ma vastan?»
«Kas olete kindel, et neil need fotod alles on?»
«Aga miks seda mitte oletada?»
«Selle üle tuleb muidugi veel mõelda.»
«Just nimelt.»
«On ainult üks pooltargument — nad ei jõua gestaapo kartoteekidest fotosid välja nõuda, kui need ka peaksid seal olema.»
«Mis te sellega mõtlete?»
«Nad on omadega läbi. Kõige järgi otsustades on varsti lõpp.»
«Väga optimistlikult räägite sakslasega. Olge ettevaatlikumad, mul on sakslase süda, ja aju samuti.»
«Mida kiiremini teie praegustele peremeestele lõpp peale tehakse, seda parem Saksamaale.»
«Need on sõnad, Trabczynski, sõnad ... Viha meie juhtide vastu muutub rahvuse mõnitamiseks. Kas pole?»
«Arvan, et mitte.»
«Te olete optimist, parandamatu optimist... Hea küll, hästi, mu armas alama rassi esindaja. Katsume siis koos Krakovit päästa. Teeme vähemalt enne surma midagi mõistlikku. Muide, kas te olete näinud seda sirklit, millega meie idioodid alaväärtuslike inimeste koljusid mõõdavad?»

«Olen.»

«Kus?»

«Mind on mõõdetud.»

«Vabandage.»

«Homme sõidan teile järele, eks?»

«Vist ei maksa. Parem andke aadress. Ma longin seal nii kaua, kuni vaja, ja proovin romaaniga algust teha.»

«Lonkida pole teil vaja. Libow on täpne mees, ta tuleb õhtul kasarmust kella seitsme ja veerand kaheksa yahel.»

«Kuidas ma ta ära tunnen?»

Trabczynski võttis taskust foto ja pani lauale.

«Vaadake ja jätke meelde.»

Traub silmitses teraselt fotot ja ohkas:

«Oh teid, antifašiste... Kas te varem ei võinud mulle seda näidata? Oleksin palunud meie fotokorrespondentidel poisist foto teha ja kirjutanud Hamburgi kohta loo valmis.»

«Kui palju te selleks aega vajate?»

«Kas või kaks päevagi.»

«Üks päev.»

207

«Proovin. Siis koristage end siit õigel ajal, ma kutsun enda poole fotograaf Wachsmanni, ta on tubli poiss. Astuge homme õhtul läbi. Aga parem siiski mitte. Minu juurde ei maksa tulla. Las keegi teie omadest möödub Libow' majast. Või istub seal kusagil läheduses. Kui teie inimesed näevad, et minu kaaslane seda esseslast pildistab, kui nad näevad, et ma temaga räägin, siis lugegu asi lahendatuks.»

«Aitäh, kirjanik.»

«Ah jätke. Selle eest ei tänata. Ma teen seda iseenda jaoks. Ärge lohutage end lootusega, et teie olete mu nii kaugele viinud. Selleni viis mind füürer, minu fantaasia ja puust sirkel. Ja veel — lõpp tuleb niikuinii, olgu siis elugi midagi väärt, siis on viimases filmis, mida enne lõppu igaühele näidatakse, ka midagi vaadata. Häda on ainult selles, et igaüks ei oska seda vaadata.»

XLVI. OH ANJUTA, ANJUTA...

Anja elas järsaku põhjas asuvas jahimajakeses, mida juhusliku pilgu eest varjas noor kuusemets. Üle päeva käis tema juures Vihur ja tõi toidukraami. Seni, kuni Anja raudtünnil, mille keskele oli auk lõigatud, kartuleid ja peete keetis, istus Vihur väikese akna all ning vaatas läbi Koljalt, Hallilt ja Trabczynskilt saadud materjale. Need olid tõsised, puhuti vastukäivad: Koljale, Hallile ja Trabczynskile laekus informatsiooni sadadelt erinevatelt inimestelt, seepärast tuli Vihuril esiteks sorteerida kõik andmed võimalikku usaldusväärsust arvesse võttes. Kõigepealt asetas ta kõrvale saksa staapidest saadud dokumendid, analüüsis neid hoolikalt ja kõrvutas pärast teiste materjalidega. Kui ta leidis ühele või teisele faktile kinnituse, kuid veel parem kahekordse, topeltkinnituse, siis kirjutas ta selle kõik paberilehele ja kriipsutas punase pliiatsiga alla.

Mõned andmed, mis topeltkinnitust ei leidnud, kuid näisid tänase konjunktuuri seisukohalt tähtsad ja tõepärased, kirjutas ta samuti paberile, kuid kriipsutas alla sinise pliiatsiga — nii nagu Borodingi, neil oli üks kool.

Öö jooksul tuli läbi töötada terve virn materjale: siin olid staapidest muretsetud käskkirjade koopiad; Halli luuresse kuuluvate inimeste poolt joonistatud uued embleemid, mis olid tekkinud sõdurimundritele, tankidele ja autodele; kaartide järgi oli vaja kontrollida, kuhu ja millal ilmusid uued väeosad ja kus kaevatakse kaabli kraave, kõrvutada seda kaitsevalli

kindlustatud punktide asukohaga, eeldada vaenlase võimalikke kavatsusi ja need hiljem kas kõrvale jätta või arvesse võtta, kõik see võimalikult kokku suruda, et eetris vähem aega kuluks, ja siis, kui Borodini nõusolek olemas, anda need väärtuslikud andmed edasi staapi. Kuid Borodin vaikis, otsekui oleks ta ära lõigatud pärast seda radiogrammi, kus Anja teatas oma arreteerimisest ja Bergi ettepanekust meiega koos tööle hakata, ja seda desinformatsiooni, mis ta just enne põgenemist keskusele edasi oli andnud. Seejuures oli Borodin nõudnud kõiki andmeid Bergi kohta ja keelanud pärast seda ilma
208

tema eriloata ühenduse võtmise. Anja arvas, et nii väljendas Borodin talle oma poliitilist umbusaldust.
Anja keetis kartuleid, kuulas, kuidas tuli undab ja tumenenud vesi katlas muliseb, ja vaatas üksisilmi Vihurit, tema suurt sassis juuksepahmakat, ja mõtles sellest, et ka Vihur hoiab temast eemale, ei vaata silma, ei tõsta pead laua kohalt. Kas siis Vihur ei tunne, et Anjal on praegu nii vaja, et ta tema kõrval oleks. Kas nad tõesti kõik on niisugused paksu nahaga? Muidugi saab Vihur aru, kuidas Anja temasse suhtub, seda ei taipaks ainult pime ja kurt. Vihur hoidub temast eemale, sest ei usalda teda ja arvab, et kui ta kord juba sakslaste juures oli, siis ei saa ta puhas olla. See pole juhus, et Vihur talle Bergist midagi ei räägi, pole juhus seegi, et Borodin vaikib ja et Kolja pole kordagi siin käinud. Kõik see piinas teda, silmade alla tekkisid pruunid ringid ja öösiti ta peaaegu ei maganud. Kuid Vihur oli nagu üleni tardunud, südames läks kord külmaks, kord kuumaks, kuuldes Anja sõrmede kuiva naginat, mida ta varem polnud märganud.
«Kartulid on valmis,» ütles Anja vaikselt, «ma katan kinni ja jätan ahju juurde. Eks?»
«Aitäh,» vastas Vihur ümber pööramata. «Kas ise oled söönud?»
«Jah,» vastas Anja. «Lähen heidan pikali.»
«Hästi.»
Anja läks vaheseina taha, võttis riidest lahti ja heitis koikule, tõmmates peale suure lambanahkse kasuka.
«Aga võib-olla ei tule ta minu juurde lihtsalt sellepärast,» mõtles Anja, «et on selle ise endale ära keelanud? Räägitakse, et meestel on seda rohkem vaja kui naistel. Ma ei tea, mis see on, aga mulle on ainult seda vaja, et ta minu juurde tuleks ja et ta aru saaks, et ma teda armastan ja et ma pole ei tema ega üldse kellegi ees milleski süüdi. Võtku mult elu, aga usaldagu mind. Pole midagi koledamat, kui sind ei usaldata ja sa ei saa kuidagi oma õigsust tõestada. Meid õpetati, et asjaolud alluvad inimese mõtlemise ja tegude loogikale. Midagi nad ei allu. Me ise allume asjaoludele, käime nende järgi, sõltume nendest ega saa sinna midagi parata.»
Anja lebas ja kuulatas vaikust. Ta oli üleni nii pingul, et isegi hetk enne, kui Vihur tikku rapsas, tundis ta seda, kujutas endale selgesti ette, kuidas ta pakist sigareti võtab, käega lauda kombib, sest silmad on dokumentides kinni, kuidas sõrmed leiavad tikutoosi, kuidas ta tiku välja võtab, toosi külili paneb ja tule osavalt põlema rapsab — algul on see valge, siis läheb punakasmustjaks, tahmaseks; ta nägi, kuidas Vihur põlevat tikku tükk aega käes hoiab ja alles siis, kui see tema tömpe sõrmi põletama hakkab, sigaretile tule otsa paneb ja kaua ning aeglaselt vehkides nagu pendel tiku ära kustutab ja tankitõrjemürsu kestast tehtud tuhatoosi viskab.

Vihur tõusis laua tagant, läks kikivarvul kustunud ahju juurde,
viskas sinna kasehagu, võttis katlalt vana vatikuue ning hakkas kartulit ja peeti sööma.
Anjale meeldis vaadata, kuidas keegi sööb. Mõned sõid selleks, et
269
kõhtu täis puukida: sõid ahnelt, hammustasid leivast nii suuri suutäisi, et leivaviilul pikkade, ahnete hammaste jäljed näha olid. Teised nautisid, ajasid laua ääres pikalt-laialt juttu,

vaatlesid kaua suppi või sakusmenti — seeni suurel taldrikul, kapsast kausis, kurke puu-astjas — Siberis olid need hööveldatud laual eriti ilusad; kolmandad sõid lihtsalt sellepärast et söögiaeg oli kätte jõudnud. Need meeldisid Anjale kõige rohkem. Ta ei osanud isegi endale seletada, miks. Emale, vastupidi, meeldis, kui külalised roogasid imetlesid, sõid aegamisi, vahepeal puhates ja kommenteerides. Anja seda ei kannatanud.

«Aga võib-olla mõtlen kõik selle ise praegu välja,» arutas Anja, «lihtsalt sellepärast, et Vihur sööb niisama loomulikult nagu hingabki. Ta oli kunagi öelnud, et naine oli ükskord enne tema juurest lahkumist pannud supi asemele lauale nõudepesuvee, ja ta oli selle ikkagi ära söönud. Vihur naeris, aga mulle tuli nutt peale — kuidas võis naine ometi niiviisi teha ja miks Vihur selle üle naerab?»

Anja kuulis, kuidas Vihur kartulipotile kaane peale pani ja poti ahjule lähemale nihutas. Siis läks ta kitsa raudvoodi juurde ukse kõrval ja võttis saapad jalast.

«Vihur,» kutsus Anja tasa, «Vihur ...»

Hetk varem polnud Anja mõelnud, et ta Vihurit kutsuma hakkab. See tuli talle endalegi ootamatult.

«Mis on?»

«Ei midagi.»

«Miks sa ei maga?»

«Ma magan.»

Vihur muigas.

«Maga.»

Vihur pani pintsaku tooli seljatoele, võttis taskust püstoli ja asetas enda kõrvale.

«Vihur,» ütles Anja veel tasemini, «tule minu juurde.»

Vihur ei vastanud tükk aega ja istus hinge kinni pidades, ainult silmalaud liikusid — kinni, lahti, kinni, lahti.

«Vihur,» kutsus Anja uuesti, «palun sind ...»

... Ja pärast oli kõik nii vaikne, nagu poleks ümberringi olnud midagi muud peale ääretu taeva, polnud enam ei mulda, ei metsakohinat ega tuisusabinat, polnud ei kuivade kasehalgude praksumist hõõguvas ahjus ega hubisevat küünlaleeki.

Olid vaid kaks inimest teineteise kõrval, ärevil ja õnnelikud, ja kartsid need kaks inimest vaid üht — öö möödumist.

Luuletaja on ülima tundlikkuse radarseade. Nähtamatud ja salapärased raadiolained sisenevad temasse ja muutuvad luuletaja traagiliseks elamuseks.

Maad mööda möllav tõre tuisk
on valge, kõle.
Vaid küünal, leegis rasva huisk,
me laual põleb...

Just nagu suvel sääselend
käib ümber tule,
nii helbed praegu seavad end
me muldrikule.
Ja akna umbe mätsib tuisk,
mis külm ning kõle.
Vaid küünal, leegis rasva huisk,
me laual põleb.
Laes kõrges, valevvalges, näe,
käib varju-melu.
On ristund jalad, ristund käed

ning inimelud.

Arvatakse, et need värsid on kirjutatud pärast sõda. Võib-olla. Kuid luuletaja kuulis neid juba 1944. aasta 27. novembri varahommikul. Siis võttis tema teravdatud, traagiliste tundmuste radar nad vastu.

«Mis sa nutad, rumaluke,» sosistas Vihur. «Ma usun sind. Ma armastan sind, kuidas ma saaksin sind mitte uskuda?»

«Ma ei nuta sellepärast.»

«Millepärast siis?»

«Sellepärast, et mul on nii hea teie kõrval.»

«Siis naerata.»

«Ma ei saa.»

«Ma palun sind.»

«Siis ma pean teid petma.»

«Peta.» «Ei taha.»

«Oled mul kangekaelne, mis?»

«Väga.»

«Tead, mulle ei meeldi, kui nutetakse.»

«Mulle ka ei meeldi. Kohe jätan järele. Meil juhtub seda vahel.»

«Kellel?»

«Naistel.»

«Mispärast?»

«Me ei ole täisväärtuslikud.»

«Missugused?»

«Täisväärtuslikud. Oleme teie küljeluust tehtud.»

«Kas nüüd naeratasid?»

«Jah.»

«Näita.»

«Ei.»

«Näita.»

«Mul on nutetud nägu. Nina on paistes. Niisugusena ei hakka te mind armastama.»

«Hakkan.»

«Ei hakka, ma tean.»

«Anjuta, Anjuta...»

212

«Kui te linnas olete, ei julge ma isegi hingata, nii väga kardan teie pärast.»

«Minuga ei juhtu midagi.»

«Kust te teate?»

«Tean.»

«Ma palvetan, kui te linnas olete.»

«Palute jumalat?»

«Ei. Ahju, metsa, tooli, iseennast. Kõike ümberringi.»

«Kas aitab?»

«Kas te pole tundnud?»

«Ei ole.»

«See on sellepärast, et te ei teadnud. Kui taigas inimene läheb üksi üle sopkade, siis kütid kindlasti palvetavad tema eest. Meil seal kõik palvetavad üksteise eest. Mina palvetasin öösel oma onu eest: «Mets, palun tee nii, et tal oleks hea minna, ära onu Vasjat eksiteele vii, ära peida teerada, ära tee nii, et öösel tema lõke kustuks, juhata ta öömajale hea oja äärde. Taevas, palun ära kalla vihma alla, ära luba pilvedel tähti katta, muidu võib onu Vasja ära eksida, tal

on jalg haige, aga ta käib ikkagi tööl, sest mina olen talle veel jäänud, ta tahab mulle tehnikumi jaoks raha koguda...»»

«Ja kuidas läks?»

Anja pööras äranutetud, õrna, tundliku näo Vihuri poole ja ütles tasa:

«Mul on meeles: see oli pool kolm öösel — kell tiksus seinal. Ja kui onu tagasi tuli, rääkis ta naerdes, kuidas sel ööl tuli tema juurde hulkur emakaru, aga tema magas. Ja siis olevat teda nagu keegi tõuganud, ta jõudis püssi haarata. Aga mina teadsin, kes teda tõukas.»

«Sina?»

«Ei... Maa. Mingi puu kägises, lõke pildus ta peale sädemeid, külg läks tuliseks — ja siis ta ärkaski. Ma ju palusin tema eest metsa ja taevast.»

«Sa oled nõid.»

«Teiste jaoks nõid. Aga enda heaks pole suutnud midagi teha.»

«Millal sa minu eest hakkasid maad ja taevast paiuma? Kas kohe alguses?»

«Ei.»

«Millal siis?»

«Vanglas.»

«Mispärast?»

«Ei tea... Seal tuletasin teid tihti meelde, kedagi teist ei tuletanud nii sageli meelde — ei kadunud ema, ei isa, ei onu Vasjat...»

Anja hakkas uuesti nutma.

«Ära nuta.»

«Ma olen nüüd kogu eluks määritud — istusin gestaapos, andsin nende šifreeringu qdasi.»

«Ära räägi niiviisi,» ütles Vihur. «Et sa ennast ei piinaks, siis pea meeles ja unusta: ka mina istusin gestaapos.»

«Millal?»

213

«Mind arreteeriti esimesel päeval. Mäletad, ma tulin konspiratiivkorterisse alles nädala pärast?»

«Mäletan.»

«Olin kogu see aeg gestaapos.»

«Aga kuidas siis...»

«Põgenesin raudteejaamast. See on pikk lugu. Ühesõnaga, põgenesin nende käest...»

«Aga mispärast...»

«Mis?»

«Miks te midagi ei rääkinud?»

«Sellepärast, et mul oli vaja operatsioon läbi viia. Kui see möödas on, siis räägin.»

«Kas te pole kellelegi öelnud?»

«Mitte kellelegi.»

«Koljale ka mitte?»

«Ka mitte temale.»

«Tähendab, te ei usaldanud meid?»

«Usaldan teid kõiki nagu iseennast.»

«Aga ... miks te siis ... vaikisite?»

«Sina ju ka ei suuda ennast koguda? Sulle näib, et keskuses sind enam ei usaldata? Aga mis tunne oleks olnud minul — grupi juhil? Sulle ju tundus, et ka mina sind ei usalda, on nii?»

«Jah.»

«Meil oleks tulnud tagasi minna. Aga uue grupi ettevalmistamiseks kulub terve kuu. Kontaktide üleandmiseks teine kuu. Ühenduse sisseseadmiseks kolmas kuu. Olukorda

sisseelamiseks neljas kuu. Aga mis linnaga vahepeal võib juhtuda? Mul on esimesel kohal töö, alles siis ma ise. Mõistad?»
Anja ei vastanud.
«Kas magad, lapsuke?»
Anja vaikis.
Vihur hakkas ettevaatlikult ja õrnalt ta pead silitama.

Anja ei maganud. Ta mäletas kohutavalt selgesti, kuidas Berg oli öelnud, et gestaapo korraldas raudteejaamas ühe vene luuraja põgenemise pärast seda, kui oli ta endale värvanud. Ta ütles isegi päeva, millal see juhtus. Anja tuletas meelde: sel päeval ilmus Vihur konspiratiivkorterisse.

Hommikul läks Vihur linna. Anja kõrvutas veel kord naiivselt Bergi sõnu sellega, kuidas Vihur oli öösel öelnud, et linnas ei juhtu temaga midagi, ja pidades mehe soovi teda rahustada hoopis millekski muuks, võttis ta omavoliliselt keskusega ühenduse ja teatas Borodi-nile Vihuri arreteerimisest ja põgenemisest. Siis võttis ta oma parabellumi, lükkas kuuli rauda ja jäi nagu sammas laua juurde seisma.
214

XLVII. LIBOW

«Palun teid, härra Traub, palun.»
«Tänan, härra Libow.»
«Mis teid minu juurde tõi?»
«Uudishimu.»
«Kuidas seda mõista?» Libow laskis Traubi enda ees tuppa, pani tule põlema, vaatas kiiresti akende poole, kas sinised pimenduskatted on ees, ja andis siis Traubile käega märku istumiseks.
«Kohe räägin teile kõik ära.»
«Olen meelitatud, et teie, rindel nii tuntud ajakirjanik, minu tagasihoidliku persooni vastu huvi tunnete. Omal ajal lugesin teie raamatuid.»
«Oo!»
«Ma hindasin vääriliselt meisterlikkust, millega need olid kirjutatud, kuid mind hämmastas, kust te leidsite selliseid nõrku, rikutud närvidega, jalgealuse kaotanud inimesi. Muidugi vabandage mind nii avameelse ülestunnistuse pärast, aga teie rindesõnumid meeldivad mulle palju rohkem.»
«Tänan sellegi eest.»
«Üks eelnev küsimus: kust te teate minu perekonnanime? Kas soovite kohvi või õlut?»
«Kui võib, siis kohvi.»
«Ma kohe keedan.»
«Mis teie nimesse puutub,» ütles Traub esseslase selga vaadates aeglaselt, «siis uskuge, seda ma ei teadnud. Õigemini, ma ei olnud kindel, et teie olete Libow.»
Leitnant pöördus ja küsis naeratades:
«Kas olete müstik?»
«Mõnes mõttes. Teate, ma tõesti ei teadnud, et teie olete Libow. Mind rabas teie sarnasus teise Libow'ga. Nähtavasti oli see teie isa, üks Hamburgi kommunistliku ülestõusu juhte kahekümne kolmandal aastal.»
Libow jätkas kohvi keetmist. Ta liigutas ühtlaselt lusikat suures valges tassis. Siis võttis täpse ja kauni liigutusega lusika välja, hoidis seda mõni sekund tassi kohal, et kohvitilgad valget lina ei määriks, ja asetas seejärel õlgsalvrätikule.

Siis pööras ümber, võttis mõlemad tassid ühte kätte, pani ühe Traubi, teise enda ette, laskus tugitooli ja küsis:
«Kust te seda teate?»
«Ma mäletan teie isa. Ma võtsin temalt intervjuu.»
«Kas me oleme sarnased?» Traub viivitas hetke ja vastas:
«Milleski jah — hämmastavalt sarnased.»
«Milles nimelt?»
«See on tabamatu.»
«Mulle tundub, et te ajate midagi segi, härra major.»
«Kui te Libow' nimele poleks reageerinud, siis oleksin tõesti segi ajanud. Nüüd olen kindel, et ma pole seda teinud.»

«Milles minu sarnasus isaga konkreetselt väljendub?»
«Kõnnakus, peahoius, näoovaalis, suures hulgas tabamatutes detailides, mis võimaldavad sarnasust meenutada. Omal ajal ta rabas mind: ta oli isiksus — vaenlane, tõsine vaenlane, kuid tohutu tahtejõuga inimene.»
«Oli ta blondiin?»
«Mitte just päris. Mitte puhas blondiin. Aga igatahes heledapäine nagu teie, kui mälu mind ei peta. Aga mis peamine — mul on meeles tema silmad, silmade lõige, suu, käitumismaneer. See on hämmastav! Aga mind ei huvita teie isa — ta on rahvuse vaenlane...»
«Härra major, paluksin teid leida täpsemaid väljendeid...»
«Kas te ei soostu sellega, et kommunistliku mässu peameest, täpsemalt öeldes, üht peameestest, võib nimetada rahvuse vaenlaseks?»
«Kõigepealt peate mulle tõestama, et ma olen sellesama Libowi poeg. Ja hiljem räägime hinnangutest tema tegevuse kohta.»
«Leitnant, teie genealoogia huvitab mind tõesti vähe. Mulle pakute huvi teie ise. Mind huvitab teie genees — üks kuulsusrikkamaid SS-i võitlejaid ... sellesama Libow' poeg,» naeratas Traub, «kas ütleme nii? Teil pole midagi selle vastu?»
«Ei ole.»
«Kas see rõhutatud rahulikkus tähendab kohutavat segiolekut,» mõtles Traub suhkrut segades, «või on ta jäätükk, surnud inimene, kõige kohutavam, mis olla saab.»
«Noh, kulla sõber,» jätkas Traub naeratades, võttes taskust märkmiku ja sulepea, «tunnistage mulle siis üles. Ma tahan ülistada sõdurit. Ainsad ausad inimesed maailmas on sõdurid.»
«Mul on seda ohvitserilt ja ajakirjanikult meeldiv kuulda.»
«Niisiis...»
«Aga kus ema on?»
«Seda ma ei tea.»
«Niipalju, kui ma end mäletan, olen olnud orb.»
«Ja te pole oma vanematest midagi teadnud?!»
«Mitte midagi.»
«Ja teile pole sellest midagi räägitud?»
«Kes?»
«Väe juhatus.»
«Ei.»
«Tõenäoliselt olete partei liige?»
«Aga teie?»
«Ma olen alati liikumise vastu poolehoidu tundnud.»
«Aga mina olen selle nimel alati võidelnud.»
«Braavo! See on ilus vastus?»

«See ei ole vastus, see on tõde.»
«Veel kord braavo! Ma näen, et te pole kuigi jutukas. Rääkige mulle oma võitluslugu: rinne, kus ja mille eest saite lahinguauta-sud, sõbrad, lahinguepisoodid. Sõdur peab olema tagasihoidlik, kuid peab seejuures austama ajakirjandust.».
«Mis siis ikka... Lõpetasin SS-ohvitseride kooli, mind saadeti idarindele SS-vägede väejuhatuse eriülesandeid täitma. Nende ülesan-
216
nete täitmise eest autasustati kodumaa ja füüreri tahtel minu alluvuses olnud sõdureid ja ka mind. Soovite veel kohvi?»
«Ei. Tänan. Rohkem pole vaja.»
«See on oakohv.»
«Ma tunnen.»
«Millega saan teile veel kasulik olla?»
«Rohkem ei millegagi. Vabandage mu pealetükkivust, leitnant,» vastas Traub kuivalt, «soovin teile õnne. Kõike head.»
«Härra major, sellega seoses, et viibin eriülesande täitmisel, kohustab olukord mind tungivalt paiuma, et astuksite sisse minu ülemuse poole.»
«Ei saanud aru.»
«Mul tuleb otsekohe koos teiega oma ülemuse juurde minna. Igaüht, kes minuga kontakti astub, tuleb esitleda minu juhtkonnale. See on SS-reichsführeri välistaabi korraldus.»
«Leitnant, kas olete mõistuse juures? Kandke oma juhtkonnale ette, et teie juures käis sõjakirjanik Traub. Kui vaja, kutsutakse mind selgituste andmiseks välja.»
«Ma saan kõigest aru, härra major, aga ikkagi olen sunnitud käsule alluma.»
«Kas see on tõesti lõpp?» mõtles Traub. «Missugune rumalus! Mu jumal, kui kohutav see noormees on. See pole ju inimene. Temas on kõik inimlik hävitatud. See on loom. Ei. See pole isegi loom. See on kord üleskeeratud mehhanism. Aga võib-olla on isegi hea, et see tund kätte jõudis — kauem poleks ma nagunii suutnud oodata... Polnud enam jõudu oodata.»
«Kulla sõber, mulle tundub see kõik imelik,» ütles Traub tõustes, «ma hindan nalja, aga ainult seni, kuni see ei ületa vastastikuse lugupidamise piire.»
«Härra Traub,» ütles Libow samuti püsti tõustes, «ärge sundige mind jõudu kasutama.»
«Te unustate end.»
«Härra Traub, ma ei hakka enam kordama.»
«Mis ma teen selle kolaskiga?» mõtles Traub.
«Nähtavasti tuleb minna.»
«Mis siis ikka,» sundis ta end naeratama, «palun. Kui te peale käite — ma ei hakka teiega ometi kähmlema.»
«Tänan teid, härra major. Olen teile sügayalt tänulik, et te õigesti minu kohusest aru saite.»
Telefoni Libow'1 polnud. Oli häiresummer ja gestaapost auto väljakutsumise nupp. Ta vajutas autonupule.

... Gestaapo šeff asetas Traubi ette mõned fotod ja küsis: «See on neetult huvitav, major. Noh, näidake, missugune siin on Libow' isa?»
Traub vaatas teraselt fotosid ja vastas:
«Nende sarnasuses oli üldse midagi tabamatut...»
«See on hämmastav. Kirjanikud, kirjanikud, ma ei väsi teie üle
217
vaimustust tundmast. Meile, luurajaile, oleks teie mälu vaja. Noh, missugune neist... Mind huvitab see puhtprofessionaalsest seisukohast.»
«Ei, siin teda ei ole,» mõtles Traub, «need on ülikondade Järgi otsustades kõik kolmekümnendate aastate fotod. Mida ta tahab? Milleks see mäng? Siin Libow'd ei ole. Siin

ei sarnane keegi selle noormehega. Ma ilmselt märkaksin mingisugust sarnasust, kui see oleks olemas.»
«Siin Libow'd ei ole.»
«Missugust Libow'd?»
«Vanemat.»
«Kas seda, keda te Hamburgis barrikaadidel intervjueerisite?»
«Jah, nimelt teda.»
«Kas te mäletate, kuidas ta nimi oli?»
«Tõesti ei mäleta. Lihtsalt Libow. Kõik kutsusid teda nii.»
«On see täpne?»
«Paraku jah. Kas tõesti ma rääkisin teie armsa noormehe sisse?»
Gestaapo šeff tegi vea — ta ei suutnud end talitseda. Kui ta oleks vastu pidanud, kes teab, kuidas edasised sündmused oleksid kulgenud. Oleks ta Traubi ees vabandanud, ta minna lasknud, talle saba järele pannud, oleksid niidid võinud viia Trabczynskini, Hallini, Vihurini — keegi ei tea, milliseks oleks kujunenud Krakovi edasine saatus. Kuid ta ei pidanud vastu. Ta lõi Traubile rusikaga näkku ja kisendas:
«Müüdav lurjus! Lurjus! Mingisugust Libow't pole olnud! Oli Bohl! Libow'sid on ainult üks! Talle anti nimi internaadis, selge?! Püsti! Vasta otsekohe, lurjus! Kust sina seda Libow' lugu teada said? Kust?! Seda tean siin ainult mina! Noh!»

Kui Traub kongi viidi, pöördus Libow šefi poole küsimusega:
«Härra obergruppenführer, kas Traubi sõnades on kübetki tõtt?»
Gestaapo šeff hingas raskelt ja pühkis suure rätiga nägu.
«Jah, mu poiss,» vastas ta, «on. Vähe sellest, tema sõnades on kõik tõde. Kuid see ei heida sulle mingil määral varju. Sa oled rahvuse ustav poeg. Sa ei ole vaenlase poeg, sa oled rahva poeg. Tuleta meelde, kas oled oma ülesandest kellelegi rääkinud?»
«Mitte kellelegi, härra obergruppenführer.»
«Ma usun sind, mu poeg. Aitäh sulle, poiss. Sa olid meile suureks abiks. Aitäh.»
«Kas mu ema oli ka rahvuse vaenlane?»
«Sa tead, ma pole sulle kunagi valetanud. Ka praegu ei'saa ma sulle kui oma vennale ja parteikaaslasele valetada: sinu ema oli samasugune vaenlane kui isagi.»
«On ta elus?»
«Ei.» Gestaapo šeff vaatas Libow' terashallidesse rahulikesse silmadesse ja kordas: «Ei ole. Pärast seda, kui nurjus tema katse kallale kippuda sinu tõelise isa, füüreri elule, pandi ta koonduslaagrisse. Tal olid kõik võimalused olla sakslase ema, ta oleks võinud kasvatada sind, mu poiss. Ta jättis su maha ja läks vaenlaste poolele. Tema süü

pärast jäid sa ilma õrnusest, emakäte soojusest. Põgenemiskatsel ta tapeti. Füüreri käed võtsid su vastu, mu poeg. Kas pole nii?»
«Jah, härra obergruppenführer.»
«SS-reichsführer teab sinu lugu, usaldab sind ja on sinu üle uhke. Me ei saa üksteisele valetada. Anna mulle andeks see tõde. Kuid ma ei saa sulle valetada. Mõistad?»
«Ma mõistan.»
«Kas su südames tõstis pead kaastunne?»
«Kaastunne? Kelle vastu?»
«Hästi ütlesid, mu poeg, väga hästi ütlesid. Kui sa veel tahad minuga rääkida, tule ükskõik mis ajal, päeval või öösel. Minu kodu on sinule lahti, mu poiss. Aga nüüd mine, mul on palju igasugust õiendamist.»
«Heil Hitler!»
«Heil Hitler!» mu poeg. «Heil Hitler!»

Libow läks koju samasugusel mõõdetud sammul, nagu ta oli tulnud SS-i kasarmutest, kui Traub teda hõikas. Sama rahulikult astus ta oma tuppa, samamoodi vajutas tule põlema, vaadates seejuures, kas pimenduskatted on ees, koristas laualt kaks tassi, pesi need puhtaks, pani kappi, siis pesi puhtaks lusika, pani selle ka kappi, seejärel läks vannituppa ja laskis end maha.

Järgmisel päeval alustasid sakslased Ardennides võimsat pealetungi ja lõid liitlaste väed puruks.

Härra Churchilli isiklik ja rangelt salajane läkitus marssal Stalinile.
Läänes käivad väga rasked lahingud ja kõrgemalt väejuhatuselt võidakse iga hetk nõuda otsuste langetamist. Te teate omaenda kogemuste põhjal, kuivõrd ärev on olukord, kui pärast ajutist initsiatiivi kaotamist tuleb kaitsta väga laia rinnet. Kindral Eisenhoweril oleks soovitav ja vajalik üldjoontes teada, mida Teie kavatsete teha, sest loomulikult kajastub see kõigis tema ja meie tähtsamates otsustes. Saadud teadaande kohaselt oli meie emissar, lennuväe peamarssal Tedder, eile Kairos, ilmastikuolud pidasid teda kinni. Tema sõit venis pikale mitte Teie süü läbi. Kui ta pole veel Teie juurde jõudnud, oleksin tänulik, kui Te saate mulle teatada, kas me võime loota Visla rindel või mõnes muus kohas venelaste suurele pealetungile jaanuaris või mõnel muul ajal, mida Te võib-olla soovite mainida. Ma ei anna seda väga tähtsat informatsiooni kellelegi edasi, välja arvatud feld-marssal Brooke ja kindral Eisenhower, ja ainult selle ranges saladuses hoidmise tingimusel. Pean asja kiireks.»
219

XLVIII. ÜHE AHELA LÜLID

Kogu lugu seisab selles, et sõjaajaloo kirjutamisel on vaja selle ääretu tragöödia kõigi ja igasuguste aspektide analüüsimisel rangelt jälgida mitte emotsioone, sümpaatiaid või nüüdsama tekkinud arvamusi, vaid dokumentides, ajalehtedes, arhiivides säilinud fakte. Aja-lugu peab väga ettevaatlikult pidama usaldusväärseks epopöaks osavõtnute mälestusi. Veel ettevaatlikumalt peab ajalugu suhtuma nende inimeste kategoorilistesse väidetesse, kes saatuse tahtel kas probleemide kompleksiga või mingisuguste, olgugi oluliste üksikasjadega tuttavad olid; tihtilugu kannatavad need inimesed mälu aberratsiooni all. Ajalugu on kohustatud nimetama kõiki nimesid, kõiki kaotusi ja võite, ühtesid õigustamata ja teisi ilustamata.
Pimen jäi ainult sellepärast sajandeiks püsima, et ta kirjutas oma karmi kroonikat üksilduses, eemal ilmakärast. Igasugune ajalugu on faktide ajalugu, vastasel juhul algab omavoli ja moonutamine, isegi siis, kui seda tehakse kõige paremate kavatsustega, maksab see end kätte kaasaegsete lugupidamatusega ja järglaste pilkava muigega.
Niipea kui ajaloolane muutub erapoolikuks, niipea, kui ta tahab kurjust kujukamalt esile tuua ja tõde paremini ülistada, niipea, kui ta hakkab uurimuses ise rõhkusid asetama, muutub tema kirjatöö otsekohe kahtlaseks ja vastutustundetuks. Tõde, ainult tõde, kogu tõde — see on ajaloolase ülev vanne, sest tema tunnistustest oleneb mitte ainult ühe inimese elu, vaid põlvkondade arvamus. Tulevaste põlvkondade arvamus on aga niisugune materialiseerunud jõud, mis suudab meie planeedi kas säilitada või siis pihustab selle pae- ja granaadihunnikuteks, selle taga aga on lihtsalt väsinud mõte: «Käige kõik kuradile oma naiivse valega. Ära on tüüdanud...»

Hospidalis ütles Melnikov tumedaid verepritsmeid köhides: «Borodin, ega sa laps ei ole. Meid võidakse kiruda, et nõudmised, mis me esitame, on karmid, kuid ma tahaksin teada, kuidas oleks kujunenud olukord ilma smeršita neljakümne esimesel ja neljakümne teisel

aastal, kui me taganesime, ja neljakümne kolmandal, kui lood olid samuti täbarad, ja neljakümne neljandal, kui olid bandeeralased, ja neljakümne viiendal, kui tuleb tegelda gestaapolaste ja SS-iga juba Saksamaa piirides. Kellel tuleb nendega tegelda? See'p see ongi, et meil, smeršil. Selleks et poliitosakond saaks uskuda, ei tohi mina uskuda.»
«Aga siin on ju hoopis teine asi... Nad on minu inimesed, ma tunnen neid. Ja kui Vihur usaldab Anjat, siis tähendab, et tal on alus teda usaldada.»
«Teine asi, teine asi... Sa ei ole ju laps, Borodin: gestaapo koostatud valeinformatsiooni saatis tema? Tema. See on üks asi.»
«Aga kus on teine asi? Teine asi on mul taskus. Anja läks sealt ära, ta pakub kombinatsiooni luure obersti Bergiga. Ega see ka niisama pole. Nii et ära kõverda sõrmi, teine asi on minu kasuks.»
«Ma armastan sind su õrna iseloomu pärast, Borodin.»

«Mina armastan sind samuti õrna iseloomu pärast, aga asi pole selles.»
«On ka selles. Neljakümne kolmandal lasksin ühe kavala tüübi minema, enne hakkasin tema «agendiks». Õigemini, ei lasknud minema, vaid lavastasin põgenemise. Pärast sain kätte kogu tema sideahela ja kindla ühenduse keskusega. Lollitasin neid pool aastat, võtsin neilt pool aastat relvi ja sidemehi vastu. Kas sinul pole niisuguseid sidemeid olnud? Tuletan meelde sinu trotskisti Valenciast, kui oled ära unustanud.»
«Kord kaval tüüp, kord trotskist, aga siin on Anja.»
«Anja, Anja... Mis sa heietad. Anja Anjaks, aga luure oberst Berg jääb Bergiks.»
«Mis nõu sa siis annad?»
«Kas kindralstaap sellest šifreeringust vaikib, mis nende koodiga edasi anti?»
«Vaikib.»
«See on su ainus trump. Seni, kuni sa Moskvast pole midagi saanud, võid arvata, et oled minuga nõu pidanud, aga kui nad ka edaspidi vaikivad, siis informeeri ametlikus korras Kobtsovi.»
«Sa ju tead teda...»
«Noh...»
«Sa ju kujutad ette, mis ettepaneku tema otsemaid teeb?»
«Kujutan ette. Aga kas sa dialektikat ei austa?»
«Kus ma muidu saan. Ta paneb kohe asja suure kella külge.»
«Ja õigesti teeb,» muigas Melnikov, «mis dialektikasse puutub, siis on siin tegemist vastandite ühtsusega. Võitle. Kellel on õigus, see võidab.»
«Seni, kuni ma temaga võitlen, jääb töö seisma.»
«Kas see sinu Vihur on laps või? Ta on ju tõsine noormees. Ja lõppude lõpuks, võitjate üle kohut ei mõisteta.»
«Mis sa kardad? Kobtsovi või?»
Melnikov pigistas valged huuled kokku, hoides tagasi köhahoogu, sellest tõmbus tal nägu siniseks. Siis sulges ta silmad, kogus end, hingates aeglaselt läbi nina, ja ütles viimaks:
«Ma kardan ainult üht: kui seesama Berg meid kõiki üle ei trumpa, ja siis lendab Krakov õhku, aga see oleks enneolematu sigadus, et me ei suutnud linna päästa. Seda ma kardan. Sa pole ju laps, sa saad aru.»
«Katsun täna kindralstaabis maad kuulata.»
«Sa pole neid informeerinud?»
«Sõitsin kohe sinu juurde.»
«Ja räägitakse veel, et luurajad ja vastuluuretöötajad elavad halvasti. »
«Melnikov ja Borodin elavad hästi.»

Melnikov vaatas Borodini põletikuliste läikivate silmadega ja andis talle sõrmega märku lähemale tulla. Borodin kummardus tema kohale. Surunud rätiku suu ette, sosistas Melnikov:
«Kuule, luure, uuri arstide käest järele, kas mul tuleb varsti kirstu
kolida, ah?»
«Mis sa räägid?»

«Borodin, ainult ära mõtle mind rahustama hakata. Ma ei ole laps. Ma olen vana kala, tulest ja veest läbi käinud tšekist. Noh... Mine... Proovi. Ma põgeneksin siit, aga teisi nakatada on hirmus: nad vaikivad, ei ütle mulle, kas on lahtine vorm või ümberkaudsetele ohutu.»
Borodin lahkus. Poole tunni pärast tuli ta tagasi, istus sõbra voodiservale ja kohendas kaua kitlit, et see kortsu ei läheks. Melnikov ütles:
«Kui sa oleksid tulnud reipa näoga ja hakanud mu kätt patsutama nagu meie parteikomitee sekretär, oleksin kohe aru saanud — adjöö!»
«Nad ütlevad, et võib välja rabelda,» vastas Borodin, «võib, kuigi kõik see oleneb sinust rohkem kui nendest.»
«Lollpead. Nad ajasid kogu aeg udu. Aga kui mulle udu aetakse, siis läheb mul eluisu ära. Aitäh, Borodin. Siis rabelen välja. Saan jagu sellest, olgu ta neetud ...»
«Homme tulen jälle.»
«Kui saad...»
«Saan. Ja ülehomme ka.»
«Kuule, aga kus su kapten on?»
«Võssokovski?»
«Jah.»
«Staabis.»
«Saada ta nende juurde. Kõigi volitustega.»
«Moskvast uudiseid ootamata?»
«Noh, oota üks päev veel, kõige rohkem kaks.»
Tööle jõudes ootasid Borodini kolm uudist. Esimene — kõrgema ülemjuhataja käsk: liitlaste toetamiseks Ardennides alustada kogu rindel pealetungi; teine — peakorter autasustas kõiki «Vihuri» grupi liikmeid operatsiooni «Rakett» läbiviimise eest Lenini ordeniga. Ja kolmas uudis oli Võssokovski ees laual: Anja šifreering, milles ta informeeris Vihuri arreteerimisest, põgenemisest ja sellest, mida oberst Berg talle põgenemisest oli rääkinud.

«Mis siis ikka...» ajas Borodin end sirgu ja hakkas otsaesist hõõruma, «sõitke, kulla mees, nende juurde. Seda tuleb teha kohe. Võimalikult kiiresti. Kuidas seal toimida, selle kohta ma teile jumala eest retsepte anda ei saa. Hakkate Vihuri dublandiks... Kõik tema sidemed võtate enda kätte. Neile on sinna jäänud üksainus puhas inimene — Kolja, orienteeruge temale. Mul on niisugune arvamus, et tegemist on mingi traagilise segadusega. Aga reeturid nad ei ole. Lööge või maha, aga seda ma ei usu, ehkki objektiivselt on neil seal väga sant seis.»

Võssokovski Vihuriga ühendust ei võtnud. Seal, kuhu ta langevarjuga laskus, käis tulevahetus. Keegi mees, nähtavasti haavatud, hüppas jõkke — talle tormasid järele koerad. Inimesed Halli luurest kuulasid tunnistajad üle: välise kirjelduse järgi oli see mees kapten Võssokovski.

XLIX. SPETSIALIST

Berg ootas nädal aega, mida annab Ardennide pealetung. Juhul, kui Modeli ja von Runstedti edasiliikumine on kiire ja edukas, juhul, kui tema, tark sõjaväeluuraja, mõistab, et sõjas on tõepoolest saabunud seesama murrang, millest Goebbels pasundas, siis, tegi ta enda jaoks

otsuse, annab ta Kolja ja Vihuri üle gestaapole. Berg sai aru, et see on muidugi igas suhtes riskantne samm. Kuid ta oli oma mängust väsinud, surmani väsinud, ja seepärast hakkas aeg-ajalt kuulama mitte mõistust, vaid tundeid.

Kõik sai lõplikult selgeks, kui pärast võidust pasundavaid kroo-nikafilme «Die Deutsche Wochenschau», kus näidati vangivõetud jänkisid ja naervaid saksa soomusgrenadere, pärast Goebbelsi juubeldavat läkitust rahvale sattus Bergi kätte Modeli läkitus oma vägedele, milles ta kirjutas: «Meil õnnestus nurja ajada vastase planeeritud pealetung meie kodumaale.» Sellest Bergile piisas, et mõistus talle ütleks: viimane katse läks luhta. See oli pealetung, milles oli meeleheidet, kuid puudus perspektiiv. Sõdurid seda veel ei mõistnud, kuid oberst Berg mõistis hästi. Kohe pärast seda kutsus ta välja oma agendi, kellele oli antud hüüdnimeks Otto. See agent oli Kolja.

«Teate, mis,» ütles Berg, kui nad tänavale jõudsid, «teatage oma šefile, et ta linna ei ilmuks. Gestaapos on tema foto, teda otsitakse hoolega taga nii nagu teie radistigi.»

«Kuidas saab gestaapos olla minu šefi foto?» imestas Kolja.

Berg heitis talle kiire pilgu ja sai aru — sai kõigest aru: ta oli üsna kaua töötanud vastuluures-venelaste vastu, et mõista olukorda, millesse vene grupi šeff oli sattunud.

«Teate,» ütles ta, «korraldage mulle võimalikult kiiresti oma šefiga kokkusaamine.»

Berg otsustas, et nelja silma all kõneldes kindlustab ta oma positsioone tuleviku tarvis — luurajad mõistavad suurt oskust üksteise saladusi müüa ja osta.

«Hästi,» vastas Kolja. «Korraldan.»

«Nüüd edasi... Me saime mõningaid andmeid selle kohta, et teie omad valmistuvad pealetungiks. Kas te ei ole sellega kursis?»

«Ei.»

«Kas andsite andmed Visla-Oderi kaitsevalli kohta omadele edasi?»

«Mis siis?»

«Ei midagi. Lihtsalt tundsin huvi. Kuidas fotod välja tulid?» «Fotod on head.»

«Ärge minu peale pahandage, kuid antud juhul usaldage minu kogemusi: need fotod tuleb teie omadele üle anda. Raadio teel on see ohtlik ja ka puudulik.»

«Kas tahate pakkuda üle rindejoone minekuks enda kandidatuuri?»

«Öelge, palun, kas kahtlustamine on vene iseloomus päritud joon või omandatakse see hiljem?» küsis Berg naeratades.

«Te nähtavasti peate silmas valvsust?» naeratas Kolja vastu. «Ei, ma pean silmas kahtlustamist, nimelt kahtlustamist.»

Kolja peatus ja ütles:

«Härra oberst, kas te olete märganud, kui meeldivalt lumi jalge all krudiseb?»

«Mida, mida?!»

«Ei midagi,» vastas Kolja, «ma lihtsalt märkasin esimest korda kogu sõja jooksul, kui tore see on, kui lumi jalge all krudiseb.»

«On teil jalatsid halvad? Ma võin teile saapad välja anda.»

Kolja naeratas uuesti: «Ei, saapad on mul head. Tänan.»

«Miks te naerate?»

«Niisama ... Vahest tuleb naer peale.»

«Kui vana te olete?»

«Meil loetakse üht sõja-aastat kolme ette.»

«Vähe.»

«Kui palju teie pakuksite?»

«Üks aasta sajandi eest.»

«Härra oberst, mulle on Krauchi vaja,» ütles Kolja ootamatult. Pool kvartalit mindi vaikides. Otsekui tundes midagi lähenevat, oli linn endasse tõmbunud, must-valge nagu leinas.

«See on keeruline.»

«Ma mõistan.»

«Millal teil teda vaja on?»

«Ma vajan teda kohe praegu.»

«See on keeruline...»

«Kust te saite andmed, et me valmistume pealetungiks?»

«Kuidas seda mõista?»

«On see õhuluure, taktikaline luure või keskuse andmed?»

«Olen harjutanud end keskuse andmeid mitte eriti uskuma.»

«Mispärast?»

«Fantaseerijaid on palju. Ja pealegi keeravad nad kõik pea peale: kuidas otsustab füürer, kuidas tema objektiivseid andmeid hindab, nii arvavad ka kõik ülejäänud.»

«See on hea...»

«Jah?»

«Muidugi.»

«Väga hea... Selle «hea» pärast olete te praegu Krakovis ja mina töötan teie heaks.»

«Isegi kui füürer poleks andmeid pea peale keeranud, oleksime ikkagi olnud siin...»

«Te olete taktitundeline inimene.»

«Et ma teie kohta ei öelnud?»

«Muidugi.»

«Aga mõtlesin küll,» tunnistas Kolja. «Kui tõtt rääkida...»

«Teate, suurim taktitunne seisab selles, et ei räägita kõigest, millest mõeldakse.»

«See on tänapäeva taktitunne. Meie tahame, et tulevikus seisneks inimese suurim taktitunne just selles, et nagu mõeldakse, nii ka räägitakse.»

«Seda tahtis ju Kristus.»

224

«Kristusel polnud riiki ja armeed, niisugust nagu meil.»

«See on huvitav... Riik ja armee selle nimel, et kõik inimesed räägiksid üksteisele ainult seda, mida nad mõtlevad...»

«Kas teil vendi on?»

«Ei ole.»

«Aga õdesid?»

«Ei.»

«Minul ka ei ole. Sellepärast kujutan eriti selgelt ette, missugused peavad olema suhted vendade vahel.»

«Jumal hoidku, millised unistajad te kõik olete...»

«Seda on meile juba öeldud.»

«Kes?»

«Oli üks inglise kirjanik Herbert Wells.»

«Kas olete temaga tuttav?»

«Jah.»

«Kus te kohtusite?» Kolja naeratas:

«Härra oberst, see on minu saladus. Igatahes on see õige: ta ütles, et me kõik oleme Kremli unistajad ... Kuidas jääb Krauchiga?»

«Peab mõtlema. Millal ma teie šeffi näen?»

«Homme hommikul.»

«Hästi. Ma ei küsi, kus... Te ilmselt leiate võimaluse korraldada see kohtumine võrdlemisi osavalt.»

... Esimene küsimus, mille Vihur Bergile esitas, puudutas Traubi.
«See on mulle uudis,» tunnistas oberst. «Sellest ei teadnud ma midagi.»
«Kuidas saada üksikasju teada?»
«See on võimatu. Gestaapo meid enda ligi ei lase.»
«Mida annab teha?»
«Mitte mftagi.»
«Kuidas teda aidata?»
«Te tahate taevast kuu alla tuua? Seda teie soovi ma täitma ei hakka. Jätame Traubi, kuigi mul on temast kahju, ta on andekas ajakirjanik. Tuleme tagasi meie mängude juurde. Ma palusin Ottot teile teatada, et te linnas ennast ei näitaks, seltsimees Popko...»
Vihur kustutas aeglaselt sigareti ja küsis:
«Aga teie räägite, et teid gestaapo ligi ei lasta.»
«Esimest korda olete minuga avameelne.»
«Kolmandat. Aga asi ei ole selles.»
«Milles siis?»
«Praegu on asi Traubis ja Krauchis.»
«Ei. Teis.»
«Kas tõesti?»
«Jah. Te saate aru, mis teiega juhtub, kui gestaapo toimik teie omade kätte satub? Teile tõmmatakse kriips peale. Kas pole? Pealegi varjasite seda oma kaastöötajate eest — sellest ei teadnud isegi Otto.»
«Minu väejuhatus saab sellest teada, härra oberst. Ärge olge mu hooldaja, palun. Teil ei tulnud välja Kärbsega ja ei tjile ka minuga. Ma ju tean teid Kärbse kaudu: mina lasksin ta maha — nüüd pole

enam mõtet varjata. Kuid see on minevik, nii et ärge imestage: teil on oma trumbid, minul omad. Minu omad on kõvemad. Aidake Krauchi kätte saada.»
«Kas teil oli keskusega ühendus?»
«Ei.»
«Väga hea, et te mulle tõtt rääkisite: teil oli ainult üks lühike side-seanss. Muutke kohta, see on välja peilitud.»
«Kus?» ,
«Esialgu ei saa täpselt öelda, aga kusagil Krakovist loode suunas, umbes kolmkümmend kilomeetrit.»
«Täpselt,» mõtles Vihur endamisi, «jahimaja on just seal. Anja ei saanud ise ühendust võtta. Milles on asi?»
«Need ei ole meie inimesed,» ütles Vihur, «aga sellegipoolest aitäh, võtame arvesse. Nähtavasti on need partisanid või teie süsteemi prohmakad.»
«Viimane on välistatud.»
«Võib-olla on Anjaga mingi õnnetus juhtunud?!» vilksatas Vihuril peast läbi. «Tüdruk on seal üksi! Lühike seanss! Võib-olla võeti ta juhuslikult kinni?»
Kui Vihur jahimaja ukse hooga lahti lükkas, tõusis Anja püsti ja ütles Vihuri selja taga seisvale Trabczynskile:
«Oota.»
«Ei ole aega, Anja,» ütles Vihur, «kõigest räägime hiljem.»
«Las ta läheb välja,» ütles Anja uuesti, ja Vihur nägi ta käes, parabellumit.

«Borodinile. See, mis Anja teatas, on tõsi. Ma olin gestaapos. Selleks et põgeneda, nõustusin hakkama nende agendiks. Homme kohtub Anja Bergiga. Palun lubada mul jätkata tööd, mis

on jõudnud otsustavasse faasi. Garanteerin Krakovi päästmise. Olin ja olen bolševik ning jään selleks. Palun võtta vastu Koljalt saadud andmed Bergi kohta...»
Ja kõige lõpuks: «Hitlerlaste staap sai andmed ümberpaigutustest meie rindel, Berg arvab, et tegemist on võimaliku pealetungi ettevalmistamisega. Võtke abinõud tarvitusele. Lõpetan seansi, öösel võtan uuesti ühenduse. Vihur.»

Kobtsov andis šifreeringu Menšikovile tagasi, ümahtas ja ütles pead vangutades:
«On alles pudru kokku keetnud ... Selge lugu ... Niisugusel puhul minu peremees kogu selle tohuvabohu kohta hinnangu andmisel ei kõhkleks.»
«Aga sina?» küsis Borodin. «Sina ise?»
«Mina end oma peremehest ei eralda. Aga sina?»
«Tead,» vastas Borodin aeglaselt, «mina ei ole ennast meie tegemistest mitte kunagi eraldada püüdnud, aga juhtidele oma personaalse ustavuse avalik afišeerimine ei räägi just peenetundelisusest. Kas sa ei arva?»
226
«Ei arva.»
«Noh, see on su enda asi,» kehitas Borodin õlgu. «Just nimelt.»
«Võtame ülemustega ühenduse.»
«See on õige. Mida neile öelda? Mis sa arvad?»
«Aga sina?»
«Ega me sinuga peitust ei mängi.»
«Peitus on muide tore mäng, seda poleks patt vahel mängida.»
«Kah õige. Ainult et seal,» osutas Borodin peaga šifreeringule, «on inimesed. Ja nendel on muud teha kui meiega peitust mängida. Nad mängivad nendega peitust.»
«Sõnad, sõnad,» kortsutas Kobtsov laupa, «kuidas mulle ei meeldi need teie ülevad sõnad... Inimesed. Tead, inimesed on krokodillide sigitised.»
«See on hea, et sa klassikast lugu pead. Aga nendest inimestest seal oleneb Krakovi päästmine. Ja meie sinuga vastutame selle eest võrdsel määral. Või ei vastuta? Olen valmis saatma neile otsekohe radiogrammi: tulgu üle rindejoone sinu juurde kontrollimisele.»
«Selles on oma mõte.» ..
«Teeme siis nii, jah?»
«Just nimelt.»
«Hästi. Kohe koostan kaks radiogrammi. Esimene: viivitamatult tulge üle rindejoone selles ja selles ruudus — üksikasjad kooskõlastame sinuga, kust nad läbi lasta. Ja teine: jätkake tööd, tagage Krakovi päästmisel teile antud ülesande täitmine. Millise viseerid, selle saadan ära. Ainult et toimikusse panen mõlemad. Oled nõus? Nii et kui Krakov õhku lendab, anname sinuga kahekesi seletust. Kuidas on?»
Kobtsov võttis «Hertsegoviina Plori» paki, avas selle ja pakkus Borodinile. Teineteist ainiti silmitsedes panid mõlemad suitsu ette.
«Pole viga, pole viga, las higistab,» mõtles Borodin suitsu sügavalt sisse tõmmates. «Teisiti ei saa. Muidu tema seisab kõrval, õpetab ja Kasvatab, aga mina olen naiivne talleke. Las higistab. See tuleb talle Kasuks.»
Kobtsov arutles teisiti: «On alles kaabakas, ah? Üle trumpas. Kui ma tema ettepaneku vastu võtan — ükskõik kumba — siis olen tal lõa otsas. Muidugi, kui sakslane Krakovi õhku kõmmutab, olen peast ilma. Tõsi, üks nüanss on olemas: kui ma Vihuri kontrollimiseks siia kutsun, tuleb välja, et tegin tagala tühjaks. Aga kui ta gestaapo agendiks hakkas ja kogu operatsiooni nurja ajab, siis vastutab Borodin. Lakkugu panni. Selle tembu ma talle mängin.»
«Kuule, seltsimees polkovnik,» ütles Kobtsov suitsu sügavalt sisse tõmmates, «mis kuradi pärast me õieti selle bürokraatiaga jamame? Juhtkond õpetab meid, et inimest tuleb usaldada.

Arvad sa tõesti, et ma sind läbi ja lõhki ei tunne? Võta otsus vastu ja kõik. Tee, nagu vajalikuks pead.»,
«Tähendab, poed põõsasse...»
«Mina?»
«Ei, jänes.»
227
«Oled sina ikka imelik mees. Sa tulid minuga nõu pidama, on nii?»
«Ma ju annan sulle nõu: tee nii, nagu sulle ütleb sinu revolutsiooniline teadlikkus.»
«Aga mida sinu revolutsiooniline teadlikkus sulle ütleb?»
«See käsib sind uskuda. Personaalselt sind. Sa vastutad oma inimeste eest, on ju nii? Ja siis otsustagi.»

Borodin sõitis Melnikovi juurde. See kuulas ta ära, luges mõlemad radiogrammid läbi ja kirjutas sellele, mis soovitas Vihuril tööd jätkata: «Mina olen poolt. Rinde smerši ülem polkovnik Melnikov.»
«Aga teata Kobtsovile ka, muidu kirjutab su peale kaebekirja. Ja ütle talle, et kui oberst Berg tõesti selle nime all Moskvas töötas, nagu Vihur teatas, siis ma tundsin teda. Paar korda isegi jõin temaga vastuvõttudel nende saatkonnas Leontjevski põiktänavas. Välimuse järgi, nagu sinu Vihur teda kirjeldab, on see tema. See asi on väga tõsine ja perspektiivikas. Siin annab niite vedada, siin võib vedada niite Berliini või veel kaugemale. Sõda läheneb ju lõpule, ette on vaja mõelda...»

Appel sõitis Krauchi maja juurde, olles enne esseslasest autojuhilt palunud, et too lubaks tal selle päevase sõidu ära teha, nii et ta ööseks vabaks saaks.
«Oled alles võrukael,» ütles autojuht, «igavene võrukael.» «Ma ei ole lihtsalt niisama võrukael,» vastas näost kaame Appel, «ma olen pekiga võrukael.»
Ja ta ulatas esseslasele pekikäntsaka.
«Mul on tõesti vaja täna öösel vaba olla.»
«Hea küll. Sõida. Ütle, et minu auto on remondis.»

Staapi jõudnud, hakkas Borodin kirjutama marssalile raportit selle kohta, et Krakovis tegutseb kindralstaabi luuregrupp, kelle ülesanne on hoida linna täielikust hävitamisest. Oma raportis kandis Borodin ette, et teatud risk, millele rindejuhataja välja läks, otsustades, esiteks, tänavalahingute vältimiseks piiramisrõngast mitte sulgeda, ja, teiseks, keelas Krakovi otsese tulistamise suurtükkidest, õigustas'end täielikult, ja et tema, Borodin, võtab endale täieliku vastutuse grupi «Vihur» töö eest, kes andis lubaduse linna õhkulaskmine ära hoida...

Krauch avas autoukse, laskus raskelt istmele, teretas Appelit ja ütles:
«Gestaaposse:
«Kuulen, härra standartenführer.»
«Mis kotid teil tagaistmel on?»
«Need ei ole kotid, härra standartenfünrer.»
228
«Mis need siis on?»
«Kanistrid kotiriide all.»
«Kas pakiruumi ei mahtunud?»
«Seal on õli ja balloonid. Ma armastan alati kõike tagavaraks muretseda, härra standartenführer.»
«See on väärt omadus, aga vaadake, et autos ei haiseks.»

«Oo, ei, ei, härra standartenführer.» Appel vaatas bensiinimõõtjat ja ütles: «Kas lubate mul bensiinijaamast läbi sõita?»
«Miks te seda varem ei teinud?»
«Palun vabandust, härra standartenführer, ei saanud aega.»
«On see kaugel?»
«Ei, ei, viis minutit, härra standartenführer.»
«Noh, eks sõitke siis,» kortsutas Krauch kulmu.
«Kus mu isiklik autojuht on?»
«Jooksev remont, härra standartenführer.»

Appel vajutas gaasipedaalile kohe pärast seda, kui auto oli kontrollpunktist mööda sõitnud. Esseslased kontrollpunktis tõmbusid tikksirgeks ja andsid standartenführerile au. Vastuseks kergitas Krauch oma vasakut kätt. Käe alla lasknud, tundis Krauch, et miski surub talle vastu kukalt. Ta pöördus pisut. Taga istus paguniteta saksa sõjaväevormis mees, surudes püstolitoru talle kuklasse.
«Mis vigurid need on?» küsis Krauch.
«Need ei ole vigurid,» vastas Kolja, põlvedelt kotiriiet eemale lükates, «tänage jumalat, teie jaoks on sõda lõppenud, Krauch.»
Berg oli Vihurile teatanud linna ümbritsevate kontrollpostide täpse asukoha. Kolja arvestas aja ja koha täpselt välja: Appel sõidutas Krauchi läbi selle kontrollposti, kust tee viis Halli konspiratiivkorterisse Kyszlices.

Pimedas keldris, kuhu ta oli toodud, roomas Krauch mööda põrandat ja karjus:
«Ma olen insener, ma ei ole sõjaväelane, ma olen insener! Ärge tapke mind, anun teid, ärge tapke mind!» Kolja ütles:
«Palun vaiksemalt. Keegi ei kavatse teid.tappa.»
«Kas olete sakslane? öelge mulle, et olete sakslane. Ma ju kuulen, et olete sakslane! Milleks see kõik? Anun teid!»
«Ma olen venelane,» vastas Kolja, «ärge karjuge, ausõna... Noh, rahunege maha. Mul on teid vaja elusana. Te jääte elama, kui annate mulle Krakovi mineerimise skeemi, teatate linna hävitamise meetodid ja aja ning plahvatuse ärahoidmise võimaluse.»
«Hästi, hästi, ma teen kõik, ma toon teile skeemid, kõik skeemid ...»
«Ei. Te joonistate need skeemid praegu.»
«Ega te mind ära ei tapa? Pidage silmas, et ma tean ka Praha hävitamise skeeme — mina tegin need, neid kõiki tean ainult mina!

Keegi teine neid ei tea. Ma olen insener, mind kästi, ma vihkan Hitlerit! Ma olen insener!»
Kolja muigas ja küsis:
«Ühesõnaga spetsialist, kas nii?»
«Jajaa. Teil on õigus, ma olen tsiviilspetsialist. Ma oskan ehitada. Ma olen looja... Need neetud fašistid sundisid mind purustama. Nemad tegid seda, nemad! Mina unistasin ehitamisest, ainult ehitamisest ...»
«Noh, leppisime siis kokku: joonistage Krakovi ja Praha skeemid. Teid on meile elusana tarvis. Jätke ainult see värisemine, palun teid. Te olete ohvitser, härra Krauch, ohvitser ...»
Nagu Berg oli soovitanud, viis Halli luurajate kattegrupp Appeli auto külavaheteele ja imiteeris seal tankitõrjemiini plahvatuse. Et Appeli pakiruumis oli viis bensiinikanistrit, süttis auto põlema nagu kuiv haokubu. Autos aga asusid kaks laipa — reeturid politseist, kes päev varem olid põrandaaluste otsusel maha lastud. Täielik alibi oli järelikult olemas: gestaapo ei satu ärevusse ega hakka Krakovi õhkulaskmise juhtmete skeemi paiavikuliselt muutma — maskeraad Krauchi õhkulennanud autoga selleks põhjust ei andnud.

Nii igatahes arvas Vihur.

L. IGALE OMA

Pärast seda, kui Appel ja Krysia koos Krauchi ja Halli kolme luurajaga olid saadetud mägedesse partisanide juurde Punaarmee tulekut ootama, kogunesid Kolja, Vihur, Anja, Trabczynski ja Berg Halli varukonspiratiivkorterisse pööningul.

Vihur. «Anja, tahad oberstilt minu kohta küsida? »

Anja. «Pole vaja. Sain Borodinilt kõik teada. See on tähtsam.»

Vihur. «Küsi.»

Berg. «Lapsuke, ma ei saanud teisiti.»

Vihur. «Miks?»

Berg. «Sellepärast, et tookord mängisin ma tõsiselt.»

Kolja. «Võlts värbamine?» Berg. «Jah.»

Vihur. «Millal te sellest loobusite?»

Berg. «Siis, kui sain aru, et lõpp on vältimatu. Valetada algusest peale oma opositsioonilisust režiimi suhtes on rumal ja pole minu vääriline. Olin režiimi poolt seni, kuni ei mõistnud, et see on hukkumisele määratud.»

Anja. «Kas teate, mis on vihkamine?»

Berg. «Vihkamine on olnud mulle võõras. Olen alati täitnud oma kohust.»

Vihur. «Anja, härra oberst aitab meid ausalt. See on kontrollitud.»

Berg. «Mis ikka... Ma võin teda mõista.»

Kolja. «Ainult mõista?»

Berg. «Mõista tähendab õigustada.»

Vihur. «On aeg! Härra Berg, teie lähete omade juurde. Teid otsi

230

vad üles inimesed, kes annavad teile pooliku foto. Näete, selle. Ma annan teile poole perekonnast tagasi. Lapsed jäävad teie juurde, teie olete minu juures. See, kes teile selle tagasi annab, on minu inimene.»

Berg. «Te säilitate huumori. See on suurepärane.»

Vihur. «Nägemiseni, härra Berg.»

Berg. «Härrased, luurajana pean ütlema, et olen teie tööst vaimustuses. Teid aitas jumal. Nägemiseni. Otto, kas ootan teid siin või väljas?»

Kolja. «Oodake siin.»

Vihur. «Kolja, tule väheke kõrvale ...»

Kolja. «Kohe.»

Vihur. «Kas ta juba andis sulle dokumendid?»

Kolja. «Jah. Mul on armeegrupi «A» väejuhatuselt komandeering Venemaa vabastusarmee staapi, Vlassovi juurde Prahasse.»

Vihur. «Koljake, pea vastu, vennas. Üsna banaalne ütlemine, aga kust seda paremat leida...»

Kolja. «Aitäh sulle, Vihur.»

Vihur. «Mille eest?»

Kolja. «Lihtsalt niisama.»

Vihur. «Sulle ka aitäh. On sul kõik meeles?»

Kolja. «Igal laupäeval üheksast kümneni ootab sidepidaja mind «Adlöni» hotelli ukse juures.»

Vihur. «Mehel on käes kaks väikest kartulikotti. Parool...»

Kolja. «Mul on kõik meeles.»

Vihur. «Kui peaks midagi juhtuma, mine üle rindejoone...»

Kolja. Kui peaks midagi juhtuma, ütle emale... isa kohta. . .» Vihur. «Kõik saab tehtud. Sa ütled talle seda ise.»
Kolja. Noh, läki.»
Vihur. «Õnn kaasa, Kolja. Kohtumiseni...»
Kolja. «Õnn kaasa, Vihur... Kohtumiseni.»
«Anja...»
«Jah?»
«Lapsuke, sa lähed nüüd Paleki konspiratiivkorterisse.»
«Ei.»
«Mis?»
«Ma ei lähe teie juurest kuhugi.»
«Kullapai, ärgem hakakem käskudega komejanti tegema. Ma ei hakka silmi pööritama ja sosistama:
«Ma käsin, Anjake, ma lihtsalt palun sind.»
«Aga mina palun teid.»
«Miks sa mind teietad?»
«Sellepärast, et ma armastan teid.»
«Piinlik on, teised ootavad ...»
«Las ootavad ...»
«Anjake, Paikene, tedretähniline nöbininake... Sa lähed ära...»
«Teate, ma mõtlen sageli, et me oleme õppinud nii ilusaid sõnu rääkima, aga ikka solvame üksteist alatihti. Solvata on väga kerge Mõtetes, muigega, pilguga. Eriti kerge on mehel solvata naist.»
231

«Millest sa räägid?»
«Sellest, et mul lihtsalt pole kellegi jaoks elada, kui ma üksi jään.»
«Ma tulen tagasi. Me tuleme kõik tagasi, millest sa räägid? Läheme oma tankidele vastu ja tuleme tagasi.»
«Sõda ei ole ju rongide sõiduplaan.»
«Tead, mis...»
«Ma ei lähe teie juurest kuhugi. Ma olen nagu koer, tulen teile järele. Kui tahate, võite maha lasta.»
«See on rumal, Anja.»
«Olgu.»
Vihur kehitas õlgu ja ohkas:
«Kuidas tõestada sulle, et see on mõttetu ja tarbetu?»
«Väga lihtsalt.»
«Noh?»
«Ärge vaielge vastu. Ja võtke mind kaasa.» Vihur läks Halli juurde ja ütles:
«Seltsimehed, palun kõigil kellad õigeks panna. Homme näeme meie omasid kell kaks öösel... Meile on antud ülesanne Krakovi lõhkamise kaabel ära lõhkuda.»

Kell üksteist öösel, kui sakslaste väed mööda maanteed Krakovist lahkusid, töötasid neist kolmesaja meetri kaugusel lumisel väljal maskeerimismantlites Anja, Trabczynski, Hall ja tema mehed. Nad uuristasid külmunud maad ja tassisid mulda valgete kottidega metsa. Nad tungisid läbi verega niisutatud, jäise, pruuni, torkiva mulla selle kaabli juurde, kus asus Krakovi surm. Surf läks iga tunniga laiemaks ja sügavamaks, ja siis äkki tundis Vihur käe all soomuskaablit. Ta heitis selili ja nägi taevast, ja taevas tähtede keskel, päris lähedal Anja kahvatut nägu.

«Kõik on korras, lapsuke,» ütles ta ja hakkas nutma, «siin. Andke dünamiit, vennad, hakkame õhku laskma. Kaabel on käes.»
Halli käed värisesid ja lõug vabises, ka tema nuuksus.

«Peaminister J. V. Stalini isiklik ja rangelt salajane läkitus presidendile härra F. Rooseveltile.
Täna, 15. jaanuaril, oli mul jutuajamine marssal Tedderi ja teda saatvate kindralitega. Nagu mulle tundub, on vastastikune informatsioon olnud küllalt täielik. Mõlemad pooled andsid esitatud küsimustele ammendavad vastused. Pean ütlema, et marssal Tedder jätab kõige meeldivama mulje.
Nüüd, pärast neli päeva kestnud pealetungioperatsioone Nõukogude—Saksa rindel on mul võimalus Teile teatada, et ebasoodsale ilmale vaatamata kulgeb Nõukogude vägede pealetung rahuldavalt. Kogu keskrinne Karpaatidest kuni Balti mereni liigub läände. Kuigi sakslased panevad meeleheitlikult vastu, on nad siiski sunnitud taganema. Ma ei kahtle, et sakslastel tuleb killustada oma reserve kahe
232
rinde vahel, mistõttu nad on sunnitud loobuma pealetungist läänerindel. Olen rõõmus, et see asjaolu kergendab kindral Eisenhoweri kavandatud pealetungi ettevalmistamist.
Mis Nõukogude vägedesse puutub, siis ei pruugi Teil kahelda, et raskustele vaatamata teevad nad kõik võimaliku selleks, et nende löök sakslaste pihta oleks maksimaalselt efektiivne.
15. jaanuaril 1945.»

Pasternaki forti helistati välistaabist, mis oli juba eelmisel päeval Krakovist lahkunud.
«Liebenstein,» karjus gestaapo šeff, «laske see täitanud linn õhku, väed on peaaegu kõik läinud.»
Liebenstein andis valvemeeskonna esseslastele käsu:
«Käivitage autod, sõidame ära!»
Ta astus suurte mustade ja punaste nuppude juurde, hingas sügavalt sisse ja vajutas. Siis istus viivuks, oodates plahvatust. Plahvatust ei tulnud. Liebenstein avas silmad ja hingas aeglaselt välja. Uuesti vajutas ta nuppudele, kuid plahvatust ei järgnenud.
Helises telefon.
«Noh?!» röökis gestaapo šeff. «Mis te seal jorutate?!»
«Ma vajutasin nuppudele. Plahvatust ei ole ...»
«Mis?! Hulluks olete läinud?»
«Härra obergruppenführer...»
«Võtke valvemeeskond, teil on seal sada esseslast, ja kõndige kogu kaabel läbi! Kogu kaabel! On selge?!»

«Härra Churchilli isiklik ja rangelt salajane läkitus marssal Stalinile.
Olen Teile väga tänulik Teie läkituse eest, ja olen väga rõõmus, et lennuväemarssal Tedder jättis Teile nii meeldiva mulje.
Tema Majesteedi valitsuse nimel ja kogu hingest tahan avaldada Teile tänu ja õnnitleda selle hiiglasliku pealetungi puhul, mida ta idarindel alustasite.
Kahtlemata on Teile nüüd teada kindral Eisenhoweri plaanid ja see, millisel määral Runstedti preventiivne pealetung nende realiseerimist pidurdas. Olen veendunud, et kogu meie rindel hakkavad toimuma pidevad lahingud. Briti 21. armeegrupp feldmarssal Montgo-mery juhtimisel alustas täna pealetungi lõuna pool Roermondi.»

Saanud teate marssalite Zukovi ja Konevi juhitud Vene vägede kiirest läbimurdest, reageeris Hitler ootamatult. See teade anti füürerile edasi lõunasöögi ajal: kui olukord nõudis, lubas Hitler end lõuna ajal segada.

Vanasti — temaga täna koos lõunastanud Bormann teadis seda hästi — oleks Hitler kindlasti püsti karanud ja läinud kõrvaltuppa sõjaväelaste juurde. Kuid nüüd — ja see oli peamine, mis Bormanni rabas — laskus Hitler taldriku kohale pisut kummargile ja tardus
233
hetkeks sellesse asendisse, siis lükkas sibulaga keedetud peedid kõrvale ja ütles:
«Väga tahaks kohvi... Huvitav detail — minu koer Blondy on samuti taimetoitlane, jälgin teda üsna pikka aega. Nähtavasti on see mõistlik, kui koeradki oma instinktiga on selleni jõudnud.»
Kui kohvi toodi, rüüpas Hitler väikeste lonksudena ja ütles pisut naeratades:
«Mäletan, kuidas ma «Arbeitsdiensti» noortelaagrisse sõitsin. Mind ümbritsesid pronksnägudega, arenenud, suurepärase kehaehitusega noored inimesed. Ja ma mõtlesin: missugune tobedus sünnib meie filmides! Produtsendid valivad endale peaosalisteks kretiine — kortsus, küürakaid ja inetuid mehi. Kas Saksamaa on kangelaste poolest vaene? Kas noored inimesed sellest laagrist ei võiks filmitähtedeks saada? Näitlejaga töötamise spetsiifika? Ma ei tea suuremat totrust kui see ettekääne! Muidugi on see julge eksperiment, kui ekraanile jõuavad kangelased elust endast: rindelt, töölaagritest, masinate tagant. Mida siis kriitikud kardavad? Laske kümme kriitikut kirjutavad kümnes ajalehes ühest ja samast asjast, ja te näete, et igaüks neist kirjutas mingisugusest muust asjast. Kriitika on hädavareste eneseväljendus. Kuidas nad tegid maha Weberit! Või suure Bizet' «Carmenit»? Kriitikud, on maha kärvanud ja unustatud, aga Bizet on elus! Just igasugu kriitikud ja seletajad mõtlesid välja jampsliku idee, et Jeesus on juut! Jeesus on Rooma leegionäri poeg! Tema ema võis veel läbi häda juuditar olla. Mis juut saab Jeesus olla, kui ta kogu elu võitles materialismi vastu?! Aga materialism on juut ja ainult juut. Nad kõik koosnevad egoismist! Ja see egoism, mis on neil luusse ja lihasse imbunud, ei lase neid eluvõitluses riskida, nad lasevad endid tappa nagu kodujänesed. Selle sõja lõpp on juudi rahvuse finaal. Muuseas, ma olen märganud, et kusagil maal ei mängita Shakespeare'i nii halvasti kui Inglismaal. Kas kohv maitseb teile? Ega liiga kange ei ole?»
«Kohv on oivaline,» vastas Bormann.
«Jah, muide, ma ei või üldse lugeda «Völkische Beobachterit». Rosenberg rikub keelt. Varsti tuleb kirjutada: «Völkische Beobacteri Balti väljaanne». Selliste ei tea kust kokku korjatud sõnavärdjatega keelt risustada ei tohi. Rosenberg kasvas Lätis, aga lätlased on rämps rahvus, keda bolševikud kasutasid kuidas tahtsid ja millal tahtsid.»
«Ma ütlen Rosenbergile, minu füürer...»
«Pole vaja. Ta solvub kergesti. Milleks teda solvata? Tuleb leida mingi teine moodus, kuidas teda taktitundeliselt aidata. Aga aidata on tarvis, kuigi jumal aitab ainult neid, kes end ise aitavad.»
Hitler vaatas kaua tassi põhja jäänud pruuni kohvipära ja ohkas, ta õlad vajusid längu, nahk oimukohtadel hakkas tõmblema. Ta puudutas oimukohta nimetissõrmega, tõmbas siis käe ehmunult ära, heitis kiire pilgu Bormannile, et kas see nägi tema ehmatust, ohkas uuesti, naeratas piinatult ja ütles:
«Las valivad mõne hea filmi. Tahaks väga vaadata head, lõbusat filmi.»
Hitler tõusis, ja Bormann tundis, kuidas süda kokku tõmbus: Hit-
234
ler oli kühmus, vedas ühte jalga järel, parem käsi värises ja näole oli tardunud süüdlaslik naeratus.
«Muuseas,» ütles Hitler, «Sauckel rääkis mulle kunagi huvitava loo... Enamik vene tüdrukuid, kes Saksamaale tööle toodi, osutusid arstlikul läbivaatusel süütuteks. Üks barbaarsuse vorme — hoida süütust... Noh, hästi... Hästi... Niisiis, film...»

Vihur pidas kaitses vastu kaks tundi. Rohkem poleks ta suutnud, ta oli haavatud rinda, kõhtu ja mõlemasse jalga. Anja lebas teadvusetuna tema kõrval, nägu kaame, rahulik, ühegi kortsuta, väga rahulik ja ilus. Hall veeretas end mööda maad, lumi tema ümber oli punane: mürsukild oli tal õlast saadik käe ära rebinud. Trabczynskil oli kuul viinud silma peast. Kõik teised olid tapetud, kuid esseslased surusid igast küljest peale. Vihur poleks suutnud vastu pidada, sest lumi polnud tema jaoks enam roosat värvi, roosa oli asendunud mustaga; aga nüüd polnud see enam must lumi, vaid hoopis Dnepri liiva-kallas; ei, see oli siiski lumi, valge ja torkiv, ja ta andis ikka ja jälle lühikesi, täpseid valanguid. Aga siis tundis ta tõuget vastu kaela — ta lakkas nägemast ja tundmast. Ja lakkas tulistamast.
Kuid sel ajal esseslased põgenesid — maanteel kihutasid vene tankid.

Rahvakohtu eesistuja Freischler astus koos saatjaskonnaga saali: kõigil olid seljas mustad talaarid, peas mustad nelinurksed mütsid, rinnal riigi embleemid. Saalis tõusid kõik püsti. Traub tõusta ei saanud: teda tõstsid käe alt kinni hoides püsti kaks politseinikku.
«Heil Hitler!» hüüdis Freischler.'
Ta hääl oli kõmisev, suust lendas välja valge aurupilv. Reich'i rahvakohtu hoones oli kütmine lõpetatud.
«Kodumaa reetmise eest, vaenlasele väejuhatuse salajaste andmete teatamise eest mõistetakse Traubile surmanuhtlus.»
Kuueteistkümnendal aprillil 1945 Traub giljotineeriti.

LI. EPILOOGI ASEMEL

Prahas tibutas vihma. Vltava Karli silla juures kobrutas, kajakad karjusid kurjalt, tiirutasid jõe kohal, laskusid hetkeks vette ja tõusid uuesti madalasse halli pilveräbalais taevasse.
Kolja istus Bergi juures numbritoas ja kuulas raadiot. Rääkis
Moskva. Läbi ragina ja piiksumise kandus siia kodumaa hääl. Kolja
jooksis ühtelugu ukse juurde ja kuulatas samme — kas keegi ei astu mööda koridori. Berg elas hotellis koos SD ja gestaapo ohvitseridega — siin keegi Moskvat ei kuulanud, pidades seda ebapatriootlikuks.
Raadio juurde tagasi tulles tardus Kolja paigale, sest ta kuulis selgesti Levitani häält:
235
«Väejuhatuse ülesande täitmise eest võitluses saksa fašistlike vallutajate vastu on major Burlakov, Andrei Fjodorovitšit ja nooremleitnant Lebedeva, Jevgenia Sergejevnat postuumselt autasustatud Lenini ordeniga...»

Kolja kõndis mööda öist Prahat. Näkku puhus märg tuul. Vihm oli soe, kevadine ja tundus Koljale soolane nagu merepritsmed. Linnas roomasid tankid ja valjuhääldItest tuli natslikke marsse. Bravuurne muusika mürtsus tühjas linnas: oli käes komandanditund, kodanikel oli tänavaile ilmumine keelatud.
«Adloni» hotelli juures Kolja peatus ja hakkas keskendunult lugema hallile karedale seinale kleebitud väejuhatuse teadaandeid. Praegu ei näinud ta ei seina, ei käskkirju, ta ei näinud üldse midagi, kuulis vaid Levitani sõna «postuumselt». Ikka veel ei suutnud ta sellest sõnast lõpuni aru saada: ta oli üleni krampi tõmbunud ja seepärast ei näinud kohe SD-ohvitseri, kes hotelli ukse ees edasi-tagasi kõndis, hoides käes kaht kotti praetud, krõbisevate kartulitega.
SD-ohvitser peatus Kolja kõrval ja küsis:
«Kas teil on tulemasinat? Mul sai bensiin otsa.»
Kolja pööras ümber, tõstis käe mütsi juurde ja ulatas tulemasina. Ohvitser läitis suitsu, tõmbas sügavalt sisse ja ütles:
«Prahas muudkui sajab ja sajab... Millal küll päike ükskord välja tuleb?»

Kolja ütles aeglaselt parooli:
«Varem või hiljem ilm paraneb. Usun, et varsti on päike väljas ...»
SD-vormis ohvitser naeratas pisut ja andis tulemasina tagasi.
«Tänan, aitasite mind hädast välja... Ma alles lendasin siia, linn on täiesti võõras. Võib-olla nõustute täna õhtul mulle giidiks hakkama?»
«Teie teenistuses, gruppenführer,» vastas Kolja, ja nad hakkasid jalutama mööda öist Prahat.
Endiselt sadas. Möödus tankikolonn. Oli vaikne. Valvsalt pingul majadest kõmasid tuhmilt vastu möödujate sammud.
«Homme samal ajal,» ütles SD-vormis ohvitser vaikselt, «ootavad teid Karli silla juures kolm põrandaalust. Parool on sama...»

Praha—Berliin—Krakov 1964—1965

SEITSETEIST KEVADIST HETKE

Pühendan isa mälestusele

I. «KES ON KES?»

Algul ei uskunud Stirlitz oma kõrvu: aias laulis ööbik. Sinetav õhk oli külm, ja kuigi ümberringi võis märgata veebruarikuu arglikke kevadetoone, oli lumi veel paks, ilma öist sula ennustava õrna sinata.
ööbik laulis alla jõe äärde ulatuvas sarapikus, tammiku lähedal. Vanade puude võimsad tüved olid mustad: park lõhnas äsjakülmutatud kala järele. Kevadega kaasas käivat tugevat lehekõdulõhna polnud veel tunda. Aga ööbik, nii habras ja kaitsetu selles mustendavas vaikses pargis, laulis nagu jaksas — laksutas ja trillerdas.
Stirlitzile meenus vanaisa. Taat oskas lindudega rääkida. Puu alla istunud, meelitas ta tihase ligi ja vaatas lindu tükk aega, kuni ta endagi silmad muutusid linnu pärlisilmade sarnaseks ja pealiigutused kiireks — ja tihased ei kartnud teda.
«Tsiidi-tidi-tsii-tidi-tsii-tidi!» häälitses taat.
Linnud sädistasid talle usaldavalt ja rõõmsalt vastu.
Päike oli loojumas, puude mustendavad tüved heitsid valgele lumele lillakaid varje.
«Külm võtab vaesekese ära,» arutas Stirlitz, tõmbas sinelihõlmad koomale ja läks tagasi majja. «Ja parata pole midagi: ainus lind, kes inimesi ei usalda, on ööbik.»
Stirlitz vaatas kella.
«Kohe tuleb Klaus,» mõtles Stirlitz. «Ta on alati täpne. Ma ise palusin tal jaamast otse läbi metsa tulla, et ta kellegagi kokku ei satuks. Pole viga. Varsti on ta kohal. Siin on tõesti ütlemata ilus...»
Seda agenti võttis Stirlitz alati vastu oma kõige õdusamas konspiratiivkorteris, järve kaldal asuvas väikeses villas, kolm kuud oli ta
237
SS-obergruppenführerit Pohli keelitanud, et too talle villa ostmiseks raha annaks. Villa kuulus ooperiteatri balletisolistide lastele, kelle vanemad olid õhurünnaku ajal surma saanud. Hind oli soolane, ja Pohl, kes vastutas SS-i ja SD majanduse eest, keeldus kategooriliselt. «Mis teil arus on,» ütles ta, «võtke midagi tagasihoidlikumat. Kust niisugune ohjeldamatu luksusejanu! Praegu ei saa raha vasakule ja paremale loopida. See poleks aus rasket sõjakoormat kandva rahvuse suhtes.»
Stirlitz oli sunnitud tooma siia oma šefi, julgeolekuameti poliitilise luure ülema. Kolmekümne nelja aastane SS-brigadeführer Walter Schellenberg taipas kohe, et paremat paika

jutuajamisteks tähtsate agentidega on võimatu leida. Ostutehing sõlmiti variisikute kaudu ja villa üüriti Robert Ley nimelise keemiaettevõtte peainsenerile, kellelegi Bolsenile. Too palkas hea tasu ja suurema toidunormi eest ka valvuri. Bolsen oligi SS-standartenführer von Stirlitz.
... Lauakatmisega valmis saanud, keeras Stirlitz raadio lahti Londonist tuli meeleolumuusikat. Ameeriklase Glenn Milleri orkester mängis popurriid «Päikesepaistelise oru serenaadist». Film meeldis Himmlerile ja Rootsist osteti üks koopia. Sellest peale vaadati filmi võrdlemisi sageli ühes Prinz-Albert-StraBe keldris, eriti öiste pommirünnakute ajal, kui polnud võimalik arreteerituid üle kuulata
Stirlitz helistas valvurile ja kui too ilmus, ütles:
«Täna võite linna laste juurde sõita. Homme kella kuueks hommikul tulge tagasi. Ja kui ma veel siin olen, siis keetke mulle kanget kohvi, nii kanget, kui oskate.»

II. 12. 02. 1945 (KELL 18.38)

«Mis te arvate, härra pastor, kumba on inimeses rohkem, kas inimest või looma?»
«Arvan, et mõlemat on ühepalju.»
«See pole Võimalik.»
«Ainult nii ongi võimalik.»
«Ei.»
«Vastasel juhul oleks üks neist juba ammu võitnud.»
«Te heidate meile ette, et me apelleerime inimese madalusele ja peame tema vaimu teisejärguliseks. Vaim on tõepoolest teisejärguline. Ta on nagu seen,,mis söötmel kasvama hakkab.»
«Ja mis on selleks söötmeks?»
«Auahnus. See, mida teie nimetate lihahimuks ja mina -normaalseks sooviks naisega magada ja teda armastada. See on normaalne tung omal alal esimene olla. Ilma selle tungita jääks kogu inimkonna areng seisma. Kirik on palju jõudu kulutanud, et inimkonna arengut pidurdada. Te mõistate, missugusest ajalooperioodist ma räägin?»
«Jah, muidugi. Ma tunnen seda perioodi väga hästi, kuid ma tean ka muud. Ma ei näe enam erinevust selle vahel, kuidas suhtute inimesse teie, ja selle vahel, mida räägib füürer.»
«Kas tõesti?»
238
«Jah. Tema näeb, inimeses auahnet ja vitaalset metslooma, kes ~ tahab endale eluruumi võita.»
«Te ei kujuta ette, kuidas te eksite. Füürer näeb igas sakslases mitte lihtsalt metslooma, vaid blondi metslooma.»
«Aga teie näete igas inimeses ainult metslooma ja muud mitte midagi.»
«Mina näen igas inimeses tema ürgset esivanemat — ahvi. Ahv aga on loom.»
«Siin lähevad meie arvamused lahku. Teie usute, et inimene pärineb ahvist, aga ometi pole te seda ahvi näinud ja see ahv pole teile ka midagi sellist mõista andnud. Te pole seda ahvi käega katsunud ega saagi katsuda. Ja usute sellesse, sest see usk vastab teie vaimulaadile. »
«Aga kas siis teile on jumal mõista andnud, et ta lõi inimese?»
«Loomulikult ei saa jumala olemasolu tõestada, see on tõestamatu, sellesse saab ainult uskuda. Teie usute ahvisse, mina usun jumalasse. Teie usute ahvisse, sest see vastab teie vaimulaadile; mina usun jumalasse, sest see vastab minu vaimulaadile.»
«Nüüd te pakute pisut üle. Mina ei usu ahvisse. Ma usun inimesse.»
«Kes pärineb ahvist. Te usute inimeses peituvasse ahvisse. Aga mina usun inimeses peituvasse jumalasse.» «On siis jumal igas inimeses?»
«Muidugi.»
«Kus on ta füüreris? Göringis? Kus on ta Himmleris?»

«Te esitate raske küsimuse. Me räägime ju inimloomusest. Muidugi võib igaühes neist metslastest leida langenud ingli sugemeid. Kuid kahjuks on kogu nende loomus niivõrd allunud julmuse, otstarbe, vale, alatuse ja vägivalla seadustele, et praktiliselt pole sinna jäänud effam midagi inimlikku. Kuid põhimõtteliselt ma ei usu, et ilma sündinud inimene kannab endas ilmtingimata ahvipäritolu needust. »
«Mis ahvipäritolu needust?»
«Räägin oma keeles.»
«Järelikult tuleb tunnistada jumalikku ahvide hävitamise seadust?»
«Miks nii?»
«Te põiklete vastusest mind piinavatele küsimustele kogu aeg väga delikaatselt kõrvale. Te ei ütle jah ega ei, aga iga inimene, kes otsib usku, armastab konkreetsust, ja tema jaoks on olemas ainult jah või ei. Teie aga puiklete: miks nii, miks naa. Ja kui teada tahate, siis just nimelt see tõukabki mind täiesti otsustavalt eemale mitte niivõrd teie meetodist, kuivõrd just teie praktikast.»
«Te suhtute minu praktikasse vaenulikult. Oletame... Ja ikkagi tulite pärast koonduslaagrist põgenemist minu juurde. Kuidas neid kahte asja omavahel seostada?»
«See kõneleb veel kord sellest, et igas inimeses, nagu te ütlesite, on olemas nii jumal kui ka ahv. Kui minus oleks olnud ainult jumal, poleks ma teie juurde tulnud. Ma poleks hakanud põgenema, oleksin
239
esseslastest timukatel ennast maha nottida lasknud, pööranud ette teise põse, et neis inimest äratada. Huvitav, kui teie peaksite nende kätte sattuma, kas pööraksite ette teise põse või tõmbaksite pea kõrvale?»
«Mis tähendab teist põske ette pöörata? Jällegi te suunate oma sümboolika reaalsele natslikule riigimasinale. Üks asi on sõnades põsk ette pöörata. Nagu ma teile juba ütlesin, on see südametunnistuse asi. Teine asi on sattuda masinasse, mis sinu käest ei küsi, kas pöörad teise põse ette või ei. Sattuda masinasse, millel juba põhimõtte, juba oma idee poolest südametunnistus puudub ... Muidugi ei saa masinaga või teel seisva kiviga, või seinaga, mille vastu sa põrkad, suhelda nagu inimolendiga.»
«Härra pastor, mul on pisut piinlik teilt seda küsida, võib-olla on see teie saladus, kuid ... Kas te olite omal ajal gestaapos?»
«Mida ma teile vastan? Olin küll...»
«Arusaadav. Te ei taha sellest rääkida, sest see on väga valus küsimus. Aga kas te ei arva, härra pastor, et pärast sõja lõppu ei usu teie kogudus teid enam?»
«Paljud on gestaapos istunud.»
«Aga kui koguduses hakkavad liikuma jutud, et pastor sokutati provokaatorina kongi teiste vangide juurde, kes tagasi ei tulnud? Aga teie tulite tagasi — selliseid inimesi on üksikuid miljonite hulgast... Kogudus ei pruugi teid uskuda... Kellele te siis hakkate oma tõde kuulutama?»
«Muidugi, kui niisuguste meetoditega inimest mõjutada, võib bävitada kelle tahes. Siis ma muidugi vaevalt suudaksin midagi parandada.»
«Ja edasi?»
«Edasi hakkaksin neid jutte ümber lükkama. Ümber lükkama, nii nagu suudan, ümber lükkama seni, kuni mind kuulda võetakse. Kui ei võeta, siis jääb üle iseendas surra.»
«Iseendas. Tähendab, te jääte siiski elavaks, lihast ja luust inimeseks?»
«See on jumala otsustada. Võib-olla jäängi.»
«Aga teie usk ju keelab enesetapu.»
«Seepärast ei teegi ma endale lõppu.»
«Aga mida te teete, kui teil pole enam võimalik jutlusi pidada?»
«Jään uskuma ka ilma jutlustamata.»

«Kuid miks ei näe te enda jaoks teist väljapääsu — koos kõigiga tööd teha?»
«Mida te selle töötegemise all mõtlete?»
«Kas või tassida kive teadusetemplite seina.»
«Kui teie ühiskond vajab usuteaduskonna lõpetanud inimest ainult selleks, et kive tassida, siis pole mul teiega millestki rääkida. Siis on tõepoolest parem koonduslaagrisse tagasi minna ja krematooriumis tuhaks põleda.»
«Ma ainult küsisin — mis oleks, kui? Mulle pakub huvi kuulata
teie arvamust ja mõttekäiku.»
«Te arvate, et kogudusele jutlust pidav vaimulik on šarlatan ja

päevavavaras? Kas te seda ei peagi tööks? Teile tähendab töö kivide tassimist, aga mina leian, et vaimuliku töö on mis tahes muu tööga võrdväärne, seda on isegi vähe öeldud, vaimuliku töö on eriti tähtis.»
«Ma ise olen elukutselt ajakirjanik ja minu kirjutistele on saanud aks nii natside kui ka kiriku hukkamõist.»
«Ametliku kiriku hukkamõistu pälvisid teie kirjutised sel lihtsal põhjusel, et te seal inimest valesti seletasite.»
«Ma ei seletanud inimest. Ma näitasin Bremeni ja Hamburgi kata-kommbides elanud varaste ja prostituutide maailma. Hitlerlik riik nimetas seda kõrgema rassi alatuks laimamiseks ja kirik inimese laimamiseks.»
«Meie ei karda elutõde.»
«Kardate! Ma näitasin, kuidas need inimesed püüdsid kiriku rüppe pöörduda ja kuidas kirik nad tagasi lükkas; just kogudus lükkas tagasi, ja pastor ei saanud koguduse vastu astuda.»
«Loomulikult ei saanud. Ma ei mõista teid hukka mitte tõe pärast. Ma ei mõista teid hukka mitte sellepärast, et te tõde näitasite. Meie arvamused lähevad lahku tulevikuinimese prognoosimisel.»
«Kas teile ei tundu, et te vastate mulle mitte kui pastor, vaid kui poliitik?»
«Te lihtsalt näete minus ainult seda, mis teie ettekujutusega sobib. Te näete vaid minu poliitilist kontuuri, mis aga on vaid üks tahk. Täpselt samuti, nagu arvutuslükatis võib näha vahendit naelte seina-löömiseks. Arvutuslükatiga saab tõepoolest naela sisse lüüa, ta on piisavalt pikk ja raske. Aga see on sama, kui näed mõne eseme juures ta kümnendat või kahekümnendat funktsiooni, ometi saab arvutuslükatiga ka arvutada ja mitte ainult naelu lüüa.»
«Härra pastor, mina esitan küsimuse", kuid teie jääte vastuse võlgu ja hakkate minusse naelu taguma. Kuidagi väga osavalt teete mind -küsijast vastajaks. Te teete mind kuidagi paugupealt tõeotsijast ketseriks. Miks te ütlete, et olete haakristi kohal, kui tegelikult olete samuti selle sees?»
«Jah, ma olen haakristi sees, ja ma olen ka sõjas, kuid ma sõdin sõja endaga.»
«Te vaidlete väga materialistlikult.»
«Ma vaidlen materialistiga.»
«Tähendab, te sõdite minu vastu minu enda relvaga?»
«Olen sunnitud seda tegema.»
«Teate, mis ... Oma koguduse hea käekäigu huvides peaksite astuma ühendusse minu sõpradega. Annan teile aadressi — usaldan reie kätte oma seltsimeeste aadressi... Härra pastor, ärge reetke süütuid inimesi...»
Stirlitz lõpetas lindi kuulamise, tõusis kiiresti ja astus akna juurde, et mitte kohata mehe pilku, kes eile oli pastorilt abi palunud, kuid nüüd muiates oma häält kuulas, konjakit rüüpas ja ahnelt suitsu kiskus.
«Kas pastoril olid suitsukraamiga lood kehvad?» küsis Stirlitz ümber pööramata.

Ta seisis tervet seina enda alla võtva akna juures ja vaatas, kuidas varesed lumes leivatüki pärast kaklesid: siinne valvur sai topelt toidunormi ja armastas väga linde. Valvur ei teadnud, et Stirlitz on SD-st, ja oli täiesti veendunud, et maja kuulub kas homoseksualistidele või ärituusadele: siin polnud kordagi käinud ühtki naist ja kui mehed kokku tulid, räägiti vaikselt, söödi väga valitud roogi ja joodi peaasjalikult Ameerikast pärit esmaklassilisi jooke.
«Jah, põrgupiin oli istuda ilma suitsuta... Vanamees on suure jutuga ja mul oli tunne, et kui ma kohe suitsu ei saa, poon ennast üles.»
Agenti kutsuti Klausiks. Ta värvati kahe aasta eest. Ta ise läks selle peale välja: endine korrektor ihkas teravaid elamusi. Ta töötas artistlikult, tehes siiruse ja julgete arutlustega oma vestluskaaslased relvituks. Tal oli lubatud rääkida kõike, peaasi, et töö oleks tulemusrikas ja kiire. Algusest peale Klausi hoolega, jälginud, hakkas Stirlitz iga päevaga järjest rohkem hirmu tundma.
«Võib-olla on ta haige?» torkas Stirlitzile kord pähe mõte. «Ka reetmisiha on omalaadne haigus. Huvitav. Klaus trumpab Lombroso[3] üle, ta on kohutavaim kõigist kurjategijaist, keda ma näinud olen, ja ise on ta sealjuures nii meeldiv ja armastusväärne...»
Stirlitz tuli tagasi laua juurde, istus Klausi vastu ja küsis naeratades:
«Noh? Niisiis olete veendunud, et vanamehest saab teie side-pidaja?»
«Jah, see asi on kombes. Üle kõige meeldib mul töötada intelligentidega ja vaimulikega. Teate, kui vapustav on jälgida, kuidas inimene hukatusele vastu läheb. Vahel on mul olnud tahtmine mõnele öelda: «Pea kinni, idioot! Kuhu sa tormad?!»»
«Seda nüüd küll ei maksaks,» ütles Stirlitz. «See poleks mõstlik.»
«Ega teil kalakonserve ei ole? Ilma kalata lähen lihtsalt lolliks. Teate, närvirakud nõuavad fosforit...»
«Kohe toon teile häid kalakonserve. Milliseid te sooviksite?»
«Mina armastan kala õlis ...»
«Sellest saan ma juba aru... Kelle tooteid? Kas meie omi või...»
««Või?»...» puhkes Klaus naerma. «Olgugi, et see pole patriootlik, aga mulle meeldivad väga söögid ja joogid, mis on tehtud Ameerikas või Prantsusmaal.»
«Toon teile kastitäie ehtsaid prantsuse sardiine. Oliivõlis, hästi vürtsised ... Fosforit on neis kõvasti... Teate, eile lehitsesin ma teie toimikut.»
«Annaksin palju, et sinna korrakski pilku heita.»
«See ei olegi nii huvitav, nagu paistab... Kui te räägite, naerate, kaebate maksavalu, siis jätab see sügava mulje, kui arvesse võtta, et viisite enne seda läbi kaelamurdva operatsiooni... Kuid teie toimik on igav: raportid, ettekanded. Kõik läbisegi — teie enda kaebused, siis kaebused teie kohta... Ei, see ei paku huvi... Huvitav on muu:
242
Kogesin kokku, et teie, raportite põhjal, tänu teie agarusele, on arreteeritud üheksakümmend seitse inimest... Kusjuures teie nime pole ükski neist nimetanud. Mitte ükski. Ehkki gestaapos töödeldi neid üsna kõvasti.»
«Miks te seda mulle räägite?»
«Ei tea... Võib-olla püüan analüüsida. Kas teil on valus olnud, kui inimesed, kes teile peavarju andsid, hiljem ära on koristatud?»
«Mida teie arvate?»
«Ma ei tea.»
«Kurat sellest aru saab... Ma nähtavasti tunnen end inimestega kahevõitlusse astudes tugevana. Mind huvitab võitlus kui niisugune... Mis neist hiljem saab, sellele ma ei mõtle... Aga mis meistki hiljem saab? Meist kõigist?»
«Eks muidugi,» möönis Stirlitz.

---

[3] Lombroso Cesare (1835—1909) ' — Itaalia psühhiaater ja kriminalist, kodanlikus kriminaalõiguses antropoloogilise suuna rajaja. *Tõlk.*

«Pärast meid tulgu või veeuputus. Liiati on ju kõik meie inimesed arad, alatud, ahned, koputajad — viimne kui üks. Orjade seas ei saa vaba olla... See on tõsi. Kas poleks siis parem olla orjade hulgas kõige vabam ori? Mina olen kõik need aastad vaimselt täiesti vaba olnud.»

Stirlitz küsis:

«Öelge, kes üleeile õhtul pastori juures käis?»

«Mitte keegi.»

«Kella üheksa paiku?»

«Te eksite,» vastas Klaus, «teie meestest ei käinud küll keegi, olin seal täiesti üksi.»

«Ehk oli see mõni koguduse liige? Minu omad ta nägu ei näinud.»

«Kas te siis valvasite tema maja?»

«Muidugi. Kogu aeg... Niisiis, te olete kindel, et vanamees hakkab teie heaks töötama?»

«Jah. Ja^üldse tunnen ma endas opositsionääri, tribüüni ja juhi kutsumust. Inimesed alistuvad minu survele, minu loogikale...»

«Hea küll. Te olete tubli poiss, Klaus. Ärge ainult ülearu hoo-sbelge. Läheme nüüd asja juurde — mõned päevad elate ühes meie korteris. Hiljem seisab teil ees tõsine töö, ja sealjuures mitte minu liinis.»

Stirlitz rääkis tõtt. Kolleegid gestaapost olid täna Klausi nädalaks enda käsutusse palunud. Kölnis oli otse raadiosaatja tagant kinni võetud kaks vene «pianisti». Mõlemad vaikisid, nende juurde oli tarvis sokutada peaga poiss. Klausist paremat selleks ei leia ja Stirlitz oli lubanud ta üles otsida.

«Võtke hallide kaante vahelt leht paberit,» ütles Stirlitz, «ja kirjutage: «Standartenführer! Olen surmani väsinud. Mu jõud on otsakorral. Olen töötanud ausalt, aga enam ei suuda. Tahan puhata.»»

«Milleks seda vaja on?» küsis Klaus alla kirjutades.

«Arvan, et teile tuleks kasuks, kui te nädalaks Innsbrucki sõidate,» vastas Stirlitz talle rahapakki ulatades. «Seal töötavad kasiinod ja endiselt suusatavad mägedes noored näitsikud. Ilma selle kirjata ei saa ma teile seda nädalast õnne välja nõutada.»

«Tänan,» ütles Klaus. «Kuid raha on mul küll.»

243

«Ega küll küllale liiga tee! Või kuidas?»

«Üldiselt muidugi mitte,» nõustus Klaus raha pükste tagataskusse toppides. «Räägitakse, et gonorröa ravi on praegu üpris kallis...»

«Mõelge nüüd veel kord järele, kas teid ikka tõesti keegi pastori juures ei näinud?»

«Siin pole midagi mõelda — mitte keegi.»

«Ma pean silmas ka meie mehi.»

«Üldiselt võisid nad mind ju näha, kui nad vanamehe maja valvasid. Aga vaevalt... Mina ei märganud kedagi.»

Stirlitzile meenus, kuidas ta ise nädal tagasi oli Klausi sunnitööliseks maskeerinud, et lavastada vangide saatmine läbi selle küla, kus elas pastor Schlag. Talle meenus, missugune oli Klausi nägu nädal tagasi: silmadest kiirgas headust ja mehisust — ta oli oma rolli juba sisse elanud. Tookord oli Stirlitz Klausiga teisiti rääkinud, oli ju autos tema kõrval istunud siiras, vaga ja maheda häälega mees tundunud lausa pühakuna.

«Selle kirja panete tee peal posti,» sõnas Stirlitz. «Ja kirjutage veel üks kiri — pastorile, et ta midagi ei kahtlustaks. See püüdke ise valmis kirjutada. Ei hakka teid segama, lähen teen veel kohvi.»

Kui ta tuppa tagasi tuli, hoidis Klaus käes paberilehte.

«Tõde teenides tuleb tegutseda, usku teenides tuleb võidelda,» hakkas Klaus muiates lugema. «Kes jutlustab tõde, aga ise seda ei teeni, reedab koguduse ja iseenda. Endale võib inimene tõe vastu patustamise andeks anda, aga järeltulijad ei anna talle andeks. Seepärast ei saagi ma

endale tegevusetust andestada. See on hullem kui reetmine. Ma lahkun. Õigustage enda olemasolu ja aidaku teid jumal. Kuidas on?- Kas kõlbab?»
«Hästi tehtud, öelge, kas te pole kunagi proovinud midagi kirjutada? Või luuletada?»
«Ei ole. Kui ma kirjutada oskaksin, siis poleks ma hakanud...» Klaus vakatas ja heitis Stirlitzile vargse pilgu
«Mis te veiderdate! Jätkake! Räägime ju omavahel avameelselt. Te tahtsite öelda, et kui oskaksite kirjutada, siis te poleks hakanud meie heaks töötama?»
«Midagi sinnapoole.»
«Mitte sinnapoole,» parandas Stirlitz, «vaid just nimelt seda te tahtsite öelda. Kas pole nii?»
«Jah.»
«Tubli poiss. Mis mõtet on teil mulle valetada? Jooge viski ära ja asume teele, väljas läheb juba pimedaks, ilmselt on jänkide lennukid varsti platsis.»
«Kas see korter on kaugel?»
«Siit umbes kümme kilomeetrit, metsa sees, hea vaikne koht, magate ennast homseks välja.»
Autos istudes küsis Stirlitz:
«Kas ta endise kantsleri Brüningi korterist midagi ei rääkinud?» «Ma ju ütlesin juba, et ta tõmbus otsemaid endasse. Ma ei julgenud peale käia.»
«Õigesti tegite. Ja Šveitsist ei rääkinud ka midagi?»
244
«Mitte kui midagi.».,
«Heakene küll. Proovime siis teisest kandist. Tähtis on, et ta nõus-tus kommunisti abistama. On alles pastor!»

Stirlitz tappis Klausi lasuga meelekohta. Nad seisid järve kaldal. Siin oli keelutsoon, ja Stirlitz teadis täpselt, et valvepost asus kahe kilomeetri kaugusel, õhurünnak oli juba alanud ja pommitamise ajal pole püstolilasku kuulda. Ta oli arvestanud, et betoonrinnatiselt, kus õngitsejad varem kalu püüdsid, kukub Klaus otse järve. Vaikselt nagu kott vajus Klaus vette. Stirlitz viskas püstoli talle järele. Närvikurnatuse tõttu sooritatud enesetapu versioon oli täpselt ette valmistatud, kirjad oli Klaus ise ära saatnud. Stirlitz võttis kindad käest ja sammus läbi metsa oma auto poole. Külani, kus elas pastor Schlag, oli nelikümmend kilomeetrit. Stirlitz lootis tunni ajaga pärale jõuda, ta oli kõik ette näinud, ka võimaluse, et peab esitama alibi kellaaja kohta...

III. 12. 02. 1945 (KELL 19.56)

(SS-obergruppenführer Krügeri parteilisest iseloomustusest: «NSDAP liige 1930. aastast. Tõeline aarialane, füürerile ustav. Iseloom põhjamaine, tugev. Sõpradega tasakaalukas ja seltsiv. Reichi'i vaenlaste vastu halastamatu. Eeskujulik perekonnaisa. Kompromiteerivaid sidemeid pole olnud. Töös on näidanud end oma ala asendamatu asjatundjana...»)
Pärast seda, kui venelased 1945. aasta jaanuaris Krakovisse tundsid ja nii hoolega mineeritud linn terveks jäi, käskis Reich'i julge-lekuameti ülem Kaltenbrunner kutsuda enda juurde gestaapo ida-aladeameti šefi Krügeri.
Kaltenbrunner silmitses pikka aega vaikides kindrali tursket, robustset nägu ja küsis siis väga vaikselt:
«On teil füüreri jaoks mingi piisavalt objektiivne õigustus?» Maamehelik ja pealtnäha lihtsameelne Krüger oli seda küsimust oodanud. Tal oli vastus valmis. Aga enne pidi ta demonstreerima kogu oma tunnetegammat: SS-i ja parteisse kuulumise viieteistkümne asta jooksul oli ta näitlemiskunsti selgeks saanud. Ta teadis, et kohe vastata ei tohi, samuti nagu ei

tohi oma süüd ka täielikult eitada. Isegi kodus tabas ta end mõttelt, et on täiesti teiseks inimeseks muutunud. Algul oli ta vahel harva julgenud rääkida öösiti oma naisega sedagi sosinal, kuid eritehnika arenedes, ja tema tundis selle saavutusi paremini kui keegi teine, ei rääkinud ta üldse enam valjusti sellest, millest endal aeg-ajalt mõelda lubas. Isegi metsas naisega , jalutades oli ta vait või kõneles tühjast-tähjast, sest et keskuses võidi iga hetk leiutada aparaat, mis salvestab hääle kilomeetri kauguselt või veelgi kaugemalt.
Nii kadus endine Krüger pikkamisi; igaühele tuttavas ja pealtnäha
245
täiesti muutumatus kestas eksisteeris tema enda loodud uus, kõigile täiesti tundmatu kindral, kes kartis tõtt rääkida, kes ei julgenud tõest isegi mõelda.
«Jah,» vastas Krüger siira rusutusega ohet maha surudes ja laupa kortsutades, «piisavat õigustust mul ei ole... ega saagi olla. Sõda on sõda, ma olen sõdur ja ei oota, et mulle mingisuguseid mööndusi tehakse.»
Ta mängis kindla peale. Ta teadis, et mida rangem ta enda vastu on, seda väiksemaks jäävad Kaltenbrunneri trumbid.
«Ärge olge eit,» ütles Kaltenbrunner suitsu tõmmates, ja Krüger mõistis, et oli valinud absoluutselt õige käitumisjoone. «Läbikukkumist on vaja analüüsida, et see ei korduks.»
Krüger ütles:
«Obergruppenführer, ma mõistan, et mu süü on äärmiselt suur. Aga ma tahaksin, et kuulaksite ära standartenführer Stirlitzi. Ta oli meie operatsiooniga täielikult kursis ja võib kinnitada, et kõik sai ette valmistatud ülima hoolikuse ja kohusetundega.»
«Mis Stirlitzil selle operatsiooniga pistmist oli?» kehitas Kaltenbrunner õlgu. «Tema on luurest ja tegeles Krakovis muude küsimustega.»
«Tean, et ta tegeles Krakovis kadunud «V» otsimisega, kuid ma pidasin oma kohuseks pühendada teda kõigisse meie operatsiooni üksikasjadesse, arvasin, et tagasi jõudes kannab ta kas reichsführerile või teile ette, kuidas me tööd korraldasime. Ootasin teilt täiendavaid juhtnööre, aga neid ma ei saanud.»
Kaltenbrunner kutsus sekretäri ja ütles:
«Palun küsige järele, kas Stirlitz kuuendast osakonnast kuulus nende isikute hulka, kes tegelesid operatsiooniga «Schwarzfeier». Uurige välja, kas Stirlitz pärast Krakovist tagasijõudmist oli juhtkonnas vastuvõtul, ja kui, siis kelle juures. Tundke huvi ka selle vastu, milliseid küsimusi ta jutuajamisel puudutas.»
Krüger mõistis, et oli Stirlitzi liiga vara löögi alla seadnud.
«Kõiges olen süüdi ainult mina.» Ta langetas pea ja pigistas endast välja rängad sõnad: «Mul on väga valus, kui te karistate Stirlitzit. Pean temast kui ustavast võitlejast väga lugu, oma süü aga saan lunastada ainult verega lahinguväljal.»
«Kes siis siin vaenlastega võitlema hakkab?! Mina üksi või?! Liiga lihtne on rindel kodumaa ja füüreri eest surra! Palju keerulisem on siin pommide all elada ja inimestelt tulise rauaga mädapaiseid eemaldada. Siin on vaja mitte ainult vaprust, vaid ka mõistust! Terast mõistust, Krüger!»
Krüger sai aru, et rindele saatmine jääb ära.
Sekretär oli kuulmatult sisenenud ja pani nüüd Kaltenbrunneri ette paar õhukest kausta. Kaltenbrunner lehitses need läbi ja vaatas küsivalt sekretärile:
«Ei,» ütles sekretär, «Krakovist tagasi tulles asus Stirlitz otsekohe etsima strateegilist saate jaama, mis Moskvale teateid annab.»
Krüger otsustas mängu jätkata, ta mõtles, et Kaltenbrunner nii nagu kõik julmad inimesed on äärmiselt sentimentaalne.
246
«Obergruppenführer, ma siiski palun, et lubaksite mind eesliinile minna.»

«Istuge,» ütles Kaltenbrunner, «te olete kindral, aga mitte eit. äna võite puhata, aga homme pange kõik, mis operatsioonisse puudub, üksikasjalikult paberile. Siis vaatame, kuhu teid tööle saata... Jnimesi on vähe, aga tööd palju, Krüger. Väga palju.»
Kui Krüger lahkus, kutsus Kaltenbrunner sekretäri ja palus:
«Tooge mulle kõik Stirlitzi toimikud viimase kahe aasta kohta, aga nii, et Schellenberg teada ei saaks. Stirlitz on väärtuslik töötaja ja julge mees, ei maksa talle varju heita. Lihtsalt tavaline seltsimehelik vastastikune kontroll, muud midagi... Ja valmistage ette käskkiri Krügeri kohta: saadame ta Praha gestaapo ülema asetäitjaks — seal on kõvasti tegemist...»

IV. 15. 02. 1945 (KELL 20.30)

(SS-obersturmbannführer Hohltoffi (RSHA 4. osakond) parteilisest iseloomustusest: «NSDAP liige 1938. aastast. Tõeline aarialane. Iseloom lähedane põhjamaisele, kindel. Kolleegidega saab hästi läbi. Ta töönäitajad on eeskujulikud. Sportlane. Reich'i vaenlaste vastu halastamatu. Vallaline. Kompromiteerivaid sidemeid pole olnud. On saanud füüreri ja SS-reichsführeri tänuavaldusi...»)

Stirlitz otsustas, et lõpetab täna töö varem ja sõidab Prinz-Albert----Straßelt otse Nauenisse. Seal metsatukas teeristmikul oli Paulil väike restoran ja tema jalutu poeg Kurt oli kõik need viis aastat osanud kusagilt sealiha muretseda, nii et oma vanadele kundedele pakkus ta alati ehtsaid seajalgu hapukapsastega.
Kui parajasti ei pommitatud, siis tundus, et ei olegi sõda: raadio mängis nagu vanastigi ja Bruno Warnke madal hääl laulis: «Oo, kui kaunis oli see, Müggelseel...»
Kuid Stirlitzil ei õnnestunud varem vabaks saada. Tema juurde tuli Hohltoff gestaapost ja ütles:
«Minu närv rohkem vastu ei pea. Mees, keda ma üle kuulan, on kas psühhopaat või tuleb ta teile, luuremeestele, üle anda, sest ta korrutab sedasama juttu, mida need inglise sead seal raadios räägivad.» Stirlitz läks Hohltoffi kabinetti ja istus seal kella üheksani, kuulaes hüsteerilist astronoomi, kelle kohalik gestaapo oli Wannsees arreteerinud.
«Kas te tõesti olete pimedaks jäänud?» karjus astronoom. «Kas te tõesti ei mõista, et kõigel on lõpp? Me oleme kadunud! Kas te tõesti mõista, et praegu tähendab iga uus ohver vandalismi! Kogu aeg olete kuulutanud, et elate rahvuse nimel! Minge siis nüüd ja aidake selle rahvuse jäänuseid! Te saadate hukatusse õnnnetuid lapsukesi! Te olete fanaatikud, ahned fanaatikud, kes on võimule trüginud! Teie kõhud on täis, te suitsetate sigarette ja joote kohvi! Laske meilgi inimeste moodi elada!» Äkki astronoom vakatas, pühkis
247
laubalt higi ja lõpetas vaikselt: «Või tehke mulle siinsamas kiiremini ots peale...»
«Kuulge,» ütles Stirlitz, «karjumine ei tõesta midagi. Kas teil on mingisuguseid konkreetseid ettepanekuid?»
«Mis?» küsis astronoom ehmunult.
Stirlitzi rahulik hääl ja tema komme rääkida aeglaselt ning seejuures vaevumärgatavalt naeratada lõid astronoomi rivist välja. Vanglas oli ta karjumise ja peksmisega juba ära harjunud; sellega harjutakse kiiresti, aga see ununeb aeglaselt.
«Ma küsisin, missugused on teie konkreetsed ettepanekud? Kuidas me saaksime lapsi, naisi ja rauku päästa? Mida te soovitate selleks teha? Kritiseerida ja tigetseda on alati kergem. Mõistlikku tegevusprogrammi pakkuda aga märksa raskem.»
«Ma ei tunnista astroloogiat,» vastas astronoom, «kuid kummardan astronoomia ees. Mult võeti Bonnis kateeder ära...»
«Sellepärast sa, koer, siin haugudki!» karjus Hohltoff vahele.
«Tasem,» vaigistas Stirlitz kulmu kortsutades, «karjuda ei ole tõepoolest vaja... Jätkake, palun...»

«Me elame rahutu päikese aastal. Päikesel toimuvad võimsad plahvatused, protuberantsid ja päikeseenergia tohutu suurenemine avaldavad mõju taevakehadele, planeetidele ja tähtedele, avaldavad mõju ka meie väikesele inimkonnale...»
«Te olete ilmselt teinud mingisuguse horoskoobi?» tundis Stirlitz huvi.
«Horoskoop on intuitiivne, võib-olla isegi geniaalne tõestamatus. Ei, mina lähtun tavalisest, kaugeltki mitte geniaalsest hüpoteesist, mida olen püüdnud esitada: iga maapealse elusolendi, taeva ja päikese vahel on vastastikune seos... Ja see vastastikune seos aitab mul täpsemini ja kainemalt hinnata kõike seda, mis mu kodumaa pinnal sünnib ...»
«Mul oleks huvitav teiega sel teemal pikemalt rääkida,» sõnas Stirlitz. «Tõenäoliselt mu kolleeg lubab teid nüüd kongi tagasi minna ja paar päeva puhata, siis tuleme selle teema juurde tagasi.»
Kui astronoom ära viidi, ütles Stirlitz:
«Ta on mõnes mõttes süüdimatu, kas sa ei pannud tähele? Kõik teadlased, kirjanikud ja näitlejad on omamoodi süüdimatud. Neile peab lähenema eriliselt, sest nad elavad iseenda poolt väljamõeldud elu. Saada see veidrik haiglasse, las teevad ekspertiisi. Meil on praegu liiga palju tõsist tööd, selleks et vastutustundetutele, kuigi võib-olla ka andekatele lobamokkadele aega raisata.»
«Aga ta räägib nagu ehtne inglane Londoni raadios... Või nagu mõni neetud sotsiaaldemokraat, kes Moskvaga kokku mängib.»
«Raadio on inimesed kuulamiseks leiutanud. Eks ta siis kuulaski. Aga see on niisama jutujätkuks. Oleks mõistlik temaga mõne päeva pärast rääkida. Kui ta on tõsine teadlane, siis läheme Mülleri või Kaltenbrunneri juurde ja palume, et talle antaks korralik toidunorm ja evakueeritakse mägedesse, kus praegu elab meie teadlaste paremik, las teeb tööd; küll ta vait jääb, kui saab piisavalt leiba ja võid, ja
248
mugava maja mägedes mändide all, kus pole mingeid õhurünnakuid ... Või mis teie arvate?»
Hohltoff muigas:
«Siis ei lobiseks keegi, kui tal oleks mägedes maja, palju leiba ja võid ja ei mingeid õhurünnakuid.»
Stirlitz vaatas Hohltoffile ainiti otsa, ootas ära, kuni too tema pilgust ebamugavust tundes kiiresti laual pabereid sättima hakkas, ja alles seejärel naeratas oma nooremale kolleegile avalalt ja sõbralikult…

V. 15. 02. 1945 (KELL 20.44)

VI. Füüreri juures toimunud nõupidamise stenogramm

«Kohal viibisid Keitel, Jodl, välisministeeriumi saadik Havel, reichsleiter Bormann, SS-reichsführeri peakorteri esindaja SS-ober-gruppenführer Fegelein, tööstuse riigiminister Speer, samuti admi-ral Voss, fregattenkapitän Lüdde-Neurath, admiral von Puttkamer, adjutandid ja stenografistid.
Bormann. Kes seal kogu aeg kõnnib? See segab. Palun vaikseimalt, härrased sõjaväelased.
Puttkamer. Ma palusin oberst von Below'd, et ta annaks mulle ülevaate meie lennuväe olukorrast Itaalias.
Bormann. Ma ei mõelnud oberstit. Kõik räägivad korraga, kogu aeg on tüütu sumin.
Hitler. Mind see ei häiri. Härra kindral, kaardile on kandmata täna Kuramaal toimunud muutused. "
Jodl. Mu füürer, te ei märganud, näete, siin on tänahommikused korrektiivid.

Hitler. Kaardil on väga väike kiri... Nüüd näen, tänan teid. Keitel. Kindral Guderian nõuab uuesti, et me oma diviisid Kuramaalt ära tooksime.
Hitler. See poleks mõistlik. Kindral Rendulitschi väed, kes on venelaste tagalas neljakümne kilomeetri kaugusel Leningradist, peavad praegu kinni neljakümmend kuni seitsetkümmend vene diviisi. Kui me väed ära toome, muutub jõudude vahekord Berliini all otsekohe — ja mitte meie kasuks, nagu see Guderianile näib. Sel juhul (tuleb Berliini all iga saksa diviisi kohta vähemalt kolm vene diviisi Bormann. Olgem kained poliitikud, härra feldmarssal...
Keitel. Ma olen sõdur, mitte poliitik. Bormann. Totaalses sõjas on need mõisted lahutamatud.
Hitler. Kuramaal asuvate vägede evakueerimiseks kulub Liepaja operatsiooni arvestades vähemalt pool aastat. See on naeruväärne. Selleks et võita, on meie käsutuses tunnid, just nimelt tunnid. Igaüks, kes oskab näha, analüüsida ja järeldusi teha, peab endale vastama vaid ühele küsimusele: kas võit lähemal ajal on võimalik? Ma ei palu pimesi jaatavat vastust. Mind ei rahulda pime usk, ma otsin arukat usku. Maailm pole veel kunagi näinud oma vastuolulisuse poo-

lest nii paradoksaalset liitu nagu liitlaste koalitsioon. Kui Venemaa, Inglismaa ja Ameerika eesmärgid on diametraalselt vastandlikud, siis meie eesmärk on meile kõigile selge. Kui neil on erinevad ideoloogilised eesmärgid, siis meie elu on allutatud ühele eesmärgile. Kui liitlaste omavahelised vastuolud kogu aeg kasvavad, siis meie oleme nüüd monoliitsemad kui ei kunagi varem — see on monoliitsus, mida ma selle suure ja raske kampaania ajal olen palju aastaid taotlenud. Et me vaenlase koalitsiooni diplomaatilisel või mingil muul teel lõhkuda saame, on utoopia. Paremal juhul utoopia, kui mitte paanikaavaldus ja igasuguse perspektiivitunde kaotamine. Ainult sõjaliste löökidega, ainult vankumatut vaimukindlust ja ammendamatut võimsust näidates saame kiiremini lõpu teha sellele koalitsioonile, mis meie võidukate suurtükkide mürinas lõpuks kokku variseb. Miski muu ei avalda Lääne demokraatiatele nii suurt mõju kui jõud. Miski ei mõju Stalinile kainestavamalt kui ühelt poolt Lääne peataolek ja teiselt poolt meie löögid. Võtke arvesse, et Stalin ei pea praegu sõda enam Brjanski metsades ja Ukraina väljadel. Tema väed on Poola, Rumeenia ja Ungari territooriumil. «Välismaal» viibimine on venelasi juba nõrgestanud ja teatud määral demoraliseerinud. Kuid kõige suuremat tähelepanu ei pööra ma praegu mitte venelastele ja ameeriklastele. Minu pilk on pööratud sakslastele! Ainult meie rahvus suudab võita ja on kohustatud võitma! Nüüd on muutunud sõjaleeriks kogu meie maa. Ma pean silmas Saksamaad, Austriat, Norrat, osa Ungarit ja Itaaliat, suurt osa Tšehhi ja Böömi protektoraadist, Taanit ja osa Hollandit. See on Euroopa tsivilisatsiooni süda. Siia on koondatud materiaalne ja vaimne potentsiaal. Võiduvõimalus on meil käes. Meist, sõjaväelastest, oleneb praegu, kui kiiresti me selle võimaluse võiduks realiseerime. Uskuge mind, juba pärast meie armeede esimesi hävitavaid lööke laguneb liitlaste koalitsioon koost. Neist igaühel eraldi võetuna on oma egoistlikud huvid ja need hakkavad domineerima probleemi strateegilise käsituse üle. Meie võidutunni lähendamise nimel teen järgmise ettepaneku: 6. SS-tankiarmee alustab pealetungi Budapesti all ja kindlustab seega ühelt poolt natsionaalsotsialismi lõunabastioni julgeoleku Austrias ja Ungaris ning teiselt poolt valmistab ette pealetungi venelaste tiivale. Võtke arvesse, et just seal, lõunas, Nagykanizsas, on meil seitsekümmend tuhat tonni naftat. Nafta on veri, mis tuikab sõja arterites. Olen pigem valmis loovutama Berliini kui kaotama seda naftat, mis kindlustab mulle Austria ligipääsmatuse, tema ühtsuse Itaalias asuva Kesselringi miljonimehelise grupeeringuga. Edasi: armeegrupp «Weichsel» alustab pärast reservide koondamist otsustavat vastupealetungi venelaste tiibadele, kasutades selleks Pommeri platsdarmi. SS-reichsführeri väed murravad läbi venelaste kaitsest, tungivad nende tagalasse ja võtavad initsiatiivi enda kätte; Stettini grupeeringu toetusel lõikavad nad venelaste rinde pooleks. Reservide kohaletoomise küsimus

on Stalinile probleemide probleem. Vahemaad on tema vastu ja meie poolt. Berliini ümber on seitse kaitseliini, mis muudavad linna praktiliselt vallutamatuks ja lubavad meil sõjakunsti kaanoneid rikkudes lõunast ja põhjast suure hulga vägesid läände paisata. Aega meil on: Stalin vajab
250
reservide ümbergrupeerimiseks kaks-kolm kuud, meil aga kulub neede ümberpaigutamiseks viis päeva: Saksamaa vahekaugused võimaldavad seda teha, kui strateegia traditsioonidele väljakutse heita.
Jodl. Soovitav oleks see küsimus strateegia traditsioonidega siiski seostada...
Hitler. Jutt ei ole detailidest, vaid tervikust. Lõppude lõpuks võivad üksikasju alati lahendada kitsa eriala spetsialistide grupid staapides. Meil on üle nelja miljoni mehe, kes on organiseeritud võimsaks vastupanurusikaks. Ülesanne seisab selles, et tõsta see võimas vastupanurusikas hävitavaks võidulöögiks. Me seisame praegu 1938. aasta augustikuu piiridel. Me oleme sulanud ühtseks tervikuks. Meie, saksa rahvus. Meie sõjatööstus annab neli korda rohkem relvi kui 1939. aastal. Meie armee on kaks korda suurem kui tookord. Meie viha on kohutav ja võidutahe mõõtmatu. Ma küsin teilt: kas me tõesti ei võida maailma sõjaga? Kas meie kolossaalne sõjaline edu ei too kaasa poliitilist edu?
Keitel. Nagu ütles reichsleiter Bormann, on sõjaväelane praegu ka poliitik.
Bormann. Kas te pole sellega nõus?
Keitel. Olen küll.
Hitler. Palun esitage mulle homme konkreetsed ettepanekud, härra feldmarssal.
Keitel. Jah, mu füürer. Koostame üldplaani ja kui te selle heaks kiidate, hakkame viimistlema üksikasju.»
Kui nõupidamine lõppes ja kõik olid lahkunud, kutsus Bormann kohale kaks stenografisti. «Palun šifreerige kiiresti, mis ma teile praegu dikteerin, ja saatke see peakortep nimel kõigile Wehrmachfi kõrgematele ohvitseridele... Niisiis: «15. veebruaril peakorteris peetud ajaloolises kõnes valgustas füürer rindeolukorda ja ütles: «Maailm pole veel kunagi varem näinud vastuolude poolest nii paradoksaalset blokki nagu seda on liitlaste koalitsioon.» Ja edasi...»»

VII. «KELLEKS NAD MIND PEAVAD?» (ÜLESANNE)

(SS-standartenführer von Stirlitzi (RSHA 6. osakond) parteilisest iseloomustusest: «NSDAP liige 1933. aastast. Tõeline aarialane. Iseloom põhjamaine, kindel. Töökaaslastega saab hästi läbi. Ametikohustusi täidab laitmatult. Reich'i vaenlaste vastu halastamatu. Oivaline sportlane: Berliini tennisemeister. Vallaline. Kompromiteerivaid sidemeid pole märgatud. On saanud füüreri autasusid ja SS-reichsführeri tänuavaldusi...»)
Kui Stirlitz koju, jõudis, hakkas juba hämarduma. Talle meeldis veebruar: lumi oli peaaegu ära sulanud, hommikuti säras päike kõrgetes männilatvades ja tundus, et on juba suvi ja võib sõita Müggel-seele, seal kala püüda või lamamistoolis magada.
251

Siin Potsdami lähedal Babelsbergis elas ta oma väikeses majas nüüd üksi. Majapidajanna oli nädal tagasi sõitnud Tüüringisse vennatütre juurde — närvid olid lõpututest õhurünnakutest üles öelnud.
Tema juures käis koristamas trahteri «Zum Jäger» peremehe nooruke tütar.
«Ta on vist Saksimaalt pärit,» mõtles Stirlitz, jälgides kuidas tütarlaps võõrastetoas suure tolmuimejaga jändas, «mustad juuksed, aga sinised silmad. Tal on küll Berliini aktsent, aga pärit on vist siisks Saksimaalt.»
«Mis kell on?» küsis Stirlitz.

«Umbes seitse...»
Stirlitz muigas: «Õnnelik tüdruk... Tema võib lubada endale öelda «umbes seitse». Kõige õnnelikumad inimesed maailmas on need, kes võivad ajaga vabalt ümber käia, põrmugi kartmata võimalikke tagajärgi... Aga tal on tõepoolest Berliini aktsent. Isegi segi Mecklenburgi dialektiga.»
Kuulnud läheneva auto mürinat, hõikas ta:
«Mine vaata, kes tuli.»
Veidi aja pärast uks avati, neiu heitis üle läve pilgu väikesesse kabinetti, kus Stirlitz kamina ees tugitoolis istus, ja teatas:
«Teid küsib üks härra politseist» , .
Stirlitz tõusis ringutades ja läks esikusse. Seal seisis SS-unterscharführer, suur korv käes.
«Härra standarterführer, teie autojuht jäi haigeks, toon tema asemel toidukraami ära.»
«Tänan,» vastas Stirlitz, «pange külmkappi. Tütarlaps aitab teid.»
Ta ei läinud unterscharführerit saatma, kui too majast lahkus. Stirlitz avas silmad alles siis, kui kuulmatult kabinetti astunud ja ukse juurde seisma jäänud tüdruk vaikselt ütles:
«Kui härra soovib, võin ka ööseks jääda.»
«Tüdruk nägi esimest korda nii palju toitu,» taipas ta. «Vaene laps»
«Võite poole vorsti ja juustu niisama kaasa võtta.»
«Mis te nüüd, härra Stirlitz, ega ma siis toidu parast.»
«Sa oled minusse armunud, mis? Oled minu pärast arust ära? Näed
unes mu halle juukseid, on nii?» .
«Hallipäised mehed meeldivad mulle üle kõige maailmas.»
«Olgu peale, hallidest juustest jõuame veel rääkida. Parast seda, kui oled mehele läinud ... Kuidas su nimi on?»
«Maria... Ma ju olen teile öelnud ... Maria.»
«Ahjaa, vabanda, Maria. Võta vorst ja ära eputa. Kui vana sa oled?»
«Üheksateist.»
«Oo, siis juba päris preili. Tulid sa ammu Saksimaalt?»
«Ammu. Siis, kui vanemad siia kolisid.»
«Mine nüüd pealegi, Maria. Mine puhkama. Kardan, et nad võivad jälle pommitama hakata, siis sa ei julge minna.»

Kui tütarlaps on lahkunud, tõmbas Stirlitz paksud pimenduskardinad akende ette ja pani laualambi põlema. Siis kummardus kamina ette ja märkas alles nüüd, et halud olid laotud just nii, nagu talle meeldis, korrapärasesse riita, isegi kasetoht oli asetatud sinisele-alusele.
«Seda pole ma talle rääkinud. Või siiski.. . Jah, ütlesingi. Niisama muuseas ... Tüdruk oskab meeles pidada,» arutas ta tohtu süüdates, «ikka mõtleme noortest nagu vanad koolmeistrid, ja küllap see võib kõrvalt vaadates üsna pentsik paista. Olen juba harjunud mõtlema endast kui vanast mehest: nelikümmend viis aastat...»
Stirlitz ootas, kuni halud tuld võtsid, läks siis raadio juurde ja pani selle mängima. Ta kuulas Moskvat: lauldi vanu romansse. Stirlitzile meenus, kuidas Göring oli kord oma staabitöötajaile öelnud: «Vaenlase raadio kuulamine pole küll patriootlik, aga aeg-ajalt ore mul kange tahtmine teada saada, mis jama nad meie kohta ajavad. Signaalid, et Göring vaenlase raadiot kuulab, tulid nii tema teenijailt kui ka autojuhilt. Kui nats number kaks sellisel moel püüab endale alibit muretseda, siis kõneleb see tema argusest ja täielikust ebakindlusest homse päeva suhtes. Stirlitz mõtles, et just Göringil poleks.üldse vaja varjata, et ta vaenlase raadiot kuulab. Tal tarvitseks vaenlase saateid ainult vastavalt kommenteerida ja need bravuurselt välja naerda. Küllap see avaldaks mõju ka Himmlerile, kes rafineeritud mõttelaadiga eriti silma ei paista.

Romanss lõppes vaikse klaveriakordiga. Moskva diktori, nähtavasti sakslase kauge hääl hakkas teatama lainepikkusi, kus kolmapäeviti ja reedeti saab saateid kuulata. Stirlitz kirjutas numbrid üles: see-oli temale määratud teade, mida ta oli juba kuus päeva oodanud. Ta kirjutas numbrid tulpa: neid oli palju, ja ilmselt kartes, et Stirlitz ei jõua kõike kirja panna, luges diktor need veel kord ette. Ja uuesti kõlasid kaunid vene romansid.
Stirlitz võttis raamaturiiulilt Montaigne'i köite, dešifreeris numbrid sõnadeks ja viis need vastavusse koodiga, mis oli peidus ammusurnud suure prantslase tarkade tõdede keskel.
«Kelleks nad mind peavad?» mõtles ta. «Geeniuseks või kõikvõimsaks? See on ju mõeldamatu...»
Stirlitzil oli täielik alus nii arvata, sest ülesanne, mis talle Moskva raadio kaudu teatavaks tehti, oli järgmine:

«Justasele. Meie andmetel on Rootsi ja Šveitsi ilmunud liitlaste residentidega kontakti otsima SD ja SS-i julgeolekuameti kõrgemad' ohvitserid. Näiteks Bernis püüdsid SD mehed luua kontakti Allan Dullese kaastöötajatega. Teil tuleb välja selgitada, kas need kontakti loomise katsed on: 1) desinformatsioon, 2) SD kõrgemate ohvitseride isiklik algatus, 3) keskuse korraldus.
Juhul, kui SD ja SS-i kaastöötajad täidavad Berliini korraldust,, on vaja välja selgitada, kes selle ülesande neile andis. Konkreetselt: kes Reich'i kõrgematest juhtidest otsib Läänega kontakte. Aleks.»
253

... Kuus päeva enne seda, kui Justas selle teate sai, kutsus Stalin olles tutvunud teispool piiri tegutseva Nõukogude salateenistuse viimaste ettekannetega, oma linnalähedasse suvilasse luureülema ja ütles talle:
«Ainult poliitilised võhikud võivad pidada Saksamaad lõplikult kurnatuks ja seepärast ohutuks... Saksamaa on viimse võimaluseni kokkusurutud vedru, mis tuleb ja mida saab murda, selleks peavad mõlemad pooled rakendama võrdse võimsusega jõudu. Kui aga ühe poole surve muutub ainult vastutoetamiseks, võib vedru end sirgu ajades lüüa teises suunas. Ja sellest saaks tugev löök, esiteks sellepärast, et hitlerlaste fanatism on endiselt suur, ja teiseks sellepärast, et Saksamaa sõjaline potentsiaal ei ole kaugeltki veel välja kurnatud. Seetõttu peate arvestama reaalset võimalust, et fašistid teevad katseid Lääne antisovetistidega kokkulepet sõlmida. Loomulikult,» jätkas Stalin, «peate endale aru andma, et peamisteks tegelasteks nendes võimalikes separaatläbirääkimistes on kõige tõenäolisemalt Hitleri lähemad kaasvõitlejad, kellel on parteiaparaadis ja rahva hulgas autoriteeti. Neid peate kõige terasemalt silmas pidama. Pole kahtlust, et hukkumise äärel seisva türanni lähemad kaasvõitlejad tahavad oma elu päästa ja reedavad ta. See on aksioom igasuguses poliitilises mängus. Kui te need sündmused maha magate, siis süüdistage iseennast. Tšekaa on halastamatu,» lisas Stalin piipu popsides, «mitte ainult, vaenlaste vastu, vaid ka nende vastu, kes vaenlastele võidušansi annavad — olgu siis tahtlikult või kogemata...»

Kusagil kaugel lõid undama õhuhäiresignaalid ja otsekohe hakkasid haukuma õhutõrjekahurid. Elektrijaam lülitas voolu välja. Stirlitz istus kaua aega kamina ees ja jälgis, kuidas sinakad tulekeeled mustjaspunaseid tükke noolisid.
«Kui nüüd siiber kinni panna,» mõtles Stirlitz uniselt, «siis uinun kolme tunni pärast. Nii-öelda, lähen hingusele.. Ükskord Jakimankas pidime vanaemaga äärepealt vingumürgituse saama. Kui ahjus olid veel samasugused mustjaspunased siniste tulekeeltega tukid, oli vanaema siibri kinni lükanud. Gaas oli tookord värvitu — ja täiesti ilma lõhnata. Minu arvates ...»

Stirlitz ootas, kuni tukid täiesti mustaks tõmbusid ja sinakad leegid hääbusid, ning sulges siis siibri. Seejärel pani põlema suure šampanjapudelisse torgatud küünla ja imestas mööda pudelit alla valgunud küünlarasvast tekkinud kummalist koorikut. Ta oli ära põletanud palju küünlaid, nii et pudelit polnud pea enam nähagi: selle asemel oli mingisugune veider krobeline anum, otsekui muistne amfora, ainult valkjaspunane. Stirlitz oli iga kord palunud oma sõpru, kes Hispaaniasse sõitsid, et need talle värvilisi küünlaid tooksid: hiljem kinkis ta neid naljakaid steariinipudeleid tuttavatele.
Kusagil läheduses kostsid järgemööda kaks tugevat plahvatust.
«Fugasspommid,» järeldas Stirlitz. «Ja pirakad. Poisid põrutavad vahvalt. Lihtsalt suurepäraselt. Ka"hju muidugi, kui viimasel minutil ise pihta saad. Meie omad ei leiaks jälgegi. Üldiselt on muidugi

vastik teadmata kadunuks jääda. Sašenka... Äkki kerkis ta silme ette poja nägu. Sašenka väikesena ja Sašenka suurena... Küll oleks rumal nüüd surma saada. Praegu tuleb iga hinna eest välja rabelda. Üksikul inimesel on kergem elada, talle pole surm nii kohutav. Aga kui oled poega näinud, siis on hirmus surra. Ainult idioodid kirjutavad romaanides: ta suri vaikselt armastatud sugulaste käte vahel. Ei ole midagi koledamat, kui surra oma laste käte vahel, näha neid viimast korda, tunda nende lähedust ja mõista, et lahkud igaveseks, et see on lõpp, pimedus, ja et nende osaks jääb lein ...»
Kord Unter den Lindenil Nõukogude saatkonnas korraldatud vastuvõtul, kus Stirlitz ja Schellenberg vestlesid noore nõukogude diplomaadiga, kuulas Stirlitz nagu ikka mornilt venelase ja poliitilise luure šefi vaidlust selle üle, kas inimesel on õigus uskuda amulette, lausumist, endeid ja, nagu saatkonna sekretär ütles, muud «metsinimeste pahna». Selles elavas vaidluses oli Schellenberg taktitundeline, hoolikalt argumenteeriv ja järeleandlik nagu alati. Stirlitz vihastas, nähes, kuidas ta vene noormeest vaidlusse kisub.
«Vilgutab tulesid,» mõtles ta, «uurib vastast tähelepanelikult. Kõige paremini õpid inimese iseloomu tundma vaidluses. Ja vaielda oskab Schellenberg paremini kui keegi teine.»
«Kui teile on selles maailmas kõik selge,» jätkas Schellenberg, «siis on teil muidugi õigus eitada inimese usku amulettidesse. Aga kas teile ikka on kõik nii selge? Ma ei pea silmas ideoloogiat, vaid füüsikat, keemiat, matemaatikat...»
«Missugune füüsik või matemaatik,» ägestus saatkonna sekretär,
«paneb enne amuleti kaela, kui hakkab mingit probleemi lahendama?
See on absurd.»
«Ta oleks pidanud küsimusega piirduma,» märkis Stirlitz endamisi, «aga poiss läks endast välja ja vastas ise. Vaidluses on alati tähtis ise küsimusi esitada: siis selgub, missugune on vastane, pealegi on vastata alati keerulisem kui küsida ...»
«Võib-olla paneb füüsik või matemaatik amuleti kaela, ilma et ta seda afišeeriks?» küsis Schellenberg. «Või eitate niisugust võimalust?»
«Võimalust on naiivne eitada, võimaluse kategooria on perspektiivimõiste parafraas.»
«Hästi vastas küll,» tunnistas Stirlitz jällegi. «Aga tarvis oleks algatus enda kätte võtta... Näiteks küsida: «Kas te pole sellega nõus?» Aga ta ei küsinud ja seadis end uuesti löögi alla.»
«Nii et võib-olla tuleks meil siis ka amulett segase võimaluse kategooriasse kanda? Või arvate teisiti?»
Stirlitz läks diplomaadile appi.
«Vaidluse võitis Saksa pool,» konstateeris ta, «kuid tõe huvides tuleb öelda, et Saksamaa säravatele küsimustele andis Venemaa niisama hiilgavad vastused. Oleme teema ammendanud, aga ma ei tea, mis meist siis oleks saanud, kui Vene pool oleks võtnud initsiatiivi enda kätte ja hakanud meid küsimustega pommitama . ..»
«Kas taipasid, vennas?» küsis Stirlitzi pilk, ja selle järgi, kuidas

vene diplomaadi põsesarnad krampi tõmbusid ja ta vait jäi, mõistis Stirlitz, et temast oli aru saadud...
«Ära pane pahaks,» mõtles ta eemalduvale noormehele järele vaadates, «on parem, kui seda ütlen sulle mina ja mitte keegi teine... Aga mis amuletisse puutub, siis pole sul õigus ... Kui mõnikord avasilmi riskile vastu minnes väga raske on, ja mul on see alati risk surmaga, siis panen kaela amuleti — medaljoni, milles on Sašenka juuksekihar... Sašenkalt saadud medaljoni pidin ära viskama, sest see oli liiga venepärane, ja ostsin endale raske ja rõhutatult hinnalise saksa oma, kuid Sašenka kuldne juuksekihar on alati minuga ja see on minu amulett...»
Viimast korda nägi ta Sašenkat kakskümmend kolm aastat tagasi Vladivostokis, kui ta Dzeržinski ülesandel koos valgete emigrantidega algul Sanghaisse ja hiljem Pariisi sõitis. Kuid sellest kaugest ja kohutavast tuulisest päevast jäi temasse elama naise kuju, sulas ja lahustus temas jäägitult, muutus tema mina üheks osaks ...
Talle meenus, kuidas ta kord hilja öösel Krakovis juhuslikult pojaga oli kohtunud. Ta meenutas, kuidas «Grišantšikov» tema juurde hotelli tuli, kuidas nad raadio mängima panid ja sosinal rääkisid. Ta mäletas, kui piinav oli tal lahkuda pojast, kes saatuse tahtel isa tee ooli valinud. Stirlitz teadis, et poeg on praegu Prahas ja peab linna õhkulaskmisest päästma, nii nagu major Vihur oli päästnud Krakovi. Ta teadis, kui keeruline on pojal praegu oma tööd teha, kuid mõistis samuti seda, et igasugune katse poega näha — Berliinist Prahani on ju kõigest kuue tunni tee — võib pojale halvasti lõppeda.

Neljakümne teisel aastal sai pommitamise ajal Velikije Luki all surma Stirlitzi autojuht — vaikne ja alati naerunäoline Fritz Roschke. Ta oli aus noormees, Stirlitz teadis, et ta oli keeldunud gestaapo informaatoriks hakkamast, ta ei kirjutanud Stirlitzi kohta ühtki raportit, kuigi teda RSHA 4. osakonnas kõvasti pinniti. .
Kui Stirlitz pärast põrutada saamist oli paranenud, külastas ta Roschke leske, kes elas Karlshorsti lähedal. Naine lamas kütmata toas voodis ja sonis. Roschke poeg Heinrich roomas põrandal ja tihkus nutta: karjuda poiss ei saanud, tal oli hääl ära. Stirlitz kutsus arsti. Naine viidi krupoosse kopsupõletikuga hospidali. Poisi võttis Stirlitz enda juurde. Tema majapidajanna, hea vana naine, pesi poisi puhtaks, andis talle kuuma piima ja tahtis enda tuppa magama panna.
«Tehke talle ase magamistuppa,» ütles Stirlitz, «las ta olla minu juures.»
«Öösel lapsed karjuvad kõvasti.»
«Aga võib-olla ma just seda tahangi,» vastas Stirlitz vaikselt, «võib-olla ma tahan väga kuulata, kuidas väikesed lapsed öösel karjuvad.»
Mutike hakkas naerma: «Mis meeldivat selles küll saab olla? Üks vaev ja piin, muud midagi.» Kuid vaidlema ta peremehega ei hakanud. Ta ärkas kella kahe paiku. Magamistoas kisendas poiss nagu ratta peal. Mutike pani vateeritud
256
hommikumantli selga, tõmbas kiiresti kammiga läbi juuste ja läks alla. Magamistoas põles tuli. Stirlitz kõndis mööda tuba, tekisse mähitud laps süles, ja laulis talle midagi tasakesi. Majapidajanna polnud Stirlitzil veel kunagi niisugust nägu näinud — see oli tundmatuseni muutunud, ja algul mutike koguni mõtles: «On see ikka tema?» Stirlitzi nägu, mis harilikult oli karm ja nooruslik, oli nüüd väga vana ja pisut nagu isegi naiselik.
Hommikul astus majapidajanna magamistoa ukse juurde ja ei söandanud tükk aega koputada. Harilikult oli Stirlitz kell seitse lauda istunud. Talle meeldisid kuumad röstitud leivad. Seepärast hakkas majapidajanna neid pool seitse valmistama, teades täpselt, et alati ühel ja samal kellaajal joob peremees tassi kohvi — ilma piima ja suhkruta, siis määrib leivale marmelaadi ja joob teise tassi kohvi — nüüd juba piimaga. Nelja aasta jooksul, mis ta selles majas elanud oli, polnud Stirlitz kordagi lauda hilinenud. Nüüd näitas kell juba kaheksa, aga

magamistoas valitses vaikus. Ta praotas ust ja nägi, et Stirlitz ja poiss magavad mõlemad laias voodis. Poiss oli end põiki üle voodi sirutanud, kannad vastu Stirlitzi selga toetanud ja teise nii voodi serva surunud, et otse ime, kuidas too seal üldse püsis. Stirlitz oli ilmselt kuulnud, kui majapidajanna ukse avas, sest ta tegi kohe silmad lahti ja pani sõrme naeratades suule. Ta rääkis, sosinal isegi köögis, kui tuli küsima, mida poisile süüa antakse.
«Mu vennapoeg ütles,» naeratas majapidajanna, «et ainult venelased magavad lastega ühes voodis.»
«Kas tõesti?» imestas Stirlitz. «Miks siis?»
«Sigadusest.»
«Järelikult peate ka oma peremeest seaks?» puhkes Stirlitz naerma.
MajapidaJ&nna sattus segadusse, ta näole ilmusid punased laigud.
«Oh, härra Stirlitz, ärge ometi... Te võtsite lapse sellepärast oma voodisse, et tahtsite talle vanemate asemel olla. Teie tegite seda õilsusest ja headusest.»
Stirlitz helistas hospidali. Talle öeldi, et Anna Roschke suri tund aega tagasi. Stirlitz päris järele, kus elavad surmasaanud autojuhi ja Anna sugulased. Fritzu ema vastas, et ta elab üksi, on väga haige ja tal pole võimalik pojapoja eest hoolitseda. Anna sugulased olid Essenis Inglise õhurünnaku ajal surma saanud. Oma imestuseks tundis Stirlitz salajast heameelt: nüüd võis ta poisi lapsendada. Seda oleks ta ka teinud, kui poleks kartnud Heinrichi tuleviku pärast. Ta teadis, missugune saatus tabab nende lapsi, kellest on saanud Reichi vaenlased: lastekodu, siis koonduslaager ja pärast seda — ahi...
Stirlitz saatis poisi mägedesse, Tüüringisse, majapidajanna perekonda.
«Teil on õigus,» ütles ta majapidajannale hommikusöögi ajal.. . «Üksikutele meestele on väikesed lapsed raskeks koormaks.»
Mananud näole selgeksõpitud naeratuse, ei vastanud naine midagi. Aga tal oli tahtmine öelda, et julm ja südametu on poissi kolm nädalat endaga ära harjutada ja saata ta siis mägedesse, võõraste inimeste
257

juurde, kus ta peab uuesti harjuma ja hakkama usaldama seda, kes öösel ta kõrval magab ja talle tasakesi laulab ...
«Ma saan aru,» lõpetas Stirlitz, «et teile näib see julm, aga mida minu elukutsega inimestel muud teha? On see parem, kui ta teist korda orvuks jääb?»
Stirlitzi võime mõtteid lugeda oli majapidajannat alati vapustanud.
«Oh ei,» ütles ta, «ma ei pea teie teguviisi sugugi julmaks. See oa mõistlik, härra Stirlitz, isegi väga mõistlik.»
Olles ehmunud, et Stirlitz jälle tema mõtteid oli lugenud, ei saanud ta nüüd ise ka aru, kas rääkis tõtt või valetas.
... Stirlitz tõusis, võttis küünla ja astus akna juurde. Siis asetas mõned paberilehed pasjansikaartidena enda ette. Ühele neist kritseldas ta paksu ja pika mehe, alla tahtis kirjutada Göring, kuid jättis selle tegemata. Teisele paberile joonistas Goebbelsi näo, kolmandale Bormanni tahtejõulise, armiga näo. Neljandale lehele kirjutas ta pärast mõtlemist: SS-reichsführer. See oli tema šefi, Heinrich Himm-leri tiitel.

... Luuraja, kui ta asub tähtsate sündmuste keskpunktis, peab olema ääretult emotsionaalne, isegi sensitiivne nagu näitleja; kuid lõppkokkuvõttes peavad emotsioonid siiski olema allutatud julmale ja raudsele loogikale.
Kui vahel harva öösel Stirlitz end Issajevina lubas tunda, arutles ta, missugune peab olema tõeline luuraja. Koguma informatsiooni, läbi töötama objektiivsed andmed ja saatma need edasi keskusesse poliitiliste üldistuste tegemiseks ning otsuste vastuvõtmiseks? Või jõudma ise järeldustele, määrama ise perspektiivi ja esitama oma kaalutlused? Issajev leidis, et kui

luure hakkab tegelema poliitika planeerimisega, siis võib nii välja kukkuda, et soovitusi on palju, informatsiooni aga vähe. Ta pidas vääraks luure täielikku allutamist juba kindlaksmääratud poliitilisele kursile. Nii oli juhtunud Hitleriga, kes oli kindlalt veendunud Nõukogude Liidu nõrkuses ega võtnud kuulda sõjaväelaste ettevaatlikke arvamusi, et Venemaa ei olegi nii nõrk. Halb on ka see, arvas Issajev, kui luure kipub poliitikat endale allutama. Ideaalne oleks, kui luuraja mõistaks sündmuste arengutendentsi ja pakuks poliitikutele mitmeid võimalikke, tema seisukohast otstarbekaid lahendusi.
Luuraja, arvas Issajev, võib kahelda oma oletuste õigsuses, ainult üht ta ei või: ta ei tohi kahelda nende täielikus objektiivsuses.
Asudes nüüd tegema lõppkokkuvõtet materjalidest, mis tal kõigi nende aastate jooksul oli õnnestunud koguda, oli Stirlitz kohustatud kaaluma kõiki poolt- ja vastuargumente: kaalul oli Euroopa saatus ja järelduste tegemisel eksida ei tohtinud.
258

VIII. AINET MÕTISKLUSEKS (GÖRING)

Esimese maailmasõja lahingulendur, keiserliku Saksamaa kangelane Göring põgenes pärast esimest natside väljaastumist Rootsi. Seal sai temast tsiviillendur. Kord kohutava tormi ajal maandus ta oma ühe mootoriga aeroplaaniga Rockelstadi lossis, tutvus seal kolonel von Focki tütre Karin von Katzow'ga, lõi selle mehelt üle, sõitis tagasi Saksamaale, kohtus füüreriga, võttis 1923. aasta novembris osa natsionaalsotsialistide meeleavaldusest, sai haavata, pääses üle noatera arreteerimisest ja emigreerus Innsbrucki, kus Karin teda juba ees ootas. Neil polnud raha, kuid hotelliomanik toitis neid tasuta, sest ta oli natsionaalsotsialist nagu Göringki. Siis kutsus hotelli «Britannia» peremees Göringid Veneetsiasse, kus nad elasid 1927. aastani, päevani, mil Saksamaal kuulutati välja amnestia. Ei möödunud poolt aastatki, kui Göring ja veel üksteist natsi Riigipäeva liikmeteks said. Hitler kandideerida ei saanud, kuna ta oli austerlane.
Karin kirjutas emale Rootsi: «Riigipäeval istub Hermann koos kindral von Enniga Baierist. Seal on ka palju kriminaalseid tüüpe Punakaardist — Taaveti tähtedega ja punaste tähtedega, mis on tegelikult üks ja seesama. Kroonprints saatis Hermannile telegrammi: «Ainult teie oma hea rühiga võite esindada sakslasi.»»

Tuli valmistuda uuteks valimisteks. Füüreri otsuse kohaselt lahkus Göring parteitöölt ja jäi ainult Riigipäeva liikmeks. Tema tookordne ülesanne oli sõlmida sidemed selle maailma vägevatega. Parteil, kes kavatses võimule tulla, pidid olema laialdased kontaktid. Partei otsusel üüris Göring luksusliku maja Badenstraβel. Seal võttis ta vastu prints Hohenzollerni, prints Koburgi, ärimagnaate. Maja hingeks oli Karin. Veetlev ja aristokraatlik daam imponeeris kõigile: oli ju Rootsi ühe kõrgema aukandja tütar valinud kaasaks sõjasangari ja maapagulase, kes võitleb Lääne pehkinud demokraatiaga, mis pole suuteline bolševistlikule vandalismile vastu seisma.
Iga kord enne vastuvõttu sõitis varahommikul kohale Berliini natside organisatsiooni juht Goebbels. Ta oli sidepidaja partei ja Göringi vahel. Goebbels istus klaveri taha ja Göring, Karin ning Thomas — Karini poeg esimesest abielust — laulsid rahvalaule: natside liidri majas ei sallitud ameerika või prantsuse džässi lärmakaid rütme.
Nimelt siia, partei rahaga üüritud majja sõitsid 1931. aasta 5. jaanuaril Hitler, Schacht ja Thyssen. Just nimelt see uhke maja sai kuulda raha- ja tööstustuusade sobingust natsionaalsotsialistide juhi Hitleriga, kes kutsus Saksamaa töölisi üles «heitma endalt kominternliku bolševismi ja moraalselt laostunud imperialismi iket ja muutma Saksamaa rahvariigiks».
Pärast Röhmi putši, mil paljud veteranid füüreriga opositsiooni asusid, hakkasid liikuma jutud:

«Göring ei ole enam Hermann, temast on saanud president... Ta ei võta parteikaaslasi jutule, neid sunnitakse alandavalt tema kantselei ukse taga järjekorras seisma... Ta on uppunud luksusesse...»
259
Algul sosistasid seda partei lihtliikmed. Aga kui Göring 1935. aastal endale Berliini lähedale Karinhalle lossi ehitas, ei kaevanud Hitlerile tema peale mitte enam partei lihtliikmed, vaid ninamehed — Ley ja Sauckel. Goebbels leidis, et Göring oli juba Badenstraβel elades hakanud raisku minema.
«Luksus imeb endasse nagu mädasoo,» ütles ta, «Göringit tuleb aidata, ta on meile kõigile liiga kallis.»
Hitler sõitis Karinhallesse, vaatas lossi üle ja ütles:
«Jätke Göring rahule. Lõppude lõpuks on tema ainus, kes teab, kuidas diplomaatidega asju ajada. Karinhalle jäägu väliskülaliste vastuvõtmise residentsiks. Las olla! Hermann on selle ära teeninud. Teeme nii, et Karinhalle kuulub rahvale ja Göring ainult elab siin...»
Karinhalles veetis Göring aega Jules Verne'i ja Karl Mayd lugedes; need olid tema kaks lemmikkirjanikku. Siin pidas ta jahti kodustatud hirvedele ja õhtuti istus tundide kaupa kinosaalis: ta võis vaadata viit seiklusfilmi järjest. Seansi ajal rahustas ta külalisi:
«Olge mureta, lõpp on hea ...»
Siit, Karinhallest, sõitis ta pärast seiklusfilmide vaatamist Münchenisse Chamberlaine'i kapitulatsiooni vastu võtma, Varssavi getosse mahalaskmisi vaatama, Žitomiri slaavlaste hävitamist planeerima ...
1942. aasta aprillis, pärast Ameerika pommilennukite rünnakut Kielile, kui linn purustati ja maha põletati, teatas Göring füürerile, et rünnakust võtsid osa kolmsada vaenlase lennukit. Kieli gauleiter Groche, kes selle ühe päeva jooksul oli halliks läinud ja viimseni ära piinatud, lükkas Göringi teate dokumentaalselt ümber: rünnakust võttis osa kaheksasada pommilennukit, kuid Saksa lennuvägi oli jõuetu ega suutnud linna päästmiseks midagi ette võtta.
Hitler silmitses Göringit vaikides, põlglik grimass näol. Siis plahvatas:
«Mitte ükski vaenlase pomm ei lange Saksamaa linnadele!» ütles ta närviliselt, valulisel häälel, Göringist mööda vaadates. «Kes oli see, kes seda rahvale kuulutas? Kes kinnitas seda meie parteile?! Raamatutest olen lugenud hasartmängude kohta — bluff on mulle tuttav mõiste! Saksamaa ei ole roheline kalev kaardilaual, kus võib hasartmänge mängida. Te olete uppunud küllusesse ja luksusesse, Göring! Te elate sõja ajal nagu imperaator või juudi plutokraat! Te peate vibupüssiga hirvedele jahti, aga vaenlase lennukite suurtükkidest tulistatakse minu rahvust! Juhi kutsumus on rahvuse suurus! Juhi pärisosa on tagasihoidlikkus! Juhi kutse nõuab lubaduste 'ja nende täitmise täpset vastavust!»
Riigimarssali ihuarstide diagnoosist sai teatavaks, et pärast Hitleri sõnade ärakuulamist läks Göring koju ning heitis paiavikuga ja tugeva närvivapustusega voodisse.
Seega siis sai nats number kaks, Hitleri ametlik järglane, 1942. aastal nii alandava kriitika osaliseks, pealegi füüreri ametkonna juuresolekul. See sündmus kanti otsekohe toimikusse, mida Himmler Göringi kohta pidas, ja järgmisel päeval andis SS-reichsführer Hit-
260
lerilt luba küsimata korralduse füüreri lähima kaasvõitleja telefonikõnede pealtkuulamiseks. Muide, esimest korda oli Himmler riigimarssali telefonikõnesid nädal aega pealt kuulanud juba siis, kui puhkes skandaal Göringi venna Albertiga, kes juhtis Skoda tehaste eksporti. Solvatute kaitsjana tuntud Albert oli kirjutanud venna planki kasutades kirja Mauthauseni laagri komandandile: «Otsekohe vabastage professor Kisch, kelle vastu puuduvad kaalukad süütõendid.» Ja kirjutanud alla: Göring. Ilma eesnime algustäheta. Ehmunud komandant laskis korraga lahti kaks Kischi. Üks oli professor ja teine põrandaalune. Göringilt nõudis

venna väljaaitamine suurt vaeva ja lõpuks päästis ta venna sel teel, et rääkis füürerile kogu seda lugu kui anekdooti.
Aga kõigest hoolimata kordas Hitler:
«Minu järglaseks ei või saada keegi teine peale Göringi. Esiteks pole ta kunagi iseseisvat poliitikat ajama kippunud, teiseks on ta rahva seas populaarne ja kolmandaks on ta vaenlase ajakirjanduses peamine karikatuuriobjekt.»
Niisugusel arvamusel oli Hitler mehest, kes võimu haaramisel oli ära teinud kogu praktilise töö, mehest, kes täiesti siiralt oli öelnud ei kellelegi muule kui oma naisele, ja mitte magnetofoni jaoks — siis ta veel ei uskunud, et kaasvõitlejad võiksid teda kunagi pealt kuulata—, vaid öösel voodis:
«Mitte mina ei ela, vaid minus elab füürer ...»

IX. 15. 02. 1945 (KELL 22.32)

(RSHA 4. osakonna (gestaapo) ülema SS-obergruppenführer Mülleri parteilisest iseloomustusest: «NSDAP liige 1939. aastast. Tõeline aarialane. Iseloom põhjamaine, kindel. Sõprade ja töökaaslastega seltsiv ja tasakaalukas. Reich'i vaenlaste vastu halastamatu. Eeskujulik perekonnaisa. Kompromiteerivaid sidemeid pole olnud. Töös on näidanud end silmapaistva organisaatorina ...»)
Reichi julgeolekuameti SD šeff Ernst Kaltenbrunner kõneles tugeva Viini aktsendiga. Ta teadis, et see füürerit ja Himmlerit vihastas, ja oli sellepärast foneetikaga tegelnud,, et ehtne ülemsaksa hääldus ära õppida. Kuid midagi mõistlikku sellest kavatsusest välja ei tulnud. Ta oli Viini küljes nii kinni, et ei suutnud end kordki päevas vallatu, lohakavõitu, veidi labase Viini dialekti asemel korralikku kirjakeelt kõnelema sundida. Viimasel ajal Kaltenbrunner enam ei teeselnudki sakslast, vaid rääkis kõigiga austerlase kombel. Alluvate puhul oli tema Viini murre isegi Innsbrucki aktsendiga: mägiausterlased kõnelevad täiesti isesuguselt ja Kaltenbrunnerile meeldis vahel oma alluvaid täbarasse olukorda seada, sest nad ei julgenud arusaamatuid sõnu üle küsida ja läksid kohutavalt ähmi täis.
Ta vaatas gestaapo šefile SS-obergruppenführer Müllerile üksisilmi otsa ja ütles:
261
«Ma ei taha teis äratada tigedat kahtluseussi partei- ja võitluskaaslaste suhtes, aga need on faktid. Esiteks, Stirlitz on, tõsi küll, kaudselt, aga siiski osaline Krakovi operatsiooni nurjumises. Ta oli siis seal, ja asjaolude kummalise kokkulangevuse tõttu jäi linn terveks, kuigi oleks pidanud õhku lendama. Teiseks, ta tegeles kadunud «V»-ga, aga pole seda siiamaani leidnud, «V» läks kaduma, ja annaks jumal, et ta kuhugi Weichseli-äärsesse sohu uppus. Kolmandaks, ta tegeleb ka praegu kättemaksurelvaga, ja kuigi lausa läbikukkumisi ei ole, pole märgata ka edusamme ja erilisi kordaminekuid. Kuid tegelemine ei tähenda ainult teisiti-mõtlejate kinninabimist. See tähendab ka nende abistamist, kes mõtlevad õigesti ja perspektiivselt. . . Neljandaks, see rändav raadiojaam, mida ta otsima hakkas ja mis koodi järgi otsustades teenib bolševike strateegilise luure huve, töötab Berliini ümbruses edasi. Mul oleks hea meel, Müller, kui te otsekohe minu kahtlustused hajutaksite. Stirlitz on mulle sümpaatne ja ma tahaksin, et te minu ootamatud kahtlused dokumentaalselt ümber lükkaksite.»
Müller oli täna terve öö töötanud ja magamata. Ta pea huugas, seepärast vastas ta ilma oma tavaliste jõhkravõitu naljadeta:
«Ma ei ole tema kohta iialgi signaale saanud. Kuid meie töös pole vigade ja ebaõnnestumiste vastu keegi kaitstud.»
«Niisiis teile näib, et olen täiesti valel arvamusel?»
Kaltenbrunneri küsimuses oli kuulda karme noote ja väsimusele vaatamata tabas Müller selle ära.

«Ei, mispärast...» vastas Müller. «Kui kahtlus on tekkinud, tuleb seda igast küljest analüüsida, miks minu ametkonda siis üldse pidada? Rohkem teil mingeid fakte pole?» küsis Müller.
Kaltenbrunner tõmbas suitsu kurku, köhis tükk aega, läks näost siniseks ja tema kaelasooned paisusid ning tõmbusid lillakaks.
«Kuidas teile öelda,» vastas ta pisaraid pühkides. «Ma palusin, et tema kõnelusi meie inimestega mõne päeva jooksul lindistataks. Need, keda ma vastuvaidlematult usaldan, räägivad omavahel avameelselt olukorra traagilisusest, meie sõjaväelaste nürimeelsusest, Ribbentropi kretinismist, lobamokk Göringist, kohutavast lõpust, mis meid kõiki ootab, kui venelased Berliini tungivad. .. Aga Stirlitz vastab: «Tühi jutt, kõik on korras, asjad arenevad normaalselt.» Armastus isamaa ja füüreri vastu ei seisa selles, et kolleegidele pimesi valetada . . . Ma küsin endalt: «Kas ta pole loll?» Meil on ju palju juhmardeid, kes mehaaniliselt Goebbelsi abrakadabrat kordavad. Ei, loll ta ei ole. Miks ta siis pole siiras? Või ei usalda ta ühtegi inimest, või kardab või sepitseb midagi ja tahab sellepärast kristalselt puhas olla. Äga mida ta siis sepitseb? Kõik tema operatsioonid peavad ulatuma välismaale, mõnda neutraalsesse riiki. Ja ma küsisin endalt: «Aga kas ta sealt tagasi tuleb? Ja kui tuleb, kas pole ta seal ühendusse astunud opositsionääridega või muude lurjustega?» Ma ei osanud sellele ei eitavalt ega jaatavalt vastata.»
Müller küsis:
«Kas vaatate tema toimiku kõigepealt ise läbi või võtan selle kohe enda kätte?»
262
«Võtke enda kätte,» kavaldas Kaltenbrunner, sest ta oli kõik materjalid juba jõudnud läbi vaadata. «Ma pean füüreri juurde sõitma.»
Müller vaatas Kaltenbrunnerile küsivalt otsa. Ta ootas, et too räägib punkri kohta mingeid värskeid uudiseid, kuid Kaltenbrunner ei lausunud sõnagi. Ta tõmbas lahti alumise laualaeka, võttis sealt pudeli «Napoleoni», nihutas klaasi Müllerile lähemale ja küsis:
«Olete täna vist kõvasti joonud?»
«Ma pole tilkagi võtnud.»
«Miks teie silmad siis nii punased on?»
«Olen magamata — oli palju tööd Prahaga seoses. Meie mehed said seal põrandaaluste grupile jälile.»
«Krügerist on Prahas suur abi. Ta on oivaline käsutäitja, kuigi fantaasiat on tal vähevõitu. Jooge konjakit, see virgutab.»
«Vastupidi, konjak teeb mind uniseks. Mulle meeldib viin.»
«See teid küll uniseks ei tee,» naeratas Kaltenbrunner ja tõstis klaasi. «Proosit!»
Ta jõi selle ühe sõõmuga tühjaks ja kõrisõlm jõnksatas kiiresti nagu alkohoolikul alt üles.
«Kõvasti tinutab,» mõtles Müller konjakit imedes, «küllap kallab kohe ka teise.»
Kaltenbrunner läitis odava ja kange «Caro» sigareti ja küsis:
«Noh, kas tahate korrata?»
«Tänan,» vastas Müller, «hea meelega.»

X. AINET MÕTISKLUSEKS (GOEBBELS)

Stirlitz pani Göringiga lehe kõrvale ja nihutas lähemale lehe Goebbelsi profiiliga. Seikluste pärast Babelsbergis, kus asus Reich'i filmistuudio ja elasid näitlejannad, hüüti teda Babelsbergi härjavärsiks. Tema toimikus seisis proua Goebbelsi ja Göringi jutuajamise üleskirjutus, mis oli tehtud ajal, kui propaganda riigiminister kurameeris näitlejatar Lida Baroväga. Tookord oli Göring tema naisele öelnud:
«Eitede pärast ta oma kaela ükskord murrab. Inimene, kes vastutab meie ideoloogia eest, teeb endale häbi, ajades ringi räpaste tšehhitaridega!»
Füürer andis proua Goebbelsile nõu, et too end lahutada laseks.

«Ma aitan teid,» ütles ta, «ja kuni teie mees ei õpi ennast nii üleval pidama, nagu on kohane tõelisele natsionaalsotsialistile, kõrge moraaliga inimesele, kes peab pühaks oma kohust perekonna ees, keeldun temaga isiklikult kohtumast...»
Nüüd oli see kõik tagaplaanile jäänud. Tänavu jaanuaris tuli Hitler Goebbelsi sünnipäevale. Ta tõi proua Goebbelsile lillekimbu ja ütles:
«Palun vabandage hilinemise pärast, aga ma sõitsin läbi kogu Berliini, enne kui lilli sain: Berliini gauleiter parteikaaslane Goebbels on sulgenud kõik lilleärid — totaalses sõjas pole lilli vaja...»
263

Kui Hitler neljakümne minuti pärast lahkus, ütles õnnelik Magda Goebbels:
«Göringite poole poleks füürer iialgi läinud ...»
Berliin oli varemeis, rinne asus tuhandeaastase riigi pealinnast saja neljakümne kilomeetri kaugusel, kuid Magda Goebbels pühitses oma võitu, ja mees seisis ta kõrval, nägu õnnest kaame: pärast kuueaastast vaheaega oli füürer neid külaskäiguga austanud.
Stirlitz joonistas suure ringi ja hakkas seda ühtlaste sirgete joontega aeglaselt viirutama. Talle meenusid Goebbelsi päevikud. Stirlitz teadis, et nende vastu oli huvi tundnud reichsführer ja ta oli omal ajal teinud kõik, et nendega tutvuda. Stirlitzil oli õnnestunud vaadata vaid mõne lehe fotokoopiat. Et tal oli fenomenaalne mälu, siis pildistas ta teksti visuaalselt, jättes selle peaaegu mehaaniliselt, ilma vähimagi jõupingutuseta meelde.
«... Inglismaal möllab gripiepideemia,» kirjutas Goebbels. «Isegi kuningas on haige. Oleks tore, kui see epideemia Inglismaale saatuslikuks saaks, aga selleks et täide minna, on see liiga ilus.
2. märts 1943. Ma ei puhka enne, kui kõik juudid on Berliinist koristatud. Pärast jutuajamist Speeriga Obersalzbergis sõitsin Göringi juurde. Sel natsionaalsotsia-listil on keldris 25 000 pudelit sampust! Tal oli seljas tuunika ja selle värv pani mind iiveldama. Aga mis parata, teda tuleb võtta sellisena, nagu ta on.»
Stirlitzile tuli meelde, et Himmler oli öelnud Goebbelsi kohta täpselt samad sõnad. See oli neljakümne teisel aastal. Goebbels elas siis suvilas, mitte perekonna seltsis suures majas, vaid väikeses tagasihoidlikus kotedžis, mis oli ehitatud «töö tegemiseks». Kotedž seisis järve kaldal, sinna sai minna ümber piirdeaia, läbi kõrkjate, kus vesi ulatus ainult pahkluudeni, ja SS-i valvepost jäi tükk maad eemale. Seal käisid tema juures näitlejannad: nad sõitsid elektrirongiga kohale ja tulid siis jalgsi läbi metsa. Goebbels pidas natsionaalsotsialistid kohatuks luksuseks naisi enda juurde autoga sõidutada. Ta ise läks neile läbi kõrkjate vastu ja hommiku eel, kui valvesõdurid magasid, saatis nad jälle sama teed tagasi. Himmlerile oli see muidugi teada. Ja siis ükskord ta ütleski: «Teda tuleb võtta sellisena, nagu ta on...»
(Samas kotedžis viseeris Goebbels Göringi kantseleist saadetud korralduse, mis kohustas Berliini gestaapot hävitama kolme päevaga nelikümmend kuus tuhat tööstuses töötavat juuti; nimelt siin kirjutas ta kirja Alfred Rosenbergile, kus tegi ettepaneku hävitada kavatsetud poolteise miljoni asemel kolm miljonit tšehhi; nimelt siin koostas ta Leningradi hävitamise puhuks korraldatava propagandakampaania plaani...)
«Göring ütles mulle,» jätkas Goebbels oma päevikus, «et Aafrikat pole meile vaja. Meil tuleb arvestada inglaste ja ameeriklaste jõudu. Aafrika kaotame nagunii.» Ta oli saatnud sinna oma asetäitja lennuväe alal feldmarssal Albert Kesselringi ja küsis minu käest ikka ja jälle, kust bolševikud oma sõdurid, ja relvad võtavad. Ta ei suutnud mõista, kuidas saab Briti plutokraatia bolševikega koos töötada, eriti toonitas ta Churchilli tervitust Punaarmee kahekümne viienda aastapäeva

puhul. Väga häid sõnu ütles ta bolševismivastase propaganda kohta. Iseäranis sügava mulje jätsid talle minu edasised sellealased plaanid. Tõsi küll, ta on apaatne. Teda peab julgustama. Ilma temata on juhtimine võimatu.
Göring ütleb: «Need kindralilurjused seletavad meie kaotusi idas vene talvega, aga see on vale! Või Paulus on kangelane?! Ta hakkab ju varsti Moskva raadios esinema! Miks me rahvale valetame, et ta hukkus kangelasena? Füürer pole kolm aastat puhanud. Päevavalgust nägemata elab ta punkris spartalase elu. Kolm sõja-aastat on talle olnud hirmsamad kui viiskümmend harilikku aastat. Aga ta ei taha mind kuulata. Füürer tuleb armee juhtimisest vabastada. Nagu alati partei kriiside ajal peavad lähemad kaasvõitlejad koonduma tema ümber ja ta päästma!»
Göring ei tee endale illusioone, mis meist kaotuse korral saab, juba üksi juudiküsimuse lahendamine läheb meile midagi maksma!
«Sõda lõpeb poliitilise krahhiga,» jäin temaga nõusse.
Siis tegingi talle ettepaneku, et «kolme komitee» asemel tuleks moodustada Reich'i kaitsenõukogu eesotsas mehega, kes füürerit juba revolutsiooni ajal abistas. Göring oli rabatud, kõhkles kaua aega, aga hiljem andis siiski põhimõttelise nõusoleku. Göring tahab võita Himmlerit. Funcki ja Ley võitsin mina. Speer on nagunii minu mees. Göring otsustas pärast Itaalia-lendu kohe Berliini sõita. Seal kohtume. Enne vestleb Speer füüreriga. Mina samuti. Kohtade jagamise küsimuse otsustame hiljem.
9. märts 1943. Lendasin Vinnitsasse. Sain kokku Speeriga. Ta ütles, et füürer tunneb end hästi, aga on Saksamaa pommitamise pärast Göringi peale väga vihane. Füürer võttis mu vastu ja olin õnnelik, et sain terve päeva tema seltsis veeta. Kandsin talle üksikasjalikult ette õhurünnakutest Berliinile. Ta kuulas mind tähelepanelikult ja siunas kõvasti Goringit. Göringiga seoses rääkis ta ka kindralitest. Ütles, et ei usalda neist ühtegi ja ainult sellepärast juhib armeed ise.
12. märts 1943. Käskisin meie ajakirjanduses avaldada reparatsiooninõuded, mis Inglismaa saksa rahvale esitab, kui peaksime sõja kaotama. See vapustab sakslasi. Kaks tundi noomisin Ribbentroppi, kes nõuab, et peaksime Prantsusmaad suveräänseks riigiks ega tegeleks seal parteipropagandaga. Jumal tänatud, Göring on hakanud sagedamini inimeste hulgas käima. Tema autoriteeti tuleb kindlustada.
12. aprill 1943. Sõitsin konverentsile, mille Göring juhtkonna kriisiga seoses kokku oli kutsunud. Sõitsime Funckiga Freilassingisse.Ja siis tuli mul haigushoog. Kutsusin professor Morelli ja ta keelas mul edasisõitmise. Speeri vastu võitles konverentsil Sauckel.
20. aprill 1943. Demonstratsioon füüreri 54. sünnipäeva auks. Mind külastas Ley ja rääkis Obersalzburgi konverentsist. Sealne õhkkond polnud talle meeldinud. Ta ei usu, et Göring Reich'i juhiks saab, sest ta on end lennuväe ja õhurünnakutega kompromiteerinud. Füüreril on hea meel, et minu suhted Göringiga on paranenud. Ta arvab, et kui partei autoriteedid isamaa hüvanguks on ühinenud, siis tema ja partei ainult võidavad sellest. Tuli Speer. Ta arvab, et Göring on väsinud
265
ja Sauckel põeb paranoiat. Schirach, nagu füürer ütles, on langenud Viini reaktsionääride mõju alla ja seepärast torpedeerib totaalse sõja ideed...»

Stirlitz kägardas Göringi ja Goebbelsi kujutisega lehed kokku, süütas küünlaleegis põlema ja viskas kaminasse. Siis segas malmroobiga tuha laiali, astus uuesti laua juurde ja läitis sigareti.
«Goebbels ilmselt provotseeris Göringit. Päevikusse aga pani kirja enda ja järeltulijate jaoks, kaval nagu ta oli. Ja kõik tuligi päevavalgele. Kuid ta on hüsteerik, ta ei teinud seda kuigi osavalt. Avaldas ilmselt veel kord armastust füürerile. Kas tal mitte enne Himmleriga juttu polnud, kui ta nii diplomaatlikult haigeks jäi ja Obersalzbergi konverentsile ei sõitnud, kuigi oli selle kokkukutsumise idee Göringile ise pähe pannud?»

Stirlitz nihutas endale lähemale kaks ülejäänud lehte: Himmler ja Bormann.
«Göringi ja Goebbelsi jätan mängust välja. Göring nähtavasti oleks võinud läbirääkimiste peale välja minna, aga ta on ebasoosingus, ta ei usalda kedagi, tal ei ole poliitilist jõudu. Goebbels? Ei. Tema seda ei tee. Ta on fanaatik ja jääb lõpuni ustavaks. Üks kahest: Himmler või Bormann. Kummale neist panus teha? Himmlerile? Tema ei saa ilmselt kunagi läbirääkimistega nõustuda: ta teab, kuidas tema nime vihatakse ... Jah, Himmlerile...»

Just sel ajal jõudis Göring füüreri punkrist Karinhallesse tagasi. Ta põsed olid auku vajunud, nägu kahvatu ja pea lõhkus valutada. Täna hommikul oli ta autoga rindel käinud, kohas, kus vene tankid läbi olid murdnud. Sealt tormas ta otsekohe Hitleri juurde.
«Rindel puudub igasugune kord,» ütles ta, «seal valitseb täielik kaos. Sõdurite pilk on nüristunud. Nägin purjus ohvitsere. Bolševike pealetung tekitab armees hirmu, loomalikku hirmu ... Ma arvan ...»
Hitler kuulas teda poolsuletud silmi, hoides parema käega vasakut küünarnukki, mis kogu aeg võbises.
«Ma arvan ...» kordas Göring.
Hitler ei lasknud tal jätkata. Ta ajas end vaevaliselt püsti, tema punetavad silmad läksid pärani ja vuntsid tõmblesid põlastavalt.
«Ma keelan teil edaspidi rindele sõitmise!» ütles ta oma endise, tugeva häälega. «Ma keelan teil paanika tekitamise!»
«See ei ole paanika, vaid tõde,» hakkas Göring oma elu jooksul esimest korda füürerile vastu ja tundis samas, kuidas tal varbad ja sõrmed külmaks tõmbusid. «See-on tõde, mu füürer, ja minu kohus on teile seda öelda.»
«Jääge vait! Parem tegelge lennuväega, Göring. Ärge toppige oma nina sinna, kus on vaja külma verd, ettenägelikkust ja jõudu. Seda, nagu selgub, teil pole. Keelan teil rindele sõitmise nüüd ja igavesti.»
Göring oli hävitatud ja lömastatud, ta tundis seljaga, kuidas need füüreri adjutandihakatised talle järele muigasid.
266
Karinhalles ootasid teda lennuväe staabiohvitserid: ta oli punkrist lahkudes andnud käsu oma mehed siia kutsuda. Kuid nõupidamist ilustada ei õnnestunud, sest adjutant kandis ette, et on saabunud SS-reichsführer Himmler.
«Ta palus kokkusaamist nelja silma all,» ütles adjutant selle piskuse tähendusrikkusega, mis ümberkaudsete silmis tema tööle mõistatuslikkuse oreooli andis.
Göring võttis reichsführeri vastu raamatukogus. Himmler oli muhelev ja rahulik nagu alati. Ta istus tugitooli, võttis prillid eest, puhastas neid tükk aega seemisnahkse lapiga ja lausus siis ilma igasuguse sissejuhatuseta:
«Füürer ei saa enam olla rahvuse juht.»
«Mis siis teha?» küsis Göring masinlikult, jõudmata Himmleri sõnadest õieti ehmudagi.
«Punkris on muidugi SS-väed,» jätkas Himmler niisama rahuliku ja kiretu häälega, «kuid asi pole lõpuks selles. Füüreri tahe on halvatud. Ta ei suuda otsuseid langetada. Me peame pöörduma rahva poole.»
Göring vaatas paksu musta mappi Himmleri põlvedel. Talle tuli meelde, kuidas ta naine oli neljakümne neljandal aastal sõbrannaga telefoni teel rääkides öelnud: «Parem sõida siia, telefoniga on kardetav rääkida, meid kuulatakse, pealt.» Göringile meenus, kuidas ta oli vastu lauda koputanud ja naisele märku andnud: «Ära räägi nii, see on hullumeelsus.» Ka praegu vaatas ta musta mappi ja mõtles, et seal sees võib olla magnetofon ja et see jutt mängitakse kahe tunni pärast füürerile ette. Ja siis on lõpp.
«Tema võib rääkida mida tahes,» mõtles Göring Himmlerist, «provokaatorite juht ei saa aus inimene olla. Ta juba teab mu tänasest häbist füüreri juures. Ta tuli partiid lõpuni mängima.»

Himmler omakorda sai aru, mida nats number kaks mõtleb. Ta ohkas ja otsustas Göringit aidata:
«Teie olete järglane, järelikult saab teist president. Mina saan seega riigikantsleriks.»
Ta mõistis, et rahvus ei lähe temaga kui SS-i juhiga kaasa. Tarvis oli variisikut.
Göring vastas endist viisi automaatselt:
«See on võimatu...» Ta viivitas veidi ja lisas siis väga tasa, mõeldes, et sosin ehk ei jõua magnetofonini, kui see peaks olema musta mappi peidetud: «See on võimatu. President ja kantsler peab olema üks ja sama isik.»
Himmler muigas, istus mõne hetke vaikides, hüppas siis vedruna püsti, vahetas Göringiga parteitervituse ja väljus vaikselt raamatukogust ...

XI. 15. 02. 1945 (KELL 23.54)

Stirlitz läks garaaži. Pommitamine kestis, aga talle tundus, et kusagil kaugemal, Zosseni kandis. Stirlitz avas garaažiukse, istus, rooli taha ja lülitas süüte sisse. «Horchi» võimas forsseeritud mootor hakkas ühtlaselt mürisema.
Ta pani raadio mängima. Kostis ajaviitemuusikat, õhurünnakute ajal anti harilikult ikka lõbusaid laule. Nii oli see alati: kui rindel kõvasti peksa saadi või taevast pomme kaela sadas, tulid raadiost meeleolukad naljasaated ... «Las käia! Põrutame kiiresti, et pommi alla ei jääks. Enamasti kukuvad pommid liikumatutele objektidele. Sõidame seitsmekümnega, siis väheneb ka tabamise tõenäosus seitsekümmend korda...»
Tema radistid Erwin ja Katrin elasid Spree kaldal Köpenick-straβel. Mõlemad magasid juba. Viimasel ajal heitsid nad väga vara magama, sest Katrin ootas last.
«Sa näed hea välja,» ütles Stirlitz, «sa kuulud nende väheste naiste hulka, keda rasedus ilusamaks teeb.»
«Rasedus teeb iga naise ilusaks,» vastas Katrin, «sul lihtsalt pole võimalust olnud seda näha.»
«Pole,» muigas Stirlitz, «selles on sul õigus.»
«Kas tahad piimaga kohvi?» küsis Katrin.
«Kust te piima saite? Unustasin kaasa võtta. Pagan võtaks!...»
«Vahetasin ülikonna vastu,» ütles Erwin. «Ta peab iga päev kas või natukenegi piima saama.»
Stirlitz silitas Katrini põske ja küsis: «Kas mängid meile midagi?»
Katrin istus klaveri taha, sirvis noodivirna ja võttis välja Bachi. Stirlitz astus akna juurde ja küsis Erwinilt tasakesi:
«Oled sa kontrollinud, kas nad sulle ventilatsiooniavasse mingit vigurit ei ole sokutanud?»
«Vaatasin järele, ei ole. Milles asi on? Kas su vennad SD-st on jälle mingi uue jõleduse leiutanud?»
«Kurat neid teab.»
«Noh?» küsis Erwin. «Mis uuemat?»
Stirlitz köhatas ja vangutas pead.
«Tead,» hakkas ta aegamisi rääkima, «ma sain ülesande...» ta köhatas uuesti. «Tuleb välja uurida, kes kõrgematest bossidest Läänega separaatläbirääkimisi pidama kavatseb hakata. Nad peavad silmas hitlerlikku juhtkonda, mitte väiksemaid selle. Kena ülesanne, mis? Lõbus värk, kas pole? Seal nähtavasti arvatakse, et kui.ma pole selle kahekümne aasta jooksul sisse kukkunud, siis olen järelikult kõikvõimas. Poleks paha saada Hitleri asetäitjaks. Või trügida juba kohe füüreriks, mis? Kas sa ei märka, et ma olen irisema hakanud?»
«See sobib sulle,» vastas Erwin.
«Kuidas sa mõtled sünnitada, lapsuke?» küsis Stirlitz, kui Katrin mängimise lõpetas.
«Minu teada ei ole mingisugust uut moodust veel leiutatud,» naeratas naine.

«Rääkisin üleeile ühe akušööriga... Ma ei taha teid hirmutada, kullakesed...» Ta astus Katrinile lähemale ja palus: «Mängi õige veel midagi. Ma ei taha teid hirmutada, kuigi ise kohkusin küll kõvasti. See vana arst ütles mulle, et sünnitamise ajal võib ta kindlaks teha iga naise päritolu.»
«Ma ei saa aru,» ütles Erwin. Katrin katkestas mängimise.
«Ära ehmata, kõigepealt kuula ära ja siis mõtleme, mismoodi sellest supist välja tulla. Saad aru, sünnitamisel naised ju karjuvad.»
«Tänan,» vastas Katrin, «mina mõtlesin, et nad laulavad.»
Stirlitz vangutas pead ja ohkas.
«Tead, nad karjuvad emakeeles. Sünnikoha murrakus. Järelikult karjud sina oma ema appi rjazani murdes ...»
Katrin mängis edasi, aga Stirlitz nägi, kuidas ta silmad pisaraid täis valgusid.
«Mis siis teha?» küsis Erwin.
«Kui saadaks teid Rootsi? Selle saan ma ilmselt ära korraldada.»
«Ja jääd üldse ilma radistita?» küsis Katrin.
«Mina jään siia,» lausus Erwin. Stirlitz vangutas eitavalt pead:
«Katrinit üksi minna ei lasta. Ainult koos mehega. Erwin on sõjainvaliid, vajab sanatooriumiravi, sakslastest sugulastelt Stockholmist tuli kutse ... Üksi sind ei lasta. Meil on ju Rootsi natsina kirjas Erwini onu, mitte sinu oma ...»
«Me jääme siia,» sõnas Katrin. «Pole viga. Ma karjun saksa keeles.»
«Võid lisada natuke vene sõimu, kuid kindlasti Berliini aktsendiga,» naljatas Stirlitz.
«Räägime sellest homme: mõtleme kõik läbi kiirustamata ja kangelaslike emotsioonideta. Lähme, Erwin, sideseansi aeg jõuab kätte. Homme otsustame olenevalt sellest, mis mulle vastatakse.»
Viie minuti pärast lahkusid mehed majast. Erwinil oli käes kohver raadiojaamaga. Nad sõitsid umbes viisteist kilomeetrit Ransdorfi suunas, siis keerasid metsa ja Stirlitz pani mootori seisma, õhurünnak kestis ikka veel. Erwin vaatas kella ja ütles:
«Kas alustame?»
«Lase käia.»
«Aleksile. Olen endiselt veendunud, et ükski arukas Lääne poliitik ei nõustu SS-iga läbirääkimisi pidama. Aga et ülesanne on antud, asun seda täitma.
Arvan, et osa teilt saadud andmeid peaksin teatavaks tegema Himmlerile. Temale tuginedes saan edaspidi otseselt jälgida inimesi, kes teie arvates võimalike läbirääkimiste kanaleid otsivad. Minu «kaebus» Himmlerile — üksikasjad ajan siin kohapeal korda, ilma teiega nõu pidamata — aitab mul informeerida teid kõigist faktidest nii teie hüpoteesi poolt kui ka vastu. Muud teed ma praegu ei näe. Nõusolekust palun teatada Erwini kaudu.
Justas.»
269
Moskvas mõjus see ettekanne pommiplahvatusena.
«Justas on sissekukkumise äärel,» ütles Keskuse juht. «Kui ta läheb otse Himmleri juurde, on ta omadega läbi ja teda ei päästa miski. Isegi kui oletada, et Himmler otsustab temaga mõni aeg mängida ... Aga vaevalt küll, ta ei ole SS-reichsführeri silmis sellise kaliibriga mees. Teatage talle homme hommikul, et keelame selle kategooriliselt.»
Stirlitz ei võinud teada seda, mida teadis Keskus, sest andmed, mis Keskus viimase paari kuu jooksul oli kogunud, andsid Himmlerist täiesti teistsuguse, ootamatu pildi.

XII. AINET MÕTISKLUSEKS (HIMMLER)

Himmler ärkas äkki, nagu oleks teda õlast raputatud. Ta tõusis voodis istuli ja vaatas kähku ringi. Oli väga vaikne. Väikese äratuskella helendavad osutid näitasid viiendat hommikutundi.

«Vara,» mõtles Himmler, «vähemalt tunni peaks veel magama.»
Ta haigutas, heitis uuesti pikali ja pööras näo seina poole. Avatud õhuaknast kostis metsamüha. õhtust peale sadas lund ja Himmler kujutas ette, kui ilug. on praegu selles vaikses ja inimtühjas talvises metsas. Ja äkki torkas pähe: tal oleks hirm üksi metsa minna, sama suur hirm kui lapsepõlveski.
Himmler tuli voodist välja, tõmbas hommikumantli selga ja astus laua juurde. Lampi süütamata istus ta puust tugitooli servale ja pani käe mustale telefonile.
«Tütrele oleks vaja helistada,» mõtles ta. «Tüdruk rõõmustaks. Tal on ju neid rõõme nii vähe.»
Kirjutuslaua klaasi all oli suur foto: kaks rõõmsalt ja muretult naeratavat poissi.
Ootamatult selgesti ilmus Himmleri silme ette Bormanni nägu ja ta mõtles: see lurjus on süüdi, et ta ei saa praegu tütrele helistada ja öelda: «Tere, tütreke, isa räägib. Mis sa täna ka unes nägid?» Poistele ei saa ta samuti helistada, sest need sündisid väljaspool seaduslikku abielu. Himmleril oli meeles Bormanni vaikimine, kui ta neljakümne kolmandal aastal palus parteikassast kakskümmend tuhat marka laenu, et ehitada Marthale, oma kahe poja emale, väike villa Baierisse, kaugemale õhurünnakutest. Ta mäletas, kuidas füürer, kes Bormannilt sellest teada oli saanud, teda mitu korda Peakorteris lõunasöögi ajal kahtlevalt silmitses. Sellepärast ei saanud ta end naisest lahutada, kuigi ta perekonnast juba kuus aastat lahus elas.
«Bormann pole siin milleski süüdi,» jätkas Himmler oma mõtet, «ma olen ebaõiglane. Selles see paks lojus süüdi ei ole. Ma oleksin nõus välja kannatama kõik lahutusega seotud alandused. Ma oleksin lasknud end lahutada, kuigi SS-i põhikiri suhtub perekonna lõhkumisse eitavalt. Kuid ma poleks suutnud tütrele haiget teha.»
Himmler naeratas, tuletades meelde päris algust, näljaaega, kui ta naisega Nürnbergis pimedas ja külmas toapugerikus elas. See oli

kõigest kaheksateist aastat tagasi. Siis oli ta füüreri «venna» Gregor Strasseri sekretär. Parteiorganisatsioonide vahel sidet luues sõitis ta mööda Saksamaad ringi ja magas raudteejaamades, toiduks leib ja joogiks kohviks nimetatav lake. Tookord, 1927. aastal, ta veel ei mõistnud, et SS-i moodustamise idee andis Strasserile SA juhi Röhmi vastu alanud võitlus. Tollal Himmler uskus, et SS-i loomine on vajalik parteijuhtide kaitsmiseks punaste eest. Ta uskus siis tõsiselt, et punased tahavad töötavate sakslaste suurt juhti ja ainsat sõpra Adolf Hitlerit hävitada. Ta riputas oma laua kohale Hitleri suure portree. Ja kui Hitler kord Strasseri poolt läbi sõitis ja oma tohutu portree all kõhetut tedretähnilist noormeest nägi, ütles ta:
«Kas maksab üht partei liidrit teistest natsionaalsotsialistidest nii palju kõrgemale tõsta?» Himmler vastas:
«Ma kuulun parteisse, kellel ei ole liidrit, vaid juht!» Hitler pidas seda meeles.
Tehes füürerile ettepaneku, et too määraks asjaloodud SS-salkade juhiks Himmleri, arvestas Strasser, et esijoones hakkab SS teenima tema huve võitluses Röhmi vastu ja aitab tal parteile ning füürerile mõju avaldada. Tema juhtimisel ühinesid esimesed kakssada esseslast, kõigest kakssada. Kuid ilma SS-ita poleks füürer 1933. aastal võitnud — sellest sai Himmler väga hästi aru. Pärast võitu aga määras füürer Strasseri kõigest Müncheni kriminaalpolitsei ülemaks. Ja siis tuli Himmleri juurde Gregor Strasser, mees, kes oli ta parteisse vastu võtnud, SS-i moodustamise idee autor, partei teoreetik ja ideoloog. Tollal oli Strasser füüreriga juba opositsioonis ja deklareeris parteiveteranidele avalikult, et Hitler on end suurtöösturitele, nen-dele veristele kapitalistidele Kruppile ja Thyssenile maha müünud. «Rahvas tuli meiega kaasa ainult sellepärast, et me kuulutasime püha sõja nii juudi kui ka saksa päritoluga rahatuusadele. Hitler astus nendega kontakti. Ta lõpetab halvasti, Heinrich,» oli Strasser tookord öelnud. «SS

võib saada veel suuremaks jõuks, ja teie võimuses on juhtida liikumine tagasi puhta ja õilsa alguse juurde.»

Kuid tollal ta katkestas Strasserit ja ütles, et ustavus füürerile on iga NSDAP liikme kohus.

«Te võite oma kahtlustest rääkida kongressil, aga teil pole õigust kasutada oma autoriteeti opositsioonivõitluseks — see toob kahju partei pühale ühtsusele.»

Himmler jälgis tähelepanelikult, mis toimub Berliinis. Ta nägi, et võidujoovastus on praktilise töö mõnel määral tagaplaanile tõrjunud, et partei juhid peavad Berliinis miitingutel kõnesid, veedavad öid diplomaatilistel vastuvõttudel, ühesõnaga, lõikavad rahvusliku võidu magusat vilja. Himmler leidis, et see kõik on enneaegne. Napilt kuu ajaga asutas ta Dachaus esimese näidiskoonduslaagri.

«See on hea töökool saksa kodanikutunde kasvatamiseks neis kaheksas miljonis inimeses, kes hääletasid kommunistide poolt,» ütles Himmler. «Mõttetu oleks kõik need kaheksa miljonit koonduslaagritesse saata. Algul tuleb luua terroriõhkkond ühes laagris ja sealt taltsaks tehtuid vähehaaval vabaks lasta. Neist, kes sealt pääsevad,

271

saavad natsionaalsotsialismi praktika parimad agitaatorid. Nii sõpradele kui lastele võivad nad sisendada harrast sõnakuulelikkust meie režiimile.»

Göringi isiklik esindaja viibis Dachaus mitu tundi ja küsis siis Himmlerilt:

«Kas teile ei tundu, et koonduslaager leiab Euroopas ja Ameerikas ägedat hukkamõistu, kas või juba sellepärast, et ta on põhiseaduse-vastane?»

«Miks te peate režiimi vaenlaste arreteerimist põhiseadusevastaseks?»

«Sellepärast, et enamiku inimeste üle, keda te arreteerisite, ei mõistetudki kohut. Puudub igasugune süüdistuskokkuvõte, puudub vähimgi vihje seaduslikkusele.»

Himmler lubas selle üle mõelda. Göringi esindaja lahkus ja Himmler kirjutas Hitlerile isikliku kirja, milles põhjendas, et ilma kohtu ja eeluurimiseta arreteerimised ja koonduslaagritesse saatmised on hädavajalikud.

«See,» kirjutas ta füürerile, «on ainult humaanne abinõu, mis päästab natsionaalsotsialismi vaenlased rahva viha eest. Kui me rahvuse vaenlasi koonduslaagritesse ei paneks, ei saaks me nende elu eest vastutada: rahvas mõistaks nende üle omakohut.»

Samal päeval korraldas Himmler suurejoonelise miitingu ja kordas seal sõna-sõnalt sama. Järgmisel päeval ilmus tema kõne kõigis ajalehtedes.

Kui 1933. aasta lõpul puhkes otseselt Göringile alluvas Berliini politseis altkäemaksu võtmise pärast skandaal, sõitis Himmler öösel Münchenist pealinna ja sai hommikul füüreri audientsile. Ta palus, et «vana korra aegne müüdav politsei» antaks «rahva paremate poegade», SS-i kontrolli alla.

Hitler ei tahtnud Göringit solvata. Ta surus vaid tugevasti Himmleri kätt ja teda kabinetiukseni saates vaatas talle uurivalt silma ning ütles lahkelt naeratades:

«Tulevikus saatke oma targad ettepanekud mulle siiski päev varem: ma mõtlen teie kirja ja kõnet Müncheni miitingul.»

Himmler lahkus halvas tujus. Aga kuu aega hiljem määrati ta, ilma et teda oleks Berliini kutsutud, Mecklenburgi ja Lübecki poliitilise politsei ülemaks; ja veel kuu aja pärast, 20. detsembril, Badeni, 21. detsembril Hesseni, 24. detsembril Bremeni, 25. detsembril Saksimaa ja Tüüringi ning 27. detsembril Hamburgi poliitilise politsei ülemaks. Ühe nädalaga oli Himmlerist saanud kogu Saksamaa politsei-šeff, tema võimupiiridest jäi välja ainult Preisimaa, mis endiselt allus Göringile.

Kord pakkus Hitler Göringile kompromissi: määrata Himmler kogu Reich'i salapolitsei ülemaks, kusjuures ta alluks Göringile. Riigimarssal võttis selle kompromissettepaneku vastu. Ta andis oma sekretariaadile korralduse vormistada füüreri kantselei otsus, mille kohaselt Himmlerile antakse siseministri ja salapolitsei ülema koht koos õigusega osa võtta kabineti

istungitest, kui kõne all on politseid puudutavad küsimused. Sõnad «ja Reich'i julgeolekut» kriipsutas
272
Göring omaenda käega maha. See oleks Himmlerile liiga suur suutäis olnud.
.Niipea kui Himmler seda ajalehtedest luges, palus ta juhtivaid lehemehi kommenteerida oma määramist teistviisi. Göring oli kompromissiga nõustudes teinud ränga vea: ta unustas, et keegi polnud veel Himmleri peamist, SS-reichsführeri tiitlit tühistanud. Järgmisel päeval ilmuski kõigis keskajalehtedes kommentaar: «Natsionaalsotsialistliku õiguskorra tähtis võit — SS-reichsführer Himmleri kätte on koondatud kriminaal- ja poliitiline politsei, gestaapo ja sandarmeeria. See on hoiatuseks kõigile Reich'i vaenlastele, natsionaalsotsialismi karistav käsi on tõusnud iga opositsionääri, iga sise- ja välisvaenlase kohale.»
Himmler kolis Berliini, luksusvillasse «Am Donnerstag». Samas kõrval elas ka Ribbentrop. Alles kestis juubeldamine kommunistide üle saavutatud võidu puhul, kui Himmler hakkas oma abilise Heydrichiga koostama toimikuid. Oma endise šefi Gregor Strasseri kohta pidas Himmler toimikut isiklikult. Ta mõistis, et täieliku võidu saavutab ta vaid oma esimese õpetaja vere hinnaga. Seepärast kogus ta erilise usinusega terahaaval kõike, mis andnuks põhjust Strasser maha lasta.
1934. aasta juunis kutsus Hitler Himmleri enda juurde, et rääkida eelseisvatest Röhmi-vastastest aktsioonidest. Himmler oli seda oodanud. Ta mõistis, et aktsioonid Röhmi vastu on ainult ajend kõigi nende hävitamiseks, kellega Hitler oli oma teed alustanud. Varem oli Adolf Hitler olnud neile inimene ja vend, nüüd aga pidi Adolf Hitlerist saama sakslaste juht ja jumal. Parteiveteranid olid talle koormaks muutunud.
Himmler mõistis seda hästi, kuulates, kuidas Hitler kallas tuld ja tõrva «veteranide absoluutselt tühise vähemuse» kaela, kes on vaenlase agitatsiooni mõju alla sattunud. Kogu tõde ei saanud Hitler avaldada kellelegi, ka mitte kõige lähematele sõpradele. Ka sellest sai Himmler aru ja aitas füürerit, pannes ta lauale toimikud nelja tuhande veterani kohta, praktiliselt kõigi nende kohta, kellega Hitler oli natsionaalsotsialistlikku parteid rajama hakanud. Ta arvestas psühholoogiliselt õigesti, et Hitler ei unusta seda teenet: midagi ei' hinnata nii kui oma kuriteo õigustamisel saadud abi.
Kuid Himmler läks veel kaugemale. Mõistnud füüreri kavatsust, otsustas Himmler talle sel määral vajalikuks saada, et säärased aktsioonid hakkaksid toimuma ainult Himmleri enda algatusel.
Kord Göringi suvilasse sõites korraldas Himmler etenduse: Röhmi-SA mundris variagent tulistas füüreri lahtist autot, ja Himmler, varjates Hitlerit oma kehaga, hüüdis esimese mehena parteis:
«Minu füürer, kui õnnelik ma olen, et saan teie elu kaitstes oma verd valada.»
Enne seda polnud keegi Hitlerit «minu füüreriks» tituleerinud. Himmler sai «jumala», «oma jumala» poole pöördumise autoriks.
«Nüüdsest peale olete mu verevend, Heinrich,» ütles Hitler, ja seda kuulsid ka ümberseisvad inimesed.
Pärast seda, kui Himmler oli Röhmi hävitamise aktsiooni lõpeta-
273
tanud, pärast seda, kui olid mõrvatud ka õpetaja Strasser ja veel neli tuhat parteiveterani, soperdasid agarad lehemehed otsekohe müüdi, et just Himmler on see mees, kes liikumise algusest peale füüreri kõrval on seisnud.
Hiljem, viibides füüreri juures õhtuses vestlusringis, kuhu lasti ainult kõige lähemaid inimesi, surus Himmler Göringil, Hessil ja Goebbelsil sõbralikult kätt, kuid ei lakanud hetkekski «oma võitluskaaslaste» kohta andmeid kogumast.

XIII. 16. 02. 1945 (KELL 03.12)

Viinud Erwini koju, sõitis Stirlitz väga aeglaselt, sest iga kord pärast sideseanssi Keskusega oli ta väsinud.
Tee viis läbi metsa. Tuul oli vaibunud. Pea kohal kummus kõrge tähistaevas.
«Ja siiski,» arutles Stirlitz, «Moskval on õigus, kui ta oletab läbirääkimiste võimalikkust. Isegi kui neil konkreetsed andmed puuduvad, on niisugune oletus võimalik, sest see on loogiline. Moskvas teatakse purelemisest, mis füüreri ümber käib. Varem oli sellel purelemisel kindel siht: pääseda füürerile lähemale. Võimalik, et nüüd on käimas vastupidine protsess. Nad kõik — Göring, Bormann, Himmler ja Ribbentrop — on huvitatud Reich'i püsimajäämisest. Kui kellelgi neist peaks õnnestuma sõlmida separaatrahu, siis tähendaks see talle isiklikku pääsemist. Nad kõik mõtlevad endale, mitte Saksamaa ja sakslaste saatusele. Praegu on viiskümmend miljonit sakslast ainult kaardid, millega mängitakse selle nimel, et ise võitjaks tulla. Kuni nende käes on armee, politsei ja SS, võivad nad pöörata Reich'i kuhu tahes, peaasi, et ise terve nahaga pääseda ...»
Stirlitzi näkku suunati pimestav valgusvihk. Ta vidutas silmi ja vajutas automaatselt piduripedaali. Põõsastest sõitis välja kaks SS-i mootorratast. Nad tõkestasid tee ja üks mootorrattur suunas Stirlitzile automaadi:
«Dokumendid!»
Stirlitz ulatas ametitõendi ja küsis:
«Milles on asi?»
Mootorratur vaatas tõendit ja vastas au andes: «Meid aeti jalule. Otsime radiste.»
«Noh ja kuidas on?» küsis Stirlitz tõendit tasku pannes. «Kas pole veel leidnud?»
«Teie auto on esimene.»
«Kas tahate vaadata pagasiruumi?» naeratas Stirlitz. Mootorratturid hakkasid naerma:
«Ees on kaks pommiauku, olge ettevaatlik, standartenführer.»
«Tänan,» vastas Stirlitz. «Ma olen alati ettevaatlik ...»
«See on Erwini pärast,» mõistis ta, «nad sulgevad teed itta ja lõunasse, üldiselt võrdlemisi naiivne, kuigi põhimõtteliselt õige, kui tegemist on diletantidega, kes Saksamaad ei tunne.»
274
Ta sõitis pommiaukudest mööda — need olid värsked, autosse imbus kõrbehaisu.
«Tuleme tagasi meie lambapeade juurde,» jätkas Stirlitz mõttelõnga. «Aga ega nad nii suured lambapead olegi, nagu Kukrõniksid ja Jefimov neid joonistavad. Niisiis, muukraud, mille ma arvan leidnud olevat, on nii Ribbentropi kui ka Göringi ja Bormanni isiklik huvi rahu sõlmimise vastu. Kui ma Reich'i kõrgemad sfäärid olen läbi analüüsinud, tuleb väga tähelepanelikult uurida, mida kujutab endast Speer: mees, kes juhib Saksamaa tööstust, ei ole ainult andekas insener, kindlasti on ta ka arukas poliitik, kellest võib saada Lääne ärimaailma liider, ja temaga pole ma veel õieti tegelnudki.»
Stirlitz peatas auto järve lähedal. Pimedas ta järve ei näinud, aga teadis, et see algab nende mändide tagant. Ta armastas siia sõita suvel, kui vaigulõhnalisse õhku lõikusid kollased puutüved ja läbi võimsate okkaliste kroonide tungisid lehvikutena heledad päikesekiired. Siis läks ta metsa, heitis kõrgesse rohtu pikali ja lamas liikumatult tundide kaupa. Algul paistis talle see järv sellepärast meeldivat; et siin on vaikne, läheduses pole ühtki hingelist ega kärarikkaid plaaže, ainult kõrged sinkjaskollased männid ja valge liiv ümber unusta järve. Hiljem leidis Stirlitz Berliini ümbruses veel mitu sellist vaikset ja inimtühja paika — Naueni lähedal männisalud ja Sachsenhauseni kandis ääretud metsad, mis tundusid sinised, eriti kevadel lume sulamise aegu, kui pruun maa nähtavale ilmus. Ja siis Stirlitz mõistis, miks tõmbas teda just nimelt see väike järv: ta oli ühe suve elanud Volga ääres Gorohhovetsi lähedal, kus olid täpselt samasugused sinkjaskollased männid, valge liiv ja puude vahel mustendavad järvesilmad, mis kesksuveks kinni kasvasid. See tung järve äärde sõita tekkis temas kuidagi automaatselt, ja vahel Stirlitz kartis seda tungi, sest mida aeg edasi, seda

sagedamini sõitis ta siit ära kuidagi hellana ja sentimentaalsena, ja tal oli tahtmine juua ... Kui ta kahekümne teisel aastal Dzeržinski ülesandel Vladivostokist koos valge armee jäänustega minema sõitis ja tegeles algul.Jaapanis, Mandžuurias ja Hiinas emigratsiooni laostamisega seestpoolt, oli tal väga raske, sest neis Aasia maades ei tuletanud talle miski meelde kodu: loodus oli seal kaunis, miniatuurne — kuidagi korrapärane ja liiga ilus. Aga kui ta sai Keskuselt ülesande lülituda võitlusse natside vastu, kui tal tuli sõita Austraaliasse ja Sydneys Saksa konsulaadis registreerida end Sanghais paljaks varastatud von Stirlitzina, tundis ta juhusliku autoga Sydneyst Canberrasse sõites esimest korda koduigatsust. Läbi ääretute metsade sõites näis talle, et on sattunud Tambovi kanti, aga kui auto seitsmekümne kaheksandal miilil ühe baari juures peatus ja ta seni ringi lonkis, kuni teekaaslased sändvitšeid ja kohvi ootasid, mõistis ta, et siinsed metsad pole hoopiski need mis Venemaal — need olid eukalüptimetsad, neil oli eriline, terav, küll väga meeldiv, ent ometi mitte kodune lõhn.
Saanud uue passi ja töötanud aasta ühes Sydney hotellis, mille peremees oli sakslane, kes natse rahaliselt toetas, sõitis Stirlitz tema paivel New Yorki, asus tööle Saksa konsulaadis, astus NSDAP liikmeks ja täitis seal Reich'i salateenistuse esimesi ülesandeid. Portugali viidi ta üle juba

ametlikult kui SD ohvitser. Seal töötas ta seni kaubafirmas, kuni Hispaanias puhkes Franco mäss. Siis ilmus ta Burgosesse — esimest korda elus SD mundris. Ja sellest peale elas ta enamasti Berliinis, käies vaid lühiajalistel komandeeringutel: küll Zagrebis, küll Tokios (seal enne sõda nägigi ta viimast korda Sorget), küll Bernis. Ainus koht, mis teda tõmbas, ükskõik, kus ta ka ei reisinud, oli see väike järv männimetsas. See paik Saksamaal oli tema Venemaa, siin tundis ta end kodus, siin võis ta tundide viisi rohul lesida ja pilvi vaadata. Olles harjunud analüüsima sündmusi, inimesi ja iseenda väiksemaidki tundevarjundeid, tegi ta järelduse, et tahtmine tulla just sellesse männimetsa on olnud algusest peale loogiline ja et selles pole midagi müstilist ega seletamatut. Ta oli sellest siis aru saanud, kui sõitis siia ükskord terveks päevaks, kaasas majapidajanna valmistatud hommikueine: mõned vorsti- ja juustuvõileivad, piimapudel ja kohvi-termos. Tookord oli ta kaasa võtnud spinningu — oli haugi võtuaeg — ja kaks õnge. Ta oli ostnud ka pool pätsi leiba karpkala jaoks, sest ta teadis, et niisugustes järvedes on paiju karpkalu. Stirlitz pudistas kõrkjate lähedale natuke leivapuru, läks siis tagasi metsa, asetas pleedile hommikueine, mis oli nii korralikult tsellofaankotikestesse pakitud, et sarnanes butafooriaga äri vaateaknal. Kui ta oli piima sinisesse kokkupandavasse klaasi valanud, hakkasid need vaateakna-võileivad talle äkki vastu; ta murdis ise pätsi küljest leiba, pistis suurte tükkidena suhu ja rüüpas piima peale, ja teda valdas mingi magusalt valus ja ühtaegu rõõmus kärsitus. Talle meenus samasugune rohi, samasugune sinine mets ja lapsehoidja käed — ta mäletas ainult tema pikki ja helli sõrmi — samasugune rukkileib, ja piim savikruusis, ja herilane, kes teda kaelast nõelas, ja valge liiv, ja vesi, kuhu ta suure kisaga sisse kargas, ja lapsehoidja naer, ja sääse pirin heledas toojangueelses taevas...
«Miks ma siin peatusin?» mõtles Stirlitz aeglasel sammul mööda pimedat maanteed astudes. «Ahjaa, ma tahtsin puhata... Nüüd olengi puhanud. Et ma homme Erwini juurde Aleksi vastuse järele minnes ei unustaks konservpiima. Muidugi läheb meelest ära. Piim tuleb juba täna autosse panna ja kindlasti esiistmele.»

XIV. AINET MÕTISKLUSEKS (HIMMLER)

Himmler tõusis tugitoolist ja astus akna juurde: talvine mets oli imeilus — puude lumised oksad sätendasid kuuvalgel, maailma kohal iasus vaikus.
Himmlerile meenus äkki, kuidas ta oli alustanud operatsiooni Hitleri kõige lähema inimese, Hessi vastu. Tõsi küll, oli hetk, kus ka tema enda elu rippus juuksekarva otsas, sest Hitler oli mees, kes langetas paradoksaalseid otsuseid. Himmler oli saanud sõpradelt filmilindi, kus

Hess oli jäädvustatud tualettruumis onaneerimas. Ta läks filmiga otseteed Hitleri juurde ja väntas selle talle ette. Füürer sattus raevu, öisele ajale vaatamata käskis ta Göringi ja Goebbelsi enda juurde kutsuda. Hessile aga anti korraldus ooteruumis olla. Göring
217
jõudis kohale esimesena — näost kaame. Himmler teadis, miks riigimarssal endast nii väljas oli: tal oli parasjagu käsil tormiline romaan ühe Viini baleriiniga. Hitler palus oma sõpru, et need Hessi jälkusi vaataksid. Göring pahvatas naerma. Hitler käratas talle: «Nii südametu ei saa ka olla!»
Ta laskis Hessi sisse kutsuda, jooksis talle vastu ja karjus:
«Sa oled räpane haisev lurjus! Sa tegeled käsikiimlusega!»
«Jah,» vastas Hess kõigile ootamatult väga rahuliku häälega. «Jah, minu füürer! Ma ei salga seda. Miks ma seda teen? Mispärast mina näitlejannadega voodisse ei roni?» Ta ei vaadanud Goebbelsi poole, kuid too surus end sügavamale tugitooli (päevakorda võis tulla tema romaan tšehhi näitlejatari Barovága). «Mispärast mina ööseks Viini balletti vaatama ei sõida? Aga sellepärast, et mulle on kõige tähtsam partei! Aga partei ja sina, Adolf, olete minu silmis üks ja seesama! Mul ei ole aega isiklikuks eluks! Ma elan ihuüksi!»
Hitler ei öelnud midagi, astus Hessi juurde, embas teda kuidagi kohmetult ja andis kerge müksu kuklasse. Hess oli lahingu võitnud. Kui ta oli lahkunud, ütles Hitler:
«Himmler, otsige talle üks naine. Ma mõistan seda tublit ja meie liikumisele ustavat meest. Ja siis näidake mulle kandidaatide fotosid: ta jääb minu valikuga nõusse.»
Himmler taipas, et see hetk võib otsustada kõik. Oodanud, kui Göring ja Goebbels lahkusid, sõnas ta:
«Minu füürer, te päästsite natsionaalsotsialismile ustava võitleja. Me kõik hindame Hessi enesesalgavust. Mitte keegi poleks osanud tema küsimust nii targalt lahendada. Seepärast lubage, et tooksin teile nüüd otsekohe veel mõned materjalid! Teie teisi sõdureid tuleb aidata samuti, nagu te aitasite Hessi.»
Ja ta tõi Hitlerile töörinde juhi Ley toimiku. Ley oli alkohoolik ja tema joomaskandaalid polnud kellelegi saladuseks peale Hitleri. Himmler tõi lagedale ka «Babelsbergi härjavärsi» Goebbelsi toimiku; tema juhusidemed kaugeltki mitte puhastverd naistega šokeerisid tõelisi natsionaalsotsialiste. Ka homoseksualismis kahtlustatava Bormanni kohta käiv kompromiteeriv materjal jõudis sel ööl Hitleri lauale.
«Ei, ei,» astus Himmler Bormanni kaitseks välja, «tal on palju lapsi. See on laim.»
Himmler ei hakanud Hitlerit ümber veenma, kuid märkas, millise ahne uudishimuga Hitler materjale lehitses, kuidas ta agentide ettekandeid mitu korda läbi luges, ja Himmler mõistis, et ta on füüreri lõplikult enda poole võitnud.
Himmleri kui SS-i juhi kümne aasta tööjuubelit käskis Hitler tähistada kogu Saksamaal. Sellest päevast alates oli kõigile gauleiteritele, kohalikele parteijuhtidele selge, et teine mees Hitleri järel on Himmler. Kõik kohalikud parteiorganisatsioonid hakkasid saatma põhilist informatsiooni kahel aadressil: partei staapi Hessile ja Himmleri kantseleisse. Materjalid, mis saabusid Himmlerile eriti usaldusväärsetelt agentidelt, ei käinud osakondadest läbi, vaid läksid otse tema isiklikesse teraskappidesse: need olid kompromiteerivad andmed
278
partei juhtide kohta. 1942. aastal pani Himmler oma seifi esimesed kompro-miteerivad dokumendid Hitleri kohta. Neljakümne kolmandal aastal, pärast Stalingradi, otsustas ta näi-data neid dokumente ühele heale sõbrale, doktor Kerstenile, Reich'i parimale arstile ja masseerijale. Ta sulges ukse ja võttis seifist füüreri haigusloo koopia. Kersten vajus ootamatusest diivanile — haigusloost ilmnes selgesti, et füürer põeb raskekujulist süüfilist. Kõik seitsekümmend lehte läbi vaadanud, ütles Kersten vaikselt:
«Tal on progresseeruva halvatuse esimene staadium ... Psüühiliselt on ta juba ebanormaalne...»

«Vahest te nõustuksite teda ravima?» küsis Himmler.
«Füüreri haigus on liiga ohtlik selleks, et arste vahetada. Seda teeb ainult see, kes tema surma soovib ...»
Nimelt siis andiski Himmler oma poliitilise luure ülemale, SS-brigadeführer Walter Schellenbergile vaikiva nõusoleku hakata kompima, kes Lääne liitlastest ja millisel määral on valmis Saksamaaga austavat rahu sõlmima. Ta jälgis, kuidas vandenõulased generaliteedi opositsioonist mängisid oma mängu Allan Dullesega, Ameerika luure esindajaga Bernis. Eriti kaua mõtles ta ühe vandenõulase teadaande üle: «Hirmust bolševismi ees olid Lääne esindajad meelsasti nõus Reich'iga läbirääkimisi pidama ja rahu sõlmima, kuid neis tekitas kahtlusi füüreri heitlik geniaalsus ja nad ei pea teda läbirääkimistel usaldusväärseks partneriks. Nad otsivad väikest gruppi intelligentseid, kaine mõtlemisega usaldusväärseid inimesi, nagu näiteks SS-reichsführer...»
«Ma olin vilets argpüks,» jätkas Himmler oma mõtet, kuulatades männimetsa vaikust. 20. juulil 1944, ,viis tundi pärast Hitlerile korraldatud atentaati oleksin võinud saada Saksamaa füüreriks. Kuni valitses paaaika ja kaos, oli mul võimalus Berliinis kõik enda kätte võtta. Mul oli võimalus jätta Goerdeler vanglasse panemata ja saata ta rahuettepanekuga Berni Dullese juurde. Oleksin võinud saata füüreri, Goebbelsi ja Bormanni mahalaskmisele, nii nagu ma omal ajal, kolmekümne neljandal, tegin Strasseriga. Nad oleksid siis samuti meeleheites vintselnud, põlvili langenud ja armu palunud... Kuigi, ei... Hitler poleks iialgi palunud. Muide ka Goebbels mitte. Armu oleks palunud Bormann. Tema armastab väga elada ja vaatab maa-ilma äärmiselt kaine pilguga... Aga ma olin arg, mulle meenusid paremad päevad, mis ma füüreri kõrval olin veetnud, ma olin kalts ... Minus jäi peale sentimentaalsus ...»
Sellest juulikuu kaotusest püüdis Himmler tookord maksimaalset kasu lõigata. Berliinis surus putši maha Goebbels, kuid Himmler kiskus tal võidu käest. Ta teadis, missugusele nupule vajutada. Fanaatik Goebbels võis oma võidu käest anda vaid tänu sellele, et oli uimastatud parteifraseoloogiast, mis oli tema enda sünnitatud ja mille suhtes ta seepärast ka ise äärmiselt tundlik oli. Himmler oli Goebbelsile selgitanud, et viivitamatult on vaja ülistada SS-i ja gestaapo osa mässu mahasurumisel. «Me peame rahvale selgitama,» ütles ta Goebbelsile, «et ükski teine riik ei saaks paigatimukate jõuku nii resoluutselt kahjutuks teha kui meie oma, sest meil on olemas SS-i sangarid.»

Ajakirjanduses ja raadios algas «SS-i kangelasteole» pühendatud kampaania. Füürer oli tookord Himmleri vastu eriti lahke. Ja üksvahe Himmlerile paistis, et kapitaalsest kaotusest saab võit; eriti 9. novembril, kui füürer, esimest korda «kolmanda riigi» ajaloos, tegi temale, just temale, SS-reichsführerile ülesandeks enda asemel Münchenis pidupäevakõnega esineda. Talle meenus nüüdki veel selgelt ja kõhedust tekitavalt see õnnis tunne, kui ta füüreri kõnetooli tõusis ja tema lähedal, kuid allpool, seal, kus füüreri kohal olles oli alati seisnud tema, seisid nüüd Goebbels, Göring, Ribbentrop, Ley. Nad aplodeerisid talle, tõstsid tema märguande peale käe parteitervituseks ja pausi aimates alustasid ovatsiooni, mis otsekohe haaras kogu saali. Mis sellest, et nad teda vihkasid ega pidanud selle tähtsa rolli vääriliseks, mis sellest, natsionaalsot-sialismi eetika kohustas neid siia kogunenud kahe tuhande gauleiteri silma all väljendama kõrgeimat parteilist austust temale, just temale — Himmlerile.
Bormann... Kuidas ta küll Bormanni vihkas! Ainult Bormann, kes Himmleri kiire tõusu pärast mures oli, suutis teda võita. Bormann tundis füürerit paremini kui keegi teine, ta teadis, et kui Hitler inimest armastab ja teda usaldab, siis ei tohi sellest inimesest rääkida midagi halba. Sellepärast andis Bormann füürerile nõu:
«Armeele loota on väga kahtlane. See on rahvuse suur õnn, et meil on olemas SS-diviisid — partei ja natsionaalsotsialismi lootus. Ainult SS-i juht, minu sõber Himmler, suudab võtta enda peale Idarinde, armeegrupi «Weichsel» juhatamise. Ainult tema juhtimisel paiskavad SS ja Himmlerile allutatud armeed venelased tagasi ja löövad nad puruks.»

Järgmisel päeval lendas Himmler füüreri peakorterisse. Tal oli kaasas korraldus, mille järgi kõik Saksamaa gauleiterid, kes varem allusid Bormannile, hakkavad nüüdsest alluma paralleelselt ka temale, SS-reichsführerile. Himmler valmistus Bormannile surmahoopi andma. Ja teda pani pisut isegi imestama, kui kergesti füürer selle otsuse kinnitas. Ta sai kõigest aru mõni hetk pärast seda, kui füürer oli paberile alla kirjutanud.
«Ma õnnitlen teid, Himmler. Te olete määratud armeegrupi «Weichsel» ülemjuhatajaks. Mitte keegi peale teie ei suuda bolševistlikke jõuke puruks lüüa. Mitte keegi peale teie ei suuda Stalinile kõri peale astuda ja dikteerida talle minu rahutingimused!»
See oli krahh. Käes oli 1945. aasta jaanuar, mingeid võidulootusi enam ei olnud. Kuradile need sentimentaalsed illusioonid! Kõne alla sai tulla ainult üks väljapääs: viivitamatu rahu Läänega ja ühine võitlus bolševistlike jõukude vastu.
Himmler tänas füürerit nii kõrge ja austava määramise eest ja sõitis tagasi oma peakorterisse. Sealt läks ta Göringi juurde, aga jutuajamisest ei tulnud midagi välja.
... Siin ta nüüd on, uni on läinud, ja ta kuulatab männimetsa vaikust, ja ei julge helistada tütrele, kelle on hüljanud, sest kardab, et Bormann võib sellest teada saada, ja ei julge helistada poistele ja nende emale, keda ta armastab, sest sellest võib tulla skandaal: füürer
280
ei andesta, nagu ta ütleb, «kõlbelist räpasust». Neetud süfiliitik... Kõlbeline räpasus...
Himmler vaatas vihaga telefoniaparaati: masinavärk, mille ta kaheksateist aastat tagasi käima pani, on nüüd hakanud töötama tema enda vastu.
«Kõik,» ütles ta endale, «nüüd on kõik. Kui ma otsekohe, aega viitmata enda eest võitlema ei hakka, olen omadega läbi.»
Agentuurandmete põhjal võis Himmler oletada, et Itaalias asuva väegrupi ülemjuhataja feldmarssal Kesselring ei ole Läänega läbirääkimiste pidamise vastu. Seda teadsid ainult Schellenberg ja Himmler. Kaks agenti, kes sellest informeerisid, olid hävitatud: tagasiteel Kesselringi juurde korraldati lennuõnnetus. Itaaliast on otsetee Šveitsi. Ja seal viibib Euroopas tegutseva Ameerika luureteenistuse juht Allan Dulles. Seda võib juba tõsiselt võtta. See on tõsiste meeste kontakt, seda enam, et Kesselringi sõber, SS-i juht Itaalias kindral Karl Wolff on Himmleri mees.
Himmler võttis telefonitoru ja ütles:
«Palun kutsuge kiiresti minu juurde kindral Karl Wolff.» Karl Wolff oli tema isikliku staabi ülem. Himmler usaldas teda. Tema nimel alustab Wolff Läänega läbirääkimisi.

XV. JÕUDUDE PAIGUTUS

Stirlitzil polnud kavas mingit kombinatsiooni Schlagiga, kui too esimesele ülekuulamisele toodi: Stirlitz lihtsalt täitis Schellenbergi käsku. Aga kui ta Schlagiga kolm päeva vestelnud oli, tekkis tal selle üllatavalt väärika ja lapselikult otsekohese vana mehe vastu huvi. Pastoriga juttu ajades ja tema toimikuga tutvudes mõtles ta järjest sagedanini, kuidas võiks pastor tema töös kasulik olla.
Olles kindel, et pastor vihkab natsismi ja on valmis abistama põrandaaluseid — selles veendus ta pärast seda, kui oli kuulanud vestlust provokaator Klausiga —, kavatses Stirlitz oma edaspidises töös anda koha ka Schlagile. Esialgu aga polnud ta veel otsustanud, mil moel oleks teda kõige otstarbekam kasutada.
Stirlitz ei mõelnud kunagi ette, kuidas sündmused kõigis üksikasjades arenema hakkavad. Sageli meenutas ta üht episoodi raamatust, mida oli lugenud rongis teel Ankarasse ja mis oli talle kogu eluks meelde jäänud Selle kirjandusteadlasest autor kirjutas, et Puškinilt olevat kunagi küsitud, mis võluvast Tatjanast edasi saab.
«Seda küsige tema enda käest, mina ei tea,» vastanud Puškin ärritatult. Stirlitz oli vestelnud matemaatikute ja füüsikutega, eriti pärast seda, kui gestaapo arreteeris aatomiprobleemiga

tegelnud füüsiku Runge. Stirlitz oli tundnud huvi, millisel määral teaduse teoreetikud avastust ette planeerivad. «Seda on võimatu teha,» vastati talle. «Me määrame ainult otsingute suuna, kõik muu selgub eksperimendi
käigus.»
Luures on täpselt samuti. Kui operatsioon planeeritakse liiga täpselt, siis on karta läbikukkumist: kas või üheainsa varem kokkulepitud käigu tegemata jätmine võib põhiülesande täitmise nurja ajada.
281
Näha variante, keskenduda ühele või teisele sõlmprobleemile, eriti kui töötada tuleb üksi, ainult nii, arvas Stirlitz, on kordaminek tõenäolisem.
«Niisiis, pastor,» ütles Stirlitz endamisi. «Võtame käsile pastori. Nüüd, kus Klaus on kõrvaldatud, on Schlag tegelikult minu meelevallas. Teatasin Schellenbergile, et pastori sidemeid ekskantsler Brüningiga ei õnnestunud kindlaks teha ja kõige järgi otsustades kaotas ta vanamehe vastu huvi. Minule aga hakkab pastor pärast Keskuselt saadud käsku rohkem huvi pakkuma.»

XVI. 16. 02. 1945 (KELL 04.45)

(SS-obersturmbannführer Eismanni (RSHA 4. osakond) parteilisest iseloomustusest: «NSDAP liige 1939. aastast. Tõeline aarialane. Iseloom lähedane põhjamaisele, kindel. Töökaaslastega saab hästi läbi. Ametikohustusi täidab laitmatult. Reich'i vaenlaste vastu halastamatu. Sportlane, võitnud auhindu laskevõistlustel. Laitmatu perekonnaisa. Kompromiteerivaid sidemeid pole olnud. On saanud SS-reichsführeri autasusid ...»)
Müller kutsus obersturmbannführer Eismanni välja hilja öösel: pärast Kaltenbrunneri pakutud konjakit oli ta veidi maganud ja tundis end puhanuna.
«See konjak on tõesti isevärki,» mõtles ta parema käe pöidla ja nimetissõrmega kukalt masseerides. «Meie omad panevad pea valutama, aga see teeb hea enesetunde. Kukal ragiseb — mis muud kui vererõhust, see käib asja juurde ...»
Eismann vaatas Müllerit põletikuliste silmadega ja ta näole ilmus kõikevõitev lapsenaeratus.
«Mul ka tahab pea lõhki minna,» tunnistas ta, «unistan seitsmest unetunnist nagu taevamannast. Poleks kunagi arvanud, et magamatus on kõige hirmsam piin.»
«Üks meie vene agent, kes omal ajal oli kohutav bandiit, rääkis mulle, et nad keetnud endile laagris teest mingit kavalat jooki «tšefiiri». See paneb purju ja ühtlasi ergutab. Võib-olla peaksime ka proovima?» Müller hakkas äkki naerma. «Nagunii tuleb meil nende laagrites seda jooma hakata, nii et kas poleks aeg juba varakult tehnoloogia selgeks õppida?»
Müller usaldas Eismanni, sellepärast olid ta naljad nagu kogu juttki tige ja otsekohene.
«Kuulge,» jätkas ta, «siin keedetakse mingisugust segast putru. . Šeff kutsus mu täna välja. Need meie šefid on kõik fantastid. Nemad võivad fantaseerida, neil ei ole konkreetset tööd, aga teisi õpetada oskab isegi šimpans tsirkuseareenil... Asi on selles, et ta on Stirlitzi peale hammast ihuma hakanud ...»
«Kelle peale?!»
«Jajah, õigesti kuulsid, Stirlitzi peale. Ainus inimene Schellenbergi luures, kelle vastu ma sümpaatiat tunnen. Ta ei ole tallalakkuja, ta
282
on tasakaalukas mees, ei lange hüsteerikasse ega kipu ennast esile upitama. Neid tegelasi, kes ülemuste ümber tiirutavad ja asja ees, teist taga meie miitingutel kõnesid peavad, ma eriti ei usalda. Aga tema on sõnakehv mees. Mulle meeldivad napisõnalised inimesed ... Kui vaikija on su sõber, siis on ta tõeline sõber, ja kui ta on vaenlane, siis ka tõsine vaenlane. Niisugustest vaenlastest pean ma lugu. Neilt on, mida õppida.»

«Tunnen Stirlitzit kaheksa aastat,» ütles Eismann, «olime koos Smolenski all, kui meile pomme kaela sadas. Ta on terasest mees.»
Müller kortsutas laupa:
«Kust teil need metafoorid tulevad? Kas väsimusest? Jätke metafoorid meie parteibossidele. Meie, salapolitseinikud, peame mõtlema nimisõnade ja verbidega: «keegi kohtus», «keegi ütles», «keegi andis edasi» ... Niisiis te ei arva, et...»
«Ei,» vastas Eismann. «Ma ei suuda uskuda, et Stirlitz on ebaaus.»
«Mina samuti.»
«Ilmselt tuleb Kaltenbrunnerit selles taktitundeliselt veenda.»
«Milleks?» küsis Müller pärast pausi. «Aga kui ta tahab, et Stirlitz oleks ebaaus? Milleks teda vastupidises veenda? Lõpuks pole Stirlitz meie kontorist. Ta on kuuendast osakonnast. Las Schellenberg õiendab. »
«Schellenberg nõuab asitõendeid. Ja te teate, et reichsführer teda selles asjas toetab.»
«Muide, miks te möödunud sügisel Stirlitziga koos Krakovi ei lennanud?»
«Ma ei julge lennukisse istuda, obergruppenführer. Kardan ... Andestage mulle see nõrkus... Ma pean ebaausaks seda varjata.»
«Mina jälle ei oska ujuda, kardan vett,» mühatas Müller ja hakkas parema käe pöidla ja nimetissõrmega uuesti kukalt masseerima.
«Mis me siis Stirlitziga teeme?»
Eismann kehitas õlgu:
«Mina isiklikult leian, et iseenda ees tuleb lõpuni aus olla — see määrab kõik edaspidised teod ja sammud.»
«Teod ja sammud on üks ja seesama,» tähendas Müller. «Kuidas ma kadestan neid, kes täidavad ainult käsku, muud midagi! Kuidas ka mina tahaksin ainult käske täita! Olla aus! Võiks arvata, et mina ainult sellest mõtlengi, kuidas ebaaus olla. Palun, ma annan teile täieliku võimaluse aus olla: võtke need materjalid,» Müller nihutas Eismanni ette paar kausta. «Ja tehke oma järeldus. Lõpuni aus järeldus. Ma toetun sellele, kui lähen šefile kontrolli tulemustest ette kandma.»
«Miks just mina pean seda tegema, obergruppenführer?» küsis Eismann.
Müller puhkes naerma:
«Kuhu siis teie ausus jääb, kulla sõber? Kus see on? Teistele on alati kerge nõu anda — olge ausad. Aga igaüks mõtleb endamisi, kuidas oma ebaausust lasta aususena välja Paista.... Kuidas ennast ja oma tegusid õigustada. On nii?»
«Ma kirjutan raporti.»
283
«Missuguse?»
«Kirjutan, et tunnen Stirlitzit hulk aastaid ja võin tema eest täielikult vastutada.»
Müller vaikis, niheles tugitoolis ja ulatas siis Eismannile paberilehe.
«Kirjutage,» ütles ta. «Laske käia!»
Eismann võttis sulepea, mõtles kaua esimese lause üle ja kirjutas siis oma kalligraafilise käekirjaga: «4. osakonna ülemale, SS-ober-gruppenführer Müllerile. Pidades SS-standartenführer von Stirlitzit tõeliseks aarialaseks, kes on ustav füüreri ja NSDAP ideedele, palun vabastada mind tema kontrollimisest. SS-obersturmbannführer Eismann.»
Müller kuivatas tindi ära, luges siis paberi kaks korda läbi ja lausus vaikselt:
«Mis siis ikka... Tubli mees, Eismann... Olen teid alati austanud ja täielikult usaldanud. Nüüd oli mul veel kord võimalus veenduda, et olete korralik inimene.»
«Tänan teid.»
«Mind ei maksa teil tänada. Mina tänan teid. Võtke need kolm kausta ja koostage nende põhjal Stirlitzi töö kohta positiivne hinnang — pole minu asi teid õpetada: väga hea luuraja, põhjalik uurija, tõeliselt mehine natsionaalsotsialist. Palju see teil aega võtab?»

Eismann lehitses kaustu ja vastas:
«Et kõike ilusasti vormistada ja dokumentaalselt tõestada, paluksin anda mulle nädal aega.»
«Viis päeva — mitte rohkem.»
«Olgu.»
«Ja püüdke eriti hästi esile tuua, kuidas Stirlitz selle pastoriga töötab,» Müller osutas ühele kaustale. «Kaltenbrunner arvab, et võibolla püüab keegi vaimulike kaudu Läänega kontakti luua: Vatikan ja nii edasi...»
«Olgu.»
«Noh, elage hästi. Põrutage koju ja magage magusasti.»
Kui Eismann oli lahkunud, pani Müller tema raporti eraldi kausta vahele ja vajus tükiks ajaks mõttesse. Siis kutsus ta välja oma teise alluva obersturmbannführer Hohltoffi.
«Teate, mis,» ütles Müller talle istet pakkumata, sest Hohltoff oli alles uustulnuk. «Annan teile äärmiselt salajase ja tähtsa ülesande.»
«Kuulan, obergruppenführer.»
«Poisil käed sügelevad,» mõtles Müller. «Sellele sellile meie vigurid veel meeldivad, ta tunneb neist mõnu. See keerab sihukese loo kokku, et hoia ja keela... Ja olgu... Siis on, mida Schellenbergile pakkuda.»
«Vaadake,» jätkas Müller, «teil tuleb uurida neid toimikuid: siin on standartenführer Stirlitzi viimase kahe aasta töö. See toimik puudutab kättemaksurelva... see tähendab tuumarelva... Füüsik Runget... Üldiselt on see juba vana tohletanud värk, aga katsuge seda natuke tuhnida.. Kui mingeid küsimusi peaks tekkima, astuge läbi.»
284
Kui Hohltoff pisut kohmetunult ja seda kohmetust varjata püüdes-gestaapo šefi kabinetist välja hakkas minema, peatas Müller teda ja lisas:
«Tundke huvi ka tema varasemate tööülesannete vastu, mida ta näiteks rindel tegi, ja vaadake järele, ega Stirlitzi ja Eismanni teed kusagil ristunud ei ole.»

XVII. AINET MÕTISKLUSEKS (DULLES)

Nii gestaapo ja Abwehr kui ka Vichy vastuluure teadsid, et 1942. aasta suve ärevatel päevadel peab läbi Prantsusmaa sõitma keegi salapärane ameeriklane. Prantsuse vastuluure, gestaapo ja admiral. Canarise ametkond alustasid jahti sellele mehele.
Vaksalites ja lennujaamade klaashoonetes valvasid salaagendid, silmitsedes teraselt igaüht, kes kuidagi ameeriklase mõõdu võis välja anda.
Aga seda inimest nad kätte ei saanud. Ta oskas restoranis käest ära lipsata ja ootamatult lennukile ilmuda. Tark, kaalutlev, rahulik ja julge, vedas ta Saksa julgeolekuametit ja Vichy vastuluuret ninapidi ning jõudis 1942. aasta lõpul imekombel erapooletusse Šveitsi.
Ta oli pikka kasvu. Näpitsprillide läikivate klaaside taha peidetud silmad vaatasid maailma leebelt, heatahtlikult ja ühtaegu karmilt. Mehel oli alati hambus sirge varrega inglise piip. Ta oli napisõnaline, naeratas sageli ja vallutas oma vestluskaaslaste südamed sellega, et oskas neid tähelepanelikult kuulata, vaimukat nalja teha ning oma eksimust otsekohe ja avameelselt tunnistada.
Kui Himmleri, Canarise ja Petaini luureteenistused oleksid teadnud, kes see mees oli, siis oleksid nad tõenäoliselt kümme korda usinamad olnud, et ta kohe Prantsusmaal kätte saada, kuhu Saksa armee oli 1942. aasta lõpul sisse marssinud ja «suveräänsele» Vichy-Prantsusmaale lõpu teinud. See mees oli Allan Dulles, Strateegilise Luure Agentuuri[4] töötaja, kelle kindral Donovan Berni oli saatnud.
Peagi hakati temast Šveitsis rääkima kui president Roosevelti isiklikust esindajast.

4Strateegilise Luure Agentuur — USA poliitiline luure sõja-aastail. Autori märkus.

Dulles lükkas need kuuldused ajakirjanduses ümber, mis oli kummaline ja mõistatuslik samm. Dulles sai aru, et kahekordne reklaam— kõmu ja selle kummaline ümberlükkamine — tuleb talle antud juhul kasuks. Ja ta ei eksinud. Bernis viibimise esimestest kuudest peale hakkas tema juurde ilmuma kõiksugu inimesi igasugustest maadest — pankureid, sportlasi, diplomaate, ajakirjanikke, printse, näitlejaid, ühesõnaga inimesi, kelle hulgast maailma luure-teenistused värbavad oma agente, ja seejuures kõige tähtsamaid agente.
Enne kui hakata Šveitsis Strateegilise Luure Agentuuri filiaali asutama, uuris Dulles väga hoolikalt oma kaastööliste kohta kogutud materjale.
285
«Sinises toimikus,» selgitas talle Föderaalse Juurdlusbüroo ametlik, kes tegeles tema kaastööliste kohta koostatud toimikute kontrollimise ja süstematiseerimisega, «on kõik need, kellel on sugulasi või lähedasi sõpru teljeriikides ja neutraalsetes maades. Selles toimikus siin on Saksamaal ja Euroopas sündinud inimesed, samuti need, kelle vanemad on sakslased. Ja siin on need, kellega teie kaastöölised kirjavahetuses on... Aga selles siin ...»
Dulles katkestas teda imestunult:
«Mis on sellel kõigel meie tööga pistmist?»
«Vabandage...»
«Mind huvitavad järgmised faktid: kas keegi minu kaastöölistest on olnud Saksa—Ameerika Instituudi aktivist või mitte? Kas ta on kommunistliku partei liige? Kas ta pole homoseksualist? Või lesbist? Kuidas näeb välja tema perekonnaelu? Kas abielu on korras, või on naine hüsteerik ja mees kipub sellepärast viinaklaasi poole vaatama ja tahaks selle neetud kodukolde äärest jalga lasta? Mis puutub aga. Saksamaal või Itaalias elavatesse sugulastesse, siis minu kauge sugulane jäi ka möödunud sajandil Saksamaale pidama.»
Kahjuks oli «Who's whos» selle mehe minevikust õige vähe räägitud. Dullese elulugu on aga väärt, et Saksa vastuluure tema vastu varem huvi oleks pidanud ilmutama. Kuid sellega jäi ta hiljaks.
Kui Himmleri ametkond Dullese majja oma agendi sokutas (Allan Dullese kena ja kraps köögitüdruk oli Julgeolekuameti 6. osakonna teenistuses), said Schellenberg, Himmler, Müller ja hiljem ka Kaltenbrunner temalt palju olulist ja huvitavat informatsiooni, mis tavali-selt ikka koosneb tühistena näivatest pisiasjadest.
Näiteks teatas agent, et Allan Dullese üks meelisteoseid ja käsiraamat paistab olema hiinlase Song Zi «Sõjakunst». Selles raamatus esitas hiina teoreetik spionaaži põhitõed, mis kehtisid Hiinas 400 aastat enne meie ajaarvamist. Iseäranis tihti luges Allan Dulles Hiina autori teosest neid kohti, kus oli juttu sellest, missugused luureagendid on kõige väärtuslikumad.
Song Zi eristas viit liiki agente: valis-, sise-, topelt-, tagasisaadamatud ja elusagendid.
Dulles oli kirjutanud sedelitele (ka need sedelid jõudsid Schellenbergi ametkonda), et välis- ja siseagendid vastavad praegustele kohalikele agentidele.
Topeltagent on luuraja, kelle vaenlane on kinni võtnud ja seejärel juba oma agendina tagasi saatnud.
Allan Dulles oli punase pliiatsiga alla kriipsutanud termini «tagasisaadamatu agent». Talle meeldis väga see hiina rafineeritus. Song Zi nimetas tagasisaadamatuteks neid agente, kelle kaudu vaenlasele saadeti desinformatsiooni. Song Zi nimetas neid tagasisaadamatuteks sellepärast, et vaenlane nad tõenäoliselt ära tapab, kui teada saab, et nad on valeinformatsiooni andnud.
Dulles oli oma märkmetes alla kriipsutanud, et elusagente, nagu Song Zi neid nimetas, on meie päevil hakatud kutsuma läbiimbuvateks agentideks. Nad lähevad vaenlase maale, töötavad seal mõni aeg ja tulevad siis elusalt tagasi.
286
Song Zi väite kohaselt peavad tõelisel luurajal olema korraga kõik viis agenti. Ta ütles, et kui luurajal on viis niisugust agenti, siis on i see nagu «jumalik ämblikuvõrk», midagi kalavõrgu

taolist, punutud suurest hulgast peenetest nähtamatutest ja väga tugevatest niitidest, mis on kinnitatud ühe ühise nööriga.

Song Zi arutles huvitavalt ja Dulles kirjutas sedelitele paljud tema mõtted vastuluurest, desinformatsioonist, psühholoogilisest sõjast, agentide julgeoleku tagamise taktikast.

Song Zi spionaažistiil oli väljakutse vanakreeka ja vanarooma-spiönaažistiilile. Seal pandi suuri lootusi vaimude ja jumalate näpunäidetele. Song Zi arvates aga luures vaimule ja jumalale loota er saa: Luures saab loota ainult inimesele: vaenlasele ja sõbrale.

Gestaapo agendil oli õnnestunud pildistada piiblilehti, mille servadele Ameerika luuraja suure hulga märkusi oli teinud. Ära oli märgitud koht, kus Joosua Nuuni poeg saatis kaks meest Jeerikusse, et nad seal salaja kõik välja uuriksid. Need mehed läksid hoor Raahabi majja. Dullesele näis ja ta rääkis seda ka oma sõpradele, et see on ajalookroonikates esimene märge selle kohta, mida kutselised luurajad praegu nimetavad konspiratiivkorteriks. Raahab varjas spioone oma kodus ja hiljem juhatas nad linnast välja, iisraellased aga hävitasid pärast Jeeriku vallutamist kõik elanikud, jättes ellu ainult Raahabi ja tema perekonna. Nimelt siit saigi alguse traditsioon hüvitada neid, kes luuret on abistanud.

Allan Dullese lemmikraamatuid, nagu tema koduagent keskusele teatas, oli ka Daniel Defoe «Robinson Crusoe». Samuti luges ta ikka ja uuesti «Moll Flandersit» ja «Katkuaasta päevikut». Nende raamatute autor Daniel Defoe oli üks suurepärasemaid luurajaid. Ta organiseeris iseseisvalt laialdase luurevõrgu ja sai Inglise luure esimeseks šefiks, millist maailm kuulis alles palju aastaid pärast tema surma.

Dulles otsis tema raamatute lehekülgedelt kas või kõige kaudsematki viidet sellele, et raamatu autoriks on Briti impeeriumi luure šeff, kuid ühtki vihjet ta selle kohta ei leidnud.

Veel teatas Schellenbergi agent, et vabal ajal uurib Allan Dulles tähelepanelikult Euroopa XIX sajandi suurimate spionaažiorganisatsioonide praktikat ja töömeetodeid.

Himmleri ametkonna teraskappidesse kogunes Allan Dullese kohta veel palju muidki andmeid. Kuid «kolmanda riigi» juhtidel ei läinudki korda koostada selle XX sajandi keskpaiku tegutsenud kaine-pilgulise luuraja selget ja täpset elulugu.

Iseenesest polnud Dullese elulugu teab mis silmatorkav. Kahekümne kolme aastaselt omandas ta kunstiteaduse magistri diplomi, töötas siis misjonärina Indias ja Hiinas, 1916. aasta mais aga asus oma esimesele diplomaatilisele ametikohale Viinis. Töötas Pariisis Woodrow Wilsoni juhitud delegatsiooni koosseisus. Siis sai eriülesande ja töötas Šveitsis ning Austrias, püüdes kaasa aidata Austria-Ungari keisririigi säilitamisele. Seal sepitses ta 1918. aastal oma esimese vandenõu, mis oleks võinud kujuneda grandioosseks, kui Dullesel õnnestunuks see lõplikult täide viia. Takistuseks kujunes aga kommunistide juhitud novembrirevolutsioon Saksamaal. Habsburgide

monarhia, millest pidi saama sanitaarkordon ja Lääne võimas soomuskilp takistamaks bolševismi levikut Euroopas, varises kokku.

Aasta hiljem, 1919. aastal, määrati Dulles Saksamaal Ühendriikide saatkonna esimeseks sekretäriks. Berliinis, Wilhelmplatz 7 kohtus Allan Dulles näost näkku inimestega, kes olid seadnud oma peaülesandeks takistada bolševismi levikut Euroopas. Nimelt siin tutvustas Allan Dulles Ühendriikide ajutisele diplomaatilisele asjurile Saksamaal mister Dresselile kindral Hoffmanni, meest, kes töötas välja Kremli vallutamise esimese plaani.

Hoffmann oli neile tookord öelnud: «Kahetsen oma elus ainult üht asja. Kahetsen seda, et ma Brest-Litovskis läbirääkimisi nurja ei ajanud ja Moskva peale ei liikunud. Tol ajal oleks mul seda kerge teha olnud.»

Just tookord ja just Hoffmann õigustas Dullesega vesteldes elegantselt ja argumenteeritult doktriini, mida hiljem hakati nimetama doktriiniks «Drang nach Osten».

Pärast Berliini töötas Allan Dulles kaks aastat Konstantinoopolis, Nõukogude Venemaa piiririigi pealinnas, linnas, mis oli Musta mere ja Vahemere võtmeks, eelkindluseks teel maailma naftavarude juurde.
Sealt naases Allan Dulles Washingtoni, kus temast sai Riigidepartemangu Lähis-Ida osakonna šeff. Lähis-Ida oli tollal üks tulisemaid Paiku maakeral. Lähis-Ida tähendas naftat, sõja toidust. Ameerika naftamagnaatidele tegi tollal muret Inglise konkurentide tohutu edu maailmaturul.
Nimelt siis teataski kompanii «Stardard Oil of New Jersey» juhatuse esimees mister Bedford: «Praegu peavad Ühendriigid ajama agressiivset poliitikat.»
Ja Dulles töötas käsi rüppe panemata. Tema juhtimisel saavutati ka esimene võit Suurbritannia üle. See oli 1927. aastal, kui Rockefelleri kompanii sai endale 25 protsenti «Iraq Petroleum Company» aktsiatest.
Samal aastal omandas Melloni rühmitusse kuuluv naftakompanii «Gulf Oil» kontsessiooni Bahreini saartel.
Need võidud ette valmistanud, otsustas Dulles ametist lahkuda. Kokkupuuted luureteenistusega Rothschildide pangamajas viisid ta mõttele, et Riigideparte-mang oli tema tulevasel soliidsel karjääriredelil vaid esimene aste.
Allan Dulles sai'koha Wall Streeti ühes suuremas advokaadifirmas «Sullivan and Cromwell», mis oli tihedalt seotud Rockefellerite ja Morganitega. Panama kanali ehitamise aegu oli see firma Panama valitsusega koostööd teinud. Selles advokaadifirmas võttis Allan Dulles ette grandioosse operatsiooni, mis lõppes sellega, et Ühendriigid haarasid enda kätte naftakontsessioonid Kolumbia Vabariigis.
Siis sõlmis «Sullivan and Cromwell» kõige tihedamad suhted Saksamaaga, kust Ameerika töösturid pärast Versailles' rahu tohutul hulgal dollareid välja pumpasid
Sel ajal lõid Allan ja tema vend John Foster Dulles tihedad kontaktid Thysseni «IG Farberindustrie'ga» ja Robert Boschi kontserniga.
288
Allan ja John Dullesest said nende Saksa korporatsioonide agendid Ameerikas.
Sõja puhkedes oli Allan Dulles krahhi äärel. Robert Boschi kontsernil oli Ühendriikides filiaal nimega «American Bosch Corporation». Teise maailmasõja algul ähvardas firmat musta nimekirja kandmine. Omanikud sõlmisid kiiresti kokkuleppe Rootsi pankurite, vendade Wallenbergidega. Kokkuleppe kohaselt pidi Rootsi pank kehtestama nominaalse kontrolli «American Bosch Corporationi» üle tingimusel, et firma antakse omanikule tagasi alles pärast sõja lõppu. Wallenbergid jäid nõusse, kuid neil oli kõigi vajalike formaalsuste täitmiseks Ameerikas oma agenti vaja. Agentideks said vennad Dullesed. Allan Dullesel läks korda Ameerika võime ninapidi vedada ja natside varandus Rootsi lipuga katta. Edaspidi sai Allan Dullesest mitte ainult «Sullivan and Cromwelli» kaasomanik, vaid ka «Schröder Trust Company» direktor ja ühtaegu «J. Henry Schröder Banking Corporationi» direktor. Kes siis oli Schröder?
Saksamaal oli ta Saksa kodanik, Ameerikas kuulus Ühendriikide kodakondsusse ja Suurbritannias oli Inglise alam. Kolmekümnendatel aastatel seisis kontserni eesotsas parun Kurt von Schröder. 7. jaanuaril 1933 kohtus Hitler Kölnis Schröderi villas von Papeniga. Seal koostas ta natside võimuhaaramise plaani. Selle eest sai Kurt von Schröder SS-gruppenführeri auastme. Temast sai ka salaorganisatsiooni «Freundenkreis» esimees. See organisatsioon kogus Ruhri magnaatidelt raha SS-reichsführer Heinrich Himmleri rünnakurühmlaste jaoks. Schröderi kontserni filiaal Inglismaal finantseeriski Londonis Inglise-Saksa ühingut, mis Suurbritannias füüreri ideede propageerimise funktsioone "üütis. Võib aimata, millega tegeles firma «J. Henry Schröder Banking Corporation» Ühendriikides. Ja selle firma direktor oli Allan Dulles.

Just sellest mehest, kes tundis Euroopat, Saksamaad, natsismi ja bisnessi paremini kui keegi teine, sai Ühendriikide Strateegilise Luure Agentuuri resident Euroopas.
Muidugi polnud Dulles Roosevelti isiklik esindaja Bernis. Dullese üleminek Strateegilise Luure Agentuuri oli teatud määral seotud vestlusega, mis toimus tema ja ühe suurbisnessi esindaja vahel nädal pärast jaapanlaste rünnakut Pearl Harborile.
«Teid huvitab perspektiiv,» ütles Dulles mõtlikult oma lahutamatut inglise piipu popsides. «Ma ei ole valmis ammendava vastuse andmiseks. Perspektiivi kavandamiseks on vaja tundma õppida selle maa rahanduslikku olukorda ja anekdoote, uusi teatrilavastusi ja Nürnbergi parteikongresside ülevaateid. Üks on mulle selge: Saksamaa ei lepi oma saatusega — ma pean silmas seda Saksamaad, kus elavad ametist vallandatud Schachti tüüpi inimesed ja literaadid, kes on sunnitud endid elatama ladina keelest tõlkimisega.»
«Schachti tuleb muidugi tõsiselt võtta, aga literaate ...»
«Ka neid tuleb võtta tõsiselt,» vaidles Dulles vastu, «isegi tõsisemalt, kui te arvate. Himmler tegi juba kolmekümne neljandal aastal
289
esimese ränga vea: ta saatis koonduslaagrisse pärastise Nobeli preemia laureaadi Carl von Ossietzki[5]*. Ta tegi temast märtri. Kuid seesama märter oleks tulnud koonduslaagrisse saatmise asemel ära osta: kuulsusega, rahaga, naistega.. . Keegi ei ole müüdavam kui näitleja, kirjanik ja kunstnik. Neid tuleb osata ära osta, sest äraostmine on parim kompromiteerimisviis.»
«Pisiasjad meid ei huvita.»
«Need ei ole pisiasjad,» vaidles Dulles visalt vastu, «need pole kaugeltki pisiasjad. Hitler kasvatas viitkümmend miljonit inimest täieliku sõnakuulmise vaimus. Tema teater, kino ja maalikunst kasvatavad pimedaid automaate. Aga meid see ei rahulda: automaadile on võõras soov kaubelda, suhelda, bisnessisfääris kasulikku operatsiooni välja mõelda. Pimedad automaadid ei vaja Schachti. Schachti vajame meie. Nii et,» lõpetas Dulles, «siin on kõik omavahel väga tihedasti seotud. Ja see vastastikune seos viib paratamatult välja armees teenivate haritlaste juurde... Kuid haritlased on armees mehed majorist feldmarssalini, mitte madalamal. Madalamal on automaadid, kes täidavad iga käsu pimesi ja mõtlemata ...»
«See on juba huvitav versioon,» sõnas Allan Dullese vestluskaaslane. «Huvitav seepärast, et selles võib näha perspektiivi. Aga teie ütlesite, et ei saa mu küsimusele vastata ...»

XVIII. 17. 02. 1945 (KELL 10.03)

Kui SS-obergruppenführer Wolff oli Himmleri kabinetist lahkunud, istus reichsführer hulk aega liikumatult. Ei, see ei olnud hirm, mida ta tundis. Nii talle endale igatahes paistis. Temast oli lihtsalt esimest korda elus saanud renegaat. Ta tundis renegaate, ta isegi ei seganud neid, vaid jälgis, kes neljakümne neljanda aasta juulis võitjaks tuleb, aga nüüd oli ta ise riigi reetmisega hakkama saanud: vaenlastega läbirääkimiste pidamise eest ootas vaid üks karistus — surm.
Karl Wolff läks tagasi Itaaliasse selleks, et sõlmida otsene kontakt Dullesega — SS-i kõrgem ohvitser liitlaste kõrgema luurajaga. Harjunud kombe kohaselt võttis Himmler prillid eest, täna kandis ta raamideta prille, nagu tavaliselt kannavad kooliõpetajad, ja hakkas seemisnahkse lapiga klaase hõõruma. Ta tundis, et temas on miski muutunud. Ta ei saanud korrapealt arugi, mis nimelt on muutunud, aga siis naeratas. «Ma hakkasin end liigutama,» mõistis ta. «Kõige hirmsam on piinav tardumus, see on nagu öine luupainaja.»

[5] Carl von Ossietzky (1889—1938) — saksa progressiivne ajakirjanik ja publitsist, sai 1936. aastal Nobeli rahupreemia. Tõlk.

Ta kutsus välja Schellenbergi. Minut hiljem oli poliitilise luure šeff kohal — võis arvata, nagu oleks ta istunud ooteruumis ja mitte oma kabinetis kolmandal korrusel.
«Wolff sõidab Dullesega kontakti looma,» ütles Himmler ja naksutas sõrmi.
«See on mõistlik tegu.»
«See on meeletus, Schellenberg, see on meeletus ja avantürism.»
*Carl von Ossietzky (1889—1938) — saksa progressiivne ajakirjanik ja publitsist, sai 1936. aastal Nobeli rahupreemia. Tõlk.

«Kas peate silmas võimalikku sissekukkumist?»
«Ma pean silmas tervet probleemide kompleksi. Teie olete süüdi, see on kõik teie töö! Teie viisite mind selle sammuni!»
«Kui Wolff sisse kukub, tulevad kõik materjalid meie kätte.»
«Nad võivad kõigepealt sattuda viinlase kätte ...»
Schellenberg heitis Himmlerile küsiva pilgu. Too selgitas tusaselt:
«Kaltenbrunneri kätte. Ma ei tea, kuhu need materjalid sealt saadetakse, kas Bormannile või minule. Aga te teate, mida Bormann pärast niisuguste materjalide saamist teeb. Võite ette kujutada füüreri reageeringut, kui ta, pealegi koos Bormanni selgitustega kõik teada saab.»
«Ma mõtlesin selle üle.»
Himmler kibrutas pahaselt kulmu. Ta tahtis praegu ainult üht — Wolff tagasi kutsuda ja nende vahel olnud jutuajamine täielikult unustada.
«Ma mõtlesin selle üle,» kordas Schellenberg. «Esiteks, Wolff on kohustatud rääkima Dullesega mitte oma nimel, liiatigi veel teie nimel, vaid feldmarssal Kesselringi nimel, kellele ta staabis allub. Ta on Itaalias paiknevate vägede ülemjuhataja asetäitja ega ole meie otseses alluvuses.»
Feldmarssal Kesselring oli omal ajal olnud õhujõudude ülemjuhataja Göringi asetäitja. Kõik pidasid teda Göringi meheks.
«See on tubli,» möönis Himmler. «Kas mõtlesite selle varem välja või torkas see teile praegu pähe?»
«See tuli mulle pähe kohe, kui kuulsin Wolffi sõidust,» vastas Schellenberg. «Kas lubate suitsu teha?»
«Jah, palun,» vastas Himmler.
Schellenberg läitis sigareti: kolmekümne kuuendast aastast peale tõmbas ta muid marke tunnistamata ainult «Camelit». Kord neljakümne teisel aastal, pärast Ameerika sõttaastumist, oli temalt küsitud: «Kust te küll neid vaenlase sigarette saate?» Schellenberg oli vastanud: «Tõepoolest, kui ostad Ameerika sigarette, öeldakse sulle, et oled isamaa maha müünud ...»
«Ma mõtlesin läbi kõik võimalused,» jätkas ta, «ka kõige ebameeldivamad. »
«Ja nimelt?» muutus Himmler tähelepanelikuks. Ta oli maha rahunenud, enesekindluse tagasi saanud, oli tekkinud mõistlik perspektiiv, ja mis ebameeldivusi asjade nii ladusa käigu juures ikka juhtuda võib.
«Aga kui Kesselring või, mis veel hullem, tema patroon Göring antud juhul oma alibit tõestada suudavad?»
«Me ei lase seda teha. Kandke selle eest aegsasti hoolt.»
«Meie küll, aga Kaltenbrunner ja Müller?»
«Minu ettepanek on lasta ühe pauguga kaks jänest.» ...
«See ei ole võimalik,» vastas Himmler veel väsinumalt, kõlatu häälega, «muide, ma ei ole jahimees ...»
«Füürer ütleb, et liitlased on lõhenemise äärel, kas pole? Järelikult on nende vahele kiilu löömine meie peamisi ülesandeid? Mida teeb Stalin, kui saab teada, et SS-kindral Wolff peab lääneliitlastega

separaatläbirääkimisi? Ma ei hakka mõistatama, mida ta nimelt teeb, aga et see ta tegutsema paneb, selles ei kahtle ma hetkekski. Järelikult Wolffi sõit, mille me serveerime Stalini suure desinformeeri-misena, peab tulema füürerile kasuks. Meie legend on järgmine: läbirääkimised on Stalini jaoks mõeldud bluff! Nii põhjendamegi füürerile operatsiooni, kui see peaks läbi kukkuma.»

Himmler tõusis püsti — talle ei meeldinud tugitoolid ja ta istus alati vanal kantseleitoolil —, astus akna alla ja vaatas kaua Berliini varemeid. Lapsed tulid koolist ja naersid muretult. Kaks naist lükkasid lapsevankreid. Himmler mõtles äkki: «Hea meelega sõidaksin kuhugi metsa ja veedaksin öö lõkke ääres. Taevas hoidku, kuidas Walteril ikka pea lõikab ...»

«Mõtlen selle üle järele, mis te rääkisite,» tähendas Himmler ümber pööramata. Ta tahtis seda võitu endale võtta. Schellenberg annaks selle meelsasti reichsführerile — oma võidud on ta alati temale ja Heydrichile loovutanud.

«Kas teid huvitavad ka pisiasjad või mõtlen need ise läbi,» küsis Schellenberg.

«Mõelge ise,» vastas Himmler, aga kui Schellenberg juba lävel oli, pööras Himmler ümber: «õigust öelda pisiasju selles loos ei olegi. Mida te silmas peate?»

«Esiteks, petteoperatsiooni... See tähendab, Läänega läbirääkimisteks tuleb leida keegi võõras isik, mitte meie mees. .. Pärast anname materjali tema kohta füüreri kätte. Kui tekib vajadus .. . See oleks meie luureteenistuse võit: ajasime vaenlaste salakavalad plaanid nurja, nii arvatavasti teatab Goebbels. Teiseks, Wolffi jälgivad Šveitsis kümned silmapaarid. Ma tahan, et lääneliitlaste kümneid silmapaare jälgiksid veel viis-kuus minu meest. Wolff meie mehi ei tunne, nad saadavad informatsiooni otse mulle. See on kõigele lisaks kolmas alibi. Sissekukkumise korral tuleb ohverdada Wolff, kuid tema jälgimise materjalid jäävad meie toimikusse.»

«Teie toimikusse,» parandas Himmler, «teie toimikusse.»

«Jälle hirmutasin ta ära,» mõtles Schellenberg, «need pisiasjad kohutavad teda. Tuleb talt saada ainult põhimõtteline nõusolek, ja siis toimida oma äranägemisel.»

«Keda te tahate sinna saata?»

«Mul on häid kandidaate,» vastas Schellenberg, «aga need on juba pisiasjad, mida võin lahendada ilma teid tähtsama töö juures segamata.»

Esimese ülesande lahendamiseks olid Schellenbergil kandidaatidena kirja pandud von Stirlitz ja tema «hoolealune» pastor.

XIX. 17. 02. 1945 (KELL 10.05)

Hommikul, kui Erwin Keskusest vastuse pidi saama, sõitis Stirlitz autoga pikkamisi tema maja suunas. Auto tagaistmel oli suur grammofon. Legendi kohaselt oli Erwin väikese grammofonifirma omanik,

see andis talle klientide teenindamise ettekäändel võimaluse Saksamaal palju ringi sõita.

Tänaval oli ummik: ees koristati rususid. Öise õhurünnaku ajal oli kokku varisenud kuuekorruseline maja ja teetöölised koos politseinikega organiseerisid kiiresti ja toimekalt koristamist ning liiklusvahendite ümbersõitu.

Stirlitz vaatas selja taha: tema «Horchi» kannul seisis vähemasti kolmkümmend autot. Noor veoautojuht hõikas Stirlitzile:

«Kui nüüd lennukid tulevad, siis läheb alles märuliks, pole kuhugi peitu pugeda.»

«Ei nad praegu tule,» vastas Stirlitz taevasse vaadates. Pilved liikusid madalalt ja hallikasmustade servade järgi otsustades tõotasid lund.

«Öösel oli soe,» mõtles Stirlitz, «aga nüüd on külmemaks läinud, ilmselt hakkab lund sadama.»

Miskipärast meenus talle astronoomi jutt: «... Rahutu päikese aasta. Kõik siin maamunal on omavahel seotud. Me kõik oleme omavahel seotud, maakera päikesega, päike galaktikaga.»

Stirlitz muigas. «Nagu gestaapo agentuurvõrk...»

Eespool seisev politseinik vehkis käega ja karjus täiest kõrist:

«Sõida edasi!»

«Mitte kusagil mujal maailmas,» tähendas Stirlitz endamisi, «ei armasta politseinikud nii kamandada ja kumminuiaga vehkida kui meil.» Ta tabas end sellelt, et mõtles sakslastest ja Saksamaast nagu oma rahvast ja oma kodumaast. «Aga teisiti ma ei saagi. Ennast isoleerides oleksin kindlasti juba ammu sisse kukkunud. Ilmne paradoks: armastan seda rahvast ja seda maad. Võib-olla on tõesti nii, et hitlerid tulevad ja lähevad?»

Edasi oli tee vaba ja Stirlitz vajutas gaasipedaali põhja. Ta teadis, et järsud kurvid söövad kõvasti kumme, ta teadis, et autokummid on nüüd defitsiit, kuid ikkagi armastas ta võtta järske kurve, nii et kummid all kiunusid ja laulsid ning auto järsult kaldu kiskus nagu paat tormi ajal.

Köpenickstraβel seisis Erwini ja Katrini maja lähedal teine politseinike ahelik.

«Mis lahti on?» päris Stirlitz.

«Tänav on sodi,» vastas noor kahvatu näoga politseinik, «nad viskasid siia mingisuguse piraka torpeedo.»

Stirlitz tundis, kuidas ta laup higiseks tõmbus.

«Selge,» taipas ta äkki, «nende maja on samuti purustatud.»

«Kas niaja number üheksa sai ka pihta?» küsis ta.

«Jah, täiesti sodi.»

Stirlitz ajas auto kõnnitee äärde ja hakkas keerama paremale põiktänavasse. Talle tõkestas tee seesama haiglase olemisega politseinik:

«Siia ei ole lubatud.»

Stirlitz kergitas pintsaku reväari: seal oli SD žetoon. Politseinik andis au ja ütles:

«Sapöörid kardavad, et siin võib olla mõni viitsütikuga pomm.»

293

«Eks siis lendame koos õhku,» vastas Stirlitz ja astus maja number üheksa rusude poole.

Stirlitz tundis tohutut, otse ebainimlikku väsimust, aga ta teadis, et peab astuma oma harilikul vetruval kõnnakul. Ja nii ta tegigi, näol alatine skeptiline muie. Silme ees seisis Katrin. Ta kõht oli olnud väga suur ja ümmargune... «Vist tuleb tüdruk,» oli Katrin kunagi öelnud. «Kui kõht ripub nagu kurk, siis on poiss, aga mina sünnitan kindlasti tütre.»

«Kas kõik said surma?» küsis Stirlitz politseinikult, kes tuletõrjujate tööd jälgis.

«Raske öelda. Pomm kukkus vastu hommikut, sanitaarautosid oli kõvasti...»

«Kas asju jäi palju järele?»

«Ei eriti. .. Näete, missugune puder siin on ...»

Stirlitz aitas nutval naisel lapsevankrit üle tee viia ja läks tagasi auto juurde.

XX. 17. 02. 1945 (KELL 10.05)

«Ema!» karjus Katrin. «Issand! Ema-aa! Appi!»

Ta lamas laual. Sünnitusmajja oli ta toodud põrutusega ja kahe peahaavaga. Ta tõi kuuldavale mingeid seosetuid kaeblikke venekeelseid sõnu.

Arst, kes priske ja kisava poisi vastu oli võtnud, ütles ämmaemandale:

«Ise poolakas, aga vaata, missuguse piraka poisi sünnitas.»

«Ta ei ole poolakas,» ütles ämmaemand.

«Kes siis? Venelane? Või tšehh?»
«Passi järgi on sakslane,» vastas ämmaemand, «mantlitaskus oli tal pass sakslase Katrin Kinni nimele.»
«Võib-olla on võõras mantel?»
«Kes teab,» nõustus ämmaemand. «Vaadake, kui priske poiss — vähemalt neli kilo. Nagu purikas... Kas helistate ise gestaaposse või teen seda pärast ise?»
«Helistage teie,» vastas arst, «aga hiljem.»

«Kõik,» mõtles Stirlitz väsinult, ennast otsekui eemalt vaadates,
«nüüd olen täiesti üksi...»
Ta istus kaua oma kabinetis lukustatud ukse taga ega võtnud telefonitoru. Automaatselt luges ta kokku, et helistati üheksa korda. Kaks inimest lasksid telefonil pikalt heliseda, nähtavasti oli midagi tähtsat, või siis helistasid alluvad — nemad helistavad ka alati pikalt. Ülejäänud helistasid lühidalt: nii teevad kas ülemused või sõbrad.
Siis võttis ta laualaekast paberilehe ja hakkas kirjutama:
294
«SS-reichsführer Heinrich Himmlerile
Rangelt salajane. Isiklik.
Reichsführer!
Rahvuse huvid sunnivad mind Teile kirjutama. Ma sain usaldusväärsetest allikatest teada, et mingisugune grupp inimesi SD-st otsib Teie selja taga vaenlasega kontakti, sondeerides pinda vastasega tehingu sõlmimiseks. Ma ei saa neid andmeid range dokumentaalsusega kinnitada, kuid palun, et Te mind vastu võtaksite ja kuulaksite ära minu ettepanekud selles küsimuses, mis tundub mulle olevat äärmiselt tähtis ja edasilükkamatu. Palun lubage, et ma oma sidemeid kasutades informeerin Teid üksikasjalikumalt ja esitan oma seisukoha versiooni kohta, mis paraku tundub mulle olevat tõele kardetavalt lähedal.
Heil Hitler!
SS-standartenführer von Stirlitz.»
Ta teadis, kellele jutuajamisel viidata: kolm päeva tagasi oli õhu-rünnaku ajal saanud surma Portugali kroonikafilmide operaator Luis Wassermann, kes oli tihedalt rootslastega seotud olnud.

XXI. AINET MÕTISKLUSEKS (SCHELLENBERG)

(RSHA 6. osakonna ülema, SS-brigadeführer Walter Schellenbergi parteilisest iseloomustusest: «NSDAP liige 1934. aastast. Tõeline aarialane. Iseloom põhjamaine, vapper, kindel. Sõprade ja kolleegidega avameelne, seltsiv, heatahtlik. Relch'i vaenlaste vastu halastamatu. Eeskujulik perekonnaisa. Naise kandidatuuri kinnitas SS-reichsführer. Kompromiteerivaid sidemeid pole olnud. Suurepärane sportlane. Töös on näidanud end silmapaistva organisaatorina ...»)
Küllap oli Schellenberg ainus, keda Himmler peale oma ihuarsti doktor Kersteni usaldas nagu iseennast. Himmler oli jälginud teda kolmekümnendate aastate algusest peale, kui Schellenberg alles õppis. Ta teadis, et see kahekümne kolme aastane meesiludus lõpetas pärast jesuiitide kolledžit ülikooli ja sai kunstiteaduse bakalaureuseks. Samuti teadis Himmler, et tema lemmikprofessoriks oli ülikoolis olnud juut. Ta teadis, et Schellenberg oli algul natsionaalsotsialismi üllaid ideid pilganud ega olnud rääkinud füürerist kuigi lugupidavalt.
Kui Schellenbergi luuresse tööle kutsuti, oli ta juba hakanud pettuma saksa haritlastes, kes Hitleri kuritegusid ainult kurvalt kommenteerisid ja tema hüsteerilisuse üle salamisi irvitasid. Schellenberg võttis Heydrichi ettepaneku vastu.

Tema tuleristseteks sai Kitty salong. Kriminaalpolitsei šeff Nebe otsis oma kartoteegist selle suurilmasalongi jaoks välja Berliini, Müncheni ja Hamburgi kõige elegantsemaid prostituute. Siis leidis ta Heydrichi ülesandel ka diplomaatide ja kõrgemate sõjaväelaste noori nägusaid naisi, keda piinas üksindus (nende mehed veetsid päevi ja öid nõupidamistel, sõitsid mööda Saksamaad ringi ja käisid välismaal). Naistel oli igav, naised tahtsid meelt lahutada. Nad leidsid
395
meelelahutust Kitty salongis, kus võis kohata Aasia, Ameerika Ja Euroopa diplomaate.
SD julgeolekuameti tehnikaeksperdid ehitasid salongi topeltseinad ning paigutasid sinna helisalvestus- ja fotoaparatuuri.
Heydrichi idee viis ellu Schellenberg: ta oli selle salongi peremees ja täitis aristokraatliku kupeldaja osa.
Värbamine käis kahes suunas: kompromiteeritud diplomaadid hakkasid tööle Schellenbergi luure kasuks ja Reich'i sõjaväelaste, partei- ja riigitegelaste naised anti üle gestaapo šefi Mülleri ametkonnale.
Müllerit salongi ligi ei lastud: tema maamehelik välimus ja robustsed naljad võisid külastajaid eemale peletada. Siis oli ta esimest korda tundnud, et on sellest kahekümne viie aastasest nolgist sõltuv.
«Ta arvab, et hakkan ta lillasid libusid kabistama,» ütles Müller oma abile, «liiga suur au. Meie külas kutsuti säherdusi eitesid sõnnikuvakladeks.»
Ja kui proua Heydrich mehe sõidus olles Schellenbergile helistas ja igavuse üle kurtis ja kui Schellenberg tegi talle ettepaneku linnast välja järve äärde sõita, sai Müller sellest teada ja leidis, et nüüd on õige aeg sellel ilusal poisil kael kahekorra käänata. Gestaapos kuulus ta nende vanakeste hulka, kes Schellenbergi kergemeelseks pidasid: meesiludus, tellib raamatukogust ladina- ja hispaaniakeelseid raamatuid, käib riides nagu keigar, ripsutab avalikult tiiba, kõnnib Prinz-Albrecht-Straβel jalgsi ja ei kasuta autot — on see mõni tõsine luuraja? Ajab loba, naerab, joob ...
Maamehelik ja kohmakas, kuid kõigele uuele kiiresti reageeriv Müller taipas, et Schellenbergi näol on tal tegemist uue põlvkonna ühe väljapaistva esindajaga. Selline oskab omasuguseid kaasa tõmmata.
Schellenberg viis proua Heydrichi Ploineri järve äärde. See oli ainus naine, keda ta austas, temaga võis ta kõnelda Hellase ülevast tragöödiast ja Rooma jõhkrast sensuaalsusest. Nad jalutasid järve kaldal ja vestlesid elavalt. Kaks buldoginäoga noormeest Mülleri ametkonnast suplesid külmas järvevees. Schellenberg ei osanud oletada, et need idioodid, ainsad jäise supluse harrastajad, võisid olla gestaapo agendid. Tema arvamust mööda ei tohtinud agent nii avalikult endale tähelepanu tõmmata.
Mülleri talumehekavalus oli Schellenbergi range loogika üle trumbanud. Agentide ülesanne oli pildistada «objekte», kui need «põõsa alla heidavad», nagu Müller oli öelnud. «Objektid» aga põõsa alla ei heitnud. Joonud lahtisel terrassil kohvi, sõitsid nad linna tagasi. Kuid Müller leidis, et pime armukadedus on alati hirmsam kui avasilmne. Seepärast pani ta Heydrichi lauale raporti, et tema naine oli Schellenbergiga metsas jalutamas käinud ja pool päeva Ploineri järve ääres veetnud.
Selle läbi lugenud, ei lausunud Heydrich Müllerile musta ega valget. Kogu päev möödus teadmatuses. Alles õhtul, olles enne Müllerile helistanud, astus Heydrich Schellenbergi kabinetti, patsutas talle õlale ja lausus:
296
«Mul on täna paganama sant tuju, kui läheks õige jooma.»
Ja nad hulkusid kolmekesi kella neljani hommikul mööda väikesi räpaseid kõrtse, istusid ühes lauas hüsteeriliste lõbutüdrukutega ja valuutaspekulantidega, naersid, tegid nalja ja laulsid teistega koos rahvalaule. Alles vastu hommikut kummardus kaameks muutunud Heydrich

Schellenbergi poole ja tegi ettepaneku sinasõprust juua. Kui see sai tehtud, kattis Heydrich käega Schellenbergi klaasi ja ütles:
«Tead, mis, ma panin su klaasi mürki. Kui sa mulle täiesti ausalt ära ei räägi, kuidas sa proua Heydrichiga aega veetsid, siis sured. Kui räägid tõtt, olgu see minu jaoks kui hirmus tahes, annan sulle vastumürki.»
Schellenbergile oli asi selge. Korrapealt tulid talle meelde kaks järves supelnud kandilise näoga löömameest. Ta nägi Mülleri vilavaid silmi ja irvitust.
«Mis siis ikka, proua Heydrich helistas mulle. Tal oli igav ja ma sõitsin temaga Ploineri järve äärde. Võin teile esitada tunnistajad, kes teavad, kuidas me aega veetsime. Jalutasime ja rääkisime Kreeka suurusest, mille hukutasid salakaebajad, reetes ta Roomale. Muide, see polnud ainus põhjus, miks Kreeka hukkus. Jah, olin koos proua Heydrichiga, ma jumaldan seda naist, selle mehe naist, keda pean tõeliseks suurmeheks. Kus on vastumürk?» küsis ta. «Kus see on?»
Heydrich muigas, valas klaasi natuke martiinit ja ulatas Schellenbergile.
Pool aastat hiljem läks Schellenberg Heydrichi juurde ja palus tema sanktsiooni.
«Ma tahan abielluda,» ütles ta, «aga mu ämm on poolatar.»
See oli arutlusteemaks SS-reichsführer Himmleri juures. Tulid kohale spetsialistid Rosenbergi ametkonnast. Sirkliga kontrolliti kolju ehitust, lauba kõrgust ja kõrvade kuju. Himmler andis Schellenbergile loa abiellumiseks.
Pulmas, kui Heydrich oli juba kenakesti purjus, võttis ta Schellenbergil käe alt kinni, viis akna juurde ja ütles:
«Mulle on väga hästi teada, et su naise õde abiellus juudi pankuriga. »
Schellenberg tundis endas tühjust, ta käed-jalad läksid külmaks.
«Aga mis sellest,» sõnas Heydrich ja ohkas äkki sügavalt.
Schellenberg ei saanud tookord aru, miks Heydrich oli nii õhanud. Seda mõistis ta palju hiljem, kui kuulis, et «kolmanda riigi» julgeolekušefi vanaisa oli juut ja mängis Viini operetiteatris viiulit.
... Esimesed katsed Läänega kontakti luua tegi Schellenberg 1939. aastal. Ta hakkas mängima keerulist mängu kahe Inglise luurajaga — Besti ja Stephensiga.
Nendega sidemed loonud, ei tahtnud ta nende ees ainult kindralite Hitleri-vastase vandenõu juhina esineda, vaid sõita ka Londonisse, et astuda kontakti Inglise luure, välisministeeriumi ja valitsuse kõrgemate tegelastega. Ametlikult Suurbritannia vastu provokatsiooni sepitsedes tahtis ta seejuures uurida Downing Streetiga tõsiste kontaktide loomise võimalust.
Kuid enne väljalendu Londonisse helistas Schellenbergile Himmler
297
ja teatas katkeva häälega, et äsja oli Münchenis Hitlerile atentaat korraldatud. Kindlasti arvab füürer, et see on Inglise luure kätetöö ja seepärast on vaja inglased Best ja Stephens ära varastada ning Berliini tuua.
Schellenberg korraldas Hollandis Venlos grandioosse etenduse. Eluga riskides röövis ta Besti ja Stephensi. Neid kuulati üle öö otsa, ja selle põhjal, et stenografist trükkis pärast Inglise luurajate ülekuulamisprotokollid ümber tavalisest kolm korda suuremate tähtedega kirjutusmasinal, mõistis Schellenberg, et kõik need materjalid lähevad otsekohe füüreri kätte, kes väikest kirja ei näinud ja sai lugeda ainult suuri rasvaselt trükitud tähti.
Füürer arvas, et atentaadi korraldas tema endise sõbra ja praeguse vaenlase Strasser-noorema «Schwarze Kapelle» koos inglaste Besti ja Stephensiga.
Kuid siis võeti Šveitsi piiri ületamise katsel juhuslikult kinni puusepp Esler, kes pärast piinamisi tunnistas, et füürerile oli atentaadi ette valmistanud tema üksi.
Kui piinamised väljakannatamatuks muutusid, ütles Esler, et talle anti hiljem, just enne atentaati, abiks veel kaks inimest.

Schellenberg oli veendunud, et need kaks olid Strasseri «Schwarze Kapellest» ja et inglastel pole sellega mingit pistmist.
Järgmisel päevaresines Hitler ajakirjanduses, süüdistades inglasi, et need hullumeelsete terroristide tööd juhivad. Ta hakkas ise juurdlusse sekkuma. Kuigi see Schellenbergi häiris, ei saanud ta midagi parata.
Kolme päeva pärast, kui juurdlus alles täie hooga käis, kutsus Hitler Hessi, Himmleri, Heydrichi, Bormanni, Keiteli ja Schellenbergi enda poole lõunale. Ise jõi ta lahjat teed, külalisi aga kostitas šampanja ja šokolaadiga.
«Heydrich,» ütles ta, «te peate võtma appi meditsiini ja hüpnoosi. Te olete kohustatud Eslerilt teada saama, kes temaga kontaktis olid. Olen kindel, et pomm valmistati välismaal.»
Heydrichi vastust ootamata pöördus Hitler Schellenbergi poole:
«Ja mis mulje inglased teile jätsid? Te ju nägite neid Hollandis läbirääkimiste ajal silmast silma?»
Schellenberg vastas:
«Nad võitlevad lõpuni, minu füürer. Kui me Inglismaa okupeerime, kolivad nad üle Kanadasse. Ja Stalin naerab, vaadates, kuidas anglosaksidest ja germaanlastest vennad kisuvad.»
Kõik lauasolijad hoidsid hinge kinni. Himmler hakkas Schellen-bergile käega märku andma, ent too ei näinud Himmleri t ja laskis omasoodu edasi.
«Muidugi ei ole midagi hullemat kui kodune tüli,» vastas Hitler mõtlikult, ilma et oleks vihastanud. «Ei ole midagi hullemat, kui omad isekeskis tülli lähevad, aga Churchill ju segab mind. Seni, kuni Inglismaal ei muututa realistideks, pean võitlema, olen kohustatud võitlema nende vastu, mul ei ole õigust teisiti talitada.»
Kui kõik füüreri juurest lahkusid, ütles Heydrich Schellenbergile:
298
«Tänage õnne, et.Hitler heas tujus oli, muidu oleks ta teid süüdistanud, et pärast kontaktide loomist Intelligence Service'iga olete inglaste poole üle läinud. Ja kui valus see mulle ka poleks olnud, oleksin teid arreteerinud; ja kui valus see mulle ka poleks olnud, oleksin teid maha lasknud — tema käsul muidugi.»
... Kolmekümneaastaselt sai Schellenbergist Reich'i poliitilise luure ülem.
Kui Himmleri agentuur oma šefile ette kandis, et Ribbentrop haub Stalini tapmise plaane (Ribbentrop tahtis läbirääkimiste sildi all isiklikult Stalini jutule minna ja tulistada teda selleks otstarbeks valmistatud täitesulepeast), haaras reichsführer sellest mõttest kinni, läks ise Hitleri juurde ja käskis Schellenbergil kaks agenti ette valmistada. Tema kinnituse kohaselt tundis üks neist Stalini garaaži mehaaniku sugulasi.
Ja üle rindejoone saadetigi Venemaale kaks agenti, kaasas «Kazbeki» karpideks maskeeritud lühilainesaatjad.
(Stirlitz teadis, millal need mehed üle rindejoone pidid lendama. Moskvat hoiatati ja agendid tabati.)
Nurjumisi kompenseeris Schellenbergi töös asjaolu, et ta oskas perspektiivselt mõelda ja olukorda täpselt hinnata. Just Schellenberg ütles juba 1944. aasta keskpaiku Himmlerile, et lähema aasta jooksul ei kujune talle kõige ohtlikumaks figuuriks mitte Hermann Göring ega Goebbels ja isegi mitte Bormann, vaid Speer.
«Speerist saab meie kõige tähtsam vastane,» oli Schellenberg öelnud. «Speer on siseinformatsioon tööstuse ja kaitse kohta, Speer on SS-gruppenführer. Ta on relvastusministeerium, on tagala ja rinne, on kõigepealt kontsern «Farberindustrie», järelikult traditsiooniline otseside Ameerikaga. Speer on seotud Schwerin von Krosigkiga. See on raha. Schwerin von Krosigk varjab harva, et on füüreri praktikaga opositsioonis. Mitte füüreri ideega, vaid just praktikaga. Speer on vaikiv võimsus. See tööstusgrupp, mis praegu on loodud ja mis tegeleb Saksamaa sõjajärgse taassünni plaanidega, on tuleviku aju, süda ja

käed. Ma tean, millega Speeri ümber koondunud töösturid praegu ametis on. Nad tegelevad kahe probleemiga: esiteks, kuidas pigistada välja võimalikult suuri kasumeid ja teiseks, kuidas see raha Lääne pankadesse üle kanda.»
Schellenbergi argumendid ära kuulanud, jäi Himmler esimest korda mõtlema selle üle, et Speeri saladuse jälile jõuab ta siis, kui Bormanni arhiivi kätte saab, sest kui tema ise töösturite sidemeid neutraalsete riikide ja Ameerikaga ei kasutanud, siis võis seda kindlasti teha Bormann.

XXII. 18. 02. 1945 (KELL 11.46)

Schellenberg nägi Stirlitzit reichsführeri ooteruumis. «Te olete järgmine,» teatas Stirlitzile valveadjutant, lastes Himmleri juurde SS-i majandusülema kindral Pohli, «arvan, et obergruppenführeril ei lähe kaua aega, tal on kohaliku tähtsusega küsimused.»
299
«Tervist, Stirlitz,» hõikas Schellenberg. «Ma otsisin teid taga.»
«Tere päevast,» vastas Stirlitz, «miks te näost nii hall olete? Väsinud?»
«Paistab välja?»
«Isegi väga.»
«Lähme minu kabinetti, mul on teid kohe tarvis.»
«Palusin eile reichsführerilt audientsi.»
«Mis küsimuses?»
«Isiklikus.»
«Tulete tunni-poolteise pärast tagasi,» ütles Schellenberg, «paluge, et vastuvõtt edasi lükataks, reichsführer on õhtuni kohal.»
«Hästi,» pomises Stirlitz, «kardan ainult, et see ei ole sünnis.»
«Ma viin von Stirlitzi endaga kaasa,» ütles Schellenberg valve-adjutandile, «lükake vastuvõtt õhtu peale.» .
«Just nii, brigadeführer!»
Schellenberg võttis Stirlitzil käe alt kinni ja ooteruumist välja jõudes sosistas talle heatujuliselt kõrva:
«Missugune hääl, ah? Ta raporteerib nagu operetinäitleja, rinnahäälega ja ilmse sooviga meeldida.»
«Ma olen alati adjutante haletsenud,» lausus Stirlitz, «kogu aeg peavad nad tähtsat nägu tegema, muidu saaksid inimesed nende tarbetusest aru.»
«Te eksite. Adjutant on väga vajalik. Ta on nagu ilus jahikoer, kellega võib vahetevahel juttu ajada, ja kui tal on ilus eksterjöör, siis tunnevad teised jahimehed kadedust.»
«Ma tundsin kunagi üht adjutanti,» jätkas Stirlitz, kui nad mööda koridori edasi sammusid, «ta täitis impressaario osa ja rääkis kõigile oma peremehe geniaalsusest. Lõpuks korraldati adjutandile autoõnnetus: ta lobisemine hakkas närvidele käima.»
Schellenberg puhkes naerma:
«Vastab see tõele, või mõtlesite ise välja?»
«Muidugi mõtlesin välja.»
Kesktrepi lähedal tuli neile vastu Müller.
«Heil Hitler, sõbrad!» hõikas ta.
«Heil Hitler, kamraad,» vastas Schellenberg.
«Heil,» kostis Stirlitz kätt tõstmata.
«Rõõm teid näha, saatananahad,» ütles Müller, «kas haute jälle mõnd kavalat plaani?»
«Haume,» vastas Schellenberg, «ja miks ka mitte?»
«Meie kavalaid plaane ei anna teie omadega võrreldagi,» sõnas Stirlitz, «teie kõrval oleme vagad tallekesed.»

«Või nii?» imestas Müller. «Aga mulle isegi meeldib, kui mind saatana sigidikuks peetakse. Inimesed surevad, aga mälestus jääb.»
Müller patsutas Schellenbergile ja Stirlitzile sõbralikult õlale ja astus oma kaastöölise kabinetti: talle meeldis minna alluvate juurde ilma ette teatamata, eriti just igavate ülekuulamiste ajal.
300

XXIII. AINET MÕTISKLUSEKS (CHURCHILL)

Kui Hitler viimastel sõjakuudel kordas nagu loitsu, et Inglise— Nõukogude—Ameerika liidu kokkuvarisemine on nädalate küsimus, kui ta kõigile kinnitas, et pärast otsustavat kaotust tuleb Lääs sakslaste käest veel abi paiuma, seostasid paljud seda lihtsalt Hitleri iseloomuga — uskuda lõpuni oma väljamõeldistesse. Kuid antud juhul tugties Hitler faktidele: juba 1944. aasta keskpaiku oli Bormanni luure Londonist eriti salajase dokumendi hankinud. Selles dokumendis olid Winston Churchilli kirjutatud read: «Oleks kohutav katastroof, kui vene barbaarsus hävitaks iidsete Euroopa riikide kultuuri ja iseseisvuse.» Churchill kirjutas seda oma salajases memorandumis 1942. aasta oktoobris, kui venelased polnud mitte Poolas, vaid Stalingradi all, mitte Rumeenias, vaid Smolenski lähistel, mitte Jugoslaavias, vaid Harkovi all.
Tõenäoliselt poleks Hitler andnud käskkirja, mille põhjal igasuguseid läbirääki-miste katseid karistati kohese surmanuhtlusega, kui ta oleks teadnud, missugune äge mõttevahetus käis aastail 1943—1944 inglaste ja ameeriklaste vahel liitlas-armeede pealöögi suuna ümber. Churchill nõudis vägede dessanti Balkanile. Ta motiveeris selle vajalikkust järgmiselt: «Küsimus seisab nii: kas me oleme valmis leppima Balkani ja võimalik, et ka Itaalia muutmisega kommunistlikuks? Tuleb endale täpselt aru anda eelistest, mida Lääne demokraatiad endale saavad, kui nende väed okupeerivad Budapesti ja Viini ning vabastavad Praha ja Varssavi...»
Kainelt mõtlevad ameeriklased mõistsid, et Churchiüi nõue anda Hitlerile pealöök mitte Prantsusmaal, vaid Balkanil, on puhtegoistlik. Nad andsid endale aru, et Churchilli plaan muudaks Suurbritannia Vahemere valitsejaks. Järelikult saaks just Inglismaast Aafrika, Araabia Ida, Itaalia, Jugoslaavia ja Kreeka peremees. Jõudude vahekord kujuneks seega ilmselt Ühendriikide kahjuks. Dessant otsustati teha Prantsusmaale.
Ettenägeliku ja julge poliitikuna oleks Churchill võinud teatud kriitilistel asjaoludel füüreriga opositsioonis olevate jõududega kontakti astuda, et luua ühisrinne ja tõkestada venelaste edasitungi Atlandi ranniku suunas, mida Churchill kõige rohkem kartis. Kuid pärast vandenõulaste hävitamist 1944. aasta suvel polnud Saksamaal niisuguseid jõude. Siiski arvas Churchill, et igasugune ettevaatlik flirt Reich'i juhtkonda kuuluvate isikutega, kes teatud kriitilistel asjaoludel võivad taotleda Wehrmachfi armeede kapituleerumist Lääne ees (kuigi see oli Roosevelti kindla seisukoha ja kogu maailmas valitsevate venesõbralike meeleolude tõttu vähetõenäoline), aitaks tal Stalini suhtes jäigemat poliitikat ajada, eriti Poola ja Kreeka küsimuses.
Ja kui sõjaväeluure Churchillile teatas, et sakslased liitlastega kontakti otsivad, vastas ta: «Suurbritanniat võidakse süüdistada aegluses, jultumuses, humoristlikus analüütilisuses... Kuid keegi ei saa, ja ma palun jumalat, et keegi ka tulevikus ei saaks, süüdistada Suurbritanniat salakavaluses.
301
Kuid,» lisas ta ja ta pilk muutus kalgiks, ainult kusagil sügaval silmis vilkusid naerusädemed, «ma olen alati palunud, et tõmmataks täpne piir Briti Rahvaste Ühenduse kindlustamiseks mõeldud diplomaatilise mängu ja otsese, juhmi salakavaluse vahele. Ainult asiaadid võivad peent ja komplitseeritud diplomaatilist mängu salakavaluseks pidada...»
«Aga kui on otstarbekohane, võib mängust tõsisem aktsioon (välja tulla?» küsis luurešefi abi.

«Kas teie arvates mäng ei ole tõsine asi? Mäng on kõige tõsisem asi maailmas. Mäng ja maalikunst. Kõik muu on tühi töö ja vaimunärimine,» vastas Churchill. Ta lebas pärast traditsioonilist lõunauinakut veel voodis ja oli seepärast lahedas ja rõõmsas tujus. «Poliitika sellisel kujul, nagu meie teda oleme mõistma harjunud, on surnud. Lokaalse poliitika asemele, siin-seal maailmas elegantsete operatsioonide sooritamise asemele on tulnud globaalne poliitika. See ei ole enam ühe isiku omavoli, ei ole enam ühe või teise inimrühma egoistlik sihitaotlus, see on teadus, täpne nagu matemaatika ja ohtlik nagu eksperimentaalne kiiritus meditsiinis. Globaalne poliitika toob kaasa loendamatuid tragöödiaid väikeriikidele; see on murdunud intellektide ja hukkunud talentide poliitika. Globaalsele poliitikale allutatakse kunstnikud ja astronoomid, liftipoisid ja matemaatikud, kuningad ja geeniused.» Churchill kohendas pleedi ja lisas: «Kuninga ja geeniuse kõrvutamine pole sugugi kuninga vastu sihitud; see vastandamine on juhuslik. Globaalne poliitika eeldab niisuguseid ootamatuid allianssе, eeldab nii paradoksaalseid pöördeid«trateegias, et minu läkitus Stalinile 1941. aasta 22. juunil näib loogika ja järjekindluse tipuna. Muide, minu läkitus oli loogiline, järjekindlus on teisejärguline küsimus. Kõige tähtsamad on Briti Rahvaste Ühenduse huvid, kõik muu annab ajalugu andeks ...»

XXIV. 18. 02. 1945 (KELL 12.09)

«Tervist, proua Kinn,» ütles mees voodipeatsi kohale kummardudes.
«Tervist,» vastas Katrin vaevukuuldavalt. Tal oli veel raske rääkida, peas kohises, iga liigutus pani iiveldama. Ta rahunes alles pärast lapse söötmist. Poiss jäi magama ja Katrin tukastas koos temaga. Aga kui ta silmad avas, siis enne seda, kui peas kõik uuesti keerlema ja värvi vahetama hakkas, pigistas kõri lämmatav iiveldus. Poissi nähes valdas Katrinit iga kord mingi kummaline tunne, mida ta endale seletada ei osanud. Temas oli kõik segi paiskunud — hirm, lennutunne, mingi alateadlik uhkus ja suur senitundmatu rahu.
«Proua Kinn, tahaksin teile mõned küsimused esitada,» jätkas mees, «kas te kuulete mind?»
«Jah.»
«Ma ei taha teid kaua tülitada...»
«Kust te olete?»
«Kindlustusseltsist.»
302
«Kas mu meest... enam ei ole?»
«Ma paluksin teid meelde tuletada, kus ta siis oli, kui pomm kukkus?»
«Ta oli vannitoas.»
«Teil on veel briketti järel? See on ju nii suur defitsiit! Meie oma konntoris lõdiseme külmast.»
«Ta ostis ... mõned tükid ... juhuks, kui...»
«Olete väsinud?»
«Kas teda... ei ole enam?»
«Tõin teile kurva sõnumi, proua Kinn. Teda ei ole enam... Me abistame kõiki, kes nende barbaarsete õhurünnakute ajal kannatada said. Millist abi teie tahaksite saada, seni kui haiglas olete? Toidu muret teil siin tõenäoliselt ei ole, riided paneme selleks ajaks valmis, kui haiglast välja tulete: nii teile kui lapsele... On ikka tore põnn küll.. Kas tüdruk?»
«Poiss.»
«Kisakõri?»
«Ei... Ma ei olegi ta häält kuulnud.»
Äkki hakkas Katrin muretsema, ta polnud tõesti kordagi poja häält kuulnud.
«Kas nad peavad tihti karjuma,» küsis ta, «ega te ei tea?»

«Minu lapsed röökisid küll kõvasti,» vastas mees, «trumminahad pidid lõhki minema. Aga minu omad olid kõhnukesed, teie poiss on nendega võrreldes otse vägilane. Vägilased on kõik vaiksed ... Proua Kinn, vabandage, kui te veel väga väsinud ei ole, tahaksin teie käest küsida, kui suure summa eest teie varandus on kindlustatud?»

«Ma ei tea... Nende asjadega tegeles mu mees.»

«Ja mis osakonnas te olete kindlustatud, te ka vist ei mäleta?»

«Vist Kurfürstendammil.»

«Ahah, see on kahekümne seitsmes osakond. Nüüd on palju lihtsam teateid nõutada.»

Mees pani kõik oma kulunud taskuraamatusse kirja, köhatas siis, kummardus Katrini näole lähemale ja ütles õige tasa:

«Nutta ja närveerida noor ema ei tohi. Uskuge kolme lapse isa sõnu. See mõjub otsekohe pisikese kõhule, ja siis alles saate tema bassihäält kuulda. Teil pole õigust ainult endale mõelda, see aeg on teie jaoks nüüd jäädavalt möödas. Praegu peate kõigepealt pisipojale mõtlema.»

«Hea küll,» sosistas Katrin ja puudutas jääkülmade sõrmedega mehe sooja, niisket kätt. «Tänan teid.»

«Kus teie omaksed on? Meie selts aitab neil teie juurde sõita. Me maksame sõidu kinni ja hoolitseme ka elamispaiga eest. Te muidugi mõistate, et võõrastemajad on osalt purustatud ja osalt sõjaväelaste käes. Aga meil on tube erakorterites, nii et teie sugulased peaksid rahule jääma. Kuhu tuleks kirjutada?»

«Minu sugulased jäid Königsbergi,» vastas Katrin, «ja ma ei tea, mis neist on saanud.»

«Aga mehe sugulased? Kellele ma saaksin õnnetusest teatada?»

«Tema sugulased elavad Rootsis. Kuid neile pole hea kirjutada:

303

mehe onu on Saksamaa suur sõber ja meid paluti, et me talle ei kirjutaks ... Oleme saatnud kirju juhuslike inimestega või siis saatkonna kaudu.»

«Kas te aadressi mäletate?»

Poiss hakkas äkki nutma.

«Vabandage,» ütles Katrin, «ma annan talle süüa ja pärast ütlen teile.»

«Ei hakka segama,» sõnas mees ja väljus paiatist.

Katrin vaatas talle järele ja neelas aeglaselt alla kurku tõusnud raske klombi. Pea valutas endiselt, aga iiveldus oli kadunud. Katrin ei jõudnud õieti järele mõelda küsimuste üle, mis talle äsja oli esitatud, sest poiss hakkas rinda imema, ja kõik ärev — enamasti mingi kauge ja võõras — kadus. Jäi ainult poiss, kes ahnelt lutsutas ja kätega vehkis: ta võttis lapse mähkmetest välja ja vaatas, kui suur ja ilus ta oli, üleni täis voldikesi.

Siis tuli talle äkki meelde, ta oli alles eile lamanud suures paiatis, kus oli palju naisi, ja kõigile oli ühel ajal lapsed kätte toodud, nii et paiat oli täis viginat, mida ta kuulis nagu kusagilt väga kaugelt.

«Miks ma üksinda siin olen?» mõtles äkki Katrin. «Ja kus ma üldse olen?»

Poole tunni pärast tuli mees tagasi. Ta vaatas tükk aega magavat poissi, siis võttis mapist fotod, asetas need põlvedele ja küsis:

«Seni, kuni ma teie mehe onu aadressi üles kirjutan, vaadake, palun, kas siin ei ole teie asju. Pärast pommitamist õnnestus osa kraami teie majast üles leida: teie raskes olukorras on kahiks kohver suur asi. Saate ehk midagi ära müüa ja osta poisile kõige hädapärasemat. Meie muidugi püüame teie väljatulekuks kõik valmis seada, aga ikkagi...»

«Franz Paakenen, Gustav Georgplatsen 25. Stockholm.»

«Tänan. Kas olete väsinud?»

«Natuke jah,» vastas Katrin, sest tänavale nende maja rusude-kõrvale korralikult ritta tõstetud kohvrite ja kastide hulgas seisis suur kohver, mida ei saanud teistega ära vahetada. Selles kohvris oli Erwin hoidnud raadiojaama...

«Vaadake hoolega, ja siis ma lahkun,» ütles mees talle fotosid ulatades.
«Minu arvates ei ole,» vastas Katrin, «ei, meie kohvreid siin ei ole.»
«Noh, tänan, siis loeme selle küsimuse lahendatuks,» ütles mees, pani fotod ettevaatlikult mappi tagasi, tõusis ja kummardas. «Paari päeva pärast astun läbi ja ütlen, mida mul õnnestus teha. Minu komisjonitasu — mis parata, aeg on niisugune! — on väga väike...»
«Olen teile väga tänulik,» vastas Katrin.
Gestaapo jaoskonna uurija andis Katrini sõrmejäljed otsekohe ekspertiisi: kohvrite fotod olid laboratooriumis varem kaetud spetsiaalse seguga. Kohvris olnud raadiojaamalt olid sõrmejäljed juba võetud. Sealt leiti kolme erineva inimese sõrmejälgi. Teise õiendi saatis uurija Riigi Julgeoleku Peaameti 6. osakonda ja palus teatada kõik andmed Rootsi alama Franz Paakeneni elu ja tegevuse kohta.

XXV. 18. 02. 1945 (KELL 12.17)

Eismann kõndis kaua kabinetis edasi-tagasi. Ta käis kiiresti, käed seljal, ja tundis kogu aeg, et midagi väga harjumuspärast ja olulist puudub. See ei lasknud tal keskenduda; mõtted olid hajevil, ta ei suutnud lõpuni analüüsida piinavat küsimust — miks Stirlitz luubi alla on võetud?
Ja kui siis õhuhäiresignaal visalt ja tüütult undama hakkas, taipas Eismann, et ta oli tundnud puudust pommitamisest. Sõda oli saanud nii igapäevaseks, et vaikus tundus ohtlik ja sisaldas rohkem hirmu kui pommitamine.
«Jumal tänatud,» mõtles Eismann, kui sireen vait jäi. «Nüüd võib maha istuda ja tööle hakata. Kohe lähevad kõik minema, ma võin istuda ja mõelda ja keegi ei tule mind oma tobedate küsimuste ja tollide ettepanekutega segama.»
Eismann istus laua taha ja hakkas lehitsema protestandi vaimuliku Fritz Schlagi toimikut. Schlag arreteeriti 1944. aasta suvel, kahtlustatuna riigivastases tegevuses. Arreteerimiskäsule eelnesid kaks pealekaebust: üks Barbara Kreinilt ja teine Robert Nietzschelt. Mõlemad olid tema koguduse liikmed ja kirjutasid, et pastor Schlag jutlustab rahu ja vendlust rahvaste vahel, mõistab hukka barbaarset sõda ja mõttetut verevalamist. Objektiivne kontroll tegi kindlaks, et pastor oli paaril korral kohtunud endise kantsleri Brüningiga, kes elas praegu Šveitsis emigratsioonis. Juba kahekümnendatel aastatel olid nad hästi läbi saanud, aga mingeid andmeid, mis oleksid viidanud pastori sidemetele emigreerunud kantsleriga, toimikus ei olnud, kuigi seda oli nii siin, Saksamaal, kui ka Šveitsis väga hoolikalt kontrollitud.
Eismann oli nõutu: miks sattus Schlag luuremeeste kätte? Miks teda gestaaposse ei saadetud? Miks tunnevad tema vastu huvi Schellenbergi mehed? Vastuse leidis ta toimikusse lisatud lühikesest õiendist: pastor oli 1933. aastal käinud kahel patsifistide kongressil Suurbritannias ja Šveitsis.
«Neid huvitasid tema sidemed,» sai Eismann aru, «nad tahtsid teada, kellega ta seal kokku sai. Sellepärast luuremehed ta endale võtsidki, sellepärast ta Stirlitzi kätte anti. Aga mis Stirlitz isiklikult siia puutub? Tema sai käsu ja täitis seda.»
Eismann lehitses toimikut. Ülekuulamisprotokollid olid lühikesed ja lakoonilised. Objektiivsuse huvides tahtis ta teha mingeid väljakirjutusi, et tema järeldus saaks motiveeritud ja dokumentaalne, kuid loobus sellest mõttest, sest Stirlitz polnud pastorit üle kuulanud oma tavalises maneeris: ei mingit sädelust, lihtlabane kroonulikkus ja otsekohesus.
Eismann helistas erikartoteeki ja palus tuua helisalvestise pastor Schlagi ülekuulamisest 1944. aasta 29. septembril.
«... Hoiatan teid: te olete arreteeritud, ja inimesel, kes on sattunud natsionaalsotsialistliku õigusemõistmise kätte, mille ülesanne on süüdlasi karistada ja rahvast pahelisuse eest kaitsta, on normaalse elu ja tegevuse juurde tagasipöördumine praktiliselt võimatu. Ütlen

veel nii palju, et see on võimalik vaid sel tingimusel, kui te, esiteks, tunnistate oma süüd ja paljastate avalikkuse ees ülejäänud kirikutegelased, kes pole meie riigi suhtes lojaalsed, ja taiseks, kui te edaspidi hakkate meid abistama. Kas võtate need ettepanekud vastu?»
«Ma pean mõtlema.»
«Kui palju aega te selleks vajate?»
«Kui palju vajab inimene aega, et valmistuda surmaks? Teie ettepanek on vastuvõtmatu.»
«Ma pakun teile võimalust veel kord minu ettepanekut kaaluda. Te ütlete, et olete nii ühel kui teisel juhul hukkumisele määratud inimene, aga kas te siis ei ole Saksamaa patrioot?»
«Olen küll. Aga mida «Saksamaa patrioodi» all mõista?»
«Ustavust meie ideoloogiale.»
«Ideoloogia ei ole veel riik.»
«Igatahes meie riik elab füüreri ideoloogiaga. Kas ei ole teie kui hingekarjase kohus olla koos rahvaga, kes tunnistab meie ideoloogiat?»
«Kui ma vaidleksin teiega võrdselt positsioonilt, siis teaksin, mida vastata.»
«Aga ma pakun teile sellist vaidlust.»
«Üks asi on olla koos rahvaga ja iseasi on tunda, et tegutsed õigluse ja usu nimel. Need asjad võivad kokku langeda ja võivad ka mitte. Antud juhul te ei paku mulle väljapääsu, mis vastaks minu tõekspidamistele. Te tahate mind kasutada mingisuguse jõumomendina, selleks et ma mingile teie avaldusele alla kirjutaksin. Ja sellele ettepanekule annate te niisuguse vormi, nagu näeksite minus isiksust. Mispärast te räägite minuga kui isiksusega, kui teete mulle ettepaneku olla hoob? Nii öelgegi: kirjutage sellele paberile alla või me tapame su. Aga kuhu saksa rahvas läheb ja mis tast saab, pole mulle tähtis, sest tegelikult olen ma juba laip.»
«See pole õige järgmistel põhjustel. Mingile paberile ma teilt allkirja ei palu. Oletame, et ma loobun esimesest küsimusest, oma esimesest ettepanekust, et te ajakirjanduses ja raadios meie režiimiga opositsioonis olevate usklike vastu avalikult sõna võtaksite. Algul paluksin teid mõista minu natsionaalsotsialistlikku tõde ja kui leiate võimaliku, siis sellega nõustuda, aidata meid sel määral, mil määral; te meie tõde usute.»
«Kui küsimus nii seada, siis katsuge mind veenda, et natsionaalsotsialism annab inimesele rohkem kui mingi muu õpetus.»
«Olen valmis seda tegema. Natsionaalsotsialism on ju meie riik, mida juhivad füüreri suured ideed, aga teie, usklikud, ei paku sellele riigile mingit alternatiivi. Te pakute ainult kõlbelist täiust.»
«Täpselt.»
«Aga inimene ei ela ju ainult kõlbelisest täiusest, nii nagu ta ei ela ka ainult leivast. Järelikult tahame mõlemad oma rahvale head. Nõustugem, et see on esimene samm teel, mis hiljem viib meie rahvuse edasisele kõlbelisele täiustumisele.»
«Hästi, sellisel juhul küsin teilt üht: kas koonduslaagrid või

ülekuulamised, nagu te seda praegu minu kui vaimulikuga korraldate,
on teie riikluse vältimatu tagajärg?»
«Kahtlemata, me ju kaitseme teid meie rahvuse viha eest.. Kui rahvas saab teada, et olete füüreri ja meie ideoloogia vastane, siis hävitab ta teid füüsiliselt.»
«Kus on siis põhjus ja kus tagajärg? Kust tuleb rahvuse viha ja kas rahvuse viha on teie režiimi paratamatu joon? Kui nii, siis mis ajast on viha saanud iseseisvaks positiivseks teguriks? See ei ole iviha, see on reaktsioon kurjusele. Kui viha on teil kõige alus, kui te viha põhjuseks olete muutnud, ja kõik ülejäänu on tagajärg, ühesõnaga, kui te selle kurjuse muudate põhjuseks, siis miks te mind veenate, et kurjus on hüve?»
«Ei, «kurjus» ütlete teie, mina ütlesin «rahva viha». Selle rahva viha, kes esimest korda pärast palju aastaid kestnud alandavat Versailles' rahu, pärast juudi pankurite ja kaupmeeste

ülevõimu sai võimaluse rahulikult elada. Rahvas läheb vihaseks, kui keegi, olgu see siis või vaimulik, püüab kahtluse alla panna võidud, mis meie partei suure füüreri juhtimisel on saavutanud.»

«Väga ilus... Kas rahulikult elada ja sõdida on üks ja seesama?»

«Me sõdime ainult selleks, et saada endale eluruumi.»

«Aga hoida veerand elanikkonda koonduslaagrites — kas see on hüve, kas see ongi seesama harmooniline elu, mille nimel mina oma eluga pean hüvasti jätma?»

«Te eksite. Meie koonduslaagrites, mis muide mitte hävitamiseks ei ole mõeldud — te ilmselt kasutate vaenlase allikatest saadud andmeid —, ei hoita sugugi veerandit elanikkonda. Pealegi on koonduslaagri väravale kirjutatud: «Töö teeb vabaks.» Me kasvatame koonduslaagrites ümber neid, kes on eksinud,, hävitamisele kuuluvad aga need, kes pole mitte eksinud, vaid on meie vaenlased.»

«Tähendab, teie otsustate, kes on teie ees süüdi ja kes mitte?»

«Kahtlemata.»

«Tähendab, te teate juba ette, mida keegi inimene tahab, kus ta eksib ja kus mitte?»

«Me teame, mida tahab rahvas.»

«Rahvas? Kellest koosneb rahvas?»

«Inimestest.»

«Kuidas te siis teate, mida tahab rahvas, kui te ei tea, mida tahab iga inimene? Õigemini, kui te teate ette, mida ta tahab, dikteerite talle selle tahtmise? See on juba absurd.»

«Te eksite. Rahvas tahab hästi süüa.»

«Ja selle nimel sõda?»

«Pidage. Hästi süüa, toredat kodu, autot, perekonnaõnne ja selle oma õnne nimel — sõda! Jah, just sõda!»

«Ja tahab veel seda, et teisitimõtlejad istuksid laagrites? Kui üks tuleneb paratamatult teisest, siis järelikult on meie õnnega midagi viltu, sest sellisel moel saavutatud õnn ei saa minu arvates olla enam puhas. Võib-olla vaatan ma asjadele teisiti kui teie. Küllap teie seisukohast eesmärk pühendab abinõu. Sedasama jutlustasid jesuiidid.»

«Kui pastor ei hakka te ilmselt kogu ristiusu arengut revideerima?

308

Või lubate endale siiski kristluse üksikuid arengujärke eitada? Sealhulgas ka inkvisitsiooni?»

«Ma tean, mida teile vastata. Mõistagi ei saa inkvisitsiooni olemasolu, eitada. Muide, minu arvates oli hispaanlaste kui rahvuse langus seotud sellega, et nad eesmärgi ja abinõu ära vahetasid. Esialgu usupuhastuse abinõuna asutatud inkvisitsioon muutus ajapikku eesmärgiks omaette. Seesama puhastus, autodafee, julmus, teisitimõtlejate tagakiusamine, mis algselt oli mõeldud usupuhastusena, hakkas järk-järgult pidama kurjust omaette eesmärgiks.»

«Arusaadav, öelge, kui sageli ristiusu ajaloos on kirik teisitimõtlejaid hävitanud, loomulikult selle nimel, et ülejäänud kogudus paremini elada saaks?»

«Ma sain teist aru. Tavaliselt hävitati ketsereid. Kuid ristiusu ajaloos on kõik ketserid olnud materiaalset huvi silmas pidavad mässajad. Kõik ketserid jutlustavad ristiusus ebavõrdsust, Kristus aga jutlustas võrdsust. Ristiusu ajaloos oli ketserluse aluseks enamasti põhjendus, et rikas ja vaene ei ole võrdsed, et vaene peab rikka hävitama või siis ise rikkaks saama ja tema asemele asuma. Kristus aga õpetas, et põhimõtteliselt ei erine üks inimene teisest ja rikkus on niisama mööduminev kui vaesuski. Kui Kristus püüdis inimesi lepitada, siis ketserid nõudsid verd. Muide, kurjuse idee on tavaliselt ketserlike õpetuste atribuut, ja. kirik on tarvitanud ketserite vastu vägivalda selle nimel, et vägivald ei kujuneks ristiusu kõlbeliseks koodeksiks.»

«õigus. Aga kui kirik astus vägivalda eeldava ketserluse vastu, kasutas ta vägivalda?»

«Kasutas, kuid ei teinud sellest omaette eesmärki ega õigustanud seda kui põhimõtet.»

«Minu teada kasutati ketserite vastu vägivalda kaheksa-üheksa sajandit, kas pole? Kaheksa-üheksasada aastat vägivallatseti järelikult selle nimel, et vägivald välja juurida. Meie tulime

võimule 1933. aastal. Mida te siis meilt tahate? Üheteistkümne aastaga kaotasime tööpuuduse, üheteistkümne aastaga jõudsime nii kaugele, et kõigil sakslastel on kõhud täis, jah — me tegime seda teisitimõtlejate kallal vägivalda kasutades. Aga teie segate meid, sõnadega! Kui te olete meie režiimi veendunud vastane, kas poleks teil siis mõistlikum tugineda materiaalsele, mitte vaimsele? Katsuda organiseerida oma koguduse liikmetest mingisugune riigivastane rühmitus ja töötada meie vastu? Lendlehtedega, sabotaažiga, diversioonidega, relvastatud väljaastumistega konkreetsete võimuesindajate vastu?»

«Ei, ühel põhjusel ei valiks ma iialgi niisugust teed, mitte et ma midagi kardaks... See tee tundub mulle põhimõtteliselt vastuvõtmatu, sest kui ma hakkan teie vastu kasutama teie endi meetodeid, muutun tahtmatult teie sarnaseks.»

«Järelikult, kui noor inimene teie kogudusest tuleb ja ütleb teile: «Püha isa, ma ei ole režiimiga nõus ja tahan selle vastu võidelda...»»

«Ma ei takista teda.»

«Ta ütleb: «Ma tahan gauleiteri ära tappa.» Aga gauleiteril on kolm last, tüdrukud — kahe-, viie- ja üheksa-aastane. Ja halvatud jalgadega naine. Kuidas te siis toimiksite?»

309

«Ma ei tea.»

«Kui ma küsin teilt selle inimese kohta, kas te ei ütle mulle midagi? Kas te ei päästa kolme väikese tüdruku ja naise elu?. Või siiski aitate mind?»

«Ei, ma ei räägi teile midagi, sest ühtede elu päästes võib paratamatult hukutada teiste elu. Kui käib nii ebainimlik võitlus, võib iga aktiivne samm viia vaid uute inimelude hävitamiseni. Antud juhul on ainuõige, kui vaimulik hoiab eemale julmusest ja ei asu timuka poolele. Kahjuks on see passiivne tee, kuid aktiivne tee viib niisuguses olukorras veel suurema verevalamiseni.»

«Ma olen kindel, et kui rakendame teie suhtes ülekuulamise kolmandat astet — see on piinav ja valus —, siis te ikkagi ütlete meile selle inimese nime.»

«Te tahate öelda, et kui muudate mu loomaks, kes on valust meelemõistuse kaotanud, siis teen ma seda, mida teile vaja on? Võimalik, et ma seda ka teen. Kuid see pole siis enam mina. Milleks teil niisugusel juhul oli tarvis minuga seda juttu rääkida? Tehke nagu heaks arvate, kasutage mind kui looma või masinat...»

«öelge, kui teie poole pöörduksid tigedad vaenlased, hullumeelsed, ja paiuksid teid vahendajana Suurbritanniasse, Venemaale, Rootsi või Šveitsi sõita, et anda seal edasi mingi kiri, kas see paive tunduks teile mõeldav?»

«Vahendaja olla on mu loomulik seisund.»

«Miks nii?»

«Seepärast, et inimeste ja jumala vahendamine on minu kohus. Ja suhtlemist jumalaga on vaja ainult selleks, et inimene tunneks end inimesena selle sõna tõelises tähenduses. Sellepärast ei ole minu silmis vahet inimese suhtlemises jumalaga, ja teise inimesega. Põhimõtteliselt on see üks ja seesama ühtsuse tunne. Sellepärast on igasugune vahendus inimeste vahel minu jaoks põhimõtteliselt loomulik. Ma sean endale ainult ühe tingimuse: see vahendus peab teenima head ja peab toimuma heade vahenditega.»

«Isegi kui see vahendus tooks meie riigile kahju?»

«Te sunnite mind andma üldisi hinnanguid. Te mõistate väga hästi, et kui riik rajaneb vägivallal, siis mina kui vaimulik seda põhimõtteliselt heaks kiita ei saa. Muidugi ma tahaksin, et inimesed elaksid teisiti. Kui ma ainult teaksin, kuidas seda saavutada! Põhimõtte-liselt ma tahaksin, et need inimesed, kes praegu natsionaalsotsialistliku riigi moodustavad, ellu jääksid ja kõik koos mingi teistsuguse ühenduse looksid. Ma ei tahaks kedagi tappa.»

«Reetmine on minu arvates kohutav, aga veel kohutavam on reetmist ja tapmist ükskõikselt ja passiivselt pealt vaadata.»

«Niisugusel juhul on ainult üks lahendus: tapmine lõpetada.»

«See ei olene meist.»
«Seda küll. Aga mida te reetmiseks nimetate?»
«Reetmine on passiivsus.»
«Ei, passiivsus ei ole veel reetmine.»
«See on reetmisest hullem ...»
310
Eismann tundis, kuidas maja vappuma hakkas. «Pommitavad vist üsna lähedal,» mõtles ta. «Või viskavad väga suuri... Kummaline jutuajamine...»
Ta helistas korrapidajale. Too astus tuppa, nägu kaame ja higine. Eismann küsis:
«Kas see on ametlik või kontrollsalvestus?»
Korrapidaja vastas vaikselt:
«Ma kohe lähen täpsustan.»
«Kas pommitatakse lähedal?»
«Meil lõi aknad puruks.»
«Kas te varjendisse minna ei tohi?»
«Ei,» vastas korrapidaja. «See on keelatud.»
Eismann tahtis kuulamist jätkata, kuid korrapidaja tuli tagasi ja teatas, et Stirlitz pole salvestust teinud. Senikuuldu oli võetud lindile vastuluure korraldusel — keskaparaadi töötajate kontrollimise eesmärgil.

Schellenberg ütles:
«Need olid vähemalt tonnised pommid.»
«Nähtavasti,» nõustus Stirlitz. Tal oli kange tahtmine kabinetist lahkuda ja mapis olev paber — raport Himmlerile «SD reetjate» läbirääkimistest Läänega viivitamatult ära põletada. «See Schellenbergi kavalus,» mõtles Stirlitz, «pole nii lihtlabane nagu paistab. Kui tulevane variisik, huvitas see pastor teda ilmselt algusest peale. Ja ilma Himmleri teadmata poleks ta seda asja ette võtnudl» Stirlitz mõistis, et ta peab kiirustama ja naljatleva kergusega kõik eelseisva operatsiooni üksikasjad Schellenbergiga läbi arutama.
«Minu arvates lendavad minema,» ütles Schellenberg. «Või ei?»
«Lähevad uusi pomme tooma.»
«Ei, nad jäävad nüüd baasidesse meelt lahutama. Neil lennukeid jätkub, et meid vahetpidamata pommitada... Niisiis arvate, et kui me pastori õe koos lastega pantvangideks võtame, tuleb ta kindlasti tagasi?»
«Päris kindlasti.»
«Ja tagasi tulles ei räägi ülekuulamisel Müllerile, et just teie teda kontaktide sõlmimiseks sinna sõita palusite?»
«Selles pole ma kindel. Oleneb, kes teda üle kuulama hakkab.»
«Parem, kui lindid tema jutuga teile jääksid ja tema ise.. pommitamise ajal nii-öelda hingusele läheks.»
«Ma mõtlen selle üle.»
«Kas see võtab teil kaua aega?»
«Tahaksin seda mõtet korralikult seedida.»
«Kui kaua te seda mõtet seedida tahate?»
«Püüan õhtuks midagi välja pakkuda.»
«Hästi,» lausus Schellenberg. «Siiski lendasid minema... Kas kohvi soovite?»
«Isegi väga, aga enne lõpetan töö.»
«Tubli. Mul on hea meel, et te nii täpselt kõigest aru saite, Stirlitz.
311
Müllerile tuleb sellest hea õppetund. Ta on jultunuks läjnud. Isegi, reichsführeri vastu. Meie teeme Mülleri töö ära ja tema pühkigu suu puhtaks. Reichsführeril on meist tublisti kasu.»

«Kas reichsführer seda ei tea?»
«Ei... Ütleme, et... ei tea. Selge? Aga üldse on mul väga meeldiv teiega kooa töötada.»
«Minul samuti.»
Schellenberg saatis standartenführeri ukseni ja ütles tema kätt surudes:
«Kui kõik hästi läheb, võite viieks päevaks mägedesse puhkama sõita: seal on praegu oivaline — helesinine lumi, pruuniks päevitunud inimesed.. . Mu jumal, kui imetore see on, ah? Kui palju me teiega sõjaajal siiski unustanud oleme!»
«Kõigepealt oleme unustanud iseenda,» vastas Stirlitz, «nagu palitu riidehoidu pärast kõva lihavõttepidu.»
«Jajah,» ohkas Schellenberg, «nagu palitu riidehoidu... Kas jätsite luuletamise juba ammu maha?»
«Ma pole seda üldse alustanudki.»
Schellenberg ähvardas sõrmega:
«Väike vale sünnitab suure umbusalduse, Stirlitz.»
«Võin vanduda,» naeratas Stirlitz, «et olen kirjutanud kõike peale luuletuste: olen riimide suhtes allergiline.»

18. 02. 1945 (KELL 13.53)
Hävitanud Himmlerile kirjutatud kirja ja teatanud reichsführeri adjutandile, et kõik küsimused said Schellenbergiga lahendatud, lahkus Stirlitz Prinz-Albrecht-Straβelt ja jalutas Spree poole. Kõnnitee oli puhtaks tehtud, kuigi alles öösel olid siin olnud majarusud: nüüd pommitati igal öösel kaks või isegi kolm korda.
«Olin sissekukkumise äärel,» mõtles Stirlitz. «Kui Schellenberg tegi mulle ülesandeks hakata pastor Schlagiga tegelema, huvitas teda endine kantsler Brüning, kes elab praegu Šveitsis emigratsioonis. Ta tundis huvi pastori võimalike sidemete vastu. Seepärast nõustuski Schellenberg nii kergesti vanameest vabastama, kui ma ütlesin, et ta hakkab meiega koostööd tegema. Ta lootis, et pastorist saab tema suures mängus variisik. Kuidas pastor Wolffi operatsiooni lülitada? Ja mis operatsioon see üldse on? Ja miks Schellenberg enne Wolffi Šveitsi-sõidust rääkima hakkamist raadio käima pani? Kui ta sellest valjusti rääkida kardab, on obergruppenführer Karl Wolffile ilmselt antud kõik volitused: tal on sama SS-i auaste mis Ribbentropil või Fegeleinil. Schellenberg ei saanud Wolffist rääkimata jätta, muidu oleksin küsinud: «Kuidas saab pimesi mängides operatsiooni ette valmistada?» Kas tõesti Lääs tahab Himmleriga ühe laua taha istuda? Üldiselt on ju Himmleri selja taga jõud, seda nad mõistavad. Aga ikkagi on see mõeldamatu. Hea küll... Pastor on peibutis, variisik, nad on selle kõik läbi mõelnud. Kuid nad pole arvestanud, et Schlagil
312
on seal kõvad sidemed. Tähendab, ma pean vanameest nii orienteerima, et ta kasutaks oma mõju nende vastu, kes ta — minu abiga — sinna saadavad. Mina mõtlesin kasutada teda varusidekanalina, aga nähtavasti tuleb tal mängida tähtsamat osa. Kui ma ei anna talle kaasa Schellenbergi legendi, vaid oma legendi, siis otsivad temaga kontakti nii Vatikan kui ka inglased ja ameeriklased. Selge. Ma pean välja mõtlema sellise legendi, mis äratakś tema vastu tõsisemat huvi kui kõigi teiste sinna sõitnud või sõita kavatsevate sakslaste vastu. Järe-likult on praegu kõige tähtsam luua tema jaoks legend ja leida isikud, keda ta Hitleri ja Himmleri vastase opositsioonina esindab.»
Stirlitz istus kaua «Weinstubes» konjakiklaasi taga. Siin oli vaikne ja ta sai segamatult mõtelda.
«Üksainus Schlag — seda on palju ja vähe. Asi peab olema kindel. Kes võiks see teine inimene olla,» mõtles Stirlitz. «Kes?»
Ta läitis sigareti, asetas selle tuhatoosi ja pigistas peos tulist groki-klaasi. «Kust nad nii palju veini võtavad? Vein ja konjak on ainus; mida ilma kaardita müüakse. Sakslastest võib oodata

mida tahes, ainult üks asi neid ei ohusta — nad ei oska ennast täis juua. Jah, mul on vaja inimest, kes seda jõuku vihkab. Ja kes on rohkem kui sidepidaja. Mul on vaja isiksust...»
Niisugune inimene oli Stirlitzil olemas. Kochi-nimelise hospidali peaarst Pleischner oli aidanud Stirlitzit kolmekümne üheksandast aastast alates. Ta oli antifašist, vihkas hitlerlasi ning ühtaegu oli hämmastavalt julge ja külmavereline. Stirlitz ei suutnud vahel isegi mõista, miks see hiilgav arst, teadlane, intellektuaal sisimas nii kirglikult natslikku režiimi vihkab. Füürerist rääkides muutus ta nägu maski sarnaseks. Koos Stirlitziga oli Hugo Pleischner mitu suurepärast operatsiooni teinud: neljakümne esimesel aastal päästsid nad sissekukkumisest Nõukogude luuregrupi, hankisid eriti salajasi materjale Wehrmachfi kavatsetavast pealetungist Krimmis, ja Pleischner, kes sai gestaapost loa sõita Rootsi ülikooli loenguid pidama, toimetas need materjalid Moskvasse.
Pool aastat tagasi suri ta ootamatult südamelihase halvatusse. Tema vanem vend oli professor Pleischner, endine Kieli ülikooli prorektor. Profülaktika mõttes pandi ta Dachau koonduslaagrisse. Koju tuli ta juba alistununa, huulil tardunud naeratus. Sugulaste peale-käimisel läks naine tema juurest varsti pärast arreteerimist minema. Naise noorem vend oli Hispaanias Saksa saatkonna majandusnõunikuks määratud. Noormeest peeti perspektiivikaks ja soositi nii välisministeeriumis kui ka NSDAP aparaadis, sellepärast seadis perekonnanõukogu proua Pleischneri dilemma ette: ta kas tulgu oma mehe kui riigivaenlase juurest ära või kui ta oma egoistlikke huve kallimaks peab, keerab perekond talle selja ja kõik sugulased teatavad ajakirjanduses, et ütlevad temast lahti.
Proua Pleischner oli neljakümne kahene, kümme aastat professorist noorem. Ta armastas oma meest. Kui Berliini «Pergamoni» muuseumi arheoloogid suvel Aasias ja Aafrikas ekspeditsioone olid korraldanud, oli ta mehega väljakaeva-mistel kaasas käinud. Algul keeldus ta suguseltsi nõudmist täitmast, ja paljud suguvõsa liikmed,

inimesed, kes viimase saja aasta jooksul ainult tekstiilikaubandusega olid tegelnud, nõudsid, et perekond temast avalikult lahti ütleks. Kuid proua Pleischneri noorem vend Franz von Enns laitis selle maha: «Seda ei maksa suure kella külge panna. Inimlikul kadedusel pole piire. .. Varem või hiljem võtavad meie vaenlased selle asja üles ja selline skandaal võib mulle kalliks maksma minna.» Franz tõi proua Pleischrleri juurde oma sõbra jahtklubist. Kolmekümneaastase meesiluduse nimi oli Götz. Tema arvel tehti nalja: «Götz, aga mitte Berlichingen.» Tema rumalus ei jäänud alla tema ilule. Franz teadis, et Götzi peavad üleval vananevad naised. Kolmekesi istuti väikeses restoranis. Götzi käitumine rahustas Franzi. Olgu see mees kuitahes loll, aga oma osa mängib ta hästi — nagu stamp ette näeb, ja see stamp tuleb tal täiuseni viia. Götz oli sõnakehv, sünge ja võimas. Ta rääkis paar anekdooti, siis palus proua Pleischneri kombekalt tantsima. Neid vaadates muigas Franz põlastavalt ja rahulolevalt: õde kihistas vaikselt naerda, Götz surus teda järjest tugevamini enda vastu ja sosistas talle midagi kõrva.
Kahe päeva pärast läks Götz professori korterisse. Ta elas seal nädala — kuni esimese politseikontrollini. Proua Pleischner ilmus venna juurde ja palus pisarsilmi: «Ma ei saa ilma temata, too ta tagasi.» Järgmisel päeval taotles ta abielulahutust. See murdis professori, kes alati oli naises oma mõttekaaslast näinud. Laagris piineldes oli ta mõelnud, et päästab sellega naise au ja annab talle vabaduse toimida oma südametunnistuse järgi.
Kord öösel küsis Götz: «Kas temaga oli sul parem?» Naine hakkas vaikselt naerma ja vastas meest kallistades: «Ah, kallis... Tema oskas ainult ilusti rääkida ...»
Pärast vabanemist läks Pleischner Kielist läbi sõitmata Berliini. Tema vend, kes Stirlitziga sidet pidas, aitas tal «Pergamoni» muuseumi vanakreeka osakonnas tööd saada. Just selles osakonnas kohtus Stirlitz tavaliselt oma agentidega, pärast nende kohtumiste lõppu astus ta sageli Pleischneri poolt läbi ja nad uitasid «Pergamoni» ja «Bode» tühjades majesteetlikes hiigelsaalides. Professor juba teadis, et Stirlitz jääb alati vaatama skulptuuri «Pinnutõmbaja»;

ta teadis, et Stirlitz kõnnib mitu korda ümber mustast marmorist Caesari, millel on hangunud, kummaliselt läbipaistvad heledast kivist meeletud silmad. Professor juhtis Stirlitzit mööda saale nii, et tal oleks võimalus peatuda kurbust, rõõmu ja mõistust sümboliseerivate antiikmaskide juures. Professor muidugi ei teadnud, et koju jõudes seisis Stirlitz kaua vannitoa peegli ees ja harjutas näoilmeid nagu näitleja. Stirlitz leidis, et luuraja peab oskama oma nägu valitseda. Antiikajal tunti seda kunsti täiuslikult...
Kord palus Stirlitz professorilt Samose saare väikeste pronkskujude vitriini võtit.
«Mulle tundub,» ütles ta tookord, «et nad on pühitsetud vanade rahvaste rahuliku tarkuse läbi ja neid puudutades valgub osa sellest minusse, sünnib ime ja ma muutun teiseks.»
Professor tõi võtme ja Stirlitz võttis sellest jäljendi. Ühe kuju alla tegi ta peidiku.
314
Stirlitzile meeldis professoriga vestelda. Ta arutas:
«Kogu oma andekusele vaatamata on kreeklaste kunst liiga plastiline ja kuidagi naiselik. Roomlased on märksa karmimad. Ilmselt sellepärast on nad sakslastele lähedasemad. Kreeklasi paelub impressioon, roomlasi aga loogiline lõpetatus. Siit ka nende kirg viimistleda. Võtame näiteks Marcus Aureliuse. portree. Ta on kangelane, eeskuju, jäljendamisobjekt lastele.»
«Rõivavoldid ja figuuri viimistletus on tõepoolest oivalised,» väitis Pleischner ettevaatlikult vastu. Pärast laagrit oli professor vaidlemise unustanud. Oma vastuväidetega ei julgenud ta enam lagedale tulla. Varem oli ta hoogu sattunud ja oponendi hävitanud. Nüüd olid ta argumendid ettevaatlikud. «Aga vaadake tähelepanelikult Aureliuse nägu — mis seda mõtestab? Eimiski, ta on omaenda suuruse mälestusmärk. Aga võtke ja vaadake Prantsuse kaheksateistkümnenda sajandi lõpu kunsti ja te näete, et Kreeka on asunud Pariisi, suur Hellas on tulnud vabamõtlejate juurde ...»
Ükskord peatas Pleischner Stirlitzi freskode juures, kus olid kujutatud «inimmetsloomad», inimpeaga raevukad metssead, ja küsis:
«Mis te sellest arvate?»
Stirlitz mõtles: «Tuletavad meelde nürimeelseks ja kuulekaks metslaste karjaks muudetud sakslasi.» Vastamisest püüdis ta end päästa niinimetatud seltskondlike häälitsustega. Seltskondlikeks häälitsusteks nimetas Stirlitz sääraseid reageeringuid nagu «mnjah», «tõepoolest», «ai-ai-ai», mis tuli appi võtta siis, kui vaikimine oli kohatu, kuid ka otsene vastus võimatu.
Muuseumi tühjades saalides kõndides küsis Stirlitz endalt tihti: «Mispärast inimesed, selle suure kunsti loojad, suhtusid oma geeniustesse nii barbaarselt? Miks nad skulptuure purustasid, põletasid, maha kiskusid? Miks olid nad oma kujurite ja kunstnike talendi vastu nii halastamatud? Miks tuleb meil nüüd kokku korjata järelejäänud raasukesi ja nende raasukeste järgi oma põlvkonnale ilu õpetada? Kuidas said iidsed rahvad barbaritel oma elavaid jumalaid hukata lasta?»
Stirlitz jõi groki lõpuni ja imes kustuva sigareti hõõguma. «Miks ma küll nii kaua Pleischnerist mõtlesin? Kas ainult sellepärast, et tunnen tema venna järele puudust?» Ta muigas: «Olen iseendaga kah kavaldama hakanud ... «Ja kellega ta heitlus käis? Vaid endaga, vaid endaga ...» Nii vist oli Pasternakil?»
«Härra oober!» kutsus ta kelnerit. «Ma lahkun, palun arve.,.»

XXVI. AINET MÕTISKLUSEKS (BORMANN)

Sellest mehest ei teadnud keegi midagi. Harva nägi teda ringvaatefilmides ja veel harvemini fotodel füüreri kõrval. Väikest kasvu, nurgelise peaga, arm põsel, püüdis ta alati teiste selja taha peitu pugeda, kui fotograafid kaameratega klõpsutasid.

Räägiti, et 1924. aastal oli ta poliitilise mõrva pärast neliteist kuud vangis istunud. Selle päevani, mil Hess Inglismaale lendas, ei tundnud
315
teda õieti keegi. Himmler sai füürerilt käsu «selles nurjatus litsimajas» kord maksma panna. Nii nimetas füürer parteikantseleid, mille šefiks oli Hess — partei liikmete hulgast ainus, kes füürerit sinatas ja eesnime pidi kõnetas. Ühe ööga arreteerisid Himmleri mehed üle seitsmesaja inimese. Võeti kinni Hessi lähemad kaastöölised, kuid parteikantselei šefi kõige lähedasem kaastööline, tema esimene abi Martin Bormann jäi puutumata. Vähe sellest, teatud määral ta koguni suunas Himmleri kätt: tarvilikud inimesed päästis vahistamisest ja tarbetud saatis laagritesse.

Saanud Hessi järeltulijaks, ei muutunud Bormann põrmugi: ta jäi endist viisi napisõnaliseks, hoidis endiselt taskus märkmikku, kuhu pani kirja kõik Hitleri ütlemised ja elas endist viisi väga tagasihoidlikult. Göringi, Himmleri ja Goebbelsiga oli ta rõhutatult aupaklik. Kuid ajapikku, paari-kolme aastaga oskas ta füürerile nii vajalikuks saada, et too teda oma varjuks nimetas. Bormann oskas asja nii korraldada, et kui Hitler lõunalauda istudes millegi vastu huvi tundis, siis kohvijoomise ajaks oli vastus juba valmis. Kui ükskord Berchtesgadenis füürerile ovatsioon korraldati ja sellest ootamatult grandioosne meeleavaldus kujunes, märkas Bormann, et Hitler seisab kõrvetava päikese käes. Järgmisel päeval nägi Hitler samas paigas tamme kasvamas: öö jooksul oli Bormann sinna hiiglasuure puu istutada lasknud...

Ta teadis, et Hitler oma kõnesid iialgi ette ei valmista: füürer lootis alati ekspromptile ja see tal harilikult ka õnnestus. Kuid Bormann ei unustanud, eriti välismaa riigitegelastega kohtumiste puhuks füürerile kirja panemast teese, millele tema arvates kõige suuremat tähelepanu tuli pöörata. Ta tegi seda tähelepandamatut, kuid väga tähtsat tööd äärmise taktitundega, ja Hitleril ei tulnud kordagi pähe, et programmkõned kirjutab tema eest teine inimene. Ta pidas Bormanni tööd tehniliseks tööks, mis on vajalik ja mis alati õigeaegselt ära tuleb teha. Ja kui Bormann kord haigestus, tundis Hitler, et kõik asjad lähevad tal käest ära.

Kui sõjaväelased või tööstusminister Speer kirjutasid ettekande, milles füürerile avaldati kogu tõde, siis vesties Bormann Jodli või Speeriga sõbralikult ja usalduslikult, keelitades neid mõningaid fakte pehmendama, või leidis võimaluse ettepanek kalevi alla panna.

«Katsume ta närve säästa,» ütles ta, «neid kibedaid sõnumeid võime ja peame teadma meie, kuid milleks traumeerida füürerit?»

Ta oli napisõnaline, kuid oskas suurepäraselt koostada asjalikke pabereid; ta oli tark, kuid varjas seda oma karedavõitu sirgjoonelise lihtsameelsusega; ta oli kõikvõimas, kuid oskas käituda nagu lihtsurelik, kes «peab nõu küsima», enne kui vähegi tähtsama otsuse vastu võtab.

Ja just tema, Martin Bormann, sai salajase postiga SD-st järgmise kirja:

«Täiesti salajane, avada isiklikult.

Parteikaaslane Bormann! Füüreri seljataga alustavad mulle teadaolevad inimesed tehingut pehkinud Lääne demokraatia esindajatega Rootsis ja Šveitsis. Ja seda tehakse totaalse sõja ajal, päevil, mil
316
lahinguväljadel otsustatakse maailma tulevik. SD ohvitserina võiksin Teid nende reeturlike läbirääkimiste mõningatest üksikasjadest informeerida. Aga ma vajan tagatist, sest kui mu kiri satub SD aparaati, hävitatakse mind viivitamatult. Oma nime ma sellepärast ei nimeta. Kui mu teade Teile tähtsana tundub, palun tulge homme kell 13 hotelli «Neues Tor» juurde.

Füürerile ustav SS-i ja NSDAP liige.»

Bormann istus kaua, kiri käes. Algul tahtis ta helistada gestaapo šefile Müllerile, kes talle tänu võlgu oli. Kolmekümnendate aastate algul oli salapolitseinik Müller kahel korral natsionaalsotsialistliku partei Baieri organisatsiooni puistanud. Hiljem, kui natsionaalsotsialistlik partei Saksamaal võimule tuli, läks Müller partei teenistusse. 1939. aastani oli gestaapo

šeff parteitu: kolleegid julgeolekuametist ei suutnud talle Weimari Vabariigi ajal ilmutatud agarust andestada. Bormann aitas Mülleri parteisse, kinnitades füürerile isiklikult, et tema eest vastutab. Kuid kunagi ei lasknud Bormann Müllerit endale päris lähedale. Ta jälgis teda hoolega, mõõtis ja kaalus. Et kui ta juba lähemale lasta, siis jäägitult, pühendades teda kõigesse. Muidu pole mäng küünlaid väärt.
«Mis see siis on?» mõtles Bormann kirja kümnendat korda üle lugedes. «Provokatsioon? Vaevalt. Või on selle kirjutanud haige inimene? Vist mitte — see paistab olevat tõsi.. . Aga kui ta on gestaapost ja kui sellesse loosse on segatud ka Müller? Rotid põgenevad uppuvalt laevalt — kõik on võimalik... Igatahes võib see Himmleri vastu trumpässaks saada. Siis ma võin sellest lurjusest välja tegemata kanda kogu partei raha rahulikult neutraalsete riikide pankadesse oma ja mitte tema inimeste nimele ...»
Veel kaua mõtles Bormann selle kirja üle, kuid mingi otsuseni ei jõudnud.
Eismann pani magnetofoni uuesti käima. Ta tõmbas suitsu ja kuulatas tähelepanelikult Stirlitzi pisut kumedat häält.
«... Öelge, kas teil olid need kaks kuud, mis te meie vanglas veetsite, õudsed?»
«Mulle on olnud õudsed kõik need üksteist aastat, mis te võimul olete olnud.»
«Demagoogia. Ma küsin, kas teil oli õudne sel ajal, kui te olite meie juures kongis, vanglas?»
«Loomulikult.»
«Loomulikult. Kui oletada, et juhtub ime ja me teid vabaks laseme, ei tahaks te siia enam sattuda?»
«Ei. Ma ei tahaks teiega üldse tegemist teha.»
«Väga hea. Aga kui ma saan teid vabastada ainult tingimusel, et säilitate minuga head, puhtinimlikud suhted?»
«Puhtinimlikud head suhted teiega tähendavad minu jaoks lihtsalt loomulikku suhtumist inimestesse. Kui tulete minu juurde inimesena ja mitte natsionaalsotsialistliku partei funktsionäärina, oletegi minu silmis inimene.»

«Ma tulen teie juurde inimesena, kes päästis teie elu.»
«Kas tahate aidata mind oma vabast tahtest ja poolehoiust või on teil mingi plaan?»
«Mul on teiega üks plaan.»
«Sellisel juhul pean ma veenduma, et peate silmas head eesmärki.»
«Võite olla kindel, et minu eesmärgid on liigagi ausad.»
«Mida te paiute mul teha?»
«Mul on sõpru. Need on teadlased, parteifunktsionäärid, sõjaväelased, ühesõnaga isiksused. Ma tahaks, et te nende inimestega vestleksite, kui mul muidugi õnnestub juhtkonnalt teie vabastamiseks nõusolek saada. Nende vestluste kohta ei hakka ma teie käest aruandeid tahtma. Tõsi küll, ma ei vastuta selle eest, et kõrvaltuppa magnetofone ei panda, aga te võite metsa minna ja seal rääkida. Mul oleks lihtsalt huvitav teada teie arvamust, millisel määral te neis inimestes halba või head leiate. Kas võite mulle selle sõbraliku teene osutada?»
«Oletame. . . Aga miks te just mulle niisuguse ettepaneku teete? Juba praegu tekkis mul suur hulk küsimusi.»
«Küsige.»
«Te kas usaldate mind ülemäära ja paiute minult abi, mida te kelleltki teiselt paluda ei saa, või provotseerite mind. Kui te provotseerite, siis jookseb meie jutt tühja.»
«Mis mõttes?»
«Selles mõttes, et jällegi ei leia me ühist keelt. Teie jääte funktsionääriks ja mina inimeseks, kes valib jõukohase tee, et mitte funktsionääriks saada.»
«Mis teid veenab selles, et ma teid ei provotseeri?»
«Ainult teie pilk.»
«Loeme siis volikirjad vahetatuks.»

«Tooge mulle ettekanne, kuidas pastor vanglas käitus,» palus Eismann, kui oli lindi lõpuni kuulanud. «Kõik mis puudutab tema käitumismaneeri, kontakte, jutuajamisi kaasvangidega. Ühesõnaga, võimalikult palju üksikasju.»
.. . Tunni aja pärast sai Eismann täiesti ootamatu vastuse. 1945. aasta jaanuaris oli pastor Schlag vanglast vabastatud. Toimikust ei selgunud, kas ta nõustus SD-ga koos töötama või lasti ta vabadusse mingisugustel muudel põhjustel. Schellenberg oli andnud korralduse Schlag vabastada ja Stirlitzi järelevalve alla jätta.
Poole tunni pärast toodi talle viimane dokument: pärast vabastamist töötas Schlagiga 6. osakonna eriagent Klaus.
«Kus on Klausi materjalid?» küsis Eismann.
«Tal oli standartenführer Stirlitziga otseside.»
«Mis? Kas lindistusi ei ole?»
«Ei,» vastati kartoteegist, «operatsiooni huvides lindistusi ei tehtud ...»
«Otsige see agent üles,» palus Eismann. «Aga nii, et sellest teaksid ainult kolm inimest: teie, mina ja tema ise...»
318

XXVII. 27. 02. 1945 (KELL 12.01)

Stirlitz arvas, et Bormann siiski ilmub kohtumisele, sest sööt konksu otsas oli ahvatlev. Ta sõitis aeglaselt, tiirutas mööda tänavaid ja kontrollis igaks juhuks, kas saba järel ei ole. Seda tegi ta puht-masinlikult, sest viimastel päevadel polnud temas miski ärevust tekitanud. Ta polnud enam kordagi kogu olemusega ohtu tajudes keset ööd ärganud ja lampi süütamata kaua lahtisilmi voodis lamanud ning analüüsinud hoolega iga minutit, iga sõna, mis ta oli olgu siis piimamehega või juhusliku sõidukaaslasega metroovagunis vahetanud. Juhuslike kontaktide vältimiseks püüdis Stirlitz sõita ainult autoga. Kuid täielikku eraldumist muust maailmast ta ka õigeks ei pidanud, sest rnme tea, mis ülesanne talle tulevikus võidakse anda. Siis äratab niisugune järsk käitumise muutus jälgijate tähelepanu, aga et Saksamaal igaüht jälitatakse, see oli Stirlitzile hästi teada.
Ta mõtles kõik pisiasjad hoolega läbi, sest tema elukutsega inimestele said komistuskiviks tavaliselt just pisiasjad. Just pisiasjade kontrollimine oli teda kahel korral sissekukkumisest päästnud.
... Stirlitz vaatas masinlikult peeglisse ja vilistas üllatunult: «Wanderer», mis Friedrichstraβel talle sappa oli haakunud, püsis ikka veel kannul. Stirlitz vajutas gaasipedaalile — «Horch» lisas kiirust. Stirlitz kihutas Alexanderplatzile, pööras sealt Bergstraβele, sõitis kalmistust mööda Veteranenstrafiele, vaatas siis selja taha ja nägi, et saba, kui see üldse oli, on maha jäänud. Stirlitz tegi veel ühe kont-rollringi, sõitis mööda oma lemmikkõrtsist «Zum Groben Gottlieb» ja et tal veel aega oli, tegi siin peatuse.
«Kui nad mulle uuesti sappa asuvad,» mõtles ta, «peab midagi juhtunud olema. Aga mis võis juhtuda? Istume õige veidi, joome pisut konjakit ja mõtleme järele, mis võis juhtuda ...»
Talle meeldis väga see vanaaegne kõrts. Nimi «Robustne Gottlieb» oli tulnud sellest, et peremees kõnetas kõiki külalisi aukraadist, teenistusastmest ja ühiskondlikust positsioonist hoolimata ühtviisi:
«Mis sa rasvane orikas siit otsid? Ja eit ka kaasas — ena misuke . .. See on ju õllevaat, lõpnud lehm, haige kaelkirjaku udar, aga mitte eit! Kohe näha, et oma naine! Aga eile oli siin kena hooraga! Kui mina juba sõiman,» selgitas ta külalise naisele, «siis nii, et on sõimatud, va kärnas lita...»
Ajapikku hakkas Stirlitz taipama, et kõige lugupeetavamaid kliente sõimab Gottlieb eriti valitud sõnadega: nähtavasti avaldus selles mingi nurispidine lugupidamine.
Stirlitzit nähes ütles Gottlieb kuidagi hajameelselt:

«Noh, puupea, mine kaani ennast õlut täis!»
Stirlitz surus Gottliebi kätt, pistis talle pihku kaks marka ja istus seina äärde tammelaua taha, samba varju, millele olid kirjutatud Mecklenburgi kalurite vänged ütlemised, mis vananevatele töösturi-prouadele eriti meele järele olid.
«Mis küll juhtus?» mõtles Stirlitz konjakit maitstes. «Sideseanssi ma ei oota, sellest kandist ei saa sissekukkumist olla. Mõni vana asi? Nad ei jõua uutegagi toime tulla — sabotaaž laieneb, niisugust

sabotaaži pole Saksamaal veel olnud. Erwin... Stopp. Aga mis siis, kui nad saatja üles leidsid?»
Stirlitz võttis taskust sigaretipaki, aga just sellepärast, et oli kange himu paar mahvi tõmmata, jättis ta suitsu ette panemata.
Ta tahtis otsekohe Erwini ja Katrini maja varemete juurde sõita
«Ma tegin suure vea, oleksin ise pidanud kõik haiglad läbi kammima: äkki'sai ta haavata? Ilmaaegu jäin telefoniteateid uskuma. Võtan selle asja kohe pärast Bormanni käsile. Ta peab kohtumisele tulema: kui neid pigistada, saavad neist demokraadid. Kui asjad hästi edenevad, on nad ligipääsmatud, aga lõppu haistes lähevad araks, heaks ja demokraatlikuks. Praegu pean kõik muu kõrvale jätma, isegi Erwini ja Katrini. Kõigepealt tuleb selle timukaga rääkida.»
Stirlitz lahkus kõrtsist, istus rooli taha ja hakkas aeglaselt sõitma Invalidenstraβele Loodusteaduse Muuseumi juurde. Sinnasamasse, hotell «Neues Tor» juurde pidi varsti jõudma ka Bormann.
Stirlitz sõitis hästi pikkamisi, aeg-ajalt peeglisse vaadates: must «Wanderer» oli kadunud. «Vahest otsustas Schellenberg mind enne Schlagi operatsiooni natuke kõmpida?» mõtles ta. «Ka see on võimalik. Aga võib-olla on mul lihtsalt närvid mokas?»
Uuesti vaatas ta peeglisse — tänav oli tühi. Vaikust kasutades sõitsid lapsed rõõmsalt kilgates kõnniteel tõukeratastega. Määrdunud majaseinte ääres seisti järjekorras: inimesed ootasid nähtavasti liha.
Stirlitz jättis auto «Charite» kliiniku ette ja läks jala läbi suure haiglapargi muuseumini. Siin valitses vaikus ja rajjiu, tänaval ei ühtegi hingelist. Ta oli nimme valinud selle kohta, sest siin paistis kõik ära nagu peopesal.
«Muide, nad võisid oma mehed hotelli paigutada. Kui Bormann Himmlerit informeeris, siis nii ka tehti. Kui ei, siis luusivad Bormanni mehed teispool tänavat muuseumi ees ja mängivad teaduslikke töötajaid.»
Stirlitz oli täna erariides, barett silmile tõmmatud ja paksud sarv-raamidega tumedad prillid ees, nii et eemalt oli teda raske ära tunda. Muuseumi vestibüülis, kohe välisukse juures seisis tohutu suur Uurali malahhiit ja Brasiilia ametüst. Stirlitz peatus alati kaua ametüsti ees, kuid tegelikult imetles malahhiiti.
Siis jalutas läbi purunenud akendega hiigelsuure saali, kus seisis dinosauruse kummaline luustik. Siit võis jälgida muuseumiesist väljakut ja hotelli. Ei, kõik oli vaikne ja rahulik, isegi liiga vaikne ja rahulik. Stirlitz oli muuseumis üksinda — praegu ei tulnud see asjaolu talle kasuks.
Ta peatus huvitava eksponaadi ees: kolju arengu kolmteist staadiumi. Kolju nr. 3 — paavian, nr. 9 — gibon, nr. 10. — orangutang, nr. 11 — gorilla, nr. 12 — šimpans, nr. 13 — inimene.
«Miks kolmeteistkümnes on inimene? Kõik on inimese vastu, isegi arvud,» mõtles Stirlitz. «Oleks kaheteistkümnes või neljateistkümnes. Aga ole lahke! Just kolmeteistkümnes... Ümberringi kõik ahvid,» jätkas ta gorilla Bobby ees peatudes oma mõttelõnga. «Mispärast küll ahvide eest nii hoolitsetakse?»

Tahvlil oli kiri: «Gorilla Bobby toodi Berliini 29. märtsil 1928 kolmeaastasena. Suri 1. augustil 1935. Pikkus 1,72 meetrit, kaal 266 kilogrammi.»
«Pealtnäha ei ütle,» mõtles Stirlitz juba mitmendat korda topist silmitsedes, «ei paistagi nii priske. Mina olen temast pikem, aga kaalun seitsekümmend kaks.»
Ta tegi, nagu tahaks topist eemalt vaadata ja astus akna juurde, kust oli näha kõnnitee teispool Invalidenstrafiet. Stirlitz heitis pilgu kellale. Kohtumiseni oli jäänud kümme minutit.
Legendi kohaselt pidi agent Klaus praegu tema juurde tulema. Stirlitz oli talle sekretariaadi kaudu šifreeritud kirja saatnud. Kõik teadsid, et ta kohtub agentidega muuseumides. Klausi välja kutsudes pidas ta silmas kaht eesmärki: peamine oli alibi juhuks, kui Bormann informeerib kirjast Himmlerit ja too annab käsu «Neues Tori» ümbrus ja kõik lähemad hooned läbi kammida, ja teine eesmärk oli veeL kord kas või kaudselt kinnitada alibit Klausi kadumise asjas.
Stirlitz läks järgmisse saali: Invalidenstraβe oli endiselt tühi. Ta peatus Wedenschloßi metsadest kaheksateistkümnendal sajandil leitud haruldase eksponaadi juures. Puutükist ulatusid välja hirve sarved ja osa lömastatud koljust: tugev loom oli nähtavasti kevadise armumängu ajal sarvedega lööki andes rivaali asemel tabanud puud ...
Stirlitz kuulis häältesuminat ja sammude kõma. «Haarang!» Siis aga tabas kõrv laste hääli ja ta pöördus ümber: õpetajanna, jalas hoolega läikima hõõrutud lääpas meestekamassid, oli umbes kuuenda klassi õpilased siia botaanikatundi toonud. Lapsed vaatasid võlutuna eksponaate ega käratsenud, mistõttu nende sosin tekitas kuidagi kõheda tunde. Stirlitz vaatas lapsi. Nende nägudel puudus rõõmus lapselik naeratus. Nad kuulasid õpetaj annat pingsa tähelepanuga nagu täiskasvanud.
«Mis needus küll selle rahva kohal lasub?» mõtles Stirlitz. «Kuidas võis juhtuda, et jampslikud ideed on jätnud laste osaks nälja ja vanainimeseliku hirmu? Kuidas õnnestus punkritesse peitu pugenud natsidel, kellel šokolaadi, sardiine ja juustu jalaga segada, jätta kaitsetõkkeks haprad lapsekehad? Ja mis kõige hirmsam, kuidas nad on kasvatanud neis lastes pimedat usku, et elu ülevaim mõte on surra füüreri ideaalide nimel?»
Ta väljus tagauksest, viis minutit üks läbi. Hotelli ees polnud kedagi. Stirlitz läks mööda tagahoove Spree äärde, tegi ringi, istus siis autosse ja sõitis SD-sse. Ka tagasiteel ta saba ei märganud.
«Miski on korrast ära,» ütles ta endale. «Kuidagi imelikult kukkus välja. Oleks Bormann oodanud, pidanuksin teda märkama.»
... Kuid Bormann ei saanud punkrist tulema: füürer pidas kõnet ja saalis oli palju inimesi. Et Bormann seisis vasakul füüreri selja t taga, polnud tal kõne ajal võimalik lahkuda. See olnuks meeletu tegu, kuigi ta tahtis näha meest, kes talle kirja oli saatnud. Punkrist väljus ta alles kell kolm.
«Kuidas ma ta nüüd üles leian?» mõtles Bormann. «Temaga kohtudes ei riski ma millegagi, küll aga kohtumisest loobudes.»
321
«D-8-lt Müllerile.
Täiesti salajane. Trükitud ühes eksemplaris.
«Horch» WKR-821 kadus meil silmist Veteranenstraβe lähedal.. Autojuht tõenäoliselt märkas meid. Teie korralduse kohaselt ei hakanud me teda jälitama, kuigi forsseeritud mootor võimaldanuks seda teha. Teatasime N-2-12 «Horch» WKR-821 sõidusuuna ja läksime baasi tagasi.»
«W-192-lt Müllerile.
Täiesti salajane. Trükitud ühes eksemplaris.
Võtnud üle «Horch» WKR-821 jälgimise, tegid minu kaastöölised kindlaks, et auto omanik sisenes kell 12.27 Loodusteaduse Muuseumi. Teadlikuna jälitusobjekti kõrgest professionaalsest ettevalmistusest, ei saatnud ma muuseumi teisi «külastajaid». Minu agent

Ilse sai ülesande oma õpilastega muuseumis tund läbi viia. Ilse vaatlusandmed lubavad täiesti kindlalt öelda, et objekt ühegi kõrvalise isikuga kontakti ei astunud. Lisame nende eksponaatide graafilise plaani, millede juures objekt pikemalt peatus. Kell 13.05 lahkus objekt muu-seumipersonali poolt kasutatavast tagauksest.»

27. 02. 1945 (KELL 15.00)

Müller pani raporti mapi vahele ja võttis telefonitoru. «Müller kuuleb teid.» .

«Seltsimees Müllerit tervitab seltsimees Schellenberg,» tembutas poliitilise luure ülem. «Või meeldib teile rohkem mister?»

«Mulle meeldib kõige rohkem Müller,» vastas gestaapo šeff. «Kõlab kategooriliselt, tagasihoidlikult ja kenasti. Kuulan teid, kamraad. »

Schellenberg kattis käega toru ja vaatas Stirlitzi poole. Too andis nõu:

«Laduge kohe kõik välja. Muidu lipsab käest, ta on nagu rebane.»

«Teate mis, kamraad,» jätkas Schellenberg, «minu juurde tuli Stirlitz, te võib-olla mäletate teda . .. Jah? Seda enam. Ta ei tea, mida asjast arvata: emba-kumba, teda kas jälitavad kurjategijad, aga ta elab ju metsas täiesti üksi, või on teie mehed endid talle sappa haakinud. Kas te saaksite asjasse selgust tuua?»

«Mis marki auto tal on?»

«Mis marki auto teil on?» küsis Schellenberg telefonitoru uuesti kinni kattes. ««Horch».»

«Ärge katke toru,» ütles Müller, «las Stirlitz võtab ise telefoni.» «Kas te olete selgeltnägija?» küsis Schellenberg. Stirlitz võttis toru ja ütles: «Heil Hitler!»

«Tere päevast, kamraad,» vastas Müller. «Ega teie auto numbrimärk pole juhuslikult WKR-821?»

322

«Just nii, obergruppenführer.»

«Kus kohas nad endid teile sappa haakisid? Kas Kurfürstendammil?»

«Ei. Friedrichstraβel.»

«Ja Veteranenstraβel panite plehku?»

«Just nii.»

Müller hakkas naerma:

«Ma käänan neil kaela kahekorra. On kobakäpad! Ärge muretsege, Stirlitz, teid ei ajanud taga kurjategijad. Elage oma metsas rahumeeles edasi. Need olid meie mehed. Nad jälitavad teie omaga sarnast «Horchi» ... Üht lõunaameeriklast. Elage endist viisi edasi, aga kui nad teid uuesti lõunaameeriklastega peaksid segi ajama ja mulle teatatakse, et te käite Kurfürstendammil «Zigeunerkelleris», siis ei liiguta ma teie heaks sõrmegi.»

«Zigeunerkeller» — «Mustlaskelder» — on väike kõrts, mille külastamine oli sõjaväelastel ja partei liikmetel keelatud.

«Aga kui mul on sinna tööasjus vaja minna?» küsis Stirlitz.

«See ei loe,» ütles Müller, «kui tahate oma inimestele kloaakides kohtumisi määrata, siis minge parem «Mexicosse».»

See oli Mülleril «nipiga» kõrts, kus tegutses vastuluure. Stirlitz kuulis seda Schellenbergilt, kellel polnud muidugi õigust välja lobiseda, et eriringkirjaga oli partei liikmetel ja sõjaväelastel «Mexico» külastamine keelatud, mistõttu mõned naiivsed lobamokad arvasid tundvat end seal väljaspool igasugust ohtu, ega aimanudki, et gestaapo kuulab igas lauas jutuajamisi pealt.

«Tänan,» vastas Stirlitz. «Teie loal hakkan oma inimestele just «Mexicos» kokkusaamisi määrama. Aga kui mul kraest kinni võetakse, siis tulen teilt abi paiuma.»

«Tulge. Alati rõõm teid näha. Heil Hitler!»

Stirlitz lahkus segaste tunnetega: üldiselt uskus ta Müllerit, sest too mängis lahtiste kaartidega. Aga kas mitte liiga lahtistega? Igas töös on kõige tähtsam mõõdutunne. Eriti

luures. Vahel tundus Stir-litzile, et ülemäärane umbuskki on mõnikord ohutum kui liigne ava-meelsus.

«Müllerile.
Täiesti salajane. Trükitud ühes eksemplaris.
Täna kell 19.42 kutsus objekt välja ametiauto WKN-441. Objekt palus sõita Mittelplatzi metroojaama juurde. Seal ta väljus autost. Teistest jaamadest objekti üles leida ei õnnestunud.
Werner.»
Müller pistis selle raporti oma kulunud mapi vahele, kus asusid kõige salajasemad ja tähtsamad paberid, ning hakkas uuesti Stirlitzi kohta käivaid materjale uurima. Ta kriipsutas punase pliiatsiga alla koha, kus öeldi, et kogu vaba aja veedab objekt muuseumides, määrates seal oma kokkusaamised agentidega.

XXVIII. USALDUSE MÄÄR

SS-obergruppenführer Karl Wolff andis kirja Himmleri jsikliku piloodi kätte.
«Kui teid alla tulistatakse,» ütles ta oma leebe häälega, «sõda on sõda ja kõike võib juhtuda, siis olete kohustatud põletama selle kirja veel enne langevarjurihmade lahtipäästmist.»
«Ma ei saa enne rihmade lahtipäästmist kirja põletada,» vastas pedantne piloot, «langevari lohistab mind mööda maad edasi. Aga nii kui rihmad lahti saan, teen seda otsekohe.»
«Hästi,» naeratas Wolff, «lepime siis selle variandi peale kokku. Ja pidage meeles, et te olete kohustatud põletama kirja ka siis, kui teid Reich'i territooriumi kohal alla tulistatakse.»
Karl Wolffil oli täielik alus karta, et kui kiri satub ükskõik kelle kätte peale Himmleri, on tema laul lauldud.
Seitse tundi hiljem avas Himmler kirja.
«Reichsführeri
Kohe, kui Itaaliasse tagasi jõudsin, asusin koostama Dullesega kokkusaamise plaani: mitte organisatsioonilisest, vaid pigem strateegilisest aspektist lähtudes. Siin minu käsutuses olevad andmed lubavad mul teha tähtsa järelduse: liitlastele teeb nagu meilegi muret reaalne väljavaade, et Põhja-Itaalias võidakse moodustada kommunistlik valitsus. Isegi kui niisugune valitsus oleks puhtsümboolne, avaneb Moskvale Tito kommunistide kaudu ning Itaalia kommunistlike juhtide ja Maurice Thorezi abiga otsetee La Manche'i äärde. Seega tekib käegakatsutav oht, et luuakse «bolševismivöönd», mis ulatub Belgradist Genova kaudu Cannes'i ja Pariisi.
Minu abiliseks selles operatsioonis sai Eugen Dollmann, tema ema on muide itaallanna, kellel on saksasõbralikult ja natsionaalsotsialismi suhtes vaenulikult häälestatud kõrgema aristokraatia hulgas palju tutvusi. Ent minu jaoks on mõisted «Saksamaa» ja «natsionaalsotsialism» lahutamatud ja kuivõrd proua Dollmanni saksasõbralikud meeleolud prevaleerivad kõige muu üle, siis pidasin otstarbekaks kasutada Eugenit operatsiooni üksikasjade väljatöötamisel, sest arvan, et tema ema tutvusi võib meie liitlaste mõjutamiseks tarvis minna.
Ma otsustasin Itaalia kanalite kaudu informeerida Dullest — Dollmann oli nõus selleks samme astuma — võimalike läbirääkimiste mõttest: enne kui kommunistid olukorra peremeesteks saavad, võiks Lääs kogu Põhja-Itaalia oma kontrolli alla võtta. Seejuures arvasime, et algatus ei pea lähtuma meist. Mulle tundus otstarbekam, kui liitlased minu meeleoludest oma agentuuri kaudu kuulevad. Seepärast andsin Dollmannile nõusoleku järgmise operatsiooni läbiviimiseks: gestaapo andmetel on SS-tankivägede nooremohvitseri Guido Zimmerit nähtud itaallastega korduvalt vestlemas selle üle, et sõda on kaotatud ja olukord lootusetu. Väikesel omavahelisel koosviibimisel, kuhu «juhuslikult» sattus ka

Dollmann, ütles ta Zimmerile vastu hommikut, kui oli juba kõvasti joodud, et on sellest neetud mõttetust sõjast tüdinud. Agentuuri kaudu tegin kindlaks, et juba järgmisel päeval ütles Zimmer parun Luigi Parilliga vesteldes, et kui Dollmann sõda kirub, arvab nii ka Karl Wolff, aga Wolffi käes on kogu Põhja-Itaalia ja kõigi siin Paiknevate Saksa vägede saatus. Parilli oli kunagi Ameerika kompanii «Calvilation Corporation» esindaja ja tema kontaktid Ameerikaga on siin laialt teada, kuigi ta on alati duce režiimi toetanud. Tema äi aga on nii Briti kui ka Prantsuse kapitaliga seotud Liibanoni suurpankur. Zimmeri vestlusest Parilliga piisas selleks, et Dollmann kutsus Guido Zimmeri konspiratiivkorterisse ja tegi talle teatavaks kõik tema kohta kogutud kompromiteerivad andmed. «Sellest jätkub, et teid kohe üles puua,» ütles ta Zimmerile, «teid võib päästa ainult aus võitlus Saksamaa eest. Ja selles võitluses on tähtsad ka nähtamatud, diplomaatilised lahingud.» Ühesõnaga, Zimmer oli nõus meie heaks töötama.
Järgmisel päeval kohtus Zimmer parun Parilliga ja ütles talle, et ainult Wolff, SS-i juht Itaalias, võib päästa Põhja-Itaalia kommunismiohust, mida tekitavad Itaalia mägedes ja linnades tegutsevad partisanid. Koos liitlastega tegutsedes saaks ta seda mõistagi teha kiiresti ja kindlalt. Parun Parilli, keda seovad Torino, Genova ja Milanoga suured finantshuvid, kuulas Zimmerit tähelepanelikult ja oli nõus lääneliitlastega seda laadi kontakti loomisel abistama. Loomulikult kirjutas Zimmer mulle selle vestluse kohta raporti, niisiis oli kogu operatsioon sellest hetkest peale garanteeritud, oli loodud mulje, nagu käiks liitlastega mäng, mis toimub SS-i kontrolli all, füüreri ja Reichi huvides.
21. veebruaril sõitis parun Parilli Zürichi. Seal kohtus ta oma tuttava Max Huysmanniga. Too tutvustas Parillit major Weibe-liga, Šveitsi luure kaadriohvitseriga. Weibel oli nõus SS-i ameeriklastega kontakti loomisel abistama, motiveerides oma nõusolekut Šveitsi alama egoistlike huvidega: asi on selles, et Genova sadamat kasutavad peaasjalikult Šveitsi firmad, ja kui Itaalia kommunistliku ikke alla satuks, kannataksid ka šveitsi firmad. Seejuures õnnestus mul kindlaks teha, et major Weibel on hariduse saanud Saksamaal, lõpetanud Frankfurdi ülikooli.
Parun Parilliga vesteldes ütles Weibel, et tuleb olla äärmiselt ettevaatlik, sest tema abi kontaktide loomisel on seotud riskiga. Ta ütles, et see samm polevat kooskõlas Šveitsi erapooletusega, ja venelaste positsioon on praegu nii tugev, et saladuse ilmsikstulek sunniks Šveitsi valitsust oma käsi puhtaks pesema ja kogu hoobi personaalselt tema pihta suunama. Parilli kinnitas Weibelile, et saladuse avalikukstegemisest pole huvitatud keegi peale venelaste või kommunistide. «Aga et meie hulgas,» jätkas ta, «pole loodetavasti ühtki kommunisti, veel vähem venelast, siis ei maksa informatsiooni läbiimbumist karta.»
Nagu Weibel teatas, kutsus ta järgmisel päeval pärast vestlust Parilliga Allan Dullese ja tema abi Göwernitzi enda poole lõunale. «Mul on kaks sõpra, kellel on huvitav idee,» ütles ta, «kui tahate,

võin teid tuttavaks teha.» Dulles vastas, et ta sooviks kohtuda Weibeli sõpradega hiljem, pärast seda, kui tema abi on nendega vestelnud.
Leidis aset Parilli ja Göwernitzi jutuajamine. Ma juba teatasin Teile, et selle Göwernitzi isa ei ole mitte Egon Göwernitz, vaid Gerhard von Schultz-Göwernitz, Berliini ülikooli majandusteaduse professor. Kaitsnud Frankfurdis doktoriväitekirja, sõitis ta Ameerikasse (ma muide mõtlesin, et Weibeli ja Göwernitzi vahel võis tekkida kontakt juba Saksamaal, sest nad mõlemad lõpetasid ühe ja sellesama ülikooli) ja hakkas New Yorgis tööle rahvusvahelistes pangakontsernides, kus tollal tegutses ka Allan Dulles.
Vestluse ajal esitas Parilli talle küsimuse: «Kas olete valmis kohtuma SS-standartenführer Dollmanniga, et seda ja mõnda muud probleemi konkreetsemalt arutada?» Göwernitz vastas jaatavalt, kuigi ta Parilli arvates suhtus tema ettepanekusse luures töötavatele haritlastele omase umbusu ja kahtlusega.

Ma nõustusin Dollmanni sõiduga Šveitsi. Chiasso järve ääres ootasid teda Huysmann ja Parilli. Kui nad Luganosse jõudsid ja väikeses «Bianca» restoranis istusid, ütles Dollmann, nagu kokkulepitud: «Me tahame lääneliitlastega selleks läbirääkimisi pidada, et ajada nurja Moskva plaani — moodustada Põhja-Itaalias kommunistlik valitsus. See ülesanne sunnib meid endisi solvanguid unustama ja mõtlema homsele, tõmmates kriipsu peale mõlema poole eilsetele valudele. Rahu peab olema õiglane ja väärikas.»

Huysmann vastas, et läbirääkimisi saab pidada ainult tingimusteta kapituleerumise üle.

«Reetma ma ei hakka,» ütles Dollmann, «ja seda ei tee Saksamaal keegi.»

Huysmann jäi kindlaks «tingimusteta kapitulatsiooni» nõudmise juurde, kuid jutuajamist ei lõpetanud, kuigi Dollmann jäi selles küsimuses meie kirjutatud partituuri kohaselt rangelt eitavale seisukohale.

Siis sekkus vestlusse A. Dullese abi Paul Blum. Nimelt Blum oli see, kes teatas Dollmannile Itaalia vastupanuliikumise kahe juhi, Ferrucci Parri ja Usmiani nimed. Need mehed on meie käes vangis. Nad pole kommunistid ja sellest me järeldasime, et ameeriklastele nagu meilegi teeb muret Itaaliat ähvardav kommu-nismioht. Neile on vaja vastupanuliikumise kangelasi, kes ei ole kommunistid ja kes võiksid vajalikul silmapilgul Lääne ideaalidele ustava valitsuse etteotsa asuda.

«Kui need mehed vabastatakse ja Šveitsi toimetatakse,» ütles Dullese esindaja, «võiksime oma kohtumisi jätkata.»

Kui Dollmann minu juurde tuli, sain aru, et läbirääkimised on alanud, sest kahe itaallase vabastamise paivet ei saa kuidagi teisiti tõlgendada. Dollmann avaldas arvamust, et Dulles ootab minu saabumist Šveitsi. Läksin feldmarssal Kesselringi juurde. Ajasime viis tundi juttu ja mulle jäi mulje, et feldmarssal oleks austavatel tingimustel nõus kapituleeruma, kuigi mingit otsest vastust Kesselring

326

mulle ei andnud, tõenäoliselt sellepärast, et julgeoleku-ameti esindajaga tavaliselt kardetakse avameelselt rääkida.

Järgmisel päeval käis Parilli minu juures konspiratiivkorteris Barda järve ääres ja kutsus mind Dullese nimel Zürichi nõupidamisele. Niisiis ülehomme sõidan Šveitsi. Kui see peaks olema lõks, teatan ametlikult, et tegemist oli röövimisega. Aga kui see on läbirääkimiste algus, informeerin Teid järgmises kirjas, mille saadan ära kohe pärast peakorterisse tagasijõudmist. Teie Karl Wolff.»

Inglased pommitasid «Pergamoni» puruks, kuid professor Pleischner ei evakueerunud koos teiste teadustöötajatega. Ta nõutas endale loa jääda Berliini, et valvata vähemalt hoone seda osagi, mis oli terveks jäänud.

Tema juurde Stirlitz nüüd sõitiski.

Pleischneril oli väga hea meel, ta kutsus Stirlitzi keldrisse ja pani kohvikannu elektripliidile.

«Kas külm teid siin ära ei võta?»

«Olen külmast täiesti kange. Aga mida te soovitate? Tahaks teada, kes praegu ei külmeta?» vastas Pleischner. «Füüreri punkris köetakse kõvasti.»

«Noh, seda muidugi... Juht peab elama soojas. Saab siis meie muresid tema omadega võrrelda? Meie oleme meie, meie mõtleme igaüks iseendale, aga tema mõtleb kõigile sakslastele.»

Stirlitz silmitses keldrit tähelepanelikult: siin polnud ühtki õhuauku, kuhu oleks võidud pealtkuulamisaparatuur panna. Ta tõmbas mahvi kanget sigaretti ja ütles siis:

«Aitab sellest jutust, professor... Raevunud maniakk laseb miljonitele inimestele pomme kaela sadada, aga ise istub nagu lurjus ohutus paigas ja vahib oma kambaga filme.»

Pleischneri nägu tõmbus kriitvalgeks ja Stirlitz kahetses oma sõnu, ja kahetses, et ta oma asjaga üldse selle õnnetu vanamehe juurde oli tulnud.

«Aga mis see lõpuks minusse puutub?» mõtles ta. «Kõige rohkem on see sakslaste endi asi, ja järelikult ka tema asi.»
«Vastake ometi,» jätkas Stirlitz, «kas te pole minuga nõus?»
Professor vaikis endiselt.
«Teadke siis,» ütles Stirlitz, «et teie vend oli minu sõber ja aitas mind. Te pole kunagi huvi tundnud minu elukutse vastu: ma olen SS-standartenführer ja töötan luures.»
Professor vehkis kätega, otsekui nägu hoobi eest kaitstes.
«Ei!» ütles ta. «Ei ja veel kord ei! Minu vend ei olnud ega saanud kunagi olla provokaator! Ei!» kordas ta juba valjemini. «Ei! Ma ei usu teid!»
«Ta ei olnud provokaator,» vastas Stirlitz, «aga mina töötan tõepoolest luures. Nõukogude luures...»
Ja ta ulatas Pleischnerile tema venna surmaeelse kirja:
«Sõber. Tänan sind kõige eest. õppisin sinult palju. Õppisin seda,
327
kuidas peab armastama ja kuidas peab selle armastuse nimel vihkama neid, kes saksa rahva orjadeks teevad. Pleischner.»
«Nii kirjutas ta sellepärast, et kartis gestaapot,» selgitas Stirlitz kirja tagasi võttes. «Nagu te isegi mõistate, teevad saksa rahva orjadeks bolševike hordid ja ameeriklaste armaadad. Just bolševikke ja ameeriklasi peamegi vihkama, nagu teie vend õpetab... Kas pole nii?»
Pleischner oli suures tugitoolis kössi tõmbunud ja vaikis kaua.
«Ma aplodeerin teile,» ütles ta viimaks, «ma saan aru... Te võite mind kõiges usaldada. Aga pean teile kohe ütlema, et kui mind nuudiga peksma hakatakse, tunnistan kõik üles.»
«Ma tean,» vastas Stirlitz. «Mida te eelistate, kas silmapilkset surma mürgi läbi või piinamisi gestaapos?»
«Kui kolmandat võimalust pole,» naeratas Pleischner oma üllatavalt kaitsetut naeratust, «eelistan muidugi mürki.»
«Siis alles keedame neile pudru kokku,» naeratas Stirlitz, «toreda pudru...»
«Ja mida mina pean tegema?»
«Mitte midagi. Elama. Ja olema iga hetk valmis tegema seda, mis vaja.»

XXIX. 7. 03. 1945 (KELL 22.03)

«Tere õhtust, härra pastor,» ütles Stirlitz enda järel kiiresti ust sulgedes. «Vabandage nii hilise külastuse pärast. Kas magasite juba?»
«Tere õhtust. Magasin küll, aga ärgu see teid häirigu, palun astuge edasi, ma panen kohe küünla põlema. Võtke istet.»
«Tänan. Kuhu käsite istuda?»
«Kuhu soovite. Siin kahhelahju ääres on soojem. Võib-ollg istume siia?»
«Ma külmetan ennast kohe ära, kui soojast külma kätte lähen. Ühtlane temperatuur on ikka parem. Härra pastor, kes teie juures kuu aega tagasi elas?»
«Minu juures elas inimene.»
«Kes ta on?»
«Ma ei tea.»
«Kas teile ei pakkunud huvi, kes ta on?»
«Ei. Ta tundis end halvasti ja palus ulualust — ma ei saanud ära öelda.»
«See on hea, et. te mulle nii veendunult valetate. Ta rääkis teile, et on marksist. Te vaidlesite temaga kui kommunistiga. Ta ei ole kommunist, härra pastor. Ta pole seda kunagi olnud. Ta on minu agent, gestaapo provokaator.»
«Ah selles on asi... Ma rääkisin temaga kui inimesega. Pole tähtis, kes ta oli: kommunist või teie agent. Ta palus, et ma ta päästak-sin. Ma ei saanud talle ära öelda.»

«Te ei saanud talle ära öelda,» kordas Stirlitz, «ja teile pole tähtis, kes ta oli: kommunist või gestaapo agent... Aga kui sellepärast, et

teile on tähtis «lihtsalt inimene», abstraktne inimene, satuvad konkreetsed inimesed võllasse — kas see on teile tähtis?!»
«Jah, see on mulle tähtis.»
«Ja veel konkreetsemalt — kui võllasse satuvad esimestena teie õde ja tema lapsed, kas see on teile tähtis?»
«See oleks kuritegu!»
«Veel suurem kuritegu on öelda, et teile pole tähtis, kes teie ees seisab — kommunist või gestaapo agent,» vastas Stirlitz istet võttes. «Kusjuures teie kuritegu on dogmaatiline ja seepärast eriti kohutav. Istuge. Ja kuulake mind. Teie kõnelus minu agendiga on lindile salvestatud. Ei, seda ei teinud mina, seda kõike tegi tema. Ma ei tea, mis temaga nüüd lahti on. Ta saatis mulle imeliku kirja. Pealegi hävitasin ma lindi ära ja ilma lindita teda ei usuta. Temaga üldse ei hakatagi rääkima, ta on minu agent. Mis teie õesse puutub, siis ta arreteeritakse niipea, kui te üle Šveitsi piiri jõuate.»
«Aga ma ei kavatsegi üle Šveitsi piiri minna.»
«Te teete seda, ja ma hoolitsen, et teie õde jääks väljapoole ohtu.»
«Te olete nagu libahunt... Kuidas ma saan teid uskuda, kui teil on nii palju erinevaid nägusid?»
«Teil ei jää muud üle, härra pastor. Te lähete Šveitsi juba kas või selleks, et päästa omaste elu. Või ei?»
«Jah. Ma lähen. Et päästa nende elu.»
«Miks te ei küsi, mida teil Šveitsis teha tuleb? Te keeldute sinna sõitmast, kui annan teile ülesande kirik õhku lasta, kas pole?»
«Te olete arukas inimene. Te teate nähtavasti täpselt, mis on minu võimuses ja mis mitte.»
«Seda muidugi. Kas teil on Saksamaast kahju?»
«Mul on kahju sakslastest.»
«Hästi. Kas teile ei tundu, et rahu, viivitamatu rahu on sakslastele väljapääs?»
«See on Saksamaale väljapääs.»
«Sofistika, härra pastor, sofistika. See on väljapääs sakslastele, Saksamaale, inimkonnale. Meile pole surm kohutav, meie aeg on ümber, ja pealegi oleme üksikud vananevad mehed. Aga lapsed?»
«Ma kuulan teid.»
«Keda te oma vanadest tuttavatest patsifismiliikumise päevilt loodaksite Šveitsis leida?»
«Kas diktatuurile läheb patsifiste tarvis?»
«Ei, diktatuurile patsifiste tarvis ei lähe, patsifiste läheb tarvis nendele, kes praegust situatsiooni kainelt hindavad ja,mõistavad, et iga uus sõjapäev tähendab uusi ohvreid, sealjuures mõttetuid ohvreid. »
«Kas Hitler tahab läbirääkimisi pidada?»
«Hitler seda ei taha. Läbirääkimisi tahavad teised inimesed. Kuid see on enneaegne jutt. Kõigepealt on mulle vaja tagatist, et te astute seal ühendusse isikutega, kellel on küllaldaselt prestiiži. Tarvis on inimesi, kes aitavad teU lääneriikide esindajatega läbirääkimistesse astuda. Kes saab teid selles aidata?»
Pastor kehitas õlgu:

«Kas Šveitsi Vabariigi president rahuldab teid?»
«Ei. See on ametlik kanal. See ei tule arvesse. Ma pean silmas kirikutegelasi, kellel on maailmas kaalu.»

«Kõigil kirikutegelastel on selles maailmas kaalu,» vastas pastor, aga nähes Stirlitzi rahulolematut grimassi, lisas kiiresti: «Mul on seal palju sõpru. Oleks naiivne teile midagi lubada, kuid arvan, et mul õnnestub seda küsimust tõsiselt võetavate inimestega arutada. Näiteks Brüningiga ... Temast peetakse lugu ... Aga minult küsitakse, keda ma esindan.»

«Sakslasi,» vastas Stirlitz lühidalt. «Kui teilt päritakse, kes konkreetselt kavatseb läbirääkimisi pidada, siis esitate vastuküsimuse: «Aga kes konkreetselt hakkaks seda tegema Lääne poolt?» Kuid sellest hiljem sidekanali kaudu.»

«Mille kaudu?» ei saanud pastor aru.

«Kõigist üksikasjadest räägime edaspidi. Esialgu tahame põhimõttelist nõusolekut.»

«Aga kus on tagatis, et mu õde ja tema lapsed võlla ei satu?»

«Kas ma vabastasin teid vanglast?»

«Seda küll.»

«Mis te arvate, kas mul oli seda kerge teha?»

«Vist mitte.»

«Mis te arvate, kui mul oli lint teie ja provokaatori jutuajamisega, kas ma oleksin teid krematooriumi võinud saata?»

«Kahtlemata.»

«Sellega olen teile vastanud. Teie õde ei ähvarda oht. Loomulikult seni, kuni te teete seda, mida dikteerib sakslaste eest muretseva inimese kohus.»

«Te ähvardate mind?»

«Hoiatan. Kui käitute teisiti, ei saa ma teie ja teie õe päästmiseks midagi teha.»

«Aga millal see kõik peab sündima?»

«Varsti. Ja lõpuks: kes teilt meie jutuajamise kohta ka ei küsiks...»

«Ma vaikin.»

«Isegi kui teid piinatakse?»

«Ma vaikin.»

«Usun teid ...»

«Kes meist kahest praegu rohkem riskib?»

«Kuidas teile tundub?»

«Mulle tundub, et teie.»

«Õigus.»

«Kas te siiralt tahate sakslastele rahu?»

«Jah.»

«Kas te tulite alles hiljuti mõttele inimestele rahu anda?»

«Kuidas teile öelda,» vastas Stirlitz, «raske on lõpuni aus olla, härra pastor. Ja uskuge mind, mida ausamalt ma vastan, seda suurema kelmina võin teile tunduda.»

«Milles minu missioon konkreetsemalt seisab? Ma ju ei oska dokumente varastada ega nurga tagant tulistada.»

330

«Esiteks,» muigas Stirlitz, «selle kunsti õppimine ei võta kuigi kaua aega. Ja teiseks, ma ei nõuagi teilt, et peaksite oskama nurga tagant tulistada. Te ütlete oma sõpradele, et Himmler provotseerib Läänt selle või teise mehe kaudu, nime ütlen teile hiljem. Te selgitate, et see või teine Himmleri esindaja ei saa rahu tahta, te tõestate oma sõpradele, et see mees on provokaator, kellel puudub mõjujõud ja lugupidamine isegi SS-is. Te ütlete, et niisuguse inimesega läbirääkimisi pidada on mitte ainult rumal, vaid ka veider. Kinnitate veel kord, et meeletus on pidada läbirääkimisi SS-iga, Himmleriga, et läbirääkimisi on vaja alustada teistsuguste inimestega, ja nimetate neile mõnda tarka mõjukat meest. Aga sellest hiljem.»

Enne lahkumist küsis Stirlitz:

«Kas kodus ei ole kedagi peale teie teenija?»

«Teenijat ka ei ole, ta läks maale sugulaste juurde.»

«Kas tohib majas ringi vaadata?»
«Olge lahked.»
Stirlitz läks teisele korrusele ja piilus kardina vahelt tänavale: väikelinna keskallee oli siit näha nagu peopesal. Alleel polnud kedagi.
Poole tunni pärast jõudis Stirlitz «Mexico» baari. Sinna oli ta määranud kohtumise oma agendiga, kes tegeles «kättemaksurelva» saladuse küsimusega. Stirlitz tahtis gestaapo šeffi rõõmustada — las kuulab homme seda jutuajamist. Sellest tuleb targa natsliku luuraja tore vestlus targa natsliku teadlasega: pärast seda, kui gestaapo tuumafüüsik Runge arreteeris, kindlustas Stirlitz aeg-ajalt igakülgselt ja põhjalikult oma seljatagust.

XXX. 8. 03. 1945 (KELL 9.32)

«Tere hommikust, proua Kinn. Kuidas me elame? Mis pisike teeb?»
«Tänan küsimast. Nüüd ta juba karjub ka ja ma enam ei närveeri. Kartsin, et minu põrutusest on ta häälega midagi lahti. Arstid vaatasid ta läbi: Paistab, et kõik on korras.»
«Jumal tänatud! Vaesed lapsukesed... Kui hirmsad kannatused küll saavad osaks maimukestele, kes alles astuvad maailma. Sellesse ohtlikku maailma ... Aga mul on teile uudiseid.»
«Kas häid?»
«Meie päevil on kõik uudised halvad, kuid teie jaoks on need pigem head.»
«Tänan,» ütles Katrin. «Ma ei unusta kunagi teie headust.» «Palun öelge, kuidas teil peavaluga on?»
«Juba on parem. Igatahes peapööritus hakkab üle minema ja enam ei ole ka neid kurnavaid iiveldushoogusid.» «Need on peaajupõrutuse tundemärgid.»
«Jah, poisi päästis mu juuksepahmakas, mis raudtala hoobi vastu võttis.»
«Teil pole juuksepahmakas, vaid ilusad paksud juuksed. Imetlesin

neid juba esimese külaskäigu ajal. Kas olete kasutanud mingeid erilisi šampoone?»
«Jah, mehe onu saatis meile Rootsist Iraani hennavärvi ja häid Ameerika šampoone.»
Katrinile oli kõik selge. Ta sõelus mälus küsimusi, mida see «kindlustusseltsi härra» oli talle esitanud. Stockholmis elava mehe onu versioon on kindel ja järeleproovitud. Kohvri kohta on tal mitu varianti varuks. Täna püüab ta seda kõige raskemat küsimust vältida, ütleb, et tunneb end väga haigena. Katrin otsustas lähemalt uurida, mida see «kindlustusagent» endast kujutab. Rootsis elav meheonu on selleks kõige parem võimalus. Saagu sellest vastastikune eksam. Kõige tähtsam on alustada esimesena ja vaadata, kuidas ta käitub.
«Muide, kas teie abikaasa onul Stockholmis on telefon?»
«Mu mees pole sinna kunagi helistanud.»
Katrin ei uskunud ikka veel, et Erwinit ei ole. Ta lihtsalt ei suutnud seda uskuda. Pärast esimest hüsteeriahoogu, kui ta meeleheitlikult oli nutnud, oli vana põetaja teda lohutanud: «Ära nuta, kullake. Mul juhtus pojaga sama lugu. Arvati ka, et on surma saanud, aga tema oli hospidalis. Nüüd hüppab küll ühe jala peal, aga on ikkagi kodus, sõjaväkke teda enam ei võetud, nii et elame edasi.»
Katrin oleks tahtnud otsekohe Stirlitzile kirja saata ja paiuda, et ta uuriks välja, mis Erwinist on saanud, aga ta mõistis, et seda ei tohi mingil juhul teha, ehkki Stirlitziga kontakti loomata ta ka läbi ei saa. Sellepärast sundis ta end mõtlema, kuidas Stirlitziga ühendusse astuda, et see Erwini hospidalist üles otsiks; ja kui kõik ükskord möödas on, hakkab pisipoeg Erwinlga Moskvas jalutama, ja saabub soe vananaistesuvi kuldsete ämblikuvõrkude. ja kõrgete kuldkollaste kaskedega...

«Niipea, kui arstid lubavad teil voodist tõusta,» jätkas mees, «aitab firma teid Rootsiga telefoniühendust võtta. Teate, need rootslased mängivad erapooletuid, nad on rikkad, ja teie abikaasa onu kohus on teid aidata. Ta süda läheb pehmeks, kui lasete tal läbi telefoni väikemehe nuttu kuulata. Nüüd aga teate mis... Ma leppisin kindlustusseltsi juhtkonnaga kokku — lähematel päevadel maksame teile esimese abiraha välja ega hakka teie kindlustuspoliisi lõplikku kontrollimist ootama. Kuid meile on vaja kaht käendajat.»

«Keda?»

«Kaht inimest, kes tagaksid ... — vabandage mind, kuid ma olen ainult ametnik, ärge pahandage —, kes tõestaksid teie ausust. Palun veel kord, mõistke mind õigesti.»

«Kes siis seda tõestama hakkab?»

«Kas teil tõesti sõpru ei ole?»

«Selliseid? Ei, ei ole.»

«No hästi. Aga tuttavaid teil ikka on? Lihtsalt tuttavaid, kes tõendaksid, et nad tundsid teie meest.»

«Tunnevad,» parandas Katrin.

«On ta elus?!»

«Jah.»

«Kus ta on? Käis ta siin?» Katrin raputas pead.

«Ei. Ta on kusagil hospidalis. Ma usun, et ta on elus.»

«Ma otsisin igalt poolt.»

«Kas kõigist hospidalidest?»

«Jah.»

«Kas sõjaväehospidalist ka?»

«Miks te arvate, et ta võis sõjaväehospidali sattuda?»

«Ta on sõjainvaliid... Ohvitser... Ta oli meelemärkuseta, teda võidi sõjaväehospidali viia.»

«Nüüd on mul teie pärast süda rahulik,» naeratas mees. «Te mõtlete täiesti loogiliselt, tervis hakkab ilmselt tagasi tulema. Palun nimetage mulle mõni abikaasa tuttav ja ma püüan neist inimestest teie käendajad teha.»

Katrin tundis, kuidas peas kohisema hakkas. Iga uue küsimusega läks kohin suuremaks. Õieti polnudki see kohin — peas tagus nagu haamriga. Kuid Katrin mõistis, et nüüd, kus ta kõik need päevad oli konkreetsest küsimusest kõrvale põigelnud, tähendaks vaikimine ja vastuse võlgu jäämine kaotust. Ta meenutas maju oma tänavas, eriti neid, mis olid rusudes. Erwini juures oli käinud radioolat parandamas erukindral Nusch. Nii. Ta elas Ransdorfis, seda tean ma täpselt. Järve ääres. Küsigu tema käest.

«Katsuge rääkida erukindral Fritz Nuschiga. Ta elab Ransdorfis, järve ääres, ja on mu mehe ammune tuttav. Ma palun jumalat, et ta ka nüüd meie vastu hea oleks.»

«Fritz Nusch,» kordas mees nime oma märkmikku kirjutades, «Ransdorf. Kas te tänavat ei mäleta?»

«Ei mäleta.»

«Aadresslaud ei pruugi kindrali aadressi anda.»

«Aga ta on juba nii vana. Ta pole enam sõjamees. Ta on üle kaheksakümne.»

«Aga kas tal pea ikka jagab?»

«Kuidas?»

«Hm... Ma lihtsalt kardan, et tal on skleroos. Oleks minu teha, kõrvaldaksin kõik üle seitsmekümnesed inimesed sunniviisiliselt töölt ja saadaksin raukadele ettenähtud eritsoonidesse. Kõik pahandused siin maailmas tulevad raukadest.»

«Mis te nüüd. Kindral on nii hea inimene ...»

«Nõndaks. Keda te veel võiksite nimetada?»

«Võib-olla proua Korni?» mõtles Katrin. «Aga see on vist ohtlik. Käisime tema pool suvitamas ja meil oli kohver kaasas. Ta võib seda mäletada, kui talle fotot näidatakse. Aga muidu oleks ta igati sobiv kandidaat: tema mees on SS-sturmbannführer.»
«Katsuge kätte saada proua Eichelbrenner. Ta elab Potsdamis. Oma majas raekoja lähedal.»
«Tänan. Nüüd on meil üht-teist juba olemas. Püüan teha neist inimestest teie käendajad, proua Kinn. Jah, aga veel üks asi. Teie uksehoidja ütles, et leitud kohvrite hulgas on kaks teie oma. Homme hommikul võtan ta kaasa, siis teeme tema ja arsti juuresolekul kohvrid
333
lahti: võib-olla leiate sealt kohe mõned esemed, mida te ei vaja, ja ma võiksin need teie pisipoja pesu vastu ümber vahetada.»
«Selge,» mõtles Katrin. «Ta tahab, et ma juba täna mõne sõbraga ühendusse astuksin.»
«Suur tänu,» ütles ta, «jumal tasub teile headuse eest. Heategu ei unusta jumal iialgi.»
«Mis siis ikka... Saage ruttu terveks ja suudelge minu poolt oma vägimeest.»
Palatiukse taga ütles mees põetajale: , «Kui ta palub teid kuhugi helistada või annab teile mingi kirja, siis helistage kohe mulle — kas tööle või koju. Kellaajale vaatamata. Ükskõik, millal,» kordas ta. «Ja kui keegi tema juurde tuleb, helistage sellel telefonil,» ta andis põetajale numbri, «need mehed on siit kolme minuti kaugusel. Te hoidke külalist iga hinna eest kinni.»
Oma kabinetist väljudes nägi Stirlitz, kuidas koridoris kanti Erwini kohvrit. Ta oleks selle kohvri tuhandete teiste hulgast ära tundnud: selles oli olnud raadiojaam.
Hajevil ja kiirustamata astus Stirlitz kahe mehe kannul, kes lõbusalt vesteldes kohvri sturmbannführer Rolfi kabinetti tassisid.

(SS-sturmbannführer Rolfi (RSHA 4. osakond) parteilisest iseloomustusest: «NSDAP liige 1940. aastast. Tõeline aarialane. Iseloom põhjamaine, vapper. Töökaaslastega saab hästi läbi. Ametikohustusi täidab laitmatult. Reich'i vaenlaste vastu halastamatu. Oivaline sportlane. Suurepärane perekonnaisa. Kompromiteerivaid sidemeid pole olnud. Saanud SS-reichsführeri autasusid ...»)
Stirlitz pidas mõni hetk aru, kas minna sturmbannf ührери.kabinetti kohe või hiljem. Ta oli üleni pingul, kui koputas kergelt kabinetiuksele ja astus vastust ootamata sisse.
«Kavatsed evakueeruma hakata või?» küsis Stirlitz naerdes. Seda lauset polnud ta varem valmis mõelnud, see torkas pähe ootamatult ja läks antud olukorras ilmselt täkkesse.
«Mine ikka,» vastas Rolf, «see on raadiojaam.»
«Kas sa kogud neid või? Kus siis peremees ise on?»
«Perenaine. Peremehel on minu arvates juba sussid püsti. Perenaine aga lamab vastsündinuga «Charite» hospidali isolaatoris.»
«Imikuga?»
«Jah. Ja pea on sel raisal lömmi löödud.»
«Sant lugu. Kuidas teda siis niisuguses olukorras üle kuulata?»
«Minu arvates just niisuguses olukorras tulebki üle kuulata. Muidu jändame ja jändame asja ees, teist taga. Kõige tähtsam on see, et üks meie osakonna mees näitas talle kohvrite fotosid. Ka selle kohvri oma. Ja küsis, kas proua seal enda asju ära ei tunne. Jumalale tänu, et ta ei saa plehku pista: tal on laps seal ja lasteosakonda ei lasta kedagi sisse. Ei usu, et ta ilma lapseta põgeneks... Aga kurat teda teab ... Otsustasin ta täna siia tuua.»
334
«See on mõistlik tegu,» kiitis Stirlitz. «Kas valveposti panite välja? Tuleb jälgida võimalikke kontakte.»
«Jah, panime sinna oma põetaja, ja uksehoidja asendasime ka oma
inimesega.»

«Kas siis on mõtet teda siia tuua? Rikud kogu mängu ära. Võibolla ta püüab kliinikust tõesti omadega ühendust otsida.»
«Olen ise ka kahevahel. Kardan, et ta võib toibuda. Tead isegi neid venelasi — neid tuleb siis ette võtta, kui nad on veel soojad ja nõrgad.»
«Miks sa arvad, et ta on venelane?»
«Sellest see värk algaski. Sünnitamise ajal oli ta vene keeles karjunud.»
Stirlitz muigas ja ütles ukse poole astudes:
«Too ta kiiremini ära. Kuigi... Sellest võiks kena lugu tulla, kui ta kontakte hakkab otsima. Kas sa arvad, et tema inimesed teda mööda haiglaid taga ei otsi?»
«Seda versiooni pole me veel päris läbi mõelnud.»
«Soovin edu... Täna pole veel hilja seda asja käsile võtta. Ole terve, kõike head.» Ukse juures pööras Stirlitz ringi: «See on huvitav lugu. Peaasi, ei maksa ülepeakaela talitada. Ma annan sulle head nõu: ära suurtele ülemustele teata, need võivad sind tagant kiirustama hakata.»
Stirlitz avas juba ukse, laksatas siis endale vastu otsaesist ja puhkes naerma:
«Minust on saanud sklerootiline idioot... Ma tulin ju unerohtu küsima. Kõik teavad, et sul on head Rootsi unerohtu.»
Meelde jääb viimane lause. Tähtis on osata vajalikku juttu alustada, kuid veel tähtsam on oskus seda lõpetada. Stirlitz mõtles, et kui nüüd Rolfilt küsitakse, kes tema juures käis ja mispärast, vastab ta kindla peale, et käis Stirlitz ja palus head Rootsi unerohtu. Rolf varustas poolt ametkonda unerohuga — tema onu oli apteeker.
... Ja nüüd, pärast kõnelust Rolfiga, tuli Stirlitzil mängida vihast inimest. Ta läks Schellenbergi juurde ja ütles:.
«Brigadeführer, mul on parem ennast haigeks kuulutada, mida ma ka tõesti olen, ja paluda luba kümneks päevaks sanatooriumi minna, muidu vannun alla...»
Seda luurešefile öeldes oli ta näost kaame, otse kriitvalge. Ja mitte ainult sellepärast, et kaalul oli Katrini ja järelikult ka tema enda saatus. Ta teadis, mis Katrinit ees ootab: pärast viiendat ülekuulamis-tundi surutakse imikule püstol kuklasse ja ähvardatakse ema silma all maha lasta, kui too rääkima ei hakka. Papi Mülleri tavaline provokatsioon: nad pole veel kunagi ühtki last kuklasse tulistanud. Asi pole kaastundes — Mülleri mehed võisid hullemategi asjadega hakkama saada. Nad lihtsalt teadsid, et pärast seda läheb ema hulluks ja kogu operatsioon kukub läbi. Kuid see hirmutamismeetod avaldas alati mõju.
Stirlitz polnud näost kriitvalge mitte sellepärast, et ta teadis, mis piinad teda ootavad, kui Katrin peaks temast rääkima. Kõik oli palju lihtsam: ta mängis vihast inimest. Ehtne luuraja sarnaneb näitleja või

kirjanikuga. Ainult selle vahega, et kui näitlejat võltsi mängu pärast mädatomatitega loobitakse ja kirjaniku üle vale ja loogikapuuduse pärast põlastavalt muiatakse, siis luurajat ootab sellisel juhul surm.
«Milles on asi?» imestas Schellenberg. «Mis teiega lahti, on?»
«Minu meelest on Müller meid kõiki luubi alla võtnud. Alles oli see idiootlik lugu, kui mulle Friedrichstraβel sappa hakati, täna on asi veel selgem: nad saavad kätte venelase koos ilmselt väga aktiivselt töötanud raadiosaatjaga. Mina olen seda saatjat kaheksa kuud jahtinud, kuid miskipärast satub see Rolfi kätte, kes taipab raadiomängust sama palju kui kass algebrast.»
Schellenberg sirutas käe telefonitoru järele.
«Ei maksa,» laitis Stirlitz. «Sel pole mõtet. Läheb tüliks, tavaliseks tüliks luure ja vastuluure vahel. Seda pole vaja. Andke luba ja ma sõidan kohe selle eide juurde, toon ta meile ja korraldan kas või esimese ülekuulamise. Võib-olla olen endast liiga heal arvamusel, kuid ma teen seda Rolfist paremini. Pärast tegelgu selle naisega Rolf — mulle on kõige tähtsam töö, mitte auahnus.»
«Sõitke kliinikusse,» ütles Schellenberg, «aga ma siiski helistan reichsführerile.»

«Parem on ise tema juurde minna,» arvas Stirlitz. «See jändamine ei meeldi mulle põrmugi.»
«Sõitke pealegi,» kordas Schellenberg, «ja viige oma töö lõpule. Pärast räägime pastorist. Homme-ülehomme läheb meil teda tarvis.»
«Ma ei saa ennast kahe asja vahel pooleks kiskuda.»
«Saate küll. Luuraja kas annab kohe alla või ei anna iidse. Vähesed erandid välja arvatud, variseb ta pärast Mülleri kõrilõikajate eriabinõusid lihtsalt kokku. Juba paari tunniga saab teile kõik selgeks. Kui see daam vaikib — andke ta Müllerile, las taovad oma pead vastu seina. Kui ta rääkima hakkab — kanname ta enda aktivasse ja pühime baierlase suu puhtaks.»
Nii kutsus Schellenberg ärritudes meest, keda ta kõige rohkem vihkas — gestaapo šeffi Müllerit.

Vastuvõtutoas näitas Stirlitz SD žetooni ja astus Katrini palatisse. Teda nähes läksid Katrini silmad suureks ja valgusid pisaraid täis. Ta sirutas end Stirlitzi poole, kuid too kartis magnetofone ja lausus kiiresti:
«Proua Kinn, seadke end valmis. Te olete kaotanud, kuid luuraja peab oskama väärikalt kaotada. Ma tean, et hakkate salgama, aga see on rumal. Meie käes on nelikümmend teie šifreeringut. Kohe tuuakse teile riided ja te tulete minuga kaasa. Kui olete nõus meiega koos töötama, tagan teile ja teie lapsele elu. Kui tõrkuma hakkate, ei saa ma teile midagi garanteerida.»
Stirlitz ootas, kuni põetaja tõi Katrinile kostüümi, mantli ja kingad. Katrin ütles mängureegleid omaks võttes:
«Võib-olla lahkute, kuni ma ennast riidesse panen?»
«Ei, ma ei lahku,» vastas Stirlitz. «Ma pööran selja ja räägin edasi, teie aga mõelge, mida mulle vastata.»
336
«Ma ei vasta teile midagi,» ütles Katrin, «mul ei ole teile midagi vastata. Ma ei saa aru, mis on juhtunud, ma olen veel liiga nõrk. Arvan, et see arusaamatus laheneb. Minu mees on ohvitser, sõjainvaliid.»
Katrin tundis kummalist rõõmu. Ta nägi omainimest ja uskus, et nüüd, kui rasked katsumused ees ka ei ootaks, on kõige hirmsam — üksindus — möödas.
«Jätke see jutt,» katkestas teda Stirlitz, «teie raadiojaam on meie käes, radiogrammid on samuti meie käes ja dešifreeritud, need on ümberlükkamatud tõendid. Teilt nõutakse ainult seda, et nõustuksite meiega koos töötama. Ma soovitan teil,» jätkas ta ümber pöörates ning Katrinile silmade ja ilmega igati märku andes, et nüüd ütleb ta midagi väga tähtsat, mida tuleb tähelepanelikult kuulata, «minu ettepanekuga nõustuda ja, esiteks, rääkida kõik ära, mis te teate, olgu teil teada kuitahes vähe, teiseks, võtta minu ettepanek vastu ja hakata otsekohe, kahe-kolme päeva jooksul, meie heaks tööle.»
Stirlitz teadis, et kõige tähtsamast saab ta rääkida alles koridoris. Kuid seda kõige tähtsamat võib Katrin mõista siis, kui ta teda siin hoolega kuulab. Koridori läbimine võtab aega kaks minutit, seda oli ta palatisse tulles kella pealt vaadanud.
Põetaja tõi lapse ja ütles:
«Laps on valmis...»
Stirlitz tõmbus' sisemiselt pingule. Mitte niivõrd sellepärast, et väike inimesehakatis peab praegu sõitma gestaaposse, vanglasse, vastu tundmatusele, vaid sellepärast, et naine, elav inimene, tõenäoliselt ka ise ema, nii rahulikult ja ükskõikselt võis öelda: «Laps on valmis.. .»
«Teil on raske last kanda,» ütles põetaja, «ma viin ta autosse.»
«Pole vaja,» keeldus Stirlitz, «võite minna. Proua Kinn kannab last ise. Ja hoolitsege, et koridor oleks tühi.»
Põetaja lahkus. Stirlitz avas ukse ja laskis Katrini ees välja. Ta võttis Katrinil käe alt kinni, aidates last kanda, ent märganud, kuidas naise käed värisevad, võttis lapse enda sülle.

«Kuula mind, lapsuke,» rääkis ta vaikselt, sigaret suus, «neil on kõik teada... Kuula tähelepanelikult. Nad hakkavad sulle meie omade jaoks informatsiooni andma. Kauple, nõua tagatist, nõua, et laps jäetakse sinu juurde. Sellest ära tagane. Nad võivad meie jutu lindile võtta, sellepärast mängi minu kabinetis oma osa täpselt. Sifrit sa ei tea ja meie radiogrammid on dešifreerimata. Sifreerija oli Erwin, sina olid ainult radist. Ülejäänu eest hoolitsen ise. Ütle, et Erwin käis residendiga kohtumas Kantstraβe kandis ja. Ransdorfis, Ütle, et Erwini juures käis mõnikord keegi härra välisministeeriumist. Autos näitan sulle tema fotot.»
Mees välisministeeriumist oli idaalade ameti nõunik Heinz Korner, kes nädal tagasi autoõnnetusel surma oli saanud. See oli keeruline jälg. Seda ajades kaotab gestaapo kindlasti oma kümme-viisteist päeva. Aga praegu otsustab ka üks päev väga palju.
Viie tunni pärast kandis Rolf Müllerile ette, et vene radist on «Charite» kliinikust kadunud. Müller kukkus märatsema. Kaks tundi hiljem helistas talle Schellenberg.

«Tere õhtust, kamraad! Stirlitz tegi meile ilusa kingituse. Ta tõi siia vene radisti, kes oli nõus meiega koos töötama. Reichsführer juba õnnitles teda selle kordamineku puhul.»
Istudes Schellenbergi kabinetis ja kuulates pealt tema muretut lobisemist Mülleriga, küsis Stirlitz endalt sajandat korda: kas tal oli õigus tuua vanglasse oma võitluskaaslane Katja Kozlova, Katrin Kinn, Inge, Annabelle? Jah, muidugi oleks ta võinud Katrini autosse panna, näidata oma SD žetooni ja viia ta Babelsbergi, otsida talle hiljem korter ja uued dokumendid. Aga Katrini elu päästes oleks ta juba ette nurjumisele määranud Keskuse kavandatud operatsiooni, mis oli nii tähtis sadadele tuhandetele vene sõduritele ja mis võis ühes või teises suunas mõjutada kogu Euroopa tulevikku. Ta teadis, et pärast Katrini röövimist hospidalist aetakse kogu gestaapo jalule. Samuti teadis ta seda, et kui põgenemine õnnestubki, viivad jäljed — salapolitsei žetoon, auto, välised tundemärgid — paratamatult tema enda juurde. Järelikult peab ka tema põranda alla minema. See võrduks sissekukkumisega. Stirlitz mõistis, et asi läheneb lõpule ja seepärast hakkavad Mülleri timukad märatsema ja hävitama kõiki, kes nende piinakamb-rites viibivad. Sellepärast oli ta Katrinile öelnud, et ta kohe alguses kategooriliselt teataks: «Venemaaga ei seo mind enam miski, mees on surma saanud ja ma ei tohi nüüd ühelgi juhul oma ülemuste kätte sattuda.» See oli varuvariant juhuks, kui Katrin siiski gestaapo kätte antakse. Kui aga Katrin tema juurde jääb, siis ta nii väga ei kardaks, paneks ta SS-i valve all elama konspiratiivkorterisse, «raa-diokorterisse», ja vajalikul silmapilgul korraldaks Katrini ja poisi kadumise, nii et keegi ei suudaks teda leida. Kuigi see^oli saatanlikult keeruline. Ehkki olukord rinnetel oli traagiline ja Berliin põgenikest tulvil, töötas gestaapo endise täpsuse ja süsteemikindlusega: iga teine inimene andis informatsiooni naabri kohta ja see naaber omakorda informaatori kohta. Ainult SS-i ja SD struktuuri mittetundev naiivik võinuks arvata, et selles segases olukorras on võimalik märkamatult kaduda.

Müller töötas vene radisti esimese ülekuulamise materjalide kallal kolm tundi. Ta võrdles Stirlitzi esitatud protokolli SS-standartenführer von Stirlitzi laua juurde seinakontakti monteeritud magnetofoni salvestusega.
Venelanna vastused kattusid täielikult. Standartenführeri stenografeeritud küsimused aga pisut erinesid salvestusest.
«Siiski osavalt töötab see Stirlitz,» ütles Müller Rolfile, «kuula ...»
Müller keris lindi tagasi. Kostis Stirlitzi hääl:
«Ma ei hakka kordama aabitsatõde, et Moskvas tähendab see arreteerimine teile surmaotsust. Gestaaposse sattunud inimene peab hukkuma. Inimene, kes gestaapost välja pääseb, on reetur ja ainult reetur. Kas pole nii? Seda esiteks. Ma ei hakka teilt küsima vabadusse jäänud agentide nimesid — see pole nii oluline. Kui nad teid otsima hakkavad, jõuavad nad

paratamatult minu juurde. Seda teiseks. Ja kolmandaks, te saate aru, et inimesena ja saksa ohvitserina ei saa ma
338
suhtuda teie olukorda ilma kaastundeta — ma mõistan, kui suur on ema piin, kui oleme sunnitud teie lapse lastekodusse andma. Laps jääb jäädavalt ilma emata. Saage minust õigesti aru, ma ei ähvarda teid, tahan teile lihtsalt öelda, et kui mina ei tahakski seda teha, on mul ülemused, ja käske on alati palju kergem anda nendel, kes pole teie kätel last näinud. Mina aga pean käsku täitma, sest ma olen sõdur ja minu kodumaa võitleb teie maa vastu. Ja lõpuks neljandaks, omal ajal saime koopiaid teie filmidest, mis Moskva stuudio Alma-Atas väntas. Sakslasi kujutasite te lollidena ja meie organisatsiooni hullumajana. Naljakas, aga need, kes Kremli väravas seisid, olime ju meie.»
Müller ei võinud muidugi näha, kuidas Stirlitz just selle koha peal Katrinile silma pilgutas. Katrin sai aru ja vastas:
«Jah, aga praegu seisavad Punaarmee väeosad Berliini väravas.»
«Õigus. Kui meie väed Kremli väravas olid, siis uskusite teie, et jõuate kunagi Berliini. Nii oleme ka meie praegu veendunud, et jõuame varsti tagasi Kremli alla. Kuid lõpetagem vaidlemine. Ma hakkasin teile seda rääkima sellepärast, et meie dešifreerijad pole sugugi rumalad inimesed, nad on teie šifrist juba palju ära mõistatanud, ja teie tööd, radisti tööd, võib hakata tegema meie inimene...»
Stirlitz pilgutas uuesti silma. Katrin vastas:
«Teie radist ei tunne minu stiili. Seevastu Keskuses tuntakse seda väga hästi.»
«Õigus. Kuid meil on teie teated lindile võetud, me võime teie stiili oma inimesele kergesti selgeks õpetada. Ja ta hakkab tööle teie asemel. See kompromiteerib teid lõplikult. Kodumaal ei anta teile andeks — te teate seda sama hästi kui mina ja võib-olla veel paremini. Kui te mõistlik olete, annan teile teie ülemuste ees täieliku alibi,» jätkas ta.
«See on võimatu,» vastas Katrin.
«Te eksite. See on võimalik. Teie arreteerimist ei fikseerita üheski meie dokumendis. Te hakkate elama koos minu heade sõpradega korteris, kus tüdrukul on väga mugav ...»
«Mul on poiss.»
«Vabandage. Ja kui te peaksite omadega kunagi kokku juhtuma, siis ütlete, et pärast abikaasa surma tuli teie juurde üks mees, kes nimetas parooli.»
«Ma ei tea parooli.»
«Te teate parooli,» kordas Stirlitz, «parool on teil teada, aga ma ei hakka seda teilt küsima, see on pisiasi ja rohkem romantika. Niisiis, te ütlete, et mees, kes nimetas parooli, tõi teid sellesse korterisse ja andis teile šifreeritud telegrammid, mida te Keskusele edasi andsite. See on alibi. Luurajatest tehtud näidendites ja filmides on tavaks anda järelemõtlemisaega. Mina teile seda aega ei anna, ma küsin kohe: kas jah või ei?»
Vaikus...
... Müller vaatas Rolfile otsa ja tähendas:
«Ainult üks möödalaskmine, ta ajas lapse soo segi. Ütles poisi asemel tüdruk, aga muidu on virtuoosne töö.»
339
«Jah,» vastas Katrin tasa, pigem sosinal.
«Ma ei kuulnud,» ütles Stirlitz.
«Jah,» kordas Katrin. «Jah! Jah! Jah!»
«Siis on kõik korras,» ütles Stirlitz. «Ja hüsteeriat pole Vaja. Te teadsite, mille peale välja läksite, kui andsite nõusoleku meie vastu töötada.»
«Aga mul on üks tingimus,» ütles Katrin.
«Jah, ma kuulan teid.»

«Pärast mehe surma ja minu arreteerimist on mul kodumaaga igasugune ühendus katkenud. Ma hakkan teie heaks töötama, kui te tagate, et ma mitte kunagi oma endiste ülemuste kätte ei satu ...»

Nüüd, kus Katrini elu rippus juuksekarva otsas ja rünnak Bormannile oli mingisugustel arusaamatutel põhjustel nurjunud, vajas Stirlitz hädasti kontakti Moskvaga. Ta vajas abi: üht-kaht nime, paari inimest. Need ei pruukinud otseselt ega kaudseltki olla seotud Bormanni endaga, nad võisid olla mingil moel seotud kas või näiteks Bormanni koka meheõega abiellunud tädipoja vennatütrega ...

Stirlitz naeratas. See sugulusaste näis talle naljakas.

Enne kui Keskuse radist kohale jõuab, kulub vähemasti paar nädalat. Aga praegu ei tohi oodata. Paistab nii, et asi otsustatakse päevade, äärmisel juhul nädalatega.

Stirlitz juurdles, miks Bormann kohtumisele ei tulnud. Esiteks võis juhtuda, et ta ei saanud kirja kätte, Himmleri mehed jõudsid selle enne ära võtta, aga vaevalt küll. Stirlitz pani kirja korrespondentsi hulka, mis oli mõeldud Bormannile isiklikult, ja sealt kirja ära näpata oli liiga riskantne, pealegi pani ta kirja sinna pärast seda, kui reichsführeri sekretariaadi salaosakonna töötaja kogu posti juba läbi oli vaadanud. Teiseks, saadetud kirja analüüsides leidis Stirlitz selles mitu olulist viga. Teda aitas sageli kutseharjumus tagantjärele mõnda sammu, vestlust, kirja analüüsida ja võimalike vigade puhul meelehärmi tundmata olukorrast otsekohe väljapääsu otsida, pead liiva alla pistmata — et võib-olla läheb õnneks. Saadetud kiri teda ennast küll millegagi ei ohustanud, ta oli selle ekspeditsiooni-toas õhu-rünnaku ajal valmis trükkinud. Ta mõtles, et Bormanni-suguse mehe jaoks oli kirjas liiga palju truualamlikke tundeid ja vähe fakte ning neist tulenevaid asjalikke ettepanekuid. Tohutu vastutus praktiliselt kontrollimatute otsuste langetamise eest kohustab Bormanni-tüüpi riigimeest nõustuma alluvaga vestlema vaid sel juhul, kui tegemist on faktidega, mida keegi varem ei teadnud ja mis on riiklikust seisukohast tähtsad. Kuid teisest küljest, arutles Stirlitz edasi, on Bormannile olulised ka kõige väiksemad materjalikübemed, mis võivad kompromiteerida Himmlerit (Stirlitz teadis, millest see võitlus Himmleri ja Bormanni vahel oli alanud, kuid ta ei suutnud leida vastust, miks see üha suurema ägedusega jätkub). Ja lõpuks mõtles Stirlitz, et Bormann võis lihtsalt tööga kinni olla ega saanud sellepärast kohtumisele tulla. Muide, Stirlitz teadis, et Bormann oli seda laadi kohtumispai-vetele ainult kahel või kolmel korral reageerinud. Kuid iga päev tahtis

340

temaga kokku saada vähemalt paar-kolmkümmend juhtivat partei- ja sõjaväetegelast.

«See oli algusest peale lõpuni naiivne,» arutles Stirlitz. «Ma mängisin pimesi. Ma ei mänginud tema reeglite järgi.»

Hakkas huilgama õhuhäiresireen. Stirlitz vaatas kella: see oli kümme. Loojuv päike oli täna-olnud veripunane, sinisejoomeline. Järelikult läheb öösel külmaks. «Ja võtab mu roosid ära,» mõtles Stirlitz, «istutasin nad liiga vara. Kes võis arvata, et külm nii kaua kestab.»

Pommitati päris lähedal. Stirlitz väljus kabinetist ja astus mööda tühja koridori varjendisse viiva trepi poole. Ta peatus ukse juures, mis viis otsetelefoniühenduse dublaažipunkti — põhipunkt oli nüüd varjendis. Ukse ees rippus võti.

Stirlitz kortsutas kulmu ja vaatas kiirustamata ringi: koridor oli tühi, kõik olid läinud varjendisse. Ta lükkas ust õlaga. See ei avanenud. Ta keeras ukse lahti. Teiste seas torkasid silma kaks suurt valget telefoni: see oli otseühendus füüreri punkriga ning Bormanni, Goebbelsi, Speeri ja Keiteli kabinetiga.

Stirlitz vaatas koridori, see oli endiselt tühi. Aknaklaasid klirisesid — pommitati üsna lähedal. Ta mõtles hetke, kas sulgeda uks või mitte. Siis astus aparaadi juurde ja valis numbri 12-00-54.

«Bormann,» kuulis ta torus tugevat bassihäält.

«Kas saite mu kirja kätte?» küsis Stirlitz häält moonutades.
«Kes räägib?»
«Te pidite saama kirja — see oli isiklikult teile. Ustavalt parteiliiikmelt.»
«Jah, sain küll. Tervist. Kus te olete? Ahjaa. Selge. Minu auto number on ...»
«Ma tean,» katkestas teda Stirlitz. «Kes on roolis?»
«Kas see on tähtis?»
«Jah. Üks teie autojuht on...»
«Ma tean,» ütles Bormann.
Nad mõistsid teineteist. Bormann sai aru, et Stirlitz teab, kuidas tema kõnelusi pealt kuulatakse (see andis tunnistust sellest, et mees, kes temaga rääkis, tundis Reich'i suurimaid saladusi); Stirlitz omakorda tegi järelduse, et Bormann mõistab, mis ta ütlemata jättis (üks tema autojuht oli gestaapo salaagent), ja seepärast tundis, et tal on asi korda läinud.
«Teid oodatakse sealsamas, kus me varem pidime kohtuma. Teie poolt määratud ajal — homme.»
«Kohe praegu,» ütles Stirlitz, «poole tunni pärast.»

XXXI. 8. 03. 1945 (KELL 22.32)

Pool tundi hiljem nägi Stirlitz muuseumi juures soomustatud «Maibachi». Ta kõndis autost mööda veendumaks, et saba järel ei ole. Tagaistmel nägi ta Bormanni. Stirlitz pööras tagasi, avas ukse ja ütles:

«Parteikaaslane Bormann, olen teile tänulik usalduse eest.»
Bormann surus tal vaikides kätt.
«Sõidame Wannseesse,» andis ta autojuhile käsu.
Siis tõmbas ta esi- ja tagaistme vahele klaasi ette.
«Kus ma teid näinud olen?» küsis ta Stirlitzit silmitsedes. «Võtke oma maskeering maha.»
Stirlitz asetas prillid põlvedele ja võttis hetkeks kaabu peast.
«Ma olen teid tõesti kusagil näinud,» kordas Bormann.
«Teil on õigus,» vastas Stirlitz. «Kui mulle Raudrist anti, siis ütlesite, et olen mitte spiooni, vaid matemaatikaprofessori nägu.»
«Nüüd on teil just spiooni, mitte professori nägu,» naljatas Bormann. «Noh, rääkige, mis on juhtunud.»

... Aparaat, mis ühendas Bormanni kabinetti Riigi Julgeoleku Peaametiga, oli kogu öö vaikinud. Kui telefonikõnede pealtkuulamise andmed hommikul Himmleri lauale jõudsid, läks ta algul maruvihaseks, aga pärast, kui viha oli lahtunud, võttis temas maad hirm. Ta kutsus Mülleri ja käskis ettevaatlikult kindlaks teha, kes oli öösel otseside eriruumist NSDAP peakorterisse helistanud ja Bormanniga rääkinud.
Päeva jooksul ei õnnestunud Mülleril mingeid konkreetseid andmeid saada. Õhtu eel pandi ta lauale sõrmejäljed, mis Bormannile helistanud tundmatu telefonitorule oli jätnud. Teda jahmatas, et kartoteegi andmeil oli gestaapo saanud samasugused sõrnfljäljed juba mitu päeva tagasi radisti raadiojaamalt.

Bormanni autojuht, kes omal ajal oli Bormanni korraldusel keeldunud SS-i informaatoriks hakkamast, arreteeriti valvekorrast koju saabudes. Kolm tundi ta vaikis ja nõudis kokkusaamist Bormanniga. Pärast seda, kui autojuhi kallal oli rakendatud ülekuulamist hirmutamisega, tunnistas ta üles, et öösel oli nende, autosse istunud tundmatu isik. Millest ta Bormanniga rääkis, seda autojuht ei teadnud, sest vesteldud oli paksu kuulikindla klaasseina

taga. Ta kirjeldas sõitja välimust. Ta ütles, et mehel olid hallid vurrud, peas sügavalt silmile tõmmatud kaabu ja ees paksude sarvraamidega prillid. Autojuhile näidati paarisada fotot. Nende hulgas oli ka Stirlitzi oma. Kuid esiteks oli Stirlitz seal ilma vurrudeta, mida tal vajaduse korral oli kerge ette kleepida ja niisama kerge ära võtta, teiseks oli foto tehtud viis aastat tagasi, ja viie sõja-aasta jooksul muutuvad inimesed palju, vahel otse tundmatuseni.
Saanud Müllerilt raporti juurdluse kohta, kiitis Himmler heaks tema ettepaneku võtta salaja kõigi aparaadi töötajate sõrmejäljed.
Müller tegi veel ettepaneku Bormanni autojuht sel moel likvideerida, et jääks mulje, nagu oleks ta kodu lähedal juhusliku autoõnnetuse läbi surma saanud. Algul tahtis Himmler selle kui ilmselt vajaliku sammuga nõustuda, kuid siis tõmbus tagasi. Ta ei usaldanud enam kedagi, ka Müllerit mitte.
342
«Seda otsustage ise,» ütles ta. «Võib-olla tuleks ta siiski lahti lasta,» puikles Himmler kõrvale, teades, mis Müller talle vastab. «See on võimatu, temaga sai kõvasti tööd tehtud.» Just seda vastust oli reichsführer oodanud.
«Noh, ma ei tea,» kortsutas ta kulmu. «Autojuht on aus inimene ja ausaid inimesi me ei karista... Mõelge ise midagi välja ...»
Müller lahkus vihasena Himmleri kabinetist. Ta mõistis, et reichsführer kardab Bormanni ja paneb nüüd tema, Mülleri pea pakule. «Ei,» otsustas ta, «siis hakkan mina ka mängima. Las autojuht elab» Sellest tuleb minu trump.»
Pärast jutuajamist Mülleriga kutsus Himmler välja Otto Skorzeny.
Himmler mõistis, et heitlus Bormanniga jõuab viimasesse, otsustavasse'staadiumi. Ja kui Bormann saab mingisuguselt tundmatult reeturilt SS-ist tema, Himmleri kohta kompromiteerivaid materjale, siis on ta kohustatud vastama sellele purustava löögiga. Miski ei võrdsusta poliitikas vastaste šansse rohkem kui informeeritus ja jõud. Ja mitte kuhugi pole kogutud nii suurel hulgal informatsiooni kui parteiarhiivide terasseifidesse. Opereerigu Bormann pealegi inimesega. Tema, Himmler, hakkab opereerima paberitega: need on inimestest kindlamad ja aja möödudes kohutavamad .. .
«Mulle on vaja Bormanni arhiivi,» ütles ta. «Te mõistate, Skorzeny, mida ma vajan?»
«Ma mõistan.»
«See on raskem kui duce röövimine.»
«Arvan küll.»
«Aga on see võimalik?»
«Ma ei tea.»
«Skorzeny, niisugune vastus mind ei rahulda. Lähemail päevil hakkab Bormann arhiivi evakueerima. Teil tuleb kindlaks teha, kuhu ja kelle kaitse all. Schellenberg aitab teid — mitteametlikult, üldise konsultatsiooni korras.»

XXXII. 10. 03. 1945 (KELL 19.58)

Stirlitz sõitis öise ekspressiga Šveitsi piirile «akent avama». Ta -arvas nagu Schellenbergki, et kui pastor avalikult üle piiri toimetada, siis võidakse sellest teada saada, mis on aga ebasoovitav, sest kogu operatsioon taheti viia läbi gestaapost mööda minnes. Pärast aga, kui Schlag on oma töö teinud, pidi Schellenbergi kava kohaselt just Stirlitz olema mees, kes pastori «paijastamise» enda peale võtab.
Kõik viimased päevad oli Stirlitz Schellenbergi korraldusel valmistanud pastori jaoks vandenõulaste «kandidaate»: välisministeeriumi ja lennuväestaabi töötajaid. Nendest asutustest otsis Stirlitz välja sellised mehed, kes eriti usinalt olid natsismi teeninud. Schellenbergile oli väga meelt mööda, et kõik need inimesed olid endised gestaapo informaatorid.
«See on tubli,» kiitis ta, «see on väga elegantne.»

Stirlitz heitis talle küsiva pilgu.
«Selles mõttes,» selgitas Schellenberg, «et niiviisi korapromiteerime Lääne silmis kõiki neid, kes hakkavad meist mööda minnes kontakte otsima. Nemad seal ju tõmbavad gestaapo ja meie departemangu vahele selge piiri.»
Selles piki Skandinaavia—Šveitsi koridori sõitvas öises ekspressis, mis erines kõigist muudest rongidest sõjaeelsete mugavuste poolest — väikestes kupeedes krudisesid ehtsast nahast rihmad, helkisid tuhmilt vasktuhatoosid ja vagunisaatjad pakkusid kanget kohvi —, sõitsid nüüd ainult diplomaadid.
Stirlitzil oli koht number 74. Järgmises vagunis istus kohal number 56 kooljakarva näoga ja pika raskesti hääldatava nimega Rootsi professor. Nemad ja veel üks kindral, kes oli haavata saanud ja nüüd ravilt Itaalia rindele tagasi sõitis, olid kahes rahvusvahelises vagunis ainsad reisijad.
Kindral vaatas üle Stirlitzi kupeeukse ja küsis:
«Kas olete sakslane?»
«Paraku,» vastas Stirlitz.
Ta võib naljatada, selleks oli juhtkonnalt luba olemas. Provokatsioon eeldab võimalust õelat nalja teha. Juhul kui vestluspartner gestaaposse kaebama ei lähe, võib avaneda selle inimesega koostöö tegemise perspektiiv. Omal ajal oli gestaapos selle küsimuse üle vaieldud: kas lubamatud jutud otsemaid kategooriliselt lõpetada või lasta nendega lagedale tulla? Olles seisukohal, et väiksemgi kahju Reichi'ile toob olulist kasu tema kodumaale, toetas Stirlitz igati neid, kes provokatsioonide õhutamist pooldasid.
«Miks paraku?» tundis kindral huvi.
«Sellepärast, et mulle ei tooda teist tassi kohvi. Ehtsat kohvi annavad nad esimese nõudmise peale ainult neile, kellel on välispass.»
«Jah. Aga mulle anti küll. Mul on muide konjakit. Kas trimpame natuke?»
«Tänan, mul on endal ka konjakit.»
«Aga pekki teil ikkagi ei ole.»
«Ka pekki on.»
«Siis on meil üks leivaisa,» ütles kindral, vaadates, mida Stirlitz portfellist välja kraamib.
«Mis auaste teil on?»
«Ma olen diplomaat. Välisministeeriumi kolmanda valitsuse nõunik.»
«Olge te neetud!» siunas kindral ja laskus istmele väikese pesu-laua kõrval. «Just teie olete kõiges süüdi.»
«Mispärast?»
«Sellepärast, et teie teete välispoliitikat, teie viisite asja niikaugele, et tuleb sõdida kahel rindel. Prost!»
«Proosit! Te olete meklenburglane?»
«Jah. Kuidas te ära tundsite?»
«Prosti järgi. Kõik põhjasakslased koonerdavad vokaalidega.»
Kindral hakkas naerma.
«See on tõsi,» möönis ta. «Kuulge, kas ma võisin teid eile lennundusministeeriu-mis näha?»
344
Stirlitz tõmbus pingule: ta oli eile Sõidutanud pastor Schlagi lennundusministee-riumi Göringi lähikonda kuuluvate inimestega «kontakti looma». Kui kogu operatsioon õnnestub ja asjasse pühendatakse gestaapo — aga siis juba Schellen-bergi palvel, «vandenõu» üksikasjade väljauurimiseks —, läheb vaja pastori jälgi nii lennundusministeeriumis kui ka Luftwaffe's ja välisministeeriumis.

«Ei,» mõtles Stirlitz konjakit valades, «see kindral mind näha ei võinud. Kui ma autos istusin, siis keegi mööda ei läinud. Ja vaevalt hakkab Müller mulle kindralit sappa sokutama — see ei ole tema komme, ta töötab labasemalt.»
«Seal ma ei käinud,» eitas Stirlitz. «Minu näol on kummaline omadus, kõigile tundub, et nad on mind nüüdsama kusagil näinud.»
«Te olete stereotüüpne,» leidis kindral. «Sarnanete paljudega.»
«On see hea või halb?»
«Nuhkide jaoks nähtavasti hea, aga diplomaadile ilmselt halb. Teile on vaja meeldejäävat nägu.»
«Aga sõjaväelastel?»
«Sõjaväelastel on nüüd vaja tugevad jalgu. Et õigel ajal putku pista.»
«Te ei karda võõra inimesega niiviisi rääkida?»
«Te ju ei tea minu nime.»
«Seda on väga kerge kindlaks teha, sest teil on meeldejääv nägu.»
«Või nii? Tont võtaks, mulle endale on see küll alati standardsena paistnud. Ükspuha, kuni te minu peale kaebuse kirjutate ja kuni nad teise tunnistaja leiavad, kulub palju aega — enne on kõigel lõpp peal. Meid panevad kohtualuste pinki nemad seal, mitte need siin. Ja kõigepealt panevad nad sinna teid, diplomaate.»
«Teie põletasite, hävitasite ja tapsite, aga kohut tuleb mõista meie üle?»
«Meie täitsime käsku. SS põletas. Meie sõdisime.»
«Kas siis on leiutatud uus moodus: sõdida ilma põletamata ja ilma ohvriteta?»
«Sõda on nii või teisiti vaja. Muidugi mitte nii rumalat sõda. See sõda on diletantlik. Tema otsustas, et sõdida võib vaistu järgi. Tema üksi teab, mida meile kõigile vaja on. Tema üksi armastab Suur-Saksamaad, meie aga muud ei mõtlegi, kuidas Saksamaad bolševikele ja ameeriklastele maha müüa.»
«Proosit!»
«Prost! Riigid on nagu inimesedki. Neile on vastik staatika. Piirid ängistavad neid. Neil on vaja liikumist — see on aksioom. Liikumine on sõda. Aga kui teie, neetud diplomaadid, jälle asja sassi ajate, siis teid hävitatakse — viimse kui üheni.»
«Me täitsime käsku. Meie oleme samasugused sõdurid nagu teiegi... Füüreri sõdurid.»
«Jätke see teesklemine. «Füüreri sidurid»,» osatas ta Stirlitzit... «Kindrali säärikud ära virutanud alamväelane.»
«Mul on hirm teiega rääkida, kindral.»
«Ärge valetage. Kogu Saksamaa räägib praegu nii... Või igatahes mõtleb nii.»
345
«Aga Hitlerjugendi poisid? Kas nad vene tankide vastu minnes ka nii mõtlevad? Nad surevad sõnadega: «Heil Hitler ...».»
«Fanatism ei too kunagi lõplikku võitu. Fanaatikud võivad võita ainult esialgu. Aga iialgi ei saa nad võitu käes peetud, sest ilad väsivad iseendist ära. Prost!»
«Proosit!.. .,Miks te siis oma diviisiga ...»
«Korpusega...»
«Seda enam. Miks te siis kogu oma korpusega endid vangi ei anna?»
«Aga perekond? Aga staabifanaatikud? Aga argpüksid, kellel müütilisse võitu uskudes on kergem võidelda kui liitlaste vangilaagris kükitada?!»
«Te võite käskida.»
«Surra kästakse. Pole olemas niisugust käsku — vaenlasele alla anda ja ellu jääda. Sellist käsku pole veel kirjutama õpitud.»
«Aga kui teie saate niisuguse käsu?»
«Kellelt? Sellelt neurasteenikult? Tema tirib meid kõiki endaga koos hauda.»
«Aga kui käsu annab Keitel?»

«Tal on pea asemel tagumik. Ta on paberimäärija, mitte sõjaväelane. »
«No hästi... Aga teie ülemjuhataja Itaalias ...»
«Kesselring?»
«Jah.»
«Tema niisugust käsku ei anna.»
«Miks?»
«Ta sai kasvatuse Göringi staabis. See, kes töötab niisuguse juhi käe all, kaotab kindla peale algatusvõime. Ta saab küll vilumust juurde ja õpib analüütiliselt mõtlema, aga iseseisvalt ei saa selline inimene midagi otsustatud. Ja enne niisuguse sammu astumist läheb kindlasti orikalt nõu küsima.»
«Kellelt?»
«Orikalt,».kordas kindral kangekaelselt. «Göringilt.»
«Kas te olete veendunud, et ilma Göringi loata pole Kesselring nõus niisugust sammu astuma?»
«Kui ma kindel ei oleks, siis ma ei räägiks.»
«Kas teil ei ole enam lootust?»
«On küll lootus. Peatse lõpu lootus. Meil kõigil on lõpp, kõigil. Ja kui kõigil koos, siis, uskuge, see polegi nii kohutav. Meie lõpp on nii masendav, et mälestus sellest teeb õnnetutele sakslastele valu veel paljude põlvkondade vältel...»
Piirijaamas väljus Stirlitz vagunist. Kindral langetas temast möödudes pilgu ja tõstis käe parteiliseks tervituseks. «Heil Hitler!» ütles ta valjusti.
«Heil Hitler!» vastas Stirlitz. «Soovin teile edu vaenlase purustamisel.»
Kindral heitis Stirlitzile ehmunud pilgu, ilmselt mõeldes: «Olin vist eile kõvasti purjus.»
346
«Tänan,» vastas ta sama valjusti, nähtavasti lootes, et konduktor teda kuuleb. «Me keerame neil kaela kahekorra.»
«Ma ei kahtle selles,» vastas Stirlitz ja kõndis aeglasel sammul mööda perrooni edasi.
Kahe vaguni kohta jäi rongi ainult rootslasest professor, kes sõitis välismaale, vaba erapooletu Šveitsi rahusse ja vaikusse. Stirlitz jalutas perroonil, kuni piirivalve- ja tollikontroll olid lõppenud. Siis võttis rong aeglaselt paigast ja ta saatis pilguga rootsi professorit, kes oli näo vastu akent surunud ...
See rootslane oli professor Pleischner. Ta sõitis Berni, Moskva jaoks kaasas šifreeritud ettekanne Stirlitzi tööst, Schellenbergi ülesandest, kontaktist Bormanniga ja Katrini sissekukkumisest. Selles ettekandes palus Stirlitz saata endaie uus sidepidaja ja teatas, millal, kus ja kuidas ta temaga ühendusse saab astuda. Veel oli Stirlitz palunud Pleischnerit, et see telegrammi teksti pähe õpiks. Tekst oli süütu, kuid inimesed, kellele see oli määratud, pidid selle viivitamatult edasi andma Moskvasse, Keskusele. Keskus sai tekstist teada:
«Himmler alustas Wolffi kaudu Bernis läbirääkimisi Dullesega. Justas.»
Kui rong oli lahkunud, ohkas Stirlitz kergendatult ja läks kohalikku piirivalveosakonda auto järele, et sõita kaugesse mägikordonisse. Varsti pidi seal «illegaalselt» ületama Šveitsi piiri pastor Schlag.

XXXIII. AINET MÕTISKLUSEKS (DULLES)

Dullese juures teeniv Schellenbergi agent teatas, et tema «hoolealust» külastas küree Norelli Vatikani esindusest Šveitsis. Kahe targa mehe vahel toimus jutuajamine, mis õnnestus peaaegu sõna-sõnalt üles kirjutada.
«Maailm ei nea Hitlerit,» ütles Dulles piipu popsides, «mitte niivõrd Majdaneki ja Auschwitzi ahjude pärast ja mitte niivõrd antisemitismi jäiga poliitika pärast. .. Mitte kunagi ajaloos, isegi mitte suurepärasel ja demokraatlikul reformidejärgsel perioodil pole Venemaa teinud nii suurt

hüpet edasi kui nende sõja-aastate jooksul. Ta võttis kasutusele tohutud võimsused Uuralis ja Siberis. Hitler lükkas Venemaa ja Ameerika teineteise embusse. Venelased hakkavad purustusi taastama Saksa reparatsioonidega — Stalin loodab lääne-piirkondades hävitatud tööstuse eest saada Saksamaalt kakskümmend miljardit dollarit ja seega kahekordistab oma tööstuspotentsiaali. Võimsuse ja ründejõu poolest jõuab Venemaa esimesele kohale Euroopas.»
«Tähendab, väljapääsu ei ole?» küsis küree. «Tähendab, viie-kuue aasta pärast võivad bolševikud sundida mind tema pühaduse Stalini auks missat pidama?»
«Kuidas teile öelda... Üldiselt muidugi võivad. Kui me käitume nagu tallekesed, siis sunnivad nad meid seda tegema. Meil tuleb teha

panus natsionalismile Venemaal, ainult siis võivad nad koost laguneda ... Ent teil tuleb hoiduda rumalustest. Kui varem oli Stalini metallurgia Ukrainas ja õige pisut idas, kui varem toitis riiki nisuga Ukraina, siis nüüd on kõik muutunud. Natsionalismi tagapõhjaks on alati ühtede või teiste elanikerühmade huvid, kes on seotud tööga või, marksistlikku terminoloogiat kasutades, tootmisega. Kui ma ise midagi toodan, tunnen end ühtmoodi. Aga kui ilmub konkurent, tunnen end teistmoodi. Meie süsteemis on konkurents elustav nähtus. Stalini süsteemis konkurents ainult traumeerib inimesi. Saata tulevasele Venemaale diversante, kes tehaseid õhku laseksid, on naeruväärne. Aga kui meie propaganda täpselt ja argumenteeritult Venemaa rahvustele tõestab, et igaüks neist võib elada ainult oma keelt rääkides, siis on see meie võit ja venelastel pole sellele midagi vastu seada.»
«Minu sõbrad Vatikanis leiavad, et venelased on sõja ajal õppinud manööverdama — nii tegutsemises kui ka mõtlemises.»
«Teate,» vastas Dulles piipu toppides, «ma loen praegu uuesti üle vene kirjanikke — Puškinit, Saltõkovi, Dostojevskit... Kirun ennast, et ei oska nende keelt, vene kirjandus on lihtsalt hämmastav, ma mõtlen üheksateistkümnenda sajandi kirjandust. Olen jõudnud järeldusele, et vene iseloomule on omasem vaadata pigem tagasi mineviku ideaalsetele eeskujudele kui riskida tulevikumudeli ehitamisega. Kujutan ette, et nad otsustavad teha panuse Venemaa agraarklassile, lootes, et «maa kõik haavad ravitseb» ja kõik ühendab. Siis satuvad nad konflikti ajaga, ja väljapääsu sellest konfliktist ei ole. Tehnika arengutase seda ei võimalda.»
«See on huvitav,» sõnas küree. «Aga ma kardan, et oma arutlustes seate ennast neist kõrgemale, mitte nendega kõrvuti...»
«Kas kutsute mind astuma VK(b)P ridadesse?» naeratas Dulles. «Nad ei võta mind vastu ...»

XXXIV. 11. 03. 1945 (KELL 16.03)

Piirivalvepunktis ajas Stirlitz kiiresti kõik asjad joonde. Ülemleitnant oli tore ja vastutulelik noormees. Algul Stirlitz isegi imestas niisugust vastutulelikkust, sest tavaliselt olid piirivalvurid ennast täis nagu möödunud sajandil buršid. Kuid hiljem Stirlitz mõistis, milles on asi. Elu mägedes, erapooletu Šveitsi piiril, mingisuguses erilises kuupaiste ja lume maailmas, eemal õhurünnakutest, laosest ja näljast, pani seda tsooni valvavat ülemleitnanti ja kõiki teisigi kohalikke võimumehi ilmutama teenindusvalmidust igaühe suhtes, kes pealinnast siia tuli. Piirivalvurite käitumismaneerist, nende vastutulelikkusest ja ülearusest sebimisest tegi Stirlitz tähtsa järelduse, et piir pole enam nii suletud kui varem.
Oleks ideaalne, mõtles ta, võtta siitsamast Schellenbergiga ühendus ja paluda, et ta annaks mõnele ustavale luuretöötajale korralduse tuua pastor otse kordonisse. Ent ta mõistis, et iga Berliiniga peetava telefonikõne fikseerib Mülleri ametkond. Kuid Schellenbergi

sissekukkumine pastorile antud missioonis pidi saama just tema, Stirlitzi trumbiks, kui ta sellest koos fotode, helisalvestiste, aadresside, konspiratiivkorterite ja pastori raportiga Bormannile ette kannab, et kompromiteerida läbirääkimisi, mitte fiktiivseid, vaid tõelisi läbirääkimisi, mida kindral Wolff pidi Šveitsis alustama.
Leppinud kokku koha suhtes, kus ta pastori üle piiri saadab — see oli mäekuru, kus kasvasid noored männid —, päris Stirlitz veel kord järele, kuidas on Šveitsi piirilt paistva väikese hotelli ja selle omaniku nimi, kui kaua tuleb linnast tellitud taksot oodata ja kus asub lähim hotell lauskmaal — legendi kohaselt läks pastor siit mägedesse suusatama ja eksis ära. Bernis ja Zürichis oli pastoril sõpru. Lausanne'i kaldapealsega postkaart, mille pastor pidi saatma, tähendanuks seda, et esialgsed läbirääkimised on lõppenud, kontakt on sõlmitud ja võib tõsisteks jutuajamisteks kohale sõita. Algul polnud Schellenberg Stirlitzi plaaniga nõus.
«Liiga lihtne,» ütles ta, «kõik on kuidagi liiga lihtne.»
«Ta ei suuda teisiti käituda,» vastas Stirlitz, «tema jaoks on absoluutne tõde parim vale. Muidu ajab ta kõik sassi ja äratab politsei tähelepanu.»
Koju Babelsbergi jõudis Stirlitz hilja. Ta avas ukse ja tahtis vajutada lülitile, kui kuulis väga tuttavat ja vaikset häält: «Tuld pole vaja.»
«Hohltoff,» taipas Stirlitz. «Kuidas ta siia sattus? Midagi on juhtunud ja nähtavasti midagi väga tähtsat...»

Telegrammi Stockholmi ära saatnud, üüris professor Pleischner väikeses Berni hotellis toa, käis vannis, läks siis alla restorani ja silmitses kaua nõutult menüüd. Sõnalt sink libistas ta pilgu hinnale, homaarilt jällegi hinnale, ta uuris seda sinakat vahapaberit ja ütles siis endalegi ootamatult naerma puhkedes:
«Hitler on lurjus!»
Ta oli restoranis üksi. Kokk kolistas köögis kastrulitega, lõhnas-sooja piima ja värske leiva järele.
Pleischner kordas — nüüd juba valjemini: «Hitler on pask!»
Teda nähtavasti kuuldi, sest saali ilmus noor roosapõseline kelner: Ta ruttas professori juurde, näol särav naeratus: «Tere päevast, härra.»
«Hitler on koer!» kisas Pleischner. «Koer! Lurjus! Elajas!» Ta ei saanud midagi parata — algas hüsteeria, öeldut naljaks pidades püüdis kelner esialgu naeratada, aga siis jooksis kööki. Lävele ilmus kokk.
«Kas helistada haiglasse?» küsis kelner.
«Hulluks oled läinud!» vastas kokk. «Kiirabiauto tuleb meie restorani! Kohe on jutt lahti, et meil mürgitati inimene ära.»
Tund aega hiljem lahkus Pleischner hotellist ja asus elama ühte erapansioni järve kaldal. Ta mõistis, et pärast seda tobedat hüsteeria-hoogu oleks rumal sinna hotelli edasi jääda.

Hüsteeriahoog kohutas teda algul väga. Ta kõndis mööda tänavaid ja vaatas ühtelugu ringi, kartes, et kohe krigisevad selja taga auto-pidurid, tursked sellid võtavad tal sõna lausumata käe alt kinni, tirivad keldrisse ja hakkavad peksma selle eest, et ta oli julgenud suurt füürerit teotada. Kuid Pleischner sammus mööda tänavat ja kellelgi polnud temaga asja. Ta ostis kioskist inglis- ja prantsuskeelseid ajalehti ja nägi esikülgedel Hitleri ja Göringi karikatuure. Ta hakkas tasakesi naerma ja otsemaid ehmus, et hüsteerika algab uuesti.
«Mu jumal,» ütles ta siis, «kas tõesti on kõik seljataga?»

Mööda tühja tänavat läks Pleischner konspiratiivkorterisse, mille aadressi Stirlitz oli talle andnud. Paar korda tagasi vaadanud, hakkas professor äkki — jällegi täiesti ootamatult — valssi keerutama. Ta ümises mingit vana valsiviisi ja keerles joovastunult, kinganinaga

vanamoeliselt kraapsutades ja niisuguseid poognaid võttes, nagu tema mäletuse järgi sajandi algul laval oli tantsitud.
Talle avas ukse pikakasvuline turske mees.
«Otto palus öelda,» ütles professor parooli, «et ta helistas teile eile õhtul, aga keegi ei võtnud toru.»
«Tulge sisse,» kutsus mees ja Pleischner astus tuppa, kuigi tal polnud õigust seda teha enne, kui oli kuulnud vastust: «Imelik, ma olin kodus, nähtavasti ajas ta numbri segi.»
Vabaduse joovastav õhk oli professor Pleischneriga kurja nalja teinud — Nõukogude luuraja konspiratiivkorter oli täis fašiste ja nüüd oodati siin «külalist». Esimeseks külaliseks osutus Stirlitzi sidepidaja professor Pleischner.
«Noh,» küsis pikk mees, kui nad toas olid. «Kuidas neil seal ka läheb?»
«Palun,» ütles Pleischner ja ulatas väikese ampulli, «siin on kõik öeldud.»
See päästis ta. Sakslased ei teadnud ei parooli ega ka võimalikke inimesi, kes pidid tulema ühendust otsima. Seepärast olid nad teinud otsuse, et kui sidepidaja parooli vastust saamata sisse ei astu, võetakse ta kinni, uinutatakse magama ja viiakse Saksamaale. Kui ta aga kontakti astub, siis hakatakse teda jälgima, et sel viisil resident kätte saada.
Pikk läks kõrvaltuppa, avas ampulli ja asetas lauale tüki maisi-paberit. Sellel olid numbrid. Samasugused numbrid olid ka Berliinis, dešifreerimiskeskuses. Just selle šifriga andis teateid edasi vene radist, kes nüüd Himmleri heaks töötama oli nõustunud.
Pikk ulatas paberi oma abilisele:
«Mine kiiresti saatkonda. Ütle meie omadele, et nad seda tüüpi jälgima hakkaksid. Pean teda kinni ja püüan temaga juttu ajada. Ta on diletant, nähtavasti kasutatakse teda lihtsalt ära, küll ma ta rääkima panen...»
350
(SS-unterscharführer (RSHA) Barbara Beckeri parteilisest iseloomustusest: «NSDAP liige 1944. aastast. Tõeline aarialane. Iseloom põhjamaine, kindel. Ametikohustusi täidab laitmatult. Kolleegidega-tasakaalukas ja sõbralik. Sportlane. Reich'i vaenlaste vastu halastamatu. Vallaline. Kompromiteerivaid sidemeid pole märgatud ...»)

Katrin kõndis mööda tuba ja äiutas poega. Stirlitzi äraolekul viidi ta, nii nagu Stirlitz oli öelnud, gestaapo konspiratiivkorterisse, kus-seati üles väike, kuid võimas raadiojaam. Katrin vaatas magavat poissi ja mõtles: «Kõike peab elus õppima, seda, kuidas munaputru keeta, kuidas kataloogist raamatuid otsida, matemaatikast rääkimata. Aga emaarmastust pole vaja õppida ...»
«Me kutsume inimesi loomulikkuse juurde,» oli kunagi öelnud tema valvur preili Barbara. Ta oli alles üsna noor ja armastas õhtulauas lobiseda. Kõrvaltoas elav SS-lane Helmut kattis laua kolmele,, et pühitseda Hitlerjugendi kasvandiku kahekümnendat sünnipäeva. Selle piduliku õhtusöögi ajal, kus laual olid kartul ja guljašš, ütles Barbara, et pärast seda kui Saksamaa on sõja võitnud, saavad naised lõpuks oma päristööga tegelda — nad lahkuvad sõjaväest ja ametist ning hakkavad rajama suuri saksa perekondi.
«Naise ülesanne on lapsi sünnitada ja neid imetada,» rääkis Barbara, «kõik muu on jama. Inimesed peavad saama terveteks ja tugevateks. Ei ole midagi puhtamat kui loomainstinktid. Ma ei karda sellest avalikult rääkida.»
«Mismoodi see välja näeb?» küsis Helmut süngelt. Ta oli äsja rindel tugevasti põrutada saanud ja tagalasse saadetud. «Täna minuga, homme teisega ja ülehomme kolmandaga?»
«See on jäikus,» tegi Barbara põlgliku grimassi. «Perekond on püha ja vankumatu. Kas ma ei või oma mehega, perekonnaisaga, nautida voodis armastust sama moodi nagu teeksin seda teise või kolmanda või neljandaga? Tuleb lahti saada häbelikkusest, ka see on jama ... Teie pole vist minuga nõus?» pöördus ta Katrini poole.
«Ei ole.»

«Soov endast paremat muljet jätta on samuti naise kavalus, vana nagu maailm. Võib-olla teile äkki tundub, et meie hea Helmut eelistab mulle teid?» hakkas Barbara naerma. «Aga tegelikult ta kardab slaavlasi ja pealegi olen mina noorem.»
«Ma vihkan naisi,» ütles Helmut tuhmilt. «Te olete põrgu sigidikud.»
«Miks?» küsis Barbara ja pilgutas Katrinile kelmikalt silma.. «Mille pärast te meid vihkate?»
«Sellesama pärast, mis te ennist rääkisite. Naine on hullem kui kurjategija. Too vähemasti ei peta. Kurjategija on kohe algusest peale kurjategija. Naised aga määrivad sulle enne niisugust mett moka peale, et silmad kinni vajuvad. Pärast aga võtavad kõri pihku ja teevad mis tahavad, ja siis lähevad su parima sõbraga voodisse ka veel.»
«Naine on teile sarved teinud!» Barbara isegi plaksutas käsi. Katrin
351
pani tähele, et tal on väga ilusad käed, pehmed, õrnad, lapselike lohukestega ja hoolikalt poleeritud roosade küüntega.
SS-lane vaatas Barbarat altkulmu ega vastanud, see naine oli ikkagi tema ülemus, tema on reasõdur, naine aga unterscharführer.
«Vabandage, kas ma võin oma tuppa minna?» küsis Katrin lauast tõustes.
«Mis juhtus?» küsis Barbara. «Praegu ju ei pommitata, tööd pole
te veel alustanud, võiksime natuke kauem istuda.»
«Ma kardan, et poiss ärkab üles. Võib-olla lubate mul öösel tema juures olla?» palus Katrin. «Mul on härrast kahju,» ta osutas Helmutile, «laps ei lase teda ilmselt magada.»
«Ta on vaikne ja rahulik noormees, üldse ei nuta,» ütles Helmut.
«See on keelatud,» teatas Barbara. «Te peate elama lapsega eraldi tubades.»
«Ma ei põgene,» püüdis Katrin naeratada. «Luban teile.»
«Siit on võimatu põgeneda,» vastas Barbara. «Oleme Helmutiga kahekesi ja lukud on tugevad. Ei, mul on väga kahju, aga see on ülemuste käsk. Katsuge oma šefiga rääkida.»
«Kes mu šeff on?»
«Standartenführer Stirlitz. Juhul, kui te töös edusamme teete, võib tema ülemuste korraldust muuta. Ühtedel on stiimuliks raha, teistel mehed, teil on kõige kindlam tööstiimul laps, kas pole?»
«Jah,» nõustus Katrin. «Teil on õigus.»
«Muide, te pole lapsele veel nime pannud,» ütles Barbara, lõigates kartuli küljest väikese tükikese. Katrin märkas, et Barbara sööb otsekui diplomaatilisel vastuvõtul — tema liigutused olid nii elegantsed, et ussitanud kartul näis mingi kummalise eksootilise puuviljana.
«Ma panen talle nimeks Vladimir.»
«Kelle auks? Kas teie isa oli Vladimir? Või vanaisa? Kuidas tema nimi õieti oligi?»
«Kelle nimi?»
«Teie mehe nimi.»
«Erwin.»
«Ma tean, et Erwin. Aga ma küsin ta tõelist nime, vene nime.»
«Mina tundsin teda Erwinina.»
«Kas ta isegi teile oma õiget nime ei öelnud?»
«Minu arvates teavad teie luurajad nii nagu kõik luurajad maailmas üksteist ainult varjunimede järgi,» naeratas Katrin. «Et mina olen Katja ja mitte Katrin, teadis mu šeff Moskvas ja tõenäoliselt teadsid ka need inimesed, kes olid seotud Erwiniga, tema siinsed juhid.»
«Vladimir oli vist Lenini eesnimi,» ütles Barbara pärast mõningast pausi. «Ja tänage jumalat, et teiega tegeleb Stirlitz. Oma liberaalsuse ja loogikaga on ta meil tuntud.»
352
SS-reichsführer Heinrich Himmlerile Rangelt salajane Ainult isiklikult edasi anda Ühes eksemplaris

Reichsführer!
Eile öösel asusin praktiliselt läbi viima operatsiooni «Wahrheit». Enne seda tutvusin ümbrusega, teedega, pinnase reljeefiga. Ma leidsin, et on ettevaatamatu hankida üksikasjalikumaid andmeid autojuhtide kohta, kes hakkavad reichsleiter Bormanni arhiivi vedama, samuti eeldatava marsruudi kohta. See võib vaid meeskonna tähelepanu äratada. Kavatsesin viia aktsiooni läbi võimalikult käratult, kuid eileöised sündmused ei lubanud mul käratut varianti rakendada. Pärast seda, kui minu erariides mehed reichsleiteri dokumente vedavale kolonnile veoautoga teele risti ette sõitsid, ei jäänud kolonn seisma, vaid avas veoauto ja kolme minu mehe pihta tule. Küsimata, kes nad on ja dokumente kontrollimata sõitis partei arhiivi esimene masin meie veoautole otsa ja lükkas ta kraavi. Tee jäi vabaks. Viis meest esimesest valveautost hüppasid järgmisse autosse ja kolonn liikus edasi. Ma taipasin, et igas autos on vähemalt viis või kuus automaatidega relvastatud meest. Nagu hiljem selgus, polnud need ei sõdurid ega ohvitserid, vaid NSDAP kantselei töötajad, kes olid mobiliseeritud arhiivi evakueerimisele eelnenud ööl. Nad olid saanud Bormanni isikliku käsu tulistada auastmele vaatamata igaüht, kes tuleb kolonnile lähemale kui kakskümmend meetrit. Ma sain aru, et taktikat tuleb muuta ja käskisin kolonni pooleks lõigata. Ühele osale oma meestest andsin käsu sõita mööda paralleelteed raudtee ülesõidukohani: raudteevaht oli sealt kõrvaldatud ja asendatud mulle ustava mehega, kes pidi tõkkepuuga tee sulgema. Mina ise jäin koos ülejäänud meestega pärast kolonni poolekslõikamist (selleks tuli kolonni juhtmasinast arvates kolmeteistkümnes veoauto tankirusikaga põlema süüdata) kohale. Kahjuks pidime relvad käiku laskma, sest igast veoautost tulistati vastu viimse padrunini, vaatamata sellele, et tegime ettepaneku läbirääkimisi alustada. Esimesed kaksteist veoautot jõudsid sõidukohale meie autodega ühel ajal, kuid seal seisid juba kümme tanki 24. korpuse reservist, kes reichsleiteri veoautod oma kaitse alla võtsid. Meie mehed olid sunnitud taanduma. Need autod, mis meie kätte jäid, panime põlema, kõik kotid ja tsinkkastid sime enne soomustransportööridele ja viisime lennuväljale. Hiljem likvideeris meie löögirühm soomustransportööride juhid.
Heil Hitler
Teie Skorzeny.
Konspiratiivkorterisse tuli Rolf koos kahe abilisega. Ta oli kergelt vintis ja seepärast puistas kogu aeg jutu sekka prantsuskeelseid sõnu. Müller oli talle teatanud Kaltenbrunneri nõusolekust, et just Rolf, Stirlitzi äraolekul venelannaga töötaks.

«Schellenberg saatis Stirlitzi ülesannet täitma. Rolf hakkab sel ajal töötama kontrastmeetodil: pärast paha uurijat igatsevad arreteeritud kohtuda hea uurijaga. Stirlitz on hea inimene, eks ole?» Kaltenbrunner pahvatas naerma ja pakkus Müllerile sigaretti.
Müller läitis suitsu ja vajus hetkeks mõttesse. Müllerile sobis variant,, et Bormanni kõnelus kellegagi RSHA töötajaist oli teada Himmlerile ja läks mööda Kaltenbrunnerist. See «kahvel» andis talle võimaluse kahe jõu vahel manööverdada. Sellepärast ta ei pühendanudki Himmlerit Kaltenbrunneri kahtlustesse Stirlitzi suhtes; Kaltenbrunner omakorda ei teadnud midagi salapärasest jutuajamisest Bormanniga, mida Himmler pidas reetmiseks ja salakaebuseks.
«Kas tahate, et hoiaksin silma peal, kuidas Stirlitz radistiga tööle hakkab?» küsis Müller.
«Mispärast?» imestas Kaltenbrunner. «Milleks te seda peaksite tegema? Minu arvates on Stirlitz just raadiomängu alal piisavalt osav mees.»
«Kas ta tõesti on oma sõnad unustanud?» imestas Müller. «Või haub midagi minu vastu? Kas maksab talle meelde tuletada? Või ei ole see mõistlik? Neetud maja, kus peab kogu aeg kavaldama! Selle asemel, et võõraid tüssata, tuleb lollitada oma meest! Pagan võtku seda kõike!»
«Kas anda Rolfile vene pianistiga töötamiseks iseseisev partituur?»

Radiste nimetati harilikult pianistideks ja luurerühma juhti dirigendiks. Viimasel ajal, kui Berliinis valitses suur segadus, kui linn põgenikest kubises, kui tuli tegelda Ida-Preisimaaft, Aachenist, Pariisist ja Bukarestist arhiividega saabunud töötajate majutamisega, kippusid need terminid unustuse hõlma vajuma ja arreteeritud agenti kutsuti enamasti rahvuse järgi.
Sellepärast kordas Kaltenbrunner nukralt:
«Pianistiga... Ei, las Rolf võtab Stirlitziga ühenduse. Eesmärk olgu üks, kuid selleni jõudmise moodused võivad olla erinevad.»
«Kah õige.»
«Kuidas dešifreerijate töö edeneb?»
«See on väga keeruline šifr.»
«Raputage venelast. Ma ei usu, et ta residendi šifrit ei tea.»
«Stirlitz töötab temaga oma meetodil.»
«Stirlitzit praegu ei ole, las Rolf raputab teda.»
«Oma meetodil?»
Kaltenbrunner tahtis midagi vastata, kuid laual helises füüreri punkri telefon. Hitler kutsus Kaltenbrunneri nõupidamisele.
Kaltenbrunner muidugi mäletas, mis ta Stirlitzi kohta oli öelnud. Kuid üleeile õhtul olid nad Bormanniga kaua rääkinud finantsoperatsioonidest välismaal ja Bormann oli muuseas öelnud:
«Las teie mehed omalt poolt kindlustavad selle aktsiooni täieliku saladuse. Kasutage kõige kindlamaid inimesi, keda me usaldame: Müllerit, Stirlitzit...»
Kaltenbrunner tundis mängureegleid. Kui Bormann mehe kohta midagi ei küsinud, vaid teda ise nimetas, siis oli see mees tema huviorbiidis ja talle vajalik.
354
Bormanni arhiivi esimesel läbivaatusel ei leitud ühtki dokumenti, mis heitnuks valgust kanaleile, mida mööda partei oma raha välismaa pankadesse toimetas. Ilmselt olid need paberid kas juba evakueeritud või säilitas Bormann oma fenomenaalses mälus pangaarve numbreid ja finantsagentide nimesid, mida tal esimesel rahupäeval võis tarvis minna. Või siis, ja see oleks muidugi kõige ebameeldivam, jäid dokumendid esimestesse autodesse, milledel Skorzeny grupist läbi õnnestus murda ja Wehrmachti kaitse alla jõuda.
Kuid Skorzeny meeste kätte langenud arhiivides leidus ülimalt huvitavaid dokumente. Seal oli ka Stirlitzi kiri Bormannile. Kuigi anonüümne, andis ta tunnistust sellest, et SD-s on küpsemas reetmine.
Himmler näitas seda paberit Schellenbergile ja palus asja uurida. Schellenberg lubas reichsführeri ülesande täita, saades ise väga hästi aru, et see on võimatu. Kuid selle dokumendi olemasolu viis ta mõttele, et Bormanni arhiivis võib leiduda tõsisemaid materjale, mis võimaldavad veel kord oma töötajaid kontrollida ja selgitada välja, kas nad pole ühtaegu Bormanni heaks töötanud, ja kui, siis mis ajast, mis küsimuses ja kelle vastu konkreetselt. Schellenberg ei kartnud teada saada, et tema alluvad kahte peremeest teenivad. Talle oli tähtis saada pilt sellest, mida teadis Bormann tema kõige suuremast saladusest — tema rahuotsingutest.
Mitu Schellenbergi töötajat pandi seda uurima. Peaaegu iga tund päris ta uudiste järele. Ja sai alati vastuseks:
«Esialgu mitte midagi huvitavat.»

XXXV. KAS BERNIS ON KÕIK VALMIS?

«Kuidas teie šeff end tunneb?» küsis pikk. «On ta terve?»
«Jah,» naeratas Pleischner. «Kõik on korras.»
«Kas kohvi soovite?»
«Tänan. Meelsasti.»
Mees läks kööki ja küsis sealt:

«Kas teil on kindel katus?»
«Ma elan teisel korrusel,» vastas Pleischner žargooni mõistmata.
Gestaapolane muigas ja lülitas kohviveski välja. Ta oli õigesti arvanud, et tema juures on diletant, vabatahtlik abiline, «katus» tähendab kogu maailma luurajate kõnepruugis kaasaantud legendi.
«Peaasi, mitte kiirustada,» ütles ta endale, «vanamees on mul peos. Ta laob kõik välja, ainult et peab temaga ettevaatlikum olema ...»
«Saksamaal niisugust kraami ei ole,» ütles ta kohvitassi Pleischnerile lähemale nihutades. «Need lurjused joodavad rahvale laket, siin aga müüakse ehtsat brasiilia kohvi.»
«Maitsegi on meelest läinud,» nõustus Pleischner pärast esimest lonksu. «Kümme aastat pole niisugust kohvi saanud.»
«Ma õppisin kreeklastelt kange kohvi vahele vett jooma. Tahate proovida?»
Pleischnerile tegi praegu kõik heameelt, mõelda oli kerge, käia ja hingata kerge. Ta puhkes naerma:
355
«Ma ei ole kordagi veega kohvi joonud.»
«See on huvitav: temperatuuri ja maitse kontrast loob erilise tunde.»
«Jah,» nõustus Pleischner, kui oli lonksu vett alla neelanud, «väga huvitav.»
«Mida ta palus mulle suusõnal edasi anda?»
«Ei midagi. Ainult selle ampulli.»
«Imelik.»
«Mispärast?»
«Ma mõtlesin, et saan teada, millal teda ennast võib oodata.»
«Sellest ei rääkinud ta midagi.»
«Muide, ma ei küsinud, kuidas teil rahaga on?»
«Esialgu piisab.»
«Kui te raha vajate, astuge läbi. Ma laenan teile. Palju muidugi anda ei saa, aga niipalju ikka, et kuidagi ära elada . .. Muide, kas vaatasite, ega teil saba taga ei olnud?»
«Saba? Mis see on — jälitamine?»
«Jah.»
«Teate, ma nagu ei pööranud sellele tähelepanu.»
«See pole mõistlik. Kas ta teid selles küsimuses ei instrueerinud?»
«Muidugi instrueeris, aga ma tundsin end siin nii paljude aastate tagant, eriti pärast koonduslaagrit, esmakordselt vabana ja jäin sellest nagu purju. Tänan, et meelde tuletasite.»
«Seda ei tohi kunagi unustada. Eriti selles erapooletus riigis. Siin on kaval politsei.. . Väga kaval politsei. Nii et rohkem ei ole teil mulle midagi öelda?»
«Minul? Ei, mitte midagi.»
«Andke oma pass.»
«Ta ütles, et ma passi alati kaasas kannaksin.»
«Kas ta ei öelnud, et nüüd jääte minu käsutusse?»
«Ei.»
«Õige küll, see oli šifreeringus, mille te kaasa tõite. Mõtleme, kuidas asja paremini korraldada. Mis teil praegu kavas on?»
«Lähen tagasi hotelli, heidan voodisse ja magan ennast välja.»
«Ei... Ma pean silmas . .. teie tööd ...»
«Kõigepealt magan ennast välja,» vastas Pleischner. «Ma unistan sellest, et saan magada terve päeva, kaks, kolm päeva, ja siis hakkan mõtlema. Kõik käsikirjad jätsin Berliini. Muide, tean neid peaaegu peast...»
Gestaapolane võttis Pleischneri Rootsi passi ja viskas selle hooletult lauale.

«Ülehomme võtke pass kaasa ja tulge kell kaks siia, me ise registreerime teid Rootsi konsulaadis ära. Õigemini, püüame registreerida. Rootslased ju käituvad vastikult — mida aeg edasi, seda jultunumaks lähevad.»
«Kes?» ei saanud Pleischner aru.
Gestaapolane köhatas, ta oli osast välja langenud. Et viga parandada, läitis ta sigareti ja puhus aeglaselt suitsu välja, enne kui vastas:

«Igas Saksamaalt tulnud inimeses näevad nad natside agenti. Neile lurjustele ei lähe korda, missugune sakslane sa oled, kas Hitleri vastu võitlev patrioot või gestaapo nuhk.»
«Ta ei öelnud mulle, et peaksin end saatkonnas registreerima.»
«See oli kõik šifreeringus.»
«Tema peremees on Berliinis,» mõtles gestaapolane, «see on selge, ta ju ütles, et käsikirjad jäid sinna. Tähendab, me jõuame jälile mehele Berliinis. . . See on vedamine. Ainult mitte kiirustada,» kordas ta endamisi, «ainult mitte kiirustada.»
«Noh, ma olen teile tänulik,» lausus Pleischner püsti tõustes. «Kohv oli tõepoolest oivaline, eriti külma veega.»
«Kas te juba teatasite talle, et olete end siin korralikult sisse sättinud, või tahate, et mina seda teeksin?»
«Kas te saate seda oma seltsimeeste kaudu teha?»
«Kommunist,» tähendas gestaapolane endamisi. «See on huvitav. Kurat võtaks!»
«Jah, ma teen seda seltsimeeste kaudu. Aga teie informeerige teda omalt poolt. Ja ärge sellega viivitage.»
«Tahtsin seda juba täna teha, aga ei saanud kaardi jaoks kusagilt marki.»
«Ülehomme otsin teile vajaliku margi, kui seda müügil ei juhtu olema. Missugust marki teil vaja on?»
«Mont Blanci alistamine ... Sinine mark. Ilmtingimata sinine.»
«Hästi. Kas postkaart on teil kaasas?»
«Ei. Hotellis.»
«See on halvasti. Midagi ei tohi hotelli jätta.»
«Mis te nüüd,» naeratas Pleischner, «see on ju harilik postkaart, ostsin neid Berliinist kümmekond tükki. Aga teksti jätsin meelde, nii et mingit viga pole ma teinud ...»
Eeskojas Pleischneri kätt surudes ütles mees:
«Ettevaatust ja veel kord ettevaatust, seltsimees. Pidage silmas, et siin on ainult näiliselt rahulik.»
«Ta hoiatas mind. Ma tean.»
«Jätke igaks juhuks oma aadress.»
««Virginia». Pansion «Virginia».»
«Kas seal elavad ameeriklased?»
«Mispärast?» imestas Pleischner.
«Ingliskeelne sõna. Nemad peatuvad harilikult omakeelse nimetusega hotellides.»
«Ei. Minu arvates seal välismaalasi ei ole.»
«Me kontrollime. Kui te mind oma pansionis näete, siis palun ärge mu juurde tulge ega tervitage — me pole tuttavad.» «Hästi.»
«Niisiis... Kui teiega midagi erakordset juhtub, helistage minu numbril. Pidage meeles,» ja ta kordas numbrit kaks korda.
«Jah,» vastas Pleischner, «mul on hea mälu. Ladina keel treenib mälu paremini kui mis tahes muud harjutused.»
Ta väljus paraaduksest ja sammus aeglaselt mööda tänavat. Karusnahkse vestiga vanamees sulges zookaupluse luuke. Puurides

hüplesid linnud. Pleischner seisis kaua vaateakna ees ja silmitses linde.
«Kas soovite midagi osta?» küsis vanamees. «Ei, ma lihtsalt imetlen teie linde.»
«Kõige huvitavamad on mul kaupluses. Mina teen vastupidi kui teised, kes oma parima kauba aknale välja panevad.» Vanamees oli jutukas. «Mina leian, et linnud pole kaup. Linnud on linnud. Minu juures käivad paljud kirjanikud. Nad istuvad ja kuulavad linnulaulu. Üks kirjanik ütles: «Enne kui ma Orpheusena uue raamatu põrgusse laskun, tahan ma kuulata kõige kaunimat muusikat — lindude muusikat. Muidu ei suuda ma laulda maailmale seda laulu, mis oma Eurydike üles leiab .. .»»
Pleischner pühkis silmi valgunud pisaraid ja ütles lahkudes:
«Tänan teid.»

XXXVI. 12. 03. 1945 (KELL 02.41)

«Miks tuld ei või põlema panna? Keda te kardate?» küsis Stirlitz.
«Mitte teid,» vastas Hohltoff.
«Noh, katsume siis käsikaudu.»
«Ma olen teie juures juba kohanenud. Siin on mugav ja vaikne.»
«Eriti õhurünnakute ajal,» muigas Stirlitz. «Ristluud valutavad põrgulikult — tuul on kusagil läbi tõmmanud. Lähen toon vannitoast aspiriini. Võtke istet. Andke käsi — siin on tugitool.
Stirlitz läks vannituppa ja avas ravimitekapi.
«Pimedas võtan aspiriini asemel viimati lahtistit,» ütles ta tuppa tagasi jõudes, «tõmbame paksud kardinad ette ja paneme kamina küdema.»
«Ma proovisin tõmmata, aga need on teil nipiga.»
«Oh ei, rõngad jäävad lihtsalt kardinapuu taha kinni. Kohe tõmban ette. Mis siis õieti juhtus, vanapoiss? Keda te nii kangesti kardate?»
«Müllerit.»
Stirlitz tõmbas kardinad ette ja vajutas lülitile. Kuulnud klõpsatust, ütles Hohltoff:
«Keerasin korgid välja. Võib-olla on teil siia aparatuur üles pandud.»
«Kes pani?»
«Meie.»
«Mis mõttega?»
«Selleks ma teie juurde tulingi. Pange oma kamin küdema ja istuge maha, mul on vähe aega, aga palju tähtsaid küsimusi on vaja läbi arutada.»
Stirlitz süütas tiku, kuivad puud võtsid kohe tuld. Kamin hakkas undama. See oli mingi vanaaegne kamin, alguses hakkas undama ja kui soojaks läks, jäi vait.
«Noh?» küsis Stirlitz ja istus tulele lähemale tugitooli. «Mis teil südame peal on, kamraad?»
358
«Minul? Minul ei ole midagi. Aga mis teie peale hakkate?»
«Kas põhimõtteliselt?»
«Ka põhimõtteliselt...»
«Põhimõtteliselt tahan vanni minna ja magama heita. Olen külmunud ja surmani väsinud.»
«Stirhtz, ma tulin teie juurde kui sõber.»
«Jätke juba,» kortsutas Stirlitz laupa. «Ajate udu nagu mõni poisike. Kas napsi tahate?»
«Tahan küll.»
Stirlitz tõi konjakipudeli, valas Hohltoff’ile ja endale. Mõlemad jõid vaikides pitsi tühjaks.
«Hea konjak.»
«Tahate veel?» küsis Stirlitz. «Heameelega.»
Nad jõid veel ühe pitsi ja Hohltoff ütles sõrmi naksutades: «Stirlitz, terve selle nädala tegelesin teiega.»
«Ei saa aru.»

«Müller tegi mulle ülesandeks kontrollida teie tööd füüsikutega.»
«Kuulge, te räägite ümbernurgajuttu, Hohltoff! Mis pistmist on minul arreteeritud füüsikutega? Miks te salaja minu tööd kontrollite, ja Müller minu kohta süütõendeid otsib?»
«Seda ei oska ma teile seletada, ma ei saa sellest õieti ise ka aru. Tean ainult, et teid on luubi alla võetud.»
«Mind?» hämmastus Stirlitz. «See on ju idiotism! Või on meie šeff selles segaduses aru kaotanud!»
«Stirlitz, te ise õpetasite mulle analüütilist mõtlemist ja rahulikkust.»
«Te tahate, et ma rahulik oleks? Pärast seda, mis te mulle ütlesite? Ei, ma ei ole rahulik. Ma olen vihane. Lähen praegu kohe Mülleri juurde.»
«Ta magab. Ja ärge sellega kiirustage. Kpigepealt kuulake mind ära. Ma räägin teile, mida mul füüsikutega seoses õnnestus avastada. Müllerile pole ma veel rääkinud, ootasin teid.»
Stirlitz vajas vaid üht silmapilku, et mõtteid koguda ja end kontrollida. Kas ta polnud jätnud endast mingisuguseid, esimesel pilgul ka kõige tühisemaid jälgi, mis teda võiksid kompromiteerida — küsimuste esitamisel, ülekuulatavate vastuste kirjapanekul, liigses huvis mõningate üksikasjade vastu.
«Kuidas küll Hohltoff käitub?» mõtles Stirlitz. «Tulla ja öelda, et gestaapos minuga salaja tegeldakse — see lõhnab tema jaoks mahalaskmise järele. Ta on veendunud nats, mis on temaga juhtunud? Või kombib ta mind Mülleri ülesandel? Vaevalt küll. Teisi nende mehi ei paista siin olevat ja nad peaksid mõistma, et pärast sellist jutuajamist on mul targem kaduda. Praegu pole neljakümne kolmas aasta, rinne on siinsamas. Või tuli ta enda algatusel? Hm!... Ta ei ole nii tark, et tõsiselt mängida. Kuigi väga kaval. Ma ei mõista hästi niisugust naiivset kavalust, aga just see võib võita nii loogika kui ka kaine mõistuse.»
Stirlitz kohendas kaminas halge ja ütles:
359
«Noh, laske tulla.»
«See kõik on vägagi tõsine.»
«Aga mis selles maailmas tõsine ei ole?»
«Ma kutsusin Schumanni ametkonnast kolm eksperti.»
Schumann oli Wehrmachfi nõunik uue relva asjus, tema mehed tegelesid tuumaprobleemidega.
«Ka mina kutsusin sealt eksperdid välja, kui te Runge kinni võtsite. »
«Jah, Runge võtsime kinni meie, gestaapo, aga miks teie luureamet temaga tegelema hakkas?»
«Kas teie ei mõista?»
«Ei mõista.»
«Runge õppis Prantsusmaal ja Ühendriikides. Kas on raske oletada, kui tähtsad on tema sealsed sidemed? Meile kõigile saab probleemi nägemisel hukatuslikuks jultumuse ja julguse puudus. Me ei julge endale lubada fantaseerimist. «Sellest» ja «selleni» ja mitte sammugi kõrvale. See on meie peamine viga.»
«See on õige,» nõustus Hohltoff. «Teil on õigus. Mis julgusesse puutub, siis ei vaidle vastu. Aga üksikasjade üle olen valmis vaidlema. Runge väitis, et tuleb jätkata uurimistööd plutooniumi saamiseks suure radioaktiivsusega ainetest, kuid just seda panid tema teaduslikud oponendid talle süüks. Just nemad kirjutasid Runge peale kaebuse, ma sundisin neid üles tunnistama.»
«Ma ei kahelnud selles.»
«Aga nüüd teatasid meie omad Londonist, et Rungel oli õigus! Ameeriklased ja inglased läksid sama teed! Tema aga istus meif gestaapos!»

«Teil gestaapos,» parandas Stirlitz. «Teil, Hohltoff. Meie pole teda kinni võtnud, seda tegite teie. Mitte meie ei algatanud seda asja, vaid teie — Müller ja Kaltenbrunner. Ja mitte minul ega teil ega Schumannil pole vanaema juut, vaid Rungel, ja ta varjas seda.»
«Olgu tal ka vanaisa kolmekordne juut!» pahvatas Hohltoff. «Pole tähtis, kes oli tema vanaisa, kui ta ise teenis meid, ja teenis fanaatiliselt. Aga teie uskusite lurjuseid!»
«Lurjuseid?! Meie liikumise veterane? Kontrollitud aarialasi? Füüsikuid, keda füürer isiklikult on autasustanud?»
«Hästi, hästi. Olgu peale. .. Kõik on õige. Teil on õigus. Kallake veel konjakit.»
«Ega te korke ära ei visanud?»
«Kork on teil vasakus käes, Stirlitz.»
«Ma mõtlen elektrikorke.»
«Ei. Need on peegli ees laual.»
Hohltoff heitis pea kuklasse ja kallas klaasi korraga kurku. «Olen palju jooma hakanud,» ütles ta. «Tahaks teada, kes praegu vähe joob?»
«Need, kellel raha ei ole,» naljatas Hohltoff. «õnnetud inimesed.» «Keegi ütles, et raha on münditud vabadus.»
«See on tõsi,» nõustus Hohltoff. «Aga mis te arvate, mida Kaltenbrunner ette võtab, kui ma kontrolli tulemused talle teatavaks teen?»

«Kõigepealt peate oma kontrolli tulemustest Müllerile ette kandma. Tema andis Runge arreteerimise käsu.»
«Aga teie uurisite seda asja.»
«Uurisin küll, see on õige, aga ülemuste korraldusel, täitsin käsku.»
«Kui te ta lahti oleksite lasknud, siis oleksime juba pool aastat tagasi kättemaksurelvaga kaugele edasi jõudnud.»
«Kas saate seda tõestada?»
«Ma juba tõestasin.»
«Ja kõik füüsikud on teiega nõus?»
«Enamik. Enamik neist, keda ma välja kutsusin. Mis siis nüüd teist saab?»
«Mitte midagi,» vastas Stirlitz. «Absoluutselt mitte midagi. Teadusliku uurimise tulemusi kinnitab praktika. Kus need kinnitused on?»
«Minu käes. Taskus.»
«Või nii?»
«Nimelt nii. Sain üht-teist Londonist. Kõige värskemad uudised. See tähendab teile surmaotsust.»
«Mida te õieti tahate, Hohltoff? Te sihite kuhugi, aga kuhu?»
«Olen valmis kordama: tahes või tahtmata olite just teie see, kes kättemaksurelva loomise nurja ajas. Tahes või tahtmata olite see teie, kes saja füüsiku ülekuulamise asemel piirdus kümnekonnaga ja nende tunnistuste alusel — kuid need inimesed olid huvitatud Runge isoleerimisest — aitas kaasa Runge tee kahjulikuks ja perspektiivituks kuulutamisele.»
«Tähendab, te tahate, et ma ei usaldaks tõelisi füüreri sõdureid, inimesi, keda usaldavad Keitel ja Göring, ja hakkaksin kaitsma meest, kes pooldab Ameerika tuumauurimismeetodit?! Kas te seda tahate? Kas te tahate, et ma usuksin Runget, kelle gestaapo arreteeris — aga gestaapo ei arreteeri kedagi ilmaasjata —, ja ei usaldaks neid, kes teda paijastada aitasid?!»
«See kõik näib loogiline, Stirlitz. Olen alati kadestanud teie oskust leida loogiliselt täpne eesmärk. Te annate silmad ette nii Müllerile, kes käskis Runge arreteerida, kui ka mulle, kes kaitseb kolmanda põlve juuti, ja saate meie luudele püstitatud truudusesambaks. Olgu peale. Ma aplodeerin teile, Stirlitz. Ma ei tulnud siia sellepärast. Runge — te hoolitsesite selle eest küllalt ettenägelikult — istub küll koonduslaagris, kuid elab seal SS-i valvemeeskonna tsoonis omaette majas ja tal on võimalus tegelda teoreetilise füüsikaga. Stirlitz, nüüd räägin teile

kõige tähtsamast. Ma olen sattunud väga täbarasse olukorda . .. Kui teatan kontrollimise tulemustest Müllerile, saab ta aru, et teil on trump tema vastu. Jah, teil on õigus, just tema andis käsu Runge kinni võtta. Kui ma talle ütlen, et kontrolli tulemused kõnelevad teie kahjuks, on see kaudne süüdistus ka tema vastu. Mina aga, nii veider kui see ka pole, saan hoobi mõlemalt poolt. Müllerilt ja teilt. Temalt sellepärast, et minu argumente on vaja veel palju kordi üle kontrollida, teilt sellepärast, et... Noh, te juba andsite mõista,
361
kust kandist te mulle hoobi annate, öelge, luure ohvitser, mida mina kui gestaapo ohvitser pean tegema?»
«Ah sinna kanti sihib,» mõistis Stirlitz. «On see provokatsioon? Kui ta provotseerib, siis on selge, mida teha. Aga kui see on «kutse tantsule»? Varsti põgenevad nad laevalt. Nagu rotid. Ta ei nimetanud asjata gestaapot ja luuret. Nii. Selge. Veel on vara vastata. Veel on vara.»
«Mis vahet seal on,» kehitas Stirlitz õlgu, «gestaapo või luure? Üldiselt teeme ju omavahelistele hõõrumistele vaatamata üht ja sama tööd.»
«Nii see on,» möönis Hohltoff. «Ainult et meie oleme maailmas kuulsad timukate ja rüüstajatena, meie oleme gestaapomehed, teie aga olete juveliirid, puhta töö mehed, teie olete poliitiline luure. Teid on vaja iga korra ajal ja igas riigis, meie kuulume ainult Reich'i juurde, temaga me kas tõuseme või kaome ...»
«Te küsite minult, mida teha?»
«Jah.»
«Mis te ise arvate?»
«Kõigepealt tahaksin kuulda teie arvamust.»
«Selle järgi otsustades, et te korgid välja keerasite ja palusite mind kardinad ette tõmmata ...»
«Selle ettepaneku tegite teie.»
«Kas tõesti? Tont võtaks, mulle näis, et see oli teie ettepanek...
Hüva, asi pole selles. Te tahate mängust lahkuda?»
«Kas teil on riigipiiril «aken»?»
«Oletame.»
«Kui me läheks kolmekesi erapooletusse riiki?»
«Kolmekesi?»
«Jah. Nimelt kolmekesi. Runge, teie ja mina. Me päästame maailmale suure füüsiku. Mina päästan ta siin koonduslaag-rist ja teie korraldate põgenemise. Kuidas oleks? Ja võtke arvesse, et luubi all olete teie, mitte mina. Ja te teate, mis tähendab Mülleri luubi all olla. Noh? Ma ootan vastust.»
«Tahate veel konjakit?»
«Tahan.»
Stirlitz tõusis ja astus aeglasel sammul Hohltoffi juurde, too sirutas klaasi ja samal hetkel virutas Stirlitz raske kandilise pudeliga Hohltoffile täie hooga vastu pead. Pudel purunes ja tume konjak valgus mööda Hohltoffi nägu alla.
«Ma tegin õigesti,» arutas Stirlitz «Horchi» käivitades. «Ma ei saanud teisiti. Isegi kui ta tuli ausate kavatsustega, tegin ikkagi õigesti. Kui ma üksikjuhul ka kaotasin, siis võitsin midagi enamat: Mülleri täieliku usalduse.»
Hohltoff naaldus tema kõrvalistmel punasest nahast uksepolstri vastu. Ta oli teadvuseta.
Hohltoffil polnud õigus, kui ta ütles, et Müller magab. Müller ei maganud. Ta oli äsja saanud dešifreerimiskes-kusest teate, et vene naisradisti šiffer langeb ühte Bernist saadud šifriga. Siit tegi Müller järelduse, et arvatavasti on vene resident hakanud otsima uut kon-
362
takti, arvates, et tema radistid on kas pommitamise ajal surma saanud või on nendega midagi muud juhtunud. Seejuures püüdis Müller kogu aeg selgusele jõuda, kust said need pahaendelised sõrmejäljed vene raadiojaamale ja Bormanni otseühendustelefonile. Kuld mida

rohkem ta nende sõrmejälgedega tegeles, seda enam segasid need ta mõtlemist. Politseis töötamise kahekümne aasta jooksul oli tal välja kujunenud eriline omadus: kõigepealt kuulatas ta sisetunnet, oma intuitsiooni, ja alles pärast kontrollis seda tunnet fakti analüütilise vaatlusega. Ta eksis harva. Vaist polnud teda kunagi petnud. Olgu Weimari Vabariiki teenides ja natside meeleavaldusi laiali ajades või natside poolel olles Weimari Vabariigi liidreid koonduslaagrisse saates, olgu kõiki Himmleri korraldusi täites või hiljem Kaltenbrunneri poole hoides. Tä mõistis, et vaevalt küll Kaltenbrunner Stirlitziga seotud korralduse unustanud oli. Järelikult pidi olema midagi juhtunud ja ilmselt kõrgel tasemel. Aga mis oli juhtunud ja millal, seda Müller ei teadnud. Seepärast saatiski ta Hohltoffi Stirlitzi juurde näitemängu tegema. Kui Stirlitz homme tema juurde tuleb ja Hohltoffi käitumisest räägib, siis võiks ta toimiku rahumeeles seifi panna ja asja lõpetatuks lugeda. Kui Stirlitz Hohltoffi ettepanekuga nõustub, siis võiks ta lahtiste kaartidega Kaltenbrunneri juurde minna ja oma kaastöötaja andmetele tuginedes asjast ette kanda.
«Nii...,» mõtles ta. «Hea küll. Ootame Hohltoffi ära, siis vaatame edasi. Nüüd vene pianistist. Kui tema šeff hakkas Stirlitzi kaudu kontakti otsima, võib plika suhtes Stirlitzi hingepäästmisjuttude asemel ilmselt meie meetodeid kasutada. Ei või olla, et venelanna on lihtsalt oma šeffide tööriist. Ta peab midagi teadma. Praktiliselt pole ta ühelegi küsimusele.vastanud. Kuid aega ei ole. Ja Bernist saadetud šifri võti võib tal ka peas olla. See on meie viimane võimalus.»
Müller ei jõudnud oma mõtteid lõpuni mõelda, kui uks avanes ja sisse astus Stirlitz. Ta talutas verise näoga Hohltoffi, kelle randmete ümber olid väikesed nikeldatud käerauad.
Müller märkas uksel oma abi Scholtzi kohkunud nägu ja ütles:
«Te olete mõistuse kaotanud, Stirlitz!»
«Mina olen mõistuse juures,» vastas Stirlitz, visates Hohltoffi põlglikult tugitooli. «Aga tema on küll kas mõistuse kaotanud või äraandjaks hakanud.»
«Juua,» paotas Hohltoff suuri vaevu huuli. «Andke juua!»
«Andke talle vett,» käskis Müller. «Mis juhtus, rääkige selgesti, et ma aru saaks.»
«Las kõigepealt tema räägib selgesti,» ütles Stirlitz. «Mina panen kõik selgesti kirja.»
Ta andis Hohltoffile juua ja asetas klaasi karahvini kõrvale alusele tagasi.
«Minge ja pange kirja, mida vajalikuks peate,» lausus Müller. «Millal te sellega valmis saate?»
«Kui lühidalt, siis kümne minuti pärast. Kui üksikasjalikumalt, siis homme.»
«Miks homme?»
«Mul on täna mõned kiired asjad ees. Ja ega ta enne homset ei toibugi. Kas lubate minna?»
«Jah. Olge lahke,» vastas Müller.
Stirlitz lahkus. Müller vabastas Hohltoffi käeraudadest ja astus mõtlikult laua juurde, kus seisis klaas. Ta võttis klaasi ettevaatlikult kahe sõrme vahele ja vaatas vastu valgust. Stirlitzi sõrmejäljed olid selgesti näha.
«Kallis Reichsführer!
Jõudsin äsja Šveitsist tagasi oma peakorterisse.
Võtsime eile Dollmanniga Itaalia natsionalistlikult meelestatud partisanid Parri ja Usmiani kaasa ja sõitsime Šveitsi. Piiri ületamine oli väga hoolikalt ette valmistatud. Zürichis Paigutati Parri ja Usmiani Girslandeni kliinikusse, äärelinna ühte luksuslikumasse haiglasse. Selgub, et Dullest ja Parrit seob ammune sõp- . rus: ameeriklased valmistavad nähtavasti ette tulevast Itaalia kabinetti. Sellele kabinetile peavad andma kuulsusesära partisanid — mitte kommunistid, vaid pigem monarhistid ja marurahvuslased, kes duce'st alles lõpupoole lahku lõid, kui meie väed olid sunnitud Itaaliasse minema.
Sõitsime Huysmanniga Dullese konspiratiivkorterisse. Dulles juba ootas meid. Ta oli reserveeritud, kuid heasoovlik; istus seljaga akna poole ja vaikis. Alustas Göwernitz.

Ta küsis: «Kas teie aitasite Mathilde Gedevilsi paivel vabastada itaallase Romano Guardini?» Ma vastasin ebamääraselt, sest seda nime ma ei mäletanud. Mõtlesin, et võib-olla on see üks kontrollimise viise. «Guardini on silmapaistev katoliku filosoof,» selgitas Göwernitz, «ta on kallis igale mõtlevale eurooplasele.» Meie suure näitleja Schellenbergi õppetunde meelde tuletades naeratasin mõistatuslikult.

«Härra kindral,» küsis Huysmann, «kas te annate endale aru, et Saksamaa on sõja kaotanud?» Ma mõistsin, et need inimesed sunnivad mind läbi tegema autodafeed, mis on mulle ka isiklikult alandav. Ma ise toimisin omal ajal samuti, kui tahtsin mõnda režiimiga opositsioonis olevat inimest enda poole võita.

«Jah,» vastasin.

«Kas te saate aru, et võimalike läbirääkimiste asjalikuks aluseks võib olla ainult tingimusteta kapituleerumine?»

«Jah,» vastasin, mõistes, et läbirääkimiste fakt ise on tähtsam
kui nende teema.

«Kui te sellest hoolimata,» jätkas Huysmann, «tahate rääkida reichsführer Himmleri nimel, siis jäävad läbirääkimised katki, mister Dulles on sunnitud keelduma.»

Vaatasin Dullest. Tema nägu ma ei näinud, sest olin vastu valgust, aga ma märkasin, et ta sõnagi lausumata nõusolevalt noogutas. Sain aru, et see on vormi küsimus, sest nad teadsid väga hästi, kelle nimel üks SS-obergruppenführer võib rääkida. Ennast panid

nad selle küsimuse esitamisega naeruväärsesse ja alandavasse olukorda. Ma oleksin võinud neile muidugi vastata, et olen valmis rääkima ainult mister Dullesega, aga kui ma teada saan et ta esindab monopolistlikku juudi kapitali, siis lõpetan temaga otsekohe igasuguse suhtlemise. Ma mõistsin, et nad ootavad mu vastust. Ja ma vastasin:

«Suur Saksa riik on tsivilisatsiooni eelpost Euroopas ja ma pean kuriteoks, kui tema vastu sõda jätkatakse, eriti nüüd, kus me võiksime istuda ühise laua taha — läbirääkimiste laua taha. Selleks et sõda lõpetada ja takistada kommunistliku marionettvalitsuse moodustamist, olen valmis andma liitlaste käsutusse SS-i ja politsei näol kogu oma organisatsiooni, mis on Itaalias kõige võimsam. »

«Kas see tähendab,» küsis Göwernitz, «et teie SS hakkab võitlema Kesselringi Wehrmacht'i vastu?»

Mõistsin, et see mees taotleb kõiges konkreetsust. Kuid see on tuleviku üle reaalse arupidamise tagatiseks.

«Mul on vaja teie garantiid,» vastasin, «enne kui rääkida feldmarssal Kesselrin-giga konkreetselt ja argumenteeritult.»

«Loomulikult,» nõustus Göwernitz.

Ma jätkasin:

«Te peate mõistma, et niipea, kui Kesselring annab kapituleerumiskäsu Itaalias, kus talle allub üle poolteise miljoni mehe, algab ahelreaktsioon ka teistel rinnetel, ma mõtlen Läänerinnet ja Skandinaaviat, Norrat ja Taanit.»

Samuti sain ma aru, et selles esimeses tähtsas kõneluses pean ma trumbi välja käima.

«Kui ma saan teilt garantiid läbirääkimiste jätkamiseks, siis kohustun ära hoidma Itaalia purustamise, nagu see füüreri käsu põhjal on ette nähtud. Me saime käsu hävitada kõik maaligaleriid ja muistised, lühidalt, teha maatasa kõik, mis kuulub inimkonna ajaloole. Isiklikule hädaohule vaatamata ma juba päästsin ja viisin Uffizi ja Pätti galeriidest oma peidikutesse maale, samuti kuningas Vittorio Emanuele mündikogu.»

Ja ma panin lauale peidetud maalide nimekirja. Seal olid Tizian, Botticelli, Rubens. Ameeriklased uurisid seda nimekirja.

«Kui palju need maalid võivad maksta?» küsiti minult.

«Neil ei ole hinda,» vastasin. Kuid lisasin juurde: «Minu arvates üle saja miljoni dollari.»

Minutit kümme rääkis Göwernitz renessansiajastust ja selle mõjust tehnika ja filosoofia arengule Euroopas. Siis sekkus kõnelusse Dulles. Ta tegi seda ilma igasuguse sissejuhatuseta, öeldes:
«Ma olen valmis teiega asju ajama, kindral Wolff. Kuid te peate garanteerima, et te liitlastega mingisuguseid muid kontakte ei sõlmi. See on esimene tingimus. Samuti loodan teid mõistvat, et meie läbirääkimiste faktist peavad olema teadlikud ainult kohalolijad.»
«Siis ei saa me rahu sõlmida,» ütlesin, «sest teie ei ole president ja mina ei ole kantsler.»
366
Me vahetasime vaikiva naeratuse ja ma mõistsin, et olin sel moel saanud neilt nõusoleku Teid läbirääkimistest informeerida ja edasisi juhtnööre paiuda. Saadan selle kirja feldmarssal Kesselringi adjutandiga, kes koos oma šefiga Berliini sõidab. Olen seda meest väga hoolikalt kontrollinud. Te peaksite teda mäletama, sest Te ise kinnitasite tema kandidatuuri, kui ta Kesselringi juurde saadeti, et ta\ informeeriks meid feldmarssali sidemetest riigimarssal Göringiga.
Meie järgmine kohtumine ameeriklastega toimub lähematel päevadel.
Heil Hitler! Teie Karl Wolff.»
Wolff kirjutas tõtt. Läbirääkimised olid toimunud just niisuguses või peaaegu niisuguses laadis. Ainult sellest ta vaikis, et teel koju, Itaaliasse, oli tal vagunikupees nelja silma all olnud pikk jutt Huysmanni ja Weibeliga. Arutati Saksamaa tulevase valitsuse koosseisu. Lepiti kokku, et kantsleriks saab Kesselring, välisministriks Tšehhia-Moraavia endine protektor SS-gruppenführer Neurath, rahandusministriks NSDAP auliige Hjalmar Schacht ja siseministriks SS-obergruppenführer Karl Wolff. Himmlerile selles kabinetis portfelli ette ei nähtud.

XXXVII. 12. 03. 1945 (KELL 08.02)

Stirlitz kihutas «Horchiga» Šveitsi piiri poole. Tema kõrval istus pastor, vaikiv ja kahvatu. Stirlitz keeras raadio Pariisi peale — sealt tuli noorukese lauljatari Edith Piafi kontsert. Hääl oli tal madal ja tugev, laulusõnad lihtsad ja otsekohesed.
«Täielik kombluse langus,» sõnas pastor. «Ma ei räägi temast, vaid lihtsalt meenutan Händelit ja Bachi. Varem olid kunstiinimesed enda vastu nähtavasti nõudlikumad, nad käisid usuga käsikäes ja seadsid endale ülevaid sihte. Aga see? Niisugust keelt räägitakse turul.»
«See lauljatar elab oma ajast kauem... Aga selle üle vaidleme teiega pärast sõda. Nüüd korrake mulle uuesti, mida te Bernis tegema peate.»
Pastor hakkas Stirlitzile üle rääkima, mida too talle viimased kolm tundi oli pähe tuupinud. Pastorit kuulates mõtles Stirlitz edasi oma mõtet: «Jah, Katrin jäi nende kätte. Aga kui oleksin ta ära viinud, oleksid nad kinni võtnud pastori — nähtavasti tegeleb ka temaga keegi gestaapost. Siis oleks kogu operatsioon paratamatult läbi kukkunud ja Himmler saaks Bernis nendega oma sobingut jätkata... Kui juhtub midagi ettenägematut — seda ei pruugi juhtuda, aga võimalus on olemas —, kui nad hakkavad last piinama, võib Katrin minu nime öelda. Kuid pastor on siis oma tööd alustanud ja Pleischner on mu ülesande ilmselt täitnud. Telegramm peaks juba kodus olema. Pastor ja Pleischner ei tea kumbki, mis osa nad minu operatsioonis mängivad. Kõik saab korda. Ma ei lase Himmleril Bernis läbirääki-
367
miste laua taha istuda. Nüüd ei lähe see enam läbi. Minu «aknast» ei ole Mülleril aimu ja tema meestele piirivalvurid sellest ei räägi, sest ma tegutsen reichsführeri käsul. Niisiis jõuab pastor täna Šveitsi ja homme asub minu ülesannet täitma. Meie ülesannet, kui täpsemalt öelda.»
«Ei,» ütles Stirlitz end mõtetest lahti rebides. «Kohtumised peate määrama hotelli roosasse, mitte sinisesse saali.»
«Mulle tundus, et te üldse ei kuula mind.»

«Ma kuulan teid väga tähelepanelikult. Palun jätkake.»
«Kui olen pastori ära saatnud ja kõik on korras, päästan Katrini. Siis võib mängida kogu panga peale. Nad suruvad rõnga kokku, siin ei aita mind isegi Bormann. .. Kurat neid kõiki teab! Kui on selge, et mäng jõuab lõpule, lahkun koos Katriniga läbi oma «akna». Aga kui veel aega jääb — süütõendeid neil pole ega saagi olla —, siis on vaja Katrin jõuga ära tuua, muretsedes selleks Schellenbergi kaudu alibi. Tuleb ilma ette teatamata sõita Schellenbergi juurde koju või Hohenliche-nisse, kus ta on kogu aeg Himmleri lähedal, arvestada välja täpne aeg, koristada ära konspiratiivkorteri valve, lõhkuda raadiojaam ja viia Katrin minema. Peaasi on aeg ja kiirus välja arvestada. Las otsivad. Neil pole enam kuigi kaua aega otsida. Selle järgi otsustades, kuidas Müller Hohltoffi lõhkist pead nähes kohkus, oli too täitnud tema ülesannet. Hohltoff poleks osanud nii loomutruult mängida, kui ta poleks mänginud iseennast, kui talle antud roll poleks tema mõtetega kooskõlas olnud. Ja kes teab, mis ta oleks teinud, kui oleksin nõustunud tema ja Rungega lahkunu. Võib-olla oleks kaasa tulnud. Väga tõenäoline. Ma ju mäletan, kuidas ta mind astronoomi ülekuulamise ajal vaatas ja mida ta siis rääkis. Temaga tegin õigesti. Ootamatu ärasõidu katteks on mul ühelt poolt Schellenberg ja teiselt poolt Bormann. Kõige tähtsam on praegu Katrin. Homme päeval ma koju ei sõidagi, lähen kohe tema juurde. Aga ei, seda siiski ei või. Iialgi ei tohi mängida pimesi. Ma pean hoopis Mülleri juurde minema.»
«Õige,» ütles Stirlitz, «väga hea, et te sellele tähelepanu juhtisite: esimene takso laske mööda ja istuge teise, mitte mingil juhul ärge kasutage juhuslikke autosid. Üldiselt ma loodan, et teie sõbrad selles kloostris, mis ma teile juhatasin, teie eest hoolitsevad. Tahan veel kord öelda, et teiega võib kõike juhtuda. Kõike. Kui olete pisutki ettevaatamatu, ei jõua te õieti toibudagi, kui olete juba siin, Mülleri juures keldris. Aga kui see peaks juhtuma, siis võtke teadmiseks, et kui te kordki nimetate minu nime, kas meeltesegaduses või piinamise ajal, tähendab see minu ja ühes sellega ka teie õe ja tema laste vältimatut surma. Teie omakseid ei saa siis enam keegi päästa. Saage minust aru, see ei ole ähvardus, see on reaalsus ja seda tuleb alati arvestada.»

Stirlitz peatas auto sadakond meetrit enne raudteejaama esist platsi. Kokkulepitud kohas ootas piirivalvekordoni auto, süütevõti ees. Aknad olid pori täis pritsitud, et sõitjate nägusid näha ei oleks.
368
Mägedes, nagu kokku lepitud, olid lumme torgatud suusad ja nende kõrval seisid saapad.
«Riietuge ümber,» ütles Stirlitz.
«Kohe,» vastas pastor sosinal, «mul käed värisevad, pean end natuke koguma.»
«Ärge sosistage, siin ei kuule meid keegi.»
Orus läikis lumi hõbedaselt, mäekurus aga mustendas. Ümberringi helises sügav vaikus. Koos tuulepuhangutega kuuldus hooti kauget elektrijaama müra.
«Head teed teile, härra pastor.»
«Jumal õnnistagu teid,» vastas pastor ja hakkas kohmakalt liikuma Stirlitzi näidatud suunas. Otse riigipiiril kukkus ta kaks korda. Stirlitz ootas auto juures, kuni kuulis pastori hõiget teispool mäekuru Šveitsi pinnal mustendavast metsast. Sealt oli .hotellini juba kiviga visata. Sellega on siis kõik korras. Nüüd tuleb päästa Katrin.
Stirlitz sõitis tagasi jaamaesisele platsile ja istus oma autosse. Paarkümmend kilomeetrit sõitnud, tundis ta, et jääb otsekohe magama. Ta vaatas kella: viimati oli ta maganud nelikümmend kaheksa tundi tagasi.
«Magan pool tundi,» ütles ta endale. «Muidu ei jõua ma üldse Berliini tagasi.»
Ta magas täpselt kakskümmend minutit. Rüüpas siis lapikpudelist lonksu konjakit, nõjatus roolile ja vajutas gaasipedaali põhja. «Horchi» forsseeritud mootor töötas ühtlaselt ja

võimsalt. Spidomeetri osuti ronis 120-le. Tee oli tühi. Taevasse tõusis esimene arglik koidukuma. Une peletamiseks laulis Stirlitz valju häälega lõbusaid prantsuse laule.

Kui uni uuesti võimust võttis, peatas Stirlitz auto ja hõõrus lumega nägu. Teepervedel oli lund õige vähe alles, see oli sinakas ja sõmer. Ka asulad, millest Stirlitz mööda sõitis, olid sinakad ja rahulikud. Seda osa Saksamaast liitlased suurt ei pommitanud. Harmooniliselt sulasid väikesed punaste katustega majad vaiksesse maastikku, siia sobisid ka sinavad männimetsad, mägedest allatormavad kristalsed jõed ja jääst vabanenud selged järvepeeglid.

Üle kõige armastas Stirlitz varakevadet. Kord oli ta Pleischnerile öelnud:

«Varsti hakatakse belletristikas kasutama pikkade kirjelduste asemel ainult mõisteid. Mida rohkem inimesed, eriti noored, raadio ja kino vahendusel informatsiooni neelavad, seda traagilisemaks muutub kirjanduse olukord. Kui varem pühendas kirjanik oma romaanis tärkava looduse kirjeldamisele kolm lehekülge, siis nüüd teeb filmimees seda ekraanil poole minutiga. Amatöör näitab puhkevaid pungi ja jääminekut, meister aga asendab selle värvigamma täpselt leitud helidega. Kuid pange tähele, nad kulutavad selleks minimaalse aja — annavad vaid informatsiooni. Peagi võib literaat kirjutada romaani, mis koosneb ainult kolmest sõnast: «Need märtsikuu loojangud...» Kas teie ei näe nende kolme sõna taga räästaste tilkumist, kerget kahu, jääpurikaid vihmaveetorude küljes; kas te ei kuule veduri huiget

kauge metsa taga ja tütarlapse vaikset naeru, kui noormees teda õhtul läbi jäise kirkuse koju saadab?»

Selle peale oli Pleischner naerma pahvatanud:

«Poleks iialgi uskunud, et te nii luuleline olete. Kindlasti sepitsete salaja värsse.»

Stirlitz oli vastanud, et luuletusi pole ta küll kunagi kirjutanud, sest austab poeedi elukutset, aga et maalimisega on tõepoolest kätt proovitud. Hispaanias vapustasid teda kaks värvi: punane ja kollane. Talle tundus, et kui lõuendil nende kahe värvi proportsioonidest kinni pidada, siis on Hispaania täpselt edasi antud. Ja nii maaliski ta tükk aega, kuni sai aru, et absoluutse sarnasuse taotlus ei lase tal tungida asja olemusse. «Härg on minu jaoks härg, Picassole aga on see eneseväljenduse vahend. Mina ajan taga konkreetset asja ja vormi, geenius aga allutab asja ja vormi oma mõttele, detailid pole talle olulised. Ja naeruväärne on viidata oma maalimistahtmise õigustamiseks sellele, et «Kadunud poja tagasitulekus» on jalakand väga täpselt maalitud. «Religioonile on dogmaatiline viitamine autoriteedile andeksantav, kunstnikule mitte,» oli Stirlitz tollal mõelnud. Ta lõpetas oma «maalimisharjutused» (nagu ta oma harrastust hiljem nimetas), kui kolleegid temalt pilte nuruma hakkasid. «Kui ilus, just nagu päris,» öeldi talle, «vastik on vaadata hispaanlaste plätserdisi, millest midagi aru ei saa.» See käis Goya kohta. Ta oli ostnud Pariisi vanakraamiturult kaks suurepärast albumit ja imetlenud kaua suure kunstniku maale. Pärast seda jagas ta kõik oma pildid ära, pintslid ja värvid aga kinkis Burgoses ühele poisile, kelle isa oli uksehoidjas majas, kus Stirlitz agentidega kokkusaamiseks konspiratiivkorterit pidas...

Kui Rolf Katrini juurde jõudis, oli päike alles hommikuses uduvines. Taevas oli värvitu ja kõrge nagu novembri lõpupäevadel, enne esimesi öökülmasid. Ainus, milles kevadet võis aimata, oli Varblaste meeletu sädin ja tuvide kurguhäälne kuugutamine . ..

«Heil Hitler!» tervitas Barbara püsti tõustes. «Meil just oli...»

Rolf katkestas teda:

«Jätke meid kahekesi.»

Barbara naeratav nägu muutus korrapealt kalgiks ja ametlikuks ning ta läks teise tuppa. Kui ta ukse avas, kuulis Katrin poja häält — laps oli nähtavasti just ärganud ja nõudis süüa.

«Lubage, ma söödan poisi ära,» palus Katrin, «muidu ei lase ta meil töötada.»

«Poiss võib oodata.»

«See ei ole võimalik. Teda tuleb sööta kindlatel kellaaegadel.»
«Hästi. Te söödate teda pärast seda, kui olete vastanud mu küsimusele.»
Uksele koputati.
«Meil on tegemist!» hüüdis Rolf.
Uks avanes ja lävel seisis Helmut, laps süles.
«Söögiaeg on käes,» ütles ta, «poiss nõuab süüa.»
«Küll ootab!» hüüdis Rolf. «Pange uks kinni!»
370
«Jah, aga...» tahtis Helmut midagi öelda, kuid Rolf läks kiiresti ukse juurde ja lõi selle hallipäise põrutada saanud esseslase nina all kinni.
«Nii. Me saime teada, et te tunnete residenti.»
«Ma juba ütlesin...»
«Tean teie ütlemisi. Olen neid lugenud ja magnetofonilindilt kuulnud. Need rahuldasid mind kuni tänase hommikuni. Tänasest hommikust peale aga need teie ütlemised mind enam ei rahulda.»
«Mis siis täna hommikul juhtus?»
«Juhtus nii mõndagi. Me ootasime, millal see juhtub, meil oli algusest peale kõik teada, oli vaja ainult tõendeid. Nüüd on need käes. Me ju ei saa arreteerida inimest, kui puuduvad süütõendid, faktid ja kas või kahe isiku tunnistused. Nüüd on asi niikaugel, et süütõendid on olemas.»
«Minu meelest olin ma kohe algusest peale nõus teiega...»
«Ärge vigurdage! Jutt ei ole teist! Te teate väga hästi, kellest ma räägin.»
«Ma ei tea, kellest on jutt. Ma väga palun teid, lubage, ma söödan lapse ära.»
«Enne ütlete mulle, kus ja millal te residendiga kohtusite, ja siis lähete poissi söötma.»
«Ma juba rääkisin sellele härrale, kes mu arreteeris, et ma ei tea ei residendi nime ega aadressi ja ei tunne ka teda ennast.»
«Kuulge,» käis Rolf peale, «ärge mängige lolli.»
Ta oli väga väsinud, sest ükski Mülleri lähem kaastööline polnud öö otsa maganud, otsides sektorite kaupa Stirlitzi autot. Valve oli pandud välja nii tema maja juurde kui ka konspiratiivkorteri juurde, kus praegu asus raadiojaam, kuid Stirlitz oli kadunud nagu vits vette. Sealjuures oli Müller keelanud Kaltenbrun-nerile ja seda enam Schellenbergile teatada, et Stirlitzit taga otsitakse. Seda partiid oli ta ise otsustanud mängida: ta mõistis, et see on väga keeruline partii. Müller teadis, et just Bormann on Rootsi, Šveitsi, Brasiilia ja variisikute kaudu isegi USA pankadesse kantud tohutute summade täieõiguslik peremees. Bormann ei unusta ei head ega halba. Kõik, mis on vähegi ühenduses Hitleriga, paneb ta kirja, kas või taskurätikule. Aga kui asi puudutab teda ennast, ei pane ta midagi kirja, vaid jätab selle igavesti meelde. Sellepärast mängiski gestaapo šeff ise Stirlitziga, kes oli Bormannile helistanud ja temaga kohtunud. Stirlitziga oleks kõik lihtne ja isegi ebahuvitav, kui poleks seda telefonikõnet Bormanniga ja nende kohtumisi. Ring oli sulgunud: Stirlitz — šiffer Bernis — vene radist. Ja sellel ringil oli võimas alusmüür — Bormann. Sellepärast polnudki gestaapo šeff ja tema lähemad kolleegid öö otsa maganud ja olid kogu jõust pingutanud, pannes välja püüniseid ja valmistudes otsustavaks kahevõitluseks.
«Ma ei räägi mitte midagi,» ütles Katrin. «Ma vaikin seni, kuni lubate last sööta.»
Ema loogika on vastupidine timuka loogikale. Kui Katrin poleks last nimetanud, oleks ta kibeda piinakarika ise tühjaks joonud. Kuid emainstinkti avaldus viis Rolfi mõttele, mida tal siia sõites polnud.
371
Ta teadis vene luurajate kangust ja teadis, et nad eelistavad reetmisele surma.
«Teate, mis,» ütles ta, «ärgem raisakem aega. Varsti korraldame vastastamise teie residendiga. Ta aimas sissekukkumist ja otsustas välismaale putkata, aga see ei läinud läbi. Ta

lootis oma autole,» Rolf puuris pilgu Katrini kaameks muutunud näkku, «tal on hea masin, kas pole? Aga ta eksis, meie autod pole halvemad, vaid paremad. Teie meid kogu selles saginas ei huvitagi. Meid huvitab resident Ja teie räägite tema kohta kõik ära. Kõik,» kordas ta. «Viimseni.»

«Mul ei ole midagi .rääkida.»

Siis läks Rolf akna juurde, lükkas selle lahti ja väristas õlgu. «Jälle külmetab,» ütles ta. «Millal see kevad küll ükskord kätte jõuab! Oleme kõik juba väsinud ootamast.» Ta sulges akna ja astus Katrini juurde: «Palun ulatage käed.»

Katrin sirutas käed ette ja tema randmetel klõpsatasid lukku käerauad.

«Ja jalad, palun,» ütles Rolf.

«Mida te tahate teha?» küsis Katrin. «Mis kavatsus teil on?» Rolf sulges jalarauad ta pahkluude ümber ja hüüdis: «Helmut! Barbara!»

Keegi ei vastanud. Ta lükkas ukse lahti ja hõikas uuesti: «Barbara! Helmut!»

Nad tulid jooksuga, sest olid harjunud Rolfi rahuliku hääletooniga, nüüd aga karjus ta hüsteeriliselt, falsetiga. Rolfu oli selleks ka põhjust. Müller oli käskinud täna, just täna venelase rääkima panna. Kui Stirlitz kätte saadakse, peab trumpäss Mülleril taskus olema.

«Tooge laps siia,» käsutas Rolf.

Helmut läks poisi järele; Rolf aga nihutas akna alla väikese laua, kus seisis kunstlilledega vaas, lükkas akna lahti ja ütles:

«Mitte asjata ei tuletanud ma teile meelde, et väljas on külm. Kui teie last ilma mähkmeteta ihualasti kolm või viis minutit sellel laual hoida, siis ta sureb. Nii et otsustage, mida te valite.»

«Te ei tee seda!» karjus Katrin toolil rabeldes. «Te ei tee seda! Tapke mind! Tapke! Tapke mind! Laps jätke rahule!»

«Jah, see on kaunis kole,» vastas Rolf. «Aga ma teen seda kõigi saksa emade nimel! Ma teen seda saksa laste nimel, kes pommide all hukkuvad.»

Katrin langes toolilt maha, veeretas end mööda põrandat Rolfi juurde ja anus:

«Teil on ju ometi ka süda sees! Mis te teete! Ma ei usu teid!»

«Kus laps on!» karjus Rolf. «Tooge ta siia, kurat võtaks!»

«Te olete ometi ema!» ütles Barbara. «Olge mõistlik ...»

Seda öeldes läbis teda värin, sest midagi niisugust polnud ta veel juhtunud nägema.

Helmut tuli tuppa, laps süles. Rolf võttis temalt poisi, pani lauale ja asus mähkmeid lahti harutama. Katrin hakkas kisendama — kohutavalt ja loomalikult.

«Noh!» röökis Rolf. «Te ei ole ema! Te olete tuim mõrtsukas! Noh!»

372

Poiss nuttis, väike suu solvumisest pärani.

«Noh!» karjus Rolf. «Ma ei hakka kolmeni lugema. Ma lihtsalt avan akna ja võtan lapsel teki pealt ära. Selge? Sina täidad oma kohust oma rahva ees, mina oma rahva ees!»

Äkki tundis Katrin, et tal on kuidagi kerge olla, kõik ümberringi hakkas helisema ja ta kaotas teadvuse.

Rolf istus lauaservale ja ütles:

«Helmut, võta poiss ära.»

Sõdur võttis lapse ja tahtis lahkuda, kuid Rolf peatas teda: «Ära mine kuhugi. Kohe ta toibub ja ma jätkan ... Barbara, palun tooge vett. Temale ja mulle. Ja südametilku.»

«Mitu tilka ma talle panen?»

«Mitte talle, vaid minule!»

«Hästi. Kui palju?»

«Kust mina tean?! Kümme. Või kolmkümmend ...»

Rolf kükitas Katrini kõrvale ja lõi talle vastu põski. «Kaua see neil kestab?» küsis Rolf Helmutilt. «Kui kaua see teie emal oleks võinud kesta?»

«Jah. . . Minu emal... Need lurjused tahavad oma käed puhtad hoida, jälkused käsivad minul ära teha.. . Andke tikku, palun.»
«Ma ei suitseta.»
«Barbara!» hüüdis Rolf. «Võtke tikud ka ühes!»
Barbara tõi kaks klaasi vett. Rolf jõi sogase, sinaka veega klaasi tühjaks, krimpsutas nägu ja ütles: «Ptüi, kui vastik.»
Rolf läitis sigareti, kükitas Katrini kõrvale ja kergitas ta laugu. Talle vaatas vastu pärani silmaava.
«Ega ta surnud ei ole?» küsis ta. «Barbara, tulge vaadake.» Barbara pööras Katrini pead. «Ei. Ta hingab.»
«Tehke temaga midagi. Aega on vähe. Seal oodatakse.»
Barbara hakkas Katrini põski patsutama — ettevaatlikult ja masseerides. Siis rüüpas klaasist lonksu ja purskas Katrinile külma vett näkku. Katrin ohkas sügavalt ja ta nägu tõmbles paar korda. Poiss karjus ikka veel südantlõhestavalt.
«Võtke temaga ometi midagi ette!» palus Rolf. «Võimatu on seda kisa kuulata.»
«Ta tahab süüa.»
«Mis te korrutate üht ja sama nagu papagoi?! Arvate, et teil üksi on süda sees!»
Poiss karjus, nii et hing oli kinni jäämas — kisa tungis luust ja lihast läbi. Lapse nägu läks siniseks, silmalaud punsusid ja huuled tõmbusid valgeks.
«Minge minema!» vehkis Rolf, ja Helmut lahkus.
Kui Helmut last ära viis, tuli Katrin teadvusele. Poiss nuttis kusagil lähedal, aga toas oli soe, tähendab, Rolf polnud akent avanud.
«Tuleks parem surm,» mõtles Katrin ahastuses. «See oleks pääsemine. Kõigile... Pisikesele, Justasele ja mulle. Minu jaoks on see kõige parem väljapääs ...»
373
Rolf ütles:
«Minu arvates tuli ta meelemärkusele.»
Barbara laskus uuesti Katrini ette põlvili ja kergitas kahe 'sõrmega ta lauge. Katrin vaatas Barbarale otsa ja ta laud võbisesid. «Jah,» vastas Barbara.
Katrin proovis minestust teeselda, kuid nägu reetis ta: näkku ilmusid uuesti elumärgid, mis tema tahtele ei allunud, sest kõrvaltoas nuttis poiss.
«Aitab tembutamisest,» ütles Rolf.
«Minestus minestuseks, aga nüüd hakkate naiste vigureid tegema. Ei lähe läbi. Et te oma nina meeste töösse olete toppinud, siis hookuspookused siin ei päästa. Noh! Tehke silmad lahti!»
Katrin ei liigutanud end ega avanud silmi.
«Hea küll,» ütles Rolf. «Jätke ta rahule, Barbara. Ma ju näen, et ta mind kuuleb. Kohe kutsun Helmuti ja avan akna, küll ta siis silmad lahti teeb, aga on juba hilja.»
Katrin hakkas nutma.
«Noh?» küsis Rolf. «Kas mõtlesite järele?»
Ta tõstis Katrini põrandalt üles ja pani ta toolile istuma.
«Kas hakkate rääkima?»
«Ma pean mõtlema.»
«Ma aitan teid,» ütles Rolf. «Et te end äraandjana ei tunneks.»
Ta võttis taskust Stirlitzi foto ja näitas seda Katrinile, nii et Barbara standartenführeri nägu ei näinud.
«Noh? On selge? Mis mõtet on teil vaikida? Kas hakkame rääkima?»
Katrin ei öelnud midagi.
«Kas hakkad rääkima?!» röögatas Rolf ja põrutas rusikaga vastu lauda, nii et kunstlilledega vaas hüppas. «Kaua ma ootan?! Helmut!»

Helmut astus tuppa, laps süles. Katrin sirutas end poisi poole, aga Rolf kiskus imiku Helmuti käest ära ja avas akna. Katrin sööstis Rolfi poole, aga kukkus maha ja hakkas meeleheitlikult kisendama. Rolf karjus midagi vastu — ja siis kostsid kaks lasku.

XXXVIII. MONSIGNORE CADICELLI, VATIKAN

Kallis sõber!

Ma mõistan ja kiidan sügavalt heaks, et paavsti õukond, kes natsidega võitlemise päevil nii suurt mehisust on ilmutanud, uurib nüüd tähelepanelikult kõiki võimalusi, kuidas aidata inimkonnal selles maises ilmas kõigile nii vajalikku rahu saavutada.

Ma mõistan, millistel motiividel Te nii skeptiliselt suhtusite nendesse tagasihoidlikesse ettepanekutesse, mis kindral Karl Wolff esitas. Te elasite üle fašistliku okupatsiooni. Te nägite oma silmaga seda kisendavat ülekohut, mida tegid praegustele rahu-otsijaile, kindral Wolff iie otseselt alluvad SS-i mehed. Seepärast sain aru, et Te asusite mitte niivõrd äraootavale, kuivõrd ilmselt eitavale seisukohale: ei tohi usaldada inimest, kelle üks käsi teeb
374
kurja ja teine otsib head. Kõhklemist ja kahestatust, mis inimese kui jumalalapse juures on mõistetavad, ei saa kuidagi õigustada tegelase puhul, kes määrab poliitikat ja kellel on armees või riigis võimu.

Kuid pärast Vatikani keeldumist on kindral Wolff edusamme teinud. Siin Bernis kohtus ta mister Dullesega. Meile saabunud andmed lubavad teha järelduse, et Wolffi ja Dullese läbirääkimised edenevad üpris hästi.

Püüdke mõista minu olukorda: kui ma uuesti härra Dullest kindral Wolff iga kontaktide jätkamise eest hoiatan, võib meie sõpradel Ameerikas tekkida ebaõige ettekujutus meie käitumise motiividest. Kaugeltki alati ei mõista riikliku poliitikaga tegelevad inimesed jumalasulaste poliitikat.

Pole nähtavasti mõtet hakata härra Dullesele rääkima kindral Wolffi salakavalusest ja neist kuritegudest, mis natsid tema käsul meie kauni Itaalia pinnal toime on pannud. Esiteks, kellel on silmad, see nähku, ja teiseks ei sobi meil kui jumalasulastel hakata oma kannatusi esile tõstma. Me teadsime, mille peale me oma teed valides välja läheme.

Olukord tundus mulle raske ja väljapääsmatu, kuni Berni saabus eile pastor Schlag. Te peaksite mäletama seda õilsat inimest, kes alati on rahu kalliks pidanud. Enne 1933. aastat, kui väljasõit Saksamaalt polnud seotud nende poliitiliste raskustega, mis tekkisid pärast Hitleri võimuletulekut, käis ta korduvalt Šveitsis, Vatikanis ja Suurbritannias.

Nagu pastor Schlag ise ütleb, saabus ta siia selleks, et uurida peatse ja õiglase rahu sõlmimise reaalseid võimalusi. Ta ütleb, et teda saatsid siia inimesed, kellele teeb muret, et kahe niivõrd vastandliku tegelase nagu Wolff ja Dulles seisukohad tulevase rahu küsimustes hakkavad lähenema.

Oma missiooni näeb pastor Schlag selles, et Wolffi ja Dullese edasiste läbirääkimiste võimalus ära hoida» sest ta on sügavalt veendunud, et Wolff ei taotle sugugi rahu sõlmimist, vaid ainult sondeerib pinda natside režiimi säilitamiseks, saades vastutasuks teatud mööndusi nendelt, kellele praegu kuulub Saksamaal reaalne võim — SS-ilt.

Ta näeb oma missiooni ka selles, et viia liitlaste esindajatega kontakti inimesed, kes tal eluga riskides aitasid Saksamaalt siia jõuda. Inimesed, keda ta ütleb esindavat, pidavat oma edasilükkamatuks kohuseks saavutada kõige selle likvideerimine, mis oli ja võib ka tulevikus olla seotud SS-i ja NSDAP-ga.

Paluksin Teie nõusolekut avameelseteks kõnelusteks pastor Schlagiga. Tõenäoliselt tasuks talle praegu Bernis toimuva kohta ulatuslikumat informatsiooni anda.

Kuni ma meie siirust pastorile reaalselt ei tõesta, on raske oodata, et ta räägiks meiega avameelselt ja teataks täielikud andmed oma mõttekaaslaste kohta, kes Saksamaal tema märguannet ootavad.
Ma kaldun arvama, et tema mõttekaaslased Saksamaal pole
375
sugugi nii võimsad, kui me seda tahaksime. Pastor Schlag pole kunagi olnud poliitik, ta on alati olnud aus hingekarjane. Kuid pilku tulevikku pöörates näen ma selles tohutut kasu, et pastor, jumalasulane, oli see puhas ja üllas inimene, kes eluga riskides ja natsismiga kompromissile minemata rahu otsis.
Ilmselt aitab see Jumala lapse ja tema sulase kodanikumehisuse üllas eeskuju sakslasi bolševismist päästa, kui piinatud saksa rahvas peab valima oma tuleviku. Hitler sundis saksa rahvast Vatikanile selja pöörama, kuid nii või teisiti pöördub saksa rahvas tagasi püha ristiusu rüppe, ja pastor Schlag — või helge mälestus temast — aitab meie hingekarjastel tulevikus kanda oma valgust sinna, kus kunagi oli natsliku pimeduse riik.
Ootan Teie vastust kõige lähemal ajal.
Teie Norelli.»
Dulles sai Strateegilise Luure Agentuuri šefilt Donovanilt korralduse anda Wolffiga peetavatele läbirääkimistele koondnimetuseks «Crossword». Läbirääkimiste kiirendamiseks saadeti neist osa võtma kaks kindralit, Briti feldmarssal Alexanderi luure ülem Airey ja ameeriklane Lemnitzer.
Šveitsis ühes vaikses tänavas variisikute kaudu üüritud väikeses korteris ootas neid Allan Dulles. Siin pidasidki nad kaks päeva nõu, koostades SS-obergruppenführer Karl Wolffiga läbirääkimiste jätkamise ühist platvormi.
«Meil on vähe aega,» ütles Dulles, «ja palju tööd. Liitlaste seisukoht peab olema täpne ja läbimõeldud.»
«Inglise—Ameerika liitlaste,» sõnas kindral Airey pooleldi küsivalt, pooleldi kinnitavalt.
«Inglise—Ameerika või Ameerika—Inglise, antud juhul on see formaalne termin, mis asja sisu ei muuda,» vastas Dulles.
Nii langes esmakordselt kogu sõjaaja jooksul mõistest «liitlased» välja üks sõna — «Nõukogude». Ja «Inglise—Nõukogude—Ameerika liitlaste» asemel tekkis Bernis uus termin: «Inglise—Ameerika liitlased».

XXXIX. 13. 03. 1945 (KELL 10.31)

Eismann tuli Mülleri juurde ümber riietumata. Ta säärikud olid porised ja frentš läbimärg. Pastor Schlagi õde otsides oli Eismann vihma käes kaua mööda Neustadti lartsinud. Toimikus näidatud aadressil Schlagi õde ei olnud. Eismann läks gestaapo kohalikku osakonda, aga ka seal ei teatud Schlagi sugulastest midagi.
Naabrid, tõsi küll, ütlesid talle, et olid mõni päev tagasi öösel automürinat kuulnud. Aga kes sõitis, missuguse autoga ja mis proua Annast ja tema lastest pärast seda oli saanud, sellest ei teadnud keegi midagi.
Müller naeratas Eismanni nähes. Obersturmbannführeri ära kuulanud, ei lausunud ta sõnagi. Ta võttis vaid seifist mapi ja selle vahelt paberilehe.
«Mis sellega teha?» küsis ta paberit Eismannile ulatades.
376
See oli Eismanni raport, kus ta oli kinnitanud oma täielikku usaldust standartenführer Stirlitzi vastu.
Eismann vaikis kaua ja ohkas siis raskelt. «Olgu me kõik kolmekordselt neetud!»
«Nii on õigem jah,» nõustus Müller ja pani raporti mapi vahele tagasi. «See on teile hea õppetund, kamraad.»
«Mida ma siis pean tegema, teile uue raporti kirjutama?»

«Milleks? Pole vaja...»

«Kuid ma pean oma kohuseks endisest arvamusest lahti öelda.»

«Kas see on siis ilus?» küsis Müller. «Oma arvamusest lahtiütlemisel on alati halb maik man.»

«Mis mul siis tuleb teha?»

«Uskuda, et ma teie eelmist raportit käiku ei anna. Muud midagi. Ja tööd edasi teha. Ja võtta teadmiseks, et teil tuleb varsti Prahasse sõita. Tagasi tulles näete võib-olla nii pastorit kui ka oma ustavat, sõpra, kellega te Smolenskis pommirahe all lamasite. Aga nüüd minge. Ja ärge laske nina norgu. Vastuluure töötaja peab tundma teravamalt kui keegi teine, et meie ajal ei tohi kedagi usaldada — vahel isegi mitte ennast. Mind, olgu öeldud, võib usaldada...»

Ettenähtud ajal konspiratiivkorterisse minnes oli Pleischner endiselt ülevas meeleolus. Töö edenes, ta väljus toast ainult selleks, et pisut einestada. Kõik elas temas rõõmsas lootuses, et Hitleril on peagi lõpp. Pleischner ostis nüüd kõiki ajalehti ja temal kui analüütikul, ajalootundjal, polnud raske tulevikku ette näha. Temas võitlesid kaks tunnet. Pleischner mõistis, millised katsumused tema kaasmaalastele pärast sõda osaks langevad, aga ta mõistis ka seda, et parem see traagiline puhastus kui Hitleri võit. Ta oli alati arvanud, et fašismi võit tähendaks tsivilisatsiooni hukku ja viiks lõpuks rahvuse mandumisele. Rooma riik langes barbarite löökide all sellepärast, et tahtis end muust maailmast kõrgemale seada. Võidud võõrsil köitsid muistseid valitsejaid niivõrd, et nad unustasid nii oma orjade tumma rahulolematuse kui ka autasudest ilma jäänud õukondlaste nurina ja kaunist tulevikust unistavate mõtlejate ning filosoofide alatise rahulolematuse. Ilmsete vaenlaste üle saavutatud võidud võimaldasid keisritel, vaaraodel, tribüünidel, türannidel ja konsulitel endid veenda, et kui juba võõrad maad nende löökide all on langenud, siis oma nurisevate alamatega on sootuks kergem toime tulla. Seejuures jätsid nad kahe silma vahele, et inimestel, keda aja jooksul oleks tulnud maha suruda, teenisid sõjaväes vennad, lapsed ja ka lihtsalt tuttavad. See valitsejate ja alamate lahutamine kätkes endas progressi elemente, millele Pleischner enda tarvis andis nimeks «tsivilisatsiooni pärm». Ta mõistis, et Hitler tahtis korraldada kuratliku eksperimendi: Saksamaa võit maailma üle pidi andma käegakatsutavaid ainelisi hüvesid igale sakslasele, olenemata tema ühiskondlikust seisundist. Hitler tahtis teha kõik sakslased maailmavalitsejateks ja ülejäänud inimesed nende alamaiks. See tähendab, ta tahtis välistada «tsivilisatsiooni pärmi» tekkimist, igatahes lähemas tulevikus. Hitleri võidu korral

377

oleks sakslastest saanud täiesti militaristlik rahvus; kõik teised rahvad oleks Hitler relvituks teinud ja riiklikest organisatsioonidest ilma jätnud, ning siis olnuks vallutatud rahvaste iga mässukatse nurjumisele määratud: relvastatud sakslaste organisatsiooniga saanuks võistelda ainult teine niisama võimas rahvuslik organisatsioon.

... Pleischner vaatas kella. Tal oli veel aega. Väikeses kohvikus, vihmamärgade aknaklaaside taga istusid lapsed ja sõid jäätist. Ilmselt olid nad siin koos õpetajaga.

«Ma mõtlen Reich'i kategooriates,» naeratas Pleischner endamisi, märgates laua otsas istumas noort meest, kes koos lastega naeris. «Ainult meil töötavad õpetajatena naised, sest kõik sõjaväeteenistuseks kõlbulikud mehed on rindel. Naine võib olla lohutaja, aga mitte kasvataja. Tulevikuks peab lapse ette valmistama mees. See välistab lastel tarbetud illusioonid, sest pole midagi halastamatumat kui laste illusioonide kokkupõrge täiskasvanute reaalsusega ...»

Ta astus kohvikusse, istus nurgalauda ja tellis portsjoni puuvilja-jäätist. Lapsed naersid õpetaja naljade üle. Ta rääkis nendega kui võrdsetega, laskumata sealjuures laste tasemele, vaid vastupidi, neid peenetundeliselt ja taktiliselt enda tasemele upitades.

Pleischner mäletas Reich'i kooli drilli, hüsteerilisust ja hirmu õpetaja ees ning mõtles: «Kuidas ma saan Saksamaa võitu soovida, kui natsid võidu korral oma kombed ka siia toovad ja lastest väikesed sõdurid saavad? Siin pakutakse neile sõjamängude asemel sporti ja

tikkimistundide asemel kasvatatakse tüdrukutes armasust muusika vastu. Kui siia tuleks Hitler, istuksid lapsed laua ääres vaikides ja õgiksid silmadega oma kasvatajat, tõenäoliselt kasvatajannat, ei kõnniks tänaval parves, vaid marsiksid rivis ja tervitaksid üksteist idiootliku hüüatusega «Heil Hitler!». Küllap on väga hirmus isamaale kaotust soovida, kuid siiski soovin ma Saksamaale peatset lüüasaamist ...»
Aegamisi sõi Pleischner jäätise ära ja kuulas naeratades laste jutuvada. Õpetaja küsis:
«Kas täname selle toreda kohviku peremeest, kes andis meile sooja ulualust ja külma jäätist? Kas laulame talle oma laulu?»
«Jaa!» vastasid lapsed.
«Panen hääletusele! Kes on vastu?»
«Mina,» ütles punasejuukseline, tedretähniline ja suurte siniste silmadega tüdruk. «Mina olen vastu.»
«Mispärast?»
Sel ajal kohvikuuks avanes ja vihmamantlilt veepiisku maha rapsides astus sisse pikakasvuline siniste silmadega hiiglane — konspiratiivkorteri peremees. Tal oli kaasas kõhn, kärmete liigutustega tõmmunahaline tugev mees, kellel oli väljendusrikas, kõrgete põse-sarnadega võimukas nägu. Pleischner pidi püsti kargama, aga talle meenus pika käsk: «Ma tunnen teid ise ära.»
Uuesti asus Pleischner laste juttu kuulatades lehte lugema.
«Räägi, miks sa vastu oled?» küsis õpetaja tüdrukult. «Oma seisukohta tuleb osata kaitsta. Võib-olla on sinul õigus ja meil ei ole. Aita siis meid.»
378
«Ema ütleb, et pärast jäätise söömist ei tohi laulda,» ütles tüdruk, «kurk võib haigeks jääda.»
«Emal on suurelt osalt õigus. Muidugi, kui me tänaval valjusti laulma või kisama hakkame, võib kurk haigeks jääda. Kuid siin... Ei, arvan, et siin kurguga midagi hirmsat ei juhtu. Aga sa võid ka vait olla, me ei pane seda sulle pahaks.»
Ja õpetaja alustas esimesena lõbusat tirooli laulukest. Kohviku-peremees tuli leti tagant välja ja plaksutas lastele. Nad lahkusid käratsedes kohvikust ja Pleischner vaatas neile mõtlikult järele.
«Kus ma seda tõmmut meest näinud olen,» turgatas talle äkki pähe. «Võib-olla laagris? Ei... Mitte seal. Aga ta tuleb tuttav ette.
Kangesti tuttav.»
Nähtavasti silmitses ta tõmmunahalist liiga teraselt, sest mees märkas seda ja naeratas, ja selle naeratuse järgi tundis Pleischner ta ära, justkui oleks filmikaadrit näinud, ta kuulis isegi mehe häält: «Ja las kirjutab alla kohustusele — olla alati koos füüreriga! Alati! Et tal pärast poleks võimalust näpuga meie peale näidata ja öelda: «Nemad on süüdi, mina seisin kõrval!» Praegu ei tohi keegi kõrval seista! Ustavus või surm — niisugune on koonduslaagrist vabanenud sakslase valikuvõimalus.» See oli teisel sõja-aastal. Ta kutsuti gestaaposse järjekordsele vestlusele — professorid kutsuti välja kord aastas, enamasti kevadel. Siis oligi see väike tõmmu mees kabinetti tulnud, kuulanud pealt tema kõnelust mundris gestaapolasega, kellega Pleischner eelmisedki korrad oli vestelnud, ja öelnud siis tigedalt ja hüsteeriliselt need mällu sööbinud sõnad. Pärast oli ta venna juurde läinud. Vend oli siis veel peaarst ja keegi poleks osanud arvata, et ta aasta pärast sureb. «See on nende harilik komme,» oli vend öelnud. «Nad on hüsteerilised pimesikud ja arvavad tõemeeli, et kui sunnivad sind ustavusdeklaratsioonile alla kirjutama, siis osutavad sulle sellega suurt au ...»
Pleischner tundis, kuidas ta käed värisema hakkavad. Ta ei teadnud, mida teha. Kas pikakasvuline konspiratiivkorteri peremees kõrvale kutsuda ja teda hoiatada; või minna tänavale ja vaadata, kas nad kõnnivad koos minema või lähevad lahku; või minna kohe praegu konspiratiivkorterisse ja hoiatada sinna jäänud meest — ta oli seal olles veel kellegi häält kuulnud —, et see paneks aknale hoiatusslg-naali.

«Stopp!» käis Pleischneril äkki läbi pea. Aga mis oli aknal, kui ma esimest korda sinna läksin? Seal oli ju lill, millest Stirlitz mulle rääkis. Või ei olnud? Ei, see pole võimalik, miks see seltsimees siis nüüd .... Ei, jälle algab hüsteeriahoog! Stopp! Tuleb end kätte võtta. Stopp.»
Pleischneri poole vaatamata astus pikk koos väikese tõmmu mehega kohvikust välja. Pleischner ulatas peremehele oma viimase paberraha, peremees ei saanud seda vahetada ja läks vastasärisse. Kui ta rahaga tagasi jõudis ja Pleischneri ukseni saatis, oli tänav tühi, konspiratiivkorteri pikka peremeest ja väikest tõmmut polnud enam näha.
«Võib-olla on ta nagu Stirlitz?» mõtles Pleischner. «Võib-olla

mängib tema samasugust osa — võitleb natside ridades natside vastu?»
See mõte rahustas teda pisut. Pleischner lähenes majale, kus «sus konspiratiivkorter, ja heitis pilgu aknale. Ta nägi pikka ja mustajuukselist omavahel millestki rääkimas. Aknalaual paistis lopsakas lilleõis — sissekukkumise signaal. Vene luuraja oli ilmselt aru saanud, et teda jälgitakse, ja jõudnud hoiatuse välja panna. Gestaapolased ei saanudki teada, mis see lill tähendab, kas «kõik on korras» või «sissekukkumine». Aga olles kindel, et venelane jälitamisest ei tea, jätsid nad kõik nii nagu oli, ja et Pleischner esimest korda hajameelsusest lillele tähelepanu pööramata tuppa astus, arvasid gestaapolased, et konspiratiivkorteriga on kõik korras.
Mehed aknal silmasid Pleischnerit ja pikk noogutas talle naeratades. Esimest korda nägi Pleischner ta näol naeratust ja see aitas kõike mõista. Ta naeratas vastu ja hakkas üle tee minema, arvates, et siis nad teda ülevalt ei näe ja ta pääseb põgenema. Kuid selja taha vaadates märkas ta saja meetri kaugusel kaht meest, kes äkki hoolega vaateaknaid jäid silmitsema.
Pleischner tundis, kuidas tal põlved nõrgaks läksid.
«Kui hakkaks karjuma? Kutsuks appi? Need mehed jõuavad enne kohale. Ma tean, et nad mind jälgivad. Stirlitz rääkis, kuidas inimese võib magama panna või vastutusvõimetuks tunnistada.»
Kõige suurema ohu korral, kui inimene veel võitlustahet pole kaotanud, muutub tähelepanu eriti teravaks ja aju hakkab täispin-gega tööle. Trepikojas, kust Pleischner üleeile oli sisse allunud, nägi ta vastasukse aknast paistmas sinist lumepilvist taevalappi.
«Sealt pääseb hoovi,» mõistis ta. «Ma pean sisse minema.»
Värisevi jalu astus Pleischner trepikotta, tardunud naeratus tuhakarva näol.
Pleischner sulges enda järel eesukse ja tormas tagaukse poole, mis viis hoovi. Ta lükkas ust ja taipas, et see on lukus. Veel kord surus ta õlaga kõigest jõust — uks ei andnud järele. Pleischner tõukas veel kord, kuid uks oli lukus, ja väikesest aknast — läbi selle oligi ta taevast näinud — ei mahtunud välja ronima.
«Lõpuks pole see mingi seiklusfilm,» mõtles ta äkki väsinult ja ükskõikselt, ennast nagu kõrvalt vaadates, «prillidega vanapapi hakkab ukseaknast välja pugema, jääb sinna rippu ja ta tiritakse jalgupidi tagasi alla.»
Pleischner läks ühe trepivahe kõrgemale, kuid aken, kust võinuks alla hüpata, avanes tühjale ja väiksele tänavale, mida mööda tulid aeglasel sammul need kaks kaabuga meest, kes nüüd enam vaateaknaid ei vaadanud, vaid jälgisid tähelepanelikult ust, kust Pleischner sisse oli tulnud. Ta jooksis veel ühe trepivahe kõrgemale: hoovipoolne aken oli vineeriga kinni löödud.
«See on kõige hirmsam, kui nad mu alasti võtavad ja suhu vaatavad — siis tunned end putukana. Vanas Roomas tapeti lihtsalt ära — kaunis ja aus antiikaeg. Need siin aga tahavad sind kas ümber kasvatada või enne võlla tõmbamist jalge alla tallata. Muidugi ei kannata ma neid piinu välja. Kui ma esimest korda nende käes olin,

polnud mul midagi varjata, aga ikkagi ei kannatanud ma välja ja ütlesin, mis nad tahtsid, ja panin kõik kirja, mis nad nõudsid. Siis olin ma noorem. Kui nad mind nüüd piinama hakkavad, ei pea ma vastu ja reedan venna mälestuse. Aga venna mälestuse reetmine on sama mis surm. Nii et parem on lahkuda ilma reetmata.»
Ta peatus ühe ukse juures, millel oli nimesilt: «Dr. jur. Franz Ulm».
«Annan uksekella,» mõtles äkki Pleischner. «Ja ütlen sellele Ulmile, et mul on südamega pahasti. Käed on mul jääkülmad ja näost olen kindlasti kaame. Kutsugu arst välja. Lasku mind maha inimeste silma all, siis jõuan veel midagi hüüdagi.»
Pleischner vajutas kellanuppu. Ta kuulis, kuidas kell seespool pikalt helises.
«Kui Ulm küsib, kus ma elan?» mõtles ta. «Aga mis sellest! Andku mind siinse politsei kätte. Hitleril on varsti lõpp, siis võin öelda, kes ma olen ja kust tulin.»
Ta helistas veel kord, kuid keegi ei tulnud avama.
«See Ulm istub praegu kohvikus ja sööb jäätist. Krõbedate vahvlitega maitsvat maasikajäätist,» mõtles Pleischner kuidagi eemalolevalt. «Ja loeb ajalehte, ja minuga pole tal mingit pistmist.»
Pleischner jooksis veel ühe trepivahe ülespoole, et helistada selle ukse taga, mis oli konspiratiivkorteri vastas. Kuid pikk blondiin konspiratiivkorteri peremees avas ukse ja ütles trepimademele astudes:
«Te eksisite numbriga, seltsimees. Selles trepikojas elame ainult meie ja Ulm, kelle ukse taga te helistasite, kõik teised on sõidus.»
Pleischner seisis suures kasimata trepikojas akna juures.
«Poolik käsikiri jäi lauale. Kirjutamine edenes kenasti. Kui ma siia poleks sõitnud, oleksin Berliinis edasi kirjutanud. Hiljem, kui kõik möödas, oleksin selle raamatuks kokku pannud. Kuid nüüd? Keegi ei saa mu käekirjast arugi.»
Jalad ees, hüppas Pleischner aknast välja. Ta tahtis karjuda, aga ei saanud, sest niipea kui keha tühjusse sööstis, ütles süda üles.

XL. OMAD ISEKESKIS?

Kui Müllerile teatati, et Stirlitz sammub mööda RSHA koridori oma kabineti poole, sattus ta hetkeks segadusse. Ta oli kindel, et Stirlitz kusagil mujal kinni võetakse. Ta ei osanud endale seletada, miks, aga ta oli kogu aeg tundnud, et see asi korda läheb. Tõsi,. Müller teadis, kus ta vea tegi, ta mäletas, kuidas ta lõhkise peaga Hohltoffi nähes käitunud oli. Stirlitz sai muidugi kõigest aru ja sellepärast põgeneski. Aga see, et ta nüüd Riigi Julgeoleku Peaametisse ilmus ja siin rahulikult tuttavaid tervitades mööda koridori kõndis, tekitas Mülleris hämmeldust ja usk oma plaani õnnestumisse lõi kõikuma.
Stirlitzi arvestus oli lihtne: vastase segadusse ajamine tähendab poolt võitu. Ta oli veendunud, et kokkupõrge Mülleriga kujuneb keeruliseks, sest Hohltoff oli tema operatsioonis füüsikutega puudutanud kõige hellemaid kohti. Aga süüdistuse formuleerimiseks polnud Hohltoff
381
küllalt ette valmistatud, ja iga punkti, milleni ta pigem intuitiivselt kui teadlikult välja jõudis, võis ümber lükata või vähemasti kahtpidi tõlgendada. Stirlitz mäletas kõnelust Schellenbergiga füüreri sünnipäevale pühendatud pidulikul õhtul. Pärast Himmleri kõnet oli kontsert ja seejärel läksid kõik suurde saali, kus olid kaetud lauad. Reichsführer jõi nagu ikka seltersit ja tema alluvad limpsisid konjakit. Siis oligi Stirlitz Schellenbergile öelnud, kui tobedalt Mülleri mehed kuu aja eest arreteeritud füüsikuga asju ajavad.
«Olgu kuidas on, aga ma käisin siiski matemaatika-füüsikateadus-konnas,» oli ta öelnud. «Ei taha seda meenutada, sest pidin ennast äärepealt impotentseks õppima, aga fakt jääb faktiks. Ja pealegi on Rungel tutvusi, ta õppis ja töötas ookeani taga. On parem, kui me selle asja ise käsile võtame, tõsijutt.»

Ta pani idee Schellenbergis idanema ja rääkis selle peale mõned anekdoodid, nii et Schellenberg naerda lagistas. Hiljem olid nad akna all omavahel arutanud, kuidas edeneb operatsioon, mille Schellenberg oma alluvatele, sealhulgas ka Stirlitzile ülesandeks oli teinud. Tegemist oli suure pettemanöövriga, millega taheti liitlaste vahele kiilu lüüa. Juba siis oli Stirlitz märganud, kuidas Schellenberg tasa ja targu, iga sammu hoolikalt läbi mõeldes, lääneliitlaste suhteid Kremliga ära rikkuda püüab. Kusjuures pealöögi suunas ta alati Kremli vastu. Muide, Schellenbergi eestvõttel varustati Saksa väeosi Atlandi vallil Inglise automaatidega. Neid relvi ostsid sakslased erapooletute riikide kaudu ja vedasid läbi Prantsusmaa, ilma et oleks silmas pidanud ettevaatusabinõusid, mis seda laadi veosed harilikul! ette nägid. Kui partisanid-kommunistid Saksa ladudest mõned Inglise relvad kätte olid saanud, anti käskkiri, milles relvaladude lohaka valvamise eest ähvardati maha lasta. Käskkirja paljundati suures tiraažis ja partisanide otsimisega tegelevad Schellenbergi agendid leidsid võimaluse selle üks eksemplar makiide kätte sokutada. Kogu lugu oli meisterlikult lavastatud. Nende «salajaste» andmete alusel võis järeldada, et lääneliitlased ei kavatsegi Prantsusmaale või Hollandisse dessanti teha, sest miks siis muidu oma relvi vaenlasele müüakse? Schellenberg oli Stirlitzi töö heaks kiitnud, sest just Stirlitz tegeles selle küsimuse organisatsioonilise küljega. Tookord polnud luure šeff kabinetist lahkunud, Schellenberg ootas Kremlis plahvatust, Stalini, Churchilli ja Roosevelti koalitsiooni krahhi. Stirlitz töötas käsi rüppe panemata, tema ettepanekud pälvisid Schellenbergi täieliku heakskiidu. Kuid midagi ei juhtunud. Operatsiooni algusest peale oli Stirlitz Moskvat sellest informeerinud ja teatanud, et London pole natsidele kunagi relvi müünud ja et kogu see plaan on algusest lõpuni peen ja kaugemaid eesmärke silmaspidav pettemanöövér.
Füüreri sünnipäeval Schellenbergiga rääkides oli Stirlitz sihilikult füüsik Runge teemast kergelt üle libisenud ja põhiliselt Kremliga mängitud mängu läbikukkumist arutanud. Ta teadis, et Schellenberg kui sündinud luuraja ja professionaal võib unustada küll üksikasjad, kuid ei lase silmist kõige tähtsamaid momente, rääkigu ta siis kellega tahes, kas või oma aednikuga. Schellenberg oli võrdne vastane ja strateegia küsimustes oli teda väga raske kui mitte võimatu üle trumbata.
382
Kuid Schellenbergi jälgides oli Stirlitz pannud kõrva taha huvitava detaili: oma töötajate asjalikke ettepanekuid Schellenberg algul nagu ei märganudki ja viis jutu mujale. Alles päevade, nädalate või isegi kuude möödudes lisas ta sellele ettepanekule oma vaatenurga ja tuli siis välja sama ideega, aga nüüd oli see juba tema idee, tema poolt väljapakutud, läbimõeldud ja plaanitsetud operatsioon. Seejuures andis ta mõnele muuseas tehtud ettepanekule niisuguse sädeluse, seostas selle nii osavalt Saksa riigi ees seisvate küsimuste kompleksiga, et kellelgi ei tulnud mõttessegi teda plagiaadis kahtlustada Stirlitz oli õigesti arvestanud.
«Standartenführer,» oli Schellenberg talle kahe nädala pärast öelnud, «ilmselt kujuneb tehniline üleolek maailma ajaloos määravaks, eriti pärast seda, kui teadlased on aatomituuma saladustesse tunginud. Ma arvan, et teadusemehed on seda, mõistnud, kuid poliitikud pole esialgu nii kaugele jõudnud. Me saame veel oma silmaga näha, kuidas poliitiku elukutse minetab selle tähenduse, millega me üheksateistkümne sajandi vältel harjunud oleme. Poliitikale hakkab tulevikku dikteerima teadus. Mõista tuleviku eesliinile jõudnud teadusemeeste algmotiive, osata näha, kes neid mehi otsingutele innus- . tab, see ei ole tänase päeva, õieti mitte niivõrd tänase päeva, kuivõrd kaugema tuleviku ülesanne. Seepärast tuleb teil arreteeritud füüsikuga tegelema hakata. Olen ta nime unustanud ...» , Stirlitz mõistis, et see oli kontroll. Schellenberg tahtis kindlaks teha, kas Stirlitz kui asjatundja taipab, millest see monoloog tingitud on ja kes selle idee omal ajal serveeris. Stirlitz pidas vajaliku pausi, silmitsedes keskendunult oma käsi, ja vaatas siis brigadeführerile arusaamatuses otsa. Nii

pääses ta Runge juurde. Nii nurjas ta sakslaste reaalse võimaluse — kui Runge oleks võitnud — juba 1944. aasta lõpul tõsiselt tuumarelva looma asuda.
Muide, pärast paljusid Rungega veedetud päevi oli ta jõudnud veendumusele, et saatus ise ei lasknud Saksamaal uut relva saada. Pärast Stalingradi lahingut keeldus Hitler kaitsealaseid teaduslikke uurimusi finantseerimast, kui teadlased talle nendest kahe, maksimaalselt kolme kuuga reaalset praktilist kasu ei lubanud.
Himmler, tõsi küll, tundis tuumarelva vastu huvi ja asutas Sõja-teaduslike Uurimuste Ühendfondi, kuid Göring, kes vastutas teaduslike uurimistööde eest Saksamaal, nõutas Himmleri fondi enda käsutusse. Seega asusid geniaalsed Saksa füüsikud väljaspool juhtkonna vaatevälja, seda enam, et ühelgi Saksamaa juhil, välja arvatud Speer ja Schacht, polnud kõrgemat haridust.
Nüüd pidi Stirlitz võitma järgmise etapi. Ta pidi tõestama, et tal oli selles asjas õigus. Ta kaalus oma positsiooni — see oli tugev. Ta peab võitma Mülleri ja võidab.
Oma kabinetti Stirlitz ei läinudki. Mülleri ooteruumis ütles ta Soholtzile:
«Kulla mees, küsige oma šefilt, missugused on korraldused. Kas ta võtab mu kohe vastu või saab pool tunnikest magada?»
«Ma lähen küsin,» vastas Scholtz ja kadus ukse taha. Ta oli ära paar minutit. «Kuidas ise soovite,» ütles ta välja tulles. «Šeff on nõus
383
teid kohe vastu võtma, aga võib jutuajamise ka õhtuni edasi lükata.»
«Komplitseeritud variant,» mõtles Stirlitz. «Tahab teada, kuhu ma lähen. Pole mõtet venitada, nagunii otsustatakse partii saatus tunni või kõige rohkem kahe jooksul. Isegi juhul, kui on vaja Schumanni instituudist eksperdid kohale kutsuda.»
«Kuidas teie soovitate, nii ka teen,» vastas Stirlitz. «Kardan, et ta läheb õhtul ülemuste juurde ja mul tuleb hommikuni oodata. On ju loogiline?»
«On küll,» nõustus Scholtz.
«Nii et käin kohe ära?»
Scholtz lükkas ukse lahti ja ütles:
«Palun, standartenführer.»
Mülleri juures oli pime. Obergruppenführer istus väikese laua ääres tugitoolis ja kuulas BBC-st Saksa-vastast propagandasaadet. Mülleril oli süles kaust ja ta uuris tähelepanelikult dokumente, aegajalt lainepikkust reguleerides. Ta näis väsinud, musta frentši krae-nööp oli lahti ja lae all rippus tubakasuits nagu pilv kuristikus.
«Tere hommikust,» ütles Müller. «Nii vara ma teid ausalt öelda ei oodanud.»
«Mina jälle kartsin, et saan hilinemise pärast peapesu.»
«Kõik te kardate vanalt Müllerilt peapesu saada,. . Olen ma kellelegi peapesu teinud? Ma olen hea vanapapi, kelle kohta ilmaasjata kuuldusi levitatakse. Teie ilus šeff on minust tuhat korda tigedam. Ainult et tema on ülikoolis õppinud naeratama ja prantsuse keelt rääkima. Mina aga ei tea siiaajani, kas õuna tuleb noaga lõigata või niisama hammustada, nagu mul kodus tehakse.»
Müller ohkas, tõusis siis püsti, pani frentšikrae kinni ja ütles:
«Läki.»
Märganud Stirlitzi imestunud pilku, lausus ta naeratades: «Mul on teile üllatus.»
Nad väljusid kabinetist ja Müller heitis Scholtzile: «Me nähtavasti tuleme tagasi...»
«Aga ma ei jõudnud veel autot tellida.»
«Ega me ei sõidagi kuhugi.»
Töntsil sammul astus Müller trepist alla keldrisse. Seal olid paar kongi eriti tähtsatele kurjategijatele. Keldrisse laskuva trepi juures seisid kolm SS-last.
Müller võttis tagataskust oma Walteri ja ulatas valvuritele.

Stirlitz vaatas küsivalt Müllerile ja too noogutas. Stirlitz ulatas ka oma parabellumi ja valvur pistis selle taskusse. Müller võttis valvurite laualt õuna ja ütles:
«Ilma kingituseta ei kõlba minna. Isegi kui me mõlemad pooldame vabaarmastust, kus puuduvad igasugused kohustused, tuleb endiste sõprade juurde minnes kingitus kaasa võtta.»
Stirlitz sundis end naeratama. Ta mõistis, millele Müller vihjas. Kord olid Mülleri mehed püüdnud värvata Lõuna-Ameerika diplomaati. Nad olid näidanud talle mitut fotot, kus diplomaat oli pildistatud voodis blondi näitsikuga, kelle Mülleri mehed olid talle sokutanud. Talle öeldi: «Emb-kumb, kas saadame need fotod teie naisele,

või hakkate meid abistama.» Diplomaat oli kaua aega fotosid uurinud ja siis küsinud: «Kas ma saaks temaga veel kord voodisse minna? Me naisega jumaldame pornograafiat.» See juhtus varsti pärast seda, kui Himmler oli andnud käsu pidada eriliselt silmas Saksa luurajate perekonnaelu, mispeale Stirlitz oli ühmanud: «Tuleb pooldada vabaarmastust, kus puuduvad igasugused kohustused, siis ei saa inimest lollustega õnge võtta.» Ja kui talle räägiti sellest juhtumist diplomaadiga, oli Stirlitz öelnud: «Leidke mulle niisugune naine, kellele meeldib pornograafia, ja ma annan talle otsekohe oma käe ja südame. Aga ma arvan, et peruulane trumpas teid üle. Ta kartis oma naist kohutaval kombel, aga ei näidanud välja ja mängis nagu tõeline näitleja, ja teie jäite uskuma. Teie ju ka kardaksite oma naist, eks ole? Aga mind õnge ei võta, mina kardan ainult iseennast, sest mul pole kellegi ees mingeid kohustusi. Ainult üks asi on sandisti, pole kedagi, kes vanglasse pakki tooks.»
7. kongi ukse juures jäi Müller seisma. Ta vaatas kaua uksesilmast sisse, andis siis valvurile märku ja see avas raske ukse. Müller läks esimesena sisse. Stirlitz järgnes talle. Valvur jäi ukse juurde.
Kong oli tühi.

... Himmler helistas Kaltenbrunnerile ja palus, et SS-gruppen-führer Krügerile saadetaks Prahasse füüreri salajase käskkirja projekt.
«Muidu laseb Prahaga samuti mööda nagu Krakoviga. Ja tutvuge ka ise käskkirjaga — see on füüreri mehisuse ja geniaalsuse musternäide.»
«Sisu: Saksamaa territooriumil asuvate objektide purustamisest.
Võitlus meie rahva olemasolu eest sunnib kasutama ka Saksamaa territooriumil kõiki vahendeid, mis võivad nõrgestada vaenlase võitlusvõimet ja pidurdada tema edasiliikumist. On vaja kasutada kõiki võimalusi, et otseselt või kaudselt vaenlase lahingu-võimsusele maksimaalset kahju tekitada. Oleks ekslik arvata, et pärast kaotatud alade tagasisaamist võib enne taandumist terveks jäänud või mõneks ajaks rivist väljaviidud ühendusteid, side-vahendeid, tööstus- ja kommunaalettevõtteid uuesti kasutada. Taganemisel jätab vaenlane meile ainult paljaks põletatud maa ega arvesta elanike vajadusi.
Seepärast käsin:
1.Kõik Saksamaa territooriumil asuvad ühendusteed, sidevahendid, tööstus- ja kommunaalettevõtted, samuti materiaalsed varud, mida vaenlane võib mingil määral kasutada, kuuluvad viivitamatult või lühikese aja jooksul hävitamisele.
2.Hävitamise eest vastutavad: kõigi sõjaliste objektide osas (kaasa arvatud teerajatised ja sidevahendid) juhtivad sõjaväeins-tantsid, kõigi tööstus- ja kommunaalettevõtete, samuti igasuguste materiaalsete varude osas gauleiterid ja riiklikud kaitse

komissarid. Sõjavägi peab gauleiteritele ja riiklikele kaitsekomissaridele nende ülesannete täitmisel vajalikku abi andma.
3. Käesolev käskkiri teha viivitamatult teatavaks , kõigile komandöridele. Kõik antud käskkirjale vastukäivad korraldused kaotavad kehtivuse.
, Hitler.»

XLI. 13. 03. 1945 (KELL 11.09)

«Täiesti loogiline,» ütles Müller, olles Stirlitzi ära kuulanud. «Teie seisukoht füüsik Runge suhtes on kõigutamatu. Pidage mind oma liitlaseks.»
«Kas saba, mis te Rootsi diplomaadi mustale «Horchile» järele panite, oli selle asjaga seotud?»
«Te siis panite tähele, et teil on saba taga? Kas te tunnetate hästi ohtu?»
«Iga tobu minu asemel oleks märganud, et tal on saba taga. Mis ohusse puutub, siis mis ohtu võib olla oma kodus? Iseasi, kui oleksin välismaal.»
«Kas teil pea ei valuta?»
«Muredest?» naeratas Stirlitz.
«Vererõhust,» tõstis Müller vasaku käe ja hakkas kukalt masseerima.
«Tal oli vaja kella vaadata. Ta ootab midagi,» taipas Stirlitz. «Ta poleks seda janti ette võtnud, kui tal mingit trumpi varuks poleks. Kes see võiks olla? Pastor? Pleischner? Katrin?»
«Soovitan teile joogide hingamisharjutusi.»
«Mul ei ole sellesse usku ... Aga näidake pealegi.»
«Pange vasak käsi kuklale. Ei, ainult sõrmed. Ja parem käsi pikuti pealaele. Nii. Nüüd hakake mõlema käega korraga pead masseerima. Silmad pange kinni.»
«Mina panen silmad kinni, aga teie koksate mulle vastu pead nagu Hohltoff ile.»
«Kui teete mulle ettepaneku kodumaad reeta, siis küll. Obergruppenführer, te vaatasite vargsi kella, see on teil seitse minutit järel. Mulle meeldib mängida lahtiste kaartidega — oma inimestega igatahes küll.»
«Hm. Olen alati kahetsenud, et te minu aparaadis ei tööta. Oleksin teid juba ammu oma asetäitjaks teinud.»
«Ma poleks nõustunud.»
«Miks?»
«Te olete armukade. Nagu truu armastav naine. See on kõige hirmsam armukadeduse variant. Nii-öelda türanlik armukadedus.»
«Õige. Seda türanlikku armukadedust võib muidugi nimetada ka teisiti: hoolitsuseks oma kaaslaste eest.»
Müller vaatas uuesti kella. Nüüd juba avalikult. «Esmaklassiline professionaal,» märkis Müller endamisi. «See taipab kõike mitte sõnadest, vaid žestidest ja meeleolust. Tubli mees. Kui ta meie vastu

töötab, siis ei söandaks ma üles lugeda kahju, mis ta Saksa riigile on
teinud.»
«Olgu,» jätkas Müller, «mängime siis pealegi lahtiste kaartidega. Kohe, kamraad, üks hetk ...»
Ta tõusis ja tõukas massiivse ukse lahti. Soomuskattele vaatamata avanes see kergelt, ainult ühe näpuga lükates. Müller palus valvurit, kes ajaviiteks tikuga küünealuseid puhastas:
«Helistage Scholtzile ja küsige, kas tal uudiseid on.»
Müller oli lootnud, et kahe-kolme tunniga on Rolf venelanna rääkima pannud. Ta tuuakse siia ja siis tuleb vastastamine. Kui jaa, siis jaa, kui ei, siis ei. Fakti kontrollimine on vastuluuraja kohus. Ka Stirlitzi ülekuulamise partituuri oli ta küllaltki täpselt koostanud: nii kui Rolf-venelannaga valmis saab, lööb Müller oma trumbid lauda, jälgib Stirlitzi käitumist ja seejärel seab ta pianistiga silm silma vastu.
«Otsekohe,» tuli Müller kongi tagasi. «Ma ootan üht teadet...»
Stirlitz kehitas õlgu:
«Miks mind siia oli vaja tuua?»

«Siin on rahulikum. Kui kõik nii läheb, nagu mina tahan, läheme koos tagasi ja kõik saavad teada, et ajasime siin teiega minu ametkonna asju.»
«Kas minu šeff ka teada saab?»
«Kelle armukadedust te kardate, kas tema või minu oma?»
«Mis teie arvate?»
«Mulle meeldib, et te valite rünnaku.»
Tuli valvur ja teatas:
«Scholtz palus öelda, et seal keegi ei vasta.»
Müller ajas huuled imestunult torusse ja mõtles: «Nähtavasti on ette helistamata välja sõitnud. Minu kanal võis kinni olla ja ta hakkas tulema, et aega kokku hoida. Väga hea. Tähendab, kümne-viieteistkümne minuti pärast toob Rolf ta siia.»
«Hea küll,» kordas Müller. «Kuidas see piiblis oligi: aeg on korjata kive ja aeg on neid visata.»
«Te olete koolis jumalasõnaga pahuksis olnud,» vastas Stirlitz. «Koguja raamatus on öeldud: «Aeg on kive laiali visata, ja aeg on kive koguda; aeg on kaelustada; ja aeg on kaelustamisest eemal olla.»»
Müller küsis:
«Kas olete oma hoolealuse pastoriga kõvasti piiblit uurinud?»
«Olen piiblit sageli lugenud. Et vaenlast võita, tuleb tema ideoloogiat tunda, on ju nii? Võitluse ajal õppima hakata tähendab kaotada.»
«Kas nad tõesti on pastori välismaal kinni võtnud? Väga võimalik. Kuigi jaama tagasi sõites ei kohanud ma ühtki autot. Aga nad võisid enne mind kohal olla ja kordonis passida. Ja nüüd — ajaliselt see klapib — on nad teel Berliini. Nii. Tähendab, nõuan kohest vastastamist oma šefiga. Ainult rünnata. Mitte ühelgi juhul kaitsesse asuda. Aga kui Müller küsib, kus on agent Klaus? Kodus laual peab olema tema kiri. Liiga läbipaistev alibi, aga kes võis arvata, et sündmused
387
nad just pastori jälile viivad? Klausi lugu nõuab veel tõestamist. Kuid aeg töötab minu kasuks.»
Müller võttis aeglaselt rinnataskust sinise ümbriku.
«Lõppude lõpuks on mu töö tehtud,» jätkas Stirlitz oma mõttelõnga. «Lollpea, ta mõtleb, et hüpnotiseerib mind oma aeglusega ja ma hakkan vingerdama. Jumal temaga. Pastor võib rääkima hakata, aga see pole nii hirmus. Kõige tähtsam on, ei Pleischner teatas meie omadele Katrini sissekukkumisest ja sellest, et Wolff läbirääkimisi alustas või on alustamas. Kui ma vahele jään, peavad meie omad kõik edasise ise korraldama, nüüd nad teavad, mis suunas tegutseda. Minu šifrit Müller ei tea, seda ei tea keegi peale minu ja Keskuse ülema. Minu käest nad šifrit kätte ei saa, selles olen kindel.»
«Vaadake,» sõnas Müller ja võttis taskust kolm daktülogrammi, «missugune huvitav värk tuleb välja. Need sõrmejäljed,» ta nihutas Stirlitzi ette esimese foto, «leidsime sellelt klaasilt, kuhu te vett valasite, et õnnetule, rumalale ja kergeusklikule Hohltoffile juua anda. Need siin,» Müller viskas lauale teise foto otsekui trumbi kaardipakist, «me leidsime ... Mis te arvate ... Kustkohast?»
«Minu sõrmejälgi võib leida Hollandist,» ütles Stirlitz, «Madriidist, Torinost, Ankarast.»
«Ja kust veel?»
«Ma võin meelde tuletada, aga selleks kulub vähemalt viisteist tundi ja me jääme mitte ainult lõunasöögist, vaid ka õhtusöögist ilma.»
«Pole viga. Ma olen valmis nälgima. Muide, teie joogid peavad nälga üheks koiga tõhusamaks ravimiks... Noh, kas tuli meelde?»
«Kui ma olen arreteeritud ja te'küsitlete mind ametlikult, hakkan teie küsimustele vastama kui arreteeritu. Kui ma ei ole arreteeritud, siis ma teile vastama ei hakka.»

«Ei hakka,» ahvis Müller. «Ei hakka.»

Ta vaatas kella. Kui Rolf sisse astuks, alustaks ta raadiojaamast, aga Rolf hilines ja seepärast ütles Müller;

«Palun püüdke piinliku täpsusega taastada — soovitav minutite kaupa —, mida te tegite pärast telefonikõnet sidekeskusest, kus viibimine on kõigile kategooriliselt keelatud?!»

«Kolmandad sõrmejäljed on tal veel välja käimata,» mõtles Stirlitz. «Järelikult on tal veel midagi. Järelikult tuleb lüüa kohe, et ta enesekindlust kõigutada.»

«Pärast sidekeskuses käimist — mehed tuleks lohakuse eest kohtu alla anda, nad jätsid võtme ukse ette ja lidusid nagu jänesed varjendisse — kohtusin parteikaaslase Bormanniga. Vestlesime üle tunni. Millest meil juttu oli, seda ma teile loomulikult ei ütle.»

«Pidage piiri, Stirlitz, pidage piiri... Ma olen teist siiski vanem — nii auastmelt kui aastatelt.»

«Oma vastusega andis ta mõista, et ma pole arreteeritud,» tegi Stirlitz järelduse. «Ja kui nii, siis süütõendeid neil ei ole, aga nad ootavad neid — ka minult. Tähendab, mul on veel šanss.»

«Palun vabandust, obergruppenführer.»

388

«Sedasi on juba parem. Niisiis, millest te Bormanniga rääkisite? Parteikaaslase Bormanniga?»

«Sellele küsimusele saan vastata ainult tema juuresolekul — palun mõistke mind õigesti.»

«Kui te vastaksite mulle ilma tema kohalolekuta, siis võib-olla ei pruugiks teil vastata kolmandale küsimusele ...»

Müller vaatas veel kord kella. Rolf peaks praegu trepist alla tulema; Müller oli alati arvanud, et ta tunnetab üllatavalt hästi aega.

«Olen valmis vastama teie kolmandale küsimusele, kui see ei puuduta Saksa riigi ja füüreri huve, vaid mind isiklikult.»

«See puudutab teid isiklikult. Minu mehed leidsid need sõrmejäljed vene radisti kohvrilt. Ja sellele küsimusele on teil kõige raskem vastata.»

«Miks? Sellele küsimusele on mul just nimelt kerge vastata. Vaatasin radisti kohvrit üle Rolfi kabinetis. Ta võib seda kinnitada.» «Ta juba kinnitas seda.» «Milles on siis asi?»

«Asi on selles, et teie sõrmejäljed fikseeriti gestaapo kohalikus osakonnas juba enne seda, kui kohver meie juurde toodi.»

«Kas viga on välistatud?»

«Välistatud.»

«Aga juhuslikkus?»

«See on võimalik. Ainult tõestatud juhuslikkus. Berliinlaste kodudes on kindlasti mitukümmend miljonit kohvrit. Miks leiti teie sõrmejäljed just sellelt kohvrilt, kus vene naisradist oma majapidamist hoidis? Kuidas seda seletada?»

«Hm... Seda on tõesti raske kui mitte võimatu seletada. Mina teie asemel ei usuks ühtki seletust. Ma mõistan teid, obergruppenführer. Ma mõistan teid...»

«Ma tahaksin väga saada teilt tõestatud vastust, Stirlitz, ausõna, tunnen teie vastu sümpaatiat.»

«Ma usun seda.»

«Kohe toob Rolf venelanna siia ja ma olen kindel, et ta aitab meil selgusele jõuda, kus te selle kohvri «ära tembeldasite».»

«Venelanna?» kehitas Stirlitz õlgu. «Kas see, kelle ma hospidalist ära tõin? Mul on absoluutne nägemismälu. Kui oleksin teda varem kohanud, oleks nägu mulle meelde jäänud. Ei, tema meid ei aita.»

«Ta aitab meid,» väitis Müller. «Ja veel aitab meid ...» ta hakkas uuesti rinnataskust midagi otsima, «näete see ... Bernist.».

Müller näitas šifreeringut, mille Stirlitz oli Pleischneriga Berni saatnud.

«See on sissekukkumine,» mõistis Stirlitz. «See on krahh. Ma olin idioot. Pleischner on kas argpüks, käpard või provokaator.»

«Nii et mõelge järele, Stirlitz.» Müller tõusis vaevaliselt püsti ja väljus aeglaselt kongist.
Kui uks pehmelt sulgus, tundis Stirlitz endas samasugust tühjust nagu oli mitu korda varemgi tundnud. Talle paistis, et ei seisa enam jalul, keha tundus võõras, ebareaalne, samal ajal kui kõik ümbritsevad esemed veel reljeefsemateks ja nurgelisemateks muutusid (hil-
389
jem teda hämmastas, kui palju nurki suutis ta niisugustel puhkudel leida, ja see imelik võime tegi talle nalja), ja veel nägi ta täpselt eri värvide kokkupuutejooni ning isegi seda, kus üks või teine värv domineerivaks muutus. Esimest korda oli ta seda tundnud 1940. aasta hilissügisel Tokios. Ta läks Saksa saatkonna SD residendiga mööda Marinouchi tänavat, kui põrkas Tokio panga lähedal kokku oma ammuse tuttavaga Vladivostokist — vastuluure ohvitseri Volja Pimezoviga. Käed embuseks laiali, tormas ta otse üle tee tema poole (venelane on igal pool venelane: kõigega harjub, ainult liikluseeskirjadest ei pea kinni, ikka läheb vales kohas üle tee), pillas maha mapi ja hõikas:
«Maksimuška, kulla veli!»
Vladivostokis olid nad teie peal olnud, ja veider oli mõelda, et Pimezov on üldse suuteline austava Maksim Maksimovitši asemel talle Maksimuška ütlema. Stirlitz oli tähele pannud, et vene inimesel on omadus pidada välismaal rahvuskaaslast seltsimeheks ja tuttavat, isegi juhututtavat, südamesõbraks, sellepärast sõitis ta nii vastumeelselt Pariisi, kus oli palju venelasi, ja Istanbuli, ometi tuli tal mõlemas linnas kaunis tihti käia. Kohtumisel Pimezoviga teeskles Stirlitz põlastavat nõutust ja tõrjus Volja nimetissõrme halvustava liigutusega eemale: Pimezov oli nagu puuga pähe saanud, naeratas alandlikult ja eemaldus, ning Stirlitz pani tähele, kui määrdunud oli ta särgikrae (täpsed värvid — valge, halli ja peaaegu päris musta — joonistas ta pärast hotelli jõudmist eksperimendi nj^ttes paberile ja oli valmis kihla vedama, et ta polnud seda fotoaparaadist halvemini teinud; kahju ainult, et polnud kellegagi kihla vedada). Just pärast seda kohtumist Tokios oli ta hakanud arstidele kurtma, et nägemine halveneb. Pool aastat hiljem olid tal juba varjutatud klaasidega prillid: arstid olid leidnud, et tal on kroonilisest üleväsimusest tekkinud vasaku silma limaskesta põletik. Ta teadis, et prillid, eriti siis, kui klaasid on tumedad, muudavad inimese nägu vahel otse tundmatuseni, kuid kohe pärast Tokio intsidenti polnud arukas prille kandma hakata, Sellele eelnes pooleaastane ettevalmistus. Selle aja jooksul oli Vene salateenistus Tokios muidugi väga tähelepanelikult jälginud, kas keegi sakslastest Pimezovi vastu huvi tundma ei hakka. Seda ei juhtunud. Nähtavasti oli SD ohvitser pidanud kulunud kingade ja musta särgiga allakäinud Vene emigranti objektiks, kes ei vääri tõsist tähelepanu.
Teist korda oli ta samasugust tühjuse ja ebareaalsuse tunnet kogenud neljakümne teisel aastal Minskis. Tookord kuulus ta Himmleri saatjaskonda ja käis koos reichsführeriga Nõukogude sõjavangide koonduslaagreid inspekteerimas. Vene vangid lamasid maapinnal — elavad surnutega segi. Need olid skeletid, elus skeletid. Stirlitz kõndis Himmleri kõrval ja tal oli kogu aeg tahtmine võtta oma «Walter» ja lasta see näpitsprillidega mehe tedretähnilisse näkku tühjaks. Et sellele kiusatusele oli füüsiliselt täiesti võimalik järele anda, tõmbus Stirlitz üleni külmaks ning tundis magusat õndsust. «Aga mis saab pärast?» suutis ta endalt siiski küsida. «Selle lojuse asemele pannakse keegi teine ja tugevdatakse ihukaitset. Muud midagi.» Ja siis, enne
390
seda, kui ta kiusatusest võitu sai, tundis ta oma keha kergeks ja võõraks muutuvat. Nagu saatanlikku viirastust oli ta tõrjunud endast eemale mällu sööbinud Himmleri näo värvifotot: põskedel ja meelekohtadel olid tedretähed kollased ja laialivalguvad, vasaku kõrva juures pruunid, kaelal aga mustade vistrike sarnased. Alles aasta pärast suutis ta selle nägemuse üle esimest korda naerda...

Stirlitz sundis end vedruna pingule tõmbuma ja lihaste värisedes seisis minut aega paigal. Ta tundis, kuidas veri näkku valgus ja silmist rohelisi sädemeid lõi.
«Niiviisi,» ütles ta endale. «Iseennast tuleb tunda, üleni ja tervenisti nagu rusikat. Sellest hoolimata, et seinte värvimiseks on siin kasutatud kolme värvi — halli, sinist ja valget.
Ja iseendalegi ootamatult nakkas ta naerma. Lihtsalt nende värvide pärast. «Olgu nad neetud. Jumal tänatud, et Müller ära läks. Müller tegi rumalasti, et mulle järelemõtlemiseks aega andis. Kui vestluskaaslast tõsiseks vastaseks pead, ei tohi kunagi järelemõtlemise aega anda. Tähendab, sul endal, Müller, ei jookse ka ots otsaga kokku.»

... Müller võttis Rolfi ja Barbara mõrvapaika sõites kaasa oma kõige paremad salapolitseinikud — vanamehed, kellega oli kahekümnendatel aastatel püüdnud nii bandiite kui ka Hitleri natsionaalsotsialiste ja Thälmanni ning Brandleri kommuniste. Neid mehi kasutas ta ainult erakorralistel juhtudel. Et nad nina liialt püsti ei ajaks, siis gestaaposse Müller neid tööle ei võtnud. Gestaapos lootis iga uurija ekspertide, agentide ja magnetofonide abile. Müller aga oli Capeki austaja: sellel kirjanikul ajasid salapolitseinikud läbi omaenda pea ja kogemustega.
«Kas midagi ei ole?» küsis Müller. «Mitte mingeid jälgi?»
«Mitte keda kuraditki,» vastas halli juukseline mullakarva näoga vanamees. Müller oli ta nime unustanud, aga sellele vaatamata olid nad 1926. aastast sina peal. «Paistab olevat samasugune mõrv, nagu sa Münchenis uurisid.»
«EgonstraBel?»
«Jah. Minu mäletamise järgi oli see majas number üheksa.»
«Kaheksa. Ta tegi nad vagaseks paarisnumbriga majas.»
«On sul alles meelespidamine!»
«Kas sinu mälu on sandimaks läinud?»
«Ma joon joodi.»
«Aga mina joon viina.»
«Sina oled kindral, sina võid viina juua. Kust meie selle raha võtame?»
«Võta altkäemaksu,» ühmas Müller.
«Ja siis satun sinu kõrilõikajate käppade vahele? Ei, parem joon joodi.»
«Lase käia,» lõi Müller käega. «Joo oma joodi. Ausalt öeldes vahetaksin viina heameelega sinu joodi vastu.»
391
«Kas mahv on kõva?» Müller vastas:
«Esialgu jah. Aga varsti lõpeb täitsa otsa. Mis me nüüd teeme, ah?
Kas meil tõesti mingit jälge ei ole?»
«Lase oma laboratooriumis vaadata neid kuule, millega see paarike vagaseks tehti.»
«Seda muidugi,» nõustus Müller. «See asi vaadatakse kindla peale järele, ära muretse.» Tuppa astus teine vanamees, nihutas tooli Mülleri kõrvale ja võttis istet.
«Püha kurat,» mõtles Müller teda vaadates, «ta ju värvib juukseid. Täitsa kindel, tal on juuksed värvitud.»
«Noh?» küsis Müller. «Mis uudist, Günther?»
«Üht-teist on.»
«Kuule, millega sa juukseid värvid?»
«Hennaga. Mul pole need karvad ei hallid ega mustad, mingisugused kirjud, no aga Ilse on surnud. Noortele jälle meeldivad noored sõdurid, mitte minusugused vanad salapolitseinikud ... Kuule, vanaeit, kes elab siin vastas, teispool tänavat, nägi tund aega tagasi üht naist ja sõdurit. Naisel oli laps süles ja paistis, et tal oli kibekiire.»
«Mis sõduril seljas oli?»
«Munder muidugi.»

«Ma saan aru, et ta ei olnud aluspükste väel. Kas tal oli must munder?»
«No muidugi must. Rohelise mundriga mehi te ju valvuriteks ei pane.»
«Missuguse autoga nad ära sõitsid?»
«Bussiga.»
Müller tõusis imestusest püsti. «Kuidas bussiga?»
«Lihtsalt läksid seitsmeteistkümnenda bussi peale.»
«Kuhu poole nad sõitsid?»
«Sinna,» näitas Günther. «Lääne poole.»
Müller kargas uuesti püsti, haaras telefonitoru, valis kiiresti numbri jä ütles:
«Scholtz! Kähku! Esiteks saada patrullid seitsmeteistkümnendale bussiliinile! Pianist ja valvur. Mis? Kust mina tean, mis ta nimi on! Tehke kindlaks! Teiseks, avage tema kohta otsekohe toimik: kes ta on, kust tulnud, kus on omaksed. Kogu teenistuskäik — otsekohe siia, minu kätte. Kui selgub, et ta kas või kordki on olnud neis paigus kus Stirlitz, teatage kohe! Ja pange valve Stirlitzi maja juurde.»

Müller istus ukse juures toolil. Gestaapo eksperdid ja fotograafid olid juba lahkunud. Ta oli jäänud üksi vanameestega, kes üksteise võidu vanu aegu meelde tuletasid.
«Ma kaotasin,» otsustas Müller endamisi, olles vanade semude lobisemisest maha rahunenud, «aga mul on varuks Bern. Seal on asi muidugi keerulisem — võõras politsei ja võõras piirivalve. Kuid ühest trumbist, ilmselt trumpässast olen ilma. Nad jooksid bussi peale,

tähendab, see polnud ettekavatsetud operatsioon. Ei, operatsioonist on absurdne mõeldagi. Venelased muidugi on omade päästmiseks kõigeks valmis, aga tappa mitu inimest selleks, et püüda, ainult püüda vabastada pianist — see on ebatõenäoline. Kuigi teisest küljest pidid nad taipama, et laps on tema Achilleuse kand. Ehk sellepärast läksidki niisuguse riski peale välja? Ei, mis ma jampsin. Polnud mingit ettekavatsetud riski. Ta istus bussi, kena risk küll... See on idiotism, aga mitte risk.»
Ta võttis uuesti telefonitoru:
«Siin Müller. Teatage politseinikele kõigil metrooliinidel, et otsitakse taga sülelapsega naist. Andke naise isikukirjeldus ja öelge, et ta on varas ja mõrtsukas, las võtavad kinni. Kui eksikombel rohkem naisi kinni peavad, kui vaja, annan neile andeks. Ärge ainult seda maha magagu, keda mina ootan.»

Stirlitz koputas kongiuksele: nende tundide jooksul, mis ta siin oli viibinud, oli valvurit nähtavasti vahetatud, sest nüüd seisis endise punaselõustalise noormehe asemel lävel Siegfried Beiker. Stirlitz oli temaga mitu korda koos tennist mänginud.
«Tervist, Siggi,» ütles Stirlitz muiates, «kena paik kohtumiseks, kas pole?»
«Miks te mind nõudsite, number seitse?» küsis Beiker väga rahulikult, pisut kumeda häälega.
«Tal on alati olnud aeglane reaktsioon,» meenus Stirlitzile. «Vasaku käega lõi ta hästi, aga jäi alati veidi hiljaks. Sellepärast Türgi pressiatašeele kaotasimegi.»
«Kas ma olen tõesti nii muutunud?» küsis Stirlitz ja katsus mehaaniliselt põski: tal oli habe teist päeva ajamata ja harjas võrdlemisi pikk, aga torkima hakkas see alles õhtuti — ta oli harjutanud end kaks korda päevas raseerima.
«Miks te mind nõudsite, number seitse?» kordas Siegfried.
«Oled sa hulluks läinud või?»
«Vait!» käratas Beiker ja lõi raske ukse kinni.
Stirlitz muigas ja istus betoonpõrandasse kruvitud metalltaburetile. «Kui ma talle inglise reketi kinkisin, tulid talle isegi pisarad silma. Kõigil löömameestel ja lurjustel on kohe nutt varuks. See on neil seda sorti hüsteeria,» mõtles Stirlitz. «Nõrgad inimesed harilikult karjuvad

või sõimavad, aga löömamehed vesistavad. Ei, nõrgad pole õige sõna. Õigem oleks öelda head inimesed. Ja ainult kõige tugevamad oskavad end talitseda.»

Kui nad esimest korda Siegfriediga obergruppenführer Pohli vastu mängisid (Pohl oli enne sõda õppinud tennist mängima, et kaalust maha võtta), oli Beiker Stirlitzile sosistanud:

«Kas kaotame nulliga või paneme moe pärast vastu ka?»

«Ära jama,» vastas Stirlitz. «Sport on sport.»

Siegfried oli Pohli ees pugema hakanud. Ta tahtis obergruppen-führerile kangesti meeldida. Kuid Pohl käratas talle:

«Ega ma teile mõni nukk ei ole! Suvatsege mängida minuga nagu võistlejaga, aga mitte nagu rumala lapsega!»

Siegfried hakkas ehmatusest Pohli mööda väljakut nii jooksutama, et Pohl marru läks, reketi käest viskas ja väljakult lahkus. Beiker oli näost kaameks tõmbunud ja Stirlitz märkas, kuidas ta käed värisesid.

«Ma poleks kunagi arvanud, et vanglates töötavad nii närvilised mehed,» oli Stirlitz öelnud. «Midagi pole lahti, kulla sõber, mitte kõige vähematki. Võta dušši, kogu ennast ja mine koju, ülehomme ütlen sulle, mida teha.»

Siegfried lahkus, Stirlitz aga otsis Pohli üles ja nad tegid kenasti viis setti. Pohl oli läbimärg, kuid Stirlitz mängis temaga kui võrdsega, peale tükkimata ja aupaklikult pikki eestkäepalle lüües. Pohl sai sellest väga hästi aru, kuid Stirlitzi irooniliselt heatahtlik, tõeliselt sportlikust demokratismist kantud mängumaneer meeldis talle. Pohl palus, et Stirlitz mängiks temaga paar kuud.

«See oleks liiga ränk karistus,» hakkas Stirlitz naerma ja et see tal nii heasüdamlikult välja oli tulnud, naeris ka Pohl kaasa. «Ärge minu loikami peale pahandage, ta kardab kindraleid ja suhtub teisse hardusega. Me hakkame teiega mängima kordamööda, muidu kaotan kvalifikatsiooni.»

Pärast seda, kui Stirlitz järgmise mängu eel Pohlile Siegfriedi esitles, hakkas Siegfried oma paarilisse suhtuma suure lugupidamisega ja püüdis sellest peale igal sobival juhul Stirlitzile mingit teenet osutada. Kas jooksis pärast mängu õlle järele või kinkis imepärase täitesulepea (ilmselt arreteeritult ära võetud), või tõi kimlil värskeid lilli. Ükskord oli ta, muidugi jälle kogemata, Stirlitzi oma sünnipärase pedantse nürimeelsusega sisse vedanud. Stirlitzi vastaseks võistlustel oli hispaanlane. See oli liberaalselt meelestatud tubli noormees, kuid Schellenbergil oli temaga üks vastik asi plaanis ja selleks palus ta oma mehi spordikomitees, et hispaanlane pandaks mängima Stirlitziga. Muidugi esitleti Stirlitzit talle välisministeeriumi töötajana, kuid pärast mängu lõppu jooksis Stirlitzi juurde Siegfried ja pahvatas: «Õnnitlen võidu puhul, standartenführer! SS tuleb alati võitjaks!»

Stirlitzile ei valmistanud operatsiooni nurjumine kuigivõrd muret, kuid Siegfried taheti peavahti panna ja SS-ist välja arvata. Uuesti läks Stirlitz talle appi, seekord juba taltsaks tehtud Pohli kaudu, ja päästis ta. Järgmisel päeval pärast seda sõitis Siegfriedi isa — pika-kasvuline, kõhn, siniste lapsesilmadega vanamees — tema poole, kaasas kingitus: hea Düreri koopia.

«Meie perekond ei unusta kunagi heategu,» ütles ta. «Me kõik oleme igaveseks teie teenrid, härra Stirlitz. Minu poeg ja mina ei suuda teid iialgi ära tänada, aga kui teil peaks mõnes tüütus ja ärritavas igapäevases pisiasjas abi tarvis olema, peame suureks auks täita iga teie palve.»

Sellest peale sõitis vanamees igal suvel Stirlitzi juurde ja hoolitses tema aia, eriti Jaapanist toodud rooside eest.

«õnnetu loom,» mõtles Stirlitz äkki Siegfriedist, «teda ei saa isegi milleski süüdistada. Kõik inimesed on jumala ees võrdsed, nii vist

kinnitas mu sõber pastor. Aga asi pole nii lihtne. Selleks et võrdsus maailmas võidule pääseks, tuleb enne väga täpselt kokku leppida: sugugi mitte kõik inimesed ei ole jumala ees võrdsed. On inimesi, kes on inimesed, ja on inimesi, kes on loomad. Süüdistada neid selles ei saa. Ja loota silmapilksele ümberkasvatamisele pole mitte ainult rumal, vaid kuritegelik.»
Kongi uks lükati lahti. Lävel seisis Siegfried.
«Ärge istuge!» karjus ta. «Käige ringis!»
Enne ukse sulgemist poetas ta märkamatult põrandale sedeli. Stirlitz võttis selle üles. «Kui te ei ütle, et mu isa teie roose lõikas ja kattis, siis luban peksta teid poole jõuga, et te kauem vastu peaksite. Kiri palun ära süüa.»
Äkki tundis Stirlitz kergendust: võõras rumalus on alati naljakas. Uuesti vaatas ta kella. Müller oli juba kolmandat tundi ära.
«Tüdruk vaikib,» taipas Stirlitz. «Või on ta Pleischneriga kokku viidud? See pole kohutav — nad ei tea teineteisest midagi. Aga miski ei klappinud. Midagi pidi olema juhtunud, aeg oli maha võetud. Ma pean seda kasutama.»
Ta kõndis kongis edasi-tagasi, sorteerides mälus kõike, mis selle kohvriga seotud oli. Jah, täpselt, ta võttis selle enda kätte metsas, kui Erwin komistas ja pidi kukkuma. See oli öösel enne õhurünnakut. See oli ainus kord.
«Üks hetk!» peatas end Stirlitz. «Enne õhurünnakut... Aga pärast õhurünnakut sõitsin tema poole autoga... Seal seisis palju masinaid ... Liiklusummik oli sellepärast, et tuletõrjujad töötasid. Miks mina sinna sattusin? Ahaa, teel Kurfürstendammile oli varing. Ma nõuan, et kutsutaks kohale tol hommikul seal valves olnud politseinik. Niisiis, mina sattusin sinna sellepärast, et politseinik käskis mul tagasi pöörata. Toimikus oli pärast õhurünnakut kokku korjatud kohvrite foto. Ma rääkisin ühe politseinikuga, mul on ta nägu meeles, ta peab mäletama mu žetooni, mina mäletan tema nägu ja tema peab mäletama minu žetooni. Ma aitasin kohvrit kanda — katsugu seda ümber lükata. Ta ei hakka seda tegema. Ma nõuan vastastamist. Ütlen, et aitasin nutval naisel lapsevankrit lükata: seda ta kinnitab samuti, niisugune asi jääb meelde.»
Stirlitz prõmmis rusikatega vastu ust ja see avati, kuid lävel seisid kaks valvurit. Kolmas, Siegfried, juhtis Stirlitzi kongist mööda meest, kellel oli käes parask. Mehe nägu oli puruks pekstud ja paistes, kuid Stirlitz tundis ära Bormanni isikliku autojuhi, kes ei olnud gestaapo agent ja kes tookord, kui tema parteikantselei šefiga rääkis, oli autot juhtinud.
«Helistage kiiresti obergruppenführer Müllerile ja öelge talle, et mulle tuli meelde. Mulle tuli kõik meelde! Paluge teda kohe siia tulla!»
«Pleischnerit pole veel siia toodud! Seda esiteks. Ja Katrin vaikib. Mul on pääsemiseks ainult üks võimalus — aeg. Aeg ja Bormann. Kui ma viivitan, siis võidab Müller.»
«Hästi,» vastas valvur, «kohe kannan ette.»
396
.. . Rinnalastekodust astus välja sõdur, läks üle tänava ja laskus varemetes maja keldrisse. Seal istus Katrin lagunenud kastil ja toitis poega.
«Kuidas on?» küsis ta.
«Kehvasti,» vastas Helmut. «Tuleb pool tundi oodata. Lapsi praegu söödetakse ja kellelgi pole aega.»
«Küll me ootame,» rahustas teda Katrin. «Ootame ära. Nemad ju ei tea, kus me oleme.»
«Seda küll, aga linnast tuleb kiiresti lahkuda, muidu saavad nad meid kätte. Ma tean, kuidas nad otsida oskavad. Võib-olla lähete ees ära? Ja kui õnnestub, tulen järele? Mis te arvate? Lepime kokku, kus ma teid ootan.»
«Ei,» raputas Katrin pead. «Ma ootan teid siinsamas... Selles linnas põle mul nagunii kuhugi minna ...»

Scholtz helistas Mülleri konspiratiivkorterisse: «Obergruppenführer, Stirlitz palus teatada, et talle tuli kõik meelde.»

«Jah?» elavnes Müller ja andis salapolitseinikele märku, et nad nii valjusti ei naeraks. «Millal?»

«Just praegu.»

«Hästi, öelge, et tulen kohe. Muid uudiseid ei ole?»

«Mitte midagi olulist.»

«Kas selle valvuri kohta saite midagi teada?»

«Ei, ainult tühja-tähja.»

«Mida nimelt?» küsis Müller masinlikult, rohkem vormi pärast, samal ajal kõrvaltoolilt mantlit haarates.

«Andmeid naise, laste ja omaste kohta.»

«Kena tühi-tähi küll!» vihastas Müller. «See ei ole tühi-tähi. See ei ole niisuguses asjas üldsegi mitte tühi-tähi, kulla Scholtz. Kohe tulen ja vaatame seda tühja-tähja... Kas naise järele kedagi saatsite? »

«Naine läks tema juurest kaks kuud tagasi ära. Mees lamas pärast põrutust hospidalis. Naine sõitis mingisuguse kaupmehega Münchenisse. »

«Aga lapsed?»

«Üks hetk,» vastas Scholtz toimikut lehitsedes, «kohe vaatan, kus ta lapsed on... Ahah... Tal on üks laps, kolmekuine. Naine andis selle rinnalastekodusse.»

«Venelannal on ka rinnalaps!» torkas Müllerile pähe. «Valvuril on vaja amme! Ja Rolf nähtavasti pakkus lapsega üle!»

«Kuidas seda rinnalastekodu nimetatakse?»

«Sellel ei ole nime. See on Pankow's. Mozartstraβe seitse. Ema kohta nii palju, et...»

Müller ei jäänud kuulama andmeid ema kohta. Ta viskas toru käest ja tõmbas kiiresti mantli selga:

«Poisid, nüüd võib löömaks minna, nii et pange oma «buldogid» valmis. Kes teab Pankow' rinnalastekodu?»

«Kas Mozartstraβe kaheksa?» küsis halli juukseline.

«Jälle puterdad,» vastas Müller juba lävel seistes. «Alati ajad sa paaris ja paaritud numbrid segi. Maja number seitse.»

«Tänav nagu tänav ikka,» lausus hallijuukseline, «ei midagi erilist. Seal võib ilusa operatsiooni teha. Hästi vaikne, keegi ei sega. Aga numbrid ajan segi küll. Juba lapsest peale. Ma olin siis parasjagu haige, kui koolis paaris ja paarituid numbreid läbi võeti.»

Ja ta hakkas naerma. Ka teised naersid. Kogu seltskond sarnanes jahimeestega, kes on hirve ümber piiranud.

Ei, Helmut Kalder ei olnud Stirlitziga seotud. Nende teed polnud kusagil ristunud. Ta oli neljakümnendast aastast peale ausalt sõdinud. Ta teadis, et sõdib kodumaa eest, ema, kolme venna ja õe elu eest. Ta uskus, et sõdib Saksamaa tuleviku eest, alaväärtuslike slaavlaste vastu, kes on haaranud enda kätte tohutu maa-ala, oskamata seda harida; inglaste ja prantslaste vastu, kes on end ookeanitagustele plutokraatidele maha müünud; juutide vastu, kes lihtrahvast rõhuvad ja inimeste õnnetusega spekuleerivad. Ta arvas, et füüreri geniaalsus jääb särama sajanditeks.

Nii oli kuni neljakümne esimese aasta sügiseni. Seni olid nad lauldes mööda maailma marssinud ja võidujoovastus oli teinud temast ja kõigist ta kaaslastest SS-tankiväeosades lõbusad ja muretud elumehed. Aga pärast lüüasaamist Moskva all, kui algasid lahingud partisanidega ja anti käsk pantvangid maha lasta, hakkas Helmut mõneti kõhklema.

Kui tema rühmal kästi esimest korda maha lasta nelikümmend pantvangi Smolenski all, kus rong oli rööbastest välja lastud, jõi Helmut end purju: tema ees seisid lapsed, naised ja raugad. Naised surusid lapsi vastu rinda, katsid neil silmad kinni ja palusid, et neid kiiremini tapetaks. Tookord jõi ta end kõvasti täis; paljud ta kaaslased rüüpasid samuti vaikselt viina. Keegi ei rääkinud anekdoote ega mänginud akordioni. Siis läksid nad uuesti lahingusse ja äge taplus venelastega tõrjus eemale kohutavad mälestused.
Kui ta koju lühiajalisele puhkusele sõitis, tuli naaber neile koos tütrega külla. Tütre nimi oli Luise. Ta oli armsake, hoolitsetud ja puhas. Igal öösel hakkas Helmut teda unes nägema. Ta oli Luisest üheksa aastat vanem, sellepärast tundis tema vastu õrnust. Ta unistas, kui hea naine ja ema võiks Luisest saada. Helmut oli alati igatsenud, et kodus riidenagi all seisaks palju lapsekingi. Ta armastas lapsi. Ja kuidas saigi teisiti olla, ta ju võitles nende õnne eest?!
Järgmise puhkuse ajal sai Luise tema naiseks. Helmut läks tagasi rindele ja Luise igatses teda kaks kuud taga, kui ta aga aru sai, et on rase, valdas teda ängistav masendus. Ta sõitis linna. Kui laps sündis, andis Luise ta rinnalastekodusse. Helmut lamas sel ajal ränga põrutusega hospidalis. Koju jõudes öeldi talle, et Luise sõitnud teisega minema. Helmutil tulid meelde vene naised: kord oli ta sõber veetnud viie konservikarbi eest öö kolmekümneaastase õpetajannaga — sel

oli tütar, kellele polnud midagi süüa anda. Hommikul oli naine end üles poonud ja pisitütre naabrite hooleks jätnud, pannud mähkmete vahele isa pildi ja needsamad konservikarbid. Luise aga, Hitlerjugendi liige, tõeline aarialanna, mitte mingisugune metsik slaavi naine, andis nagu viimane lirva oma tütre ära. .
Kord nädalas käis Helmut last vaatamas ja vahel lubati tal tütart välja viia.. Ta mängis temaga, laulis talle, ja armastus tütre vastu sai kõige tähtsamaks tema elus. Nähes, kuidas vene radist poissi äiutas, küsis ta endalt esimest korda sõnaselgelt: «Mida me teeme? Nad on samasugused inimesed nagu meie, ja armastavad samuti oma lapsi ja on samuti valmis nende eest elu andma.»
Nähes, mida Rolf imikuga teeb, langetas ta otsuse mitte mõistuse, vaid tunnete ajel. Barbaras, kes pealt vaatas, kuidas last tapma hakatakse, nägi ta Luiset, kes tema jaoks oli reetmise võrdkuju.

... Pool tundi hiljem seisis ta rinnalastekodu valgeks värvitud akna juures ja tundis, kuidas miski temas murdus.
«Tere päevast,» ütles ta naisele, kes aknaluugist vastu vaatas. «Ursula Kalder on minu tütar. Mulle lubati...»
«Jah, ma tean. Aga praegu on lapsel magamise aeg.»
«Ma pean rindele sõitma. Läheksin temaga enne veel natukeseks jalutama, ta magab mu süles. Ja mähkmete vahetamise ajaks toon ta tagasi...»
«Kardan, et arst ei luba.»
«Ma lähen rindele,» kordas Helmut.
«Hästi... Ma mõistan teid... Ma püüan midagi teha. Oodake, palun.»
Helmutil tuli kümme minutit oodata. Ta värises üleni, hambad plagisesid suus.
Siis aknaluuk avanes ja talle ulatati valge pamp. Tütre nägu oli pimestavalt valge linaga kaetud. Ta magas. «Kas lähete tänavale?»
«Kuidas?» ei saanud Helmut aru. Sõnad jõudsid temani kusagilt kaugelt läbi tihedalt suletud ukse. Nii oli tal pärast põrutust varemgi juhtunud, kui ta väga erutus.
«Jalutage meie aias, seal on vaikne, ja õhuhäire puhul võite kiiresti varjendisse minna.»
Helmut läks tänavale ja kuulis selja taga autopidurite kriginat. Sõjaväevormis sohver peatas veoauto temast mõne sammu kaugusel, pistis pea aknast välja ja karjus:
«Pime olete või?!»

Helmut surus tütre vastu rinda, pomises midagi ja kiirustas edasi. Katrin ootas teda keldriukse juures. Poiss lamas kastil.
«Üks hetk,» andis Helmut tütre Katrini sülle, «hoidke natuke aega, ma jooksen peatusse. Sealt on näha, kui buss käänaku tagant paistma hakkab. Siis tulen teile järele.»
Helmutile hakkas silma, kui hellalt Katrin tema tütre sülle võttis. Talle valgusid pisarad silma ja ta jooksis ukse poole.
399
«Lähme koos,» ütles Katrin, «parem lähme koos!»
«Ei maksa, ma teen kiiresti,» vastas Helmut lävelt. «Neil võib teie foto olla, mina aga nägin enne põrutust hoopis teistsugune välja. Oodake siin. Olen varsti tagasi.»
Ta tõttas peatuse suunas. Tänav oli tühi.
«Rinnalastekodu evakueeritakse ja ma kaotan tütre,» mõtles Helmut. «Kuidas ma ta pärast üles leian? Kui pommide all otsa saada, siis parem juba koos. Ja see naine võib teda imetada — kaksikuid ju ka imetatakse... Hiljem annab jumal mulle selle eest kõik andeks. Kas või selle päeva Smolenski all.»
Hakkas sadama.
«Sõidame Tiergarteni peatusse ja seal istume rongile. Või läheme koos põgenikega. Nende hulka on kerge ära kaduda. Ta toidab tüdrukut, kuni Müncheni jõuame. Seal juba aitab ema. Seal võib leida amme. Aga ei, sealt hakkavad nad mind nagunii otsima. Ema juurde minna ei või. Sant lugu. Kuid sellest linnast tuleb igatahes kiiresti kaduda. Võib minna põhja poole, mere äärde. Hansu juurde. Kes võib lõpuks selle peale tulla, et ma rindekaaslase juurde läksin?»
Helmut tõmbas mütsi kõrvadele. Külmavärinad läksid üle.
«Hea, et sadamagi hakkas,» mõtles ta, «et midagigi sünnib. On halb, kui aina ootad ja kõik on vaikne. Aga kui sajab lund või vihma, siis ei tunne ennast nii üksi.»
Vihma tibas endiselt, kuid äkki ilmus kõrgel-kõrgel pilvede vahel nähtavale lapp sinist taevast ja särav päikeseserv.
«Ongi kevad,» mõtles Helmut. «Varsti lööb rohi haljendama ...»
Käänaku tagant ilmus välja buss. Helmut tahtis tagasi pöörata, et Katrini järele joosta, aga nägi, kuidas bussist sõitsid mööda mustad autod ja kõiki liikluseeskirju ignoreerides rinnalastekodu poole kihutasid. Uuesti tundis Helmut, kuidas vasak käsi külmaks läheb ja jalad nõtkuvad: need olid gestaapo autod. Helmuti esimene mõte oli põgeneda, aga ta taipas, et nad hakkavad jooksvat inimest kahtlustama, võtavad venelanna koos tütrega kinni ja viivad minema. Helmut kartis, et tal tuleb uuesti atakk ja ta teadvusetuna arreteeritakse. «Siis võtavad tüdruku, viivad akna alla ja hakkavad mähkmetest lahti harutama, kuid kevad alles annab endast märku ja praegu on veel külm. Aga kui ma... Siis venelanna kuuleb ja saab kõigest aru. Ei või olla, et...»
Helmut astus sõiduteele, tõstis parabellumi ja tulistas mitu korda esimese auto tuuleklaasi pihta. Pärast automaadivalangut ja enne viimast valuvahku jõudis ta veel mõelda: «Ma ei öelnudki talle oma tütre nime...»
Ja see teda vaevaski mõne hetke vältel enne surma.

«Ei, härra,» ütles Müllerile halastajaõde, kes oli Helmutile tütre toonud, «see oli kõige rohkem kümme minutit tagasi »
«Kus siis tüdruk on?» küsis hallipäine salapolitseinik mornilt püüdes mööda vaadata värvitud juustega kaaslase laibast ukse kõrval põrandal. Nüüd oli näha, kui vana oli mees olnud, nähtavasti oli
400
ta viimast korda värvinud oma juukseid õige tükk aega tagasi: need olid välja kasvanud, alt kirjud ja pealt kärtspruunid.

«Minu meelest sõitis ta autoga minema,» ütles teine halastajaõde, «tema juures peatus üks auto.»

«Mis, kas tüdruk istus ise autosse?»

«Ei,» vastas õde tõsiselt, «ta ise ei saanud autosse istuda. Ta on ju alles beebi...»

Müller andis käsu:

«Vaadake siin kõik korralikult üle, ma pean ära minema. Kohe tuleb kolmas auto, ta sõitis juba välja.. . Aga kuidas tüdruk autosse sai?» küsis ta ukse juures ümber pöördudes.

«Missugune see auta oli?»

«Suur.»

«Veoauto?»

«Jah. Roheline.»

«Siin miski ei klapi,» leidis Müller ja avas ukse, «otsige ümberkaudsed majad läbi.»

«Ümberringi on puha varemed.»

«Ka sealt otsige,» ütles ta, «aga üldiselt on see kõik niivõrd tobe, et praktiliselt on võimatu töötada. Me ei suuda võhiku loogikat mõista.»

«Aga ehk on ta kaval professionaal?» sõnas hallijuukseline suitsu läites.

«Kaval professionaal poleks rinnalastekodusse sõitnud,» vastas Müller ja lahkus. Veidi aja eest oli ta Scholtzile helistanud ja teada saanud, et vene sidepidaja, kes šifri Berni viis, on konspiratiivkorteris lõpetanud elu enesetapuga.

XLII. 13. 03. 1945 (KELL 16.11)

Schellenbergile helistati Bormanni arhiiviga tegelevast töögrupist «Üht-teist oleme saanud,» öeldi talle, «kui tulete, brigadeführer. paneme teie jaoks paar dokumenti valmis.»

«Tulen kohe,» vastas Schellenberg lühidalt.

Kohale jõudnud, astus ta mantlit ära võtmata laua juurde ja haaras sealt mõned paberilehed. Lasknud silmad neist üle käia, kergitas ta imestunult kulme, siis võttis kiirustamata mantli seljast, viskas selle toolikorjule ja laskus toolile, vasak jalg istmiku all. Dokumendid olid tõepoolest ülihuvitavad. Esimeses dokumendis seisis: «X-päeval kuuluvad isoleerimisele Kaltenbrunnner, Pohl, Schellenberg, Müller.» Mülleri nimi oli punase-pliiatsiga maha tõmmatud ja Schellenberg tegi selle kohta läikpabe-rist sedelile suure küsimärgi. Niisuguseid sedeleid kandis ta märkmete tegemiseks alati taskus ja need seisid ka ta töölaual. «Oletata-vasti,» öeldi dokumendis edasi, «kujuneb gestaapo ja SD ülalnimetatud juhtide isoleerimisest omalaadne petteoperatsioon: konkreetsete probleemide eest vastutanud juhtide otsimisega hakkavad tegelema

401

kõik need, kes nii operatiivsest seisukohast kui ka strateegilistel kaalutlustel sellest kasu loodavad saada.»

Edasi oli kirjas sada seitsekümmend kuus nime. «Need gestaapo ja SD ohvitserid võivad teisejärguliste detailide kaudu ühel või teisel määral Saksa riigi välispoliitika sõlmküsimustele valgust heita. Muidugi on nad kõik seda ise teadmata ainult mosaiigikillud, üksikult võttes tarbetud, kuid kogu mosaiigi kokkupanemisel hindamatu väärtusega. Järelikult võivad need inimesed olla kasulikud Saksa riigi vaenlastele, kes on huvitatud sellest, et natsionaalsotsialismi ideaale tegeliku praktikaga kompromiteerida. Sellest lähtudes annavad iga ülalnimetatud ohvitseri sooritatud operatsioonid, kui need tervikuks liita, Saksa riigist ebasoodsa pildi. Kahjuks pole antud juhul võimalik teha rangelt vahet partei seisukohtade ja SS-i praktilise tegevuse vahel, sest kõik need ohvitserid on natsionaalsotsialistliku liikumise veteranid, kes on astunud NSDAP-sse juba aastail 1927-1935. Järelikult on nende inimeste isoleerimine samuti õige ja otstarbekas.»

«Selge,» taipas äkki Schellenberg, «meie partei liider koketeerib. See, mida meie nimetame likvideerimiseks, on temal isoleerimine. Tähendab, mind tuleb isoleerida, aga Müller alles jätta. Muide, seda ma ootasingi. Huvitav ainult, et nad Kaltenbrunneri nimekirja panid. Kuigi ka sellest võib aru saada. Müller on alati tegutsenud varjus, teda teavad ainult spetsialistid, Kaltenbrunner aga on nüüd ülemaailmselt tuntud. Teda hukutab auahnus. Mind jälle hukutas see, et tahtsin Saksa riigile vajalik olla. Paradoks — mida rohkem sa tahad oma riigile kasu tuua, seda rohkem riskid. Minusugustel pole õigust isiklikeks saladusteks saanud riiklikke saladusi endaga lihtsalt hauda kaasa viia. Minusugused tuleb elust kõrvaldada — ootamatult ja kiiresti... Nii nagu kõrvaldati Heydrich. Olen kindel, et seda tegid meie omad...»
Schellenberg luges tähelepanelikult «isoleerimisnimekirja» kan^ tute nimesid. Ta leidis nende seast paljud alluvad. Number 142 all oli SS-standartenführer Stirlitz.
See, et Müller oli maha tõmmatud ja Stirlitz nimekirja jäetud, oli tingitud kohutavast kiirustamisest ja parteiarhiivis valitsenud kaosest. Bormann andis nimekirjas korrektiivide tegemise korralduse kaks päeva enne evakueerimist, kuid suure kiiruga oli Stirlitzi nimi kahe silma vahele jäänud. See Stirlitzi päästiski — mitte «isoleerimisest» Bormannile ustavate inimeste käe läbi, vaid «likvideerimisest» Schellenbergi meeste poolt...

XLIII. 13. 03. 1945 (KELL 17.02)

«Kas juhtus midagi?» küsis Stirlitz, kui Müller keldrisse tagasi jõudis. «Ma hakkasin juba närveerima.»
«Õigesti tegite,» nõustus Müller. «Mina närveerisin samuti.»
«Mulle tuli meelde,» ütles Stirlitz. «Mis nimelt?»
«See, kuidas võisid venelase kohvrile sattuda minu sõrmejäljed ...
402
Muide, kus ta ise on? Ma mõtlesin, et viite meid kokku. Teete niiöelda vastastamise.»
«Ta on haiglas. Varsti tuuakse ta siia.»
«Mis temaga siis juhtus?»
«Midagi ei juhtunud. Asi oli lihtsalt selles, et Rolf tahtis teda rääkima panna ja pakkus lapsega üle.»
«Valetab,» mõtles Stirlitz, «kui Katrin oleks midagi rääkinud,, poleks ta mind siin raputama hakanud. Müller on tõele lähedal.»
«Hea küll, aega veel on.»
«Mispärast «veel»? Lihtsalt aega on.»
«Aega veel on,» kordas Stirlitz. «Kui see kohvrijama teid tõesti: huvitab, siis mulle tuli meelde. See tõi mu juustesse veel mitu halli karva juurde, aga tõde pääseb alati võidule — see on minu veendumus.»
«Rõõmustaval kombel langevad meie veendumused kokku. Laduge faktid lagedale.»
«Te peate siia kutsuma kõik politseinikud, kes Köpenickstraβe ja Bayreutherstraβe tsoonis valves olid. Mind peeti seal kinni, isegi, pärast SD žetooni ettenäitamist ei lubatud mul läbi sõita. Siis sõitsin, ringi. Uuesti peeti mind kinni ja ma takerdusin liiklusummikusse. Läksin vaatama, mis on juhtunud, ja politseinikud — üks noorepoolne mees, nähtavasti tõsiselt haige, vist tuberkuloosis, ja tema paariline, kes mulle kuigi hästi meelde ei jäänud — ei lasknud mind telefoni1 juurde, kui ma Schellenbergile helistada tahtsin. Siis näitasin neile SD žetooni ja läksin helistama. Seal seisis üks naine lastega ja ma tõin talle rusude vahelt lapsevankri ära. Siis kandsin mitu kohvril tulest kaugemale. Mäletate pärast õhurünnakut leitud kohvri fotot. Seda esiteks. Siis kõrvutage selle leiukoht radisti aadressiga. Seda; teiseks. Ja kolmandaks kutsuge välja politseinikud, kes nägid, kuidas ma õnnetutel nende kohvreid aitasin kanda. Kui kas või üks minus väidetest osutub valeks, siis andke püstol ja üks padrun. Millegi muuga ma oma alibit tõestada ei saa.»

«Hm,» muigas Müller. «Mis siis ikka. Proovime. Algul kuulame ära meie sakslased ja pärast vestleme teie venelannaga.»
«Meie venelannaga!» naeratas Stirlitz vastu.
«Hästi, hästi,» kohmas Müller, «ärge hakake mul sõnasabast: kinni.»
Ta väljus, et helistada politseijuhtide kooli ülemale SS-ober-sturmbann-führerile doktor Hellwigile. Stirlitz jäi olukorda analüüsima: «Isegi kui nad Katrini rääkima panid — kuid Müller nimetas spetsiaalselt tema poega: nad võisid last piinata ja Katrin ei kannatanud välja —, on neil miski ikkagi korrast ära, muidu tooks nad Katrini siia... Kui Pleischner neil käes on, siis ei hakkaks nad samuti; ootama, niisugustel puhkudel on rumal viivitada, võib initsiatiivi käest anda.»
«Kas teile süüa on antud?» küsis Müller tagasi tulles. «Võtaksime ehk natuke einet?»
«Kuluks ära küll,» nõustus Stirlitz.
«Ma palusin, et nad meile midagi ülevalt tooksid.»

«Tänan. Kas kutsusite politseinikud siia?»
«Kutsusin.»
«Te näete halb välja.»
«Ah,» lõi Müller käega. «Hea, et mul veel üldse hing sees on. Aga miks te ennist nii kavalalt ütlesite «veel»?
«Veel on aega.»
«Öelge välja, mis te ikka salapäratsete.»
«Ütlen pärast? vastastamist,» kostis Stirlitz. «Praegu pole mõtet. Kui ei leia kinnitust, et mul õigus on, siis pole mõtet rääkida.»
Uks avanes ja valvur tõi valge tärgeldatud salvrätiga kaetud kandiku. Seal oli taldrik keedetud lihaga, leib, või ja kaks muna.
«Niisuguses vanglas, pealegi keldris, oleksin valmis mõne päeva maga-ma. Siia ei kosta isegi pommitamine.»
«Küll jõuate magada.»
«Tänan,» hakkas Stirlitz naerma.
«Mis siin naljakat on?» küsis Müller. «Räägin tõsiselt... Mulle meeldib teie käitumine. Midagi rüübata tahate?»
«Ei. Tänan.»
«Kas te olete karsklane?»
«Kardan, et teate isegi mu lemmikkonjakit.»
«Ärge pidage end Churchilliks. Ainult tema kohta tean, et talle meeldib üle kõige vene konjak. Hästi. Kuidas soovite, aga mina joon. Ma tunnen end tõepoolest kehvasti.»

... Müller, Scholtz ja Stirlitz istusid uurija Hohltoffi tühjas kabinetis seina äärde ritta asetatud toolidel. Obersturmbannführer Eismann avas ukse ja laskis sisse mundris politseiniku.
«Heil Hitler!» hüüdis ta kindralivormis Müllerit nähes.
Müller ei vastanud midagi.
«Kas tunnete kedagi neist kolmest inimesest?» küsis Eismann politseinikult.
«Ei,» vastas politseinik, kõõritades kartlikult ordenite rida ja Rüütliristi Mülleri frentšil.

«Kas olete kedagi neist kunagi kohanud?»
«Minu mäletamise järgi küll mitte.»
«Võib-olla kohtasite kedagi neist pommitamise ajal, kui te varemete juures valves olite?»
«Seal käis küll palju vormis mehi varemeid vaatamas, aga konkreetselt ei suuda meelde tuletada.»
«Tänan. Kutsuge järgmine.»
Kui politseinik lahkus, ütles Stirlitz:
«Teie vorm ehmatab nad ära. Nad ainult teid vaatavadki.»
«Pean ma ennast siis alasti võtma või?»
«Nimetage neile vähemalt konkreetset kohta,» palus Stirlitz.
«Muidu on neil raske meelde tuletada, nad patrullivad ju tänavail kümme tundi päevas, neile paistavad kõik inimesed ühte nägu.»
«Hea küll,» nõustus Müller, «aga seda meest te ei mäleta?»
«Ei, teda ma näinud ei ole.»

Ka teine politseinik ei tundnud kedagi ära. Alles seitsmendana astus sisse see põdur kordnik, ilmselt tuberkuloosihaige.
«Kas olete kedagi neist meestest varem näinud?» küsis Eismann.
«Ei, arvan, et mitte ...»
«Kas seisite Köpenickstraβel valves?»
«Ahjaa,» rõõmustas kordnik, «see härra seal näitas SD žetooni. Ma lasksin ta tulekahjupaigale.»
«Kas ta palus ennast läbi lasta?»
«Ei... Lihtsalt näitas oma žetooni, ta tuli autoga. Peale tema ei lasknud ma kedagi läbi. Aga tema lasksin . .. Aga mis siis on?» ehmus kordnik äkki. «Kui tal ei olnud õigust... Meile on antud käsk, et gestaapo mehi tuleb igale poole lasta.»
«Tal oli õigus,» vastas Müller püsti tõustes, «ta pole vaenlane, seda ärge mõelge. Me töötame kõik koos. Mis ta sealt tulekahjust otsis, sünnitajat või? Kas ta tundis õnnetu inimese saatuse vastu huvi?»
«Ei... See sünnitaja viidi juba öösel ära, aga tema tuli hommikul.»
«Kas ta otsis selle vaese naise asju? Kas aitasite teda?»
«Ei,» kordnik kibrutas laupa, «ma mäletan, et ta kandis seal kellegi naise vankrit. Lapsevankrit. Ei, mina ei aidanud, ma seisin kõrval.»
«Kas ta seisis kohvrite lähedal?»
«Kes? Vanker?»
«Ei. Naine.»
«Seda ma ei mäleta. Minu meelest olid seal küll mingisugused kohvrid, aga täpselt ei mäleta. Ma mäletan lapsevankrit, sest see läks ümber. See härra aitas asjad kokku korjata ja viis vankri teisele poole teed.»
«Milleks?» küsis Müller.
«Seal oli ohutum. Meie teepoolel seisid tuletõrjujad voolikutega, need oleks võinud vankri ära lõhkuda, siis poleks lapsel kuskil magada olnud, pärast viis naine selle vankri pommi varjendisse ja väikemees magas seal, ma nägin ...»
«Tänan,» ütles Müller, «meil oli teist suur abi. Olete vaba.»
Kui kordnik lahkus, ütles Müller Eismannile:
«Ülejäänud laske minna.»
«Seal peab olema veel üks vanem mees,» lausus Stirlitz, «tema võib samuti kinnitada.»
«Olgu peale, aitab,.» kortsutas Müller laupa. «Sellest on küllalt.»
«Aga miks ei kutsutud neid, kes seisid esimeses valvetõkkes, kui ma auto ümber pidin pöörama?»

«Selle me juba selgitasime välja,» sõnas Müller. «Scholtz, kas teile räägiti täpselt sama juttu?»
«Jah, obergruppenführer. Hellwig saatis sel päeval patrulle välja ja pidas liikluspolitseiga ühendust. Tema tunnistused on juba olemas.»
«Tänan,» ütles Müller, «olete kõik vabad.»
Scholtz ja Eismann sammusid ukse poole. Stirlitz astus neile järele.
405
«Stirlitz, teid pean ma veel minutiks kinni,» peatas teda Müller.
Ta ootas, kuni Eismann ja Scholtz olid lahkunud, läitis sigareti, istus lauaservale — kõik gestaapo töötajad olid temalt selle kombe üle võtnud — ja küsis:
«Noh, hüva, pisiasjad langevad kokku, ja pisiasju ma usun. Nüüd vastake mulle ühele küsimusele, mu kallis Stirlitz, kus on pastor Schlag?»
Stirlitz teeskles imestust. Ta pöördus järsult Mülleri poole ja ütles: «Sellest oleksite pidanud alustama!»
«Ma tean paremini, millest alustada, Stirlitz. Ma mõistan, et te olite närvis, kuid ei maksa unustada takti.»
«Ma luban endale teiega avameelne olla.»
«Või nii! Ja mida mina teie arvates teen?»
«Obergruppenführer, ma tean, et Bormanni telefonikõned jõuavad reichsführeri lauale pärast seda, kui Schellenberg on nad läbi kuulanud. Ma mõistan, et te ei saa reichsführeri käske täitmata jätta. Isegi kui need on inspireeritud teie sõbra ja minu šefi poolt. Tahaksin uskuda, et gestaapo arreteeris Bormanni autojuhi ülevalt antud otsese käsu põhjal. Ma olen veendunud, et teil kästi see mees arreteerida.»
Pikkamisi tõstis Müller pilgu ja vaatas Stirlitzile silma — Stirlitz tundis, kuidas gestaapo šeff üleni pingule tõmbus: Müller oli oodanud kõike muud kui seda.
«Miks te arvate...» alustas Müller, kuid Stirlitz ei lasknud tal jätkata:
«Ma mõistan, teile tehti ülesandeks mind kompromiteerida — ükskõik kuidas, et ma parteikaaslase Bormanniga enam kohtuda ei saaks. Ma nägin, kuidas te meie tänase päeva korraldasite — kõik oli nagu ikka, kuid teil puudus inspiratsioon, sest te saite aru, kellele on kasulik ja kellele kahjulik, kui minu kohtumistele Bormanniga lõpp teha. Nüüd pole mul enam aega, täna pean Bormanniga kokku saama. Ei arva, et teil oleks kasulik mind ära koristada.»
«Kus te Bormanniga kohtute?»
«Loodusteaduse Muuseumi juures.»
«Kes on roolis? Teine autojuht?»
«Ei. Me teame, et ta on Schellenbergi agent — gestaapo kaudu värvatud.»
«Kes «meie»?»
«Saksamaa ja füüreri patrioodid.»
«Kokkusaamisele sõidate minu autoga,» teatas Müller, «see on teie enda julgeoleku huvides.»
«Tänan.»
«Pange magnetofon portfelli ja lindistage kogu jutuajamine. Ja rääkige talle autojuhi saatusest. Teil on õigus, mind sunniti autojuhti arreteerima ja tema puhul hirmutamise kolmandat astet kasutama. Siis tulge tagasi ja me kuulame salvestust koos. Auto ootab teid sealsamas muuseumi ees.»
«See poleks mõistlik,» vastas Stirlitz, kaaludes kiiresti situatsiooni kõikvõimalikke muutusi. «Ma elan metsas. Võtke mu võti ja minge sinna. Eelmine kord sõidutas Bormann mu koju. Kui autojuht oleks
406
selle üles tunnistanud, siis te loodetavasti poleks mind siin seitse tundi piinanud.»

«Aga võib-olla oleks mul tulnud täita käsk,» ütles Müller, «ja teie piinad oleksid lõppenud seitse tundi tagasi.»
«Kui see oleks juhtunud, obergruppenführer, siis oleksite siin, selles majas, paljude vaenlastega silm silma vastu jäänud.»
Juba ukse juures seistes küsis Stirlitz:
«Muide, selle kombinatsiooni jaoks, mis ma kavatsesin ette võtta, läheb mul hädasti tarvis vene radisti. Miks te teda siia ei toonud? Ja milleks see tobe hookuspookus Berni šifriga?»
«See muuseas polegi nii rumal, kui teile näib. Muljeid vahetame teie pool, pärast seda, kui olete Bormanniga vestelnud.»
«Heil Hitler,» ütles Stirlitz.
«Ahi jätke,» pomises Müller, «mul niigi kõrvad huugavad...»
«Ma ei mõista...» Stirlitz jäi otsekui vastu nähtamatut takistust põrgates seisma, laskmata lahti musta ukse massiivsest käepidemest.
«Jätke tembutamine. Te saate väga hästi kõigest aru. Füürer pole suuteline otsuseid langetama ja ei maksa segada Saksamaa huve Adolf Hitleri isikuga.»
«Kas te annate endale aru ...»
«Jah! Jah! Annan küll aru! Siin ei ole pealtkuulamisaparaate ja kui te kaebama peaksite minema, ei usu teid keegi, pealegi ei julge te seda teha. Kuid iseendale — kui te just ei mängi peenemat mängu kui see, mida mulle tahate peale sundida — andke küll aru: Hitler on Saksamaa katastroofini viinud. Ja ma ei näe kujunenud olukorrast väljapääsu. Mõistate? Ei näe. Istuge ometi, mis te seisate . . .Kuidas te arvate, kas Bormannil on oma pääsmisplaan olemas? Teistsugune kui reichsführeril? Himmleri mehed välismaal on luubi alla võetud, sest ta nõudis agentidelt tegusid ja ei säästnud neid. Kuid Bormanni Saksa—Ameerika, Saksa—Inglise, Saksa—Brasiilia ametkondadest pole kedagi arreteeritud. Himmler selles maailmas kaduda ei saaks, Bormann saab. Selle üle tuleb teil järele mõelda. Ja selgitage talle — ainult kaaluge enne, kuidas seda diskreetsemalt teha —, et kui kõik krahhiga lõpeb, siis ilma professionaalideta ta hakkama ei saa. Himmleril on enamik raha välismaa pankades ja selle on liitlased välja nuhkinud. Bormannil aga on raha sada korda rohkem ja keegi ei tea, kus. Kui aitate teda praegu, saate endale garantii tulevikuks, Stirlitz. Himmleri kuld ei maksa midagi. Hitler mõistis väga hästi, et Himmleri kuld teenib lähemaid, taktikalisi eesmärke. Kuid partei kuld, Bormanni kuld ei ole mõeldud täitanud agentidele ja ministeeriumi äraostetud autojuhtidele, vaid nendele, kes aja möödudes mõistavad, et rahule ei vii teist teed peale natsionaalsotsialismi ideede. Himmleri kuld on tasu kohkunud hiirepoegadele, kes pärast reetmist joovad ja liiderdavad, et endas hirmu maha suruda. Partei kuld — see on sild tulevikku, see on läkitus meie lastele, nendele, kes on praegu kuu, aasta, kolm aastat vanad... Neile, kes praegu on kümneaastased, pole meid vaja, ei meid ega meie ideesid, nad ei andesta meile nälga ja pommitamisi. Need aga, kes praegu veel midagi ei taipa, hakkavad rääkima meist legende, kuid legende on

vaja turgutada, on vaja muinasjutuvestjaid, kes meie sõnad nii ümber paneksid, et need kahekümne aasta pärast inimestele arusaadavad oleksid. Teadke, et kui kusagil kellelegi tere asemel «heil» öeldakse, siis oodatakse seal meid ja sealt algab meie suur taassünd! Kui vana te seitsmekümnendaks aastaks olete? Seitsmekümne ligi? Te olete õnneseen, teie silmad näevad seda aega. Aga minul kukub siis kaheksakümmend. Sellepärast huvitavad mind lähemad kümme aastat, ja kui te tahate teha oma panuse, seejuures mind kartmata, vaid, vastupidi, minule lootes, siis pidage meeles: «Gestaapo Müller on vana ja väsinud mees. Oma aastad tahab ta rahulikult lõpuni elada kusagil väikeses farmis, kus on sinise veega bassein, ja on selleks praegu valmis aktiivsust ilmutama... Ja veel — seda muidugi ei maksa Bormannile öelda, pidage see ise meeles —, Berliinist troopikasse väikesesse farmi jõudmisega ei tohi kiirustada. Paljud füüreri õuekoerad põgenevad siit õige pea ja — jäävad vahele... Aga kui

Berliinis hakkab mürisema vene kanonaad ja sõdurid võitlevad iga maja pärast, siis on aeg siit rahulikult lahkuda. Ja viia endaga kaasa partei kulla saladus, mida teab ainult Bormann, sest füürer kaob olematusse... Ja andke endale aru, kuidas ma teid värbasin — viie minutiga, ilma ühegi hookuspookuseta. Schellenbergist räägime täna, kui vaba aega on. Kuid Bormannile peate ütlema, et ilma minu otsese abita ei tule teil Šveitsis midagi välja.»

«Niisugusel juhul,» vastas Stirlitz aegamisi, «olete teie talle vajalik, mina muutun liigseks...»

«Bormann mõistab, et üksi ilma teieta ei tee ma midag# Palju mul teie šefi alluvuses oma mehi ikka on ...»

XLIV. MÕNE MINUTI RÜTM

Kuulnud tulistamist, sai Katrin kohe aru, et on juhtunud midagi hirmsat. Ta jooksis keldriuksele ja nägi tänaval kaht musta autot ja maas lamavat.Helmutit. Katrin jooksis tagasi keldrisse. Poeg vähkres kastil rahutult. Tüdruk ta süles magas ja matsutas unes suud. Katrin pani ta poisi kõrvale. Ta liigutused muutusid rabelevateks, käed värisesid ja ta kärkis endaga: «Tasa! Miks tasa?» jõudis ta keldrisse kadudes mõelda. «Ma ju ei karjunud...»

Pilkases pimeduses kobades hakkas ta vastu kive ja talasid põrgates teist väljapääsu otsima. Nii olid nad kodus poistega sõda mänginud. Alguses oli ta sanitar, aga siis armus temasse Erwin Bercis kuuendast trepikojast, kes oli alati olnud punaste komandör, ja võttis ta halastajaõeks, aga pärast käskis nimetada Katjat kolmanda järgu sõjaväearstiks. Nende staap asus ühe Spasso-Nalikovskaja tänava maja keldris. Kord kustus keldris valgus. Kuid kelder oli suur ja sarnanes labürindiga. Staabiülem, ta nimi oli Igor, hakkas hirmust nutma. Erwin oli ta võtnud salka ainult sellepärast, et ta oli viiemees. «Et meid anarhistideks ei peetaks,» põhjendas Erwin hiljem, «on meile vaja vähemalt üht eeskujulikku õpilast. Ja pealegi pole staabiülemal

meie sõjas mingisugust tähtsust. Mitte mingisugust. Istub keldris ja kirjutab minu käske üles. Valgetel on staabid tähtsad, punastel on tähtis ainult üks inimene — komissar.» Kui Igor nutma hakkas, jäi keldris väga vaikseks, ja Katja tundis, kuidas Erwin ähmi täis läks Tundis selle järgi, kuidas Erwin nohises ja vaikis. Kuid Igor nuttis ikka haledamalt ja lõpuks.hakkas nuuksuma ka üks staabitöötaja. Ja siis karjus Erwin: «Vait! Kohe viin teid siit välja. Paigal istuda ja mitte laiali minna!» Erwin tuli tagasi kümne minuti pärast, kui valgus oli juba sisse lülitatud. Ta oli tolmune ja nina jooksis verd. «Kustutame tule ära,» ütles ta, «tuleb õppida ka pimedas väljapääsu leidma, seda on tulevikus vaja, kui algab tõeline sõda.»

«Kui tõeline sõda algab,» ütles staabiülem Igor, «siis võitleme maa peal, mitte keldrites.»

«Sina ole vait. Sa oled ametist maha võetud,» vastas Erwin. «Sõjas tähendavad pisarad reetmist! On selge?» Ta kustutas valguse ja viis meid keldrist välja, ja siis suudles Katja teda esimest korda.

«Ta viis meid mööda seinaäärt,» mõtles nüüd Katrin, «ta hoidis kogu aeg seinast kinni. Ainult et tal olid tikud. Ei. Tikke tal ei olnud. Kust tal need tikud said olla. Ta oli siis üheksa-aastane, ja ei suitsetanud veel.»

Katrin vaatas ringi. Ta ei näinud enam kasti, kuhu oli lapsed jätnud. Ta kohkus, et eksib ära ega leia enam tagasiteed, poeg on ennast kindlasti märjaks teinud, ta võib nutma hakata ja ajab tüdruku ka üles, ja siis on tänavale kohe kuulda. Katrin hakkas abitult nutma, pööras ümber ja läks tagasi, kogu aeg seina ligi hoides. Ta kiirustas, jalg takerdus toru taha, ta kaotas tasakaalu ja kukkus. Mõne hetke jooksul sähvisid silme ees tuhanded rohelised sädemed, siis tundis ta peas teravat valu ja kaotas teadvuse.

.. . Katrinil polnud aimu, kaua ta nii oli lamanud, minuti või tunni. Silmi avades kuulis ta mingit imelikku kohinat. Ta lamas vasakul küljel, kõrv vastu jääkülma kärnilist raudplaati, ja sellest kostis kummaline heli, mida Katrin esimest korda oli kuulnud mägedes, kuristikus, kus voolas läbiPaistev klaasjas jõgi. Katrin arvas, et ta pea kumiseb tugevast hoobist. Ta kergitas pead ja kumin lakkas. Õieti muutus teistsuguseks. Katrin tahtis püsti tõusta, kuid siis taipas, et on peaga vastu kanalisatsioonikaevu luuki kukkunud. Ta kompas kärnilist raudpinda. Erwin oli rääkinud, et Berliinis on võimas all-maakommunikatsioonide süsteem. Katrin sikutas luuki, enda poole, aga see ei andnud järele. Ta hakkas kobama luugi ümber ja leidis ühe roostetanud raudpoldi, kangutas sellega luugi lahti ja lükkas kõrvale. Alt sügavikust paiskus üles võimas kohin.
... Tookord olid nad Gera Smetankini, Mišanja Velikovski ja Erwiniga kõndinud mööda sinist mäekuru. Ja olid kogu aeg laulnud: «On kaugete merede taga üks kullana sätendav sein...» Algul oli kuristikus paiav ja lõhnas tugevalt vaigu järele: ümberringi laiusid ainult sinised okasmetsad. Vaevas janu, sest tõus oli järsk, mööda suuri ja teravaid kive, kuid vett polnud kusagil ja kõik
409
imestasid, sest seda kuristikku mööda pidid nad jõudma Krasnaja Poljana lumealale, järelikult peab kuristikus voolama oja. Kuid vett ei olnud, ainult tuul mühises männiladvus. Siis tulid päikeses kuivanud valgete kivide asemel mustad kivid ja kümne minuti pärast nägid nad kivide vahel väikesi ojasid ja kuulsid kauget kohinat. Nad kõndisid piki sinist veelinti edasi ja kõik ümberringi mürises. Lumealale tõustes muutus uuesti vaikseks, sest lume sulamisest tekkinud veevool jäi nende alla, nad tõusid ikka kõrgemale ja kõrgemale lumevai-kusse...

Hallijuukseline salapolitseinik süütas taskulambi ja ere valgusvihk kobas keldrit.
«Kuulge, kas needsamused SS-lased seal konspiratiivkorteris kõmmu-tati ühest püstolist maha või?» küsis ta kaaslastelt.
Keegi vastas:
«Ma helistasin nende laboratooriumi. Andmed pole veel valmis.»
«Aga räägitakse, et gestaapos tehakse kõik ühe minutiga klaariks. Lobamokad, muud midagi. Noh, vaadaku nüüd keegi, mul endal on nägemine vilets, kas siin on jälgi või ei ole?»
«Tolmu on vähe... Kui oleks suvi...»
«Kui oleks suvi ja kui meil oleks dobermannpinšer ja kui dobermann-pinšeril oleks selle eide kinnas, kes SS-i eest plehku pani, ja kui
dobermannpinšer kohe jälje üles võtaks ... Aga mis koni see siin on?»
«Vana. See ju kohe näha, täitsa kivikõva.»
«Katsuge aga järele! Nägemine nägemiseks, aga meie töös tuleb kõike käega katsuda. Jumal tänatud, et Günther oli poissmees, kuidas te minu Mariele oleksite teatanud, .et mu külm korjus lamab surnukambri põrandal.»
Jõudis kohale kolmas salapolitseinik, kes oli uurinud, kas keldril muid väljapääse ei ole.
«Noh?» küsis hallijuukseline.
«Seal oli kaks väljapääsu. Aga need on kinni varisenud.»
«Mis seal ees on?»
«Tellised.»
«Kas tolmu on palju?»
«Ei ole. Nagu siingi, kivipuru, mis tolmu seal saab olla.»
«Nii et mitte mingeid jälgi?»
«Mis jälgi sa kivipuru pealt ikka leiad.»
«Lähme vaatame veel kord — igaks juhuks.»

Nad läksid kõik koos, omavahel tasahääli rääkides, ja rebisid valgusvihuga pimedusest välja tellisehunnikutest ja taladest risustatud keldrisoppe. Hallijuukseline peatus ja võttis taskust sigaretipaki.
«Oodake natuke, ma panen suitsu ette.»
Ta seisis kanalisatsiooniluugil.
Katrin kuulis, et politseinikud ta pea kohal seisma jäid. Ta kuulis nende rääkimist, kuid sõnu ei eraldanud, sest kaugel jalge all mürises vesi. Ta seisis kahel klambril, lapsed süles, ja kartis kogu aeg paaniliselt, et kaotab tasakaalu ja kukub alla sellesse mühisevasse solgijõkke.
410
Pea kohal hääli kuuldes tegi ta otsuse: «Kui nad luugi avavad, hüppan alla. Nii on kõigile parem.» Poiss hakkas tihkuma, tasa, vaevukuuldavalt, kuid Katrinile tundus ta nii kõvasti kisavat, et kõik ümberringi kuulevad. Ettevaatlikult, et mitte tasakaalu kaotada, kallutas ta end poisi kohale ja hakkas talle sosinal hällilaulu laulma. Kuid poiss hakkas oma punsunud sinakaid laugusid avamata ikka valjemini ja valjemini nutma.
Katrin tundis jalgu surevat. Ka tüdruk ärkas üles ja nüüd kisasid mõlemad. Katrin oli juba taibanud, et üles keldrisse see ei kosta. Talle meenus, et oli kuulnud vee mühinat alles siis, kui oli näoli sellele metall-luugile kukkunud. Kuid hirm takistas tal luuki kergitamast ja välja ronimast. Ta kujutas endale üksikasjalikult ette, kuidas ta peaga luugi lahti lükkab, kuidas ta lapsed keldripõrandale paneb, siis käsi sirutab ja enne väljaronimist kas või minuti puhkab. Ta lükkas aega minutihaaval edasi, sundides end ikka uuesti ja uuesti kuuekümneni lugema.
Tundes, et hakkab kiirustama, jättis Katrin lugemise pooleli ja alustas otsast. Ülikooli esimesel kursusel oli neil olnud eriseminar «Sündmuskoha ülevaatus». Ta mäletas, kuidas neid oli õpetatud igale pisiasjale tähelepanu pöörama. Küllap sellepärast oligi ta metslooma kavalusega luugile kivipuru puistanud, enne kui lapsi parema käega vastu rinda surudes luugi vasaku käega kohale nihutas.
«Kui palju aega on möödas?» mõtles Katrin. «Tund? Ei, rohkem. Või vähem? Ma ei jaga enam midagi. Parem avan luugi. Kui nad on veel siin või on valve kohale jätnud, hüppan alla ja kõigel on lõpp.»
Ta surus peaga vastu luuki, aga see ei nihkunud. Katrin upitas end jalgadel ja surus uuesti.
«Nad seisid luugi peal,» taipas ta, «sellepärast see ei liigugi. Pole midagi hirmsat. Vana roostes raudplaat, kõigutan teda peaga ja kui ta ikka järele ei anna, teen vasaku käe vabaks, lasen tal puhata, hoian lapsi parema käega ja lükkan siis vasakuga luugi üles. Muidugi lükkan.» Ta nihutas nutva tüdruku ettevaatlikult paremale poole poisi kõrvale ja tahtis vasakut kätt üles tõsta, kuid see ei liikunud, käsi oli surnud ja ei kuulanud sõna.
«Pole viga,» julgustas Katrin ennast. «Sellest pole midagi. Kohe hakkab käes torkima, siis läheb käsi soojaks ja kuulab sõna. Paremaga hoian lapsi. Nad on ju kerged. Kui tüdruk ainult nii ei siputaks. Ta on poisist vanem. Vanem ja raskem ...»
Katrin hakkas sõrmi ettevaatlikult rusikasse tõmbama ja sirgu ajama.
Talle meenus suvilanaaber, pikakasvuline kõhn ja kummaliselt läikivate sinisilmadega vanamees. Ta tuli meie poole rõdule ja vaatas põlastavalt, kuidas me leiba ja võid sõime. «See on ju hullumeelsus,» ütles ta, «vorst on mürk! Juust on mürk! Need on organismide kahjulikud heitmed! Leib? See on kitt! Süüa tuleb saialilleleotises keedetud liha! Pipart! Kapsast! Naerist! Ja teisse tuleb igavik! Ma võin elada miljon aastat! Jajaa, ma tean, te peate mind šarlataniks! Ei, ma ei ole šarlatan, ma lihtsalt luban endale mõelda julgemini kui meie konservatiivsed meedikud! Haigusi pole olemas! Naeruväärne on ravida haavandit või tuberkuloosi! Ravida tuleb rakku! Igavese
411
nooruse alusmüür on dieet, hingamine ja psühhoteraapia! Kui te rakku, seda kõige elava põhialust targalt toidate ja talle arukalt hapnikku annate, kui te teda treeninguga toetate, teete temast oma liitlase vestluses ülejäänud miljardite rakkudega, kes määravad teie substantsi.

Saage aru, et ükski meist ei ole nõrk inimene, kes elab juhuste ja asjaolude võimuses, vaid olend, kes juhib paljumiljonilist rakuriiki, kõige arukamat riiki päikese all! Tähesüsteeme! Galaktikaid! Tehke endale lõpuks selgeks, kes te olete! Vaadake ennast. Õppige endast lugu pidama ja mitte midagi kartma. Kõik selle maailma hirmud on üürikesed ja naeruväärsed, kui ainult mõistetakse inimese kutsumust — olla inimene!»
Katrin proovis oma sõrmedega rääkida, kuid lapsed karjusid järjest kõvemini ja ta mõistis, et rakkudearmeega vestluseks tal aega ei ole. Ta tõstis vasaku käe, mis ikka veel võõrana tundus, ja hakkas tundetute sõrmedega luuki lükkama. See andis pisut järeie. Katrin võttis pea appi ja luuk avanes. Isegi vaatamata, kas keldris kedagi on või ei, pani Katrin lapsed põrandale, ronis siis ise välja ja heitis täiesti jõuetult ja mõtlemisvõimetult nende kõrvale.

«Härrased, kes mind lahkelt abistada lubasid, ütlesid mulle, et teil on võimalus mind mingil viisil kontakti viia meestega, kelledest sõltub miljonite inimeste saatus Saksamaal,» ütles pastor. «Kui me suudame õilsat rahu kas või paari päeva võrra lähendada, aetakse meile tulevikus paljugi andeks.»
«Kõigepealt tahaksin esitada teile mõned küsimused.»
«Olge lahked. Olen valmis vastama kõigile teie küsimustele.»
Pastori vestluskaaslane oli pikka kasvu kõhetu itaallane, nähtavasti kõrges eas, kuid haruldaselt noorusliku olemisega.
«Kõigile küsimustele pole tarvis vastata. Ma ei saa teid uskuda, kui te nõustute vastama kõigile küsimustele.»
«Ma pole diplomaat. Ma sain ülesande ...»
«Jajaa, ma mõistan. Mulle juba räägiti teie kohta üht-teist. Esimene küsimus: keda te esindate?»
«Vabandage, kuid kõigepealt pean ma saama vastuse küsimusele, kes teie olete? Mina hakkan rääkima inimestest, kes jäid Hitleri juurde. Neid ja nende omakseid ähvardab surm. Teid ei ähvarda miski, te olete erapooletus riigis.»
«Kas arvate, et gestaapo agendid erapooletus riigis ei tegutse? Kuid see on kõrvaline asi ja ei puuduta meie jutuajamist. Ma ei ole ameeriklane. Ka mitte inglane ...»
«Taipasin seda teie inglise keelest. Olete tõenäoliselt itaallane?»
«Jah, sündisin seal. Aga ma olen Ühendriikide kodanik ja sellepärast võite rääkida minuga täiesti avameelselt, kui te usaldate neid härraseid, kes aitasid meid kokkusaamist korraldada.»
Pastoril olid meeles Brüningi sõnad. Sellepärast ta ütles:
«Mu sõbrad kodumaal leiavad, ja ma jagan täielikult nende seisukohta, et kõigi Saksa armeede võimalikult kiire kapituleerumine ja kõigi SS-väeosade likvideerimine päästaks miljonid inimelud. Mu

sõbrad tahaksid teada, missuguse liitlaste esindajaga me peaksime
kontakti astuma?»
«Kas mõtlete kõigi Saksa armeede üheaegset kapituleeerumist
läänes, idas, lõunas ja põhjas?»
«Kas tahate pakkuda mingisugust muud võimalust?»
«Meie kõnelus kulgeb kummalises maneeris. Läbirääkimistest on huvitatud sakslased, mitte meie, seepärast peaksime tingimused esitama meie, kas pole? Selleks et mu sõbrad teiega konkreetselt rääkida saaksid, peame teadma — nii nagu iidsed eelkäijad meid on õpetanud —, kes? millal? kui palju? kelle abiga? millise eesmärgi nimel?»
«Ma ei ole poliitik. Teil võib õigus olla... Kuid palun uskuge minu siirust. Mind saatis siia grupp inimesi. Ma ei tunne kõiki, kes selle grupi seljataga seisavad, aga ma tean, et inimene, kes seda gruppi esindab, on küllalt mõjuvõimas.»

«See on kassi-hiire-mäng. Poliitikas peab kõik algusest peale selge olema. Poliitikud kauplevad sellepärast, et nende jaoks pole saladusi olemas. Nad tingivad, kui palju miski maksab. Kui nad kauplevad oskamatult, siis totalitaarse riigi puhul nad kõrvaldatakse ja parlamentaarses vabariigis hääletatakse nad järgmistel valimistel maha. Soovitaksin teil oma sõpradele edasi öelda, et me ei istu nendega läbi-rääkimistelaua taha enne, kui ei tea, keda nad esindavad, missugune on nende programm, kõigepealt ideoloogiline programm, ja plaanid, mida nad kavatsevad meie abi korral Saksamaal realiseerida.»
«Ideoloogiline programm on selge, selle aluseks on antinatsism.»
«Aga millisena näevad teie sõbrad tulevast Saksamaad? Milliseks kujuneks tema orientatsioon? Missuguseid loosungeid te sakslastele pakute? Kui te ei saa vastata oma sõprade nimel, siis oleks mul huvitav kuulda teie isiklikku arvamust.»
«Ei mina ega minu sõbrad ei kaldu nägema Saksamaa tulevikku bolševismi punasesse värvi kastetuna. Kuid sama koletu tundub mulle mõte säilitada kas või muudetud kujul mõnda Saksamaal praegu eksisteerivat rahva rõhumise aparaati:»
«Mul on vastuküsimus: kes hakkab Saksamaal korda pidama, kui Hitler lahkub? Kas kirikutegelased? Või need, keda praegu koonduslaagrites hoitakse? Või reaalselt eksisteerivate politseiväeosade juhid, kes on otsustanud hitlerismist lahku lüüa?»
«Politseijõud on Saksamaal allutatud SS-reichsführer Himmle-rile.»
«Ma olen seda kuulnud,» naeratas pastori vestluskaaslane.
«Tähendab, jutt on sellest, et säilitada SS-i võimu, mis suudab teie arvates hoida rahvast anarhia eest ja Saksamaal korda pidada?»
«Kes on niisuguse ettepaneku teinud? Minu teada pole see küsimus kusagil arutuse all olnud,» vastas itaallane ja vaatas pastorile jutuajamise jooksul esimest korda tähelepanelikult ja tõsiselt otsa.
Pastor kohkus. Ta mõistis, et on end sisse rääkinud. See osav itaallane hakkab tema sõnadest praegu kinni ja pigistab välja kõik, mis ta teab ameeriklaste ja SS-i läbirääkimiste stenogrammist, mida Brüning talle oli näidanud. Pastor teadis, et ei oska valetada, näoilme reedab ta otsekohe.
413
Itaallane aga, üks Dullese büroo töötajaid, mõtles koju jõudes kaua, enne kui jutuajamise kohta aruannet asus kirjutama.
«Ta on kas ümmargune null,» arutas itaallane, «kes kedagi ei esinda, või osav luuraja. Ta ei osanud tingida, kuid ka mulle ei öelnud ta mitte midagi. Tema viimaste sõnade põhjal aga võib arvata, et ta teab midagi läbirääkimistest Wolffiga.»

XLV. 13. 03. 1945 (KELL 20.24)

Katrinil polnud metroopileti jaoks raha. Kuid tal oli vaja sõita kuhugi, kus oleks ahi ja kus saaks lastel mähkmeid vahetada. Kui ta -seda ei tee, võivad nad surra, sest juba nii palju tunde oli külma käes oldud.
«Siis oleks parem olnud juba hommikul kõigele lõpp teha,» mõtles Katrin jälle nagu kusagil eemal viibides. «Või seal luugi all.»
Ohutaju oli nürinenud. Ta väljus keldrist ja läks ringi vaatamata bussipeatusse. Ta ei teadnud isegi, kuhu ta sõidab, kuidas pileti saab, kuhu võib jätta lapsed, kas või mõneks minutikski. Katrin ütles konduktorile, et tal raha ei ole, et kogu raha jäi pommitabamuse saanud korterisse. Konduktor porises midagi ja soovitas minna sõjapõgenike vastuvõtupunkti. Katrin istus akna alla. Siin polnud nii külm ja kohe tikkus talle uni peale. «Ma ei jää magama,» ütles ta endale. «Ma ei tohi magama jääda.»
Ja uinus otsekohe.

Katrin tundis, kuidas teda müksatakse ja õlast sakutatakse, kuid ei suutnud kuidagi silmi avada, tal oli soe ja õnnis tunne, ja ka laste nutt kostis kusagilt väga kaugelt.
Ta nägi mingit veidrat värvilist unenägu ja tundis alateadlikult hämmeldust unenägude maotu sentimentaalsuse üle: ta astub pojaga mööda sinist vaipa mingisse majja, poiss kõnnib juba ise, tal on kukk käes, neile tulevad vastu Erwin, ema ja see suvilanaaber, kes lubas elada miljon aastat...
«Proua!» Keegi raputas teda nii tugevasti, et ta otsaesine vastu külma klaasi põrkas. «Proua!»
Katrin avas silmad. Tema kõrval pimedas bussis seisid konduktor ja politseinik.
«Mis on?» küsis Katrin sosinal, surudes lapsi enda vastu. «Mis on?»
«Õhuhäire,» sosistas konduktor vastu. «Lähme...»
«Kuhu?»
«Varjendisse,» ütles politseinik. «Me aitame teil lapsi kanda.»
«Ei,» surus Katrin lapsi vastu rinda. «Ma kannan ise.»
Konduktor kehitas vaikides õlgu. Politseinik toetas Katrinit küünarnukist ja juhatas ta varjendisse. Seal oli soe ja pime. Katrin läks varjendi kaugemasse nurka — kaks poissi tõusid ja loovutasid talle koha.
«Tänan.»
Ta asetas lapsed enda kõrvale ja pöördus varjendi korrapidaja, Hitlerjugendisse kuuluva tütarlapse poole.
414

«Meie maja pommitati puruks, mul pole isegi mähkmeid, aidake mind! Ma ei tea, mida teha, naaber sai surma ja ma võtsin ka tema lapse kaasa. Aga mul ei ole midagi, millega...»
Tütarlaps noogutas ja tuli peagi mähkmetega tagasi.
«Palun,» ütles ta, «siin on neli tükki, esialgu peate läbi ajama. Hommikul soovitan minna ühisabi osakonda, ainult et teil peab kaasas olema tõend oma politseikomissariaadist ja isikutunnistus.»
«Ja muidugi, tänan teid,» vastas Katrin ja hakkas mähkmeid vahetama, «öelge, kas siin vett on? Vett ja ahju? Ma peseksin mustad mähkmed ära, siis oleks mul neid kaheksa ja homseks jätkuks...»
«Külma vett on, ja ma arvan, et siin leidub kellelgi ka seepi. Tulge pärast minu juurde, ma aitan teil seda korraldada.»
Kui lapsed olid söönud ja magama jäänud, nõjatus ka Katrin vastu seina ja otsustas kas või pool tundigi magada. «Praegu ei suuda ma millestki mõelda,» ütles ta endale, «mul on palavik, sain vist seal luugi all külma... Ei, lapsed ei saanud külmetada, neil olid tekid ümber, ja jalad olid neil praegu soojad. Ma magan natuke ja siis hakkan mõtlema, mis edasi teha.»
Ja jälle ilmusid mingid nägemused, aga nüüd juba seostatud, sinise, valge, punase ja musta värvi kiire vaheldumine väsitas silmi. Ta jälgis tähelepanelikult kiiret värvide vaheldust. «Mul vist silmad liiguvad laugude all,» mõistis äkki Katrin selgesti. «See Paistab hästi välja,» oli polkovnik Suzdaltsev koolis rääkinud. Ja Katrin kargan ehmunult püsti. Kõik ümberringi magasid. Kusagil kaugel pommitati, õhutõrjekahurite haukumine ja pommide mürtsatused kostsid nagu läbi vati.
«Ma pean Stirlitzi juurde sõitma,» ütles Katrin endale ja imestas, kui rahulikult ta sai seda praegu mõelda — loogiliselt ja selgelt. «Ei,» ütles keegi temas vastu, «sa ei tohi sõita. Nad ju pärisid tema kohta. Sa hukutad nii enda kui ka tema.»
Katrin suigatas uuesti ja magas pool tundi. Silmad avanud, tundis ta end paremini. Ja kuigi ta oli unustanud, et oli Stirlitzile mõelnud, tuli talle äkki selgesti meelde number 42-75-41.
«Kuulge,» müksas ta enda kõrval tukkuvat noormeest, «kas siin kusagil on telefoni?»
«Mis?!» kargas noormees ehmunult püsti.
«Tasa, tasa,» rahustas teda Katrin. «Ma küsisin, kas siin lähedal on telefoni?»

Tütarlaps Hitlerjugendist oli kõnelust ilmselt kuulnud. Ta tuli Katrini juurde ja küsis:

«Kas saan teid millegagi aidata?»

«Ei-ei,» vastas Katrin. «Ei, tänan teid, kõik on korras.»

Sel hetkel hakkas huilgama sireen, kuulutades õhuhäire lõppu.

«Ta küsis, kus telefon on,» sõnas noormees.

«Metroojaamas,» teatas tütarlaps. «See on siin lähedal, ümber nurga. Kas tahate tuttavatele või sugulastele helistada?»

«Jah.»

«Ma jään seniks laste juurde, te võite helistama minna.» «Mul ei ole automaadi jaoks isegi kahtekümmend penni...»

415

«Ma annan teile. Palun.»

«Tänan. Nii et see on lähedal?»

«Kahe minuti tee.»

«Kui nad nutma hakkavad?»

«Ma võtan nad sülle,» naeratas tütarlaps, «palun ärge muret-
sege.»

Katrin väljus varjendist. Metroojaam oli samas kõrval. Telefoniautomaadi juures veelompidel sätendas jää. Paistis sinakas ja rõõmus täiskuu.

«Telefonid ei tööta,» ütles kordnik. «Plahvatuslaine lõi rivist välja.»

«Kust siis saaks helistada?»

«Järgmisest jaamast... Kas on hädasti tarvis?»

«On küll.»

«Lähme.»

Kordnik laskus Katriniga tühja jaama, avas politseiruumi ukse, pani tule põlema ja näitas peaga laual seisva telefoni suunas. «Helistage, aga palun tehke kiiresti.»

Katrin läks teisele poole lauda, istus kõrge seljatoega tugitooli ja valis numbri 42-75-41. See oli Stirlitzi number. Kutsesignaali kuulates Katrin kohe ei märganudki omaenda suures formaadis fotot, mis oli telefoninimekirja kõrvale lauaklaasi alla pandud. Kordnik seisis ta selja taga ja suitsetas.

XLVI. LOOGIKA EBALOOGILISUS

Stirlitz ei näinud praegu midagi peale Mülleri kaela. See oli tüse, puhtaks raseeritud ja läks peaaegu muutumatult üle kuklaks. Stirlitz nägi kaht ristvolti, mis otsekui eraldasid pead kehast, keha oli muide samasugune massiivne, tugev ja kompaktne ning seetõttu' ääretult sarnane kõigi kehade ja kolpadega, mis Stirlitzit neil aastail Saksamaal ümbritsesid. Mõnikord Stirlitz väsis, nende inimeste vihkamisest, kelle seltsis tal viimased kaksteist aastat oli töötada tulnud. Algul oli see arusaadav ja selge vihkamine olnud, sest vaenlane on vaenlane. Mida rohkem ta aga SD aparaadi igapäevasesse mehaanilisse töösse süvenes, seda enam oli tal võimalus näha protsessi seestpoolt — fašistliku diktatuuri pühamust. Kui ta esialgu oli käsitanud hitlerismi kui ühtset sihikindlat jõudu, siis aja jooksul muutus kõik toimuv talle täiesti arusaamatuks, niivõrd ebaloogilised ja rahva suhtes kuritegelikud olid juhtide aktsioonid. Sellest ei rääkinud omavahel mitte ainult Schellenbergi ja Canarise mehed, vahetevahel julgesid sellest rääkida isegi gestaapolased, Goebbelsi kaastöötajad ja Riigikantselei inimesed. Kas on mõtet vaimulike arreteerimisega kogu maailma enda vastu häälestada? Kas on koonduslaagrites kommuniste nii mõnitada vaja? Kas juutide massiline hukkamine on mõistlik? Kas on õigustatud sõjavangide, eriti venelaste barbaarne kohtlemine? Neid küsimusi esitasid endale mitte ainult aparaadi lihttöötajad, vaid ka sellised juhid nagu Schellenberg ja viimastel päevadel

isegi Müller. Kuid üksteisele niisuguseid küsimusi esitades ja Hitleri poliitika hukatuslikkust mõistes teenisid nad seda hukatuslikku poliitikat ometi täpselt, kohusetruult ja mõned koguni virtuoosselt ning ülima leidlikkusega. Füüreri ja tema lähemate abiliste ideed muutsid nad reaalseks poliitikaks, silmanähtavateks aktsioonideks, mille põhjal otsustas Saksamaa üle kogu maailm.

Hiljem, kui Stirlitz oli jõudnud kindlale veendumusele, et tihtilugu teevad Saksamaal seda poliitikat inimesed, kes selle poliitika algideedesse kriitiliselt suhtuvad, mõistis ta, et on hakanud selle riigi vastu tundma teistsugust, varasemast erinevat viha — raevukat, puhuti pimedat viha. Selle pimeda viha tagapõhjaks oli armastus rahva vastu, sakslaste vastu, kelle keskel ta need kaksteist pikka aastat oli elanud. «Kaardisüsteemi kehtestamine? — Selles on süüdi Kreml, Churchill ja juudid. Taganemine Moskva all? — Selles on süüdi vene talv. Lüüasaamine Stalingradi all? — Selles on süüdi reeturitest kindralid. Esseni, Hamburgi ja Kieli purustamine? — Selles on süüdi Ameerika plutokraatia lõa otsas olev vandaal Roosevelt. Ja rahvas uskus neid vastuseid, mis olid tema jaoks välja mõelnud inimesed, kes ise ühtki neist vastustest ei uskunud. Künism oli muudetud poliitilise elu normiks, vale oli saanud igapäevaseks hädavajalikuks atribuudiks. Oli tekkinud mingisugune uus, senitundmatu õigustatud vale mõiste: inimesed, kes tõde teadsid, vaatasid üksteisele silma ja valetasid, olles seejuures täiesti kindlad, et vestluskaaslane seda hädavalet mõistab ja selle talle teada oleva tõega korrelatsiooni viib. Stirlitz vihkas siis halastamatut prantsuse vanasõna: «Iga rahvas väärib oma valitsust.» Ta arutles: «See on nuripidine natsionalism. See on võimaliku orjuse ja kuriteo õigustamine. Milles on süüdi Ver-sailles' rahuga nälja, puuduse ja meeleheiteni viidud rahvas? Nälg sünnitab oma «tribuunid» — Hitleri ja kogu ülejäänud jõugu.»

Üksvahe Stirlitz isegi kartis seda rasket umbviha, mida ta «kolleegide» vastu tundis. Nende hulgas oli rohkesti tähelepanelikke ja teravapilgulisi inimesi, kes oskasid silma vaadata ja vaikimisest järeldusi teha.

Ta tänas jumalat, et oli endale õigel ajal silmahaiguse külge pookinud ja seepärast peaaegu alati tumedaid prille kandis, kuigi algul meelekohtades vasardas ja pea lõhkus valutada, sest nägemine oli tal tegelikult suurepärane.

«Stalinil oli õigus,» mõtles Stirlitz. «Hitlerid tulevad ja lähevad, aga sakslased jäävad. Aga mis neist saab, kui Hitler lahkub? Ei saa ju loota tankidele, meie ja Ameerika omadele, mis ei luba Saksamaal natsismi taastada? Oodata, kuni minu «kaaslaste», töö- ja eakaaslaste sugupõlv välja sureb? Välja surres jõuab see sugupõlv noori, oma lapsi õigustatud vale ning südamesse ja mõttesse juurutatud hirmu pisikutega moraalselt laostada. Kas tuleb see sugupõlv hävitada? Veri sünnitab uut verd. Sakslastele tuleb anda garantii. Nad peavad vaba-dust kasutama õppima. Ja see on ilmselt kõige keerulisem: õpetada rahvast, tervet rahvast kasutama kõige kallimat, mis igaühele on antud — vabadust, mida seadus kindlalt garanteerib ...»

Üksvahe Stirlitzile näis, et olukorras, kus ühelt poolt rahvas ja

teiselt poolt füürer on absoluutse pimedusega löödud, lõpeb aparaadi üleüldine rahulolematus partei-, gestaapo- ja sõjaväebürokraatia put-šiga. Seda aga ei juhtunud, sest igaüks neist kolmest bürokraatide grupist pidas silmas oma huve, oma isiklikku kasu, oma väikesi ees-märke. Nii nagu füürer, Himmler ja Bormann vandusid ka nemad truudust Saksa riigile ja saksa rahvusele, kuid neid huvitas ainult nende endi mina; mida enam nad lihtrahva huvidest ja vajadustest eemaldusid, seda rohkem muutusid need vajadused ja huvid neile ainult abstraktseteks mõisteteks. Ja mida kauem «rahvas vaikis», seda sagedamini kuulis Stirlitz oma «kolleegidelt»: «Iga rahvus väärib oma valitsust.» Kusjuures sellest räägiti huumoriga, rahulikult, teinekord mõnitavalt. Juhuslikele võimukandjatele on tähtis omaenda minut, mitte

aga rahva elupäev. «Ei,» mõtles Stirlitz, «need mehed ei kor-, ralda mingit putši. Nad pole inimesed, vaid hiired. Ja nad hukkuvad ka nagu hiired, igaüks oma urus ...»

... Müller, kes istus kamina juures Stirlitzi lemmiktugitoolis, küsis:

«Kas autojuhist ei olnudki juttu?»

«Ei mahtunud lindile. Ma ei saanud ju Bormanni peatada, et üks hetk, parteikaaslane Bormann, ma kerin lindi ümber. Ütlesin talle, et mul on kindlad andmed selle kohta, et just teie tegite autojuhi elu päästmiseks kõik, mis võimalik.»

«Mis ta vastas?»

«Ta ütles, et pärast piinamisi keldrites on autojuht arvatavasti omadega läbi ja et teda ei saa enam usaldada. See küsimus teda nii väga ei huvitanud. Nii et te olete omadega puhtalt väljas, obergruppenführer. Igaks juhuks hoidke sohvrit veel mõni aeg enda juures ja laske talle korralikult süüa anda. Eks siis näe.»

«Kas arvate, et tema vastu enam huvi ei tunta?»

«Kes?»

«Bormann.»

«Mis mõttega? Autojuht on kõlbmatuks muutunud materjal. Igaks juhuks hoiaksin teda veidi aega veel kinni. Aga kus on vene pianist? Teda oleks meil praegu hädasti vaja. Kuidas temaga on? Kas ta toodi juba hospidalist ära?»

«Mis moel meil teda tarvis võiks minna? Seda, mida tal raadiomängus on vaja, ta teeb, aga ...»

«See on õige,» nõustus Stirlitz. «See kõik on kahtlemata väga õige. Aga kujutage endale ainult ette, kui õnnestuks teda mingil moel Wolffiga Šveitsis ühendusse viia. Mis te arvate?»

«See on utoopia.»

«Võib-olla. Ma lihtsalt luban endale fantaseerida.»

«Jah, ja üldse...»

«Mis?»

«Ah ei midagi,» jättis Müller lause pooleli, «ma lihtsalt analüüsisin teie ettepanekut. Ma viisin ta teise kohta, las temaga töötab Rolf.»

«Kas Rolf pakkus üle?»

«Jah... Mõnevõrra ...»

418

«Ja sellepärast Rolf tapetigi?» küsis Stirlitz vaikselt. Ta oli kuulnud sellest gestaapo koridoris Bormanniga kohtuma minnes.

«See on minu asi, Stirlitz. Lepime kokku, et kõik, mida teil tarvis on, saate minu käest teada. Mulle ei meeldi, kui läbi lukuaugu piilutakse.»

«Mis mõttes?» küsis Stirlitz jäigalt. «Mulle ei meeldi, kui mind vanas poola preferansis vaimuks peetakse. Ma olen mängija, mitte vaim.» «Kas alati?» küsis Müller.

«Peaaegu.»

«Hea küll. Räägime sellest hiljem. Aga nüüd kuulame veel kord seda lõiku...»

Stoppnuppu vajutades katkestas Müller Bormanni jutu ja ütles: «Kerige paarkümmend meetrit tagasi.»

«Palun. Kas keedan veel kohvi?»

«Keetke pealegi.»

«Konjakit soovite?»

«Ausalt öelda ma konjakit ei kannata. Üldiselt joon ma viina. Konjak sisaldab parkaineid ja see mõjub veresoontele halvasti. Kuid viin teeb seest mõnusasti soojaks, eriti ehtne talupojaviin.»

«Kas tahate teksti ümber lindistada?»

«Pole vaja. Ma pean meeles. Siin on huvitavaid kohti.»

Stirlitz lülitas magnetofoni sisse.

«Bormann. Kas Dulles teab, et Wolff esindab Himmlerit?»
Stirlitz. Arvan, et aimab.
Bormann. «Arvan» — see pole antud juhul vastus. Kui ma saaksin täpsed andmed, et ta peab Wolffi Himmleri esindajaks, siis võiks tõsiselt rääkida koalitsiooni peatsest lõpust. Võimalik, et nad nõustuvad reichsführeriga asju ajama ja siis on mul vaja nende vestluse salvestust. Kas saate hankida niisuguse lindi?
Stirlitz. Kõigepealt peab Wolff kinnitama, et ta tegutseb Himmleri emissarina.
Bormann. Miks te arvate, et ta pole seda Dullesele juba kinnitanud?
Stirlitz. Ma ei tea. Ma lihtsalt oletan. Vaenlaste propaganda räägib reichsführerist halvasti, peavad teda põrgu sigitiseks. Pigem püüavad nad vältida küsimust, keda Wolff esindab. Peamine, mis neid huvitab, on see, keda ta esindab sõjalise jõu mõttes.
Bormann. Mul on tarvis, et nad Wolffi käest kuuleksid, keda ta esindab. Nimelt Wolffi enda käest... Või äärmisel juhul teie käest.
Stirlitz. Mis mõte sellel on?
Bormann. Mis mõte? Väga sügav mõte, Stirlitz. Uskuge mind, väga sügav.
Stirlitz. Operatsiooni läbiviimiseks pean teadma selle eesmärki. Seda poleks tarvis, kui töötaksin koos terve grupiga, nii et igaüks toob šefile midagi ja sellest materjalist sel moel täpne pilt kujuneb. Siis ei pruugiks mul eesmärki teada, täidaksin oma ülesande, tegeleksin ainult oma lõiguga. Niisugune võimalus mul kahjuks puudub.
Bormann. Mis te arvate, kas Stalinil oleks heameel teada saada; et lääneliitlased peavad läbirääkimisi ei kellegi muu kui SS-i juhi
419
Himmleriga? Mitte grupi kindralitega, kes kapituleeruda .tahavad, mitte selle moraalselt täiesti laostunud jätise Ribbentropiga, vaid mehega, kes võib Saksamaa muuta terasbarjääriks bolševismi vastu?
Stirlitz. Ma mõtlen, et Stalinil ei oleks heameel seda kuulda.
Bormann. Stalin ei usu, kui mina talle seda teatan. Mis oleks, kui sellest teataks talle natsionaalsotsialismi vaenlane? Näiteks teie pastor? Või mõni teine...
Stirlitz. Kandidaadid tuleks ilmselt Mülleriga kooskõlastada. Ta võib sobiva inimese välja valida ja tema põgenemise korraldada.
Bormann. Müller püüab minu suhtes kogu aeg lahkust üles näidata.
Stirlitz. Nii palju, kui mina tean, on tema olukord väga keeruline. Kuna ta on liiga silmapaistev figuur, ei saa ta mängida kogu panga peale nagu mina. Ja pealegi allub ta otseselt Himmlerile. Arvan, et seda keerulist olukorda mõistes olete nõus, et ainult tema saab teie toetust tundes selle ülesande täita.
Bormann. Jajaa ... Sellest hiljem. See on detail. Nüüd peamisest: teie ülesanne on läbirääkimisi mitte nurja ajada, vaid neile kaasa aidata, Berni vandenõulaste kontakti Himmleriga mitte varjata, vaid see avalikkuse ette tuua. Ja nii, et kompromiteerida Himmlerit füüreri silmis, Dullest Stalini silmis ja Wolffi Himmleri silmis.
Stirlitz. Kui mul on vaja praktilist abi, kellega võin ühenduse võtta?
Bormann. Täitke kõik Schellenbergi korraldused, see on edu pant. Ärge saatkonnast mööda minge, see ärritaks neid: saatkonnanõuni-kule partei küsimustes teatatakse teist.
Stirlitz. Ma mõistan. Aga võib-olla läheb mul tarvis abi. Schellenbergi vastu. Selles osas võib mind abistada ainult üks inimene — Müller. Millisel määral ma temale võin toetuda?
Bormann. Liiga truualamlikke inimesi ma eriti ei usu. Mulle meeldivad napisõnalised mehed.»
Sel hetkel helises telefon. Stirlitz märkas, kuidas Müller võpatas.
«Vabandage, obergruppenführer,» ütles ta ja võttis toru: «Stirlitz ...»
Ta kuulis Katrini häält.
«See olen mina,» ütles Katrin. «Ma ...»

«Jah,» vastas Stirlitz. «Kuulan teid, parteikaaslane. Kus ma teid ootan?»
«See olen mina,» kordas Katrin.
«Mis teed mööda oleks sinna kõige parem sõita?» aitas ta uuesti Katrinit ja näitas näpuga magnetofoni peale, andes Müllerile mõista, et räägib Bormann.
«Ma olen metroos ... Ma olen politseiruumis ...»
«Kuidas? Saan aru. Kuulan teid. Kuhu ma sõidan?»
«Ma tulin metroosse helistama ...»
«Kus see on?»»
Ta sai Katrinilt teada aadressi, kordas siis uuesti: «Jah, parteikaaslane,» ja pani toru hargile. Mõtlemisaega ei olnud. Kui tema kõnelust pealt kuulati, saab Müller andmed alles vastu hommikut.
420
Kuigi on tõenäoline, et Müller lülitas pealtkuulamisaparaadi välja, sest ta rääkis Stirlitzile küllalt palju selleks, et teda karta. Eks hiljem näeb, mis edasi teha. Peaasi — Katrin tuleb ära viia. Müllerile on juba palju teada, ülejäänu võib juurde mõelda. Nüüd Katrini juurde.
Katrin pani toru ettevaatlikult käest ja võttis bareti, mille oli asetanud oma fotole. Endiselt ei teinud kordnik temast välja. Katrin astus ukse poole otsekui poolsurnu, kartes kuulda selja tagant käratust. Kuid gestaapost oli politseid informeeritud, et kinni tuleb võtta noor, kahekümne viie aastane naine, kellel on laps süles. Sellel siin aga olid juuksed hallid ja aastaid võis tal olla neljakümne ringis, last tal süles polnud, ja mis see loeb, et silmad on sarnased, kas maailmas sarnaseid silmi vähe on?
«Võib-olla te ootate mind, obergruppenführer?»
«Ja Scholtz jookseb Himmlerile teatama, et ma juba üle kolme tunni teab kuhu kadunud olen? Miks ta helistas? Te ei öelnud mulle, et tema kõnet ootate.»
«Te kuulsite, ta palus kiiresti sõita.»
«Kohe pärast jutuajamist tulge minu juurde.»
«Kas arvate, et Scholtz töötab meie vastu?»
«Kardan, et oh hakanud töötama. Ta on loll, ma olen alati tööl pidanud kuulekaid ja rumalaid sekretäre. Aga selgub, et nad on head võidupäevil, krahhi äärele jõudes hakkavad nad rabelema ja püüavad oma nahka päästa. Tainapea, ta arvab, et ma tahan surra kangelasena ... Ja reichsführer on ka kena mees: salastab nii kangesti oma rahuotsinguid, et isegi minu Scholtz on asjast aru saanud ... Täna Scholtzi ei ole. Valves on keegi fanaatiline poiss, kes peale kõige muu kirjutab ka veel luuletusi...»
Pool tundi hiljem võttis Stirlitz Katrini oma autosse. Siis sõitis ta veel pool tundi linnas ringi, et vaadata, kas tal saba taga ei ole, ja kuulas Katrinit, kes nuttes rääkis, mis temaga täna oli juhtunud. Teda kuulates püüdis Stirlitz selgusele jõuda, kas Katrini imelik vabanemine täna oli osa Mülleri saatanlikust mängust või oli tegu juhusega, mis on teada igale luurajale ja mis võib juhtuda vaid kord elus.
Mõni aeg tiirutas ta mööda Berliini ja sõitis siis linnast välja. Autos oli soe, Katrin istus ta kõrval, magavad lapsed süles, ja Stirlitz mõtles: «Kui ma nüüd sisse kukun, kui Müller siiski teada saab, et helistas naine, mitte Bormann, ajan kõik nurja. Ja mul ei ole enam võimalust Himmleri mängu Bernis ära rikkuda. Kuid sellest on kahju, sest nüüd olen eesmärgile päris lähedal.»
Teeviida juures Stirlitz pidurdas. Rubinerkanalini jäi kolm kilomeetrit. Siit sai Potsdami kaudu Babelsbergi sõita.
«Ei,» mõtles Stirlitz, «selle järgi otsustades, et tassid köögis teise kohta olid tõstetud, olid Mülleri mehed päeval minu pool istunud. Kes teab, võib-olla minu «julgeoleku» huvides lähevad nad Mülleri käsul sinna tagasi, eriti pärast seda telefonikõnet.»
«Lapsuke,» ütles ta järsult pidurdades, «mine tagaistmele.»

«Mis juhtus?»

«Midagi ei juhtunud. Kõik on korras, lapsuke. Nüüd on kõik täiesti korras. Nüüd oleme sinuga võitjad. Kas pole? Tõmba kardinad akna ette ja jää magama. Jätan kütte sisse ja panen ukse kinni. Minu autos ei puuduta sind keegi.»

«Kuhu me sõidame?»

«Veel natuke maad,» vastas Stirlitz. «See pole kuigi kaugel. Maga rahulikult. Sa pead välja puhkama, homme on meil palju tegemist ja närveerimist...»

«Mis närveerimist?» küsis Katrin tagaistmel end mugavamalt sisse seades.

«Meeldivat närveerimist,» vastas Stirlitz ja mõtles: «Temaga tuleb veel raskusi. Tal on šokk ja selles ei saa teda süüdistada.»

Stirlitz peatas auto Walter Schellenbergi villast kolm maja eemal.

«Oleks ta ainult kodus,» kordas Stirlitz nagu loitsu, «kui ta ainult ei sõitnud Nauenisse Himmleri juurde või Hohenlichenisse Gebhardti juurde, oleks ta ainult kodus.»

Schellenberg oli kodus.

«Brigadeführer,» ütles Stirlitz mantlit maha võtmata. Ta istus tooliservale Schellenbergi vastu. Schellenbergil oli soe hommiku-kuub seljas ja tuhvlid paijaste jalgade otsas. Tahtmatult pani Stirlitz tähele, kui õrn matt nahk on ta pahkluudel. «Mülleril on Wolffi missioonist Šveitsis hais ninas.»

«Te olete peast põrunud,» ehmatas Schellenberg, «see pole võimalik...»

«Müller tegi mulle ettepaneku, et hakkaksin tema heaks töötama.»

«Miks Müller just teile selle ettepaneku tegi?»

«Tema mehed on vist pastori jälgedele sattunud; selles on meie pääsmine, ma pean Berni sõitma. Võtan pastori seal oma hoole alla, aga teie peate desavueerima Wolffi.»

«Sõitke otsekohe Berni.»

«Aga dokumendid? Või kasutada «akent»?»

«See oleks rumal. Šveitsi vastuluure võtab teid kinni, kakluse lõpul tahavad nad ameeriklaste ja punaste ees kannuseid teenida. Ei, sõitke töölt läbi ja valige endale usaldusväärsed dokumendid. Ma helistan ette.»

«Pole mõtet. Andke parem kiri kaasa.»

«On teil sulepead?»

«Parem, kui kirjutate oma sulepeaga.»

Schellenberg tõmbas käega üle näo ja ütles end naerma sundides: «Asi on selles, et ma pole veel päris üles ärganud.»

XLVII. 14. 03. 1945 (KELL 06.32)

Stirlitz kihutas piiri poole, taskus kaks passi — endale ja oma naisele proua Ingrid von Kirchsteinile.

Kui Saksamaa piiritõkkepuu selja taha jäi, pöördus ta Katrini poole:

422

«Noh, lapsuke. Nüüd on kõik möödas.»

Siin, Šveitsis, oli taevas kirgas ja kõrge. Taamal, mõnikümmend meetrit tagapool, oli taevas samasugune põhjatu ja seal võis samuti aimata hommikuvalgusest uhutud kollast kuuketast, ja selles sinkjas-kollases taevas külmetasid samuti lõokesed, ja taevas oli seal sama kaunis, kuid see oli Saksamaa taevas, kus iga minut võisid nähtavale ilmuda liitlaste valged, pimestavalt ilusad lennukid ja sealt võisid iga sekund alla sadada pommid, ja need maa peale surma toovad pommid oleksid paistnud esimesel hetkel päikesekiirtes alumiiniumvalged, ja neile, kes maal olid peitu pugenud ja pomme jälgisid, oleks tundunud, et need kukuvad otse nende peale, pärast aga kaovad lihtsalt ära, et seejärel pursata üles porise kevadise tee põhjatusest;

nii oleks tundunud seetõttu, et surma toov mass annab pommidele kiiruse, mis rebib nad eemale seni veel elusa, kuid juba jõuetu ja hukkumisele määratud inimese vaateväljast...
Stirlitz kihutas Berni suunas. Väikesest linnakesest läbi sõites pidurdas ta foori ees: üle tee läksid lapsed ja sõid võileibu. Katrin hakkas nutma.
«Mis on?» küsis Stirlitz.
«Ei midagi,» vastas ta, «ma lihtsalt nägin rahu, tema aga ei näe seda iialgi...»
«See-eest on nüüd poisil kõik kohutav seljataga,» lohutas Stirlitz, «ja tüdrukul samuti...»
Ta tahtis Katrinile midagi väga õrna ja head öelda, aga ei teadnud, kuidas seda sõnadesse panna. Kui palju kordi oli ta omaette lausunud niisuguseid õrnu, häid ja värelevaid sõnu Sašale... Palju kordi ütlemata jäänud sõna peab saama kas luuletuseks või surema, ladestudes hinge pidevalt tuntava koormana.
«Vaja on mõelda ainult tulevikule,» sõnas Stirlitz, mõistes samas öeldu banaalsust ja täielikku tarbetust.
«Ilma minevikuta pole tulevikku,» vastas Katrin ja pühkis pisaraid, «vabanda mind ... Ma tean, kui raske on lohutada nutvat naist...»
«Pole midagi... Nuta... Kõige tähtsam on see, et meil on nüüd kõik möödas — seljataga...»

XLVIII. HEAD KAVATSUSED

Stirlitz eksis. Kohtunud Bernis pastor Schlagiga, sai ta aru, et midagi pole veel möödas. Vastupidi, ta sai aru, et kõik alles algab. Ta mõistis seda pärast Dullese ja SS-i agendi Hohenlohe vestluse salvestuse kuulamist. Selle lindi oli pastor saanud endise kantsleri Brüningi vahendusel. Vaenlased rääkisid nagu sõbrad ja nende tähelepanu oli seejuures.keskendatud «Vene ohule».
«Aleksile. Lisaks Dullese ja Wolffi läbirääkimiste eelmistele materjalidele.
Saates käesolevaga Dullese ja SS-standartenführeri vürst
423

Hohenlohe vestluse koopia, pean vajalikuks avaldada järgmised
kaalutlused:
Mulle tundub, et Dulles ei informeeri täielikult oma valitsust kontaktidest SS-iga. Nähtavasti informeerib ta oma valitsust kontaktidelt Hitleri «vastastega». Hohenlohe ega Wolff nende hulka ei kuulu.
Roosevelt on korduvalt teatanud, et Ameerika Ühendriikide nii nagu kõigi teiste Hitleri-vastasest koalitsioonist osavõtjate eesmärk on Saksamaa tingimusteta kapituleerumine. Kuid Dulles, nagu see vestluse salvestusest ilmneb, rääkis kompromissist, isegi hitlerismi teatud institutsioonide säilitamisest.
Igasugune koalitsioon eeldab osaliste ausust üksteise vastu. Hetkeks oletades, et seda laadi vestlusega Dulles ainult kõmpis sakslasi, olen sunnitud endale vastu vaidlema, sest iga luuraja mõistab, et kõnealusel juhul sakslased võitsid ja Dulles kaotas: see tähendab, et sakslased said Ameerika seisukohast rohkem teada kui Dulles Himmleri seisukohtadest ja kavatsustest.
Veel tuli mulle mõte, et luuraja Dulles hakkas sakslasi provotseerima. Kuid Šveitsi ajakirjandus nimetab teda avalikult presidendi isiklikuks esindajaks. Kas on võimalik, et provokatsiooni võttis ette mees, kes on Roosevelti isiklik esindaja?
Järeldus: Lääne teatud ringkonnad on kas alustanud topelt-mängu, või on Dulles valmis reetma USA kui Hitleri-vastase koalitsiooni ühe liikme huvid.
Soovitus: liitlastele oleks vaja teatada, et meie pool on Šveitsi läbirääkimistest informeeritud. Loodan juba lähemal ajal teatada taastatud sidekanali kaudu uusi üksikasju Wolffi ja Dullese vestlustest. Muide ma ei peakski neid vestlusteks selle mõiste diplomaatilises tähenduses. Ma nimetaksin neid separaatläbirääki-misteks. On tekkinud kriitiline situatsioon ja tarvis on

kiiresti rakendada abinõusid, et päästa Hitleri-vastane koalitsioon provokatsioonidest, mis lõppkokkuvõttes võivad olla ka kahepoolsed. Justas.»

Pärast teate ärasaatmist sõitis Stirlitz järve äärde — vaikusse ja üksindusse. Ta tundis end halvemini kui kunagi varem, tühjana ja laastatuna.

Tal oli meeles, kui kohutav tunne oli tal olnud neljakümne esimese aasta 22. juunil — terve selle päeva, kui London vaikis. Ja ta mäletas tohutut kergendust, mida oli tundnud Churchilli kõnet kuulates. Vaatamata kõige rängematele katsumustele, mis neljakümne esimese aasta suvel kodumaale osaks said, oli Stirlitz veendunud, ja sugugi mitte fanaatiliselt, vaid loogikast lähtudes, et võit on kindel, olgu tee selleni kuitahes raske. Ükski riik pole kannatanud välja sõda kahel rindel.

Geeniust, kelle tegevus on allutatud loogikale, iseloomustab eesmärgikindlus. Kuid füürer elas enda loodud illusioonide maailmas ja tema kontrollimatu maniakaalsus määras saksa rahvuse osaks tragöödia.

424

Pärast Krakovist tagasi jõudmist oli Stirlitz Rumeenia saatkonnas vastuvõtul olnud. Pidulik õhkkond, lõbusad külalised, kindralite rasked tuhmilt helkivad ordenid, Champagne'i retseptide järgi valmistatud magusavõitu rumeenia veini sädelus, pidulikud kõned, kus kinnitati Saksa—Rumeenia sõjalise koostöö võitmatust, kuid Stirlitz oli end tundnud nagu odavas paiaganis, kus võimule trüginud inimesed osalevad mingis fantastilises etenduses, mõistmata, et nad ise on juba ebareaalsed ja hukkumisele määratud. Stirlitz oli arvanud, et Saksamaa, kes on surutud Nõukogude Liidu ja Suurbritannia ning lähemas tulevikus — ta uskus seda — ka Ühendriikide pihtide vahele, kirjutas alla oma surmaotsusele.

Stirlitzi silmis oli Minski, Babji Jari ja Coventry mure ühesugune: need, kes võitlesid hitlerismi vastu, olid tema jaoks relvavennad. Kaks korda oli ta omal riisikol, ilma igasuguse käsu või paiveta päästnud Inglise luurajad Hollandis ja Belgias. Ta oli päästnud oma võitluskaaslased, ta oli lihtsalt täitnud sõdurikohust.

Ta oli tundnud uhkust Eisenhoweri ja Montgomery poiste üle, kui nad ületasid La Manche'i ja päästsid Pariisi; ta oli olnud õnnelik, kui Stalin hitlerlaste pealetungi ajal Ardennides liitlastele appi läks. Ta oli uskunud, et nüüd lõpuks saabub sellesse sõdadest, reetmistest, surmast ja vaenust väsinud tohutusse ja tillukesse maailma kauakestev rahu, et lapsed unustavad papist pimenduskatete krabina ja täiskasvanud unustavad väikesed kirstud.

Stirlitzile ei mahtunud pähe, et ükskõik missugusel kujul võib teoks saada hitlerlaste ja liitlaste tehing, kuni ta viimaks selle tehinguga ise otseselt kokku põrkas.

Stirlitz võis mõista, mis tõukas sellele tehingule Schellenbergi ja kõik need, kes teda toetasid: oma elu päästmine, hirm vastutuse ees. Ja kõiki neid puhtisiklikke motiive maskeeriti suurte sõnadega Lääne tsivilisatsiooni päästmisest ja vastupanust bolševistlikele hordidele. Seda kõike Stirlitz mõistis ja pidas Schellenbergi käitumist arukaks ning natsidele ainuvõimalikuks. Ent kui objektiivne ta ka püüdis olla, ei suutnud ta mõista Dullest, kes juba läbirääkimiste fakti endaga tõstis käe liitlaste ühtsuse vastu.

«Aga kui Dulles ei olegi poliitik ja isegi mitte politikaan?» arutles Stirlitz. Ta konutas järve ääres pingil, soni tavalisest rohkem silmile tõmmatud, tunnetades oma üksindust. «Aga võib-olla on ta lihtsalt hasartmängija? Muidugi ei pruugi ta Venemaad armastada ja ta võib bolševikke karta, kuid ta on ometi kohustatud mõistma, et Ameerikat meie vastu tõugata tähendab maailmale nii koletut sõda, mida inimkonna ajaloos pole veel olnud. Kas zooloogiline viha on selle põlvkonna inimestes tõesti nii suur, et nad vaatavad maailma läbi vananenud ettekujutuste prisma? Kas raugastunud politikaanid ja vanad luurajad tõesti võivad meid ameeriklastega tülli ajada?»

Järvelt puhus vinge tuul. Stirlitzil hakkas külm, ta tõusis ja läks tagasi auto juurde.

Stirlitz sõitis «Virginia» pansioni, kus peatus professor Pleischner. Ta oli teatanud sellest postkaardiga: ««Virginia» tubakas on siin oivaline,» «Virginia» oli tühi, peaaegu kõik üürilised olid mägedes.
425
Suusahooaeg oli lõppemas, päike hakkas neil nädalatel kuidagi eriliselt peale, tegi pronkspunaseks, ja päevitus püsis kaua, sellepärast läksid kõik, kel vähegi võimalik, mägedesse, kus oli veel lund.
«Kas ma saaksin Rootsi professorile, olen ta nime unustanud, üle anda mõned raamatud?» küsis ta portjeelt.
«Rootsi professor hüppas aknast alla ja sai surma.»
«Millal?»
«See oli vist üleeile hommikul. Teate, ta läks siit nii rõõmsas meeleolus ja tagasi ei tulnud.»
«Ah missugune õnnetus... Mu sõber, samuti teadlane, palus mõned raamatud üle anda, ja need tagasi tuua, mis ta varem professorile oli andnud.»
«Helistage politseisse. Tema asjad on kõik seal. Nad annavad teile raamatud kätte.»
«Tänan,» vastas Stirlitz. «Nii ma teengi.»
Ta sõitis läbi tänava, kus oli asunud konspiratiivkorter. Aknal seisis lill — häiresignaal. Stirlitzile oli kõik selge. «Aga mina pidasin Pleischnerit argpüksiks.» Ta silme ette kerkis äkki pilt, kuidas professor, see väike, põdur ja vaikne mehike, aknast alla hüppas. Stirlitz mõtles, et oma elu viimastel sekunditel pidi tal õudne tunne olema, kui ta siin, vabaduses, Saksamaalt pääsenuna, otsustas endale lõpu teha. Gestaapo oli tal ilmselt kannul. Või lavastasid nad selle enesetapu, kui said aru, et ta neile midagi ei räägi...»

XLIX. 15. 03. 1945 (KELL 18.19)

Niipea kui Katrin hotellitoas lastega magama oli heitnud, võttis Stirlitz sisse kaks tabletti kofeiini, sest ta polnud nende päevade jooksul õieti silma kinni saanudki, helistas siis pastor Schlagile ja jsõitis temaga kokku saama.
Pastor tunnistas:
«Hommikul ma ei söandanud teilt omaste järele pärida. Aga nüüd ei saa tõesti küsimata jätta: kuidas mu õega lood on?»
«Kas te tema käekirja tunnete?»
«Muidugi.»
Ta ulatas pastorile ümbriku. Schlag luges läbi lühikese kirja: «Kallis vend, aitäh, et sa meie eest nii suuremeelselt hoolitsesid. Elame nüüd mägedes ega tea enam, mis tähendab pommitamise õudus. Elame ühes taluperes, lapsed aitavad lehmi talitada. Meil kõigil on kõht täis ja tunneme end väljaspool igasugust hädaohtu. Palume jumalat, et sind tabanud õnnetused kiiremini lõpeksid. Sinu Anna.»
«Missugused õnnetused?» küsis pastor. «Millest ta räägib?»
«Pidin talle ütlema, et te olete arreteeritud. Ma ei käinud tema juures Stirlitzina, ütlesin, et olen teie koguduse liige. Annan teile aadressi, kui kõik on möödas, leiate nad sealt üles. Siin on foto, see peaks teid lõplikult veenma.»
Stirlitz ulatas pastorile väikese kontaktfoto. Mägedes oli ta küll
426

mitu pilti teinud, kuid uduse ilma tõttu oli foto kvaliteet keskpärane. Pastor silmitses fotot tükk aega ja ütles siis:
«Üldiselt usun ma teid ka ilma selle fotota... Miks te nii halb välja näete?»
«Jumal seda teab. Olen natuke väsinud. Ja mis uudist teil veel on?»

«Uudiseid on, aga ma ei oska neile hinnangut anda. Emb-kumb, kas peab lakkama uskumast kogu maailma või hakkama küünikuks. Ameeriklased on SS-iga läbirääkimisi alustanud. Nad usaldavad Himmlerit.»

«Mis andmed teie käsutuses on? Kellelt te need saite? Missugused dokumendid teil on? Vastasel juhul, kui te opereerite ainult kuuldus-tega, võime osavalt sepitsetud vale õnge sattuda.»

«Paraku,» vastas pastor, «tahaksin väga uskuda, et ameeriklased Himmleri meestega läbirääkimisi pidama ei hakka. Aga te ju lugesite selle läbi, mis ma teile juba üle andsin. Nüüd võtke see ...» Ta ulatas Stirlitzile paar ümarate tähtedega tihedalt täiskirjutatud paberilehte.

«Wolff. Tervist, härrased.

Hääled. Tervist, tere päevast.

Dulles. Minu kolleegid tulid siia selleks, et läbirääkimisi alustada.

Wolff. Väga rõõmustav, et meie läbirääkimised toimuvad nii esinduslikul tasemel.

Göwernitz. Seda on raske inglise keelde tõlkida — «esinduslikul tasemel»...

Wolff (naerdes). Mulle sai vähemasti selgeks, et härra Göwernitz täidab sellel kohtumisel tõlgi osa.

Dulles. Ma arvan, et pole vajadust nimetada minu kolleegide nimesid. Kuid võin öelda, et minule ja mu sõpradele jättis väga soodsa mulje asjaolu, et kõrgeim SS-i ohvitser ei esita vastasega läbirääkimisi alustades mingeid isiklikke nõudmisi.

Wolff. Minu isiklik nõudmine on see, et sakslastega rahu sõlmitaks.

Tundmatu hääl. See on sõduri vastus!

Dulles. Mis uut on teil vahepeal toimunud?

Wolff. Kesselring kutsuti füüreri peakorterisse. See on kõige ebameeldivam uudis.

Dulles. Kas te oletate, et...

Wolff. Kiired väljakutsed füüreri peakorterisse ei tähenda harilikult midagi head.

Dulles. Meie andmetel kutsuti Kesselring Berliini selleks, et ta Läänerinde juhatajaks määrata.

Wolff. Kuulsin seda, kuid need andmed ei ole esialgu kinnitust leidnud.

Dulles. Küll leiavad. Kõige lähemal ajal.

Wolff. Kui nii, siis võib-olla ütlete mulle, kes on Kesselringi järeltulija?

Dulles. Jah. Võin seda öelda. See on kindral Vietinghoff. Wolff. Ma tean seda meest. Dulles. Mis te temast arvate?

427

Wolff. Kohusetruu käsutäitja.

Dulles. Minu arvates võib praegu niisuguse iseloomustuse anda enamikule Wehrmachfi kindralitest.

Wolff. Kas ka Beckile ja Rommelile?

Dulles. Nad olid tõelised Saksamaa patrioodid.

Wolff. Minul igatahes pole kindral Vietinghoffiga otseseid kontakte olnud.

Dulles. Aga Kesselringil?

Wolff. Õhujõudude ülemjuhataja Göringi asetäitjana oli feldmarssalil otsene kontakt peaaegu kõigi Vietinghoffi auastmes väejuhtidega.

Dulles. Kuidas te suhtuksite sellesse, kui teeme teile ettepaneku sõita Kesselringi juurde ja paluda, et ta kapituleeruks Läänerindel, olles eelnevalt saanud Vietinghoffilt nõusoleku kapituleeruda samaaegselt ka Itaalias?

Wolff. See on riskantne samm.

Dulles. Kas me mitte kõik ei riski?

Tundmatu hääl. Igatahes teie kontakt Kesselringiga aitaks saada selge ja konkreetse pildi, kas ta on nõus kapituleeruma või mitte.

Wolff. Ta nõustus seda tegema Itaalias, miks ta seal oma otsust peaks muutma?

Dulles. Millal te saaksite teda Läänerindel külastada?

Wolff. Mind kutsuti Berliini, aga ma lükkasin sõidu edasi, sest me pidime teiega kokku saama.
Dulles. Järelikult saate lennata Berliini kohe, kui Itaaliasse tagasi jõuate?
Wolff. Jah. Põhimõtteliselt on see võimalik... Kuid...
Dulles. Ma mõistan teid. Tõepoolest, te riskite kõvasti, tõenäoliselt meist kõigist palju rohkem. Kuid teist väljapääsu ma tekkinud olukorras ei näe.
Tundmatu hääl. Väljapääs on olemas.
Göwernitz. Te olete läbirääkimiste algataja, kuid teil on Berliinis ilmselt teatud kindel toetus. See võimaldab teil leida ettekäände Kesselringi külastamiseks.
Dulles. Kui teid huvitab eelkõige Saksamaa saatus, siis antud juhul on see teatud määral teie kätes.
Wolff. Muidugi ei saa see argument mind ükskõikseks jätta.
Dulles. Kas võib siis arvata, et te sõidate Läänerindele Kesselringi juurde?
Wolff. Jah.
Dulles. Ja teile tundub olevat võimalik mõjutada Kesselringi kapituleeruma?
Wolff. Olen selles kindel.
Dulles. Järelikult kindral Vietinghoff järgib tema eeskuju?
Wolff. Pärast seda, kui ma Itaaliasse tagasi lähen.
Göwernitz. Kui Vietinghoffil peaksid tekkima mingid kahtlused, kas saate siis siit sündmuste käiku mõjutada?
Wolff. Jah. Vajaduse korral tuleb teil muidugi kindral Vietinghoffiga kas siin või Itaalias kohtuda.
428
Dulles. Kui see tundub teile otstarbekas, oleme nõus Vietinghoffiga kontakti astuma. Millal te loodate Kesselringi juurest tagasi jõuda?
Wolff. Ma koputan vastu lauda. Dulles. Ma koputan vastu lauda. Tundmatu hääl. Me koputame vastu lauda.
Wolff. Kui kõik hästi läheb, olen nädala pärast tagasi ja teatan teile ja Vietinghoffile täpse aja, millal Saksa väed Läänerindel kapituleeruvad. Sel kellaajal kapituleerub ka meie armeegrupp Itaalias.
Göwernitz. öelge, kui palju vange teie koonduslaagrites piinleb?
Wolff. Itaalias on Saksa koonduslaagrites tuhat inimest.
Dulles. Mis nendega lähemas tulevikus juhtub?
Wolff. Tuli käsk nad hävitada.
Göwernitz. Kas see käsk võidakse täita teie äraolekul? Wolff. Jah.
Dulles. Kas saab astuda mingeid samme, et see käsk täitmata jääks?
Wolff. Minu asemele jääb oberst Dolmann. Usaldan teda nagu iseennast. Annan teile džentelmeni ausõna, et seda käsku ei täideta.
Göwernitz. Härrased, lähme terrassile, ma näen, et laud on kaetud. Seal on mõnusam vestlust jätkata, siin on liiga umbne...»

L. 16. 03. 1945 (KELL 23.28)

Öösel sõitis Katrin lastega Pariisi. Jaamahoone oli tühi ja vaikne. Sadas. Vedur puhkis uniselt. Märjal asfaldil siuglesid laternate ähmased valguslaigud. Katrin nuttis lakkamatult, sest nüüd, kui viimaste päevade kohutav pinge oli langenud, seisis tal kogu aeg silme ees Erwin. Katrin nägi teda ikka samasugusena: nurgas radioolade taga, mida talle nii meeldis parandada päevil, kui Moskvaga sideseanssi polnud...

Stirlitz istus jaamahoone väikeses kohvikus suure klaasakna juures: siit paistis kogu rong.

«Härra?» küsis paks naeratav ettekandja. «Palun hapukoort ja tass kohvi.»
«Kas piimaga?»
«Ei, jooksin musta.»
Ettekandja tõi talle kohvi ja vahustatud hapukoore.
«Teate,» naeratas Stirlitz süüdlaslikult, «ma ei söö vahustatud hapukoort. Juba lapsepõlvest peale. Palusin pool klaasi harilikku hapukoort.»
Ettekandja vastas:
«Oo, vabandage, härra...»
Ta avas hinnakirja ja lehitses seda kiiresti.
«Meil on kaheksa sorti hapukoort, on vahustatud ja keedisega ja juustuga, aga lihtsat hapukoort ei ole. Palun vabandage mind. Ma

lähen koka juurde ja palun, et ta teie jaoks midagi leiaks. Meil lihtsat hapukoort ei sööda, aga ma püüan asja korraldada...»
«Neil ei sööda lihtsat hapukoort,» mõtles Stirlitz. «Aga meil unistatakse lihtsalt leivakoorukesest. Siin aga on erapooletus: kaheksa sorti hapukoort ja eelistatakse vahustatult. Küllap on hea erapooletu olla. Nii inimesele kui riigile... Ainult et aastate möödudes taipad, et seni,, kuni sa erapooletu olid ja vahustatud hapukoort sõid, oled kõige tähtsama maha maganud. Ei, kohutav on alati erapooletu olla. Mis kuradi erapooletus? Kui me poleks Stalingradi all Hitlerit puruks löönud, oleks ta Šveitsi okupeerinud ja see erapooletus oleks koos vahustatud hapukoorega vastu taevast lennanud.»
«Härra, tõin teile lihtsat hapukoort. See on veidi kallim, sest seda pole hinnakirjas.»
Stirlitz puhkes naerma.
«Hästi,» ütles ta, «see pole oluline. Tänan teid.»
Rong hakkas aeglaselt liikuma. Stirlitz silmitses kõiki aknaid, kuid Katrini nägu ei näinud: küllap oli oma pisikestega kupeesse peitu pugenud nagu hiir.
Ta saatis pilguga eemalduvat rongi ja tõusis lauast. Kohvi oli ta ära joonud, kuid hapukoor jäigi puutumata ...
Molotov kutsus Suurbritannia suursaadiku sir Archibald Carri kella kaheksaks õhtul Kremlisse. USA suursaadikut Harrimani ei hakanud ta kutsuma, teades, et Carr on vilunud luuraja ja temaga saab rääkida ilma selle liigse emotsionaalsuseta, millega Harriman tavaliselt silma paistis.
Muljunud pöidla ja nimetissõrme vahel kolm korda «Kazbeki» papphuulikut, pani Molotov suitsu ette. Ta oli tuntud kirgliku suitsu-mehena, kuid pahvis paberossi tühjalt, suitsu sisse tõmbamata. Ta oli Carri vastu rõhutatult jahe ja tema teravad tumedad silmad näpitsprillide taga välkusid halbaennustavalt ja valvsalt. Jutuajamine oli lühike. Carr luges läbi noodi, mis rahvakomissari tõlk Pavlov talle oli andnud, ja ütles, et teeb selle teksti Tema Majesteedi valitsusele viivitamatult teatavaks.
«Kinnitades Teie kirja kättesaamist... pean Saksa kindrali Wolffi ja feldmarssal Alexanderi staabi ohvitseride läbirääkimiste kohta Bernis ütlema, et Nõukogude valitsus näeb selles mitte ainult arusaamatust, vaid ka midagi halvemat.
Teie kirjast 12. märtsist kui ka sellele lisatud telegrammist, mis feldmarssal Alexander 11. märtsil Ühendatud Staabile saatis, on näha, et Saksa kindral Wolff ja teda saatvad isikud saabusid Berni selleks, et pidada Inglise ja Ameerika väejuhatuse esindajatega läbirääkimisi Põhja-Itaalias asuvate Saksa vägede kapituleerumise üle. Kui Nõukogude valitsus teatas, et nendel läbirääkimistel peavad osalema ka Nõukogude väejuhatuse esindajad, vastati Nõukogude valitsusele keeldumisega.
Seega käivad Bernis kaks nädalat Saksamaa-vastases sõjas põhi-

raskust kandva Nõukogude Liidu selja taga läbirääkimised ühelt poolt Saksa väejuhatuse ja teiselt poolt Inglise ning Ameerika väejuhatuse vahel. Nõukogude valitsus peab seda täiesti lubamatuks...
V. Moloto.v.»
Bormanni reageering Stirlitzi ettekandele Wolffi ja Dullese läbirääkimiste üksikasjade kohta oli ootamatu: ta tundis kättemaksu-rõõmu. Analüütiliselt mõtleva mehena sai ta aru, et tema rõõm sarnanes kadeda vananeva naise rõõmuga.
Bormann uskus psühhoteraapiasse. Peaaegu kunagi ei neelanud ta ravimeid. Ta riietus lahti, viis end transsi ja suunas haigesse kehaossa oma tahtelaengu. Ühe päevaga ravis ta end terveks follikulaarsest angiinist, külmetushaigust põdes püstijalu; ta oskas ravida kadedust, saada jagu raskemeelsusest — keegi ei teadnud, et juba lapsepõlves vaevasid teda depressioonid. Samuti oskas ta alla suruda sündsusetud rõõmupuhangud.
«Siin Bormann,» ütles reichsleiter telefonitorusse, «tervist, Kal-tenbrunner. Palun sõitke otsekohe minu juurde.»
«Jah,» mõtles Bormann, «tegutseda tuleb ettevaatlikult, Kaltenbrunneri kaudu. Ja talle ma ka midagi ei ütle. Palun ainult, et ta annaks Wolffile teistkordse käsu Berliini ilmuda; ütlen Kaltenbrunnerile, et minu andmetel on Wolff reichsführeri ürituse reetmise peal väljas. Ma palun, et ta minu sõbrale Himmlerile midagi ei räägiks ja teda asjata ei traumeeriks. Ma käsin Kaltenbrunneril Wolffi arreteerida ja temalt tõe välja pigistada. Alles pärast seda, ku^i Wolff on kõik üles tunnistanud, kui see on protokollitud ning Kaltenbrunner selle isiklikult minu lauale on pannud, näitan seda füürerile, ja Himmleril on lõpp. Siis jään ma ainukesena Hitleri kõrvale. Goebbels on hüsteerik, tema ei tule arvesse, pealegi ei tea ta seda, mida mina tean. Tal on palju ideesid, aga pole raha. Kuid minu kätte jäävad nende ideed ja partei raha. Mina ei korda nende vigu ja tulen võitjaks.»
Bormann nagu kõik füüreri aparaadis töötanud mehed tegi oma kalkulatsioonides ainult ühe vea. Ta arvas, et võib kõike, suudab kõike ja mõistab kõike laiemalt kui tema võistlejad. Pidades end natsionaal-sotsialistliku liikumise ideoloogiliseks organiseerijaks, suhtus Bormann üleolevalt detailidesse, pisiasjadesse, ühesõnaga kõigesse, mida eeldab mõiste «professionaalsus».
See vedaski teda alt. Kaltenbrunner muidugi Himmlerile midagi ei öelnud — niisugune oli Bormanni korraldus. Ta andis uue käsu Karl Wolff Itaaliast viivitamatult tagasi kutsuda. RSHA tohutus aparaadis ei jäänud aga Mülleri ja Schellenbergi terase pilgu eest miski varjule. Kaltenbrunneri peakorteri radist, kes oli Schellenbergi agent, teatas oma mitteametlikele ülemustele, et Itaaliasse saadeti täiesti salajane telegramm: «Jälgida Wolffi väljalendu Berliini.» Schellenberg mõistis, et tegemist on häireolukorraga. Edasi läks kõik lihtsalt. Luurele ei valmistanud erilisi raskusi teada saada Wolffi saabumise täpne aeg. Tempelhofi lennuväljal ootasid teda kaks autot. Soomustatud

ustega vangiautos istusid kolm kõrilõikajat gestaapo maa-aluse vangla vahtkonnast, ja teises autos istus SS-brigadeführer, Saksa riigi poliitilise luure šeff Walter Schellenberg. Lennuki poole astusid kolm degenereerunud nägudega musta riietatud kõrilõikajat ning intelligentne, nägus, selleks puhuks uhke kindralimundri selga tõmmanud Schellenberg. «Dornier'» ukse juurde veeretati trapp ja käeraudade asemel ootas Wolffi Schellenbergi tugev käepigistus. Selles olukorras ei riskinud vangivalvurid Wolffi arreteerida ja sõitsid Schellenbergile lihtsalt järele. SS-brigadeführer sõidutas SS-obergruppenführer Wolffi kindral Fegeleini juurde koju; viimane oli Himmleri isiklik esindaja füüreri peakorteris. Asjaolu, et seal viibis juba Himmler, poleks Bormanni tagasi hoidnud. Teda hoidis tagasi muu: Fegelein oli abielus Ewa Brauni õega ja seega Hitleri otsene sugulane. Teelauas nimetas füürer teda koguni armsaks nääluks...
Himmler pani raadio täie võimsusega mängima ja karjus Wolffi peale:

«Te kukutasite operatsiooni läbi ja seadsite mind ohtu, on see selge? Kuidas said Bormann ja Kaltenbrunner teie läbirääkimistest teada?! Kuidas said selle lurjuse Mülleri nuhid haisu ninna?!»
Schellenberg ootas, kuni Himmler oli karjumise lõpetanud ja ütles siis vaikselt ja väga rahulikult:
«Reichsführer, te tõenäoliselt mäletate, et kõik selle operatsiooni üksikasjad pidin ette valmistama mina. Maskeeringuga on mul kõik korras. Ma mõtlesin Wolffi jaoks välja legendi: ta sokutas end vandenõulaste hulka, kes tõepoolest otsivad Bernis teid separaatrahu sõlmimiseks. Arutame kõik üksikasjad kohe praegu läbi. Ja Wolff kirjutab siinsamas minu dikteerimisel teie nimele raporti, et meie, SS-i luure, paljastasime läbirääkimised ameeriklastega.»
Kui Himmler ja Schellenberg koos Wolffiga füüreri kabinetist väljusid, mõistis Bormann, et ta on kaotanud. Wolffi kätt surudes ning teda «mehisuse ja ustavuse eest kõige siiramalt tänades» mõtles Bormann, kas tasub Stirlitz välja kutsuda ja vastastada selle piimahabemest lurjuse Wolffiga, kes oli Bernis füüreri reetnud. Ta mõtles sellele veel hiljemgi, kui Himmler oli oma jõugu minema viinud, rahul võiduga tema, Bormanni üle.
Ta ei jõudnud kindlale otsusele. Ja siis meenus talle Müller.
«Jah,» otsustas ta, «ma pean ta välja kutsuma. Kaalun Mülleriga kõiki võimalusi ja räägin temaga ka Stirlitzist. Nagunii jääb mulle šanss: Stirlitzi andmed. Need võib avaldada parteikohtus Wolffi üle.»
Isiklik ja salajane Peaminister J. V. Stalinilt härra president F. Rooseveltile
«1. ... Ma pole kunagi kahelnud Teie aususes ja usaldusväärsuses, nii nagu härra Churchilli aususes ja usaldusväärsuseski. Tallaksin' rääkida sellest, et meievahelise kirjavahetuse käigus on ilmnenud erinevad seisukohad selles osas, mida võib liitlane lubada endale teise
433
liitlase suhtes, ja mida ta ei või endale lubada. Meie, venelased, arvame, et praegu rinnetel valitsevas olukorras, kus vaenlane seisab vältimatu kapituleerumise lävel, peab ühe liitlase esindajate igast kohtumisest sakslastega kapituleerumise küsimustes olema .tagatud teise liitlase esindajate osavõtt. Igatahes on see tingimata vajalik, kui teine liitlane taotleb osavõttu niisugusest kohtumisest. Ameeriklased ja inglased aga mõtlevad teisiti, pidades Vene seisukohta ebaõigeks. Sellest lähtudes ei andnud nad venelastele õigust osa võtta kohtumisest sakslastega Šveitsis. Ma juba kirjutasin Teile ja ei pea ülearuseks korrata, et venelased analoogilises olukorras ühelgi juhul ei keelduks andmast ameeriklastele ja inglastele õigust niisugusest kohtumisest osa võtta. Ma pean endiselt ainuõigeks Vene seisukohta, sest see välistab kõik võimalused vastastikusteks kahtlustusteks ega anna vastasele võimalust meie vahele umbusku .külvata.
2. Raske on nõustuda väitega, et sakslaste vastupanu puudumist Läänerindel saab seletada ainult nende purukslöömisega. Sakslastel on Idarindel 147 diviisi. Endale kahju tegemata võiksid nad võtta Idarindelt 15—20 diviisi ja paisata need appi oma vägedele Läänerindel. Kuid sakslased ei ole seda teinud ega teegi. Nad võitlevad venelastega meeleheitlikult mingisuguse tundmatu Zeml'anica raudteejaama pärast Tšehhoslovakkias, mida neile on vaja sama palju kui kooljale kuppe, kuid loovutavad vähimagi vastupanuta niisugused tähtsad Kesk-Saksa linnad nagu Osnabrück, Mannheim ja Kassel. Nõustuge minuga, et sakslaste niisugune talitusviis on rohkem kui imelik ja arusaamatu.
3. Mis puutub minu informaatoreisse, siis kinnitan Teile, et need on väga ausad ja tagasihoidlikud inimesed, kes täidavad oma kohustusi täpselt ja kellel pole kavatsust kedagi solvata. Neid inimesi oleme tegelikus töös palju kordi kontrollinud ...»

Stirlitz sai Schellenbergilt käsu Saksamaale tagasi tulla, et füürerile isiklikult raporteerida, kuidas ta Schlagi «reeturlikud läbirääkimised» Bernis nurja oli ajanud.
Stirlitz ei saanud Berliini sõita, sest ta ootas iga päev sidepidajat Keskusest. Kindla ühenduseta polnud võimalik tööd jätkata. Side-pidaja saabumine pidi tähendama ka seda, et Katriniga on kõik korras ja et tema ettekanne on jõudnud Riiklikku Kaitsekomiteesse ja Poliitbüroosse. Ta ostis Nõukogude ajalehti ja imestas: kodus paistis kõigile, et Saksamaa päevad on loetud ja midagi ootamatut ei saa enam juhtuda.
Aga et Stirlitz oli tunginud Läänega peetavate läbirääkimiste saladustesse ja teadis Saksa armee ja tööstuse potentsiaalset võimsust, kartis ta nüüd rohkem kui keegi teine traagilisi ootamatusi, ja mida aeg edasi, seda rohkem.
Ta mõistis, et Berliini tagasi pöördudes pistab ta pea silmusesse. Kui sinna üksi tagasi minna, tähendab see lihtsalt surma — ja sel pole mõtet. Stirlitz oli õppinud oma elu kõrvalt vaatama. Berliini minna oleks mõtet siis, kui tal on kindel sidekanal, mis alati Moskvaga ühendust võimaldaks võtta. Vastasel juhul võiks ta mängust välja astuda: tema on oma töö teinud.
434

LI. 17. 03. 1945 (KELL 22.57)

Nagu kokku lepitud, kohtusid nad öölokaalis. Keegi juhuslik plika, purjus, paks ja piltilus, kleepis end Stirlitzile külge, sosistades talle:
«Meid, matemaatikuid, peetakse kuivikuteks! Vale! Armastuses olen ma Einstein! Ma tahan olla teiega, hallipäine iludus!»
Stirlitz ei saanud temast kuidagi lahti; ta oli sidepidaja piibu, portfelli ja rahatasku järgi juba ära tundnud ja pidi tema lauda istuma, kuid matemaatik ei lasknud.
«Mine oota väljas,» leidis Stirlitz viimaks nõu. «Ma tulen kohe järele.»
Sidepidaja ütles talle, et Keskus ei saa nõuda Justase tagasipöördumist Saksamaale, mõistes, kui keerukas see praeguses olukorras on ja millega see teda ähvardab. Aga kui Justas leiab endas jõudu, siis Keskus oleks tema tagasisõidust Saksamaale muidugi huvitatud. Seejuures jätab Keskus lõpliku otsuse langetamise seltsimees Justasele ja teatab, et väejuhatus tegi Riiklikule Kaitsekomiteele ja Ülemnõukogu Presiidiumile esildise talle operatsiooni «Crossword» paljastamise eest Nõukogude Liidu kangelase nimetuse andmiseks. Kui seltsimees Justas peab võimalikuks Saksamaale tagasi minna, siis antakse ühenduse pidamiseks tema käsutusse kaks radisti, üks Potsdamis, teine Weddingis. Need on kindlad sidekanalid, mis kaks aastat tagasi «konserveeriti».
Stirlitz küsis sidepidajalt:
«Kuidas teil ajaga on? Kui on kümme minutit, siis panen paar rida paberile.»
«Kümme minutit mul on — siis jõuan Pariisi rongile. Ainult et...»
«Ma kirjutan prantsuse keeles,» naeratas Stirlitz, «vasaku käega ja ilma aadressita. Aadressi teatakse Keskuses, seal antakse edasi.»
«Teiega on päris kõhe rääkida,» tähendas sidepidaja, «te olete selgeltnägija.»
«Mis selgeltnägija ma olen...»
Sidepidaja tellis suure klaasi apelsinimahla ja läitis sigareti. Stirlitz pani tähele, et ta suitsetas oskamatult, ilmselt oli alles hiljuti alustanud, ja sigaretiga harjumata mudis ta ühtelugu tubakat otsekui oleks tegemist paberossihülsiga.
«Ei tea, kas solvub, kui öelda?» mõtles Stirlitz, tõmmates taskuplokist välja kolm lehte. «Solvugu, aga öelda on vaja.»
«Kulla sõber,» tähendas ta, «kui te tõmbate sigaretti, siis pidage meeles, et see erineb paberossist.»
«Tänan,» vastas sidepidaja, «aga seal, kus ma elasin, tõmmatakse nüüd sigarette täpselt niimoodi.»
«Pole viga,» ütles Stirlitz, «ma hakkasin muretsema. Tubli poiss. Ärge pahandage.»

«Ma ei pahanda. Vastupidi, hindan väga teie hoolitsust...»
«Hoolitsust?» kordas Stirlitz. Ta kohkus: talle ei tulnud äkki meelde selle sõna vene tähendus.
«Mu arm,» alustas ta kirja, «ma mõtlesin, et me sinuga varsti
435

kokku saame, aga nähtavasti tuleb see kohtumine natuke edasi lükata...»
Sidepidajat oodata paludes oli ta mõelnud, et kirjutab oma naisele kirja. Ta silme eest libisesid mööda esimene kohtumine temaga Vladivostoki restoranis «Versailles» ja jalutuskäik lahe kaldal, nende esimene jalutuskäik lämbel augustipäeval, kui hommikust peale sättis vihmale ja taevas oli tihke, tumelilla, servadest punakas, ja silmapiir oli nii hõõguvhele, et merega kokku sulas.
Nad peatusid kalurite lähedal. Nende praamid olid Jaapani-päraselt sini-puna-kollaseks värvitud, ainult et vööri kaunistasid draakonite asemel ruugejuukselised ja sinisilmsed kaunitarid.
Kalurid olid just merelt tulnud ja ootasid turult kalavankreid. Saagiks olid tömbipealised rasvased tuunid. Neljateistkümneaastane poiss keetis uhhaad. Lõkkeleek oli kollakas, sest kleepjas leitsak imas endasse kõik värvid rohust, merest, taevast ja isegi lõkkest, mis muidu oleks olnud ilus sinkjaspunane.
«Kas tuleb ka hea supp?» oli ta küsinud.
«Rammus,» vastas artellivanem, «annab jaksu ja teeb roheliseks.»
«Mis see tähendab?» imestas Sašenka. «Teeb roheliseks?»
«Teeb nooreks,» vastas vanamees. «Terveks. Aga kui juba noor oled, siis oledki roheline. Olge lahked, laske hea maitsta.»
Ta tõmbas saapasäärest puulusika ja ulatas Sašenkale. Issajev oli tookord seesmiselt pingule tõmbunud, kartes, et see kindralstaabi polkovniku peen tütar ja luuletaja keeldub uhhaad maitsmast või silmitseb põlastavalt pesemata lusikat, kuid Sašenka tänas, rüüpas ja ütles silmi kissitades:
«Issand, kui hea, Maksim Maksimõtš.»
Ta küsis artellivanemalt:
«Kas võib veel võtta?»
«Võtke julgesti, preili, meil on seda kraami küllaga, meri on meid ära hellitanud.»
«Te räägite toredasti,» tähendas Sašenka tulisele supile peale puhudes, «nii toredasti, vanapapi.»
«Minge nüüd ikka, preili,» hakkas vanamees naerma, paljastades rea suuri kollaseid hambaid, «mina räägin lihtsalt, nii nagu süda mulle ütleb.»
«Seepärast ongi teil nii suured sõnad,» ütles Sašenka tõsiselt, «ja kulumata.»
Artellivanem puhkes uuesti naerma:
«Kas siis sõnad saavad kuluda? Kopikas võib kuluda, kui peost pihku pistad, aga sõna on nagu õhk, muudkui lendab ja midagi ei kaalu...»
... Sel õhtul olid nad Sašenkaga kunstinäitusele läinud: avati seitsmeteistkümnenda sajandi lõuendite ekspositsioon. Vabrikandid Brinner ja Pavlovski olid need šedöövrid Irkutsi ja Tšitaa galeriidest poolmuidu ostnud. Avamisele sõitis ka peaministri vend, välisminister Nikolai Dionisjevitš Merkulov. Ta vaatas tähelepanelikult maale, laksutas vaimustuses keelt ja ütles pärast:
«Paberimäärijad lobisevad, et me olime metsikud ja harimatud!
435
Aga olge lahked, vaadake, missuguseid pilte joonistati juba kakssada aastat tagasi! Ja täpselt nagu elus, iga väiksem kui asi on omal kohal, nii et kui juba põldu on joonistatud, siis lõhnab ka rukki, aga mitte ruutusoldani järele!»

«Soldati,» parandas Sašenka masinlikult. Ta ütles seda väga vaikselt, otsekui endale, kuid Maksim Maksimõtš kuulis ja pigistas pisut ta kätt..

Kui minister ära sõitis, algas üldine sumin, mindi kõrvalsaali, kus ajakirjanikele olid kaetud lauad.

«Öeldakse, et meil ei ole intelligentseid ülemusi!» kisas keegi lehemees. «Merkulov on väga kultuurne inimene! Hea kasvatusega, haritud! Intelligent!»

Stirlitz tahtis naisele kirjutada, kuidas tal siiaajani püsib meeles öö taigas, kui Sašenka istus väikese vilgukivist akna all ja taevas Paistis päratu kuu, mis muutis jäälilled aknal karvaseks, koduseks ja pehmeks. Kunagi varem polnud ta tundnud niisugust rahu, nagu saatus oli talle sellel äreval ja traagilisel ööl kinkinud ...

Ta tahtis naisele öelda, kui sageli oli ta tahtnud teha tema näost pliiatsijoonist või akvarellpilti. Kord proovis ta isegi õlivärvi, aga rebis lõuendi järgmisel päeval puruks. Nähtavasti oli kogu Sašenka olemus vastuolus õlivärvi tihke kategoorilisusega, mis nõuab portreelt mitte ainult sarnasust, vaid ka vajalikku lõpetatust. Stirlitz aga avastas Sašenkat enda jaoks iga lahusoleku päevaga üha uuesti. Tal olid meeles sõnad, mis naine ütles seitsmeteistkümneselt, ja paljude aastate möödudes imestas nende mõttesügavust ja õrnust, mingisugust arglikku austust vestluskaaslase vastu — kes see ka ei oleks. Sašenka oli tookord ka sandarmitele öelnud: «Mul on teie pärast piinlik, härrased. Teie kahtlustused on kõlvatud.»

Stirlitz tahtis talle kirjutada, kuidas ta Pariisi vanakraamiturul juhuslikult ühest kulunud raamatust oli lugenud: «Ma tahan koju, oma päratusse korterisse, mis teeb kurvaks. Astun tuppa, võtan mantli seljast, toibun, löön särama tänavatuledest...»

Nendest ridadest oli Stirlitz teist korda elus nutma hakanud. Esimene kord oli siis, kui ta tšekistina oma esimeselt välisreisilt tagasi jõudis ja isa hauda nägi. Isa oli alustanud koos Plehhanoviga. Kahekümne esimese aasta kevadel poosid valgekasakad ta üles. Üksi jäädes nuttis Stirlitz kaeblikult nuuksudes nagu laps, kuid mitte seda ta ei häbenenud, talle lihtsalt tundus, et mure peab temas edasi elama nagu mälestus. Isa oli kuulunud paljudele inimestele, aga isa mälestus kuulus ainult temale üksi, ja see oli eriline mälestus, mille juurde Stirlitz kedagi ei tahtnud ega saanudki lasta. Ja tookord Pariisis hakkas ta vanakraamiturul ootamatult nutma, sest neis ridades oli tunne, mida ta nii vajas ja mida ta kogu oma elu jooksul polnud tunda saanud. Nende ridade taga nägi ta kõike seda, mida ta endale nii selgelt ette kujutas ja millest unistas, aga mida tal ei olnud — mitte ainsakski minutiks.

Mismoodi kirjutada Sašenkale, kuidas ta sügisel, ta mäletas täpselt seda päeva ja kellaaega — neljakümnenda aasta 17. oktoobril — oli läinud üle Friedrichstraβe ja näinud äkki Sašenkat, kuidas tal

käed jääkülmaks olid tõmbunud, kuidas ta tema juurde oli, astunud, unustades hetkeks, et ei tohi seda teha, ja kuidas ta tema häält kuuldes aru oli saanud, et see pole Sašenka, aga oli ometi talle järele kõndinud, kuni see naine kaks korda selja taha oli vaadanud — algul imestunult, siis pahaselt.

Mismoodi kirjutada Sašenkale, et ta oli tookord kolmel korral Keskust palunud, et see ta tagasi kutsuks, ja talle oli seda lubatud, aga siis algas sõda...

Kuidas suudab ta praegu kõiki neid mälupilte sõnadesse panna?

Ta hakkas Pasternaki luuleridu prantsuse keelde tõlkima ja neid nagu proosat kirja panema, kuid siis mõistis, et seda ei tohi, sest tark vaenlane võib need värsid muuta süütõendiks noormehe vastu, kes joob apelsinimahla ja suitsetab sigaretti nii, nagu see praegu seal moes on saanud suur Saša? Kuidas rääkida Sašenkale oma armastusest ja mõeldes, et autos on seda kõige parem ära põletada) ja lisas kirja algusridadele: «Arvan, et kohtume lähemas tulevikus.»

Kuidas kirjutada Sašenkale, et ta Krakovis möödunud aasta suvel poega oli kohanud? Kuidas talle öelda, et poiss on praegu Prahas ja et süda tahab lõhkeda tema ja väikese Saša pärast, kellest vahepeal on saanud suur Saša? Kuidas rääkida Sašenkale oma armastusest ja murest

lahusoleku pärast, ja sellest, kuidas ootab päeva, millal teda näha saab? Sõnad on tugevad ainult siis, kui nad on pandud piiblisse või Puškini värssidesse... Muidu pole nad muud kui pahn. Stirlitz lõpetas kirja: «Suudlen sind ja armastan.»

«Kuidas saab sõnadega edasi anda igatsust ja armastust?» mõtles ta edasi. «Need minu sõnad on kulunud nagu vanad mündid. Ta armastab mind, sellepärast usub ta ka neid minu kulunud münte...

Ma ei tohi talle nii kirjutada: liiga vähe oleme koos olnud ja liiga kaua on ta pidanud toetuma nendele vähestele päevadele. Ta ju armastab seda kauget mind, kuidas ma siis võin talle nii kirjutada?»

«Teate,» ütles Stirlitz paberilehte tasku peites, «teil on õigus, seda üle kolme riigipiiri vedada ei maksa. Teil on õigus, vabandage, et teie aega raiskasin.»

LII. 18. 03. 1945 (KELL 16.31)

Riigi Julgeoleku Peaameti 4. osakonna ülemale

SS-obergruppenführer Müllerile

Praha. Täiesti salajane. Trükitud kahes eksemplaris

«Minu kallis obergruppenführer!

Kui sain füüreri ajaloolise käsu muuta iga linn ja iga maja ligipääsma-tuks kindluseks, uurisin uuesti olukorda Prahas, mis nii nagu Viin ja Alpi reduut peab saama otsustava bolševismivastase lahingu tsentrumiks.

Selleks et muuta Praha tulevaste lahingute eelpostiks, olen tõmmanud tööle kaasa armeeluure obersti Bergi, keda Te minu teada tunnete seoses rahvusvaenlase Canarise asja aktiivse kontrollimisega.

438

Temast on mulle suur abi ka veel sellepärast, et temaga töötab koos meie poolt värvatud vene agent Grišantšikov, kellele keskaparaadi töötaja SS-standartenführer von Stirlitz on andnud kõrge hinnangu See Grišantšikov uurib praegu väga energiliselt kindral Vlassovi armee mehi ja ta koostas mulle väga huvitava toimiku.

Et nende kahe mehe töö on seotud Saksa riigi kõige suuremate saladustega, paluksin Teid nii oberst Bergi kui ka agent Grišantšikovi täiendavalt kontrollida.

Samuti julgen paluda, et informeeriksite mind vahetevahel sellest, mis Praha sõlmega seoses osakonna tööd puudutab. Mõistan seejuures, et minu kohustusi ei saa mingilgi määral võrrelda Teie tõeliselt hiiglasliku tööga, mida Te teete meie lõpliku võidu ettevalmistamiseks. Heil Hitler! Krüger.»

Müller luges kirja nõutult läbi ja kirjutas sellele pahaselt resolutsiooni: «Eismannile. Ma ei ole tundnud ega tunne mingisugust Bergi. Seda enam venelast Grišantšikovi. Organiseerige kontroll ja ärge mind tõsise töö juures seda laadi pisiasjadega enam segage. Müller.»

Kirja kätte saanud, jäi Eismann pidama seal, kus Krüger kirjutas, et Stirlitz oli venelasele Grišantšikovile kõrge hinnangu andnud. Eismann helistas arhiivi ja ütles:

«Palun otsige mulle välja kõik, absoluutselt kõik materjalid, mis puudutavad Stirlitzi sõitu Krakovisse ja tema kontakte alamast rassist isikutega.»

LIII. 18. 03. 1945 (KELL 16.33)

«Horchi» mootor mürises võimsalt ja ühtlaselt. Sini-valge teeviit näitas, et Berliini on kakssada nelikümmend seitse kilomeetrit. Lumi oli juba sulanud. Maad katsid roostekarva tammelehed. õhk metsas oli rõske ja sinine.

«Seitseteist kevadist hetke aprillis,» laulis raadios Marika Rokk, «jäävad mu südamesse. Ma usun, et meie ümber kõlab alati muusika ja puud keerlevad valsitaktis, ainult kajakas upub kärestikus ja sa ei saa teda aidata...»
Stirlitz pidurdas järsult. Maantee oli tühi. Ta jättis auto keset teed ja istus männimetsa alla. Arglikult tõstsid pead esimesed rohulibled. Kaua istus Stirlitz ja silitas maapinda. Ta oli andnud nõusoleku Berliini tagasi minekuks ja teadis, millega riskib. Sellepärast on tal nüüd õigus kaua kevadiselt külmal maapinnal istuda ja seda silitada. ..

KÄESOLEVA TEOSEGA ALUSTAB KIRJASTUSE «EESTI RAAMAT»
TÕLKELASTEKIRJANDUSE TOIMETUS SARJA
MILLESSE KUULUVAD JÄRGMISED TEOSED:
Adamov, Arkadi. INSPEKTOR LOSSEV. DILOOGIA.
Arkadi Adamovit peetakse "kaasaegse nõukogude detektiivkirjanduse üheks rajajaks.
A. Adamovi diloogia esimeses osas on juttu sellest, kuidas väikesest hotellivargusest koorub keerulisi teid mööda välja targalt organiseeritud riigivara riisujate rühma tegevus.
Teises romaanis osaleme Veera Topilina mõrvaloo juurdluse juures.
Kriminalistina tegutseb mõlemal juhul inspektor Vitali Lossev. Vene keelest tõlkinud Raimond Potisepp.

Blasco Ibänez, Vicente. SUURT KHAANI OTSIMAS.
Hispaania kirjaniku ja poliitiku V. Blasco Ibänezi (1867—1928) varemgi eesti keeles ilmunud (1928) raamat avab meresõitja Cristõbal Colöni, meil rohkem Christoph Kolumbuse nime all tuntud mehe elu põnevamad leheküljed.
Kirjanik on suutnud lugejani tuua paljudki tahud oma maa süngest, ent ometi kangelaslikust minevikust, on jäädvustanud värvika pildi Genovast pärit Ameerika avastaja elust, tema esimesest, 1492. aastal aset leidnud ookeanitagusest merereisist Suure Khaani ja tema tohutult rikka maa otsinguil. Verd ja värvi annavad loole ka huvitavalt antud kõrvaltegelased.
440

Collins, William Wilkie. KUUKIVI.
«PÖNEVIK»,

Kiri aristokraadiperekonna arhiivist, mille inglise kirjanik William Wilkie Collins (1824—1889) oma romaani proloogis lugejateni toob, tutvustab meid kollase teemandiga, mis oli kunagi säranud Indias ühes pühakojas jumalakuju laubal, sealt röövitud ja toodud Inglismaale. Romaani esimeses peatükis satub see kuulus kalliskivi pärandusena Yorkshire'i rannikul asuvasse mõisa. Aga sedamaid hakkavad majas toimuma salapärased ärevust tekitavad sündmused, mida esitatakse vana majordoomuse mõnusa pajatusena. Ka hilisemaid sündmusi laseb autor kirjeldada mitme eri tegelase vaatenurgast. Põnevust ja virgutavat peamurdmist jätkub lugejale raamatu lõpuni, mil mõistatuste, arusaamatuste ja eksiarvamuste sasipundar lõplikult lahti harutatakse. Ega siis Lääne mõjukamaid 20. sajandi poeete ning kriitikuid T. S. Eliot pole ilmaasjata iseloomustanud «Kuukivi».kui «kõige esimest, kõige pikemat ja kõige paremat inglise detektiivromaani».
Inglise keelest tõlkinud Krista Kaer.

Dumas, Alexandre. KRAHV MONTE CRISTO. I raamat. Dumas, Alexandre. KRAHV MONTE CRISTO. II raamat.
Edmond Dantes, noor meremees, kaubalaeva kapteni abi ei tea oma südamel mingit süüd, ent ometi areteeritakse ta laulatuspäeval ja heidetakse pikkadeks aastateks vangikongi. Tänu

julgusele ja tahtejõule õnnestub meremehel siiski põgeneda ning kodukanti tagasi pöörduda. Dantesi seiklused krahv Monte Cristo nime all ongi prantsuse kirjaniku Alexandre Dumas' (1802—1870) suurromaani tegevustiku aluseks. Krahv Monte Cristo, kes on~saanud tunda laimu ja tagakiusamist, aitab ülekohtuselt solvatuid ning õiendab arved oma vaenlastega. Et kirjanik on õnnistanud oma romaani peategelast erakordse mõistuse, julguse ja leidlikkusega, leiab ta lahendus* igale ohtlikule situatsioonile.
Prantsuse keelest tõlkinud Tatjana Hallap.

Gärdonyi, Geza. NÄHTAMATU INIMENE JUMALA ORJAD.
Ungari kirjaniku G<§za Gärdonyi (1863—1922), ajaloolise temaatika viljeleja romaan «Nähtamatu inimene» (eesti keeles esmakordselt 1929) kujutab Attila aega, «Jumala orjad» (eesti keeles esmakordselt 1932) käsitleb aga põnevalt ühe keskaegse ungari kloostri elu.
Ungari keelest tõlkinud Ants Murakin.

Inglise kirjaniku Henry Rider Haggardi (1856—1925) seni eesti keeles ilmunu («Seeba kuninganna sõrmus», 1924) kõrval on nüüd võimalik lugeda veel mõnda eksootilisele taustale projitseeritud enneolematut seikluslugu. Kas või näiteks «Montezuma tütart», mis avab meile 16. sajandil Inglismaalt ookeani taha suundunud Thomas Wlng-fieldi elu loo. Noormees satub oma ema mõrtsukat jälitades Mehhikosse, anastamisele kuuluvate atsteekide juurde. Seal seob ta oma saatuse tolle tillukese mehise rahvaga, võitleb vapralt, on tihtipeale huku äärel, kuid pääseb ikka. Loos ei puudu ka armastus, armastus atsteekide valitseja tütre ja julge meresõitja vahel.

Harte, Bret. KULLAJAHIL. CALIFORNIA-LUGUSID.
Ameerika kirjanduse lokaalkoloristide nimekaim esindaja Bret Harte (õieti Francis Brett; 1836—1902) on tihedalt seotud California ning seal möllanud kullapaiavikuga. Kooliõpetaja perekonnas sündinud poiss sõitis Californiasse juba seitsmeteistkümneselt, oli ka ise kullakaevaja, seejärel apteeker, postimees, trükkal, abiajalehetoime-taja ja lõpuks elukutseline ajakirjanik, ajakirja «Overland Monthly» väljaandja. Selles ajakirjas ilmusidki B. Harte'i esimese*proosatekstid. Need äratasid huvi mitte üksnes Ameerikas. Sest Siberi-pagendu-ses viibiv N. Tšernõševski kiitis innukalt ta lühijutte, Ch. Dickens nimetas B. Harte'i oma elutöö jätkajaks ja kutsus teda oma ajakirjale kaastööd tegema, saksa luuletaja, eksootiliste ballaadide, patriootiliste ja rahvalike laulude autor, eesti rahvusliku liikumise aja luule aren-gulegi suurt mõju avaldanud F. Freiligrath, kes koos K. Marxiga toimetas ajalehte «Neue Rheinische Zeitung», oli vaimustuses tema jututegelaste iseloomude «puhtas kullas», M. Saltõkov-Stšedrini ja G. Uspenski varasemad lühijutud on aga silmanähtavalt matti võtnud Bret Harte'i kunstimeisterlikult proosalt.
Selle sajandi alguses eesti keeles ilmunud B. Harte'i proosapaiad ei anna kirjaniku loomingust ja selle tähtsusest ameerika kirjanduse arengus õiget ettekujutust. Ilmuv kogumik püüab seda lünka korvata.
Bret Harte'i kullaotsijate-lugude diapasoon on tõepoolest küllaltki kitsas, ent ometi olustikult väga värvikas ja keelelt rõõmustavalt rahvalik. Sulid, lõbunaised, pisipätid on pandud tegutsema üleujutuste, lumelaviinide ja muude loodusõnnetuste taustal. Tihtipeale need kapitalistliku ühiskonna heidikud on tegelikult tõelised tõeotsijad, inimesed, kes unistavad paremast põlvest kui neile osaks on saanud.

Valik klassikalisi saksa kriminaallugusid Johann Wolfgang Goetly^ (1749—1832), Friedrich Schilleri (1759—1805) ja Clemens Brentarf (1778—1842) aegadest alates.
Saksa keelest tõlkinud Andrus Simsel.

London, Jack. MEREHUNT • SMOKE BELLEW.
Ameerika kirjanik Jack London (1876—1916) on andnud oi/Jsx-/3 romaanis «Merehunt» koloriitsed portreed meremehest Wolf Larss^^ nist ja tema vihamehest noorest kirjamehest H. van Weidenist, kergus omavahelised suhted lähevad eriti sassi siis, kui hukkunud postila^ vait võetakse pardale imeilus noor poetess. atz^
Jutustuse «Smoke Bellew» tegevus toimub Alaskal, kus avastsC9 kullasooned ja kuhu tormasid kokku tuhanded, õnneotsijad. Nenoo,-^ hulgas oli ka Kit Bellew, keda oli tüüdanud provintsiajalehe toimet^ ses istumine. Elurõõmus Kit Bellew kannatab mehiselt välja kõ^f>j^c raskused, tuleb auga välja paljudest keerulistest olukordadest, võid/ uhke ja julge tütarlapse armastuse.
Inglise keelest tõlkinud Harri Tiido ja Ester Heinaste.

Dimitr Peev. SEITSMES KARIKAS. rgÄ
Lubomir Peevski. PROFESSOR SAMBERGI SILMAD.
Raamatupidaja Daraktšijevil olid külalised. Puudus vaid perrs^_/T naine, kes parajasti puhkas Kuldsetel Liivadel. Daraktšijev vaLg^1 külalistele veini kuude kõrgesse pokaali, endale aga tavapärases^^ kristallist karikasse, ütles toosti, jõi ja langes samas surnult mabvuj^ Polkovnik Gerenski ja kapten Smilov, kes salapärast surma juhtun, uurivad, leiavad, et kuuest neljal oli põhjust Daraktšijevi mürgit/ miseks. j9 P
Nõnda saab alguse bulgaaria kirjaniku Dimitr Peevi romaan «Seifj^—j-} mes karikas». Uurijad otsustasid teha eksperimendi: taastada Daralf,!^1 šijevi surma-päeva sündmused. See eksperiment lõppes aga intside 'ras/€ diga, mis muutis asja veel keerulisemaks. Üksnes polkovnik GerenJ' leidlikkus aitas asjasse selgust tuua. ^
Bulgaaria kirjaniku L. Peevski romaan «Professor Sambergi shf-^Z" mad» on ulmelugu, mis paneb meid mõtlema oma tegude tagaja' gedele.
Bulgaaria keelest tõlkinud Katrin Kurmiste.

Inglise kirjaniku Henry Rider Haggardi (1856—1925) seni eesti keeles ilmunu («Seeba kuninganna sõrmus», 1924) kõrval on nüüd võimalik lugeda v^el mõnda eksootilisele taustale projitseeritud enneolematut seikluslugu. Kas või näiteks «Montezuma tütart», mis avab meile 16. sajandil Inglismaalt ookeani taha suundunud Thomas Wing-fieldi elu loo. Noormees satub oma ema mõrtsukat jälitades Mehhikosse, anastamisele kuuluvate atsteekide juurde. Seal seob ta oma saatuse tolle tillukese mehise rahvaga, võitleb vapralt, on tihtipeale huku äärel, kuid pääseb ikka. Loos ei puudu ka armastus, armastus atsteekide valitseja tütre ja julge meresõitja vahel.

Harte, Bret. KULLAJAHIL. CALIFORNIA-LUGUSID.
Ameerika kirjanduse lokaalkoloristide nimekaim esindaja Bret Harte (õieti Francis Brett; 1836—1902) on tihedalt seotud California ning seal möllanud kullapaiavikuga. Kooliõpetaja perekonnas sündinud poiss sõitis Californiasse juba seitsmeteistkümneselt, oli ka ise

kullakaevaja, seejärel apteeker, postimees, trükkal, abiajalehetoime-taja ja lõpuks elukutseline ajakirjanik, ajakirja «Overland Monthly» väljaandja. Selles ajakirjas ilmusidki B. Harte'i esimeseAproosateks-tid. Need äratasid huvi mitte üksnes Ameerikas. Sest Siberi-pagendu-ses viibiv N. Tšernõševski kiitis innukalt ta lühijutte, Ch. Dickens nimetas B. Harte'i oma elutöö jätkajaks ja. kutsus teda oma ajakirjale kaastööd tegema, saksa luuletaja, eksootiliste ballaadide, patriootiliste ja rahvalike laulude autor, eesti rahvusliku liikumise aja luule aren-gulegi suurt mõju avaldanud F. Freiligrath, kes koos K. Marxiga toimetas ajalehte «Neue Rheinische Zeitung», oli vaimustuses tema jututegelaste iseloomude «puhtas kullas», M. Saltõkov-Štšedrini ja G. Uspenski varasemad lühijutud on aga silmanähtavalt matti võtnud Bret Harte'i kunstimeisterlikult proosalt.
Selle sajandi alguses eesti keeles ilmunud B. Harte'i proosapaiad ei anna kirjaniku loomingust ja selle tähtsusest ameerika kirjanduse arengus õiget ettekujutust. Ilmuv kogumik püüab seda lünka korvata.
Bret Harte'i kullaotsijate-lugude diapasoon on tõepoolest küllaltki kitsas, ent ometi olustikult väga värvikas ja keelelt rõõmustavalt rahvalik. Sulid, lõbunaised, pisipätid on pandud tegutsema üleujutuste, lumelaviinide ja muude loodusõnnetuste taustal. Tihtipeale need kapitalistliku ühiskonna heidikud on tegelikult tõelised tõeotsijad, inimesed, kes unistavad paremast põlvest kui neile osaks on saanud.
Valik klassikalisi saksa kriminaallugusid Johann Wolfgang Goethe (1749—1832), Friedrich Schilleri (1759—1805) ja Clemens Brentano (1778—1842) aegadest alates.
Saksa keelest tõlkinud Andrus Simsel.

London, Jack. MEREHUNT • SMOKE BELLEW.
Ameerika kirjanik Jack London (1876—1916) on andnud oma romaanis «Merehunt» koloriitsed portreed meremehest Wolf Larsse-nist ja tema vihamehest noorest kirjamehest H. van Weidenist, kelle omavahelised suhted lähevad eriti sassi siis, kui hukkunud postilae-valt võetakse pardale imeilus noor poetess.
Jutustuse «Smoke Bellew» tegevus toimub Alaskal, kus avastati kullasooned ja kuhu tormasid kokku tuhanded õnneotsijad. Nende hulgas oli ka Kit Bellew, keda oli tüüdanud provintsiajalehe toimetuses istumine. Elurõõmus Kit Bellew kannatab mehiselt välja kõik raskused, tuleb auga välja paljudest keerulistest olukordadest, võidab uhke ja julge tütarlapse armastuse.
Inglise keelest tõlkinud Harri Tiido ja Ester Heinaste.

Dimitr Peev. SEITSMES KARIKAS. Lubomir Peevski. PROFESSOR SAMBERGI SILMAD.
Raamatupidaja Daraktšijevil olid külalised. Puudus vaid perenaine, kes parajasti puhkas Kuldsetel Liivadel. Daraktšijev valas külalistele veini kuude kõrgesse pokaali, endale aga tavapärasesse kristallist karikasse, ütles toosti, jõi ja langes samas surnult maha. Polkovnik Gerenski ja kapten Smilov, kes salapärast surmajuhtumit uurivad, leiavad, et kuuest neljal oli põhjust Daraktšijevi mürgitamiseks.
Nõnda saab alguse bulgaaria kirjaniku Dimitr Peevi romaan «Seitsmes karikas». Uurijad otsustasid teha eksperimendi: taastada Daraktšijevi surma-päeva sündmused. See eksperiment lõppes aga intsidendiga, mis muutis asja veel keerulisemaks. Üksnes polkovnik Gerenski leidlikkus aitas asjasse selgust tuua.
Bulgaaria kirjaniku L. Peevski romaan «Professor Sambergi silmad» on ulmelugu, mis paneb meid mõtlema oma tegude tagajärgedele.
Bulgaaria keelest tõlkinud Katrin Kurmiste.

Riva Balaso, Vicente. MEHHIKO LAHE PIRAADID.
Mehhiko kirjaniku Vicente Riva Balaso (1832—1896) raama't on taastanud 17. sajandi keskPaiga sündmused, mis on seotud Mehhiko lahes tegutsenud kuulsa piraadi Henry Morgani eluga. Vapper noormees Antonio Raudkäsi satub mereröövlite keskele, kes varjasid oma tegusid Ameerika vabastamise sildiga Hispaania ikkest.
Kirjanikul on õnnestunud värvikalt ning kaasakiskuvalt edasi anda piraatide elu ja julmi kombeid.

Rosny, Joseph, vanem. VÕITLUS TULE PÄRAST • KOOPAIÕVI.
Belgia kirjanik J. Rosny (tegelikult Joseph Henri Boex; 1856— 1940) on võtnud oma vaatevälja eelajaloolise inimese. Esimeses jutustuses käib võitlus vaenlastega, kes kustutasid tule, mis oli soojendanud suguharu pikkadel külmadel öödel ning kaitsnud neid kiskjate eest. Julged ettevõtlikud noormehed asusid uut tuld otsima. Palju põnevaid seiklusi tuli neil üle elada steppides, laantes ja soodes, võidelda vaenulike hõimudega ning verejanuliste kiskjatega.
«Koopaiõvi» tegevustik on loogiliseks järjeks jutule «Võitlus tule pärast». Uute jahimaade otsimine toob endaga kaasa ka nalju seiklusi. Heaks abimeheks hõimule on hiigelsuur taltsas koopaiõvi.
Prantsuse keelest tõlkinud Helle Michelson.

Semjonov, Julian. MAJOR VIHUR • SEITSETEIST KEVADIST HETKE.
Julian Semjonovi (sünd. 1931) romaani- ja.novellitsüklist, mis on pühendatud nõukogude luuraja Vsevolod Vladimirovi ehk Maksim Issajevi ehk siis von Stirlitzi elule ja seiklustele, jõuab eesti lugejani kaks Suure Isamaasõja ainelist lugu, mille tegevus toimub Krakovis («Major Vihur») ja Berliinis («Seitseteist kevadist hetke»).
Vene keelest tõlkinud Helgi Limberg.

Simak, Clifford. OTSEKUI INIMESED • KAITSEALA.
Ameerika ulmekirjaniku Clifford Simaki (sünd. 1904) romaan «Otsekui inimesed» annab pildi sellest, kuidas kosmoseasukad püüavad anastada Maad, kasutades selleks osavalt kodanliku ühiskonna seadusi.
Romaani «Kaitseala» põhiprobleemiks on inimeste ning erinevate planeetide asukate kohtumine ning kooseksisteerimine.
444
Snow Charles Percy. SURM PURJEDE ALL. Heir, Cyril. EHTINGLASLIK MÕRV.
Inglise kirjaniku sir Charles Percy Snow' (1905—1980) romaani «Surm purjede all» traagilised sündmused leidsid aset 1931. aastal ühel purjejahil, mis viis seitsmeliikmelise seltskonna reisile mööda Inglismaa jõgesid. Ühel päikesePaistelisel hommikul avastati, et jahti juhib surnu, tapetu. Lugeja silme all toimub uurimine ning selgub, et igaühel oli oma põhjus mõrva sooritada...
Inglise kirjaniku Cyril Heiri (1900—1958) romaani «Ehtinglaslik mõrv» tegevus hargneb ühes iidses lossis. Jõulupühade aegu koguneb lossi seltskond. Ootamatu lumesadu eraldab nad muust maailmast, telefoniside katkeb. Ja siis saavad külalised, lossiomaniku poja surma tunnistajaks. Keegi on ta mürgitanud. Algab juurdlus ...
Inglise keelest tõlkinud Linda Ariva.

Vorobjov, Jevgeni. MAA. NÕUDMISENI.

Jevgeni Vorobjovi (sünd. 1910) romaan jutustab nõukogude luurajast polkovnik Lev Manevitšist (Etienne), kellele 1965. aastal omistati postuumselt Nõukogude Liidu kangelase aunimetus. Meie ees on Etienne'i tegevus 1936. aastal Itaalias, kus ta elas Austria kommersandina ja tegi reise Hispaaniasse ning Saksamaale. Etienne hankis ülisalajasi andmeid Hitleri-Saksamaa sõjatööstuse, eriti lennunduse ja uute relvaliikide tootmise kohta. Areteerimise järel uurimise ning kohtuprotsessi ajal ei avanud ta oma tõelist nime. Autor jutustab kaasakiskuvalt sellestki, kuidas raskesti haigel Etienne'il jätkub mehisust üle elada Itaalia vangla ning hitlerlike koonduslaagrite koledused, kuidas ta leiab jõudu aidata oma saatusekaaslasi.
Vene keelest tõlkinud Gondo Olevsoo.

Wahlöö, Per. 31. KORRUSE HUKK VEOAUTO.
Ajakirjaniku perekonnas sündinud rootsi kirjanik Per Wahlöö (1926—1975) looming (ka koos M. Sjöwalliga; sünd. 1935) puudutab peaasjalikult moraaliprobleeme, mis on seotud poliitika ning ideoloogiaga. Komissar Maigret' ning teiste tuntud detektiivide asemel tegutseb Rootsis oma — komissar Jenssen. Et ta tunneb oma tööd, tõendab kas või seegi, kui hästi ta lahendas kirja saladuse, mis oli saadetud 44 ajakirja ning rohkem kui sadat ajalehte välja andvale kirjastuskeskusele, ja mis kõlas nõnda:
«Teie mahitatud mõrvade pärast hoonesse Paigutatud hiigeljõuga kellamehhanismi käivitub kahekümne kolmandal märtsil kell kaks päeval, kuid plahvatus peab jätma puutumatuks süüta inimesed.» .
445
«Veoauto» tegevuskohaks on pisike sadamalinn Hispaanias, kus kohtuvad norralastest abielupaar Pedersenid ja läänesakslane Willi Mohr. Siis abielupaar kaob, äkki ja salapäraselt. Politsei arvates on tegemist õnnetusega, Willi Mohr aga kahtlustab mõrva. Ta hakkab asja uurima, leiab üles mõrvarid, aga satub ootamatult ka hoopis millelegi muule...»
Rootsi keelest tõlkinud Ülev Aaloe ja Eha Org. r

Walter, Otto F. TUMM • HÄRRA TOUREL.
Šveitsi kirjaniku Otto F. Walteri (tegelikult Otto Friedrich Walter; sünd. 1928) Fr. Dürrenmati ja A. Hailey loominguga ühiseid jooni omavad teravasüžeelised jutustused toovad päevavalgele kapitalistliku ühiskonna probleemid, hajutavad müüdi üldise heaolu maailmast.
«Tumm» on lugu tumma noormehe Lothari eludraamast, millele ta mõtleb kaheteistkümne piinarikka öö jooksul.
«Härra Tourel» jutustab meile avantüristist fotograafi Kaspar Toureli seiklustest.

Semjonov, J.
S 37 Major Vihur. Seitseteist kevadist hetke. — Tln.: Eesti Raamat, 1983. — 448 lk., iil. — (Põnevik).
Käesolev raamat sisaldab kaks osa tuntud nõukogude detektiivkirjaniku Jullan Semjonovi romaanlde-jutustuste tsüklist, mis on pühendatud nõukogude tšekistide tegevusele Suure Isamaasõja päevil a„^.m t-h
Illustreerinud Tarmo Tali. Sarja kujundanud Andres Tali.
4708010200—606 84.3V
8 901<15)-83

SISUKORD